

2022
Vol: 8 Issue:96

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal

e-ISSN:2587-1587

SOCIAL SCIENCES STUDIES

Journal

International
Refereed Indexed
Open Access
e-Journal

Editor

Associate Dr. Sehrana KASIMI

<http://sssjournal.com>

sssjournal.info@gmail.com

e-ISSN:2587-1587

Publication Date 24 MARCH 2022
Volume / Issue 8 / 96

EDİTÖRDEN

Bilim dünyasının değerli insanları,

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) Dergisi, 2015 yılında yayın hayatına başlamış **uluslararası, hakemli e-dergidir**. Uluslararası birçok indekste taranmakla birlikte, akademik teşvik ve doçentlik kriterlerinde uluslararası endeksli dergiler içerisinde yer almaktadır. Ayrıca akademik yazı ve düşünce ile meşgul olan herkesin söz söyleyebileceği bir sosyal bilim platformudur.

Kuruluş aşamasından bu yana SSSJournal ailesi mensubu olarak emek veren dergi yönetim kurulundaki değerli hocalarımıza, ayrıca gerek yurt içinden gerekse yurtdışından bizleri kırmayarak, danışma, yayın ve hakem kurulunda yer alan ve uzmanlık alanları ile bizlere katkı sağlayan kıymetli hocalarımıza teşekkürü bir borç bilirim.

Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, SSSJournal ailesi olarak yüzü aşkın yurt içi ve yurtdışında görev yapan akademisyen hocalarımızla birlikte çalışmanın gurunu yaşamaktayız. Bu bağlamda bilim dünyasının siz değerli insanlarını yayın kurulu, danışma kurulu, hakem kurulu ve yazar olarak yanımızda görmek; ayrıca görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmeniz bizlere daha da güç katacaktır.

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) Dergisi olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Doç.Dr. Sehrana KASIMİ

Publication Date 24 MARCH 2022
Volume / Issue 8 / 96

GENERIC

Disciplines: Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Frequency: Monthly

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) is a INTERNATIONAL and REFEREED e-journal. Journal of Social Sciences is social science journal. You can send posts by new member record via the journal web page, and take a part in broadcast and / or arbitration committees. We would like to express our honor to work with you, our esteemed academics.

Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) publishes original scientific articles, symposium, panel and scientific study outputs. Furthermore, symposium reports can be published, if not published anywhere.

However, authors are responsible for any obstacles for their works. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) has the intellectual property rights of any published material. Anything published in the journal can not be published in anywhere except from the ones which has the permission of the journal.

Any judicial, economic and ethical responsibility of the published materials are under the authors' responsibility. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal) will not accept any responsibility.

Doç.Dr. Sehrana KASIMİ

JOURNAL ADMINISTRATION

JOURNAL ADMINISTRATION		
Editor		
Associate Professor Dr. Sehrana KASIMİ		
Disciplines Editor		
Professor Jean-Marc TROUILLE	Economics	Bradford University
Professor Ekaete EFRETUEI	Business Administration	Keele University
Professor Fatos UKAJ	Econometrics	Prishtina University
Professor Shpresa HOXHA	Labour Economics	Prishtina University
Associate Professor Beyhan ZABUN	Philosophy	Gazi University
Professor Dharm BHAWUK	Community Psychology	Hawaii University
Professor Oya AYTEMİZ SEYMEN	Management and Organization	Balıkesir University
Professor Mieczysław W. SOCHA	International Advisory Board	Warsaw University
Professor Mustafa TALAS	Sociology	Omer Halisdemir University
Professor Fazlı ARSLAN	Theology and Religious Sci.	Istanbul University
Associate Professor Dr. Fikret SOYER	Sports Science	Sakarya University
Professor Haluk ALKAN	Public Administration	Marmara University
Associate Professor Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ	Science Education	Mersin University
Professor Nauşabayeva HEKIMOĞLU	International Relations	Bitlis Eren University
Professor Ramazan ERDEM	Healthcare Management	Suleyman Demirel University
Assistant Prof.Dr. Ipek KROM	Marketing	Beykent University
Foreign Language Linguist		
Lecturer Gulsum Vezir Oguz	Istanbul Gelisim University	
Index Supervisor		
Exp. Zahide AKDOĞAN	Kahramanmaraş Sutcu Imam University	

ADVISORY BOARD

Professor Abdulhamit ŞUAYB	El Ezher University / EGYPT
Professor Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M.Auezoy South Kazakhstan State University / KAZAKHSTAN
Professor Abdikalık KUNİMJAN	Kazakh State Women's Teacher Training University/KAZAKHSTAN
Professor Abdulhamit SINANOGLU	Kahramanmaraş Sutcu Imam University / TURKEY
Professor Ali AKSOY	Inonu University / TURKEY
Professor Ali AZAD	United Arab Emirates University / UNITED ARAB EMIRATES
Professor Anatoliy LOGİNOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University / UKRAINE
Professor Askar CHOUDHURY	Illinois State University, Illinois / USA
Professor Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute / KYRGYZSTAN
Professor Belkis OZKARA	Afyon Kocatepe University / TURKEY
Professor Bunyamin AKDEMİR	Inonu University / TURKEY
Professor C. Gazi UCKUN	Kocaeli University / TURKEY
Professor Chunxing FAN	Tennessee State University / USA
Professor Dharm BHAWUK	Hawaii University / HAWAII
Professor Dragana RADICIC	Lincoln University / UNITED KINGDOM
Professor Dzhakipbek A. ALTAEV	Al - Farabi National University of Kazakh / KAZAKHSTAN
Professor Ekaete EFRETUEI	Keele University / UNITED KINGDOM
Professor Elvira BOLAT	Bournemouth University / UNITED KINGDOM
Professor Emmy INDRAYANI	Gunadarma University / ENDONEZYA
Professor Fatos UKAJ	Prishtina University / KOSOVA
Professor Hasan TUTAR	Sakarya University / TURKEY
Professor Himmet KARADAL	Aksaray University / TURKEY
Professor Isidora KOURTI	Regent's University / UNITED KINGDOM
Professor Jayesh KUMAR	Indira Gandhi Institute of Development Research / INDIA
Professor Junaid M.SHAIKH	Curtin University of Technology / MALAYSIA
Professor Katia Zhivkova MIHAİLOVA	Univ. of National and World Ec. Sofya / BULGARIA
Professor Kayhan TAJEDDINI	Lund University / SWEDEN
Professor Lutfiye OZDEMİR	Inonu University / TURKEY
Professor Maha Hamdan ALANAZİ	King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh / SAUDI ARABIA
Professor Mahir FİSONOGLU	Cukurova University / TURKEY
Professor Marek GRUSZCZYNSKI	Warsaw School of Economics Warsaw /POLAND
Professor Mbodja MOUGOUÉ	Wayne State University / USA
Professor Mehdi TEHRANI	Columbus State University / USA
Professor Meltem ONAY	Celal Bayar University / TURKEY
Professor Mieczysław W. SOCHA	Warsaw University / POLAND
Professor Milind SATHYE	University of Canberra / AUSTRALIA
Professor Mohga BASSİM	Buckingham University / UNITED KINGDOM
Professor Murat CANİTEZ	Omer Halis Erdemir University/ TURKEY
Professor Mustafa BİLALOV	Dagestan State University / DAGESTAN
Professor Mustafa PAKSOY	Kilis 7 Aralık University / TURKEY
Professor Nalan AKDOĞAN	Baskent University/ TURKEY
Professor Nor Asiah ABDULLAH	Multimedia University / MALAYSIA
Professor Oya AYTEMİZ SEYMEK	Balıkesir University/ TURKEY
Professor Partha SARKAR	The University of Burdwan / INDIA
Professor Pınar SURAL OZER	Dokuz Eylul University / TURKEY
Professor Ramil VALEYEV	Kazakh State University/ KAZAKHSTAN
Professor Rahmi YAMAK	Karadeniz Technical University / TURKEY
Professor Recep KOK	Dokuz Eylul University / TURKEY
Professor Rövşen MEMMEDOV	Sumgayit State University / AZERBAIJAN
Professor Sabahat BAYRAK KOK	Pamukkale University / TURKEY
Professor Semra GUNEY	Hacettepe University / TURKEY
Professor Serap CABUK	Cukurova University / TURKEY
Professor Sharon THACH	Tennessee State University / USA
Professor Singh MANJARI	Indian Institute of Management / INDIA
Professor Steve LETZA	Bournemouth University / UNITED KINGDOM
Professor Ugur YOZGAT	Istanbul Kultur University / TURKEY
Professor Vaidas LUKOSIUS	Tennessee State University / USA
Professor Ymer HAVOLLI	Prishtina University / KOSOVA
Professor Yu-Feng LEE	New Mexico State University / USA
Professor Yusuf KARAKILÇIK	Inonu University / TURKEY

PUBLICATION BOARD

Professor Abdigappar MAVLYANOV	National University of Kyrgyzstan / KYRGYZSTAN
Professor Adnan CELİK	Selcuk University / TURKEY
Professor Akbar VALADBİGİ	Urmia University/ IRAN
Professor Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics / RUSSIA

Assistant Professor Dr. Ali APALI	Mehmet Akif Ersoy University / TURKEY
Associate Professor Dr. Ali Cuneyt CETIN	Akdeniz University / TURKEY
Professor Ali OZDEMIR	Dokuz Eylul University / TURKEY
Professor Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics / RUSSIA
Assistant Professor Dr. Alper TAZAGUL	Kafkas University / TURKEY
Professor Amanbay MOLDIBAEV	Taraz State Pedagogical University/ KAZAKHSTAN
Professor Atif Muhammed El EKRET	El Ezher University / EGYPT
Assistant Professor Dr. Aykut EKİYOR	Gazi University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Ayhan KORKULU	Ataturk University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Aykut SARKGUNESI	Bulent Ecevit University / TURKEY
Professor Bahit KULBAEVA	S.Baybeşev Aktobe University / KAZAKHSTAN
Professor Bakıt OSPANOVA	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk Univ./ KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Banu TANRIOVER	Osmaniye Korkut Ata University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Betul ALTAY TOPCU	Erciyes University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Bilal SOLAK	Sirnak University / TURKEY
Professor Cholpon TOKTOSUNOVA	National University of Kyrgyzstan / KYRGYZSTAN
Professor Daniyal KİDİRNIYAZOV	Dagestan Russian Academy of Sciency / RUSSIA
Assistant Professor Dr. Deniz AKGUL	Ahi Evran University / TURKEY
Professor Dinarakhan TURSUNALİEVA	Rasulbekov Kyrgyz University of Economics/ KYRGYZSTAN
Associate Professor Dr. Duygu KIZILDAG	Izmir Democracy University / TURKEY
Associate Professor Dr. Dundar KOK	Pamukkale University / TURKEY
Associate Professor Dr Durdu Mehmet BICKES	Nevşehir Hacıbektas University / TURKEY
Professor Dzhakıpbek A. ALTAEV	Al - Farabi Kazak National University/ KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Elif SIMSEK OZKAN	Erciyes University / TURKEY
Associate Professor Dr. Fahri TURK	Trakya University / TURKEY
Associate Professor Dr. Fikret SOYER	Sakarya University / TURKEY
Professor Furqan AHMAD	Jamia Islam University / INDIA
Professor George RUDIC	Montreal Pedagogical Institute / CANADA
Professor Gulfira ABDULLİNA	Bashkir State University / RUSSIAN
Associate Professor Dr. Gul KAYALIDERE	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gul Tugba DAGCI	Yalova University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gulsen GERSİL	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gulsum Vezir OGUZ	İstanbul Gelisim University / TURKEY
Professor Gulşat ŞUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University/ KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Halil Ibrahim AYDIN	Batman University / TURKEY
Associate Professor Dr. Haluk DUMAN	Aksaray University / TURKEY
Associate Professor Dr. Hasan GÜL	Ondokuz Mayıs University/ TURKEY
Associate Professor Dr. Hatice Hicret OZKOC	Mugla Sıtkı Kocaman University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Hayriye SENGUN	Bayburt University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Huseyin TEZER	Bilecik Seyh Edipali University / TURKEY
Professor Dr. H.Secil FETTAHLIOGLU	Kahramanmaraş Sutcu Imam University / TURKEY
Professor Kalemkas KALİBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University/ KAZAKHSTAN
Professor Karlıgash BAYTANASOVA	Al - Farabi Kazak National University/ KAZAKHSTAN
Associate Prof. Dr. Koray KAYALIDERE	Calal Bayar University / TURKEY
Professor Kulaş MAMİROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University/ KAZAKHSTAN
Associate Professor Dr.Mehmet INCE	Mersin University / TURKEY
Associate Professor Dr. Melih OZCALIK	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Muhammed SAYGIN	Mersin University / TURKEY
Associate Professor Dr. Mustafa AY	Selcuk University / TURKEY
Associate Professor Dr. Mustafa Fedai CAVUS	Osmaniye Korkut Ata University / TURKEY
Associate Professor Dr. Morsheda HASSAN	Grambling State University / USA
Associate Professor Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ	Mersin University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nazan SAHBAZ KILINC	Kirikkale University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nicolin AGALLIJA	Bayburt University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Noyan AYDIN	Dumlupınar University / TURKEY
Associate Professor Dr. Nuran AKSIT ASIK	Balıkesir University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nurullah KAYA	Bayburt University / TURKEY
Associate Professor Dr. Nuri BALTACI	Gumushane University / TURKEY
Dr. Oğuz Han OZTAY	Van Yuzuncuyil University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Ozlem YASAR UGURLU	Gaziantep University / TURKEY
Professor Shara MAZHITAEVA	Karaganda State University / KAZAKHSTAN
Professor Shigeko KAMISHIMA	Sapparo City University / JAPAN
Assistant Professor Dr. Sahin CETINKAYA	Usak University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Sara ONUR	Kirikkale University / TURKEY
Professor Sarash KONYRBAEV	Karaganda State University / KAZAKHSTAN
Professor Şara MAJITAYEVA	Karaganda State University / KAZAKHSTAN
Assistant Professor Dr. Selcen KÖK	Kahramanmaraş Sutcu Imam University / TURKEY

Assistant Professor Dr. Sibel SU ERSOZ	Kırıkkale University / TURKEY
Professor Susin Haseneyn El-HUDHUDİ	El Ezher University / EGYPT
Assistant Professor Dr. S. Mustafa ERSUNGUR	Ataturk University / TURKEY
Professor Dr. Tahir AKGEMCI	Selcuk University / TURKEY
Professor Tseediin BATULGA	Mongolia State Universty / MONGOLIA
Zhazira NURSULTANKYZY	Bolashak University / KAZAKHSTAN
Zia Ur REHMAN	A/P National Defence University / USA
Associate Professor Dr. Zubeyir TURAN	Omer Halisdemir University / TURKEY

INDEXED / LISTED IN

Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
International Index Copernicus
ResearchBible (Academic Resource Index)
Directory of Indexing and Impact Fact (DIIF)
Advanced Science Index
infoBase index
Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
Scientific World Index (SCIWIN)
Scientific Indexing Services (SIS)
General Impact Factor
Root Society for Indexing and Impact Factor Service
ISSUU Journal Listings
OCLC WorldCat
Active Search Results Engineer (ASR)
I2OR Indexing Services & Evaluation of Publication Impact Factor (PIF)
Science Library Index
Society of Economics and Development
Cosmos Impact Factor
CiteFactor Academic Sientific Journals
SOBIAD Atif Dizini
SPARC Indexing

Publication Date 24 MARCH 2022

Volume / Issue 8 / 96

CONTENTS

<u>Hakkı YAPICI</u> Kafkasya'nın Tarihî Coğrafyası Ve Stratejik Önemi Historical Geography And Strategic Importance Of The Caucasia	862-864
<u>Gül Mükerrerem ÖZTÜRK & İkbâl AKKAR</u> "Ninni Ne Yaptı?" Hikâye Çevirisi Üzerine Bir İnceleme The Examination of The Translation of Story "Ninni Ne Yaptı?"	865-869
<u>Ayşe LEVENT</u> Pazırık Halısındaki Figürlerin Ve Motiflerin Göstergebilimsel Çözümlemesi Semiotic Analysis of Figures and Motifs in The Pazırık Carpet	870-880
<u>Arzu ÜNAL & Şehnaz DEMİRKOL</u> Spiritüel Turizmin Mental Rahatlama ve Manevi Rekreasyon Etkisi Üzerine Bir İnceleme Research On The Effect Of Spiritual Tourism On Mental Relaxation And Moral Recreation	881-889
<u>Nur Elvan KOC DOĞAN & İbrahim Fatih YENEL</u> Sahtekârlık Fenomeni Üzerine Nitel Bir Çalışma Qualitative Study Upon Impostor Phenomenon	890-901
<u>Fidan ÖZTÜRK & Pervin NEDİM BAL</u> Anksiyete Düzeyinin Psikolojik Sağlamlık Açısından İncelenmesi The Investigation of Anxiety Level in Terms of Psychological Resilience	902-911
<u>Zeynep Gülşah KANİ & Gülin OKYAY</u> EFL University Instructors' And Students' Perceptions Of International Posture, L2 Motivational Self And Imagined Communities	912-919
<u>Çiğdem Belgin DİKMEN & Merve YÜCEL</u> Evrensel Tasarım ve Erişilebilirlik Kapsamında Üniversite Yerleşkelerinin Örneklenmesi Sampling University Campuses within the Scope of Universal Design and Accessibility	920-937
<u>Sevilay ÇOBANLAR AKKAŞ & Nevin AKDOLUN BALKAYA</u> Gebelik Döneminde Eş Uyumu ve Etkileyen Faktörler Dyadic Adjustment and Affecting Factors During Pregnancy	938-948
<u>Sercan DEMİR & Ramazan BÜLBÜL</u> Bedenin Felsefi Arka Planı: Deleuze Düşüncesinde Beden Ve Kapitalizm Sorunsalı The Philosophical Background of the Body: The Problem of the Body and Capitalism in Deleuze's Thought	949-955
<u>Hakan ERTEKİN; Neriman İLHAN; Kadir ÇİCEK; Ahmet SANCAR; Mehmet Veysi YILDIZ & Mehmet AFŞİN</u> Öğretmenlerin Değişime Karşı Tepkileri İle Değişimi Yöneten Okul Müdürlerinin Liderlik Özellikleri Teachers' Reactions To Change And Leadership Features Of School Heads Managing Change	956-965
<u>Mehmet YILDIRIM & Berzan ŞİMSEK</u> Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Dijital Oyun Oynama Motivasyonu Düzeylerinin İncelenmesi Examination of Digital Game Playing Motivation Levels of Sports Sciences Faculty Students	966-973

<u>Hande YAĞCAN; Hale UYAR HAZAR & Sevgi ÖZSOY</u> Emzirme Danışmanlığı Dersinin Öğrencilerin Emzirme Mitlerine İnanma Durumuna Etkisi: Vaka-Kontrol Çalışması The Effect of Breastfeeding Counselling Course on Students' Belief in Breastfeeding Myths: A Case-Control Study	974-983
<u>Yusuf CETİN</u> Ağrı Yöresi Heybe Dokumaları The Saddlebag Weavings Of Ağrı Region	984-993
<u>Abdullah Burhan BAHÇE & Taleh MAMMADOV</u> Foreign Direct Investment (FDI) Flow: Evaluation on Azerbaijan	994-1000
<u>Cem EKİNCİ & Süleyman UĞURLU</u> KOSGEB Destekleri Bağlamında Engelli Girişimciliğinin Bölgesel Ve Sektörel Olarak Analizi Regional and Sectoral Analysis of Disabled Entrepreneurship in the Context Of KOSGEB Support	1001-1012
<u>MAKALE YAYINDAN KALDIRILMIŞTIR</u>	1013-1031
<u>Abdulahkim GÜLTEKİN; İrfan BİLMEZ; İslam GÜN & Selman ÇINAR</u> Liselerde Çatışma Nedenleri Ve Çözümüne Yönelik Yönetici Görüşlerinin İncelenmesi Examination Of Executive Opinions On Causes Of Conflict In High Schools And Their Solutions	1032-1038
<u>Ali KAZAK; Abdullah Kamil SATICI; Talip SANDAYAK & Esra SANDAYAK</u> Ortaokulların Finansman Kaynakları Ve Yönetiminde Yaşanan Sorunlar Ve Çözümlerine İlişkin Yönetici Görüşleri Executive Opinions About The Problems And Solutions Of Financing Sources And Financial Management Of Secondary Schools	1039-1056
<u>Suat ERDEM</u> İslâm Miras Hukukunda Terike Üzerindeki Haklar Kapsamında Vasiyet ve Göz Hakkı Testament and Right of Eye within the Scope of Rights on Terike in Islamic Inheritance Law	1057-1067
<u>Fatih YAMAN</u> Çingene/Roman Toplumundaki Sosyal Çözülmenin İmgesel Anlatımı: Bir Edebiyat Ve Sinema Yapıtı Olarak “Ağır Roman” Symbolic Narration of Social Disintegration in the Gypsy/Roma Society: “Ağır Roman” as a Literary and Cinematic Work	1068-1073
<u>Bilal GÜL</u> Satış Ve Değerlendirme Sıralamasına Göre Çevrimiçi Satılan Ürünlerin İncelenmesi: Trendyol Örneği By Sales and Evaluation Ranking Reviewing Products Sold Online: The Case of Trendyol	1074-1086
<u>Erkat POLAT</u> Antik Roma’da Hamamlarının Mimari Açısından İncelemesi An Architectural Investigation Of Bathrooms In Ancient Rome	1087-1097
<u>Yavuz Selim KAYMAZ</u> Refah Rejimlerinde Olgunlaşmamış Model Kriterine İlişkin Bir Değerlendirme An Assessment Regarding The Criteria Of Immature Model In Welfare Regimes	1098-1103
<u>Zafer CİL</u> Tahir Karauğuz’un Gazeteciliği Üzerine Bir Değerlendirme An Assessment on Tahir Karauğuz’s Journalism	1104-1109
<u>Selcan ŞAHİNGÖZ</u> Türkiye’nin Toplumsal Yapısında Kentsel Yoksulluk Ve Kentsel Yoksulluğun Toplumsal Boyutları Urban Poverty and Social Dimensions Of Urban Poverty In Turkey's Social Structure	1110-1122
<u>Miraç AKTAŞ</u> Sırbistan Cumhuriyeti’nin Avrupa Birliği Üyeliği Üyelik Süreci ve Yaşanan Sorunlar Membership Process of The Republic Of Serbia And The Problems From The European Union	1123-1135

<u>Cengiz TÜZÜN</u> Erlebnis ve Erfahrung Aralığındaki Flâneur The Flâneur between Erlebnis and Erfahrung	1136-1140
<u>Ensar YILMAZ</u>	1141-1145

Türkiye’de (1960-1980) Arası Demografik Yapıda Öne Çıkan Özellikler Between Turkey (1960-1980) Important Features In Demographic Structure	
<u>Emel ERKAPLAN & Gülhan GÜLDÜR</u> Beypazarı’nda Bulunan Tepeliklerin İncelenmesi Examination of Tepeliks Available in Beypazarı	1146-1170
<u>Erkan ERSOY</u> İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı İçeriğindeki Kazanımların ve Organizasyon Şemasının P21 21. Yüzyıl Becerileri Çerçevesinde İncelenmesi Investigation of Primary School 4th Grade Science Course Content of Aims and Organization Chart in the Framework of P21 21th Century Skills	1171-1184
<u>Süleyman BİLGİN</u> 2020 UEFA Futbol Şampiyonasında Oynanan Maçların Teknik, Taktik Ve Piyasa Değerlerinin Başarı Üzerindeki Etkisi The Effect Of Technical, Tactical And Market Values On Success Of The Matches Played At The 2020 Uefa Football Championship	1185-1189
<u>Kadir Caner DOĞAN</u> Jürgen Habermas’ta Katılım, Demokrasi Ve Meşruiyet Kavramları: Ombudsman Yönetişimi Üzerine Düşünmek The Concepts of Participation, Democracy and Legitimacy at Jürgen Habermas: Thinking On Ombudsman Governance	1190-1203

Subject Area
History

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 862-864

Arrival

07 December 2021

Published

24 March 2022

Article ID Number

3714

Article Serial Number

01

Doi Number

http://dx.doi.org/10.264
49/sssj.3714**How to Cite This Article**

Yapıcı, H. (2022).

"Kafkasya'nın Tarihi
Coğrafyası Ve Stratejik
Önemi" International
Social Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:96;
pp:862-864Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.**Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası Ve Stratejik Önemi¹**

Historical Geography And Strategic Importance Of The Caucasia

Hakkı YAPICI¹ ¹ Doç.Dr.; Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gümüşhane, Türkiye**ÖZET**

Kafkasya bölgesi, jeopolitik ve jeostratejik yönlerden geçmişten günümüze kadar dünyanın en dikkat celp eden coğrafyalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa bölge, doğu-batı, güney-kuzey yönlerden dünyanın en önemli kara parçaları olan Asya-Avrupa-Afrika kıtalarını transit ticaret yollarıyla birleştirerek ana kavşak görevi üstlendiği gibi, kadim zamanlardan bu yana çeşitli halkların birbiriyle ilişki kurduğu bir yer olmuştur. Kafkasya, topraklarında hayat süren milletlerin demografik yapısına göre de dünyanın en gözde bölgelerinden biri olarak kabul edilebilir. Kafkasya bölgesinde yaşayan milletler arasında sayı itibarıyla en fazla olanı Türklerdir. Günümüzde bölgede Azerbaycanlılar, Çerkezler, Abazalar, Kabartaylar, Karaçaylılar, Gürcüler, Balkarlar, Kumuklar, Nogaylar Germenler, Nemçeliler vs halklar varlıklarını sürdürmektedirler. Bu çalışmamızda Kafkasya'nın tarihçesi, coğrafi özellikleri, jeopolitik konumu ve stratejik özellikleri, etnik yapısı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, jeopolitik, stratejik, konum.**ABSTRACT**

The Caucasus region is one of the most remarkable geographies of the world from the past to the present in terms of geopolitical and geostrategic aspects. In particular, the region has served as the main crossroads by connecting the Asia-Europe-Africa continents, which are the most important land parts of the world, from east-west, south-north directions, and has been a place where various peoples have interacted with each other since ancient times. The Caucasus can be considered as one of the most popular regions of the world according to the demographic structure of the nations living on its lands. Turks are the most numerous among the nations living in the Caucasus region. Today, Azerbaijanis, Circassians, Abazas, Kabartas, Karachays, Georgians, Balkars, Kumuks, Nogaiss, Germans, Nemchelis etc. peoples continue their existence in the region. In this study, the history of the Caucasus, its geographical features, geopolitical location and strategic features, ethnic structure will be discussed.

Key Words: Caucasus, geopolitics, strategic, location**1. KAFKASYA'NIN TARİHÇESİ VE COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ**

Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir sınır görevi ifa etmesinden dolayı önemli coğrafi konuma sahip olan Kafkasya, tarihi bakımdan köklü bir geçmişe sahiptir. "Kafkas/ Kafkasya" adı, ilk defa Eski Yunan müelliflerinden Aiskhylos'un M.Ö.490'da yazdığı bilinen "Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence" adlı romanında "Kavkasos Dağı" olarak geçmektedir. Eski-Yunanlılardan sonra Romalılar da Karadeniz ile Hazar Denizi arasında bulunan ve Türk-İslam eserlerinde "Alburuz Dağı" denilen sıradağlar için "Kavkasus" (Caucasus) adını kullanmaktadırlar.²

Genellikle dağlık bir bölge olan Kafkaslar, oldukça engebeli bir coğrafyaya sahip olmakla birlikte, şiddetli karasal iklimin hüküm sürdüğü bir bölgedir.³ Azak Denizi'ndeki Taman Yarımadası'ndan, Hazar Denizi kıyısındaki Apsheron Yarımadası'na kadar uzanan, doğal bir kale ve istihkâm özelliği bulunan Kafkas Ana Sıradağları, Himalaya sisteminin batı kanadı olarak, Ermenistan ve İran dağlarını içine alan Orta Doğu Dağ Bölgesinin tabii sınırını oluşturur.⁴ Kafkas Dağları, bölgenin ortasından geçerek, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru bir yay gibi uzanarak, bölgeyi kuzey ve güney olarak ikiye bölmektedir.⁵ Kafkas Dağları'nın kuzeyindeki kısmına Kuzey Kafkasya ve güneyindeki kısmına da Maverâ-yı Kafkas (Kafkas ötesi/Güney Kafkasya) adı verilmektedir.⁶ Kafkas Dağları güneydoğu yönünde Hazar Denizinden, kuzeybatı istikametinde Karadeniz sahiline (Bakü'den Anapa'ya) kadar 1200 km mesafeyi kat etmektedir. Bu aşılması zor dağların en yüksek kısmı Elbruz ve Kazbek Tepeleri'dir.⁷

¹ Bu çalışma yazarın, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Kafkas Cephesi" adlı doktora tezinden türetilmiştir.² Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1976, s. 15.³ Davut Dursun, "Kafkasya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, XXIV,157.⁴ W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Kafkas Harekâtı, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, s. 3.⁵ Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Alâm*, Cilt: V, Mihran Matbaası, İstanbul 1314, s. 3545.⁶ İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1958, s. 3-4.⁷ Binbaşı Nazmi, *Kafkasya ve Asya'yı Vusta ve Türkistan Vilâyetleri Buhara ve Hive Hanlıkları Coğrafi, Siyasî, Tarihi, İstatistikî*, Askerî Matbaa, İstanbul 1334, s. 3.

Bu dağlık ve engebeli arazide ulaşım Daryal ve Derbend geçitleri ile sağlanmakla birlikte, oldukça zorludur. Kura ve Rıyon ise bölgenin önemli nehirleri arasında yer almaktadır.⁸

2. BÖLGENİN JEOPOLİTİK KONUMU VE STRATEJİK ÖZELLİKLERİ

Kafkas coğrafyasının tabii özellikleri dikkatle incelendiğinde, beşerî coğrafyanın fiziki coğrafya ile paralellik sergilediği anlaşılmaktadır. Bölgenin bu coğrafi özelliği savunma için çok önemli bir avantaj da sağlamaktadır.⁹ Kafkasyanın bir sınır bölgesi olması, dolayısıyla tarihin ilk dönemlerinden itibaren pek çok milletin (Alanlar, Hunlar, İskitler, Roma, Arap, Hazarlar, Moğollar, Altın Ordu vd.) bu toprakları yurt edinme çabaları, burada farklı inanç ve kültürlerin bir arada yaşamasına zemin hazırlamaktadır. Kafkasya, kuzey-güney, doğu-batı yollarının birleştiği bir nokta olarak, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını da birbirine bağlaması ile fevkalade önemli bir jeopolitik ve jeostratejik konum arz etmektedir. Kafkasya'nın kıtalar arası coğrafi konumu, bölgenin özellikle bu topraklar arasındaki siyasi, iktisadi ve kültürel münasebetlerin geçiş yeri olmasına imkân sağlamıştır.¹⁰

Kafkasya'nın Asya ve Avrupa kıtaları arasında transit ticaret yollarının birleştiği bir konumda bulunması, elbette bu coğrafyanın stratejik önemini bir kat daha artırmaktadır. Zengin ticari kapasiteye sahip olan bu bölge, asırlarca birçok milletin ilgi odağı olmuş, bölgeye sahip olmak için büyük mücadeleler gerçekleştirilmiştir. Kafkas Dağlarının yeraltı kaynakları bakımından zengin kömür, demir, kurşun, çinko, bakır, manganez gibi yeraltı madenlerine sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca bölgenin zengin petrol rezervlerini barındırması, doğalgaz ve petrol gibi önemli enerji kaynaklarına sahip Orta Asya'ya yakınlığı, bu coğrafyanın stratejik değerini günümüzde de muazzam bir şekilde devam ettirmesine imkân sağlamıştır.¹¹

3. BÖLGENİN ETNİK YAPISI

Coğrafi bakımdan oldukça değişik özelliklerin bir arada bulunduğu Kafkasya, birçok etnik grubun bir arada yaşadığı kozmopolit bir bölgedir. Bu geniş coğrafyada birbirinden farklı değişik milletler bir arada yaşamaktadırlar. Çerkezler (Abazalar, Aphazlar, Ubihtar, Arguweyler, Nethaçlar, Çebinler, Kabartaylar vb.) Nohçiler (Çeçenler, İnguşlar), Andellalar (Avarlar), Laklar (Gazi-Kumuklar), Gürcüler, Çakurlar, Agullar, Lezgiler, Germanler, Nemçeliler gibi Kafkas toplulukları bulunmaktadır. Bu kavimlerin yanı sıra Türkler ve diğer Kafkas toplulukları da bölgede varlıklarını devam ettirmektedirler.¹²

Kafkasya'nın asıl yerlileri ise daha çok dağlık kesimde yaşamaktadırlar.¹³ Kafkasya'nın yalçın tepelerinde yüksek yaylalarda, nehir vadilerinde, çöllerde, deniz kenarında tutmuş olan insanların hepsi kendisine göre idame-i hayat çaresini bulmuştur. Bu sebeple Kafkasya'da birbirlerinin lisanını hiç bilmeyen 40-50 muhtelif kabileler de bulunmaktadır.¹⁴

4. SONUÇ

Kabilecilik geleneğinin oldukça yaygın olduğu bu bölgede, her kabile topluluğu kendine özgü sosyal, ekonomik, kültürel aktiviteler geliştirmiştir. Kendi aralarında siyasi birlik oluşturamayan Kafkas halkı, genellikle kendi milliyetleri dışındaki güçler tarafından idare olunmuşlardır. Kafkasya aynı zamanda değişik dinlerin yaşandığı bir bölge olmasıyla da önem arz etmektedir. Bölgede Müslüman, Hristiyan ve Yahudilik ile bunların gene alt mezhepsel grupları olan Sünni, Şii, Katolik, Ortodoks, Yezidilik gibi dinî inançlar bir arada varlığını devam ettirmektedirler. Dolayısıyla Kafkasya'nın sosyal yapısı da aynı şekilde renklilik ve çeşitlilik göstermektedir. Tarih boyunca Kafkasya'ya yönelen istilâ, göç ve savaşlar, burada hiçbir zaman güçlü bir siyasi devlet yapısının oluşmasına imkân tanımadığı gibi din, dil, ırk ve kültür yönünden de bir birliklilik gerçekleştirilmemiştir.¹⁵

Kafkasya'nın tarihî coğrafyası ve stratejik önemi değerlendirilirken Osmanlı, İran ve Rusya gibi bölge devletlerinin buraya hâkim olabilmek için verdikleri siyasi ve askerî mücadeleler dikkate değerdir. Kafkasya toprakları üzerinde

⁸ Sergei Anisimov, *Kafkas Kılavuzu*, (terc: Binbaşı Sadık), Askerî Matbaa, İstanbul 1926, s. 2.

⁹ Jan. K. Lagutt, *Kafkas Mücadelesi*, (terc: Fazıl Güneş), İstanbul 1945, s. 19.

¹⁰ Mustafa Budak, *1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993, s. 6; *Askerî Coğrafya Kafkaslar Ötesinin Batı Kısmının Harp sahnesi*, (Rusça'dan tercüme), Genelkurmay Askerî Matbaa, İstanbul 1947.

¹¹ Suat İlhan, *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*, Ankara 1999, s. 53.

¹² Bedri Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Nart Yayınları, İstanbul 1993, s. 26-45.

¹³ Yücel Özkaya, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi ve Sırasında Kafkaslar'ın ve Kafkas Halkının Durumu, Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi", Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 88-89; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, Şamil Eğitim ve Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul 1979, s. 6.

¹⁴ Anisimov, *Kafkas Kılavuzu*, s. 6.

¹⁵ Mustafa Öztürk, "Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi", Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 4-5.

gerçekleşen Osmanlı- Rus mücadelesi, İran devleti tarafından yakından takip edilmiş, İran sürekli olarak bölge üzerinde nüfuzunu koruma çabası içinde olmuştur.¹⁶

Kafkas Cephesi olarak anılan harekât alanı, tüm Kafkasya (Güney ve Kuzey) ile bugünkü Anadolu'nun Çoruh, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Kars, Ardahan, Iğdır, Bitlis, Muş, Van illeriyle Gürcistan ve Ermenistan bölgelerini içine alır. Bu bölge 39°- 45° doğu meridyenleri ile 38°- 43° kuzey paralelleri arasındadır.¹⁷

Özellikle, Osmanlı-Rus savaşlarında Kafkasya Bölgesi, başlı başına çok önemli stratejik bir mevki durumundadır. Ruslar her fırsatta Kafkasya'ya askerî harekâta bulunarak, birtakım siyasi çıkarlar elde etmeye çalışırken aynı zamanda da tarihî emellerine ulaşmayı da ihmal etmemişlerdir.

XIX. yüzyıl boyunca yapılan Osmanlı-Rus muharebelerinde (1806–1812, 1828–1829, 1853–1856, 1877–1878) tüm savaşlar, Kafkaslar ve Balkanlar cephelerinde cereyan etmişti.¹⁸ Yakın tarihimizde “93 harbi” olarak da bilinen 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbinde de Kafkas toprakları, yine iki devletin karşılaştıkları önemli stratejik bir bölge olmuştur.

KAYNAKÇA

Askerî Coğrafya Kafkaslar Ötesinin Batı Kısmının Harp sahnesi, (1947). (Rusça'dan tercüme), Genelkurmay Askerî Matbaa, İstanbul

Anisimov, Sergei. (1926). Kafkas Kılavuzu, (terc: Binbaşı Sadık), Askerî Matbaa, İstanbul, s. 2.

Berkok, İsmail. (1958). Tarihte Kafkasya, İstanbul Matbaası, İstanbul, s. 3–4.

Binbaşı, Nazmi. (1334). Kafkasya ve Asya'yı Vusta ve Türkistan Vilâyetleri Buhara ve Hive Hanlıkları Coğrafî, Siyasî, Tarihî, İstatistikî, Askerî Matbaa, İstanbul, s. 3.

Budak, Mustafa. (1993). 1853–1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 6.

Dursun, Davut. (2001). “Kafkasya”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, XXIV,157.

Gökçe, Cemal. (1979). Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti, Şamil Eğitim ve Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 6.

Habiçoğlu, Bedri. (1993). Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, Nart Yayınları, İstanbul, s. 26–45.

İlhan, Suat. (1999). Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği, Ankara, s. 53.

Kırzioğlu, Fahrettin. (1976). Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi (1451–1590), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 15.

Lagutt, Jan. K. (1945). Kafkas Mücadelesi, (terc: Fazıl Güneş), İstanbul, s. 19.

Özkaya, Yücel. (2003). 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi ve Sırasında Kafkaslar'ın ve Kafkas Halkının Durumu, Kafkasya'nın Tarihî Coğrafyası ve Stratejik Önemi, Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 88–89.

Öztürk, Mustafa. (2003). Kafkasya'nın Tarihî Coğrafyası ve Stratejik Önemi, Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 4–5.

Sami, Şemseddin. (1314). Kamusü'l-Alâm, Cilt: V, Mihran Matbaası, İstanbul, s. 3545.

W.E.D. Allen ve Muratoff Paul. (1966). Kafkas Harekâtı, 1828–1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihî, s. 3.

¹⁶ Mustafa Aydın, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Bilimevi Basın Yayınları, İstanbul 2005, s. 14; Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856–1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 17–22.

¹⁷ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi, Harp Tarihi Broşürü*, Ankara 2000, s. 4.

¹⁸ Mustafa Öztürk, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları ve Bunun Osmanlı Dış Politikasına Etkisi “ *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi*, İstanbul, 2008, s. 367; Nedim İpek, “1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, *Türkler*, Ankara 2002, XIII, 18.

Subject Area
Language and
Literature

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 865-869

Arrival

21 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3898

Article Serial Number

02

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3898>

How to Cite This

Article

Öztürk, M. & Akkar, İ.

(2022). "Ninni Ne

Yaptı? Hikâye Çevirisi

Üzerine Bir İnceleme"

International Social

Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:865-869

Social Sciences Studies

Journal is licensed

under a Creative

Commons Attribution-

NonCommercial 4.0

International License.

"Ninni Ne Yaptı?" Hikâye Çevirisi Üzerine Bir İnceleme

The Examination of The Translation of Story "Ninni Ne Yaptı?"

Gül Mükerrerem ÖZTÜRK¹ İkbal AKKAR²

¹ Doç. Dr.; Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü, Rize/Türkiye

² Uzman; Milli Eğitim Bakanlığı, Türkçe Öğretmeni, Malatya/Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada XIX. yüzyılın önemli Gürcü yazarlarından biri olan Yakob Gogebaşvili'nin "Ninni Ne Yaptı?" (ოცნობის რა ჰქობს?) adlı eserinin Türkçeye çevrilmiş halinin epizotlar halinde incelenmesi üzerinde durulmuştur. Çalışmada söz konusu hikâyenin karakterleri tanımlanarak bu karakterlerin bazı özellikleri verilmiştir. Eserdeki olayın geniş çerçevesi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Olayın geçtiği yerler betimlenerek bu yerler üzerinde durulmuştur. Olayın geçtiği zamana değinilerek eserin olay örgüsü çıkarılmış ve çalışmanın içeriğini oluşturan epizotlara zemin hazırlanmıştır. Çalışmada hikâyenin özgün çevirilerinden olan Gül Mükerrerem Öztürk ve Asmat Japaridze tarafından oluşturulmuş çeviri temel alınmıştır. Çalışmada literatür taraması yapılarak analiz için temalar oluşturulmuştur. Yakob Gogebaşvili ile ilgili kaynaklar kütüphanelerden ve internet ortamından taranmıştır. Yazarın çalışmaya konu edinilen hikâyesi temelinde çalışılmış diğer araştırmalar incelenmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan epizotlar numaralandırılmış şekilde verilmiş ve hikâyenin olay örgüsünü içerecek şekilde bir özetleme yapılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Çalışmada içerik analizi yöntemine uygun olarak elde edilen veriler tanımlanarak veriler içinde saklı kalan ilişkiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Veriler barındırdığı eğitimsel değerleri içerecek şekilde analiz edilmiş, yorumlanmış, yazarın hayat görüşüne ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında, epizotlar halinde incelenen hikâyenin ana fikri ve konusu üzerinde durulmuştur. Olay örgüsünün ana fikir ve konuya katkıları hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur. Çalışmanın problem durumu ile bağlantılı sonuç ve öneriler de bu kısımda yer verilmiştir. Hikâyesi incelenen yazarın hayat görüşü, elde edilen bulgular üzerinden okuyucularına vermek istediği mesajlar ile ilgili çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İakob Gogebaşvili, İavnanam Ra Hkmna?, çeviri, hikâye, epizot.

ABSTRACT

In this study, one of the important Georgian writers of the 19th century, Yakob Gogebaşvili's "What Did Lullaby Do?" (ოცნობის რა ჰქობს?) translated into Turkish is analyzed in episodes. In the study, the characters of the story in question were introduced and some features of these characters were given. Information about the broad framework of the event in the work is given. The places where the event took place were described and these places were emphasized. The time of the event is mentioned. Thus, the plot of the work was removed and the basis for the episodes that formed the content of the work was prepared. The study was based on the translation created by Gül Mükerrerem Öztürk and Asmat Japaridze, who are the original translations of the story. In the study, the themes were created for analysis by making a literature review. Resources about Yakob Gogebaşvili were scanned from libraries and the internet. Other studies that were studied based on the author's story, which was the subject of the study, were examined. The episodes that form the basis of the study are given in the numbered form and a summary is made to include the plot of the story. The content analysis method, which is among the qualitative research methods, was used in the study. The main purpose of content analysis is to reach concepts and relationships that can explain the collected data. In the study, the data obtained by the content analysis method was introduced and the relationships hidden in the data were tried to be revealed. The data has been analyzed and interpreted in a way to include the educational values it contains, and the author's view of life has been tried to be reached. In the conclusion part of the study, the main idea and the subject of the story, which was analyzed in episodes, were emphasized. Inferences were made about the main idea and the contribution of the plot to the subject. The results and suggestions related to the problem situation of the study are also included in this section. Various inferences were made about the life view of the author whose story was examined, and the messages he wanted to give to his readers based on the findings.

Key Words: İakob Gogebaşvili, İavnanam Ra Hkmna?, translation, story, episode.

1. GİRİŞ

Uluslararası iletişimin en önemli yollarından biri çeviridir. Günümüzün önemli bir bilim dalı olan çeviri, çok boyutlu bir etkinlik olması bakımından görüldüğü üzere bilim adamları tarafından değişik biçimlerde tanımlanmaktadır (Tanrıku, 2018: 691). Çeviri geçmişten günümüze kültürler arasında bir iletişim aracı olarak kullanılan farklı kültürleri birbirine yaklaştıran eylemdir (Odacıoğlu, Barut, 2018: 1364). Kültürler arası etkileşimin temel bir parçası işlevindedir. Çevirinin amacı anlaşılmanın anlaşılır kılmasıdır. Çeviri işlemini gerçekleştirirken sadece iki dili bilmek yeterli değil, bazı metotlar hakkında bilgiye sahip olunması da gerekmektedir. Çeviri tarihini, teorisini, eleştirisini ve pratik problemlerini araştırma kavramlarıyla edebiyatta görmemiz mümkündür.

Çeviri kavramının sözlük tanımlarına bakıldığında Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde en genel anlamıyla "1. Bir dilden başka bir dile aktarma, çevirme, tercüme; 2. Bir dilden başka bir dile çevrilmiş yazı veya kitap, tercüme" olarak belirtilmektedir (2011: 525). Çevirinin modern süreçteki temel etkeni çeviriye edebi işlevsellik katan düzgün bir dildir. Ancak bu şekilde eşdeğerlik sorunu ortadan kalkabilir. Biçimsel yönden çeviri kritiği yapmak ise dilsel yönden çeviri kritiği yapmaktan daha kolaydır (Pancikidze, 1988: 34). Buradan hareketle ele aldığımız bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doğrudan

gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda veya araştırmanın geçerliğini arttırmak amacıyla çalışılan araştırma problemi ile ilişkili yazılı ve görsel materyal ve malzemelerde araştırmaya dahil edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013:217). Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 218).

Çalışmanın evreni, Ninni Ne Yaptı? adlı hikâye kitabıdır. Kitap içinde yer alan “Şarap Beşiği”, “Vaşlovani Köyü”, “Lezgiler Kaheti’de”, “Keto’nun Kaçırılması”, “Takipçi”, “Naip Keto’yu Satın Alıyor”, “Keto Lezgi Bir Kız Haline Dönüştü”, “Keto’nun Babasının Boşuna Çabalması”, “Babası Keto’yu Kaçırıyor”, “Keto Çok Acı Çekiyor”, “Ninni Ne Yaptı?”, “Keto ve Analığı, Babalığı” ve “Keto’nun Mutluluğu” isimli hikâye bölümleri de çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Çalışmaya konu edinilen kitapta yer alan bölümler okunmuş, epizotlar halinde incelenmiş ve masalların vermek istediği iletiler çalışmanın sonuç kısmında belirtilmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında yazarın hayat görüşüne ulaşmaya çalışılmıştır.

2. HİKÂYENİN EPİZOTLARI

2.1. Şarap Beşiği

1. Tiflis’ten doğuya doğru gidildiğinde bir günlük yolculuk sonrasında “Soğuk” denilen bir dağa rastlanır.
2. Dağın her tarafı üzüm bağları ile çevrilidir. Üzüm bağlarını çevreleyen “Kaheti” adında bir vadi bulunmaktadır. İşte bu vadiden sonra Dağıstan toprakları başlar.
3. Diğer tarafta büyük bir dere bulunmaktadır. Bu dere aslında içinde büyükçe bir çiftlik barındıran bir köydür.

2.2. Vaşlovani Köyü

1. Vaşlovani diye iyi bakımlı bir köy vardı. Köyün batı kısmını üzüm asmaları ve bağlar sarmıştı. Köyün tam ortasından buz gibi su kaynağı geçirdi.
2. Evler kireç taşındandı ve köylü zengindi. Eskiden köylüler tüccara borçlu olmak nedir bilmezdi. Şimdi ise tüm Kaheti, tüccara borçlu idi.
3. Vaşlovani köyünün kenarında Zurab Kartveladze’ye ait bir saray vardı. Kartveladze tüm Kaheti’de misafirperver oluşuyla bilinirdi. Magdana adında bir bayanla evli idi.
4. Magdana, zarif ve altın kalpli biriydi. Muhteşem bir sesi vardı. O ninni söylediğinde herkes adeta büyülenirdi.
5. Evlerinde çok yemek yapılırdı ama bu yemekler hemen biter ve kendileri aç kalırdı. Magdana çok insancıl olduğundan ihtiyaç sahibi herkese bu yemeklerden dağıtırdı.
5. Zurab ve Magdana beş altı yıldır evliydi. Onların üç yaşında Keto isminde bir kızları vardı. Keto’ya herkes hayrandı. O çok sevimli bir kızdı.

2.3. Lezgiler Kaheti’de

1. O zamanlar Vaşlovani köyünde ve Kaheti’nin genelinde Lezgiler dolaşırdı. Dağıstan ve Gürcistan arasında iyi bir ilişki vardı. Hiç kimse önceden Lezgileri’in Gürcistan’ı bastığını duymamıştı.
2. Lezgiler, müslümanlığı kabul edince ve Gürcistan, Ortodoks Rusya ile ortaklık kurunca Lezgiler, Gürcülere düşman oldu.

2.4. Keto’nun Kaçırılması

1. Vaşlovani köyünde ticaret amaçlı çirkin ve şişko iki Lezgi dolaşırdı. Lezgiler’den biri diğerine Zurab’ın kızını kaçırmayı teklif etti. Böylece kolay yoldan zengin olacaktı.
2. Kızı kaçırdıklarında Dağıstan’a götürceklerdi.
3. Vaşlovani köyünün doğusunda bulunan sık ormanda Keto ve dadısı yürüyüşe çıkar. Keto burada bir kuş görür ve kuşun peşinden gider. Olduğu yerden epey uzaklaşan Keto’nun önüne bir Lezgi çıkar.
4. Lezgilerden biri Keto’yu kaçıtır, diğeri ise Keto’nun dadısının kafasına vurarak onu bayıltır.

2.5. Takipçi

1. Keto’nun annesi ve babası hiçbir şeyden şüphelenmemişti. Onların, zamanında eve döneceklerini düşünmüşler.

2. Bir süre sonra dadının yanında Keto'yu göremeyince telaşlanırlar ve onu Lezgiler'in kaçırdığını öğrenirler ve onları takip etmeye başlarlar.
3. O dönemde herkesin evinde bir tüfek bulunurdu. Zurab'ın yardım istemesi ile sarayın önünde yirmi kadar silahlı adam belirdi.
4. Zurab ve adamları, Lezgiler'in Keto'yu kaçırdığı patika yolları bilmezdi. Lezgiler peşlerindeki takipçilere izlerini kaybettirerek ertesi gün Dağıstan'a geldiler.
5. Zurab ve takipçileri maalesef elleri boş döndüler.

2.6. Naip Keto'yu Satın Alıyor

1. Lezgiler, Keto'yu Dağıstan'ın bir köyüne götürür. Orada zengin bir Naip yaşar. Bu Naip'in eşi de Lezgi idi ve o çok iyi kalpli biri idi. Onların çocukları yoktur.
2. Naip ve eşi, Keto'yu görürler. Onun kim olduğunu sorarlar. Lezgiler de korkudan doğruyu söylemezler. Keto'yu ormanda bulduklarını söylerler.
3. Lezgiler, Keto'yu Naip ve eşine hediye ettiler. Naip'in eşi de Lezgiler'e bir kese dolusu altın verir.
4. Kaba Lezgiler'in elinde oldukça hırpalanan Keto, Naip'in eşinin şefkatli kollarında hayat bulur.

2.7. Keto Lezgi Bir Kız Haline Dönüştü

1. Keto, günden güne büyür ve gelişir. Zaman geçtikçe gerçek kimliğini ve anne babasının kim olduğunu unuttur. Bir daha hatırlamak istemez.
2. Keto'nun konuştuğu dil günden güne zayıflar ve yerini Lezgi diline bırakır. Artık Lezgi dilini konuşmaya başlar.
3. Keto zamanla bir tek şeyi unutmaz: Öz annesi Magdana'nın söylediği ninni ve muhteşem sesi... Zamanla bu da hafızasından birer birer silinir.
4. Naip, köydeki herkesi tembihler ve onun bir Gürcü kızı olduğunu, evlatlık olduğunu ona söylememelerini tembihler. Böylece Keto, iyiden iyiye Lezgileşir.

2.8. Keto'nun Babasının Boşuna Çabalaması

1. Keto'nun anne ve babası uzun zaman boyunca Lezgiler'in Keto'yu nereye götürdüğünü bilmezler.
1. Üç dört yıl sonra tanıdıkları bir Lezgi, kızlarının bir Naip tarafından satın alındığını ve onun artık onların evladı olduğunu söyler.
2. Zurab, Naip'e kızını geri vermesi karşılığında ne isterse kendisine vereceğine söyler. Naip de baştan eğer Keto'nun Zurab'ın kızı olduğunu bilseydi onu evlat edinmeyeceğini vurgular. Fakat artık Keto'nun kendi kızı olduğunu ve Lezgileştiğini, dolayısıyla onu Zurab'a veremeyeceğini söyler.
3. Zurab, kızını kurtarmak için bir çare düşünür. Silahlı yirmiye yakın adam ile kızını kurtarmak için Dağıstan'a gider. Ama çabası boşunadır. Naip tüm önlemleri alır.
4. Zurab, durumu kabullendiğini ve kızını geri almayacağını herkese duyurur. Naip bu duruma başta inanmaz ama aradan iki yıl geçince inanır. Zurab, bu zaman diliminde Keto'yu elde etmek için tanıdığı Lezgi ile iş birliği halindedir.

2.9. Babası Keto'yu Kaçırıyor

1. Keto'nun Lezgiler tarafından kaçırılmasının ardından tam on yıl geçer. Zurab, iyilik yaptığı Lezgi bir adamdan kendisine iyilik yapmasını ister.
2. Lezgi'nin edindiği bilgiye göre Keto her gün bir kız arkadaşını görmek için orman kenarından geçermiş.
3. Kuytu bir yere gizlenen Zurab, Keto kendisine yaklaşıncaya heyecanlanır. Ona, babası olduğunu ve onu evine götüreceğini söyler. Keto'yu hızlıca ormana doğru kaçıtır. Keto korkudan korkunç çığlıklar atar ama kimse sesin nereden geldiğini anlayamaz.
4. Naip, kızını Zurab'ın kaçırdığını anlar. Vaşlovani köyüne geldilerse de Zurab'ı ve Keto'yu bulamazlar.

2.10. Keto Çok Acı Çekiyor

1. Keto, zaman geçtikçe acı çeker ve gerçek anne babasını tanımaz. Zurab'ın tek ümidi, Keto'nun evine gelince her şeyi hatırlayacağıdır.

2. Eve geldiklerinde Magdana, Keto'ya sarılır ama onun acısı geçeceğine daha da artar. Keto, kendi annesini hatırlar ve eskisinden çok daha fazla üzülür.
3. Haftalar geçer ve Magdana ve Zurab'ın ümitleri boşa çıkar. Keto'nun üzüntüsü azalacağına daha da artar. Zurab, bu durum birkaç gün daha devam ederse Keto'yu ata bindirip Naip'e geri götürüleceğini söyler. Ancak Magdana buna razı değildi. Onu Naip'e teslim etmektense onun ölümüne razı idi.

2.11. Ninni Ne Yaptı? (ოსვანსამ რა ჰქმნა?)

1. Harika bir mayıs sabahında Keto, oldukça huzurlu uyanır. Zurab ve Magdana'nın yabancı insanlar olmasına rağmen kendisine neden sevgi gösterdiklerini ilk kez düşünmeye başlar.
2. Keto'nun diğer günlere göre daha huzurlu oluşu Magdana'yı umutlandırır. Magdana bu umut ile on yıl sonra ilk kez şarkı söylemeye başlar.
3. Keto, annesinin sesini duyunca heyecanlanır. Keto bir süre sonra şarkının ve annesinin sesinin etkisi ile her şeyi hatırlar. "Anne!" diye seslenir Magdana'ya. İçeri giren Zurab'a ise "Baba!" diye seslenir.
4. Keto, kendisi için dikilen muhteşem Gürcü elbisesini alıp giyer. Aynanın karşısına geçtiğinde annesine ne kadar çok benzediğini fark eder.
5. Aradan biraz zaman geçtikten sonra Keto, Gürcü dilini de hatırlar. Ancak hafızasındaki Gürcü kelimeleri oldukça azdır. Annesi ona yeniden Gürcüce öğretir.
6. Köydeki herkes Keto'yu eski haline getirdikleri için Zurab ve Magdana'yı tebrik eder.

2.12. Keto ve Analığı, Babalığı

1. Keto bir gün Dağıstan'a biriyle selam yollamak istediğini söyler. Annesi bu duruma pek sıcak bakmaz. Ama Keto, kendisini büyüten anne ve babasına selam yollamakta ısrarcıdır. Annesinin korkmaması gerektiğini söyler.
2. Naip ve eşine Kaheti şarabı ile birlikte selam gönderirler. Onları bağ bozumuna çağırırlar. Buna Naip ve eşi çok sevinirler. Anne ve babasının izni ile Keto onları Lezgi elbisesi ile karşılar. Keto çok çok mutludur.
3. Zurab ve Naip, çok iyi arkadaş olurlar. Magdana da Naip'in eşini çok sever. Her sonbaharda bağ bozumu için bir araya gelirler.
4. Keto, annesinin memleketinde birkaç yıl sonra biriyle evlenir.

2.13. Keto'nun Mutluluğu

1. Keto'nun kalbi, annesinki gibi sevgi doludur. Yaşadıkları onu daha da olgunlaştırır. Gürcü ve Lezgilere karşı hep ılımlı yaklaşır. Yardıma muhtaçlara yardım eder.
2. Keto, eşi, çocukları, iki anne ve babası ile mutlu mesut yaşar.

3. SONUÇ

İncelenen hikâye bölümlerinden yola çıkarak şu sonuçlara ulaşılmıştır: Hikâyede Gürcüler ve Dağıstan yöresinde yaşayan Lezgiler arasındaki farklılıklara değinilmiştir. Dinsel ve yaşantısal yönden iki toplum arasındaki farklılıklara vurgu yapılmıştır. Gürcülerin Hıristiyan Ortodoks, Lezgilerin ise Müslüman olduğu vurgulanır. Lezgiler arasında hırsızlık yapmanın çok da kötü bir şey olmadığı belirtilmiştir. Gürcülerin ise Lezgilere göre daha zengin bir toplum olduğu vurgulanmıştır. Keto isimli kızın öz anne ve babası ile üvey anne ve babası arasında birleştirici bir yapısının olduğu vurgulanmıştır. Keto, küçükken annesinden dinlediği ninni sayesinde geçmişini hatırlamış ve öz anne ve babasına kavuşmuştur. Bu hikâyeye bölümünden hareketle hikâyenin isminin "Ninni Ne Yaptı?" olması yerinde olmuştur. Keto, iyiliklerle dolu bir karakter olarak okuyucuya tanıtılmıştır. Özellikle evlendikten sonra insanlara yardım etmesi bunu destekleyici niteliktedir. Dağıstan ve Gürcistan'ın coğrafi özelliklerine hikâyede yer verilmiştir. Hikâyenin epizotları incelendiğinde evlat sahibi olmanın dünyadaki tüm mal varlığından daha değerli olduğu iletisine ulaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Gogebaşvili, İ. (1890). *İavnanam Ra Hkmna? (Ninni Ne Yaptı?)*. (Çev.: Gül Mükerrerem Öztürk, Asmat Japaridze). Ankara: Kültür Ajans Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi/Original work published: 1990)

Odacıoğlu, C. ve Barut, E. (2018). Çeviri Usul, Strateji ve Yöntemleri Üzerine Bir Derleme. *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XXXIV, 1363-1392.

Pancikidze, D. (1988). *თარგმნის თეორია და პრაქტიკა//Targmnis Teoria da Praktika (Çeviri Teorisi ve Pratiği)*. Tiflis: Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınları.

TDK. (2011). *Türkçe Sözlük. (11. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Tanrıkulu, L. (2018). *Gideon Toury'nin Erek Odaklı Çeviri Kuramı Işığında Memduh Şevket Esendal'ın Ayaşlı ve Kiracıları Adlı Romanının Almanca Çevirisinin İncelenmesi*. Turkish Studies. Volume 13/20, s.687-700.

Subject Area
Fine Arts

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 870-880

Arrival

21 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3899

Article Serial Number

03

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.264>

49/sssj.3899

[How to Cite This Article](#)

Levent, A. (2022).

"Pazırık Halısındaki

Figürlerin Ve Motiflerin

Göstergebilimsel

Çözümlemesi"

International Social

Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:870-880

Social Sciences Studies

Journal is licensed under a

Creative Commons

Attribution-NonCommercial

4.0 International License.

Pazırık Halısındaki Figürlerin Ve Motiflerin Göstergebilimsel Çözümlemesi**Semiotic Analysis of Figures and Motifs in The Pazırık Carpet**Ayşe LEVENT¹ ¹ Öğr.Gör.; Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Arapgir MYO, Geleneksel El Sanatları Programı, Malatya/Türkiye**ÖZET**

Orta Asya'da halı sanatının tarihi; Milattan önce beş veya dördüncü yüzyıllardan başlayarak, günümüze kadar devam etmiştir. Halı sanatı Türk dünyası ve komşularını da kullanım önemine göre etkilemiştir. Hun Türklerinin kurganlarından çıkarılan Pazırık halısı dünyanın en eski düğümlü halısı unvanına sahip önemli bir tarihî kalıttır. Orta Asya menşeli Türk dokuma kültürü ihtiyaca binaen yapılarak, Türklerin yaşadığı sahalarda bu kültür unsuru devamlı varlığını sürdürmüştür. Bu çalışmada; genel olarak göstergebilim ve temsil kavramlarının önemi ve yaklaşımları üzerinde durulduktan sonra Pazırık halısı tanımlanarak motifleri ayrı ayrı incelenecektir. Göstergebilimsel yaklaşımla motifler analiz edilip, tabloda detaylandırılarak yorumlanacaktır. Aynı şekilde Pazırık halısında kullanılan renkler, anlamlandırılıp, tabloya yazılarak değerlendirilecektir. Türk sanatının ilk dönemlerinde temsil, sembolik ve ikonografik bir tarzdaydı. Bu bakımdan göstergebilimsel yaklaşımla, motifleri çözümleme konuya yaklaşım açısından uygun gelen bir çalışma olmaktadır. Tetkikte; renkler ve motifler resimlerle desteklenerek gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Pazırık, Halı, Renk, Grifon, Lotus çiçeği**ABSTRACT**

History of carpet art in Central Asia; Starting in the five or four centuries B.C., it continued to this day. Carpet art has also affected the Turkish world and its neighbors according to the importance of use. The Pazırık carpet, which was extracted from the kurgans of the Hun Turks, is an important historical relic with the title of the oldest knotted carpet in the world. Turkish weaving culture of Central Asian origin was made in need and this cultural element continued to exist in the fields where Turks lived. In this study; After focusing on the importance and approaches of the concepts of semiotics and representation in general, the Pazırık carpet will be introduced and its motifs will be examined separately. With the semiotic approach, the motifs will be analyzed and interpreted in detail in the table. In the same way, the colors used in the Pazırık carpet will be evaluated by making sense of it and writing it in the table. In the early days of Turkish art, representation was symbolic and iconographic. In this respect, analyzing motifs with a semiotics approach was a suitable study in terms of approach to the subject. In the examination; colors and motifs were tried to be shown by supporting them with pictures.

Keywords: Semiotics, Pazırık, Carpet, Color, Gryphon, Lotus flower**1. GİRİŞ**

Dünyanın çeşitli yerlerinde el dokumalarının çok emek ve üstün bir teknikle dokunduğunu müzelerde sergilenen eserlerin yanında günümüzde de bu el sanatının tatbikini üretilenlerle birlikte görmekteyiz.

Türklerin yaşadığı Orta Asya'da halı, kilim ve keçeler yaygın ve örtü olarak kullanılırdı. Halı, Orta Asya' da bir kullanım eşyası olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen dokumanın yapıldığı dönemden bugüne bilgi de aktarmaktadır. Günlük yaşantı, dokuma tekniği, doğal boyalar gibi kültürleri de günümüze taşımada aracı olmuştur. Bu bağlamda halı bir sanata dönüşmüş ve toplumların dili olmuştur (Özdiç, 2016: 524).

Dokumalar başlangıçta keçe yaygılar akabinde halı ve kilimler şekliyle dokunmuştur. Halı sanatı bu dokumalar arasın da en üst teknik ve beceri isteyen bir sanattır. Dokumaları sanat yapan üzerindeki motifler, kullanılan renkleri ve dokuma teknikleridir. Halının üzerindeki kompozisyon bir duygunun ya da bir iletişimin ifadesidir (Mülayim, 1996: 222).

Konumuzun içeriğinde yer alan Pazırık halısı, üretim açısından ilk olma vasfına sahiptir. Milattan evvel beş veya dördüncü yüzyıllara tarihlenmektedir. Türk coğrafyasında bulunan Pazırık kalıntıları arasında çıkartılmıştır. Rusya'ya bağlı Leningrad (St. Petersburg) şehri Hermitaj Müzesi içerisinde sergilenmektedir. Pazırık halısında kullanılan motiflere bakıldığında o dönemin sosyal ve ekonomik olanakları, kültürü ve inancı hakkında bilgi edinmek mümkündür. Zamanına göre Pazırık halısı çok üstün bir dokuma tekniğine sahiptir. Asya göçebe toplumunun bir kültür yansımasıdır (Er vd., 2012: 171).

Resim 1. Pazırık Halısı (St. Petersburg Hermitage Müzesi).

[https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+Archaeological+Artifacts/879870/\(Er.Tar.: 5.01.2022\)](https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+Archaeological+Artifacts/879870/(Er.Tar.: 5.01.2022)).

Pazırık halısı, 1,89 x 2m ebadında 2 mm yünden dokunmuş, 10 cm² de 36.000 Gördes düğümü atılarak dokunan bir şaheserdir. Eserde: Süvari figürlerinden geniş bordür, geyik figürlerinden ikinci geniş bordür yer almaktadır. Grifonlar ise iç ve dış dar bordür tarzındadır. Zeminde yirmi dört kare halinde haçvari çiçeklerden; kırmızı zemin üzerinde beyaz, sarı, mavi renklerin hâkim olduğu dama tahtasını andıran yapı sergilemektedir (Aslanapa, 1987: 9-10).

Pazırık Kurganı, özünü tamamen tabiattan alan canlı ve hareket dolu hayvan figürleriyle kendini göstermektedir. Hayvan figürlerinden at ve geyik ön plana çıkmaktadır. Grifonlar; dış bordürde ve zemindeki lotus çiçeklerinin çevrelenmesinde kullanılmaktadır.

2. TEMSİL VE GÖSTERGEBİLİMSEL YAKLAŞIM

Temsil, bir şey hakkında anlamlı bir şey söylemek ya da dünyayı diğer insanlara anlamlı bir şekilde tasvir etmek için dilin kullanılması demektir. Temsilin manası ve sürecine ilişkin pek çok yaklaşım vardır. Temsilin yapısı onu meydana getiren durumlardan ve ilerleten nesillerden farklı düşünülemez. Temsil kavramı bir şeylerin manaları olarak karşımıza çıkar. Dil kavramlarını anlamlaştırıp ve bu anlamın karşı tarafa aktarılmasını sağlamak için imge ile birlikte hareket eder. Temsil kavramı üç ayrı yaklaşımla gerçekleşmektedir. Bu yaklaşımlar; yansıtıcı, kasıtlı ve inşacı yaklaşımdır. (Dinç vd., 2019: 96). Yansıtıcı da dil burada mevcudu aktarmak, ifade edileni kastetmek ve anlamlandırmak gibi inşacı özellik göstermektedir.

Temsil, olayların meydana gelmesindeki temel etkidir. Bu durumda olayların içinde yer alan kimselerin temsil aşamalarında var olmaları gerekmektedir (Polat, 2018: 47).

Yansıtıcı yaklaşımda anlamın gerçek dünyadaki, nesnede, kişide, fikirde, hatta olayda yattığı ve dilin bir ayna gibi işlev görebildiği dünyada zaten mevcut olan gerçek anlamı yansıttığı düşünülür. Kasıtlı yaklaşımda, konuşan, yazan kişinin dünyaya dair kendine özgü yorumunu dil yoluyla karşı tarafa aktardığını savunur. Kelimeler, yazarın vermek istediği anlamı ifade eder. İnşacı yaklaşımda, şeylerin anlamı yoktur. Temsil sistemlerini, kavramlar ve işaretleri kullanarak anlamları biz inşa ederiz. Anlam inşa etmek, evreni manalandırmak ve evren hakkında diğerleriyle anlamlı bir iletişim kurmak için kültürlerini kavramsal sistemlerini dilsel ve diğer temsil yaklaşımlarını kullanırlar (Hall, 2017: 7-9).

Temsil zihinlerimizde dil yoluyla kavramlar için anlam yüklemektir. Stuart Hall, çalışmalarında genellikle inşacı yaklaşımın üzerinde durmuştur (Varol, 2014: 303). Bu bağlamda diller ve kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Gerçek dünyaya ait nesnelere, insanları ve olayların dünyasını işaret etmemizi sağlayan bir bağdır. Temsilin görsel olarak en iyi iletimi yaptığını düşünerek oluşan göstergebilimsel yaklaşım da bunların içinde yer alır. Bundan dolayı göstergebilimsel yaklaşımda kelimeler ve görseller anlam üretmez, nesnelere anlam üretmektedir. Tüm kültürel nesnelere anlam aktardığı, bunların işaretlerden meydana geldiği müddetçe de dil gibi işlev göreceği gerçeğidir (Hall, 2017: 9-13).

Göstergebilim bir anlamı olan nesnelerin, detaylarını betimleyen, diğer göstergebilim konusu olan nesnelere aralarındaki bağlantıyı belirleyen, anlamların dizgelerinin oluşmasını göstergeleri ve gösterge detaylarının anlamlandıran sınıflandıran göstergebilimsel yaklaşımdır. Anlatılan, göstergebilim konusu belli bir anlamlar dizgesidir. Bu anlatımlar gerçekleşmesi için önce dilin kullanılması gerekir. Böylece göstergebilim diller aracılığıyla düşüncelerimizi, seslere, kelimelere ve görsellere yansıtarak oradan da insanlara aktarabilmemiz için kullandığımız kavramlardır (Gül, 2016: 1244).

Ferdinand de Saussure' ün modeli gösteren ile gösterilenler arasındaki kodların sağladığı bağlantıydı. Saussure, bu iki temsil kavram arasındaki alakalı bağlantıyı ortaya çıkardı. İşaretler, dilleri oluşturacak şekilde düzenlenerek, gerçek dünyadaki olayları, nesnelere betimlemek için kullanılabilir. İlk kavram gösteren, ikincide kafamızda uyandırdığı ilgili kavrama gösterilen adını Saussure verdi. Anlam yükleyebilmek için ikisi de gerekliydi. Fakat temsili devam ettiren şey kültürel ve dilsel betimlerimizin tespit ettiği, ikisi arasındaki bağlantıdır. Yani işaret, gösteren bir formun gösterilen bir fikirle birleşimidir (Hall, 2017: 80-83).

Böylece, göstergebilimde; gösteren /gösterilen /ve mitin önemini yani işaret = mit olarak neticelendirebiliriz. Göstergebilime göre, her okunacak nesne de eski kültürün ve yeni kültürlerin metinleri bulunur. Bundan böyle var olan metinler arası ilişkiler ortaya çıkar. Bu konuda metinler arası alakalar kurularak; toplum, tarih ve kültür arasında değerlendirme yapılır.

3. PAZIRIK HALISININ GÖSTERGEBİLİMSEL AÇIDAN ÇÖZÜMLENMESİ

Bir Hun Türk halısı olan Pazırık halısı, motifleri gösteren sembolik manada Anadolu kadının bir emeği olarak değerler içeren dokuyanın kendisinin anlatmak istediği sevinç, acı, mutluluk kutlama, adama, dua gibi karşı tarafa aktarmayı düşündüğü olayın sembolik bir dil olarak halıya yansıtmasıdır (Genç, 2012: 122).

Kartalın ve aslanın özelliklerini taşıyan grifonun koruyucu ve kollayıcı rolü, onun mücadelecisi ve destekleyici özelliklerinden ileri gelmektedir. Hükümdarları, insanları, ölüleri ve kurganları korumakla görevli olan grifonlar aynı zamanda savaşa gidenlerin koruyucusu ruhunu da temsil eder.

Grifonun, kullanım amaçları olan özelliklerini de şöyle sıralayabiliriz: Uğur getiren, kötü ruhları kovan, baharın müjdecisi, koruyuculuk, şifa veren, uzun ömür, dünyevi ve siyasal gücüde temsil eden fantastik bir hayvan figürüdür (Akgöz, 2018: 1-2).

Hayvan ata kültü, hayvanlara koruyucu ruh olarak inanılması ve güçlerine saygı gösterilmesi gibi özellikler Türk hayvan üslubuna yansımıştır.

Resim 2. Pazırık Halısı Detay (St. Petersburg Hermitage Müzesi).

Motiflerin genel görünümüne dokumanın tekniğine bakarak, milattan evvel dördüncü yüzyılda yaşamış kadınların dokuma meziyetlerine, desen çizimlerine, hâlen en ince kalite olan 60x60 Hereke kalitesinde dokunmuş olmalarına hayran kalmamak mümkün değildir. Pazırık halı hem bir fotoğraf hem bir halı, hem bir sembol, hem de müzede sergilenen bir sergi olarak hepsini temsil etmektedir. Bu bakımdan göstergebilimsel açıdan çözümlenmek mümkün olacaktır.

Eski Türklerde dünyanın üzeri şemsiyeyle kaplı bir araba olarak tarif ediliyordu. Gökyüzünü şemsiye, yeryüzünü ise arabanın kare gövdesi temsil ediyordu. Dört ya da sekiz kolon üzerinde gökyüzü duruyordu. Yeryüzünün dört tarafında dört deniz vardı. Dört yön, dört deniz Hun gülü ya da lotus çiçeği olarak Pazırık halısının orta kısmında temsil edilir.

İnançlara göre Altay bölgesinde hayatını kaybeden kişiye at eşlik eder, bu yüzden atını da kurban edip yanına gömerlerdi. Yeniden yaşama inanıldığından bu güce sahip geyik motifi işlenmektedir. Zaferin temsilcisi grifon figürü ya tek olarak ya da birçok sayıda sıralanmış dizgeler halinde görülür (Bali, 2019: 19).

Evrenin ve insanların değişim sürecinde çoğalmasını, huzurlu, sakin ve mutlu bir yaşamı temsil eden kısım halının ortasına yerleştirilmiş, beş tane bordürlere insanların dinsel inançlarını temsil eden konular geyikler, grifonlar ve atlar yürür görünümlü dizgelenmiştir. Ters yönde geyiklerin dizilişi kurban adamak olarak göstergelenebilir.

Kutsi kabul edilen hayvanlar arasına da girmiş olan geyiğin, Aynı zamanda masallarda yer alması geyik figürünün anlamlı olmasındandır. Türk efsanelerinde yer alan dişi geyiktir. Dişi geyiğin sembolü doğurganlığın, nazikliğin, bereketin simgesi olmasıdır. Sembol diller boyların kültüründe önemli bir yer işgal eden, gösteren belgelerdir. Türk boylarında anlatılmak istenen şeyler sembollerle mitolojik bilgi, sanat eşyası gibi konuları kapsamaktadır. Misal olarak, Oğuz Kağan Destanı'nda Türklerin yirmi dört boydan meydana geldiği açıklanır. Bu Oğuz Boylarının damgaları günümüze kadar az değişikliklere uğrayarak kullanılmaya gelmiştir.

İskit Türklerinin at sırtında silah kullandıkları, Tanrılarına at kurban ettikleri, domuz beslemedikleri bilinmektedir. Ölümünden sonra ki hayata inandıkları, kıymetli içtikleri ve mezarlara yiyecek koydukları ve kahraman kişilerini ya da kağanlarını mumyalayarak kıymetli eşyalarıyla gömdükleri görülmüştür. Asya, coğrafyasından Avrupa topraklarının bir kısmını kapsayan büyük bir alana sınırlarını ulaştıran İskit kurganlarında önemli sanat ürünleri elde edilmiştir. Eserlerde hayvanların birbirleriyle mücadeleleri konu edinilmiştir. Bunlar genellikle kurt, keçi, ayı, at, yırtıcı kuşlar, geyik, köpek gibi yabanda yaşayan hayvanlardır. Kurganlarda at koşum araçları, silahlar, ziynet eşyaları, halılar, günlük ev eşyaları gibi diğer kalıntılarda yer almaktadır (Durmuş, 2008: 68-72). Kıymetli eşyalar arasında; atı, silahları, oku, yayı, atın koşum takımları, ziynet eşyaları gibi şeylerle gömüldüğü öldükten sonra hayatları olacağı ve bu eşyalarına ihtiyaç duyacakları inanıcıyla bu uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Pazırık halısı üzerindeki, at, eyer ve pantolonlu süvari motifleri bozulmadan günümüze kadar gelmiştir.

3.1. At Figürü

At, Türk kültürünün günlük yaşamında önemli hayvanlardan birisidir. Türkler göçebe hayat sürerken en büyük yardımcıları en değerli varlıkları at olmuştur. Bu özelliklerinin yanında Türk halk anlatılarında atın bir hayvandan daha ileri özellikler taşıdığını görürüz. “*At, Türk'ün kanadadır.*” Yine başka bir yerde “*Kuş kanatın, er atın.*” (Atalay, 1985: 34-49). Sözleri atın kültür tarihimizdeki yerini belirten en güçlü ifadelerdir

Resim 3. Süvari Figürü (St. Petersburg Hermitage Müzesi).

Türkler yaşadıkları coğrafyanın şartları gereği atın değerini her açıdan kavrayıp, ehlileştirilerek kendilerine yarar sağladılar. At, ekonomik ve savaş aracının yanı sıra edebî ve sanatın oluşumuna da tesiri söz konusudur. Ölüm törenlerinde, toylarda, evlenmelerde, bölge ve şahıs isimlerinde, müsabakalarda, destanlarda kendini hissettirir. At, estetiği, yakışıklılığı, gücü, hızı, çevikliği, tahammülü ve duruluğuyla Türk insanının kalbinde bulunmaktadır (Elçin, 1997: 518-519). At, alplığın varlıklı olmanın ölçütünün yanı sıra etinden ve sütünden yararlanan bir hayvandır. Türkler günlük hayatlarından bazı işleri de at sırtında yapabilecek kadar bütünlüşmüşlerdir. Antlaşmaların, kabullerin ve toplantıların at sırtında yapıldığı vakidir. (Ögel, 1995: 127-133).

Bundan dolayı Türklerin günlük hayatında pek çok işlerin, olayların içinde atın varlığını görmek mümkündür. Kurgan kalıntılarında görülen mezar içerisinde insan kemikleriyle birlikte at kemiklerini görmek mümkündür. Buraya kadar olan bilgilerden anlaşılan atın Türklerin hayatında önemli bir yere sahip olmasından aynı zamanda dokumalar üzerinde bir figür olarak kullanılmasıdır. Buna en güzel örnek Pazırık halısındaki süvari figürleridir. Süvarilerin bazıları at sırtında bazıları da yürür durumda bir ritüeli gerçekleştirir, tarzdadır. Yirmi sekiz adet at ve insan figürü, yirmi dört tanede geyik figürü atlıların tersyönünde yürür durumda görülmektedir. Bu figürlerin bir özelliği de Pazırık halısına hangi taraftan bakarsanız size doğru bakar olduğudur.

3.2. At Eyer örtüsü (terlik)

Pazırık halısının dış geniş bordür üzerinde ilerleyen atlıların, eyer örtüleri görülmekte, bu örtüler üzerinde “S” harfi, ölümsüzlük, sonsuzluk işareti olarak temsil edilmiştir. Bazı eyer örtülerinde de hayat ağacı görülmektedir. Hayat ağacı da inanışlarının kaynağı olan doğum, hayat, ölüm ve ölüm sonrasında devam eden yoldur. Yani bu olağanüstü hayat ağacı insanların üç âlemde ki işlerini düzenler, hem dünyanın düzenini sağlar, hem de içinde bulunduğu topluma ortak bir bağ sağlar, hayat ağacının temel özelliği ebedi hayattır (Ergun, 2004: 17-18). Aynı zamanda ölümünde sembolüdür fakat beden ölür ruh ölmez, ruha yukarı ya da aşağı gideceği yolu gösterir (Balcı, 2012: 44).

3.3. Geyik Figürü

Söylenceye göre Hunlara yol gösterici olarak olağandışı bir geyiğin rehberliğinde söz edilmektedir. Bu geyiğin rehberliği Hun Türklerine fetih yolunu açmaktaydı. İskit Türklerinde de geyiğin ayrı bir önemi bulunmaktaydı. Bundan ötürü birçok geyik figürü görülmektedir. Anadolu topraklarında “alageyik” efsaneleri hâlâ dolaşmaktadır (Diyarbakirli, 1972: 118).

Türklerin yaşadığı sahalarda, bulunan geyik onların yaşamsal kaynağı vazifesi görmektedir. Geyiğin postu, eti, sütü ve diğer sakatatları kullanılmaktaydı. Geyik Türklerin kutsiyet atfettiği bir hayvandı. Milattan evvel birinci bin yıldan itibaren figür olarak görülen geyik hayatın ve sonun kaynağı şeklinde değerlendirilmektedir. Geyik figürü, takdis olmuş dişiliğin yanı sıra kuvvet ve uzun yaşamın timsali hâliyle kabul edilmişti. Öte yandan boynuzundan dolayı mumbit, talih, güç, feyiz gibi vasıflar ile simgelemiştir. Hayvan figürlerinin işlenişinde, hayvanın kendisi değil ona yüklenen sembol ön planda olmaktadır (Yıldız, 2011: II).

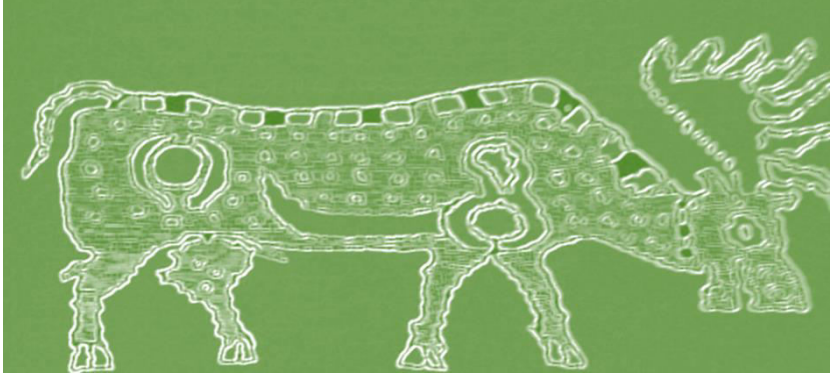
Resim 4. Geyik Figürü (St. Petersburg Hermitage Müzesi).

Resim 5. Geyik Figürü Detayı (St. Petersburg Hermitage Müzesi).

Orta Asya'da en çok görülen geyik figürü, sembolik yaratım gücünün kazanıldığı dönemlerden itibaren yaşamın önemli bir parçası olan geyiğin arkeolojik kazılarda önemli bir yere sahip olduğu belirlenmiştir (Beksaç, 2011: 191). Savaş kahramanlarının kalbini koruduğuna inanılırdı (Kalafat, 2004: 109).

Türk boylarının simgesi olan geyik figürü, yer-gök unsurlarına bağlı olarak al, beyaz ve kahverengi olarak görülür (Çoruhlu, 2019: 147). Böylece Türk mitolojisinde geyik figürü; halılarda, kilimlerde, dilde, sanatta, sosyal hayatta ve inançlarda farklı renk ve biçimlerde görülür.

Resim 6. Geyik Figürü

3.4. Grifon Figürü

Türk coğrafyasının çetin hayat tarzıyla uğraşan Türkler, buradaki vahşi hayvanlara karşı inançlarında özel yer vermişlerdir. Ata kültürü olarak hayvanların mücadelelerine ve bazı nebatatları diğerlerinden ayrı tutarak yakınlık göstermeleri bozkır yaşamın neticesindedir. Türklerin nazarında yırtıcı hayvanlar, kuşlar Tanrı'nın mesajcıları gözüyle değerlendirilmiştir. Bu hayvanlar, kamlara hizmette bulunmuşlardır. Mitolojik olan bu hayvanlar, insanlara yönelirken biçimlerinin farklı kılırlardı. Hun sanat erbabı bu hayvanları ziyadesiyle eserlerinde kullanmışlardır (Diyarbakirli, 1972: 79-83).

Türklerin ilk devirler eserlerinde, grifon çokça yer alan yaratık betimleme sanat tarzıdır. Tasvirde, kanatlı veya kanatsız olduğu şekliyle aslan bedenine kartal pençe ve baş kısmının aslan bedeni ile birleştirilerek düşünülmüştür. Simgesel anlamı ise semayı, şafağı, güneşi belirten gök ile alakalı görülmesinin yanında güç ve başarıyı da temsil etmektedir. Bu yaratığın diğer simgesel yönlerinde; bilgi, bilgelik, sezgi, kurtuluş, aydınlık, kudret ve öç alma vasıfları arasında gösterilmiştir (Çoruhlu, 2019: 24).

Resim 7. Grifon Figürü ve Detay

Grifonun açık kanatları çevikliği, dik kulakları dikkati, aslan özellikleri de hızı ve cesareti temsil eder. Yerin kralı aslan ile göklerin hâkimi kartalın özelliklerini taşır. Bir görüşe göre de, aslan olarak halkın gücünü, kartal olarak kağanın gücünü simgeler. Grifon figürü Hun Türkleriyle başlayıp İskitler ve Göktürklerle devam etmiştir. Pazırık

Kurganı'ndaki kazılardan çıkan eserler üzerinde arslan ve arslan grifon figürlerinin bulunması arslanın Türkler tarafından daha önceden tanındığını göstermektedir (Çoruhlu 2019: 113).

3.5. Lotus Çiçeği (Nilüfer ya da Hun Gülü)

Kozmos ile alakalı sembollerden olan lotus çiçeği (nilüfer) Türklerde kozmoloji ve mitoloji ve sanat sahalarında ehemmiyetli görülmüştür. Lotus çiçeği; kozmosun tüm kuvvetlerini, sayılarını, ebedî nuru ve salt arılığı temsil eder. Budist inanışta, karanın lotus üstünde bulunması anlayışıdır (Çoruhlu, 2002: 92). Budist inancından, insanın yok olmasına ait motiflerden kimisi Türk sanatına dâhil edilmiştir. Bunlardan lotus cennetten doğuşla birlikte şekillenerek, dünyadaki hayatın zorluklarından arınacak ve tanrılar katında cennette yer alacaktır (Çoruhlu, 2002: 125).

Resim 8. Lotus Çiçeği (St. Petersburg Hermitage Müzesi).

Lotus, son ve dirilişi birlikte barındıran bir semboldür. Lotus çiçeği, başlangıcın temsilinin yanında Buda felsefesinin şekillendiği yoldur (Karamağaralı, 1997: 31).

Çin'in halkbiliminde lotus çiçeği, (nilüfer) saflığın sembolüdür. Burada Budist felsefenin tesiri söz konusudur. Çıktığı su kaynağı kirli olsa da lotus temizdir (Eberhard, 2000: 200).

Lotus çiçeği; ölümsüzlüğü kökleriyle, yaşamı saplarıyla sembolize ederek dünün, bugünün ve içerisindeki bulunulan anın timsalidir. Lotus çiçeği, su ve ışığın birleşimi, bütünleyicisi, varlık üstü ve temelidir. Varlığını meydana getiren, yoktan oluşturmaktır (Karamağaralı, 1998: 36).

Hint inanışlarında lotus, Brahma'nın doğumunda rol almıştır. Tanrısal gücü sembolize eden tarafıyla da tanınır. Budist anlayışta, lotus yaratılışı ifade eder (Tokyürek, 2018: 174) Orta Asya Türklerinde çiçek motiflerinin özel bir yeri vardır, güzellik zarafet, bilgelik gibi anlamlar taşırlar. Ölüm ve yaşamın simgesi olarak lotus çiçeği çok ön plandadır (Kutluay, 2000: 253-254).

Pazırık halısının zemininde lotus çiçekleri kare çerçeveler içinde dört yöne açılmış durumda görülmektedir. Bu motifin diğer bir ismi de Hun gülü diye adlandırılmaktadır (Görgünay, 1995: 30).

Halının ortası tıpkı bir dama tahtası gibi altı kare boyda, dört kare ende olmak üzere yirmi dört kare kutucuklarla kaplanmıştır. Bu kutucukların içinde dört yapraklı Hun gülü yer almaktadır (Yılmaz, 2017: 101).

Resim 9. Lotus Çiçeği

Resim 10. Lotus Çiçeği Figürü

3.6. Pazırık Halısı Motiflerinin Göstergebilimsel Analizi

Göstergebilim: Toplumun yaşamında yer alan görsel ve sözlü içerikleri analiz ederek çözümlenmesini sağlayan bilim dalıdır. Bu bağlamda her göstergenin bir manası vardır (Sayın, 2014: 33). Daha çok iletişim ve sosyal bilimler alanlarında kullanılan yaklaşım, gösterge oluşturma, göstergelerle anlamlı bir dizge kurma metodudur.

Göstergebilimsel analizde ilk anda görselin çağrıştırdığı düz anlam asıl vermek istediği mesaj ise yan anlamın ortaya çıkarılması yani gösteren, gösterilen ve göstergelerin çözümlenerek detaylandırılması amaçlanmaktadır. motiflerin ve figürlerin ilk görünüşteki özellikleri tasvir edilip, gösteren ve düz anlamları betimlenerek ardından motiflerde ima edilen yan anlamlar ve gösterilen öğeler açığa çıkarılmaya çalışılmıştır (Bozkurt, 2020:713).

Resim 11. Süvari Figürü Detayı (St. Petersburg Hermitage Müzesi).

Tablo 1. Pazırık Halısındaki Motiflerin ve Figürlerin Göstergesel Anlamları

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan ve at figürü	Pazırık halısının kenarlarını kaplayan en geniş bordür de yürüyen at ve insan figürü 28 adet görülür. Atların kuyrukları düğümlenmiştir. İnsan figürü atın arkasından yürüyen durumdadır. Bazılarında süvari atın üzerindedir.	Atlı süvarilerin geyiklerin ters yönünde yürümlerini inançları bakımından bir ritüeli gerçekleştiriyor olmasıdır.
Geyik figürü	Pazırık halı kenarındaki ikinci geniş bordür de sıralar halinde 24 adet geyik figürü dizilenmiştir.	Geyik figürü yaşamın ve ölümün kaynağı olarak işlem görmüştür. Geyik figürü, kutsanmış dişi, güçlü ve uzun ömür sembolü olarak öne çıkar. Boynuzlu hayvanlar verimlilik, uğur, güç, bereket gibi iyi nitelikleriyle simgelenmiştir.
Hun gülü (lotus çiçeği, nilüfer çiçeği)	Pazırık halının özellikle orta kısmında dikkat çeker. Kare çerçeveler içinde dört yana açılmış dama tahtası görünümünde 6 adet boyda, 4 adet ende olmak üzere toplam 24 tane çapraz şekilde dizilenmiştir.	Lotus, son ve dirilişi birlikte barındıran bir semboldür. Güzellik zarafet, bilgelik gibi anlamlar taşırlar. 24 boydan oluşan Türk kavimlerini temsil eder.
Grifon figürü	Pazırık halı kenarlarında bulunan en dış kenar bordürü ve en içteki bordürde yer alan kare içinde grifonlar görülür.	Koruyuculuk, uğur getiren, şifa veren, kötü ruhları kovmak, çeviklik, cesaret, halkın gücünü, kağanın gücünü temsil eder.

At eyer örtüsü (terlik)	Pazırık halı geniş bordüründeki atlıların eyer örtüsü ve üzerinde çengel, hayat ağacı, koç boynuzu motifleri yer alır.	"S" harfi ya da çengel motifi ölümsüzlük, sonsuzluk, hayat ağacı, doğum,ölüm, ölümden sonra ki devam eden yol.
--------------------------------	--	--

Bu göstergebilim analizini şöyle yorumlayabiliriz: Temsil olarak Pazırık halısının içeriğinde yer alan orta kısımdaki 24 lotus çiçeği Türk boyu, beyleri ve topraklarını ifade eder. Burada, bereketi, uzun ömür aynı zamanda 24 geyiğin 24 boyu işaret ederek bu boylara kurban ritüelini temsil etmektedir.

Halının en içteki ve en dıştaki bordürlerinde bulunan grifon figürünün anlamı: Güç, cesaret, koruma sağladığı anlamlar yüklenmiştir. Halının ana bordüründe bulunan kuyruğu bağlı, yeleleri kesik at ve süvari figürlerinin temsili bir ritüel ifadesidir. Bu ritüelde; atlar ve geyikler halıda birbirlerinin tersi istikametlerinde dönmektedir. Bu figürler inançlarının gereğini yapar bir şekil olarak görülmektedir. Figürdeki at eyer örtüleri; hayat ağacı, koçboynuzu, çengel simgeleriyle hayatın sonsuzluğunu, nazardan korunduğunu 24 boya sunarak boyların takdis edildiğini temsil etmektedir.

Tablo 2. Pazırık Halısındaki Renklerin Göstergesel Anlamları

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Koyu kırmızı	Yoğun olarak orta zeminde, büyük bordür ve grifon zemin de kullanılan renk.	Al ateş, al bayrak ,kötülükleri kovan ateş,
Lacivert	Süvarilerin pantolonlarında, dış sedeflerin zemininde, geyiklerin az konturlarında kullanılan renk.	Bereket, erkek
Kahverengi	Halının bütündeki motiflerin kontürlerinde ve lotus çiçeklerinde kullanılan renk.	Toprak ana
Sarı	Lotus çiçeklerin de ağırlıklı olarak kullan renk.	Merkez hâkimiyetini, kudreti
Beyaz (krem)	Halının dış sedef kontürlerinde, grifonların çerçevesinde süvarilerin baş ve kollarında geyiklerin alacasında kullanılan renk.	Ululuk, adalet,güçlülük
Açık mavi	Halının geyikli bordür zemininde kullanılan renk.	Doğu yönünü, akıl, idrak, sağduyu,sadakat

Göstergebilim yaklaşımı bakımından renkleri şöyle yorumlayabiliriz: Pazırık halısında kullanılan altı renk görünüyor. Bu renklerden kırmızı orta zeminde, büyük bordür zemininde, grifon zemininde görülür. Kötülükleri kovan, kötü ruhları kovan ateşi temsil eder. Lacivert az miktarda kullanılırken, süvarilerin pantolonunda erkeği, geyiklerin kontur çevresinde sınırları temsil ederek bereketli kılmaktadır. Kahverengi, toprak ananın bereketli olmasını ifade etmektedir. Sarı merkeze hâkim olması kudretli güçlü olması vurgusu bulunmaktadır. Beyaz renk, grifonlarda, süvarilerde kullanılması ululuk, adalet, güçlülük yönüne işaret etmektedir. Açık mavi, doğu yönünü, akıl idrak sağduyu temsil etmektedir. Geyikleri kurban olarak sundukları için kurbanları doğu yönüne doğru çevirerek sadakitle bunu uyguladıklarını temsil eder.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türk halı sanatında bir ilk örnek olan Pazırık halısı sadece bir dokuma kültüründen öte geniş anlamlar taşıyan cihetleriyle Türk tarih ve sanatında mühim bir yer işgal etmektedir. Pazırık halısı Türk dünyasının maddi ve manevi değerlerini barındıran özellikleri yansıtması bakımından ipuçlarını vermektedir. İşlenen renk ve figürler görsel olmaktan başka Türk inanç sisteminin değerlerini de ifade etmektedir. Türk yaşam tarzının bir bölümünün özeti olma gibi görevde üstlenmiştir.

Pazırık halısı ile ilgili göstergebilimsel bir analiz yapılmaya çalışıldı. Gösterge durumunda olan motif bütünde, bulunduğu yerde gösteren anlamıyla incelendikten sonra gösterilen konumunda çok geniş sembolik manalar içerdiği görülür.

Motiflerden sonra kullanılan renklerinde önemli anlamlar taşıdığı fark edilmektedir. Gösterge renkleri işaret ederken, gösteren uygulandığı yeri, gösterilen de rengin hangi anlamı sembolize ettiğini açıklamaktadır.

Halı sanatı görsel imgelerin, Orta Asya'da yaşamış Hun Türklerinin hayalini, doğayı, av kültürünü, inanış biçimini, günlük yaşamını sembollerle günümüze kadar taşımış olmasıyla bugünkü halı sanatının temel motiflerini oluşturmuştur. Aynı zamanda Pazırık halı örneğinde temsili hem sembolik hem ikonografik olarak işaret etmiştir. Günümüzde herhangi bir eserin mahiyetinde taşıdığı anlamları üretenin ve çevrenin kazandırdıklarıyla değerlendirmek yerinde olur kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Akgöz, N.(2018). *Türk Mitolojisinde Grifon*. Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Türk Mitoloji Dersi Ödevi. https://www.academia.edu/39022747/T%C3%9CRK_M%C4%B0TOLOJ%C4%B0S%C4%B0NDE_GR%C4%B0FON

Aslanapa, O. (1987). *Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

- Atalay, B. (1985). *Divanü Lugât- it Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Balcı, N. (2012). Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler. *Arış Dergisi*, 8. 38-51.
- Bali, F. (2019). *Türk Göçebe Sanatında İkonografi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Beksaç, Ş. N. (2011). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*. Edirne: Bellek Yayınları.
- Bozkurt, S.(2020). Geleneksel Türk Halı Sanatında Kullanılan Motiflerin Anlamları: Sındırgı-Yağcıbedir Halıları Üzerine Göstergibilimsel Bir Analiz. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*,8 (1), 697- 731
- Çoruhlu, Y.(2002).*Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2019). *Kozmolojik, Mitolojik, Astrolojik Dini Ve Edebi Tasavvurlara Göre Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi: Proto-Türk Devrinden, MS 14. Yüzyıla Kadar Efsanevi ve Yırtıcı Hayvanların Sembolizmi Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Diñç, M. A. Ve Diñçer, Z. (2019). Yeni Medyada Temsili Anlamlandırmak. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, (1), 91-102. DOI: 10.33464/dorduncukuvvet.546223
- Diyarbakirli, N.(1972). *Hun Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Durmuş, İ.(2008). *İskitler (Sakalar)*. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Eberhard, W. (2000). *Çin Simgeleri Sözlüğü*. (Çev. A. Kazancıgil, A. Bereket). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Elçin, Ş.(1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Er, B. ve Sarıkaya Hünerel, Z. (2012). Bir İletişim Aracı Olarak El Sanatları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1) , 169-17.
- Ergun, P. (2004). *Türklerde Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Genç, M. (2012). Günümüz Halı Tasarımlarında Gelenekten Faydalanma Kriterleri. *Halıcılık ve Kilimcilik Programının Sorunları ve Çözüm Önerileri Çalıştayı Bildirileri Nisan 2, Çanakkale*. (s.118-131).
- Görgünay, N. (1995). *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Motifler*. Ankara: Türksoy Yayınları.
- Gül, M. (2016). Göstergibilimsel Bir Yaklaşımla Kutadgu Bilig *Turkish Studies*, 11(4). 1241-1274.
- Hall, S. (2017). *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*.(Çev. İ. Dündar). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Kalafat, Y. (2004). *Gök Tanrı İnancından Günümüze Kadar Türk Halk İnançlarında Kurt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karamağaralı, B. (1997). Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine. *Arış Dergisi* , (3) , 28-39.
- Karamağaralı, B. (1998). Ejder ve Lotus Motifinin Halı Seccadelerdeki İkonografisi. *Arış Dergisi*, (4), 32-39.
- Kutluay, S. (2000) Sanat Tarihi Terminolojisinde Lotus ve Palmet. *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*. Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları İstanbul.(s. 253-254).
- Mülayim, S. (1996). Tanımsız Figürlerin İkonografisi. *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Kayseri. (s. 219-228).
- Ögel, B.(1995). *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamalar ile Destanlar)* II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özdiñç, Ö. (2016). Halı ve Motifi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 524-528.
- Polat, H. (2018), Geleneksel Medyada Temsil Sorunu: Alternatif Bir Mecra Olarak Yeni Medya, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (38), 45-60. DOI: 10.17498/kdeniz.383516
- Sayın, Ö. (2014). *Göstergibilim ve Sosyoloji*. Ankara: Anı Yayınları.
- Tokyürek, H. (2018). Budist Uygur Metinlerinde Mandal Kılmak Töreni Üzerine. *Türkiyat Mecmuası*, 28 (1), 163-178 .

Varol, Sibel Fügen (2014) Medyada Yer Alan Temsillerin Kimlik Edinme Sürecindeki Rolü. *International Journal of Social Science*, (26): 301-313.

Yıldız, Ş N.(2011). *Türk Halk Anlatılarında Hayvan Motifleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyat Anabilimi Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Yılmaz, B. (2017). Pazırık'dan Günümüze Türk Halı Sanatı. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*. 1 (1), 98-106.

Subject Area
TourismYear: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 881-889Arrival
22 January 2022Published
24 March 2022Article ID Number
3900Article Serial Number
04Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26494/sssj.3900>**How to Cite This Article**

Ünal, A. & Demirkol, Ş. (2022). "Spiritüel Turizmin Mental Rahatlama ve Manevi Rekreasyon Etkisi Üzerine Bir İnceleme" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:881-889

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Spiritüel Turizmin Mental Rahatlama ve Manevi Rekreasyon Etkisi Üzerine Bir İnceleme

Research On The Effect Of Spiritual Tourism On Mental Relaxation And Moral Recreation

Arzu ÜNAL¹ Şehnaz DEMİRKOL² ¹ Öğr. Gör.; İstanbul Gelişim Üniversitesi, Gelişim MYO Turist Rehberliği Bölümü, İstanbul/Türkiye² Dr. Öğr. Üyesi İstanbul Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, İstanbul/Türkiye**ÖZET**

Manevi rekreasyonel etkinlik olan spiritüel turizm, son yıllarda oldukça talep edilen, uzun süreli seyahatleri kapsayan, gelir ve eğitim düzeyleri yüksek, farklı inanç sistemlerini sorgulayan kişiler tarafından tercih edilmektedir. Bu noktada yüksek potansiyeli olan Anadolu topraklarında spiritüel turizm arzının oluşturulabilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmalıdır. Literatür incelendiğinde spiritüel turizmle ilişkin Türkçe araştırmaların az olduğu görülmüş ve farklı çalışmalar için literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Mental olarak rahatlama ve manevi doyuma imkan sunan spiritüel turizmle ilişkin farkındalık düzeyinin artırılması bu alanda yapılacak bilimsel çalışmalar için potansiyel oluşturabilir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve literatür incelenmiştir. Daha sonra konuya ilişkin kavramlar açıklanarak potansiyel spiritüel turizm arzının oluşturulmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur. Spiritüel turizmin manevi rekreasyonel etkinliklere etkisi üzerine ulusal kaynakların kısıtlılığından dolayı uluslararası literatür de taranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manevi Rekreasyon, Spiritüelizm, Spiritüel Turizm**ABSTRACT**

Spiritual tourism, which is a mental recreation activity, is preferred by people who are in high demand in recent years, include long-term travels, have high income and education levels, and question different belief systems. At this point, various studies should be carried out to create a spiritual tourism supply in Anatolian lands with high potential. When the literature is examined, it is seen that there are few Turkish studies on spiritual tourism and it is aimed to contribute to the literature for different studies. Increasing awareness of spiritual tourism, which provides mental relaxation and spiritual satisfaction, can create a potential for scientific studies in this field. Qualitative research method was used in the study and the literature was examined. Later, the concepts related to the subject were explained and suggestions were made for the creation of potential spiritual tourism supply. Due to the limited national resources on the effect of spiritual tourism on spiritual recreational activities, international literature has also been scanned.

Key Words: Spiritual Recreation, Spiritualism, Spiritual Tourism**1. GİRİŞ**

Günlük hayatta yaşanabilen olumsuz durumlar, boş zamanları çok daha önemli hale getirerek; insanları sakin, huzurlu ve daha dingin ortamlarda bulunmaya yönlendirmektedir. Bu durumda, insanlar rahatlayabilmek ve huzura kavuşmak için çeşitli manevi rekreasyonel etkinliklere katılarak kendi özlerini bulmaya çalışırlar. Mabet, tapınak ya da kutsal mekânlara yapılan ziyaretler hem manevi tatmin sağlarken hem de spiritüel bakış açısıyla ruhu besler. Spiritüalizmin temelinde, bireyin hayat felsefesini manevi anlamda düzenleyebilecek deneyimler yatmaktadır. Carl G. Jung'un yaklaşımı olan ve arketip olarak ifade edilen insan kişiliğini simgeleyen sembollerden 'bireyleşme' areketipiyle de yakından ilişkili olan spiritüalizim bireyin kendi özünü bulma çabasıdır (Jacob,2002). Bireyin kendi varlığını anlaması ruhsal olgunluğa erişmesi ile mümkün olabilir (İçli,2013). Bu bağlamda ruhu arındırmak, manevi tatmin sağlamak, takva sahibi olmak gibi nedenlerle yapılan seyahatler spiritüel turizm olarak ifade edilmektedir. Spiritüel turizmin temel felsefesinde dini inançlardan hareket etmekten daha ziyade içsel dünyanın ve benliğin keşfini sağlayan ziyaretler vardır (Vargheese ve Varghes,2012).

Spiritüel turizm; zorlu ve rutin hayatı deneyimleyerek içsel benliği keşfetme güdüsüne dayanmaktadır. Kendini keşfetme arzusu yalnızca dini bakış açısıyla değil, spiritüel düşünce tarzıyla giderilmektedir. Çünkü spiritüalizm her zaman din ile ilişkilendirilmeyip kırsal alanlara ve doğal ortamlara yapılan gezintilerle, wellnessle (sağlıklı yaşam), rekreasyonel ve kültürel etkinliklerle de yakından ilgilenmektedir. Bütün bu alanları kapsayan spiritüel turizm, turistlere kendileri ile baş başa kalarak kendi hayatlarını şekillendirme imkanı sunmaktadır (Hung, 2019).

Spiritüel turizm mekânı; sıradan olmayan ve dini mabetlerden farklı özelliklere sahip olmalıdır. Yani bu alanın, kendine has spiritüel atmosferi olmalıdır. Örneğin; gizemli mekânlar, büyülu bahçeler, otantik tarihi unsurlar ya da farklı yapıdaki jeolojik alanlar gibi. Ayrıca mabetlerdeki kâhinler, kutsal azizlerin ya da din adamlarının mezarları, piramitler, manastırlar, ya da kutsal yerler spiritüel turizm için uygun mekânlardır (İstanbullu Dinçer vd.,2018).

Özellikle Delphi, Mısır ve Bosna Piramitleri, Machu Picchu, Amerika'nın güney batısı ve Bali adası gibi alanlar kendine has özelliklerinden dolayı spiritüel destinasyonlar olarak görülmektedir (Hooper,1994:72; Dallen ve Conover,2006).

Birçok ülke spiritüel alanlara sahip ve bu alanları spiritüel turizm bağlamında turistik destinasyon olarak değerlendirebilecekken bu destinasyonlar keşfedilememiştir (Phukan vd,2012). Ayrıca spiritüel seyahatlere teşvik edici eğilim son yıllarda artmış olmasına rağmen, spiritüel turizm ile ilgili yeterli alan yazın incelemesi bulunmamaktadır. Çalışma kapsamında spiritüel turizmin içeriğinden ve öneminden bahsedilerek mental rahatlama ve manevi rekreasyon etkisi üzerinde durulmuştur.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür incelendiğinde Kaday ve Akay (1949), Spiritualizm, Spiritizm, Fakirizm ve Manyetizm kavramlarını açıklamış farklarından ve ilişkilerinden bahsetmiştir. Modern Ruhçuluk Ve Etkileri: H. P. Blavatsky ve Teosofi Cemiyeti Örneği (Gül,2018) çalışmasında 19. yüz yılda batı medeniyetlerinde başlayan ve Teosofi (Materyalizme karşı ruhçuluğu destekleme) hareketine dönüşen cemiyet incelenmiş ve geçirdiği düşünce evriminden bahsedilmiştir. Ayrıca Çınar ve Eti Aslan (2017) tarafından, Spiritüalizm ve Hemşirelik: Yoğun Bakım Hastalarında Spiritüel Bakımın Önemi, çalışmasında hemşirelerin yoğun bakım bölümlerindeki hastaların spiritüalizm ihtiyaçlarının belirlenmesi ve karşılanmasındaki sorumlulukları literatür ışığında araştırılmıştır.

Din ve spiritüalizm üzerine yapılan Gençlerin İnanç Sorunlarına Yol Açan Bazı Akımlar ve Çözüm Önerileri (Özarslan,2019) çalışmasında din karşıtı akımlar özelinden spiritüalizm tanımlanmıştır. Ayrıca Sayın (2016), Ontolojik Açıdan Tasavvuf, Mistisizm ve Maneviyatçılığa Dair Yaklaşımların Karşılaştırılması başlıklı çalışmasında tasavvuf ve ruhçuluk olarak ifade edilen spiritüalizm kavramının yakın ilişkisinden bahsedilmiştir. Alper (2018), Sâmiha Ayverdi'nin Kurgu Evreninde İnsanın İçsel Gelişimi ve Dönüşümü başlıklı doktora tezinde Mevlevilik felsefesi ile spiritüalizm ilişkisini ve ruhun potansiyel gücü olan akreptip yaklaşımını araştırmıştır.

Olca ve Albuz (2017) İnanç Turizmi ve Türkiye'nin Tanıtımına Katkısı başlıklı çalışmasında inanç turizminden ve Türk turizmi açısından öneminden bahsedilmiştir. Ayrıca Dini Mekanları Ziyaret Eden Turistlerin Seyahat Motivasyonları: Kastamonu İlinde Bir Uygulama (Türker vd,2019) konulu çalışmada dini mekanları ziyaret eden turistlerin motivasyon kaynağı araştırılmış, tarih ve kültür ilişkisinden bahsedilmiştir.

Spiritüel turizm üzerine ise Türkçe kaynak olarak Dünden Bugüne Spiritüel Turizm (Dinçer vd,2018) ve İnanç Turizminde Seküler Olarak Spiritüalizme Yöneliş: Spiritüel Turizm Üzerine Bir İnceleme çalışmaları mevcuttur (Güzel ve Sariyildiz, 2018). Bu çalışmalarda son yıllarda yükselen bir trend olan spiritüel turizmin tanımına, spiritüel turistlerin özelliklerine, dini -inanç turizmi ile ortak ve farklı yönlerine değinilmiştir.

Yabancı kaynaklar incelendiğinde ise Spiritüel Turizm: Batı Toplumunda Seyahat ve Dinsel Uygulama (Norman, 2011), Spiritüel Turist Deneyiminin Çeşitleri (Norman,2012) çalışmalarında manevi odaklı spiritüel seyahatlerin ve ritüellerin deneyimlenmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca Spiritüel Turizme Karşı İnanç Turizmi ile Çağdaş Bir Tema Oluşturma Girişimi (Güzel ve Keser, 2018), çalışmasında dini ve spiritüel turizmin ortak özelliklerinden ve farklarından bahsedilerek her iki alanın ortak temada buluşturulması gerektiği ortaya konulmuştur.

Turizm Pazarlaması Perspektifi ile Manevi Arayış İçin Kavramsal Bir Öneri: Konya'daki Mevlana Kampları (Güzel ve Özer, 2014) başlıklı çalışmada Mevlevilik ve spiritüalizm arasındaki benzerlikler üzerinde durularak ruhsal arayışın ve manevi tatminin Mevlana Kamplarında nasıl uygulandığı anlatılmıştır. Ayrıca Spiritüalizmde Yeni Bir Paradigma: Spiritüel Turizm ve Motivasyonlar (Güzel ve Sariyildiz, 2019) başlıklı çalışmada normal turist profilinden farklı olan spiritüel turist, kendini gerçekleştirme, kişisel şifa arama ve aydınlanmak için motivasyon kaynağı olarak gördüğü spiritüel turizm üzerinde durulmuştur.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışma kapsamında rekreasyon kavramına değinilerek rekreasyonel etkinliklerin manevi boyutu irdelenmiştir. Ayrıca spiritüalizm kavramı açıklanarak spiritüel turizm üzerinde durulmuş ve spiritüel turist özelliklerine değinilmiştir. Dünyada ve ülkemizdeki potansiyel spiritüel alanların taşıdığı kriterler açıklanmıştır.

3.1. Rekreasyon Kavramı

Rekreasyon; boş zamanın doğru ve etkin kullanılmasıdır. Ayrıca Latince yeniden yaratma, tazelenme anlamındaki Recreate kelimesinden türetilmiş olup zamanla çeşitli sözlüklerde “yeniden doğmak ve manevi gücü yeniden kazanmak” anlamında ifade edilmiştir. Gerçekte kendini yenileme arzusu, yorucu hayattan kaçış, rahatlama ve değişime karşılık gelmektedir (Öztürk ve Şahbaz, 2018, s. 1120-1121).

Türk Dil Kurumunda rekreasyon, “insanların boş zamanlarında eğlenmek ve spor yapmak amacıyla katıldıkları aktiviteler ile bir yerin dinlenmek ve eğlenmek amacıyla kullanılabilir duruma getirilmesi” şeklinde iki farklı boyutta tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu,2012). Simmons (2000), rekreasyonu bireyi motive eden ve keyif veren sosyal bir aktivite olarak ifade etmektedir. Anacak hangi etkinliklerin rekreasyon aktivitesi olduğuna dair bir fikir birliği yoktur (Brey ve Lehto,2007). Zuey (2008) e göre rekreasyon, toplumdaki kişi ya da grupların daha iyi hissetmek, sağlıklı olmak ve beceri geliştirmek için serbest zaman etkinliğine gönüllü katılmaktır. Özet itibariyle, günümüz modern dünyasında rekreasyon, boş zaman içerisinde bireysel ya da grup olarak yapılan, eğlendiren, dinlendiren, motive eden, tatmin duygusu uyandıran ve sonucunda yenilenmeye yardımcı olan aktiviteler şeklinde tanımlanmaktadır (Karaküçük ve Gürbüz, 207).

3.2. Rekreasyonel Etkinlikler

Günümüz şartları ekonomik, kültürel ve sosyal ihtiyaçları arttırmış, teknolojik yeniliklere ayak uydurma arzusu beraberinde yorucu ancak bir o kadar da monoton bir yaşam tarzını doğurmuştur. Bu durumdan hem bedenen hem de zihnen uzaklaşmak isteyen insanlar serbest zaman aktivitelerinin yani rekreasyon etkinliklerinin oluşmasına sebep olmuşlardır. Kendilerini yenilemek, dinlenmek ve zinde olmak adına yaptıkları etkinlikler yaşam tarzlarının da bu yönde değişimine yol açmıştır.

Rekreasyon sağlığı iyileştiren bir kavram olarak bilinse de çoğu tanımda rekreasyon kavramının etkinlik boyutu üzerinde durulmaktadır. Rekreasyonel etkinlikler, hem bireylere hem de toplumlara stresten arınmada fayda sağlayan, ayrıca fiziki ve ruhsal sağlığın korunmasında yaralı olan aktivitelerdir (Tan, 1981: 147). Yani hayata anlam katan ve yaşam kalitesini arttıran faaliyetlerdir.

Hutchinson (1949: 17) rekreasyonu zaman harcamaya değer, genel kabul görmüş, bireyin gönüllü katılım esasına dayanan, bireye içsel tatmin duygusu sağlayan boş zaman meşguliyeti olarak tanımlamaktadır. Yapılan rekreasyon tanımları itibariyle, rekreasyon etkinlikleri; katılanlara manevi tatmin veren, mutluluk ve özgürlük hissi yaratan, yaratıcılık uyandıran, ruhsal denge sağlayan, rekabet etme gücü kazandıran, ruhsal kapasiteyi arttıran, ruhsal koordinasyonu dengeleyen ve daha özgün bir dünya görüşü kazandıran faaliyetlerin tümüdür (Hacıoğlu, Gökdeniz ve Dinç, 2009: 30).

Rekreasyonel etkinlikler; eğlenerek kendini keşfetmeye ve fiziksel, zihinsel, ruhsal olarak dinlenmeye imkan veren, manevi açıdan fonksiyonellik taşıyan önemli bir zaman dilimini oluşturur. Bu etkinliklerin bireysel ve toplumsal fonksiyonları, onu nitelikli bir toplumun oluşturulması için önemli kılar. Çünkü “Sahip olunan boş zamanın nitelikli ve sağlıklı değerlendirilmesi, aynı zamanda kaliteli bir hayattaki ön koşuludur”. Bu noktada rekreasyonel etkinlikler; “zaman”, “aktivite” ve “spiritüel” boyutlarıyla açıklanabilir (Karaküçük,2018).

Özellikle ruhsal ve manevi boyutlarıyla düşünüldüğünde rekreasyonel etkinliklerin, spiritüel boyutu öne çıkar. Bu etkinlikler sadece dış faktörlerin sonuçları değil, zihnin ve ruhun gereksinimidir. Ayrıca yapılan rekreasyonel etkinlikler; insanların manevi ve otantik tercihleri için fırsat yaratıp değerlendirebilecekleri bir zaman dilimini oluşturur (Karaküçük,2018).

3.2. Spiritüalizm Kavramı

Spiritüalizm; inanç sistemleri, dini ibadetler ve maneviyat kavramları ile ilişkilendirilerek, bugüne kadar çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ayrıca “nefes almak”, “canlı olmak” anlamına gelen spiritüalizm, Latince kökenli “spiritus”ten türetilmiştir (Çınar ve Eti Aslan,2017). Aynı sözcükten türetilmiş olan spiritüalizmde, öte âlemcilik ve diğer boyut olarak ifade edilmektedir (www.wikipedia.org, Erişim tarihi:28.06.2021). Günümüzde ise, tüm bu kavramların ötesinde daha geniş bir anlam taşımakta ve yaşamı hissetmek olarak ifade edilmektedir (Yılmaz ve Okyay,2009).

Spiritüalizm, bireyin sadece ilahi ruhu aramasının dışında, yaşamın gayesi olan unsurları da içermektedir (Çetinkaya vd,2007). Spiritüalizm, beden ve ruhu etkileyen ve aynı zamanda beden ve ruhtan etkilenen “birleştirici güç” olarak da tanımlanmaktadır (Çınar ve Eti Aslan,2017).

Spiritüalizm farklı yaklaşımları da içinde barındırır. Örneğin Jung’ın ruhun potansiyel gücü olarak simgelediği arketip yaklaşımı gibi. Arketipler her insanın doğasında var olan ve nesilden nesil aktarılan kodlardır. Jung’a göre ruh, farklı beden şekilleriyle yaşamdan yaşama bir yolculuktur. Her bedende farklı bir karakteri olan ruh aynı zamanda kadim arketipleri simgeler. Bu durum ruhu ve dolayısıyla bedeni eğitir, olgunlaştırır ve hayat yolculuğunu anlamlı kılar. Çıkılan yolculuk aynı zamanda insan deneyiminin özüdür (Kavut,2020). Spiritüalizm felsefesi de ruhun manevi tatminine ve öz benliğin keşfedilmesine dayanır.

Spiritüalizm kavramına ilahi dinlerde de yer verilmektedir. Bu bağlamda kavram ruhani maneviyat, takva ve tanrıya giden bir yol olarak da ele alınmaktadır. Spiritüalizm dini ritüellerden daha kapsamlıdır ancak dini

uygulamaları da içerebilir (Çetinkaya vd., 2007; Kostak,2007;Sülü,2006). Spiritüalizm, diğer manevi düşünce disiplinlerinden belirlenmiş kesin sınırları ve temel aldığı anlayış biçimi ile ayrılır. Ancak temel anlayış biçimindeki bu ayrılığa rağmen dindarlık ve spiritüalizm, pek çok dildeki sözcüklerde eş anlamlı olarak kullanılır. Ayrıca spiritüalizm, var olmanın en önemli ayrıcalığını bilmek, özellikle de kişinin kendi öz benliğinin ve gücünün farkında olmaktır (www.wikipedia.org, Erişim tarihi:28.06.2021).

3.3. Spiritüel Turizm

Spiritüel turizm, farklı amaçlar doğrultusunda yapılmasına karşın kapsam olarak çok bilinmeyen bir kavramdır. Günümüzdeki araştırmalar, boş zaman ve turizme ilişkin kavramsal tartışmaların genellikle manevi olduğunu ileri sürmekte ve yapılan rekreasyonel etkinlikleri maneviyatla ilişkilendirmektedir (Doohan, 1990). Aggarwal vd. (2008), maneviyatı; bireyin huzurlu olmak için tanrı ve insanlarla iletişim kurması olarak tanımlamaktadır. Maneviyat, temel benliğin anlamlı bir bağlantısıdır (Schulz 2005). Ayrıca ruh ve vücut birbirinden ayrılmaz iki dinamik olarak hayatın anlamını oluşturmaktadır. Bu nedenle, yapılan manevi seyahatler bireylerin fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal olarak etkileşimine dayanır.

Spiritüel turizm; bireyin manevi inancına olanak sağlayan, kutsal bir mabede ya da türbeye yapılan bir seyahat olması ile birlikte aynı zamanda kendi özünü bulma arayışıdır (İstanbulu Dinçer vd.,2017). Bireyin fiziksel, zihinsel ve duygusal enerjisini yükseltir. Bedeni, zihni ve ruhu geliştirir, korur ve iyileştirir. Ayrıca din kadar eski bir tarihe dayanmakta ve en eski turizm türünü oluşturmaktadır (Rinschede,1992; Hung, 2013). Dini turizm, belirli bir inançla ilişki kurmak ve tanrıya yaklaşmak için dini mekânların ziyaretine odaklanırken spiritüel turizm, beden-zihin-ruh dengesi içerisinde, benliğin ötesinde yatan yaşam unsurlarını keşfetmeyi amaçlamaktadır (Heidari ve Yazdani, 2018). Ayrıca spiritüel turizm, hayata anlam katmak için belirli bir dini inanca bağlı olmadan Tanrı'ya yaklaşmak ve yaşama olumlu izler bırakmak amacıyla yapılan seyahatlerdir.

Spiritüel turizm; soyut, çok inançlı ve eklektik bir etkinliktir. Ayrıca dini seyahatlerden manevi ziyaretlere geçiş noktasıdır. Turistler seyahatleri süresince yaptıkları çeşitli ritüeller ile kutsallık veya ilahi boyuttan öte farklı ve olağanüstü bir deneyim yaşamaktadırlar (Chaline, 2002). Bu durumda Mekke ve Medine, Vatikan, Kudüs, Hindistan gibi dini açıdan kutsal yerlerin yüzyıllardır ziyaret edilmesi spiritüel seyahatlerin her dönemde egemen olduğunu göstermektedir (Hung, 2013).

Yaşanan zorlu süreçler dolayısıyla psikolojik sorunların artması, insanları spiritüel açıdan manevi olarak kendilerini rahatlatmak amacıyla yalnız kalma arayışına itmiştir (Phukan, 2014). Bu arayış, insanların spiritüalizme olan ilgisini arttırmıştır. Metafizik bir görüşü ifade eden spiritüalizm kavramı, ilgi yaratırken turizmin doğasını da etkileyerek yeni bir motivasyon türü oluşturmuştur. Ayrıca spiritüel düşünce tarzı özellikle sağlık olmak üzere sosyal ve işletme alanlarında günden güne daha çok talep görmeye başlamıştır. Spiritüalizmin farkındalığının artması ile birlikte (Haq, Jackson ve Wong, 2008); spiritüel ortamlara ve dini mekânlara yapılan seyahatler son yıllarda artış göstermiştir (Phukan vd., 2012).

3.4. Spiritüel Turist ve Özellikleri

Spiritüel turizmde yapılan seyahatlerde; ziyaretçi ister bireyleşme arketipinde ilerlesin, ister dini tecrübeler vasıtası ile tanrıya ulaşmaya çalışsın, bireyin kendi öz benliğine yapacağı yolculuk manevi zorluklar içermektedir. Aşılan her zorluk bireyi ruhsal arayışta bir adım ileriye götürmektedir (Gürses,2007). Bu noktada spiritüel turizm ziyaretçinin ruhsal arayışına odaklanmakta ve aynı zamanda manevi motivasyon kaynağını oluşturmaktadır (Smith ve Kelly, 2006).

Spiritüel ziyaretçiler; kişisel gelişim sağlamak, özgünlük yaşamak, inançsal davranış içinde olmak, doğal ve basit deneyimler elde etmek, varoluşsal otantiği aramak ve yerel halk ile beraber törensel aktivitelere katılmak gibi deneyimleri manevi motivasyon kaynağı olarak benimsemektedir (Smith, 2003: 105). Yapılan tüm bu manevi rekreasyonel etkinlikler spiritüel turizmin temelini oluşturmaktadır.

İlgi duyduğu ülke ya da bölgeyi manevi tatmin sağlamak, yenilenmek ve kendi benliğini bulmak için ziyaret edenler spiritüel turist olarak tanımlanmaktadır (Vargheese ve Varghees, 2012). Dini vecibeleri için Mekke ve Medine'ye giden Müslümanlar, Hindistan ve Nepal'e kutsal alanları ziyaret eden Budistler ve kutsal hac yolu olarak tasarlanan El Camino de Santiago (St. James Yolu)'ya giden Hristiyanlar "spiritüel turist" olarak kabul edilmektedir (Bowler, 2013). Ancak spiritüel turistleri dini turistlerden ayıran en önemli özellik amaçlarının din odaklı değil özünü bulma ve kendini keşfetme olmasıdır. Spiritüel turizm, hem dinle hem de doğayla bütünleşmeyi kendi içinde barındıran bir felsefeye dayanır. Bu bağlamda spiritüel turist, kendi özünü bulmaya, benliğini yenilemeye, manevi tatmin yaşamaya ve doğayla bütünleşmeye çalışan kişidir (Vargheese ve Varghees, 2012).

Spiritüel turistler, kristal şifa, meditasyon geri çekilme, enerji şifa, astroloji, tarot okumaları ve zihin-beden uyumu için nefes ve yoga seansları yapmak, inzivaya çekilerek sessiz bir ortamda kalmak ya da hiç kimseyle iletişime geçmeden bir süre geçirmek gibi ruhu, bedeni ve zihni arındırmaya yönelik etkinlikler gerçekleştirebileceği ya da yeni yerler ve kültürler keşfedebileceği, yeni insanlarla tanışabileceği turlara katılarak hayat deneyimi edinirler (Pradhan,2014). Ayrıca manevi arayış içerisinde dini ya da otantik mekânları ziyaret ederek yeni hac, inanç sistemleri ve spor, müzik ve yemek gibi yarı dini faaliyetler arasındaki kutsal yolculukları gerçekleştirirler (Dawson vd.2019).

3.5. Dünyada ve Türkiye'deki Spiritüel Alanlar

Spiritüalizm, iki farklı manevi algı olan dini ve doğayı kendi içinde bütünleştirmektedir (Grayling, 2003). İnsanların bu manevi ihtiyaçlarını giderebilmesi için yapılan seyahatler spiritüel turizmin temelini oluşturmaktadır. Gerek sürdürülebilirlik bilincinin artmasıyla doğa ve çevre ile bütünleşme hissiyatı gerekse dini ve manevi boşluğu doldurmak amaçlı yapılan seyahatler insanları yaşadıkları monoton ve yorucu ortamlardan uzaklaştırmaktadır. Bu noktada yapılan manevi rekreasyonel etkinlikler insanlara hayata dair farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Spiritüel turizm alanlarının özel ve otantik bir atmosferinin olması gerekir. Özel jeolojik yapıya sahip alanlar, değişik mimari özellikleri bulunan binalar, manevi açıdan önemli mekanlar, mistik yapılar, çok eski kültürlerin yaşadığı tarihi ören yerleri spiritüel turizm açısından potansiyel alanlardır.

Nepal Himalayalar, Mısır ve Saraybosna Piramitleri, UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alan Özbekistan Semerkand, Fuji Dağı ve Sakura ağaçları Japonya, Brezilya'daki kristal madenleri, Endonezya Bali, Fas Marakeş ve Kazablanka, İspanya Kanarya Adaları, Kuzey ve Güney Kutupları dünyada tercih edilen potansiyel spiritüel rotalardır (www.pozitifdergisi.com, Erişim tarihi:27.06.2021). Ayrıca Kaliforniya'daki Spirit Rock (Tepeler Ruh Kayası) ve Esalen Spiritüel İnziva (Manevi İnziva Merkezi), Güney Afrika'daki Budist İnziva Merkezi, Hawaii'deki AlaKukui (Aydınlanma Yolu), Yunanistan'daki Serenitiy Retreat (Huzur Bulma Merkezi), Massachusetts'deki Kripalu (Yoga Merkezi), Hindistan'daki Ananda Retreat (Ayurveda, Yoga ve Meditasyon Merkezi) gibi spiritüel turizm işletmeleri hem sağlığı iyileştiren hem de ruhu arındıran, zindelik kazandıran önemli merkezlerdir.

Ülkemizdeki; Kapadokya Nevşehir, Mevlana Türbesi Konya, Otantik Mardin, Sümela Manastırı Trabzon, Ayasofya, Yere Batan Sarnıcı, Galata ve Kız Kulesi İstanbul, Göbekli Tepe, Balıklı Göl ve Halfeti Şanlıurfa, Van Akdamar Adası ve Kilisesi, Cennet Cehennem Mağaraları Mersin, Antakya (Hatay), Ani Harabeleri Kars, Nemrut Krater Gölü Bitlis, Nemrut Dağı Adıyaman, Pamukkale Travertenleri Denizli, Kaz Dağları Çanakkale ve Balıkesir ya da diğer kutsal, tarihi, kültürel ya da doğal alanlar spiritüel turizm mekânları olarak değerlendirilebilecek potansiyel yerlerdir. Ayrıca Mistik Konya Yoga ve Sufi Kampı, Mistik Yoga ve Hıdırellez Kampı ve Hindiba Doğa Evi (Bolu), Zen Budizmi Yoga Meditasyon Kampı (İstanbul), Karakaya Retreat, Yediburunlar Lighthouse Seydikemer, (Muğla), Hızır Kamp (Balıkesir), Pastoral Vadi Ekolojik Yaşam Çiftliği, Kerpiç Evler, Onuncu Köy, Turan Hill, Papirus Otel ve The Land (Antalya) (www.hurriyet.com.tr, Erişim tarihi: 24.05.2021) ve HuKöy (Mersin) (www.hukoy.com, Erişim tarihi: 24.05.2021) gibi manevi, dini, doğa, yoga ve meditasyon turizmi gibi alternatif turizm işletmeleri katılımcıların beden-ruh ve zihin dengesini sağlamasına yardımcı olmaktadır. Buna ek olarak Şaman Kampları (Muğla ve Antalya) (www.andromedia.net, Erişim tarihi: 24.05.2021), Şaman ve Alevi Tahtakuşlar Köyü (Balıkesir) (www.cokgezenadam.com, Erişim tarihi:24.05.2021) gibi merkezlerde katılımcılar doğayla bütünleşerek şaman kültürünü deneyimlemektedir. Tüm bu manevi ve doğal etkinlikler aslında birer spiritüel turizm aktiviteleridir.

Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü konumunda olan ülkemiz tarihin her döneminde medeniyetin uğrak noktası olmuştur. Köklü bir tarih ve vahi dinlerin odak noktası olan Anadolu toprakları; Alevilik, Bektâşilik, Mevlevilik ve Şamanizm gibi öz kültürümüzü oluşturan düşünce sistemlerini bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca İslam dini dolayısıyla Arap ve Türk kültürünün kesişim noktasıdır. Bu açıdan ülkemiz sahip olduğu tarihi, kültürel ve kutsal alanlar açısından, spiritüel turizmi gerçekleştirmek veya var olan potansiyeli geliştirmek için oldukça elverişli bir konuma sahiptir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan hayatı temel düzeyde çalışma ve boş zaman olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu zaman dilimleri her ne kadar süre bazında ayrı olsalar da çalışma zamanı ve boş zaman birbirlerini etkilemektedir. Teknolojinin ilerlemesi ve kitle iletişim ağının genişlemesiyle birlikte işler kolaylaşmış ve mesai saatleri kısalmıştır. Dolayısıyla da boş zaman dilimleri artmıştır. Meydana gelen bu artış zamanın önemini ve etkin kullanımını ön plana çıkarmıştır. Ayrıca eğlendiren, dinlendiren ve kişiyi her yönden tatmin eden rekreasyonel etkinlikler giderek önem kazanmıştır. Rekreasyonel etkinliklerinin; mutlu etme, eğlendirme, beceri geliştirme ve sosyalleştirme gibi özelliklerinin

yanında bireyi ruhen ve bedenen rahatlatılabilme özellikleri de bulunmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı insan hayatının vazgeçilmez bir noktasındadır ve geçmişten günümüze aktivitelere olan talep giderek artmaktadır.

Günümüzde insanlar, yaşam standardını sağlıklı yürütebilmek ve ruhsal doyum yaşamak için rekreasyon etkinliklerine ihtiyaç duymaktadırlar. Kalabalık şehirlerde hayatını sürdüren bireylerin, bu alanlardan uzaklaşma arzusu rekreasyon faaliyetlerine duyulan ihtiyacın önemli bir unsurudur. Ayrıca bu durum alternatif turizm türlerinin de oluşmasına neden olmaktadır. Spiritüel turizmi de alternatif etkinlik olarak literatüre giren bir niş pazarı oluşturmaktadır. Spiritüel turizm; manevi tatmin sağlamak, doğayla iç içe olmak, tarihi ve kültürel alanları ziyaret etmek amacıyla yapılan seyahatlerdir. Ayrıca spiritüel turizm bireyin kendini keşfetmesi, fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal olarak motive edebilmesi için olanak sağlayan manevi etkinlikler içermektedir. Spiritüel turist ise, yenilenmek, öz benliğini keşfetmek ve daha zinde olabilmek için ziyaret ettiği yerin dini veya kültürel ritüellerini deneyimlemektedir.

Hem manevi rekreasyonun temelinde hem de spiritüel turizmin özünde yenilenme ve farklı bir dünya bakış açısı yatmaktadır. Rekreasyon ve turizm yapısı gereği boş zaman kapsamı içerisinde gerçekleştirilir. Bu noktada spiritüel turizmi tercih eden insanlar aynı zamanda rekreasyon aktivitelerine de katılmaktadırlar. Manevi tatmin sağlamak için gerçekleştirilen spiritüel ritüeller aynı zamanda birer rekreatif etkinliklerdir.

Manevi seyahatlerin farklı bir boyuta taşındığı günümüz şartlarında insanların hem dini vecibelerini yerine getirebilmeleri hem de seyahat edilen destinasyonun kültürünü deneyimleme şansı bulabilmeleri açısından oldukça rağbet gören spiritüel turizm anlayışı giderek önem kazanmaktadır. Bu noktada spiritüel turizm için oldukça önemli bir potansiyele sahip olan ülkemiz, var olan kaynaklarını etkin bir şekilde değerlendirerek ve gerekli tanıtımları yaparak hem spiritüel turizme farklı bir bakış açısı kazandırabilir hem de turizm pazarında özellikli bir alana yoğunlaşabilir.

Spiritüel turizm açısından ülkemizdeki potansiyelin değerlendirilebilmesi için;

- ✓ Tüm yılı kapsayacak şekilde spiritüel rotaları içine alan her bütçeye uygun alternatif paket turlar organize edilebilir.
- ✓ Bu paket turlara; sema gösterileri, ramazan eğlenceleri gibi manevi rekreatif etkinlikler, dini ritüeller ve kültürel aktiviteler de dâhil edilebilir.
- ✓ Türk mutfak kültürü spiritüel turizm odaklı sunulabilir.
- ✓ Ayrıca yapılan hizmetin kalitesini koruyabilmek adına;
- ✓ Spiritüel mekânlarda temizlik ve hijyene önem verilmelidir.
- ✓ Spiritüel turizm din ve doğaya odaklandığından turistleri ağırlayan tesisler bu özellikleri barındırmalıdır.
- ✓ Spor, sağlık, yoga gibi turizm türleri ile ilişkili olan spiritüel turizm tesisleri bir bütünlük içermelidir.
- ✓ Ulusal ve uluslararası düzeyde reklam ve tanıtım amaçlı çeşitli dillerde medya yayınları yapılmalıdır.

Sosyo-kültürel bir perspektiften bakıldığında, spiritüel turizm bir barış aracı olarak turizmin kapsayıcı amacına da katkıda bulunur (D'Amore, 1988). 2013 yılında Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) koordinatörlüğünde Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma İçin Spiritüel Turizm Konferansı yapılmış, konferansa Türkiye'den tek katılımcı olan Faruk Pekin "Spiritüel Turizm Barışçıl Bir Gelecek İçin En İyi Araç Olabilir" başlıklı sunumu gerçekleştirmiştir (www.e-unwto.org, www.dunyatuzurizmdunyasi.com.tr, Erişim tarihi:17.03.2021). Tüm bu bilgiler ışığında gelecekteki barış, huzur ve sükûnetin "Spiritüel Turizm" ile sağlanabileceği düşüncesinden hareketle bu alanın ilerleyen yıllarda daha da önem kazanacağı öngörülebilir. Ayrıca ülkemiz, sahip olduğu potansiyel ile spiritüel turizme yeni bir yaklaşım getirebilir. Bu noktada çalışma kapsamında manevi rekreasyon etkinliği olarak spiritüel turizmin içeriğine ve önemine değinilmiş, farklı çalışmalar için literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

İleride konu hakkında çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için;

Rekreasyon, turizm ve spiritüalizm kavramları küresel nitelik taşımaktadır. Din, dil ya da ırk ayırımı gözetmeksizin her insanın bir benlik arayışı ve özünü bulma arzusu vardır. Bu noktada turizm aracılığı ile hem seyahat edip hem de benlik arayışını sürdüren turistlere yardımcı olmak için bölgesel ve yerel düzeyde ayrıntılı araştırmalar yapılabilir. Yapılan çalışmaların gerekli mecralarda paylaşılması turizm arzının istenilen niteliklerde oluşturulabilmesi için önemli bir adımdır.

Spiritüalizm, manevi turizm, rekreasyon, spiritüel turizm, spiritüel turist gibi konular üzerinde yapılan çalışmalar kısıtlı düzeydedir. Bu konular üzerine farkındalık düzeyinin artırılıp öneminin kavranması ve gerekli bilimsel araştırmaların yapılması, ileride yapılacak çalışmalar için kaynak teşkil edebilir.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, A.K., Guglani, M. & Goel, R.K. (2008), “Spiritual and yoga tourism: a case study on experience of foreign tourists visiting Rishikesh, India”, Health, Spiritual and Heritage Tourism.
- Alper Y. (2018), Sâmiha Ayverdi'nin Kurgu Evreninde İnsanın İçsel Gelişimi Ve Dönüşümü (Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta
- Bowler, B. (2013). How Spiritual Tourism Might Change the World, Huffpost Lifestyle United Kingdom. Erişim Linki: http://www.huffingtonpost.co.uk/ben-bowler/can-the-changing-face-of_b_4363378.html.
- Brey, E. T. & Lehto, X. Y. (2007). The relationship Between Daily and Vacation Activities. *Annals of Tourism Research*, 34(1), 160-180.
- Chaline, E. (2002), *Zen and the Art of Travel*, MQ Publications, London.
- Çetinkaya, B.; Altundağ S. & Azak, A. (2007). Spiritüel Bakım ve Hemşirelik. *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 8(1): 47-50.
- Çınar, F. & Eti Aslan, F. (2017). Spiritüalizm ve hemşirelik: Yoğun bakım hastalarında spiritüel bakımın önemi, *G.O.P. Taksim E.A.H. JAREN* 3(1): 37-42.
- D'Amore, L. J. (1988). Tourism – A Vital force for peace, *Tourism Management*, 9(2):8
- Dallen, J. T. & Conover, P. J. (2006). Nature religion, self-spirituality and new age tourism. *Tourism, Religion and Spiritual Journeys*, Routledge.
- Dawson R, Yağub J & Raj R (2019), *Manevi ve Dinsel Turizm Motivasyonlar ve Yönetim*, 208, 9781786394163
- Doohan, L. (1990), *Leisure: A Spiritual Need*, Ave Maria Press, Notre Dame, IN.
- Gül, A.(2018). Modern ruhçuluk ve etkileri: H. P. Blavatsky ve Teosofi Cemiyeti örneği, *Social Science Development Journal*, 3(10): 203-220.
- Grayling, A. (2003): *What is Good: The Search for The Best Way to Live*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Güzel, F. Ö. & Sarıyıldız A.(2018). “İnanç turizminden seküler olarak spiritüalizme yöneliş: Spiritüel turizm üzerine bir inceleme”. (Ed.) H. Sezerel & U. Akdu. *Boş Zaman, Seyahat ve Güncel Turizm Eğilimleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güzel, F.Ö. & Keser E.(2018). “Spiritual tourism versus religious tourism: An attempt to create a contemporary theme”. *Mahatma Gandhi International Congress on Multidisciplinary Studies*, 24-28 Eylül 2018 (0-0)Delhi, Hindistan.
- Güzel, F.Ö. & Özer Ö. (2014), “As a conceptual proposal for spiritual searching with tourism marketing perspective: Mawlana Camps in Konya.” *The International Conference on Religious Tourism and Tolerance*. 21-24 Mayıs. (1-1). Konya, Türkiye.
- Güzel, F.Ö. & Sarıyıldız A. (2019). “From Spiritualism to a New Paradigm in Tourism: Spiritual Tourism and Motivations, in: *Spiritual and Religious Tourism: Motivation and Management*”.(Ed.) R Downson; M Yakuq & R Razaq. , Eds., (0-0),CABI, Oxfordshire,
- Hacıoğlu, N, Dinç, Y. & Gökdeniz, A. (2009). *Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Haq, F. Jackson, J. & Wong, H. (2008). *Marketing Spiritual Tourism: Qualitative Interviews With Private Tourism Operators In Pakistan*. Refereed Paper Presented at Australia and New Zealand Academy of Marketing Conference (ANZMAC), University of Western Sydney, Australia.
- Heidari, A. Yazdani, H.R. Saghafi, F. & Jalilvand, M.R. (2017), “Developing Strategic Relationships For Religious Tourism Businesses: A Systematic Literature Review”, *EuroMed Journal of Management*, (2)1/ 77-98).
- Hooper, J. (1994). *The Transcendental Tourist*, Mirabella 5(8): 71-73
- Hùng, T., (2013). *Nature As impression for dao: a theory of spiritual tourism development- In da nang - Viet Nam*. Minnesota Üniversitesi, Driven to Discover.
- Hutchinson, J.L. (1949). Principles of recreation. New York: A.S.Barnes, 17. Juniu, S. (2000). *Downshifting: regaining the essence of leisure*. *Journal of Leisure Research*, 32/1.

- İçli, A., (2013). Ruh'un kendine yolculuğu: Arketipsel Sembolizm bağlamında sıhhat ü maraz üzerinde bir inceleme, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (8)13
- İstanbullu Dinçer, F. acar, A.& Altınay Özdemir, M. (2017), Dünden Bugüne Spiritüel Turizm, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (11) 8.
- Jolande, J. (2002) *CARL GUSTAV Jung Psikolojisi*, (çev. Mehmet Arap), İstanbul:İlhan (144).
- Karaküçük, S. (2018). *İslamiyet Boş Zaman ve Rekreasyon*, Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Antalya.
- Karaküçük, S. & Gürbüz, B. (2007). Rekreasyon ve Kent(li)leşme. Ankara: Gazi Kitabevi
- Kavut, S., (2020), Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 2020 6(2): 681-695.
- Kuday, İ.L.& Akay A.S, (1949). Spiritizm, Fakirizm, Manyetizm, Ruh Kültürü Kütüphanesi: Gizli İlimler, İstanbul: Gayret Kitabevi.
- Olca, A. & Nalbuz N. (2016), İnanç turizmi ve Türkiye'nin tanıtımına katkısı, *Research Gate*.
- Öztürk, Y. & Şahbaz, P. (2018). "Rekreasyonel Faaliyetlerin Algılanan Kalitesinin Destinasyon İmajına Etkisi: Ilgaz Dağı Milli Parkı Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56):1120-1130.
- Öztürk, A.S. Göçer, E. & Karaküçük, S. (2016). *Rekreasyon ve Turizm*. (Ed.): Suat KARAKÜÇÜK, Rekreasyon Bilimi (s. 313-392). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özaslan, S.(2019). *Gençlerin İnanç Sorunlarına Yol Açan Bazı Akımlar Ve Çözüm Önerileri*, Hz. Peygamber ve Gençlik Sorunları, Konya: Palet Yayınları.
- Phukan, H. (2014). A Study on Tourism Logistics İn The Spiritual Sites Of Haridwar And Rishikesh in Uttarakhand. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 4 (9), 165-171. Erişim Linki: www.ijetae.com.
- Phukan, H. Rahman, Z. & Devdutt, P. (2012). Emergence of Spiritual Tourism in India. *International Journal of Marketing and Technology*, 2 (4), 300-317. Erişim Linki: <http://www.ijmra.us>.
- Pradhan, K. M. (2014), Cultural Tourism and Nepal. *Transnational Corporations Review*, 6(3), 238-247.
- Sayın, E. (2016), Ontolojik Açıdan Tasavvuf, Mistisizm ve Maneviyatçılığa Dair Yaklaşımların Karşılaştırılması, *Türk – İslam Medeniyeti Akademik Araştırma Dergisi*, (11)21, Konya.
- Smith, M. & Kelly, C. (2006). Holistic Tourism: Journeys of the Self?, *Tourism Recreation Research*, 31(1), 15-24.
- Smith, M. (2003). Holistic Holidays: Tourism And The Reconciliation Of Body, Mind And Spirit. *Tourism Recreation Research*, 28(1), 103-108.
- Sülü, E (2006). Yoğun Bakımda Yatan Çocuk Hastaların Annelerinin Manevi Bakım (Spiritüel Bakım) Gereksinimleri, Hemşirelik Programı Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Rinschede, G. (1992). Forms of Religious Tourism. *Annals of Tourism Research*, 19 (1), 51-67.
- Tan, M. (1981). *Toplum Bilime Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 97.
- Türker, N. Akça M. & Uçar M. (2019), Dini mekanları ziyaret eden turistlerin seyahat motivasyonları: Kastamonu ilinde bir uygulama, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2019, 2(1): 111-132
- Vargheese, A. J.S. & Varghees, P.S. (2012). Dimensions of Spiritual Tourism in Tuticorin District of Tamil Nadu in India – A Critical Analysis. *Business Intelligence Journal*, 245-251.
- Yılmaz, M. & Okyay, N. (2009). Hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakıma İlişkin Görüşleri. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, (3) 41-52.
- Zuev, D. (2008): *The practice of free-traveling*. Young, 16(1) 5-26.

İnternet Kaynakları

Spiritüel Turizm Konferansı: <http://turizmdunyasi.com.tr/uncategorized/144-bariscil-bir-gelecek-icin-spirituel-turizm/>, (Eişim tarihi: 17.03.2021).

Türk Dil Kurumu, Genel Türkçe Sözlük,(<http://www.tdk.gov.tr>, Erişim tarihi: 01.07.2021).

Spiritüel Turizm: (<https://www.pozitifdergisi.com/gezi/spirituel-turlar.html>, Erişim tarihi:27.06.2021).

Spiritüalizm Kavramı (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Spirit%C3%BCalizm>, Erişim Tarihi:26.06.2021).

Subject Area
Sport and Behaviour

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 890-901

Arrival

24 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3901

Article Serial Number

05

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3901>How to Cite ThisArticle

Koç Doğan, N.E. &

Yenel, İ.F. (2022).

“Sahtekârlık Fenomeni

Üzerine Nitel Bir

Çalışma” International

Social Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:890-901

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons

Attribution-

NonCommercial 4.0

International License.

Sahtekârlık Fenomeni Üzerine Nitel Bir Çalışma

Qualitative Study Upon Impostor Phenomenon

Nur Elvan KOÇ DOĞAN¹ İbrahim Fatih YENEL² ¹ Arş.Gör.; Gazi Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Sağlık Bilimleri Enst., Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Ankara/Türkiye² Dr. Öğretim Üyesi Gazi Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi / Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Bölümü, Ankara/Türkiye

ÖZET

Sahtekârlık fenomeni; bir kişinin objektif olarak başarılı olmasına rağmen, yeterlilik ve niteliklerinden ziyade, başarısının yabancı faktörlerden kaynaklandığı duygusudur. (Clance & Imes, 1978) Ayrıca sahtekârlık fenomeni “kişinin kendinden veya başarılarından şüphe ettiği” ve “bu şüpheye maruz kalmanın getirdiği içselleştirilmiş başarısızlık korkusu” olarak tanımlanabilir. Bu çalışmanın amacı “sahtekârlık fenomeni” kavramının anlamlılığını göstermek, boyutlarını tanımlayarak kavramı açıklamak ve bu konuda farkındalık yaratmaktır. Çalışmada literatür taraması kullanılmıştır. Literatür taraması sonucunda konuyla ilgili bir ulusal yayına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma için yabancı veri kaynakları da taranmış olup 240 uluslararası yayına ulaşılmış ve çalışma konusuna paralellik gösteren 86 yayın incelenmiştir. Sahtekârlık fenomeni çok yönlü bir olgu olarak toplumsal, kurumsal ve kişiler arası olarak incelenmeli ve bu bağlamda sporun içindeki yeri de değerlendirilmelidir. Sahtekârlık fenomeninin, çok boyutlu olarak araştırılması açısından sporun çok verimli bir alan olduğu gözlenmektedir. Gerek sporun yapısal olarak getirdiği cinsiyet ayrımı gerekse sporcuların kişisel özellikleri, sahtekârlık fenomeninin tecrübe edilmesi için uygun şartlar oluşturabilir. Kadın sporcular gibi erkek sporcular da toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaşamaksızın başarı baskısı altında bu fenomeni tecrübe edebilir. İşte bu yüzden sporda sahtekârlık fenomeni, çok yönlü araştırmaların yapılacağı, her bir bağlamın birbirini tamamlayacağı bir alan olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sahtekârlık Fenomeni, Sahtekârlık Fenomeni Boyutları

ABSTRACT

The impostor phenomenon; explained as one's feeling of success due to external factors despite being objectively successful as a person is due to his/her qualities and adequacy, not due to externality. (Clance & Imes, 1978) Moreover, the impostor phenomenon can be described as one's self doubt of his/her self achievements and further feel interiorized failure. The purpose of this study is to define the positivity of this phenomenon and creating awareness. Literature scanning was used in the study. One national publication has been reached regarding subject. In addition, external data sources were searched and 240 publications were accessed and 86 publications paralleling with our study were analysed. As a multiversed phenomenon, impostor should be examined in terms of social, institutional and interpersonal dimensions, and the place of sports in this context should also be evaluated. The study of impostor phenomenon can be efficiently used in sports due to athletes personal characteristics and gender inequalities. Like women, male athletes may not experience equal effects in success. That's why the impostor phenomenon in sports will be the course of versatile research, where all area will be complemented by a context.

Key Words: Impostor Phenomenon, Impostor Phenomenon Dimensions

1. GİRİŞ

Sahtekârlık fenomeniyle ilgili bilgiler paylaşılmadan önce bunun sendrom mu, fenomen mi olduğuna açıklık getirmek yerinde olacaktır. Bazı kavramların dilimize yanlış yerleşmesiyle günlük hayatta çok sık kullanılması sonucu doğrunun bu olduğu kabul edilir. Ama aslında çok iyi bildiğimizi zannettiğimiz bilgiler yanlış olabilir. Sendrom kavramı özel bir bozukluğu gösteren ve bir arada görülen tanıyı kolaylaştıran belirtiler ve bulguların bütünüdür. Bu kavram, bir hastalığın belirtilerini karşılamaktadır. Fenomenoloji doğrudan bilgi üzerine kurulu bir bilgi yaklaşımıdır. Buna kısaca tecrübeye dayalı bilgi denebilir. Sahtekârlık fenomenine sahip kişiler genellenmiş kaygı bozukluğu, öz güven eksikliği, depresyon gibi belirtilere sahip olmakla beraber bu kişilerin doğrusal bir tanısal kategoriye dâhil olmadıkları söylenmektedir (Özdemir, 2015). Bu durumda çalışmamızda “sendrom” yerine “fenomen” kavramını kullanmak doğru olacaktır.

Sahtekârlık fenomeni; bir kişinin objektif olarak başarılı olmasına rağmen, yeterlilik ve niteliklerinden ziyade, başarısının yabancı faktörlerden kaynaklandığı duygusudur. (Clance & Imes, 1978) Ayrıca sahtekârlık fenomeni “kişinin kendinden veya başarılarından şüphe ettiği” ve “bu şüpheye maruz kalmanın getirdiği içselleştirilmiş başarısızlık korkusu” olarak tanımlanabilir. “Sahtekârlık fenomeni” kavramı için bazı araştırmacılar “kendini takdir edememe” veya “kendini değersizleştirme” gibi isimler önermektedirler. Bu kavram farklı olarak “entelektüel sahtekârlık” diye de tanımlanabilir. Bu olgunun entelektüel olarak zorlu ortamlarda artış gösterdiği düşünülmektedir. Terime aşinalık olmasa bile duyguya aşinalık vardır. (Sotiropoulos, 2021)

Bu fenomenin ilk gözlemlerinde, Clance ve Imes (1978) “sorunun gerçek kökeninin toplumsal beklentiler” olduğunu dile getirmişlerdir. Beş yıllık bir süre boyunca, Clance ve Imes 150'den fazla başarılı kadın üzerinde

çalışmışlar ve "Sahtekârlık fenomeninden muzdarip kadınların kendilerinin başarılı olmadıklarına ikna olmuş durumda olduğunu, ayrıca bu kişilerde çevrelerindeki herkesi kandırdıkları inancı yer ettiğini fark etmişlerdir." İki yıl sonra psikolog Joan C. Harvey, bir sahtekârlık fenomeni geliştirmiştir. 1981'de, Clance ve Imes'in çalışmalarına dayanarak Harvey, sahtekârlık fenomenini ölçmek için on dört maddelik bir ölçek oluşturmuştur. Fenomeni ölçmek için tasarlanmış çalışmada lisans öğrencileri ile mezun öğrenciler üzerinde araştırma yapmış olan Harvey, sahtekârlık fenomenini yetenek veya çabadan ziyade kişilerarası özelliklerle tanımlamaktadır. Harvey'in sahtekârlık ölçeğinin, klinik olarak gözlemlenen özellikler veya duygular için uygun olduğu düşünülmektedir. Ardından Clance, 1983'te kendi yirmi maddelik ölçeğini yaratmıştır. (Karina, Kleitman Abbo, 2019) Clance'in ölçeği, ek olarak değerlendirme korkusunu da ele almaktadır. (Hellman, Caselman, 2004)

Daha sonra Clance tarafından sahtekârlık fenomeni üzerinde yapılan üç yönlü çalışmada utanç, performans, kariyer sonuçları incelendiğinde sahtekârlık olgusunun kısa vadeli olumsuz etkileri tekrarlanmıştır. Çalışmada sahtekârlık fenomeninden muzdarip olanların, mekanik düzende yaratıcılık üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ayrıca kariyerleri bakımından kendi yönlendirmeleri dışında, dışsal etkilerin daha önemli olduğunu düşünmekte olduklarını vurgulamıştır. (Hudson, Gomez, 2021)

Herhangi bir resmî belge içermese de sahtekârlık fenomeninin teşhisi için psikologlar, bunun varlığından ve kendinden şüphe duymanın belirli bir biçimi olduğunu kabul ederler (Weir, 2013). Çalışmalar kadınların yaklaşık %70'inin sahtekârlık sendromu yaşadığını göstermektedir (Gravois, 2007). Yüksek sahtekârlık sendromu düzeylerinin tespit edildiği durumlarda depresyon ve anksiyete belirtileri gözlenmektedir. (Clance & Imes, 1978; McGregor ve diğerleri, 2008). Ayrıca, sahtekârlık duygusu yaşayanlar başkalarının beklentilerini ihlal etmekten hoşlanmazlar ve olumsuz değerlendirmelerin herkes tarafından görülüp fark edileceğini düşünürler. (Clance & Imes, 1978; Cohen ve diğerleri, 2011). Yoğun bir endişe ve utanç duygusuna kapılırlar. (Gardner ve diğerleri, 2019; Sakulku & Alexander, 2011)

Bununla birlikte çoğu araştırmacı ve araştırma, toplumsal kalıp yargılar yüzünden kadınların bu sahtekârlık fenomeninden daha fazla etkilendiğini kanıtlamış olsa da günümüzde yapılan çalışmalar sınıf ve ırka odaklanmayı da gerektirmektedir. (Simmons, 2016)

Bu bilgilerden hareketle araştırmanın amacı; sahtekârlık fenomeni kavramını tanıtmak, boyutlarının neler olduğunu göstermek ve bu fenomenin yıkıcı boyutlarına farkındalığı arttırmaktır. Bu veriler ışığında sahtekârlık fenomeni incelenirken toplumsal, kurumsal ve kişiler arası bağlamsal değişkenler arasında sporun yeri unutulmamalıdır. Çünkü spor, kadın ve erkek arasındaki hiyerarşiyi kurallarla çizen bir ortamdır. Sahtekârlık fenomenin var olup olmadığının ve boyutlarının neler olduğunun bilinmesi, kadın ve erkeğin toplumsallaşma sürecinde önemli bir rol oynayan spor dünyası açısından da önem taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Bulguları desteklemeye, tamamlamaya ve doğrulamaya yardımcı olması amacıyla literatür taraması yapılmıştır (Walker & Avant, 2005). Bu çalışma sistematik inceleme olup, belli bir konuda ele alınmak istenen çalışmalara bakılarak bu çalışmalar belli kriterlere göre bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiş ve yapılan çalışmada veri toplama yöntemi olarak belge tarama tekniği kullanılmıştır. Anahtar kelime olarak "Sahtekârlık Fenomeni" kullanılmıştır. Alanyazın taraması ilk olarak Dergipark hizmeti kapsamında TÜBİTAK ve ULAKBİM veri tabanları ile "TR Dizin"de yapılmıştır. Bu taramada yalnızca iki makaleye ulaşılmıştır. Ulaşılan iki makaleden sadece biri çalışmamızın konusuyla bütünlük göstermektedir. Bu nedenle literatür taraması yapılırken yabancı veri tabanlarından da yararlanılmıştır. Danışılan veri tabanları Pubmed, PsychInfo, Scopus'tur. Bu kapsamda hakemli dergilerde İngilizce olarak yayımlanmış makalelerden yararlanılmıştır. Ulaşılan 240 makale arasında alan taramasına uygun olarak çalışma konusuna paralel olan çalışmalar seçilmiştir. Bu bağlamda 86 makale incelenmiş olup makalelerin yayın yılı gözetilmeksizin günümüze yakın çalışmalar ile sahtekârlık fenomeniyle ilgili önemli çalışmalar ele alınmıştır. Bu dergilerdeki taramalar "Imposter Phenomenon" anahtar sözcüğü kullanılarak yapılmıştır. Buna göre seçilen makaleler özet ve tam metin olarak değerlendirilmiştir. Konunun kapsamı açısından ele alınan toplumsal cinsiyet kavramına yönelik olarak, konu bütünlüğü sağlama açısından kitap ve tez olmak üzere 7 kaynak daha ilave edilmiştir.

3. BULGULAR

Sahtekârlık fenomeni; kendinden sürekli şüphe duyma, sahtekârlık ve başarısızlık korkusu duygularıyla karakterize edilen zihinsel bir durumdur. (Clance & Imes, 1978; Ferrari, 2005). Tanınmalara, övgülere ve başarılarla rağmen sahtekârlık sendromu yaşayan bireyler kendi yeteneklerinden ve zekalarından şüphe duyarlar. Bu kişiler başarıyı genellikle şans gibi dış etkenlere bağlayarak kendi kişisel yetenekleri ve çabalarını göz ardı etmektedirler. (Villwock ve diğerleri, 2016). Bu bireyler genellikle mevcut konularını veya statülerini hak etmediklerini

hissederler ve bu nedenle başkalarının değerlendirmeleri onlarda korkuya neden olur. (Chapman, 2017; Clance ve Imes, 1978).

Sahtekârlık fenomeninden muzdarip olan kişilerin, bu yanlış inanışların yanı sıra dört davranış örüntüsü gerçekleştirdikleri de tespit edilmiştir. Araştırmacılar bunları şöyle ifade etmektedir: Zeki olmadıklarının ortaya çıkmasını engellemeye yönelik olarak çok çalışma; kendi fikirlerini önemli ve yeterince iyi olarak değerlendirmedikleri için üstlerinin, hocalarının, meslektaşlarının veya yöneticilerin fikirlerini destekleyen performans sergilemeleri (bunu yaparak kendi eksikliklerini sakladıklarını düşünmektedirler); yoğun bir onaylanma ihtiyacı ve son olarak onay ihtiyacına yönelik, zeki ve başarılı insanların onaylamalarına gerek olmadığını düşünerek yanlış içselleştirilmiş inançları sürdürme. (Özdemir, 2015)

Sahtekârlık fenomeni neredeyse zararsız, sessiz gibi gözükse ama kariyer üzerinde yıkıcı etkiye sahip olabilen bir durumdur. Bu fenomenden muzdarip olanlar bu durumun farkında olmayabilirler. (Yao, 2021) Ayrıca sahtekârlık fenomeni literatür göz önüne alındığında potansiyel olarak buna yakınlık yaratacak kişilik özellikleri öne çıkmaktadır. Aşırı hedef odaklı olma ve insanları memnun etme eğilimi gibi özellikler barındıran mükemmeliyetçilik, görevlerle ilgili sorunların yaşanmasına neden olabilir. (LeDonna, Ginsburg; Watling, 2018) Aynı zamanda öz farkındalık ya da bu duyguları içselleştirme eğilimi, özeleştirme ve isteksizlik de görülebilir (Mullangi, 2019) Aynı zamanda erken sahtekârlık fenomeni çalışmalarının deneysel kanıtları, sahtekârlık fenomeni ile sosyal kaygı arasında bağlantı kurmaktadır. (Bernard ve diğerleri, 2002; Chrisman ve diğerleri, 1995). Bunun özellikle profesyonel ve akademik becerilere sahip bireylerde öne çıktığı ileri sürülmektedir. (Clance & Imes, 1978; Vergauwe ve diğerleri, 2015)

Ayrıca yapılan çalışmalar sahtekârlık fenomeninden muzdarip kişilerin sosyal destek arama eğiliminde olacağını göstermektedir. Bununla beraber bu kişilerin kendi çalışma gruplarının yanı sıra akran gruplarından da kendini soyutlamaya çalıştığı gözlemlenebilmektedir. (Gardner ve diğerleri, 2019). Bu nedenle sahtekârlık fenomeni, insanların hayatlarını nasıl etkileyebileceğini keşfetmek açısından önemlidir. Popüler basında yer alan birçok makale, bu fenomenden muzdarip olduğu bilinen birçok tanınmış şahsiyetin örneklerini sunar. Ancak psikoloji literatüründe iyi bilinmesine rağmen bu fenomenin iş hayatında ve kariyer başarısındaki etkileri konusunda çok az sayıda deneysel ve bilimsel araştırma vardır. (Gray, 2019; The Spinoff, 2020).

Sınırlı sayıda araştırma olsa da akademideki sahtekârlık sendromu araştırmalarının çoğu, lisans öğrencileri ve öğretim üyelerine odaklanmıştır (ör., Villwock ve diğerleri, 2016). Araştırmalar, lisans öğrencilerinin %25'inin sahtekârlık sendromu yaşadığını göstermektedir. Disiplinler arasında yapılan az sayıda çalışmada ise lisansüstü öğrenciler arasında ortalamanın üzerinde zihinsel yüklerin olduğu raporlanmıştır. Yapılan çalışmada depresyon, kaygı ve sahtekârlık fenomeni deneyimleri ele alınmış olup alınan sosyal desteğin varlığı da incelenmiştir. Araştırma bulguları doktora öğrencilerinin diğer öğrencilere göre daha fazla risk altında olduğunu göstermektedir. (Pervez, Bradly, Mullane, Lo, Bennet, Nelson, 2020) Doktora öğrencileri, profesör olmanın ne anlama geldiğine dair ideal bir imaja ulaşma özlemleri ve akranlarından, öğrencilerden ve profesörlerden aldıkları çok boyutlu değerlendirmeler göz önüne alındığında, bu sendromu geliştirme açısından özellikle yüksek risk altında olabilmektedirler. (Coryell ve diğerleri, 2013). (Gardner, Holley, 2011; Knights, Clarke, 2014).

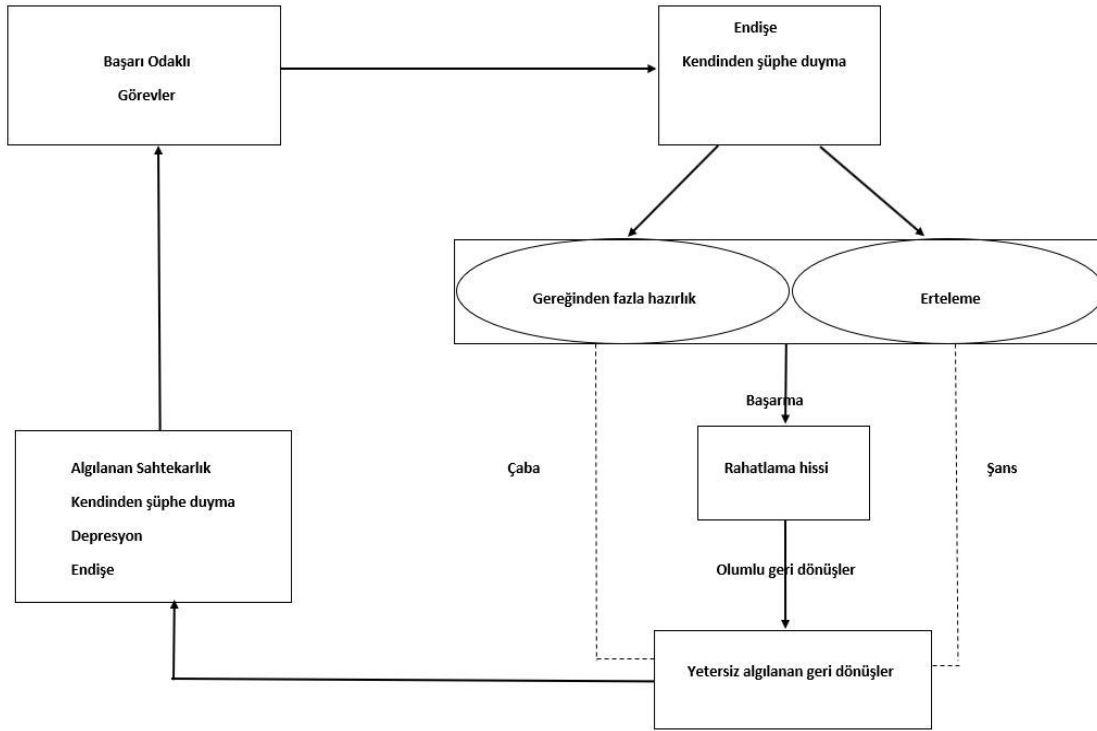
İş yerlerindeki sahtekârlık fenomenini araştıran çalışmalarda ise çalışanların bağlılığı, stresle başa çıkma veya doğrudan iş tatmini boyutları ele alınmıştır. (Grubb ve McDowell, 2012; Hutchins ve diğerleri, 2018; McDowell ve diğerleri, 2007; Vergauwe ve diğerleri, 2015). Bu boyutların yanı sıra sahtekârlık fenomeninin, ifşa edilme korkusu ile bağlantılı olduğundan, bireylerin performansını etkilediği hatta kariyerleri üzerinde etkili olduğu hususu öne çıkmaktadır. Performans açısından iki gösterge, yaratıcılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı özellikleri de önemlidir.

Mevcut araştırmalar sahtekârlık sendromunun, fenomenin alt kategorilere ayrılabilceğini düşündürmektedir. Araştırmacılar Mona Leonhard, Myriam N. Bechtolt ve Sonja Rohrmann, liderlik pozisyonundaki profesyoneller üzerine yaptıkları araştırmada iki tür sahtekârlıktan bahsetmektedirler. Bunlar gerçek sahtekârlar ve stratejik sahtekârlar olmak üzere gruplanan sahtekârlıktır. İlk grup olarak nitelendirilenler yüksek kaygı, olumsuz duygular, mükemmeliyetçilik ve işle ilgili stres gibi tipik sahtekârlık sendromu özellikleri sergilemiş; ikinci grup olarak nitelendirilenler ise birinci gruba benzer olmakla birlikte, yüksek kaygıya, olumsuz duygulara sahip olmadıklarını ya da mükemmeliyetçiliğe eğilimli olmadıklarını bildirmişlerdir. (Leonhart, Bechtoldt, Rohrmann, 2017 aktaran Anderson-zorn, 2021)

Sahtekârlık fenomeni, dalgalanan bir fenomen olsa da birçok kişide devamlı var olabilir. Ve hatta bu kişiler kısır döngü diye tabir edilen sahtekârlık döngüsünü devam ettirebilir.

3.1.Sahtekârlık Fenomeni Boyutları

3.1.1. Sahtekârlık Döngüsü

Şekil 1. Clance'in (1985) Sahtekarlık Döngüsü (Sakulku & Alexander, 2011).

Sahtekârlık döngüsünde birey, yapması veya başarması gereken bir görevle karşı karşıya kaldığında, aşırı hazırlık veya erteleme davranışında bulunur. Bu iki durum da kişide aşırı kaygıya, paniğe ve endişeye neden olur. Başarılar ve sürekli bahane arayışı içinde, kendini haklı çıkarmak için bilinçli olmasa da kendini sabote edebilir. (Bravata, Watts, Keefer, 2020) Görev, başarı ile tamamlandığında kısa bir süre için rahatlama yaşanır. Geri bildirimler olumlu olsa da geri bildirim alınmamış gibi davranılır. Görev başarılırsa genellikle yüksek çabaya (aşırı hazırlık ile) veya şansa (erteleme ile) atfedilir. Benzer bir durum veya görevde bu döngü devam eder. (Clance, 1985)

Sahtekârlık fenomeni belirtileri erken çalışma hayatında görülebileceği gibi geç çalışma hayatında da var olabilir. (Cader, Gupta, Han, Nasrien, Lundberg, Singh, 2021) Sahtekârlık fenomeninin, tıbbi yaşam döngüsü boyunca yaygınlığı hakkında yeterli veriye sahip değiliz. Fakat sahtekârlık fenomeninin etkilerinin yaş, kariyer aşaması ile gerileyip azalmadığı hatta karşılaştırmalı olarak tükenmişlik sendromuyla yaygınlık gösterdiği düşünülmektedir. (Freeman, Peisah, 2021)

3.1.2. Özel olma ihtiyacı

Özel olma ihtiyacı, en iyi olma ihtiyacı da denilebilir. Sahtekârlar genellikle akranlarına kıyasla en iyi olma ihtiyacını gizlice barındırırlar. Clance (1985), sahtekârların okul yılları boyunca genellikle sınıfın en üstünde olduklarını gözlemlemiştir. Ancak, bir üniversite gibi daha büyük bir ortamda, sahtekârlar birçok istisnai insan olduğunu ve kendi bilgi ve yeteneklerinin sıra dışı olmadığını fark ederek genellikle kendi yeteneklerini reddetmiş ve en iyi olmadıklarında aptal oldukları sonucuna varmışlardır.

3.1.3. Süper kadın/Süper adam yönleri

Clance (1985), "en iyi olma ihtiyacı" ile "süper adam/süper kadın yönleri"nin birbiriyle ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. "Sahtekârlık fenomeni"nin bu özelliği mükemmeliyetçi bir eğilimi ifade eder. Sahtekârlık fenomeninden muzdarip olan bireyler hayatlarının her alanında her şeyi kusursuz yapmayı beklerler. Hedefleri ve öz değerlendirmeleri için yüksek ve neredeyse imkânsız standartlar belirlerler (Imes & Clance, 1984). Sahtekârlar genellikle kendilerini bunalmış, hayal kırıklığına uğramış hissederler ve mükemmeliyetçi hedeflerini gerçekleştiremedikleri zaman kendilerini başarısız olarak aşırı genellerler. (Clance, 1985).

3.1.4. Başarısızlık korkusu

Sahtekârlar, olası bir başarısızlıktan korktukları için, başarı gerektiren bir göreve maruz kaldıklarında yüksek düzeyde kaygı yaşarlar. Sahtekârlar için hata yapmak ve en yüksek standartta performans göstermemek, onlardaki utanç ve aşağılanma duygularını hızlandırır (Clance, 1985). Clance ve O'Toole (1988), başarısızlık korkusunun,

çoğu sahtekârın altında yatan bir güdü olduğunu ileri sürer. Bu nedenle, olası başarısızlık riskini azaltmak için sahtekârlar, başarısız olmayacaklarından emin olmak için fazla çalışma eğilimindedirler (Clance, 1985).

3.1.5. Yetkinliği reddetme ve övgüyü küçümseme

Sahtekârlar, başarılarını içselleştirmekte ve övgüyü geçerli olarak kabul etmekte zorlanırlar. Sahtekârlar, başarılarını sahtekâr olmayanlara göre dış faktörlere daha fazla bağlarlar (Chae ve diğerleri, 1995; Harvey, 1981; Thompson ve diğerleri, 1998; Topping & Kimmel, 1985). Sadece olumlu geri bildirimleri ve başarının nesnel kanıtlarını göz ardı etmekle kalmaz, aynı zamanda belirli başarılar için övgüyü veya takdiri hak etmediklerini kanıtlamak için kanıtlara odaklanır veya argümanlar geliştirirler (Clance, 1985). Sahtekârlık olgusu sahte bir alçakgönüllülük gösterisi değildir.

3.1.6. Başarıyla ilgili korku ve suçluluk duygusu

Sahtekârlardaki başarıyla ilgili korku ve suçluluk, başarılarının olumsuz sonuçlarıyla ilgilidir. Örneğin, başarıları aileleri veya akranları arasında olağan dışı olduğunda, sahtekârlar genellikle ailelerine ve akranlarına daha az bağlı ve daha uzak hissederler. Farklı oldukları için suçluluk duyarlar (Clance, 1985) ve başkaları tarafından reddedilmekten korkarlar. Reddedilmeye yol açan tipik olmayan bir başarı korkusuna sahip olmanın yanı sıra sahtekârlar, başarılarının çevrelerindeki insanlarda daha yüksek taleplere ve daha büyük beklentilere yol açabileceğinden de korkarlar. Sahtekârlar, mevcut performans düzeylerini sürdürme yetenekleri konusunda kendilerini güvensiz hissederler ve ek sorumluluk kabul etme konusunda isteksizdirler (Clance, 1985). Daha yüksek taleplerin veya beklentilerin entelektüel sahtekârlıklarını ortaya çıkarabileceğinden endişe ederler. (Patzak, Kollmayer, Schober, 2017)

Sahtekârlık korkusu, başarıya karşı uyumsuz tepki olarak tanımlanır. Uyumsuz öğrenme kalıpları bireyin başarı motivasyonunu da etkilemektedir (Dweck, 1986). Sahtekârlar tarafından sergilenen uyumsuz tepki kalıpları, sağlıksız davranışların bir sonucu gibi görünmektedir. (Clance ve Imes, 1978; Clance ve O'Toole, 1987). Dweck ve arkadaşları (1980) bir dizi çalışma, sahtekârlık fenomenine kadınların erkeklerden daha duyarlı olduğunu göstermektedir. Başarısızlıkla karşı karşıya kaldıklarında yeterlilikleri hakkında küresel atıflarda bulunurlar. Bu da kadınlar için daha zayıflatıcı sonuçlar doğurmaktadır. (Kumar, Kailasapathy, Mudiyansele, 2021)

3.2. Sahtekârlık Fenomeni Kökenleri

Sahtekârlık fenomeni kökenleri aile ve toplumdur.

3.2.1. Aile

Klinik gözlemlere göre; sahtekârlık korkuları, ilk olarak erken çocuklukta daha sonra ergenlik ve yetişkinlikte belirir. Clance'nın 1985 yılında yapmış olduğu çalışmada sahtekârlık fenomenine ailenin dört etkisi olduğunu ileri sürmüş ve bunların ilk olarak aile üyeleri ile karşılaştırıldığında sahtekârlık durumlarının atipik olması; ikinci olarak ailenin mesajlarını ileten entelektüel aile bireylerinin, yeteneklerin önemli olduğunu ve başarının az çaba gerektirdiğini savunması; üçüncü olarak yetenek ve başarılarla ilgili tutarlı bir geri bildirim olmaması; son olarak da olumlu güçlendirmenin orantısız olması olduğunu belirtmiştir. (Clance, 1985)

Bussotti (1990), sahtekârların aile geçmişini araştırdığı çalışmasında aile ortamına, aile arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Bu çalışmasında sahtekârlık fenomeninden muzdarip kişilerin aile üyeleri arasında destek ve iletişim eksikliği yaşadığını ayrıca aile içinde duygularını ifade edilebilirliğinin daha az olduğunu ortaya koymuştur. Yüksek düzeyde aile kontrolü, öfke ifadesi ve aile içi çatışmalar da bulunmasına rağmen bu çalışmada aile ortamının toplam katkısı mütevazıdır.

Want ve Kleitman (2006), Sonnack ve Towell'in çalışmasını tekrarlamış (2001) ve sahtekârların anne ve baba algıları bakımından, babanın yetiştirme tarzının sahtekârlık korkularını önemli ölçüde etkilediğini, annenin yetiştirme tarzının ise sahtekârlık korkuları üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Sahtekârlık korkularının etiolojisinde aşırı korumacı babalar olduğunu göstermesi, çalışmanın önemli bulgularından birini oluşturmaktadır.

Ayrıca zeki olmanın önemi hakkında verilen aile mesajlarının, erken çocukluktan itibaren sahtekârlık fenomeninden muzdarip kişilerin hırslarını ve beklentilerini etkilediği varsayılmaktadır. Sahtekârlık fenomeninden muzdarip kişilerin memnun etmeye/edilmeye yönelik güçlü bir ihtiyacı vardır (Bussotti, 1990), Sevgi kaybına uğrama korkusuyla çocuklar davranışlarını değiştirme eğiliminde olabilirler. Çocuklar genellikle olumlu geri bildirim almak için ailenin standartlarına uymakta ve öz-değer duygularını hiçe saymaktadırlar. Yani bu durumda çocuğun ihtiyaçları yetenekleriyle çelişir. Dinnel, Hopkins ve Thompson (2002) akademik başarıyla ilgili aileden

gelen mesajlar ile sahtekârlık korkusu arasında orta düzeyde bir ilişki olduğunu bildirmiştir. (Dinnel, Hopkins, Thompso, 2002)

3.2.2. Toplum

Clance ve arkadaşları sahtekârlık fenomeninin gelişmesinde toplumun aileyle benzer bir rol oynadığını öne sürmüşlerdir. Toplumsal yapı kendi değerlerini, kadın ve erkek için birbirinden belirgin bir şekilde ayırışan cinsiyet rolleri ile bireylere dayatır. Bireyler, toplum tarafından kabul görebilmek için, kendi cinsiyetlerine uygun görülen bu rolleri benimsemek ve sürdürmekle yükümlü tutulurlar. Öte yandan bireyler, cinsiyet rolleriyle çelişen kariyerlere sahip olduklarında başarılarını, benimsemiş oldukları özelliklerle açıklamakta güçlük çekeceklerdir. Örneğin, toplum tarafından dışa dönüklük ve sıcaklık gibi özellikleri uygun görülen kadınlar; erkeklere atfedilen zekâ, objektif olmak gibi özelliklerin ön plana çıktığı bir alanda başarılı olduklarında, bilinçaltı düzeyinde çelişik duygular yaşayacaklardır. Bu çelişkidен kurtulmak için ya sahip oldukları başarıyla mücadele etme yolunu tercih edecek ya da başarılarını, cinsiyet rollerine uygun düşen empati, yardımseverlik ve sosyallik gibi özelliklere atfederek çarpıtacaklardır. Bu çarpıtmanın, kişilerin içinde yer aldıkları çalışma alanı içerisinde kendilerini sahtekâr hissetmesi ile sonuçlanması muhtemeldir.(Özdemir, 2015)

Çeşitlendirmek gerekirse toplumda var olan iyi liderlik streotipleri ağırlıklı olarak erkeksi özellikler olarak vurgulanır. (Powell ve diğerleri, 2002). Kadınların genellikle liderlik özelliklerinden yoksun olduğu düşünülür ve bu yüzden liderlik özelliklerinden bahsedilirken erkekler tasvir edilir. Kadınların daha doğal bir uyuma sahip oldukları düşünülür. (Heilman, 2001) Araştırmalar; böyle bir liderlik pozisyonu elde edecek bir kadının, yaygın (toplumsal cinsiyet kalıpları) stereotiplerin etkisiyle kendini güvensiz hissedebileceğini ve dolaylı olarak böyle bir pozisyona uygun olmayacağını düşüneceğini ortaya koymaktadır. (Heilman, 2012; Haynes ve Heilman, 2013 aktaran Feenstra, Begeny, Ryan, Rink, Stoker, Jordan, 2020) Yapılan bu çalışmada var olan bu kalıbı yani kadınların yeterli görülmediği toplumsal cinsiyet klişesini içselleştirdiği ve (Furnham ve diğerleri, 2002; Bian ve diğerleri, 2017) bu nedenle de başarılı kadınların başarıları için alternatif açıklamalar bulmak zorunda kaldığı hususları detaylandırılmıştır.

Bununla birlikte, sahtekârlık fenomenindeki cinsiyet farklılıklarının deneysel bulguları belirsizdir. Kolej ve üniversite öğrencileri üzerine yapılan bazı araştırmalar, kadınların sahtekârlık fenomeninden erkeklerden daha fazla etkilendiğini ortaya koymuştur (King ve Cooley, 1995; Kumar ve Jagacinski, 2006; McGregor ve diğerleri., 2008), diğerleri ise cinsiyet farklılıkları yönüyle bir sonuca ulaşamamıştır (Cowman ve Ferrari, 2002; Cokley ve diğerleri, 2013). Öğretim üyelerinde, Jöstl ve arkadaşları (2012) kadınlarda sahtekârlık puanlarının daha yüksek olduğunu tespit ederken Topping ve Kimmel (1985) aksini tespit etmiş ve Hutchins (2015) cinsiyet farkı bulamamış olsa da sosyal-psikolojik alanlarda yapılan çalışmalar, kadınlar ve etnik azınlıklar gibi toplumla sıklıkla bağlantılı olan grupların sahtekârlık fenomeninin kalıcı olumsuz kişiselleştirmesine tabi olduğunu göstermektedir. (Eagly ve diğerleri, 2000; Eagly and Karau, 2002; Ellemers, 2018).

Bununla birlikte, cinsiyet farklılıklarını incelerken araştırmacılar, bireylerin erkeklik ve kadınlığın tipik özellikleriyle, yani cinsiyet rolü yönelimleriyle ne ölçüde özdeşleştiğini de dikkate almalıdır. Bem (1974), psikolojik erkeklik ve kadınlığın bağımsız boyutlar olduğunu ve bireylerin cinsiyetlerinden bağımsız olarak her bir boyutta yüksek veya düşük olabileceğini öne sürmektedir. Erkeklik, faillik veya araçsallık olarak etiketlenen başarıya yönelik özelliklerle ilişkilendirilirken kadınlık, komünyon veya dışavurum olarak adlandırılan sosyal yönelimli özelliklerle ilişkilendirilmiştir (Kite ve diğerleri, 2008).

Spence ve arkadaşları (1975), hem erkeklik hem de kadınlığın yüksek derecede olmasının, yani androjenliğin, her iki boyutun gücünü de bütünleştirdiği için en çok arzu edilen nokta olduğunu öne sürer. Kadınlık ve erkekliğin birkaç özelliğine yani farklılaşmamış bir toplumsal cinsiyet rolü yönelimine sahip olmak, bu nedenle daha az arzu edilir ve diğer üç tür toplumsal cinsiyet rolü yönelimine kıyasla daha az etkili işlevsellikle ilişkilendirilir. Bem (1974); her iki cinsiyet rolü yöneliminin benimsenmesinin, psikolojik işlevsellik üzerindeki etkisine ilişkin olarak kişinin cinsiyetini geçersiz kılabileceğini savunmaktadır. Bununla ilgili olarak bugüne kadar sadece sınırlı sayıda araştırma, cinsiyet rolü yönelimi ile sahtekârlık fenomeni arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Kadınsı ve farklılaşmamış cinsiyet rolü yönelimine sahip öğrencilerin, erkeksi veya androjen cinsiyet rolü yönelimine sahip olanlardan daha yüksek sahtekârlık fenomeni seviyeleri ve daha düşük refah seviyeleri bildirdiklerini ortaya koymuşlardır. (Bem, 1974 aktaran Patzak, Kollmayer Schober, 2017)

Ayrıca toplumsal düzeyde yapılan araştırmalar, bir bireyin sosyal hiyerarşideki konumunun sahtekârlık fenomeni üzerinde önemli rol oynayabileceğini gösterir. Daha düşük bir toplumsal yapıya eşlik eden belirli zorluklar ve stres faktörleri; kişinin nasıl davrandığı da dâhil olmak üzere duygularını şekillendirmede kişiyi bir sahtekâr gibi hissettirebilir (Cokley ve diğerleri, 2013; McClain ve diğerleri, 2016; Chrousos ve diğerleri, 2020; Chrousos ve Mentis, 2020).

4. SAHTEKÂRLIK FENOMENİ İLE İLGİLİ ÖNEMLİ ÇALIŞMALAR

Clanes ve Imes'in çalışmaları sonrasında, 1980'lerde Edwards, Zeichner, Lawler ve Kowalski (1987); sahtekârlık olgusunu başarılı kişilerin başarıları hakkındaki uygunsuz, alışılmadık duyguları olarak tanımlamıştır. (Edwards, Zeichner, Lawler & Kowalski, 1987).

Daha sonraki çalışmalar; 1990'ların başında klinik hemşireleri üzerinde yapılmış ve hemşirelerin, uzman olmanın baskılarını üzerlerinde hissettikleri, öz güven kaybı yaşadıkları ve cahil olarak keşfedilme korkusu yaşadıkları ortaya çıkmıştır. (Arena & Page ,1992) İnandıkları bu duygular hemşirelerin kendinden şüphe, depresyon ve utanç duygularını tetiklemiş ve zor duruma düştükleri gözlemlenmiştir.

Henning'nin 1998 yılında yapmış olduğu çalışmada ise sağlık personelinin entelektüel sahtekâr olarak risk grubunda olduğu belirtilmiştir. Henning'in çalışması bu konuya farkındalığı artırmış olup bu durum, sorunu giderme konusunda da optimal performans değerleri ve iyi oluşluk olguları ile açıklanmıştır. (Henning, 1998)

2001 yılında, Sonnak ve Towell sahtekârlık olgusu ve ebeveynlik tarzı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve çalışmalarında ebeveyn tarzı ile sahtekârlık fenomeni arasındaki ilişki tespit etmişlerdir. (Sonnak & Towell, 2001)

Aynı yıl Ross, Stewart, Mugge ve Gomez-Morales Fultz (2001); sahtekârlık duyguları olan kişilerin, yetersizlik ve kırılabilirlik duygularının uzun süreli olması nedeniyle kendini sabote etme eylemleri geliştirebileceğini yaptıkları çalışmada belirtmişlerdir.

Çalışmalardan sahtekârlık fenomeniyle ilgili elde edilen bir dizi fiziksel ve davranışsal sonuç; kapasitelerine inanmama veya öz güven (Haney ve diğerleri, 2018; Rohrmann ve diğerleri, 2016; Sonnak ve Towell, 2001), kaygı (Clance ve Imes, 1978; Rohrmann ve diğerleri, 2016), depresyon (Sonnak ve Towell, 2001), erteleme (Rohrmann ve diğerleri, 2016; Seritan & Mehta, 2015), düşük bir profil sergilemek, olası bir başarısızlıkla karşı karşıya kalmamak için ek görevler ve kaçınılması gereken daha yüksek pozisyonlardan kaçınmak (Haney vd., 2018; Rohrmann ve diğerleri, 2016; Seritan ve Mehta, 2015), tükenmişlik (Leach, Nygaard, Chipman, Brunsvold ve Marek, 2018) ve kendini sabote etmek olarak (Ross, Stewart, Mugge ve Gomez-Morales Fultz, 2001) detaylandırılabilir. (Gomez-Morales, 2021)

Sahtekâr fenomeni üzerine son zamanlarda yapılan bazı çalışmalar, erkeklerin de kadınlar kadar olmasa da sahtekârlık duygusundan muzdarip olduğunu göstermektedir. (Rohrmann, Bechtoldt ve Leonhardt, 2016)

5. SONUÇ

Sahtekârlık sendromunu ele alırken araştırmacıların çevresel faktörleri göz önünde bulundurmaları gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca bireyin sahtekârlık duygularını şekillendirebilecek toplumsal, kurumsal ve kişiler arası düzeydeki bağlamsal değişkenler incelenmelidir. Bu bağlamsal değişkenlerden bir de spordur. Spor bedenini eylem ve performansının fiziksel güç üzerinden değerlendirildiği alanların başında gelir. Ayrıca spor; bedensel kapasite ile erkek ve kadın arasındaki biyolojik farka işaret etmek ve bu fark üzerinden cinsiyetler arasında hiyerarşik sınırlar çizmek, iktidar ilişkileri inşa etmek ve meşrulaştırmak açısından imkânlar sunar. Bu yönüyle rekabete dayalı ve güç-iktidar ilişkisi iç içe bir alan olarak spor, erkeklik ve kadınlık ile ilgili güçlü mesajlar taşımaktadır. (Theberge, 1993, aktaran Köse, 2015) Sporun fiziksel güç, dayanıklılık, sertlik ve şiddet ile ilişkilendirilmesi; erkek bedeni ile özdeşleştirilmesini ve bir erkek etkinliği olarak görülmesini kolaylaştırmaktadır. (Weinberg ve Gould 1995 aktaran Köse,2015)

Erkek ve kadın sporcuların, belirli bir kalıba oturtulan, geleneksel rolleri tehdit etmeyen spor branşlarında yer almaları yaygındır. Bir kadının futbol oynaması, karate yapması veya vücut geliştirme sporu yapması "normal" sayılmaz. Çünkü bunlar geleneksel olarak "erkek" sporlarıdır. Kadınlar açısından yapılacak spor dalının seçiminde bile toplumsal cinsiyet dayatmalarının çoğu zaman devreye girdiği göz önünde alındığında başarı ölçütlerinin bile toplumsal cinsiyet yaklaşımlarının gölgesinden kurtulamadığı gerçeği ile karşılaşmak da kaçınılmaz olmaktadır. (Kazaz, Hansu, 2020) Geleneksel cinsiyet rolüyle uyuşmayan spor branşlarına katılan kadınlar uzun vadede fayda ve başarı sağlayabilirler ancak genelde önemli kişisel bedeller ödeyerek büyük özverilerde bulunurlar. Cinsiyet rollerindeki ve beklentilerdeki zıtlıklardan dolayı alışılmışın dışında bir sporda üstünlük sağlayan ve bunu sürdüren kadınlar; toplumda yaşam tarzları, davranış örüntüleri ve fiziksel yapılarından dolayı önyargılara maruz kalırlar. (Hall,1988 aktaran Bilgili, 2012) İşte bu ortamda sahtekârlık fenomeninin özellikle kadın sporcular üzerinde ne derece etkili olduğunun araştırılması spor literatürü açısından önemli katkı sağlayacaktır. Spor ortamındaki ve toplumdaki cinsiyete dayalı sosyal ilişkileri anlayabilmek için spor da toplumsal cinsiyete dayalı bir kültürel pratik olarak incelenmelidir. (Noyan, 2006.) Kültür, toplumun bir parçası olarak değerlendirmelerde yer almalı ve kültürün toplumsal kalıplara etkisi unutulmamalıdır.

Sahtekârlık fenomeni çok yönlü bir yapboz gibidir. Bireylerin kişilik özellikleri, çalışmaların kapsamı dışında tutulmamalıdır. Bireysel düzeydeki birçok müdahale, öz farkındalığın ve sahtekârlık fenomenine ilişkin içgörünün geliştirilmesini bilişsel-davranışsal boyutta ele almaktadır (Bourne, De Cock, Wynats, 2017) (Seritan, Mehta, 2016) Bireylerin, sahtekârlık duygusunun getirileriyle nasıl başa çıkacağı konusunda yapılan çalışmalar; bu olgunun köklerinin bulunmasını sağlayacak olup bununla beraber kalıcı klişelerle yani toplumsal kalıplara mücadele etmenin ana hatlarını da ortaya çıkaracaktır. (Sandberg, 2013; Dickerson, 2019; Zanchetta ve diğerleri, 2020)

Sahtekârlık fenomeninin, çok boyutlu olarak araştırılması açısından sporun çok verimli bir alan olduğu gözlenmektedir. Gerek sporun yapısal olarak getirdiği cinsiyet ayrımı gerekse sporcuların kişisel özellikleri, sahtekârlık fenomeninin tecrübe edilmesi için uygun şartlar oluşturabilir. Kadın sporcular gibi erkek sporcular da toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaşamaksızın başarı baskısı altında bu fenomeni tecrübe edebilir. İşte bu yüzden sporda sahtekârlık fenomeni, çok yönlü araştırmaların yapılacağı, her bir bağlamın birbirini tamamlayacağı bir alan olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Anderson-Zorn, A. (2021). "Do I Belong? Impostor Syndrome in Times of Crisis", *Music Reference Services Quarterly*, 1-11.
- Arena, D. M. & Page, N. E. (1992). "The imposter phenomenon in the clinical nurse specialist role", *Journal of Nursing Science*, 24(2), 121-125.
- Bem, S. L. (1974). "The measurement of psychological androgyny", *J. Consult. Clin. Psychol.* 42, 155-162.
- Bernard, N. S.; Dollinger, S. J. & Ramaniah, N. V. (2002). "Applying the big five personality factors to the impostor phenomenon", *J. Pers. Assess.* 78, 321-333.
- Bian, L.; Leslie, S.-J. & Cimpian, A. (2017). "Gender stereotypes about intellectual ability emerge early and influence children's interests", *Science* 355, 389-391.
- Bilgili, G. (2012). "Elit bayan sporcular ile spor yapmayan bayan öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri açısından karşılaştırılması (Türkiye'deki Üniversiteler üzerine bir araştırma)", *Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Erzurum.*
- Bourne T, De Cock B. & Wynants L. (2017). "Doctors' perception of support and the processes involved in complaints investigations and how these relate to welfare and defensive practice: a cross-sectional survey of the UK physicians", *Volume 7, Issue 11*, 1-11.
- Bravata, D.M.; Watts S.A. & Keefer, A.L. (2020). "Prevalence, predictors, and treatment of impostor syndrome: a systematic review", *J Gen Intern Med* 52-75.
- Bussotti, C. (1990). *The impostor phenomenon: Family roles and environment.* (Doctoral dissertation, Georgia State University). *Dissertation Abstracts International*, 51, 4041B-4042B.
- Cader, A.; Gupta, A.; Han J.; Nasrien E. ; Lundberg G.; Ambreen M. & Singh, T. (2021). "How Feeling Like an Imposter Can Impede Your Success Voices In Cardiology", *JACC Case Reports* 3(2):347-349.
- Chae, J.-H.; Piedmont, R. L.; Estadt, B. K. & Wicks, R. J. (1995). "Personological evaluation of Clance's Impostor Phenomenon Scale in a Korean sample", *Journal of Personality Assessment*, 65(3), 468-485.
- Chapman, A. (2017). "Using the assessment process to overcome Impostor Syndrome in mature students", *Journal of Further and Higher Education*, 41(2), 112-119.
- Chrisman, S. M.; Pieper, W. A.; Clance, P. R.; Holland, C. L. & Glickauf-Hughes, C. (1995). "Validation of the clance impostor phenomenon scale", *J. Pers. Assess.* 65, 456-467.
- Chrousos, G. P. & Mentis, A. A. (2020). "Impostor syndrome threatens diversity", *Nature* 367, 749-750.
- Chrousos, G. P.; Mentis, A. A. & Dardiotis, E. (2020). "Focusing on the neuro-psycho-biological and evolutionary underpinnings of the impostor syndrome", *Front. Psychol.* 11:1553.
- Clance, P. R. (1985). *The Impostor Phenomenon: Overcoming the fear that haunts your success.* Peachtree Publishers, Georgia.
- Clance, P. R. & Imes, S. A. (1978). "The impostor phenomenon in high achieving women: Dynamics and therapeutic intervention", *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 15, 241-247.

- Clance, P.R. & O'Toole, M.A. (1987). "The impostor phenomenon: an internal barrier to empowerment and achievement", *Women and Therapy*, Vol. 6 No. 3, 51-64.
- Cohen, T. R.; Wolf, S. T.; Panter, A. T. & Insko, C. A. (2011). "Introducing the GASP scale: A new measure of guilt and shame proneness", *Journal of Personality and Social Psychology*, 100, 947-966.
- Cokley, K.; Awad, G.; Smith, L.; Jackson, S.; Awosogba, O. & Hurst, A. (2015). "The roles of gender stigma consciousness, impostor phenomenon and academic self- concept in the academic outcomes of women and men", *Sex Roles* 73, 414-426.
- Cokley, K.; Smith, L.; Bernard, D.; Hurst, A.; Jackson, S. & Stone, S. (2017). "Impostor feelings as a moderator and mediator of the relationship between perceived discrimination and mental health among racial/ethnic minority college students", *J. Couns. Psychol.* 64, 141-154.
- Cokley, K.; McClain, S.; Enciso, A. & Martinez, M. (2013). "An examination of the impact of minority status stress and impostor feelings on the mental health of diverse ethnic minority college students", *J. Multicult. Counse. Devel.* 41, 82-95.
- Coryell, J. E.; Wagner, S.; Clark, M. C. & Stuessy, C. (2013). "Becoming real: Adult student impressions of developing an educational researcher identity", *Journal of Further and Higher Education*, 37(3), 367-383.
- Cowman, S. E. & Ferrari, J. R. (2002). "Am I for real?" Predicting impostor tendencies from self-handicapping and affective components", *Soc. Behav. Pers.* 30, 119-126.
- Dickerson, D. (2019). "How I Overcame Impostor Syndrome After Leaving Academia", *Nature* 574, 588-588.
- Dinnel, D. L.; Hopkins, J. & Thompson, T. (2002). "The role of family environment variables in the development of failure-avoidant behaviours", *Self-Concept Enhancement and Learning Facilitation (SELF) Research Centre International Conference*, Sydney, Australia.
- Dweck, C.S. (1986), "Motivational processes affecting learning", *American Psychologist*, Vol. 41 No. 10, 1040-1048.
- Eagly, A. H. & Karau, S. J. (2002). "Role congruity theory of prejudice toward female leaders", *Psychol. Rev.* 109, 573-598.
- Eagly, A. H.; Wood, W. & Diekmann, A. B. (2000). "Social role theory of sex differences and similarities: a current appraisal," in *The Developmental Social Psychology of Gender* 123-174.
- Edwards, P. W.; Zeichner, A.; Lawler, N. & Kowalski, R. (1987). "A validation study of the Harvey Impostor Phenomenon Scale", *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 24(2), 256-259.
- Ellemers, N. (2018). "Gender stereotypes", *Annu. Rev. Psychol.* 69, 275-298.
- Ferrari, J. R. (2005). "Impostor tendencies and academic dishonesty: Do they cheat their way to success? ", *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 33(1), 11-18.
- Freeman, j. & Peisah C. (2021). "Impostor syndrome in doctors beyond training: a narrative review The Royal Australian and New Zealand College of Psychiatrists" *J Gen Intern Med.*, 35(4): 1252-1275.
- Furnham A.; Reeves, E. & Budhani S. (2002). "Parents think their sons are brighter than their daughters: sex differences in parental self-estimations and estimations of their children; multiple intelligences" *Genet Psychol.* 163(1):24-39.
- Gardner, R. G., Bednar, J. S., Stewart, B. W., Oldroyd, J. B. & Moore, J. (2019). "I must have slipped through the cracks somehow" An examination of coping with perceived impostorism and the role of social support", *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 115, 1-15.
- Gardner, S. & Holley, K. (2011). "Those invisible barriers are real: The progression of first-generation students through doctoral education", *Equity & Excellence in Education*, 44(1), 77-92.
- Gómez-Morales, A. (2021). "Impostor Phenomenon: A Concept Analysis", *Nursing Science Quarterly*, Vol. 34(3) 309-315.
- Gravois, J. (2007). "You're not fooling anyone", *The Chronicle of Higher Education*. <https://www.chronicle.com/article/youre-not-fooling-anyone/>

- Gray, K. (2019). ‘‘4 successful people share how they triumphed over imposter syndrome, the belief that you’ll be exposed as a “fraud”’’, Business Insider. <https://www.businessinsider.fr/us/how-to-overcome-imposter-syndrome-2019-1>
- Grubb, W. L. & McDowell, W. C. (2012). ‘‘The imposter phenomenon’s impact on citizenship behavior and employee commitment: Flying under the radar’’, *Journal of Business*, 1, 1–10.
- Hall, M. A.(1988) ‘‘The discourse of gender and sport: From femininity to feminism’’, *J Sport Soc* 1988; 5, 330-340.
- Haney, T. S.; Birkholz, L.& Rutledge, C. (2018). A workshop for addressing the impact of the imposter syndrome on clinical nurse specialists. *Clinical Nurse Specialist*, 32(4), 189-194.
- Harvey , J.C.(1981). ‘The imposter phenomenon and achievement : a failure to internalize success’ Doctoral dissertation, Temple University.
- Haynes, M. C.& Heilman, M. E. (2013). ‘‘It had to be you (not me): women’s attributional rationalization of their contribution to successful joint work outcomes’’, *Pers. Soc. Psychol. Bull.* 39, 956–969.
- Heilman, M. E. (2001). ‘‘Description and prescription: how gender stereotypes prevent women’s ascent up the organizational ladder’’, *J. Soc. Issues* 57, 657–674.
- Heilman, M. E. (2012). ‘‘Gender stereotypes and workplace bias’’, *Res. Organ. Behav.* 32, 113–135.
- Hellman, C.& Caselman T.D. (2004). ‘‘A Psychometric Evaluation of the Harvey Imposter Phenomenon Scale,’’ *Journal of Personality Assessment* 83, no. 2: 162
- Henning, K. ; Ey, S. & Shaw, D. (1998).’’ Perfectionism, the impostor phenomenon and psychological adjustment in medical, dental, nursing and pharmacy students’’, *Medical Education*, 32(5), 456-464.
- Hudson, S.& Gonz’alez-G’omez, H. (2021). ‘‘Can impostors thrive at work? The impostor phenomenon role in work and career outcomes’’;*Journal of Vocational Behavior* 128.
- Hutchins, H. M. (2015).’’ Outing the imposter: a study exploring imposter phenomenon among higher education faculty’’, *New Horiz. Adult Educ. Hum. Resour. Dev.* 27, 3–12.
- Hutchins, H. M.; Penney, L. M. & Sublett, L. W. (2018). ‘‘What imposters risk at work: Exploring imposter phenomenon, stress coping, and job outcomes’’, *Human Resource Development Quarterly*, 29, 31–48.
- Karina K.L. Mak., Kleitman S. & Abbot, M., (2019) ‘‘Impostor Phenomenon Measurement Scales: A Systematic Review,’’ *Frontiers in Psychology: Quantitative Psychology and Measurement* ,10 ,671.
- Kazaz, M.& Hansu,C.(2020). ‘‘Spor ve Toplumsal Cinsiyet’’ ,(Ed.Tuğba Akdal), *Multidisipliner Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları, Literatürk Academia. Konya.*
- King, J. E.& Cooley, E. L. (1995). ‘‘Achievement orientation and the impostor phenomenon among college students’’, *Contemporary Educational Psychology*, 20(3), 304–312.
- King, J. E.& Clarke, C.A. (2014) .‘‘It’s a Bittersweet Symphony, this Life: Fragile Academic Selves and Insecure Identities at Work’’, *Organization Studies*, Vol. 35(3) 335 –357.
- Kite, M. E.; Deaux, K. & Haines, E. L. (2008). *Gender stereotypes in Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories*, eds F. L. Denmark & M. A. Paludi ,New York: Greenwood Press, 205–236.
- Köse, A.(2015).’Egemen Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Söylemsel İnşasında Spor Basını: Aslanlar, Kartallar ve Timsahlar Dünyasında Peri ve Melek Olmak’,(Edt. Şahinde Yavuz), *Toplumsal Cinsiyet ve Medya Temsilleri, Heyamola Yayınları, İstanbul*, ss.197-225.
- Kumar, S. & Jagacinski, C. M. (2006). ‘‘Imposters have goals too: the imposter phenomenon and its relationship to achievement goal theory’’, *Pers. Individ. Differ.* 40, 147–157.
- Kumar, S.; Kailasapathy, P. & Mudiyansele, S. A. (2021), ‘‘It’s my luck: impostor fears, the context, gender and achievement-related traits’’, *Personnel Review*. <https://doi.org/10.1108/PR-03-2021-0149>
- LaDonna, K.A.; Ginsburg, S. Watling, C.(2018). ‘‘Rising to the level of your incompetence: what physicians’ self-assessment of their performance reveals about the imposter syndrome in medicine’’, *Acad Med* ,93:763-8.

- Leach, P. K.; Nygaard, R. M.; Chipman, J. G.; Brunsvold, M. E. & Marek, A. P. (2018). "Impostor phenomenon and burnout in general surgeons and general surgery residents", *Journal of Surgical Education*, 76(1), 99-106.
- Leonhardt, M.; Myriam, N.B. & Rohrmann, S. (2017). "All Impostors Aren't Alike Differentiating the Impostor Phenomenon," *Frontiers in Psychology: Personality and Social Psychology*, 8.
- McClain, S.; Beasley, S. T.; Jones, B.; Awosogba, O.; Jackson, S. & Cokley, K. (2016). "An examination of the impact of racial and ethnic identity, impostor feelings, and minority status stress on the mental health of Black college students", *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 44(2), 101-117.
- McDowell, W. C.; Boyd, N. G. & Bowler, W. M. (2007). "Overreward and the impostor phenomenon", *Journal of Managerial Issues*, 19(1), 95-110.
- McGregor, L. N.; Gee, D. E., & Posey, K. E. (2008). "I feel like a fraud and it depresses me: The relation between the impostor phenomenon and depression", *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 36(1), 43-48.
- Mullangi, S. & Jagsi, R. (2019). "Imposter syndrome: treat the cause, not the symptom", *JAMA* 2019;322:403-4.
- Noyan, İ. (2006). *Elit Kadın Sporcular Ve Kadın Akademisyenler İle Spor Yapmayan Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rol Özelliklerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü beden Eğitimi ve Spor Anabilim dalı, Eskişehir.
- Özdemir, G. (2015). *Başarılarımın sahibi ben değilim: Sosyal kimlik, sosyal baskınlık ve sistemi meşrulaştırma kuramları perspektifinden sahtekâr fenomeni*, Yüksek Lisans Tezi Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Patzak, A. ; Kollmayer, M. & Schober, B. (2017). "Buffering Impostor Feelings with Kindness: The Mediating Role of Self-compassion between Gender-Role Orientation and the Impostor Phenomenon", *Front. Psychol.*
- Pervez, A.; Brady, L.; Mullane, K. ; Lo, K. ; Bennett A. & Nelson, A. (2020). "An Empirical Investigation of Mental Illness Impostor", Syndrome, and Social Support in Management Doctoral Programs *Journal of Management Education* 2021, Vol. 45(1) 126- 158.
- Powell, G. N.; Butterfield, D. & Parent, J. D. (2002). "Gender and Managerial Stereotypes: Have the Times Changed?", *Journal of Management*, 28(2), 177-193.
- Rohrmann, S.; Bechtoldt, M. N. & Leonhardt, M. (2016). "Validation of the impostor phenomenon among managers", *Frontiers in Psychology*, 7, 821.
- Ross, S.; Stewart, J.; Mugge, M. & Fultz, B. (2001). "The impostor phenomenon, achievement dispositions, and the five factor mode", *Personality and Individual Differences*, 31 1347-1355.
- Sakulku, J. & Alexander, J. (2011). "The impostor phenomenon", *International Journal of Behavioral Sciences*, 6, 75-97.
- Sandberg, S. (2013). *Lean in: Women, Work, and the Will to Lead*. New York.
- Feenstra, S.; Begeny, C.T.; Ryan, M.R.; Rink, F.; Stoker J. & Jordan, J. (2020). "Contextualizing the Impostor "Syndrome" *Frontiers in Psychology*, Volume 11, Article 575024.
- Seritan, A. L. & Mehta, M. M. (2015). "Thorny Laurels: The impostor phenomenon in academic psychiatry", *Academic Psychiatry*, 40(3), 418-421.
- Simmons, D. (2016). "Impostor Syndrome, a Reparative History," *Engaging Science, Technology, and Society* 2 : 117.
- Sonnak, C. & Towell, T. (2001). "The impostor phenomenon in British university students: Relationships between self-esteem, mental health, parental rearing style and socioeconomic status", *Personality and Individual Differences*, 31(6), 863-874.
- Sotiropoulos, M. (2021). "Impostor syndrome: a calling for a career in medical education?", *Postgraduate Medical Journal* 2021;97:264-265.
- Spence, J. T. & Helmreich, R. L. (1972). "The attitudes toward women scale: an objective instrument to measure attitudes toward the rights and roles of women in contemporary society", *Cat. Sel. Doc. Psychol.* 2, 66-67.

- The Spinoff. (2020). "Five successful New Zealand women on how they deal with imposter syndrome", Retrieved from <https://thespinoff.co.nz/society/22-10-2020/five-successful-new-zealand-women-on-how-they-deal-with-imposter-syndrome/>.
- Therberge, N.(1993) ."The Construction of Gender in Sport: Women, Coaching, and the Naturalization of Difference Social Problems" Volume 40, Issue 3, 301–313.
- Thompson, T.;Davis, H. & Davidson, J. (1998). "Attributional and affective responses of impostors to academic success and failure outcomes", *Personality and Individual Differences*, 25(2), 381–396.
- Topping, M. E.& Kimmel, E. B. (1985)." The imposter phenomenon: feeling phony", *Acad. Psychol. Bull.* 7, 213–226.
- Vergauwe, J., Wille, B., Feys, M., De Fruyt, F. & Anseel, F. (2015). "Fear of being exposed: The trait-relatedness of the imposter phenomenon and its relevance in the work context", *Journal of Business and Psychology*, 30, 565–581.
- Villwock, J. A.; Sobin, L. B.; Koester, L. A. & Harris, T. M. (2016). "Impostor syndrome and burnout among American medical students: A pilot study", *International Journal of Medical Education*, 7, 364-369.
- Walker, L. & Avant, K. (2005). "Strategies for theory construction in nursing (4th ed.)", Pearson/Prentice Hall.
- Want, J. & Kleitman, S. (2006)." Feeling "Phony": Adult achievement behaviour, parental rearing style and self-confidence", *Journal of Personality and Individual Differences*, 40(5), 961-971.
- Weinberg, R. S. & Gould, D. (1995). *Foundations of sport and exercise psychology* ,Human Kinetics Publishers.
- Weir, K. (2013). "Feel like a fraud?" *GradPsych*, 11(4), 24-27.
- Yao, D.(2021)."Depth and Persistence: What Researchers Need to Know About Impostor Syndrome Understanding impostor syndrome's complexity and its effect on research persistence", *Communications of the acm* .Vol, 64 No, 6,39-42.
- Zanchetta, M.; Junker, S.; Wolf, A.-M. & Traut-Mattausch, E. (2020)."Overcoming the fear that haunts your success–The effectiveness of interventions for reducing the impostor phenomenon", *Front. Psychol.* 11:405.

Subject Area
Psychology

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 902-911

Arrival

14 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3891

Article Serial Number

06

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.264>

49/sssj.3891

How to Cite This Article

Öztürk, F. & Nedim Bal,

P. (2022). "Anksiyete

Düzeyinin Psikolojik

Sağlamlık Açısından

İncelenmesi"

International Social

Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:902-911

Social Sciences Studies

Journal is licensed under a

Creative Commons

Attribution-NonCommercial

4.0 International License.

Anksiyete Düzeyinin Psikolojik Sağlamlık Açısından İncelenmesi ¹**The Investigation of Anxiety Level in Terms of Psychological Resilience**Fidan ÖZTÜRK ¹ Pervin NEDİM BAL ² ¹ Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul/Türkiye² Doç. Dr.; Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul/Türkiye**ÖZET**

Bu çalışma, anksiyete ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiyi ve bu değişkenlerin çeşitli demografik faktörlere göre farklılaşarak farklılaşmadığını incelemektedir. Araştırmada kullanılan veriler, 238'i erkek, 368'i kadın olmak üzere toplam 606 katılımcının yer aldığı anket çalışmasıyla elde edilmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modeliyle oluşturulmuştur. Veri toplama araçları olarak; "Demografik Bilgi Formu", "Beck Anksiyete Ölçeği" ve "Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği" kullanılmıştır. Demografik verilere dayalı ikili bağımsız değişkenlerin farklılıklarının karşılaştırılmasında t-testi, çoklu bağımsız değişkenlerin karşılaştırılmasında tek yönlü Anova analizi kullanılmıştır. Anksiyete ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiyi tespit etmek için Pearson korelasyon analizinden yararlanılmış; ilişkili değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini ölçmek içinse basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, anksiyete ile psikolojik sağlamlık arasında ters yönlü, anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca anksiyete düzeyi ve psikolojik sağlamlığın çeşitli demografik faktörlere göre farklılaştığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anksiyete, Psikolojik Sağlamlık, Demografik Faktörler.**ABSTRACT**

This study examines the relationship between anxiety and psychological resilience, and whether these variables differ according to various demographic factors or not. The data which using in this study were obtained through a survey, involving a total of 606 participants; 238 of them were male and 368 of them were female. The study designed using a correlational survey model. As data collection tools "Demographic Information Form", "Beck Anxiety Inventory" and "The Brief Psychological Resilience Scale" were used. For the analysis of the data, t-test was used to compare the differences of binary independent variables based on demographic data and one-way Anova analysis was used to compare multiple independent variables. Pearson correlation analysis was used to determine the relationship between anxiety, and psychological resilience; simple linear regression analysis was used to measure the effects of related variables on each other. As a result of the analysis, it was determined that there was a significant negative correlation between anxiety and psychological resilience. In addition, it has been observed that anxiety level and psychological resilience differ according to various demographic data.

Key Words: Anxiety, Psychological Resilience, Demographical Factors.**1. GİRİŞ**

Anksiyete, kişilerin makul olmayan seviyelerde ve hayatını olumsuz etkileyecek şekilde gelişen aşırı korku ve endişelilik halidir. Çoğu zaman çarpıntı, terleme, titreme, bulantı, göğüste sıkışma hissi gibi somatik semptomlarla birlikte görülmektedir (American Psychiatric Association [APA], 2013: 189). Anksiyete, stresli durumlarda olağan bir tepkidir. Geçici süreli olması ve belirli bir sebebe bağlı olması durumunda kişinin başa çıkmasını kolaylaştırır. Olası bir tehlike durumunda hayatta kalmayı ve tehlikeden kaçışı sağlayan bir uyarıcı mekanizma davranışı gösterir. Anksiyete bireyin yaşamını olumsuz yönde etkilemeye başladığında ve kişide zihinsel, davranışsal ve duygusal bozukluklar görüldüğünde patolojik bir durumdan söz etmek mümkün olabilir. Bu tanının konulabilmesi için biraz önce bahsedilenin aksine; anksiyete duygusunun hemen her zaman hissedilmeye başlaması, zaman içerisinde azalmak yerine artma eğilimi göstermesi ve anksiyeteye dayalı fiziksel bulguların kişinin yaşamını önemli ölçüde etkilemiş olması gerekmektedir.

Bireylerde anksiyete gelişmesinin pek çok sebebi olabilir. Özellikle aile bireylerinde anksiyete ve fobinin görülmesinin, çocuklarda da aynı davranışın gelişmesine sebep olduğunu ortaya koyan çok sayıda çalışma vardır (Warner, Mufson ve Weissman, 1995: 786-797; Johnson, Lavoie ve Mahoney, 2001; Bögels ve Brechman-Toussaint, 2006; 304-318; Muris ve Merckelbach, 2012: 3-18). Anksiyetenin görülme sıklığı yaş ve cinsiyete bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Çalışmalar kadınların hayatının bir döneminde anksiyeteyi deneyimleme olasılığının erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir (Lewinsohn ve ark., 1998: 111; McLean ve Anderson, 2009: 502).

¹ Bu makale Fidan Öztürk'ün Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji programında hazırlamış olduğu, " Yetişkinlerde Covid-19 Korkusu ile Anksiyete ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" (Aralık, 2021) adlı yüksek lisans tezinin verilerinin bir kısmı kullanılarak üretilmiştir.

Psikolojik sağlamlık kişinin deneyimlediği yıkıcı olayların etkileriyle başa çıkabilme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Bonanno ve ark., 2007: 20). Kişi eğer olumsuzluklarla başa çıkabilmişse, psikolojik olarak sağlam olduğu varsayılır, aksi takdirde zihinsel bir takım patolojilerin gelişmesi şaşırıcı olmayacaktır. Psikolojik sağlamlık kavramı aynı zamanda başa çıkma ile de ilişkilidir. Başa çıkma, bireyin yaşadığı içsel veya dışa dönük sorunlar karşısında ortaya çıkan stres ve duygusal çatışmaların üstesinden gelebilme yeteneğidir (Lazarus, 1999: 667; Edward ve Warelow, 2005: 101). Psikolojik sağlamlığın inşa edilmesinde, başa çıkma stratejilerinin geliştirilmesi son derece önemli bir faktördür. Lazarus'un başa çıkma konusunda geliştirdiği strateji, insanların stresi yönetebilmeleri ve günlük hayat sorunlarını ele alabilmeleri için bilişsel ve davranışsal yaklaşımların öncüsü olmuştur (Lazarus, 1966: 209-212).

Zihinsel hastalıklar, genellikle tek bir sebepten değil, çok sayıda yıkıcı olayın veya risk faktörünün bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır (Cicchetti ve Sroufe, 2000: 259). Psikolojik sağlamlığı yüksek kişilerin yıkıcı olaylar karşısında duygusal semptomlar gösterme ihtimali, psikolojik sağlamlığı düşük olan kişilerden daha azdır. Kriz anlarında soğukkanlılıklarını koruyabilen psikolojik sağlamlığı yüksek kişiler, anksiyete ve depresyon seviyelerini daha makul düzeyde tutabilmektedirler (Ran ve ark., 2020: 4). Yapılan çalışmalar psikolojik sağlamlığın, anksiyete, depresyon ve stres gibi zihinsel hastalıklara karşı koruyucu etkisinin olduğunu göstermiştir (Hjemdal ve ark., 2011: 314-321; Mujeeb ve Zubair, 2012: 20-26; Bitsika, Sharpley ve Bell, 2013: 533-543; Hu ve ark., 2018: 72-77). Psikolojik sağlamlık seviyesi, anksiyetenin algılanma şeklini ve hastalıkla başa çıkma sürecini de anlamlı şekilde etkilemektedir (Perişan, 2018). Bunun yanı sıra psikolojik olarak sağlam kişilerin hayatlarının bir döneminde anksiyete gibi psikolojik hastalıklara yakalanma ihtimallerinin daha düşük olduğu; bu tip hastalıkları yaşasalar bile daha az semptomla ve daha kolay atlattıkları tespit edilmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında anksiyete ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiyi güncel bir şekilde değerlendirmenin literatüre önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca çeşitli demografik faktörlerin anksiyete ve psikolojik sağlamlıkla ilişkilerinin anlaşılması gerek anksiyeteye karşı önleyici ve koruyucu tedbirler alınması açısından; gerekse psikolojik sağlamlık konusunda doğru yaklaşımların geliştirilmesi açısından önemli bulunmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, anksiyete ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bununla birlikte anksiyete ve psikolojik sağlamlığın çeşitli demografik faktörlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı da araştırılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada ikili karşılaştırmalar yoluyla değişkenlerin ilişkisini anlamada etkin bir yöntem olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Böylece yalnızca ilişkinin mevcudiyeti anlaşılma ile kalmamış; mevcut etkinin yönü ve miktarı da tespit edilebilmiştir (Karasar, 2012: 81-82).

2.2. Araştırmanın Problemleri

Araştırma şu problemlere yönelik oluşturulan hipotezler üzerinden yürütülmüştür:

- ✓ Anksiyete ile psikolojik sağlamlık arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Varsa ne düzeydedir?
- ✓ Anksiyete düzeyi cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu, gelir düzeyi, psikolojik tedavi alıp almama, kronik hastalık mevcudiyeti faktörlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Psikolojik sağlamlık düzeyi cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu, gelir düzeyi, psikolojik tedavi alıp almama, kronik hastalık mevcudiyeti faktörlerine göre farklılaşmakta mıdır?

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan ve yaşları 18-65 arasında değişen yetişkinler, örneklemini ise kolayda örnekleme yoluyla seçilen 606 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların %60,7'si kadın, %39,3'ü erkektir. %40,8'i 18-27 yaş, %24,4'ü 28-37 yaş, %18,3'ü 38-47 yaş, %13,2'si 48-57 yaş ve %3,3'ü de 58-65 yaş aralığındadır. Katılımcıların %5,8'i ilköğretim mezunu, %19'u lise mezunu, %58,2'si lisans mezunu ve %17'si lisansüstü mezunudur. %12,4'ü daha önce psikolojik tedavi gördüğünü belirtirken, %87,6'sı görmediğini söylemiştir. Katılımcıların %14,9'unda kronik hastalık varken, %85,1'inin herhangi bir kronik hastalığı bulunmamaktadır. Demografik bilgilere Tablo1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaya katılanların demografik özellikleri

	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	368	%60,7
	Erkek	238	%39,3
Yaş	18-27	247	%40,8
	28-37	148	%24,4
	38-47	111	%18,3
	48-57	80	%13,2
	58-65	20	%3,3
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	35	%5,8
	Lise	115	%19,0
	Lisans	353	%58,2
	Lisansüstü	103	%17,0
Gelir Düzeyi	Düşük	65	%10,7
	Orta	373	%61,6
	İyi	168	%27,7
Çalışma Durumu	Çalışıyor	357	%58,9
	Çalışmıyor	249	%41,1
Psikolojik Tedavi Gördünüz mü?	Evet	75	%12,4
	Hayır	531	%87,6
Kronik Hastalığınız Var mı?	Var	90	%14,9
	Yok	516	%85,1

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, bir demografik bilgi formu ile iki ayrı ölçekten oluşan bir anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Anket, Covid-19 tedbirleri kapsamında katılımcılara online olarak 2020-2021 akademik yılında uygulanmıştır.

2.4.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formu araştırmacı tarafından literatürdeki benzer çalışmalardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Formda cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, çalışma durumu, psikolojik tedavi geçmişi ve kronik hastalık mevcudiyetine yönelik sorular yer almaktadır.

2.4.2. Beck Anksiyete Ölçeği

Beck Anksiyete Ölçeği, katılımcıların anksiyete seviyelerini ölçmek amacıyla, Beck ve ark. (1988: 893-897) tarafından geliştirilmiştir. Ulusoy ve ark. (1998: 163-172) tarafından Türkçeye uyarlanmış, geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,93'tür. Toplam 21 sorudan oluşan ölçekte cevaplar 0-3 arası puanlanmıştır (0-hiç hissetmedim, 3-aşırı derecede/sürekli hissediyorum). Ölçekte yer alan ifadelerin dört tanesi kaygılı ruh halini tespit etmeye yönelik, üç tanesi spesifik bir korkuya yönelik ve 14 tanesi ise anksiyetenin neden olabileceği fizyolojik tepkilere yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 0-63 arasında değişmektedir. 8-15 puan arası hafif düzeyde anksiyete belirtisi, 16-25 puan arası orta düzeyde anksiyete belirtisi, 26-63 puan arası şiddetli düzeyde anksiyete belirtisi görüldüğüne işaret etmektedir. Çalışma kapsamında istatistiksel analizlerde hata olmasının önüne geçmek için ölçekteki puanlamalar 1-4 yapılmıştır. Dolayısıyla anksiyete puanları değerlendirilirken her bir sınır değer 21 puan ötelenmiştir.

2.4.3. Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği

Smith ve arkadaşları tarafından (2008: 194-200), kişilerin psikolojik sağlıklarını ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Türkçe uyarlaması, geçerlilik ve güvenilirlik testleri ile birlikte Doğan (2015: 93-102) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,77'dir. Tek boyutlu ölçekte puanlaması 5'li likert tipinde olan (1-Hiç uygun değil, 5-Tamamen uygun) toplam 6 adet soru bulunmaktadır. 2., 4. ve 6. sorular ters kodlanmıştır. Ters kodlu soruların düzeltilmesiyle elde edilen puan ne kadar yüksekse, kişinin psikolojik sağlığının da o denli yüksek olduğu varsayılır. 6-11 puan arası düşük seviyede psikolojik sağlığı, 12-22 puan arası orta seviyede psikolojik sağlığı, 23-30 puan arası ise yüksek seviyede psikolojik sağlığı göstermektedir.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Anksiyete ve Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bu bölümde anksiyete düzeyi ile psikolojik sağlık düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir. İki değişken arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için verilere Pearson korelasyonu uygulanmıştır. Ancak korelasyon analizinden önce gerekli normallik şartının kontrolü için verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri ile betimsel istatistikleri incelenmiştir.

Tablo 2. Anksiyete ve Psikolojik Sağlık Verilerinin Betimsel İstatistikleri ile Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ölçek	N	\bar{X}	ss	Min	Max	Çarpıklık	Basıklık
Anksiyete Ölçeği	606	31,7822	10,0818	21	75	1,266	1,530
Psikolojik Sağlık Ölçeği	606	19,9191	4,9652	6	30	-0,082	-0,045

Tablo 2’de ilgili verilerin betimsel istatistikleri ile çarpıklık ve basıklık değerleri verilmiştir. Normallik şartının sağlandığını göstermek için çarpıklık ve basıklık değerlerinin (-2, +2) aralığında olması yeterlidir (Mayers, 2013: 53). Dolayısıyla veriler normallik şartını sağlamıştır.

Tablo 3. Anksiyete ile Psikolojik Sağlık Düzeyi Arasındaki İlişkinin Pearson Korelasyon Analizi

Değişkenler	N	\bar{X}	ss	Anksiyete Ölçeği	Sağlık Ölçeği
Anksiyete Ölçeği	606	31,7822	10,0818	-	-0,418*
Psikolojik Sağlık Ölçeği	606	19,9191	4,9652	-0,418*	-

* $p \leq 0,01$ (1- tailed)

Tablo 3’te anksiyete ve psikolojik sağlık düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik Pearson korelasyon analizi sonuçları verilmiştir. Analiz sonucunda katılımcıların anksiyete düzeyleri ile psikolojik sağlık düzeyleri arasında negatif yönlü, anlamlı ve orta seviyede bir ilişki olduğu görülmüştür ($P \leq 0,01$ ve $r(604) = -0,418$). Bir sonraki adımda basit doğrusal regresyon analizi ile ilgili değişkenlerin birbirini hangi oranda etkilediği araştırılmıştır.

Tablo 4. Anksiyete ile Psikolojik Sağlık Düzeyi Arasındaki İlişkiye Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	T	P	R	R ²	f_0	F
Anksiyete Düzeyi	Sağlık Düzeyi	-0,849	-11,306	0,000	-0,418	0,175	48,685	127,817

Tablo 4’te anksiyete düzeyi ile psikolojik sağlık düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik basit doğrusal regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Analiz sonucunda, bu iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu ($P=0,000$ ve $t=-11,306$) görülmektedir. Psikolojik sağlık arttıkça anksiyete düzeyi azalmaktadır. Anksiyete düzeyindeki değişimin %17,5’i psikolojik sağlık faktörüyle anlamlı şekilde ilişkilidir ($R^2=0,175$, $f=127,817$ ve $P=0,000$). Analiz sonucu elde edilen $\beta=-0,849$ değeri ise psikolojik sağlık ölçeğindeki bir puanlık artışın, anksiyete ölçeği üzerinde yapacağı değişikliğin miktarını ve yönünü göstermektedir.

3.2. Anksiyete Düzeyinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi

Bu bölümde anksiyete düzeyinin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu, gelir düzeyi, psikolojik tedavi alıp almama, kronik hastalık mevcudiyeti faktörlerine göre farklılaşması analiz edilmiştir.

Tablo 5. Anksiyete Düzeyinin Bazı Demografik Faktörlere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik t-Test Analizi Sonuçları

Değişken	Grup	N	\bar{X}	ss	t	df	P
Cinsiyet	Kadın	368	33,3641	10,8021	5,172	586,309	0,000
	Erkek	238	29,3361	8,2995			
Çalışma Durumu	Çalışıyor	357	30,4622	9,0741	-3,767	642,375	0,000
	Çalışmıyor	249	33,6747	11,1201			
Psikolojik Tedavi	Evet	75	37,9467	12,5050	4,689	86,163	0,000
	Hayır	531	30,9115	9,3837			
Kronik Hastalık	Evet	90	35,4556	12,4044	3,143	107,901	0,002
	Hayır	516	31,1415	9,4892			

Tablo 5’te, cinsiyet, çalışma durumu, psikolojik tedavi geçmişi ve kronik hastalık mevcudiyetine göre anksiyete düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığı t-esti ile incelenmiştir. Şu sonuçlar elde edilmiştir:

- ✓ Anksiyete düzeyinin, cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir ($P=0,000 < 0,05$ ve $t=5,172$). Kadınların anksiyete düzeyi, erkeklerinkinden anlamlı şekilde daha yüksektir ($\bar{X}_{kadın}=33,3641 > \bar{X}_{erkek}=29,3361$).
- ✓ Anksiyete düzeyinin bir işte çalışıp çalışmamaya bağlı olarak anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür ($P=0,000 < 0,05$ ve $t=-3,767$). Buna göre çalışmayan kişilerin anksiyete seviyeleri çalışan kişilerden daha yüksektir ($\bar{X}_{çalışmıyor}=33,6747 > \bar{X}_{çalışıyor}=30,4622$).
- ✓ Anksiyete düzeyinin psikolojik tedavi görme faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür ($P=0,000 < 0,05$ ve $t=4,689$). Buna göre daha önce psikolojik tedavi görmüş olanların anksiyete seviyeleri, psikolojik tedavi görmeyenlerden daha yüksektir ($\bar{X}_{evet}=37,9467 > \bar{X}_{hayır}=30,9115$).
- ✓ Anksiyete düzeyinin kronik hastalığı olma durumuna göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür ($P=0,002 < 0,05$ ve $t=3,143$). Buna göre kronik hastalığı olan kişilerin anksiyete düzeyleri, kronik hastalığı olmayan kişilerden daha yüksektir ($\bar{X}_{evet}=35,4556 > \bar{X}_{hayır}=31,1415$).

Tablo 6. Anksiyete Düzeyinin Bazı Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

Değişken	Grup	N	\bar{X}	ss	F	P	Post-Hoc				
							18-27	28-37	38-47	48-57	58-65
Yaş	18-27	247	33,8623	11,2419	5,304	0,000	-	0,004*	0,001*	0,567	0,996
	28-37	148	30,1622	9,1919			-	1,000	0,967	0,997	
	38-47	111	29,3874	7,7500			-	-	0,736	0,962	
	48-57	80	31,6250	9,1172			-	-	-	1,000	
	58-65	20	32,0000	11,9517			-	-	-	-	
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	35	35,1429	10,7844	1,557	0,199	İlköğretim	Lise	Lisans	L.Üstü	
	Lise	115	31,6957	11,0057			Anlamlı bir fark bulunamadığı için Post-Hoc analizi yapılmamıştır.				
	Lisans	353	31,7280	9,6915							
	L. Üstü	103	30,9223	9,9977							
Gelir Düzeyi	Düşük	65	33,8462	10,6701	1,737	0,177	Düşük	Orta	İyi		
	Orta	373	31,7212	10,1302			Anlamlı bir fark bulunamadığı için Post-Hoc analizi yapılmamıştır.				
	İyi	168	31,1190	9,6897							

Tablo 6’da, anksiyete düzeyinin yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını gösteren Anova analizinin çıktıları yer almaktadır. Veriler incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- ✓ Anksiyete düzeyinin yaşa göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür ($P=0,000$ ve $F=5,304$). Farklılığın nereden kaynaklandığının tespiti için Hochberg’s GT2 analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre 18-27 yaş aralığındaki katılımcıların anksiyete düzeyleri ($\bar{X}_{18-27}=33,8623$); 28-37 ($\bar{X}_{28-37}=30,1622$) ve 38-47 ($\bar{X}_{38-47}=29,3874$) yaş aralığındaki katılımcıların anksiyete düzeylerine göre anlamlı bir fark göstermiştir. Bu sonuca göre 18-27 yaş arası katılımcıların anksiyete düzeylerinin 28-37 ve 38-47 yaş gruplarındaki katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.
- ✓ Elde edilen verilere göre anksiyete düzeyi eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($P=0,199>0,05$).
- ✓ Benzer şekilde anksiyete düzeyi gelir düzeyine göre de anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($P=0,177>0,05$).

3.3. Psikolojik Sağlık Düzeyinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi

Bu bölümde psikolojik sağlık düzeyinin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu, gelir düzeyi, psikolojik tedavi alıp almama, kronik hastalık mevcudiyeti faktörlerine göre farklılaşması analiz edilmiştir.

Tablo 7. Psikolojik Sağlık Düzeyinin Bazı Demografik Faktörlere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik t-Test Analizi Sonuçları

Değişken	Grup	N	\bar{X}	ss	t	df	P
Cinsiyet	Kadın	368	19,6005	4,9494	-1,969	604	0,049
	Erkek	238	20,4118	4,9596			
Çalışma Durumu	Çalışıyor	357	20,4286	4,9700	3,045	604	0,002
	Çalışmıyor	249	19,1888	4,8759			
Psikolojik Tedavi	Evet	75	16,9600	4,6541	-5,653	604	0,000
	Hayır	531	20,3371	4,8686			
Kronik Hastalık	Evet	90	19,4422	5,9718	-0,897	109,670	0,381
	Hayır	516	20,0058	4,7694			

Tablo 7’de, psikolojik sağlık düzeyinin cinsiyet, çalışma durumu, psikolojik tedavi geçmişi ve kronik hastalık mevcudiyeti değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir. Veriler incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- ✓ Psikolojik sağlık düzeyi, cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($P=0,049<0,05$ ve $t=-1,969$). Erkek katılımcıların psikolojik sağlık düzeyinin kadın katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($\bar{X}_{erkek}=20,4118>\bar{X}_{kadın}=19,6005$).
- ✓ Psikolojik sağlık düzeyinin bir işte çalışıp çalışmamaya bağlı olarak farklılaştığı görülmüştür ($P=0,002<0,05$ ve $t=3,045$). Buna göre çalışan kişilerin psikolojik sağlık seviyeleri çalışmayan kişilerden daha yüksektir ($\bar{X}_{çalışıyor}=20,4286>\bar{X}_{çalışmıyor}=19,1888$).
- ✓ Psikolojik sağlık düzeyinin psikolojik tedavi görme faktörüne göre farklılaştığı görülmüştür ($P=0,000$ ve $t=-5,653$). Buna göre daha önce psikolojik tedavi görmeyen katılımcıların psikolojik sağlık düzeyi, tedavi görenlerden daha yüksektir ($\bar{X}_{hayır}=20,3371>\bar{X}_{evet}=16,9600$).
- ✓ Psikolojik sağlık düzeyi, kronik hastalık mevcudiyetine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($P=0,381>0,05$ ve $t=-0,897$).

Tablo 8. Psikolojik Sağlık Düzeyinin Bazı Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

Değişken	Grup	N	\bar{X}	ss	F	P	Post-Hoc				
							18-27	28-37	38-47	48-57	58-65
Yaş	18-27	247	19,0162	4,6634	4,981	0,001	-	0,029*	0,006*	0,061	0,977
	28-37	148	20,4662	4,8085			-	-	0,963	0,986	0,589
	38-47	111	20,8649	4,6991			-	-	-	1,000	0,449
	48-57	80	20,8375	5,4412			-	-	-	-	0,488
	58-65	20	18,1000	6,9578			-	-	-	-	-
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	35	16,3429	4,1511	10,877	0,000	İlköğretim	Lise	Lisans	L.Üstü	
	Lise	115	19,6348	4,6535			-	0,003*	0,000*	0,000*	
	Lisans	353	19,8612	4,8565			-	-	0,999	0,014*	
	L. Üstü	103	21,6505	5,2313			-	-	-	0,006*	
Gelir Düzeyi	Düşük	65	18,9846	5,3371	2,330	0,098	Düşük	Orta	İyi		
	Orta	373	19,8257	4,8923			Anlamli bir fark bulunamadığı için Post-Hoc analizi yapılmamıştır.				
	İyi	168	20,4881	4,9391							

Tablo 8’de, psikolojik sağlık düzeyinin yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını gösteren Anova analizinin çıktıları yer almaktadır. Veriler incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- ✓ Veriler incelendiğinde psikolojik sağlık düzeyinin yaşa göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür ($F=4,981$ ve $P=0,001<0,05$). Farkın hangi yaş gruplarında olduğunu anlamak için Games-Howell analizi uygulanmıştır. Analiz neticesinde 18-27 yaş grubundaki katılımcıların psikolojik sağlık düzeylerinin 28-37 ve 38-47 grubundakilerden anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür. Bu sonuca göre, 18-27 yaş grubundakilerin psikolojik sağlık düzeyleri ($\bar{X}_{18-27}=19,0162$), bahsi geçen diğer yaş gruplarına mensup bireylerin psikolojik sağlık düzeylerinden ($\bar{X}_{28-37}=20,4662$ ve $\bar{X}_{38-47}=20,8649$) daha düşük düzeyde çıkmıştır.
- ✓ Psikolojik sağlık düzeyi, eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F=10,877$ ve $P=0,000<0,05$). Farkın hangi gruplarda olduğunu tespit etmek için uygulanan Hochberg’s GT2 analizinin sonuçları incelendiğinde, ilköğretim mezunlarının psikolojik sağlık düzeylerinin ($\bar{X}_{ilkogretim}=16,3429$) diğer tüm gruplardan anlamlı şekilde düşük; lisansüstü eğitim görmüş katılımcıların psikolojik sağlık düzeylerinin ($\bar{X}_{lisansustu}=21,6505$) ise diğer tüm gruplardan anlamlı şekilde yüksek çıktığı tespit edilmiştir.
- ✓ Psikolojik sağlık düzeyi gelir düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($F=2,330$ ve $P=0,098>0,05$)

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara yönelik sonuçlara, konu ile ilgili tartışma ve önerilere yer verilmiştir.

4.1. Sonuç

Araştırma neticesinde elde edilen bulgular değerlendirilerek aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- ✓ Anksiyete düzeyi ile psikolojik sağlık düzeyi arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Psikolojik sağlamlığı fazla olan katılımcıların anksiyete düzeyinin daha düşük seviyede olduğu görülmüştür.
- ✓ Anksiyete düzeyi kadınlarda, 18-27 yaş arası bireylerde, bir işte çalışmayan kişilerde, psikolojik tedavi geçmiş olanlarda ve kronik hastalığı olanlarda anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur.
- ✓ Psikolojik sağlık düzeyi erkeklerde, çalışan kişilerde ve lisansüstü eğitim mezunlarında daha yüksekken, 18-27 yaş arası bireylerde, ilköğretim mezunlarında ve psikolojik tedavi görmüş katılımcılarda anlamlı şekilde daha düşük bulunmuştur.

4.2. Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma psikolojik sağlık ve anksiyete arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bununla birlikte bu iki değişkenin cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir düzeyi, psikolojik tedavi görme ve kronik hastalık geçmişi gibi demografik faktörlere göre farklılaşması incelenerek literatüre daha geniş bir katkı sağlanması amaçlanmıştır. Önceki bölümde elde edilen veriler, bu bölümde literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır.

Anksiyete ve psikolojik sağlık arasındaki ilişki incelendiğinde; bu iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik sağlık düzeyi yüksek katılımcılarda anksiyete düzeyinin daha düşük olması, kavramlarla ilgili literatür göz önüne alındığında, kendi içinde tutarlıdır. Literatürdeki çalışmalar, psikolojik sağlamlığın anksiyete ve diğer pek çok psikolojik hastalığı önlemede ve hastalıklara karşı korumada önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. (Hjemdal ve ark., 2011: 314-321; Mujeeb ve Zubair, 2012: 20-26; Bitsika, Sharpley ve Bell, 2013: 533-543; Hu ve ark., 2018: 72-77; Ran ve ark., 2020: 1-6). Dolayısıyla hem

geçmiş çalışmaların sonuçlarına dayanarak, hem de bu çalışmada elde edilen veriler ışığında, psikolojik sağlamlığı artırıcı tedbirlerin yalnızca kişilerin iyi oluşlarını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda anksiyete gibi psikolojik hastalıklara yakalanma riskini azalttığını da söylemek mümkündür.

Anksiyete düzeyi ile cinsiyet arasındaki ilişkide, kadınların anksiyete düzeylerinin erkeklerinkinden anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuca ulaşılmasında kültürel etkilerin yanı sıra sosyal faktörlerin de rolü olduğu düşünülmektedir. Nitekim kadınların günümüzde sosyal alanlarda kendine yer bulma şansı artmış olsa da, halen eğitim ve kariyer konularında çeşitli güçlükler yaşadıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra aile kurumunda evdeki hemen hemen tüm işler ve çocukla ilgilenme sorumluluğunun kadın üzerinde olması da stres kaynağı oluşturup anksiyeteyi artırabilir. Literatürde de kadınların anksiyete düzeylerinin daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar yer almaktadır (Lewinsohn ve ark., 1998: 109-117; McLean ve Anderson, 2009: 496-505, Deveci ve ark., 2012: 189-196).

Psikolojik sağlamlık ve cinsiyet faktörüne göre yapılan analizde kadınların psikolojik sağlamlıklarının erkeklerden daha düşük olduğu görülmüştür. Kadınların psikolojik sağlamlıklarının daha düşük bulunması, anksiyete düzeylerinin daha yüksek olmasıyla ilintili olabilir. Psikolojik sağlamlığın cinsiyete göre farklılaşması, üzerinde çokça çalışılan ancak literatürde fikir birliği oluşturulamamış bir konudur. Bazı çalışmalar kadınların psikolojik sağlamlığının yüksek olduğunu belirtirken (Luthar, 1999: 117; Gizir, 2007: 113-128; Arslan, 2020: 1-140); bazı çalışmalar da erkeklerin daha yüksek psikolojik sağlamlığa sahip olduklarını göstermiştir (Açıkgöz, 2016: 49; Sezgin, 2016: 62; Kandemir, 2019: 54). Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, literatürdeki bazı çalışmalarla benzer sonuç göstermese de, psikolojik sağlamlıkla anksiyete arasındaki ters yönlü ilişki göz önünde bulundurulduğunda, anlamlı ve beklenen bir sonuç ortaya çıktıği söylenebilir.

Yaş, anksiyete düzeyini anlamlı şekilde etkileyen bir demografik faktördür. Analizlerden elde edilen sonuca göre 18-27 yaş arası katılımcıların anksiyete düzeyleri, 28-47 yaş arası katılımcılardan anlamlı şekilde daha yüksek çıkmıştır. 18-27 yaş arasındaki gençlerin yetişkinliğe geçiş döneminde olmaları ve eğitim, iş bulma, evlilik gibi hayatının önemli bir bölümünü etkileyecek konularda karar alma aşamasında olmaları, stres ve anksiyete düzeylerini artıran önemli bir gerekçe olarak görülebilir. Gençlerin anksiyete düzeylerinin yaşlılardan daha yüksek olduğunu öne süren çalışmalara literatürde rastlamak mümkündür (Krasucki ve ark., 1998: 79-99; Mahoney ve ark., 2015: 217-240).

Yaş ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide de 18-27 yaş grubundaki bireylerin psikolojik sağlamlığının diğer gruplardan daha düşük çıktığı görülmüştür. Yaş ve cinsiyet faktörü ile ilgili verileri değerlendirdiğimizde hem cinsiyet değişkeninde hem de yaş değişkeninde psikolojik sağlamlığı düşük olan gruplarda anksiyete düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Türker, yaşı ilerlemesiyle psikolojik sağlamlığın arttığını belirtmiştir (Türker, 2018: 1-109). Dolayısıyla araştırmamızın bu bölümünden elde edilen verilerin, önceki çalışmaları desteklediği söylenebilir.

Eğitim düzeyinin anksiyete düzeyi üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamıştır. Bununla birlikte, psikolojik sağlamlıkla eğitim seviyesi arasındaki ilişkinin analizinde, ilköğretim mezunu katılımcıların sağlamlık puanlarının diğer gruplardan dikkat çekici şekilde düşük olduğu görülmektedir. Lisansüstü eğitim alan katılımcılarda ise bu değer anlamlı şekilde daha yüksektir. Yani kişinin eğitim seviyesi arttıkça psikolojik sağlamlığı da artmaktadır. Bektaş ve Özben'in evli bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerini etkileyen sosyo-demografik verileri inceledikleri çalışmada, eğitim seviyesi yükseldikçe psikolojik sağlamlığın arttığı görülmüştür (Bektaş ve Özben, 2016: 216-240).

Çalışan kişilerin anksiyete düzeylerinin çalışmayanlardan daha düşük olduğu görülmüştür. Çalışan kişilerin ekonomik özgürlüklerinin daha fazla olması, maddi kaygılarının azalmasını sağlamış olabilir. Çalışmayan kişilerin birtakım ekonomik sorunların yaşandığı bugünlerde hem maddi anlamda daha fazla kaygılanmaları, hem de gelecekle ilgili planları hakkında daha fazla kaygılanmaları; dolayısıyla genel anksiyete düzeylerinin yüksek olması beklenen bir sonuçtur. Bu konuyu doğrudan ele alan bir literatür çalışmasına rastlanılmamıştır.

Çalışma durumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişki incelendiğinde bir işte çalışan bireylerin psikolojik sağlamlıklarının, çalışmayanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Çalışan kişilerin ekonomik özgürlüklerinin daha fazla olması, sosyal çevre edinebilme imkânlarının ve sosyal aktivitelere katılımlarının daha yüksek olması, çalıştıkları işlerde elde edebilecekleri başarılarla öz saygılarının artması gibi psikolojik sağlamlık bağlamında koruyucu ve destekleyici faktörler sayesinde, beklenen bir sonuca ulaşıldığı düşünülebilir. Literatürde farklı meslek gruplarına yönelik psikolojik sağlamlık araştırmaları olmakla beraber (Arslan, 2018: 17-35; Gönen, 2020: 1-98); yalnızca çalışma durumu ve psikolojik sağlamlık ilişkisini araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Gelir düzeyi faktörünün anksiyete düzeyi ve psikolojik sağlık düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Ancak literatür incelendiğinde gelir düzeyinin anksiyete düzeyini etkilediğine yönelik bazı çalışmalar olduğu görülmüştür (Kaya ve Varol, 2004: 31-63; Kul, Demir ve Katmer, 2020: 695-719). Gelir düzeyi ile anksiyete düzeyi ve psikolojik sağlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamasının sebebi, örneklem verilerinin online ve birbirine yakın gelir düzeyine sahip bireylerden toplanmış olması ile açıklanabilir.

Daha önce psikolojik tedavi gördüğünü belirten katılımcıların anksiyete düzeyi, psikolojik tedavi görmemiş olanlardan daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuca paralel şekilde psikolojik tedavi geçmişi olan kişilerin psikolojik sağlıkları, diğer gruptan anlamlı şekilde düşük çıkmıştır. Psikolojik sağlık, olumsuzluklar karşısında ruh sağlığını koruyabilme ve olaylarla başa çıkabilmeyi ifade eder. Dolayısıyla daha önce psikolojik tedavi gören kişilerin psikolojik sağlık ve başa çıkma mekanizmalarında çeşitli eksiklikler olduğunu düşünmek hatalı olmayacaktır. Nitekim araştırmalar, psikolojik sağlamlığı düşük bireylerin başa çıkma mekanizmalarının daha zayıf olduğunu ve yaşam olumsuzluklarından daha fazla etkilendiklerini göstermektedir (Hjemdal ve ark., 2011: 314-321; Ran ve ark., 2020: 1-6). Dolayısıyla daha önce psikolojik tedavi gören bireylerin psikolojik sağlıklarının daha düşük, anksiyete düzeylerinin de daha yüksek çıkması anlamlı ve beklenen bir sonuçtur.

Çalışmada yapılan analizler, kronik hastalık varlığının anksiyete düzeyini yükselttiğini göstermiştir. Üstelik kronik hastalığı olan bireylerin anksiyete düzeyleri normalin son derece üzerindedir. Kronik hastalıkların ömür boyu sürmesi, sık sık hastane ortamında bulunulması gerekliliği, sağlıkla ilgili her türlü olumsuz koşula karşı daha dikkatli olunması gerekmesi gibi durumların kişilerin anksiyete düzeylerini yükselttiği düşünülmektedir. Kronik hastaların sağlıkla ilgili anksiyetesinin daha yüksek olduğunu ve stres ve depresyonu daha etkili şekilde deneyimlediklerini gösteren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Özdin ve Özdin, 2020: 504-511; Wang ve ark., 2020: 1-25).

Çalışmada, kişinin kronik bir hastalığının olup olmasının, psikolojik sağlık düzeyini farklılaştırmadığı görülmüştür. Kronik bir hastalıkla yaşamını sürdüren katılımcıların psikolojik sağlıklarının daha düşük olması beklenmekteydi. Üstelik bir önceki bölümde anksiyete düzeylerinin daha yüksek bulunmuş olması da bu beklentiyi destekler nitelik taşımaktadır. Buna rağmen katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda kronik hastalığa sahip kişilerin psikolojik sağlıkları ile hastalığı olmayan kişilerin psikolojik sağlıkları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Kronik hastalığı olan bireylerin güçlü olmaya çalışması, içinde buldukları zor şartlar göz önüne alındığında hayatta karşılaşılabilecekleri olumsuzluklara daha toleranslı olabilmesi, çevresinden daha çok destek görmesi gibi faktörler, kronik hastalığı olanlarla olmayanların psikolojik sağlık düzeylerini birbirine yaklaştırmış olabilir. Kimter, Covid-19 sürecinde yürüttüğü çalışmada katılımcıların psikolojik sağlıklarının kronik hastalık faktöründen etkilenmediği sonucunu elde etmiştir (Kimter, 2020: 574-605).

Araştırmada elde edilen sonuçlar göz önüne alınarak, çalışmanın aşağıdaki önerilerle sonlandırılması uygun bulunmuştur.

- ✓ Veriler incelendiğinde, yüksek anksiyete düzeyine sahip katılımcıların sayısının fazla olduğu görülmüştür. Kişilerin kaygılarının sebeplerini bulmaları ve bu olumsuzluğun önüne geçmeleri için kolay ulaşılabilecekleri psikolojik destek hizmetleri sunulmalıdır.
- ✓ Psikolojik sağlamlığın artırılmasının anksiyetenin azaltılmasında olumlu sonuçlar verdiği görülmüştür. Dolayısıyla psikolojik sağlamlığın geliştirilmesi için risk faktörlerini azaltıcı, koruyucu faktörleri ise güçlendirici çalışmalar yürütülmelidir.
- ✓ Çalışmanın yapıldığı dönemde Covid-19 salgını etkin bir şekilde yayılımını sürdürmekte, buna bağlı olarak çeşitli karantina ve izolasyon kararları uygulanmaya devam etmektedir. Hem karantina süreci, hem de hastalığa yakalanma durumu kişilerin psikolojilerini olumsuz etkilemektedir. Bu kişiler için devlet hastanelerinde ücretsiz danışma ve destek merkezleri kurularak psikolojik olarak iyileşme süreçleri hızlandırılmalıdır.
- ✓ Konuyla ilgili literatürdeki çalışmaların gün geçtikçe artması olumlu bir gelişmedir. Ancak, uzun vadede faydalı olacağı düşünüldüğünden özellikle psikolojik olarak risk altında olan gruplara yönelik spesifik alanlara yönelen çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, M. (2016). *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin psikolojik sağlık ile mizah tarzları ve mutluluk düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=OykDDDeWBWTL9Wm52sZBrMjuMOOXLPS1s87ouuGwDZQGr6BoMSHQBufo2fT9pPRI>

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. American Psychiatric Association.

- Arslan, H. (2018). Psikolojik danışmanların mutluluk, psikolojik sağlık ve bağımlılık durumları arasındaki ilişkiler. *Sağlık Bilimlerinde Eğitim Dergisi*, 1(1), 17-35.
- Arslan, A. (2020). *Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin yakın ilişki şiddeti algılarının baş etme stilleri ve psikolojik sağlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=_F5QEpayDXGqGZlp9XiFtMdCe7rq89dVnM62_2UgVr sVPme-I64p2xYOGOasrCzk
- Beck, A. T., Epstein, N., Brown, G. ve Steer, R. A. (1988). An inventory for measuring clinical anxiety: Psychometric properties. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56(6), 893-897.
- Bektaş, M. ve Özben, Ş. (2016). Evli bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin bazı sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 216-240. DOI: 10.18026/cbusos.16929
- Bitsika, V., Sharpley, C. F. ve Bell, R. (2013). The buffering effect of resilience upon stress, anxiety and depression in parents of a child with an autism spectrum disorder. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 25(5), 533-543.
- Bonanno, G. A. (2012). Uses and abuses of the resilience construct: Loss, trauma, and health-related adversities. *Social Science and Medicine*, 74(5), 753-756.
- Bögels, S. M. ve Brechman-Toussaint, M. L. (2006). Family issues in child anxiety: Attachment, family functioning, parental rearing and beliefs. *Clinical Psychology Review*, 26(7), 834-856.
- Cicchetti, D. ve Sroufe, L. A. (2000). The past as prologue to the future: The times, they've been a-changin'. *Development and Psychopathology*, 12(3), 255-264.
- Deveci, S. E., Çalmaz, A. ve Açık, Y. (2012). Doğu Anadolu'da yeni açılan bir üniversitenin öğrencilerinde kaygı düzeylerinin sağlık, sosyal ve demografik faktörler ile ilişkisi. *Dicle Tıp Dergisi*, 39(2), 189-196.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Edward, K. L. ve Warelow, P. (2005). Resilience: When coping is emotionally intelligent. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 11(2), 101-102.
- Gizir, C. A. (2007). Psikolojik sağlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128.
- Gönen, T. (2020). *Özel okullarda çalışan öğretmenlerin psikolojik sağlıkları ve iş doyumlarının mesleki tükenmişlik düzeylerine etkisi: Mardin ili örneği*. [Yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=4J_FzTwlrMCH4qBR0pXPHwn4VIJvbvq-SodZiurUQy Wwhh3jppjAxnEbIsvebOir
- Hjemdal, O., Vogel, P. A., Solem, S., Hagen, K. ve Stiles, T. C. (2011). The relationship between resilience and levels of anxiety, depression, and obsessive-compulsive symptoms in adolescents. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 18(4), 314-321.
- Hu, T., Xiao, J., Peng, J., Kuang, X. ve He, B. (2018). Relationship between resilience, social support as well as anxiety/depression of lung cancer patients: A cross-sectional observation study. *Journal Of Cancer Research and Therapeutics*, 14(1), 72-77.
- Johnson, H. D., Lavoie, J. C. ve Mahoney, M. (2001). Interparental conflict and family cohesion: Predictors of loneliness, social anxiety, and social avoidance in late adolescence. *Journal of adolescent research*, 16(3), 304-318.
- Kandemir, A. (2019). *Psikoloji öğrencilerinin psikolojik sağlık, duygusal zekâ ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=T1mWGp9MngYYkCSgiJvtVoQoOXTpsgVidaOpTdvL0-E6WzHZdZKQKKN4W-tuMQ4>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın.
- Kaya, M. ve Varol, K. (2004). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin durumluk-sürekli kaygı düzeyleri ve kaygı nedenleri (Samsun örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), 31-63.

- Kınter, N. (2020). Covid-19 günlerinde bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi . *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi , Milli Mücadele'nin 100. Yılı Özel Sayısı , 574-605*. DOI: 10.21733/ibad.805481
- Krasucki, C., Howard, R. ve Mann, A. (1998). The relationship between anxiety disorders and age. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 13(2)*, 79-99.
- Kul, A., Demir, R. ve Katmer, A. N. (2020). Covid-19 salgını döneminde psikolojik sağlamlığın yordayıcısı olarak yaşam anlamı ve kaygı. *Electronic Turkish Studies, 15(6)*, 695-719.
- Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. McGraw Hill.
- Lazarus, R. S. (1999). Hope: An emotion and a vital coping resource against despair. *Social Research, 66(2)*, 653-678.
- Lewinsohn, P. M., Gotlib, I. H., Lewinsohn, M., Seeley, J. R. ve Allen, N. B. (1998). Gender differences in anxiety disorders and anxiety symptoms in adolescents. *Journal Of Abnormal Psychology, 107(1)*, 109-117.
- Luthar, S. S. (1999). *Poverty and children's adjustment*. Sage Publications.
- Mahoney, C. T., Segal, D. L. ve Coolidge, F. L. (2015). Anxiety sensitivity, experiential avoidance, and mindfulness among younger and older adults: Age differences in risk factors for anxiety symptoms. *The International Journal of Aging and Human Development, 81(4)*, 217-240.
- Mayers, A. (2013). *Introduction to statistics and SPSS in psychology*. Pearson.
- McLean, C. P. ve Anderson, E. R. (2009). Brave men and timid women? A review of the gender differences in fear and anxiety. *Clinical Psychology Review, 29(6)*, 496–505. doi:10.1016/j.cpr.2009.05.003
- Mujeeb, A. ve Zubair, A. (2012). Resilience, stress, anxiety and depression among internally displaced persons affected by armed conflict. *Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology, 9(3)*, 20-26.
- Muris, P. ve Merckelbach, H. (2012). Specific Phobia: Phenomenology, Epidemiology, and Etiology. *Autism and Child Psychopathology Series, 3-18*. doi:10.1007/978-1-4614-3253-1_1
- Özdin, S. ve Özdin, Ş. B. (2020). Levels and Predictors of Anxiety, Depression and Health Anxiety During COVID-19 Pandemic in Turkish Society: The Importance of Gender. *International Journal of Social Psychiatry 66(5)*, 504-511.
- Perişan, N. (2018). *Kaygı, psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma yolları arasındaki ilişki: Üst bilişin aracı rolü*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Ran, L., Wang, W., Ai, M., Kong, Y., Chen, J. ve Kuang, L. (2020). Psychological resilience, depression, anxiety, and somatization symptoms in response to COVID-19: A study of the general population in China at the peak of its epidemic. *Social Science & Medicine, (1982)*, 262, 113261. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113261>
- Sezgin, K. (2016). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve dindarlık düzeylerinin incelenmesi (Dicle Üniversitesi örneği)*. [Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Br_XTptK8CZ70f0JGX9xEvhjPNFFy3rWS5jGIQ3kS-IggCO-Nq6VInK6P7T334-e
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. ve Jennifer Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine, 15*, 194–200.
- Türker, N. Y. (2018). *Yetişkinlerde dindarlık ve psikolojik sağlamlık ilişkisi üzerine bir araştırma*. [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=fS4sqEZr79C_n60Rk6MjFQqMdYfvtJlmUvjrWdUZb4UbyVK_3Xv4eUkQO2WYGuBO
- Ulusoy, M., Sahin, N. H. ve Erkmen, H. (1998). The Beck anxiety inventory: psychometric properties. *J. Cogn. Psychother, 12(2)*, 163-172.
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S. ve Ho, R. C. (2020). Immediate Psychological Responses and Associated Factors During the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (COVID-19) Epidemic Among the General Population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health 17(1729)*, 1-25.
- Warner, V., Mufson, L. ve Weissman, M. M. (1995). Offspring at high and low risk for depression and anxiety: mechanisms of psychiatric disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 34(6)*, 786-797.

Subject Area
Education

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 912-919

Arrival

27 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3903

Article Serial Number

07

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3903>How to Cite This Article

Kani, Z.G. & Okyay, G. (2022). "EFL University Instructors' And Students' Perceptions Of International Posture, L2 Motivational Self And Imagined Communities" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:912-919

Social Sciences Studies

Journal is licensed under a

Creative Commons

Attribution-NonCommercial

4.0 International License.

EFL University Instructors' And Students' Perceptions Of International Posture, L2 Motivational Self And Imagined Communities

Zeynep Gülşah KANI¹ Gülün OKYAY² ¹ Assistant Professor. Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education, Department of Foreign Languages Education, Çanakkale/Türkiye² MA Candidate. Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education, Department of Foreign Languages Education, Çanakkale/Türkiye

ABSTRACT

In English language teaching, there are various notions that impact on learners' motivation to learn English and on teachers' motivation to teach English such as international posture, ideal L2 motivational self and imagined communities. An examination of teachers' and students' perspectives on these notions in the same EFL context is a significant research issue as it is indispensable for both to construct a personal and professional L2 identity in relation to the current sociocultural profile of English speakers in their language education context. Therefore, this paper investigates the perceptions of university instructors working at an obligatory English preparatory program and of students who study at different departments of a state university in terms of these three constructs both psychologically and socioculturally important in the process of language speaker/ teacher identity (re)construction. An open-ended questionnaire was utilised to gain an in-depth understanding of EFL instructors' and students' experiences of English language learning/ teaching through a qualitative case study research design. The results of the content analysis revealed that the teachers pass on their experiences to the students and that the socio-economic factors that influence their motivation to teach correlate with the motivational variables that play a role in the students' desire to improve their English.

Key Words: International Posture, L2 Motivational Self, Imagined Communities

1. INTRODUCTION

English, as the predominant second language in the world, touches the life of anyone who would like to communicate, work or take an active part in the international arena. With the shifts in the contexts of language education in parallel to the changes in language users' profile world-wide as a result of the changing world and technology, a one-size-fits-all monocentric approach to language learning and teaching has been replaced by a more comprehensive one that promotes adopting an intercultural aware English learner/teacher identity rather than merely knowing language components. While cultural awareness has ever been important, as English becomes more global, there has been a shift of emphasis more on international cultural awareness (Baker, 2012). Within the scope of this paper, there are three intertwined dimensions discussed to reveal the sociocultural and economic factors that help them become an international language user: international posture, L2 motivational self and imagined communities. It is also reasonable for a teacher that has intercultural awareness to accomplish this goal and provide students with opportunities that will raise their awareness about them as well.

English language teaching (ELT) classrooms are one of the closest communities in which students develop their L2 motivational self and identity. It is important to note that teachers are the guides in the complex process of students' developing their L2 self. Having their own motivation to adopt a language user identity on account of various factors in the specific ELT context, teachers both reflect their own vision to the language education context and shape their teaching path in consideration of the past experiences of their students. However, there is a scarcity of research in the literature relevant to the three constructs mentioned from the perspectives of both groups in the Turkish EFL context (Yashima, 2009; Aslan, 2020). In this vein, the purpose of this paper is to investigate both EFL instructors' and students' perceptions of international posture, L2 motivational self, and imagined communities in a Turkish EFL context. The following questions guided this research study:

- ✓ How do students' past experiences affect their perceptions of international posture, L2 motivational self and imagined communities?
- ✓ Do EFL instructors' opinions on these issues correlate with the students' constructions of imagined identities and communities?

2. THE CONCEPTUAL FRAMEWORK

2.1. International posture

Gardner's (1985) integrative motivation addressed the learner's eagerness to learn about the people who speak the language they are learning – daily life, cultural reflections, and so on. These learners are significantly motivated by the target language community, and they also have a desire to be a part of that community. Yashima (2002; 2009, p. 145) coined the notion of international posture defined as “a tendency to relate oneself to the international community rather than any specific L2 group”. Although international posture is affected by integrative motivation, it differs in terms of being related to the target community at the international level. According to this posture, the learner is interested in global issues rather than local ones, and it is more important to be a global citizen. The key characteristics of international posture are described as an interest in international affairs, a willingness to travel, stay, or work abroad, and a readiness to interact with foreigners or foreign cultures (Hyun-Kong et al., 2018). Thus, learning a language means being a global learner. To be able to do that, students should “expand their self by creating new images of themselves linked to global concerns, and through the process find meaning in learning English while learning to use the language” (Yashima, 2009, p. 159).

In Tokoz-Göktepe's (2014) study conducted with 90 Turkish university students, instrumental motivation was the main source of motivation. They wanted to learn English, mainly for their future jobs. Another significant finding was that 50 % of the students wanted to become like people who speak English as their mother tongue.

2.2. L2 Motivational Self System

Early researchers discussed that Gardner's integrativeness did not fully cover the complex characteristics of L2 motivation, and there was a need for re-theorizing it. Taking heed of this need, Dörnyei (2005) reconceptualised motivation and developed the L2 motivational self-system. This was the outcome of a massive research study that lasted over 15 years. Even though the study took communication with L2 speakers, culture, linguistic self-confidence and milieu into consideration, the findings revealed that integrativeness had the biggest role in motivation (Mystkowska-Wiertelak & Pietrzykowska, 2011). Baker (2011) explained Dörnyei's opinions succinctly:

He does not suggest that we completely discard the concept of integrative orientation; rather, he (along with other contributors in the book) praises the meticulous empirical and theoretical characteristics of the socio-educational model and offers a way to address some of the criticisms of that model and move research forward with the introduction of the 'possible selves' perspective (p. 201).

There are three major components of motivational self: The first one is the ideal L2 self, which is one's image of their future self – how to see themselves in the future. One's motivation here can be the image of having lots of British friends while L2 is English (Csizér and Dörnyei, 2005). The second component is ought to L2 self, which is one's image of their future self with the results of possible duties or situations (Dörnyei, 2005). As Csizér and Dörnyei, (2005, p. 617) described, ought to L2 self “concerns the more extrinsic (i.e., less internalized) types of instrumental motives”. Learning English not to fail the exam so as not to disappoint parents could be an example of this type of motives. The third component is L2 learning experience or attitude. Surroundings such as the teacher, the curriculum, and peers are the factors impacting on experiences or attitudes. This could be exemplified by the unwillingness to learn English as a result of the curriculum's grammar-based instruction.

2.3. Imagined communities

It is quite commonplace for an L2 learner to think of himself/herself in an environment where English is spoken. This is a natural outcome of his/her images of the L2 motivational self-system. This environment is primarily a target language community. It is expressed as 'imagined' because there may not be any opportunity for the small units of the nation to meet the L2 people or even hear them (Yoshizawa, 2010). When students enter the classroom, they see not only a room with walls, but also a community which is beyond reality and which reaches the outside world via their imagination. Even though they keep themselves engaged in the classroom, their vision of community is extended to the imagined world (Norton, 2001). If the learner can have an opportunity to gain experience in international communication through a study abroad program, it may be less difficult for the learner to place his/her possible self in an L2 speaking community (Yashima, 2009). Aiming at developing communicative

competence and using realia in the class also help learners imagine the community. These communities can be academic, professional or international according to their use of English (Ardavani & Durrant, 2015; Aslan, 2020).

3. METHODOLOGY

3.1 Research design & participants

This study's participants were made up of two groups: EFL instructors who were working at a preparatory program of a state university and students who were studying at various departments of the university. 4 instructors (% 100 female) and 11 students (% 45,5 female, % 54,5 male) took part in the study according to convenience sampling. They were both available at the time of research and willing to share their experiences of language learning and teaching. As for the general information about the participants, the instructors' ages ranged from 31 to 36, while the students' ages ranged from 20 to 23. The students' departments were computer engineering, chemistry, food engineering, electrical and electronics engineering, electronics and communications engineering, and mechanical engineering. 55 % of the students were in the fourth year, while the other 55 % were in the second or third year. In this study, an online open-ended questionnaire which was based on Aslan's (2020) protocol questions and on Yashima's (2009) questionnaire was used as the qualitative research instrument under a qualitative case study research design.

3.2 Data collection & analysis

The open-ended questions were asked to students in their native language (Turkish) to ease them and get better answers, then their responses were translated into English, whereas the instructors directly answered them in English. They gave their consents after being informed about the research objectives, procedures, and ethical considerations such as anonymity, confidentiality and their right to withdraw from the study at any time.

The participants' responses were categorised into main themes including sub-themes according to the content analysis which was descriptive and exploratory (Creswell, 2013). Three main constructs constituted the deductive main themes, while sub-categories under these main themes inductively emerged from the responses (Silverman, 1993). Both concept-driven and data-driven approaches to coding were adopted in this sense. The quotes were re-read and re-categorised according to these themes through the constant comparison method.

4. FINDINGS

In line with the research questions, first the students' past language learning experiences will be unfolded in relation to their perceptions about three notions respectively: international posture, L2 motivational self, and imagined communities. Then, it will be followed by the instructors' perspectives on the same concepts to display whether they are correlated with the students' L2 constructions- imagined identities and communities.

4.1 Students' perceptions

The students who chose to get an undergraduate degree at various departments had English language learning experience for about ten to fifteen years. They were engaged with an English as a foreign language context in which they did not have many opportunities to communicate with L1 English speakers or speakers of English from various linguacultural backgrounds throughout their L2 learning experience in the preparatory school or different private language schools and at their department. The main resources of language input consisted of internet resources including online interactive games, discussion forums, blogs, and social media platforms. They also used some data information management systems, timetables, and online classroom sites for education-related purposes, which were all available in English. Therefore, the students' primary resources of motivation for learning English were educational concerns and future job opportunities. All the answers contained the same elements, just as participant (P) 2 expressed: *"It is very important for my education and business life"*. Besides, some of them were also aware of the importance of English at the international level. For example, P1 explained it in relation to his personal development:

Personal development includes not only professional areas, but also important features enhanced by getting to know different cultural settings, lifestyles and people socially. English can be used in all areas of life, which provides opportunities to surpass boundaries across places via the internet world-wide.

To recap, the students were motivated by the goals of international communication, living abroad, and the ability to search for multiple sources. P2 expressed his motivation in such words:

The abundance of English resources, and the ability to obtain information from sources that are not translated into my language in the fields of business and education provide opportunities to communicate

with people from all over the world. The fact that it offers such a wide range of opportunities makes me think that knowing English should be compulsory today.

These motivational factors were determinant in their formation of an L2 motivational self. When the students were asked about 'a world English identity', nearly all the participants indicated that they either had no opinion about it or never heard it before. Even if they were not familiar with this term, they revealed some characteristics related to international posture and concerning an L2 identity adopted for the purposes of intercultural communication worldwide. These features could be cited as a willingness to communicate with international speakers, learn more about different cultural resources, travel, work and live abroad even if they mostly did not have much experience in communicating with speakers of English as a first, second or -nth language. When it comes to their real-life experiences of communication in English, it was revealed that only 2 of the students had international experience, which they defined as *"a magnificent experience"*. Some of them used it as a contact language when coming across a tourist at a holiday site or a foreign speaker at a conference, and from time to time they had virtual experience of chatting with people from various backgrounds through online interactive platforms.

As for their ideal L2 self, though almost every participant responded to questions about international posture by considering international affairs, some student participants were under the influence of a monolithic native speakerist view of English speaker identity including monolingual speakers of English within the 'Inner-Circle' countries such as the UK, the USA, Canada, Australia and so on. There were miscellaneous responses to the question as to who a competent speaker of English is, such as *"Anyone with a British or American accent"* (P5), and *"Anyone who has developed her/his intellectual"* (P7). Also, P11 clarified her choice more frankly as follows: *"Her appearance, nationality, or accent don't matter; it's enough for me to speak fluently"*. It is interesting to note that intellectual development was associated directly with being an English speaker in P7's words. P11 was also one of the exceptional participants who had an overarching understanding of the relationship between language and society, as she was aware of the international sociolinguistic profile of English speakers and emphasised comprehensibility over other speaker-related personal factors. All in all, there was a heavy emphasis on 'nativeness' in their accounts of an L2 self even if not limited to it. This was closely related to their imagined community as well.

In line with their responses to the questions about their ideal L2 self, imagined communities they associated with ideal language speakers mostly comprised a monolithic circle. However, it was not the same for every student. For example, P2 expressed his imagined community as *"an area where the common language for people from all nationalities is English. It could be the workplace of a global company, or it could be a cafe with plenty of tourists"*. Their imagined community was mostly surrounded by an environment where 'native English-speaking' people live, and they associated English with only America and Britain. Especially General American English among the varieties of English were cited as the most used type of English, as they were immensely bombarded with resources including the U.S.-based contents inside and outside the class such as the textbooks, popular cultural artefacts, social media platforms etc. This was followed by British English as they generally associated genuineness, originality and ownership with the speakers of English in Britain by virtue of birthplace.

4.2 Instructors' perceptions

Instructors' motivation to learn English was initially familial. Their responses to the questions about the importance of English, on the other hand, indicated that they could find personal reasons to value English because they showed great appreciation for knowing English by explaining that: *"I think it is really crucial to study English, especially now that the world is more global than ever"* (P2); *"...It is the language of all countries"* (P4). Their L2 learning motivation was related to academic research, personal growth, and international communication. P1 clarified her reasons as follows: *"First, I feel updated and more knowledgeable. I can keep up with daily world news and read the most recent academic research..."*, and P2 summed up their overall perceptions: *"First and foremost, English allows me to do my job and also to pursue my hobbies and interests on a global scale"*.

Surprisingly, none of the instructors were technically aware of terms like "English as an international language" or "global English(es)", but their guesses included global orientations to learning and teaching English. Even though they had a global vision, they did not associate English with any countries other than the UK, the USA and Ireland. The cultural images they defined were exemplified from Hollywood, Britain, postcolonial literature, "The Crown", "Long live the Queen!", Big Ben, London, and New York. This could be due to their international experiences in the United States, the United Kingdom, and Europe, where participants described each trip as *"a new eye-opener"*.

Their imagined community was any setting surrounded by someone who speaks the language, such as a classroom and a teachers' room. On the other hand, they indicated that they were not the same person when they spoke English, although they looked like the same person. The changes they felt were in *"the tone of voice, their attitudes"*

like pragmatic politeness and open-mindedness, the way of thinking and the affective state such as 'a more cheerful version of themselves'". They emphasised the existence of a clear connection between language a learning and one's identity, and their ideal L2 self was very much aligned with the L2 role-models from the "Inner-circle" countries as cited above.

Finally, one of the last thoughts on teaching English which piqued our interest belonged to P1, who stated that her teaching experience was "more than a profession": "I believe I teach very important life skills that will change the lives of my students". Overall, it was noted in the accounts of instructors that they had an awareness of the fundamental role of their profession in their students' educational, personal and professional lives and that they felt a sense of satisfaction with their teaching profession.

Regarding the students' and the instructors' accounts of L2 ideal motivational self including their experience in and attitudes to learning/ teaching English, international posture and imagined communities, it could be viewed that their responses are highly comparable to each other in terms of international posture and the ideal L2 self. First, both groups did not state a clear definition of a global language speaker identity or a global stance; however, the characteristics that they stated in relation to the general affairs in the international context reflected that they were interested in global issues as well local ones and felt the necessity to communicate with the world citizens with the aim of meeting like-minded people and negotiating about the grand challenges they face together with them in today's world.

As for the ideal L2 self, they both had an ideal L2 self-image of English language speakers from "the Inner-circle" countries. Their language learning experiences inside or outside the classroom was very much shaped by the resources which originated from the productions of these countries. These resources were available in their immediate environment via the internet during their daily lives or in classes at university which has promoted the use of coursebooks disseminated by certain publishers based on the UK or the US.

Concerning the imagined communities, even if the students continued to stick to the same circle as their imagined communities, the instructors' expressions suggested a more comprehensively imagined community ranging from the small cultural groups in their immediate close including their classes, or English language users, instructors and/or students in the Turkish EFL context to the larger communities speaking English as a first or additional language around the world. Therefore, their image was more encompassing compared with the students' though both groups' accounts correlated in terms of the emphasis given to the English speakers within the "Inner-circle" countries as if they were a single monolithic group of speakers having specific features of identity, such as cheerfulness, open-mindedness and politeness, which they associated with them.

5. DISCUSSION AND CONCLUSIONS

This study has shed light on the perceptions of the two most important agents in ELT contexts, instructors and students, about three important constructs: international posture, L2 ideal self, imagined communities. Also, the interplay between instructors' imagined identities and communities and those of students was displayed in consideration of their language learning or teaching experiences. It is unquestionable that teachers influence the opinions of students because their "envisioned communities interact with the learners' imagined identities and imagined communities" (Aslan, 2020, p. 237).

There are a number of variables that impact on the use of English, such as the setting, people, and aims due to the dynamic and evolving nature of the language, and the sociocultural aspects of English are best acknowledged when a 'non-essentialist' view is embraced (Baker, 2012). Holding the 'non-essentialist' view can help teachers enrich their student's global view. In the present study, while almost every participant seemed to have an international outlook, some student participants imagined L2 speakers as 'native' while they described the British and Americans or Australia and India, where English is an official language. It is not surprising that the most influential motivation for the students is the promising job opportunities that they may have in the future. As the prevailing themes in the accounts of both groups, personal enhancement and career aspirations were outstanding, which showed that they were both intrinsically and extrinsically motivated to learn English. Ardavani and Durrant (2015) similarly found that the biggest motivation of their Iranian participants to learn English was to achieve their goals for their careers. Goharimehr (2018) also realised that when L2 offers future opportunities, students are more motivated to learn the target language.

What impacted the students' imagined community were their previous experiences. Because their cultural images were relevant to a specific 'L2 culture', their imagined community mostly involved 'native speakers'. In the study that Aslan (2020) conducted, she found a link between students' personal contexts and imagined communities. In this study, for instructors, knowing English was more than knowing a language. This viewpoint appears to have

been successfully transmitted to the students. They could take an international stance as they wanted to be 'global learners'. Interestingly, this stance was not apparent in their accounts of an imagined ideal L2 self. Both groups attributed some features peculiar to the speakers of English as a monolingual language to their ideal L2 speaker identity. However, the instructors' and students' imagined communities differed in that the instructors associated their imagined communities with all speakers of English in the world, while the students mostly felt attachment to the 'native speakers'. That is to say, there is a positive correlation between instructors' visions and students' visions though the instructors' imagined communities did not match with those of students. This could result from the instructors' overt emphasis on the native speakerist norms in language teaching and assessment in practice even if their inner thoughts were aligned with the idea of an international English speaker community. Their teaching approaches and methods could have been limited to the monolithic ones based on the coursebooks they were given to follow, which could explain the gap between their beliefs and practices and the reason why the image of an international community is not evident in the students' accounts as well.

There are some studies which have dealt with these notions together or separately in the literature, and which resonate with the results of this study (Yashima, 2009; Birdsell, 2014; Ardavani & Durrant, 2015; Goharimehr, 2018; Hyun-Kong et al., 2018; Aslan, 2020). Yashima (2009) conducted a survey study with 191 high school students in the Japanese EFL context, investigating the relationships among many variables including international posture, ideal self, and an imagined international community and found that extrinsic motivation highly correlated with these constructs. Likewise, the student participants in this study were considerably motivated by such external factors including job opportunities as well as by integrative factors. The reason why international posture aligns with extrinsic motivation the most lies in the theoretical meaning of international posture which already includes "integrativeness and instrumentality" (Yashimai 2009, p. 157). The correlation between international posture and the ideal L2 self was found 0.50, which was also supported in the present study in which there was not a strong relationship between both constructs. It was also revealed that a higher frequency of communication with international people and a higher proficiency level are strongly determinant in the endorsement of an imagined ideal L2 self in an international community. Similarly, Birdsell (2014) carried out a comparative study about "gender, international posture and overseas study" with 231 first year university students and found a notable imbalance between genders regarding the construct of international posture and study abroad experiences over ten years.

Ardavani & Durrant (2015) investigated the socio-economic and political factors that affected Iranian university students' motivation to learn English through semi-structured interviews and found that carer prospects, the recognition by the members of the international community, and the development of their country were among the highlighted reasons for their willingness to learn English. The external factors that impacted on the students' English learning journey in this study resonated with some variables of extrinsic motivation in the present study. Goharimehr (2018) conducted a qualitative case study in which an open-ended questionnaire about imagined identities and communities was applied to eleven undergraduate students at a Japan university and showed the importance of feeling attachment to imagined identities and communities. She revealed that the learners whose imagined identities and imagined communities were incorporated were more willing to learn English compared to those without a desire to imagine a future identity or participate in community of practice. In the present study, the participants' imagined identities and communities did not match with each other exactly though they had confidence and imagination of their possible selves and communities, which suggests why they were all motivated to learn English instrumentally or interculturally. Moreover, as in Hyun-Kong et al.'s (2018) study, L2 learning attitude and the ideal L2 self apparently influenced their motivation to learn English, and international posture and competitiveness were also evident in their accounts of language learning experiences and future career expectations.

Aslan (2020) examined the relationship between imagined identities and L2 investments in three English learners' language learning stories in a preparatory year program in Turkey through questionnaires, interviews, and policy document reviews and found a relation between their imagined identities as L2 learners/ test-takers, L2 users, and L2 sojourners and the limited instrumental community imagined by the program. The emphasis given to grammar-based mainstream language classes in this study was also highlighted in the policies and classroom practices in Aslan's (2020) study, which showed that L2-mediated visions shaped by the learners are highly interrelated to those of teachers, program members, and other stakeholders. All in all, both the past experiences of the students and the present knowledge of the instructors (how they transmit it) affect the perceptions of students. Therefore, this study explored their views about the constructs of international posture, L2 ideal self and imagined communities and the overlapping and differing aspects in their accounts of these three notions through questionnaires for both students and instructors.

6. IMPLICATIONS AND SUGGESTIONS

The mediation of our interaction with the people worldwide is based on how we position ourselves in addition to how we relate to the people, and the vision of L2 students could be constructed through contextual real-life situations that could be simulated inside the class or experienced outside the class via problem-solving activities or research-based tasks. Both themes in the syllabus and approaches and methods in language teaching would impinge on the process of adopting an international stance together with a (re-)construction of an ideal L2 self that relates to an international imagined community. Therefore, it is our hope that this research study into imagined identities and communities within the ELT field will open up the possibility of further investigation and add substantially to our understanding of these constructs. Further studies could be conducted with different participants in different local and international EFL settings with regards to different constructs relevant to identity construction and L2 learning and teaching experiences.

As Yashima (2009) suggested, it is important to know where to lead students while helping them improve their English skills, for which there is a need to do certain investigations about personal language learning trajectories, socio-institutional implementations, agentive actions, and power relations (Pavlenko and Blackledge, 2003). In this vein, this investigation has deepened our understanding of the relationship between instructors' views and students' L2-related visions by showing the similarities and differences, with the consideration of quality issues such as trustworthiness and transferability despite its limitation about empirical generalisability. Drawing on insights from such small-scale studies, language and teacher education programs at universities could build their visions, goals, strategies, and curricula in line with the current conceptual and methodological shifts in language teaching research encompassing socio-psychological, -educational, -cultural and -political dimensions from an interdisciplinary perspective.

REFERENCES

- Ardavani, Shahrzad, and Durrant, Philip. "How Have Political and Socioeconomic Issues Impacted on the Motivation of Iranian University Students to Learn English." *English Language Teaching in the Islamic Republic of Iran: Innovations, Trends and Challenges*, edited by C. Kennedy, British Council, 2015, pp. 35-45.
- Aslan, Reyhan. "EFL Learners' Imagined Communities and Investments: Multiple Perspectives from an Intensive English Language Program in Turkey." Doctoral Dissertation. The Graduate School of Social Sciences, Middle East Technical University, 2020.
- Baker, Susan C. "Motivation, Language Identity and the L2 Self [Review of the Book Motivation, Language Identity and the L2 Self]". *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, vol. 32, no. 2, 2011, pp. 201-202.
- Baker, Will. "From Cultural Awareness to Intercultural Awareness: Culture in ELT". *ELT journal*, vol. 66, no. 1, 2012, pp. 62-70.
- Birdsell, Brian. "Gender, International Posture and Studying Overseas." *Journal and Proceedings of GALE*, vol. 7, 2014, pp. 29-50.
- Creswell, John W. "*Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Approaches*" (3rd Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage, 2013.
- Csizér, Kata, and Dörnyei, Zoltán. Language Learners' Motivational Profiles and Their Motivated Learning Behavior. *Language Learning*, vol. 55, no. 4, 2005, pp. 613-659.
- Dörnyei, Zoltán. "*The Psychology of The Language Learner: Individual Differences in Second Language Acquisition*." Mahwah, NJ: Erlbaum, 2005.
- Goharimehr, Nooshin. "Imagined Identities and Communities in an EFL Context." *International Journal of Language, Literature and Culture*, vol. 5, no. 3, 2018, pp. 35-40.
- Hyun-Kong, Ji, et al. "L2 Motivational Self System, International Posture and Competitiveness of Korean CTL and LCTL College Learners: A Structural Equation Modeling Approach. *System*, vol. 72, 2018, pp. 178-189.
- Mystkowska-Wiertelak, Anna, and Pietrzykowska, Agnieszka. "The Ideal L2 Self and International Posture in the Polish Educational Context." *Aspects of Culture in Second Language Acquisition and Foreign Language Learning*, edited by J. Arabski, and A. Wojtaszek, Springer, 2011, pp. 251-262.

Norton, Bonny. "Non-participation, Imagined Communities and the Language Classroom. *Learner Contributions to Language Learning: New Directions in Research*, edited by M. Breen, Harlow: Pearson Education, 2001, pp. 156–171.

Pavlenko, Aneta, and Blackledge, Adrian. New Theoretical Approaches to The Study of Negotiation of Identity in Multilingual Contexts. *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*, edited by A. Pavlenko, and A. Blackledge, Clevedon, UK: Multilingual Matters, 2004, pp. 1- 33.

Silverman, David. "Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text, and Interaction." London: Sage, 1993.

Tokoz-Göktepe, Fatma. "Attitudes and Motivation of Turkish Undergraduate EFL Students towards Learning English Language." *Studies in English Language Teaching*, vol. 2, no. 3, 2014, pp. 314–322.

Yashima, Tomoko. "Willingness to Communicate in a Second Language: The Japanese EFL Context." *The Modern Language Journal*, vol. 86, no. 1, 2002, 54-66.

Yashima, Tomoko. "International Posture and the Ideal L2 Self in the Japanese EFL Context." *Motivation, Language Identity and the L2 Self*, vol. 86, no. 1, 2009, pp. 144-163.

Yoshizawa, Ayako. Learner Identity Construction in EFL context: Needs for Research Area Expansion and Examination of Imagined Identities in the Imagined Communities. *Bulletin of Keiwa College*, vol. 19, no. 1, 2010, pp. 35–43.

Subject Area
Architecture and
Design

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 920-937

Arrival
28 January 2022
Published
24 March 2022

Article ID Number
3905
Article Serial Number
08

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3905>

How to Cite This
Article

Dikmen, Ç.B. &
Yücel, M. (2022).
“Evrensel Tasarım ve
Erişilebilirlik
Kapsamında Üniversite
Yerleşkelerinin
Örneklenmesi”
International Social
Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:96;
pp:920-937

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Evrensel Tasarım ve Erişilebilirlik Kapsamında Üniversite Yerleşkelerinin Örneklenmesi

Sampling University Campuses within the Scope of Universal Design and Accessibility

Çiğdem Belgin DİKMEN¹ Merve YÜCEL²

¹ Doç. Dr. Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi/Mimarlık Bölümü, Yozgat/Türkiye

² Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Öğrencisi, Yozgat/Türkiye

ÖZET

Eğitim, her yaştaki bireyin bilgi, birikim, beceri kazanma ve kişilik geliştirme gibi her türlü ihtiyacına cevap verecek sosyal süreçler bütünüdür ve bu nedenle her birey özgürce eğitim alma hakkına sahiptir. Özgür eğitim bireyin hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmadan eğitim alabilmesi anlamına gelen özgür eğitimin gerçekleşebilmesi “evrensel tasarım” kavramı ile mümkündür. Evrensel tasarım kavramı her bireyin fiziksel, duysal, algısal ve yetisel farklılıklarını dikkate alarak ortak bir tasarım olgusu geliştirmeyi hedeflemektedir. Özgür bir eğitim çevresinin yaratılması bağlamında eğitim ve yükseköğretim kurumlarına önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmanın amacı evrensel tasarım ve erişilebilirlik kapsamında Dünya’da ve Türkiye’den üniversite yerleşke örneklerini irdelemek ve üniversite yerleşkelerinde erişilebilirlik sağlamaya yönelik öneriler geliştirmektir. Çalışma kapsamında toplumda tüm bireyler için önemi yadsınamayacak yükseköğretim kurumlarında erişilebilirliğe yönelik sorunlar belirlenmiş, evrensel tasarım ve erişilebilir yerleşke konularında gerçekleştirilen literatür araştırması ile Dünya’da ve Türkiye’de üniversite yerleşke örnekleri incelenmiş ve üniversite yerleşkelerinde erişilebilirlik sağlayacak öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Evrensel Tasarım, erişilebilirlik, üniversite yerleşkeleri, erişilebilir yerleşke

ABSTRACT

Education is the whole of social processes that will meet all kind of needs of individuals of all ages, such as knowledge, experience, skill acquisition and personality development, and therefore every individual has the right to receive education freely. The realization of a free education, which means that the individual can receive education without being subject to any restrictions, is possible with the concept of “universal design”. The concept of universal design aims to develop a common design phenomenon by taking into account the physical, sensory, perceptual and talent differences of each individual. Education and higher education institutions have important duties in the context of creating free educational environment. The aim of this study is to examine examples of university campuses in the world and in Turkey within the scope of universal design and accessibility and to develop suggestions for providing accessibility in university campuses. Within the scope of the study, problems related to accessibility in higher education institutions, the importance of which cannot be denied for all individuals in the society, were determined, university campus examples in the world and in Turkey were examined with the literature research on universal design and accessible campus, and suggestions were presented to ensure accessibility in university campuses.

Key Words: Universal design, accessibility, university campuses, accessible campuses

1. GİRİŞ

Mimarlık ve tasarım içeren şehir ve bölge planlama, endüstri tasarımı, iç mimarlık ve peyzaj mimarlığı gibi disiplinler tüm kullanıcı grupların gereksinimlerine yanıt verecek tasarlama anlayışını benimsemelidir. Ancak kullanıcıların gereksinimlerini karşılamak amacıyla tasarlanan ürünler, mekânlar, yapılar ve genel anlamda çevrenin genellikle genç, sağlıklı, ortalama boy ve kiloda bireylerin kullanımını esas alınarak, standart kabul edilen kullanıcılar üzerinden gerçekleştirilmesi, tasarım sürecinde kullanıcıların fiziksel ve yetisel farklılıkları ile duysal ve algısal düzeylerinin yeterince dikkate alınmamasına neden olabilmektedir. Oysa toplum içerisinde yaşamın farklı evrelerinde bedensel ölçüleri, duyu, yetenek ve algı kayıpları, doğuştan veya sonradan edinilmiş geçici veya kalıcı rahatsızlıklar ile çeşitli engel ve kısıtlılıkları olan bireyler de bulunmaktadır. Bu bağlamda geleneksel tasarım sürecinde ürün, mekân, yapı ve çevre tasarımının standart kullanıcı üzerinden gerçekleştirildiği, farklı özelliklere sahip kullanıcı grupların gereksinimlerine yanıt verecek biçimde tasarlanmaması nedeniyle bazı kullanıcıların sorunlar yaşadığı ve tasarım sonrasında ancak bir talep veya yasal bir zorunluluk olması durumunda belirli gruplara yönelik düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Başta çocuk, engelli ve yaşlı gibi dezavantajlı gruplar olmak üzere, mekân ve çevrenin tüm kullanıcılara uygun tasarlanmaması ve farklı özelliklere sahip kullanıcılara uygunluk sağlanması için sonradan düzenlemeler yapılması tasarım bütünlüğünün bozulmasına, farklı kullanıcıların ayrıştırılmasına, ötekileştirilmesine de neden olmakta ve bu kullanıcı grupların toplumsal hayata katılımını güçleştirmektedir.

Türkiye’de evrensel tasarım kavramı genellikle akademik ortamlarda tartışılmakta ve engellilere yönelik düzenlemeler anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda kamusal alanlarda engelli kullanımına uygun standartlar ile kaldırım genişlikleri, kaldırım yüzeyleri, rampa genişliği ve eğimi, yapı girişleri, merdiven ve korkuluklar, trafik ışıkları, duyumsanabilir yüzeyler, kent donatıları, peyzaj alanları, otoparklar ve yaya geçitlerine yönelik uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalarda henüz istenilen nitelik ve niceliğe ulaşamadığı, ancak son yıllarda oluşan farkındalık ile kentsel alanda olumlu örneklerin de görüldüğü söylenebilir. Evrensel tasarım yaklaşımları ile uygulanmış örnekler, yapıların işlev ve hizmet alanlarına göre değişmektedir. Evrensel tasarım ve erişilebilirliği dikkate alan örneklerin daha çok kentsel açık alanlar, belediyeler ve adliyeler gibi idari yapılar, terminal ve havaalanları gibi ulaşım yapıları alışveriş merkezleri, sağlık yapıları ile eğitim yapılarında ve bina girişleri, rampa, asansör ve merdivenler, bilgilendirme levhaları, plan şemaları, engelli tuvaletleri, otoparklar ile kent mobilyaları üzerinden uygulamalar içerdiği söylenebilir.

Eğitim; her yaştaki bireyin bilgi, birikim, beceri kazanma, kimlik ve kişilik geliştirme gibi gereksinimlerine cevap verecek sosyal süreçler bütünü olarak tanımlanabilir ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Anayasa gibi çeşitli yasalar ile her bireye tanınmış bir haktır. Bu nedenle bireyler özgürce eğitim alma hakkına sahiptir. Bireyin hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmadan eğitim alabilmesi anlamına gelen özgür eğitimin gerçekleşebilmesi ise “evrensel tasarım” kavramı ile mümkündür. Evrensel tasarım kavramı her bireyin fiziksel, duyuşsal, algısal ve yetisel farklılıklarını dikkate alarak ortak bir tasarım olgusu geliştirmeyi hedeflemektedir. Özgür bir eğitim çevresinin yaratılması bağlamında eğitim ve yükseköğretim kurumlarına önemli görevler düşmektedir.

Bu çalışmanın amacı evrensel tasarım ve erişilebilirlik kapsamında Dünya’da ve Türkiye’de eğitim veren üniversitelerin yerleşke örneklerini irdelemek ve üniversite yerleşkelerinde erişilebilirlik sağlamaya yönelik öneriler geliştirmektir. Çalışma kapsamında, evrensel tasarım ve erişilebilir yerleşke kavramlarının gündeme gelmesinden önceki süreçte; konunun engelliler üzerinden okunmuş olması nedeniyle literatür araştırmasında engellilerin birey olarak sosyal hakları ile eğitim hakkından yararlanabilmelerini sağlayan gelişmelere yer verilmiş, toplumda tüm bireyler için önemi yadsınamayacak yükseköğretim kurumlarında erişilebilirliğe yönelik sorunlar belirlenmiş, evrensel tasarım ve erişilebilir yerleşke konularında gerçekleştirilen literatür araştırması ile Dünya’dan ve Türkiye’den erişilebilir üniversite yerleşkeleri örneklenmiş, üniversite yerleşkelerinin kullanıcılar için uygunluğu tartışılmış ve yerleşkelerde erişilebilirlik sağlamaya yönelik öneriler sunulmuştur.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Evrensel tasarım ve erişilebilir yerleşke kavramlarının gündeme gelmesinden önceki süreçte; konunun engelliler üzerinden okunmuş olması nedeniyle literatür araştırmasında evrensel tasarım ve erişilebilirlik kavramları, Dünya’da ve Türkiye’de evrensel tasarım ve erişilebilirlik kapsamında engellilerin birey olarak sosyal hakları ve eğitim hakkından yararlanabilmelerini sağlayan gelişmeler ile evrensel tasarım kapsamında erişilebilir yerleşke kavramları irdelenmiştir.

2.1. Evrensel Tasarım ve Erişilebilirlik

Evrensel tasarım yaklaşımının gündeme gelmesini sağlayan gelişmeler, Dünya genelinde engelliler özelinde gerçekleştirilen yasal çerçeve ve uygulamalardır. Dünya’da başlangıçta Milletler Cemiyeti adı altında azınlık ve kadın hakları, dini özgürlükler tartışılırken, 1945 yılında Birleşmiş Milletlerin (BM) kurulması ile çalışmalar hız kazanmış, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nde engellilerin de herkes gibi yaşam, özgürlük, güvenlik hakları ile rehabilitasyon, sosyal koruma ve refah konularında hak sahibi olmalarına yönelik çalışmalara yer verilmiştir. 1950’lerde engellilerin refahı, rehabilitasyonu ve mesleki gelişimi hedefleyen Cenova Konferansı’nın düzenlenmesi ve Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO), Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children’s Emergency Fund-UNICEF) gibi kurumların oluşturulması ile tüm bireylerin eğitim, sağlık ve istihdam gibi gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik uluslararası standartlar belirlenmiştir. Avrupa ülkelerindeki yasal düzenlemelerin temelini insan hakları ve özgürlüklerinin korunması için Avrupa Konseyi üyesi ülkeler tarafından 1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1950’li yıllarda engelli ve gazilerin gereksinimlerine cevap vermek ve istihdam eşitliği sağlamak amacıyla sivil bir hareket olarak başlayan engellilere yönelik hak arayışı; kamu politikaları ve tasarım stratejilerinde değişimi başlatmıştır. Bu hareketin ardından özellikle 1960’lı yıllarda gündeme gelen Sivil Haklar Hareketi ve Kadın Hakları Hareketi ile 1970’lerde medeni haklardaki yasal düzenlemeleri olumlu etkileyen Medeni Haklar Yasası; eğitim, konaklama, ulaştırma ve telekomünikasyon alanlarında engellilere yönelik eşit erişim konusunda önemli bir aşama gerçekleştirilmiştir. 1968 yılında Mimari Engeller Yasası’nın çıkarılarak tüm binaların erişilebilir olması gerekliliği vurgulanmıştır. 1969 yılında Birleşmiş Milletler (BM-United Nations-UN) Genel Konseyi, Sosyal Kalkınma ve Kalkınma Sürecine Dair Bildiri yayınlamış ve iki önemli düzenlemenin temelini

oluşturmuştur. Bu düzenlemelerin ilki 1971 yılında yayınlanan Zihinsel Engellilerin Haklarına Dair Bildiri iken, ikincisi 1975 yılında yayınlanan Engelli Hakları Beyanıdır. 1981 yılı BM tarafından “Uluslararası Engelliler Yılı” ilan edilmiş, 1983-1992 yılları arasında “Engelliler On yılı” adı altında etkinlikler uluslararası platformlarda engellilik kavramının gündeme gelmesini sağlamış ve 3 Aralık Engelliler Günü olarak kabul edilmiştir. 1988 yılında yapılan Adil Konut Değişikliği Yasası’nın kapsamı çocuk ve engelli bireyler düşünülerek genişletilmiştir. Avrupa Birliği’nin (AB) 1990 yılında aldığı ilk konsey kararı; engellilerin eğitime eşit şekilde katılması yönündedir. Bu karar ile AB engelli bireylerin ekonomik ve sosyal açıdan topluma aktif katılımını teşvik etmiş, Avrupa Engellilik Politikası ile ilk eylem mesleki rehabilitasyon odaklı gerçekleştirmiştir. 1990 yılında kabul gören Özürlü Amerikalılar Kanunu (Americans with Disabilities Act-ADA) farkındalık yaratarak engellilere yönelik çalışmalara çok farklı bir boyut kazandırmıştır. Bunun ardından 1991 yılında ulaşılabilirlik rehberi yayımlanmış, ADA standartları uygulanabilir hale gelmiş ve bu doğrultuda ulaşılabilir/erişilebilir tasarım kavramı ortaya çıkmıştır. 1992-2002 yılları arası “Asya-Pasifik Engelliler On yılı” olarak kabul edilmiştir. 1996 yılında fırsat eşitliği ile ilgili kararlar çıkarılmış, 2000 yılında ise üye ülkeler arasında Engelsiz Avrupa Stratejisi geliştirilerek AB’nin de çalışmaları ile yasal düzenlemeler başlamıştır (Yıldız, 2014).

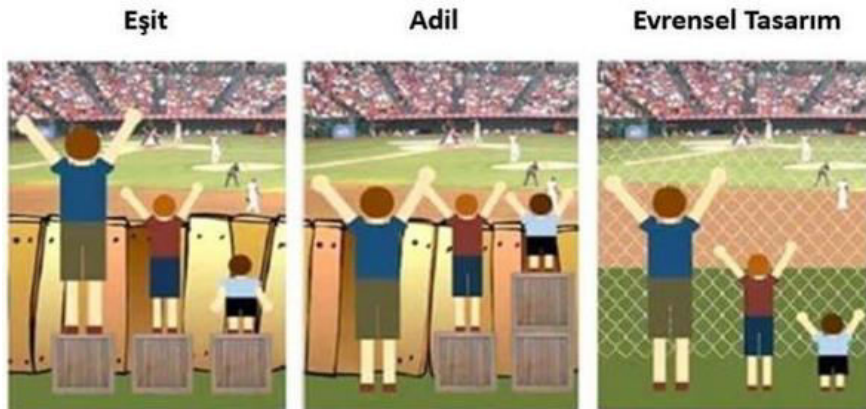
Evrensel tasarım kavramının alt yapısını; 1950’li yıllarda II. Dünya Savaşı sonrasında artan engelli nüfusun karşılaştığı sorunların giderilmesine yönelik mekân ve fiziksel çevrenin engellilere uygunluğunu sağlayacak düzenlemeler öneren “Engelliler İçin Tasarım (Barrier Free Design)” anlayışının oluşturduğu görülmektedir. Ancak geleneksel tasarım anlayışı içerisinde standart kullanıcıya göre tasarlanmış mekânların sonradan bir gereklilik veya talep edilmesi durumunda engellilere de uygun olacak biçimde düzenlenmesini öngören Engelsiz Tasarım yaklaşımı; engellilere ayrımcı tavır göstermesi ve ötekileştirmesi nedeniyle kabul görmemiştir. 1970’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Avrupa’da engelli bireylerin yaşama uyumunu ve toplumla bütünleşmesi amaçlayan çalışmalar ile çeşitli düzenlemeler gündeme gelmekle birlikte, eşitlik ilkesinden uzak kalınmış ve ayrımcılık sorunu çözümlenememiştir. Amerika’da engelli hareketi ile ırksal azınlıkların vatandaşlık hakları hareketi birbirleri ile bağlantılı ve etkileşim içerisinde şekillenmiş ve ilk kez bu dönemde tasarım, vatandaşlık haklarını elde etmenin bir koşulu olarak görülmüştür (Dikel, 2019; Çepehan Zeyrek ve Güller, 2020). Süreç içerisinde tıp biliminde yaşanan gelişmeler ile Dünya’da yaşlı nüfusun artması, yaşam boyunca bedensel ölçülerin, güç, duyu, yeti ve algıların değiştiği ve doğuştan veya sonradan edinilmiş geçici veya kalıcı rahatsızlıklar ile çeşitli engel ve kısıtlılıklara bağlı olarak toplumu oluşturan bireylerin çeşitlilik içermesi; ürün, mekân ve fiziksel çevrede sonradan yapılacak düzenlemeler yerine, tasarım sürecinde toplum içerisinde herkese uygun ve tüm kullanıcı grupları kapsayacak tasarım yapılması gerektiğini göstermiştir. Bu nedenle geleneksel tasarım sürecinden farklı olarak toplumun farklı özellik ve profile sahip bireylerden oluştuğunu ifade ederek; ürün, mekân ve çevrenin farklılıklar ile birlikte tüm kullanıcıları önemseyen, kapsayan ve bütüncül bir bakış açısı ile tasarlanması gerektiğini vurgulayan Evrensel Tasarım (Universal Design) yaklaşımı 1980’li yıllarda gündeme gelmiştir (Jones et al., 1998; Dostoğlu vd., 2009).

Evrensel tasarım kavramı ilk kez küçük yaşta geçirdiği çocuk felci nedeniyle tekerlekli sandalye kullanıcısı olan Amerikalı mimar Ronald L. Mace tarafından kullanılmış ve Mace’in 1989 yılında kurduğu North Carolina Üniversitesi Evrensel Tasarım Merkezi’nde de akademik ortamda tanımlanmıştır. Başlangıçta mücadeleler ile elde edilen hakların, fiziksel, algısal farklar ve duyumu yetiminden kaynaklanan nedenlerle sadece engelliler için değil, herkes için gerekli olduğu ve tasarımın tüm kullanıcı grupları kapsayacak şekilde genişletilerek bütünleşik bir yaklaşımla yapılması gerektiğinin anlaşılması Evrensel Tasarım kavramının yaygınlaşması ile mümkün olmuştur. Evrensel Tasarım Merkezi evrensel tasarım kavramının anlaşılmasını sağlamak amacıyla uzman bir çalışma ekibi desteği ile 7 ilke yayımlanmıştır. Öz olarak ürünlerin, mekânların, yapıların ve çevrenin her yaşta ve her yetkinlikteki bireyler tarafından kullanılabilmesini sağlamayı amaçlayan evrensel tasarım ilkeleri; eşit şekilde kullanıma olanak sağlama, esneklik, kolay kavranabilirlik, erişilebilirlik, tehlikelerin azaltılması ve kullanım kolaylığı gibi her kullanıcı için önemli tasarım ölçütlerini öngörmektedir. Bu ilkelerde farklı yetkinlikteki her bireyin kullanımına olanak sağlayan “eşitlikçi kullanım”, farklı kullanım fırsatı sağlayan “kullanımda esneklik”, bireylerin kolay algılayabilmelerini sağlayan “basit ve sezgisel kullanım” ile “algılanabilir bilgilendirme”, kaza veya istenmeyen sonuçlar neticesinde ortaya çıkan kötü sonuçları en aza indiren “hata içi tolerans”, kullanıcıda fiziksel yorgunluğa neden olmayan “düşük fiziksel güç gereksinimi” ve tasarımın kullanılabilirliğini sağlayan “yaklaşım ve kullanım için boyut ve alan sağlanması” gibi evrensel tasarım kavramını destekleyen nitelikler bulunmaktadır (Jones et al., 1998). Evrensel tasarımın öncüsü olan Mace’in misyonunu devam ettiren uzmanlar tarafından, değişen dünya şartlarına uyum sağlayabilecek yeni evrensel tasarım ilkeleri de eklenmiştir. Bunlar kişilerin çevreden hoşnut olması ve çevre ile güçlü bir bağ kurmasını hedefleyen “bireyin çevreden hoşnutluğu”, ekstra maliyete gerek kalmaksızın uygun maliyetli, bakımı kolay ve dayanıklı tasarımların yapılmasını öngören “dayanıklılık ve ekonomi”, doğal kaynakların korunması, yenilenebilir enerji kullanımı ve sosyal eşitliğin sağlanmasını amaçlayan ve insan sağlığını olumsuz etkileyecek her faktörü dikkate alan tasarımlar yapılmasını

gerekliliği vurgulayan “insan sağlığı ve doğal çevre”, endüstri ve teknolojinin gelişmesi ile yaşanan çevrenin, ürün ve donatıların çağın gelişimine uyum sağlayan işlev ve estetiğe sahip olmasını, normal ve engelli bireylerin ortak kullanımına sahip tasarımların estetik açıdan kötü bir etki yaratmayan, işlevsel, kolay kullanılabilir ve kolay algılanabilir tasarım yapılabileceğini gösteren “işlevsel ve estetik uyum” ve kullanıcının sosyal düzene uyumunu önemseyen “sosyal uyum ve katılım” ilkeleridir. Günümüzde Evrensel Tasarım kavramı pek çok ülke tarafından benimsenen ve fiziksel çevrede erişilebilirliği kapsamında yasal düzenlemelerin geliştirilmesine katkı sağlayan bir yaklaşım olarak kabul görmektedir (Dostoğlu vd., 2009; Meşhur ve Tekin, 2018; Dikel, 2019).

Evrensel tasarım, belirli engeli olan kullanıcıya odaklanmaktan ziyade yaş, yetenek ve hareket olanakları sebebiyle sınırlı tutulamayacak bir kavramdır. Bu nedenle insan yaşamındaki her değişkenlik herkes için tasarım felsefesinin temelini oluşturur. Bu bağlamda evrensel tasarım, “çevrenin, ürünlerin ve hizmetlerin özelleşmiş tasarım ölçütlerine gerek kalmadan herkes için erişilebilir, kavranabilir ve özgürce kullanılabilir olmasını amaçlayan bir tasarım stratejisi” olarak öne çıkmaktadır (Ünver ve Yamaçlı, 2014). Bu tasarım stratejileri, değişen standartlar ve öğretim alanındaki değişimler ile evrensel tasarım olgusu her geçen gün daha da gelişmektedir. Evrensel tasarım yaklaşımları sadece mimarlık ya da planlama alanında değil aynı zamanda sağlık, ulaşım, eğitim sistemleri gibi birçok kamu hizmetine yönelik alanlarında da yer almaktadır. Son yıllarda tasarlanmış ürünlerde, bilgisayar yazılımlarında, kentsel mekânlarda ve yapılarda evrensel tasarıma uygunluk tartışılmakta ve olumlu örnekler çoğalmaktadır. Bu çalışmaların özellikle eğitim yapılarında da yaygınlaşarak uygulanması, toplumda tüm bireylerin eğitim alma hakkına sahip olması ve erişilebilirliği ilişkin sorunların çözülmesi önem taşımaktadır.

Ürün, mekân ve çevre tasarımında standart insan tipolojisinden farklı biçimde, toplumu oluşturan bireylerin farklılıklarını ve çeşitliliğini önemseyen, gereksinimlerini dikkate alan ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendiren Evrensel Tasarım yaklaşımı; sonradan “uygunluk sağlama” adı altında gerçekleştirilen düzenlemeler ile tasarım problemlerinin çözülmediğini göstermesi (İlter, 2015), yaşam içerisinde düzenleme gerektiren durumların özel duruma sahip bireyler dışında, toplumu oluşturan tüm bireyler için geçerli olabileceğini ve insan ömrü boyunca cinsiyet, değişen yaş ve bedensel ölçüler ile güç, duyu, yeti ve algı kaybı, doğuştan veya sonradan ortaya çıkabilecek engel ve kısıtlarla herkes için geçerli olabileceği kabulü ile ele alınmıştır. Evrensel tasarım yaklaşımı; yaş, cinsiyet, antropometrik ölçüler, güç, duyu, yeti ve algı farklılıklarına veya doğuştan veya sonradan karşılaşılan geçici veya kalıcı rahatsızlıklar, engeller ve kısıtlar ile standart kullanıcıdan farklı olan tüm kullanıcı grupların ötekileştirmeden, yaftalamadan, ayırtırmadan ve bir başkasına gereksinim duymadan ürün, hizmet, mekân ve çevreyi kolay ve konforlu kullanabilmesini sağlayacak çözümlerin mümkün olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. İnsan yaşamındaki değişimlerin insan olmanın ortak bir özelliği olduğu gerçeği ile (Kavak, 2010) geliştirilen bu kavram; insanın yaşamı boyunca bedensel ölçü, güç, duyu, yeti ve algı düzeyinin aynı kalmayacağı gerçeğinden hareketle ürün, mekân ve çevrelerin olabildiğince herkes için, her zaman ve her yerde (3H), kullanışlı ve erişilebilir tasarlanmasını amaçlamaktadır (Şekil 1). Bu boyutu ile Evrensel Tasarım; Herkes İçin Tasarım (Design in All), Yaşam Boyu Tasarım (Lifespan Design), Kapsayıcı Tasarım (Inclusive Design), Kullanıcı Dostu Tasarım (User Friendly Design) ve İnsan Merkezli Tasarım (Human-Centred Design) adları ile de anılmaktadır. ABD’de Evrensel tasarım ve AB ülkelerinde daha çok Herkes İçin Tasarım adıyla kabul gören yaklaşım yaş ve yetenekten bağımsız olarak giderek yaşlanan toplumlarda yaşlı, engelli ve çocuk gibi dezavantajlı gruplar kadar, sol elini kullanan, çok uzun/kısa, çok zayıf/şişman gibi farklılıkları olan bireyleri de topluma katmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım nüfus genelinde zihinsel ve fiziksel olarak güçlülük ve normallik algısını ortadan kaldırarak yaşam boyunca çeşitlilik ve birliktelik kabulü ile hareket etmektedir. Bu nedenle evrensel tasarımın toplumda çoğunluğu oluşturan daha yaşlı ve daha az yetenekli bireylere hizmet etmek amacıyla, erişilebilirlik ve kullanılabilirlik kavramlarına da bir tür meydan okuyarak ve toplumu oluşturan tüm bireyleri kapsayarak sezgisel ara yüzlerin geliştirilmesi ile daha az güç harcayarak, daha güvenli tasarımlar yapılabileceğini göstermiştir (Clarkson and Coleman, 2013).

Şekil 1. Evrensel Tasarım Anlayışı (Meşhur Alkan ve Tekin, 2018)

2.2. Türkiye’de Evrensel Tasarım ve Erişilebilirlik Kapsamında Gelişmeler

Türkiye’de evrensel tasarım, evrensel tasarım ilkeleri ve erişilebilirlik kavramlarını (Ünver ve Yamaçlı, 2014; Dikel, 2019; Gökdal ve Ünal, 2020) dikkate alınmasını destekleyen akademik çalışmalar ve çalıştaylar düzenli olarak yapılmakta (Ulusal Engelsiz Üniversiteler Çalıştay Raporları) ve sayısal olarak her geçen gün artmakla birlikte, konu daha çok engellilerin sosyal haklar ile eğitim hakkına yönelik gelişmeler ile dar kapsamda ele alınmış ve kentsel mekâna, yapılara ve eğitim hakkı kapsamında üniversite yerleşkelerinde açık alanlara (Çınar, 2010), yapılara (Dişyapar ve Güngör, 2015; Akatlı ve Güngör, 2016; Duman, 2017; Dikmen ve Bozdemir, 2021) ve üniversite yerleşkeleri ile eğitim için sunulan hizmetlere (Muğan Akıncı, 2006; Demiroğlu vd., 2016; İltar, 2017; Ökten, 2018; Tural, 2018; Özdemir, 2019; Sınacı vd., 2020; Mızrak vd., 2021; Hilmioğlu ve Seçer Karıptaş, 2021) erişilebilirlikleri ile değerlendirilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde belirtildiği üzere her insanın eşit şartlar ile doğduğu ve tüm hak ve özgürlüklere ayırım gözetilmeksizin sahip olduğu yasal hakların Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve öngörülen yasal düzenlemeler ile de hayata geçirildiği görülmektedir. Bu kapsamda eğitim, sağlık, dinlenme ve ulaşım hakları ile ilgili birçok yasa ve yönetmelik bulunmaktadır. Türkiye Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından engellilere verilecek hizmetlere ilişkin binalara ulaşılabilirlik (TS 9111), şehir içi ulaşılabilirlik (TSE 12576), görme engelliler için hissedilebilir yüzeyler (TS ISO 23599), asansöre erişilebilirlik (TS EN 81-70), toplu taşımalara erişilebilirlik (TS 13622) ve görme engelliler için trafikte hissedilebilir ve sesli sinyaller (TS ISO 23600) gibi birçok yasal düzenleme hazırlanmıştır.

Yayımlanan bu standartların dikkate alınması ile engelli veya hareket kısıtlığı yaşayan bireylerin toplumsal yaşama bağımsız ve güvenli bir şekilde katılımı sağlanabilmektedir (Dikmen, 2011). Bu kapsamdaki yasal düzenlemeler ve uygulamalara bakıldığında kentsel açık alanlarda (park, meydan ve peyzaj alanlarında), yapılarda (idari yapılar, kültür yapıları, turizm yapıları, sağlık yapıları, alışveriş merkezleri vb.) ve özellikle eğitim yapılarında engellilere yönelik birçok uygulama görmek mümkündür. Kentsel alanlarda ve yapılarda evrensel tasarım ve erişilebilirliğe ilişkin en yaygın uygulamalar kaldırım ve rampalar, bankamatikler, yapı girişleri, yapı içerisinde duyumsanabilir yüzey, engelli asansörü, danışma bankoları, bilgi ve yönlendirme panoları ile engelli tuvaletleridir. Ancak olumlu örneklerin yanı sıra, standartlara uygun olmayan ölçülendirme ve malzeme seçimi ile niteliksiz uygulamalara da rastlanmaktadır. Bu nedenle kaldırım ve rampalarda yeterli kaldırım genişliğinin bulunmasına, uygun malzeme ile nitelikli uygulanmış duyumsanabilir yüzey ve kullanıcı için engel oluşturmayan peyzaj uygulamalarına, rampaların doğru eğimde kaymaz malzeme ile uygulanmasına, bankamatiklerin erişilebilir olmasına, doğru eğimde kaymaz malzeme ve nitelikli uygulamalar ile üretilmiş, engel oluşturmayan yapı girişlerine, yapı içerisinde duyumsanabilir yüzey, engelli asansörü/platform tipi asansör bulunmasına, asansörlerde Braille alfabesi ile bilgilendirme, güç kullanmadan asansör butonlara erişim sağlanmasına, danışma bankoları ve bilgi panolarında çocuk, engelli ve yaşlı gibi farklı kullanıcılara uygun ve nitelikli tasarıma, Braille alfabesi ile üretilmiş plan şemaları ile bilgi ve yönlendirme panolarının varlığına ve engelli tuvaletlerinin standartlara uygun olarak doğru malzeme ve nitelikli işçilik ile uygulanmasına özen gösterilmelidir. Fotoğraf 1’de kaldırım, Fotoğraf 2’de ve rampa, Fotoğraf 3’te bankamatik, Fotoğraf 4’te yapı girişleri ve asansör, Fotoğraf 5’te danışma bankosu, bilgi ve yönlendirme panoları, Fotoğraf 6’da Braille Alfabeli plan şemaları ve Fotoğraf 7’de engelli tuvalet örnekleri görülmektedir.

Fotoğraf 1.A. Olumlu Kaldırım Örneği [Yeterli kaldırım genişliği, nitelikli yüzey kullanımı ve engel oluşturmayan peyzaj uygulaması (Google Görseller 1A)], B. Olumsuz rampa örneği [Yetersiz kaldırım genişliği, hatalı duyumsanabilir yüzey ve niteliksiz peyzaj uygulaması (Google Görseller 1B)]

Fotograf 2.A. Olumlu Rampa Örneği (Google Görseller 2A) B. Olumsuz Rampa Örneği (Google Görseller 2B)

Fotograf 3. Bankamatik A. Olumlu Örnek (Google Görseller 3A), B. Olumsuz Örnek (Google Görseller 3B)

Fotograf 4. Yapı Giriş Örneği, A. Ankara Büyükşehir Belediyesi (Google Görseller 4A), B. Kandıra Anadolu Lisesi (Google Görseller 4B), C. Zonguldak Belediyesi Platform Tipi Engelli Asansörü (Google Görseller 4C), D. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Rektörlük Engelli Asansörü (Yücel, M. Arşivi, 2021)

Fotograf 5. Danışma Bankosu ve Yönlendirme Panoları A. Kayseri Park AVM, B. Forum AVM, (Bozdemir, G. Arşivi, 2021), C. Danışma Bankosu (Google Görseller 5)

Fotograf 6. Braille Alfabeli plan şemaları, A. Armoni AVM Plan Şeması (Google Görseller 6), B. Erzincan Havalimanı Plan Şeması (Yücel, M. Arşivi, 2021)

Fotoğraf 7. Engelli Tuvaleti A. Erzincan Havalimanı (Yücel, M. Arşivi, 2021), B. Isparta Yalvaç Belediyesi (Google Görseller 7)

Evrensel tasarım ve erişilebilirlik kapsamında engelli bireylerin hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmaması gerektiğinin en önemli örneklerden biri de şüphesiz eğitim yapıları olmalıdır. Eğitim yapıları, eğitimin her yaştan ve her şarttaki kullanıcıya hitap etmesini öngören tasarım yaklaşımlarını içermelidir. Ancak özellikle engelli bireylerin yaş aldıkça sosyal ortamlardan soyutlanması eğitim hayatını da olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle farklı olarak tanımlanan gruplar ile birlikte engelli bireylerin topluma kazandırılması için gereken en önemli basamaklardan biri şüphesiz yükseköğretim kurumlarıdır. Engelli bireyin kendisi için uygun eğitim programı bulabilmesi, eğitim verilen mekânlara ve yapılar, özellikle üniversite yerleşkelerine de erişilebilmesi, sosyal hayata katılım gösterebilmesi ve sunulan her türlü hizmetten yararlanabilmesi temel bir hak olarak görülmelidir. Bu hakların kullanılabilmesi ise evrensel tasarım ilkelerine uygun eğitim programları, mekân, yapı ve yerleşke çevresinin erişilebilir olmasına bağlıdır.

Türkiye’de özellikle 2006 yılı eylem planında öngörüldüğü şekliyle evrensel tasarım kavramına yönelik farkındalık geliştirmek üzere toplantılar yapılmış; 2011 yılında Anadolu Üniversitesi ev sahipliğinde mimarlık, mühendislik ve şehir planlama gibi tasarım içeren disiplinlerin evrensel tasarımla bütünleştirilmesi vurgulanarak, bu disiplinlerde lisans ve yüksek lisans düzeyinde eğitim programlarına Evrensel Tasarım kavramını konu eden teorik ve uygulamalı derslerin eklenmesine yönelik tavsiye kararları alınmıştır (Ulusal Engellsiz Üniversiteler Çalıştay Raporları). Yapılarda engellilere yönelik düzenlemeler yapılmasının ötekileştirme ve ayrımcılığa sebep olduğu düşüncesi ile Engelliler İçin Tasarım yerine engelli hakları ile ilgili farkındalık oluşturmak amacıyla, öncelikle kamusal alanlara ve kamu yapılarına erişim, ulaşım, hizmet vb. gibi konularında farklı grupları yok saymayan ve herkesi kapsayan bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği vurgulanmış, istihdam, kamusal alanlara ve hizmetlere erişim, toplu taşıma ve telekomünikasyon hizmetleri gibi alanlardaki engellerin kaldırılması hedeflenmiştir. Bu yasa getirdiği standartların güncellenmesi ile 2011 yılından beri yürürlüktedir. 2012 yılında Asya-Pasifik Engelliler On yılı kapanış toplantısında 2022 yılına kadar Incheon Stratejisi (Asya-Pasifik bölgesindeki engelli haklarını gerçeğe dönüştürmek) kabul edilmiştir (Yıldız, 2014).

Evrensel tasarım kapsamında tüm kullanıcıların sosyal hayata aktif olarak katılmalarının ön koşullarından biri, iyi bir eğitim alabilmeleri, meslek edinmeleri ve çalışma hayatına katılabilmeleridir. Bu bağlamda farklı olarak tanımlanan gruplara sunulmuş eğitim programlarının varlığının yanı sıra, eğitim verilen mekânların ve yapıların, özellikle üniversite yerleşkelerinin de erişilebilir olması gerekmektedir. Engellilerin bu konuda görüşlerini değerlendiren çalışmalar da bu görüşü desteklemekte, üniversite sınavına giren engelli adaylar yükseköğretimin kendilerine bilgi, kültür ve kimlik kazandıracağını, alacakları eğitimin meslek edinmelerini kolaylaştıracağını, eğitim sonrası edindikleri diplomanın toplum içerisinde prestij ve statü kazandıracağını, akademik kariyer yapma ve ülkelerine hizmet sunma olanağı sunacağını ifade etmektedir (İmamoğlu ve Yasak Gültekin, 1993, Dökmen ve Kışlak, 2004). Türkiye’de engelli öğrencilerin bir kısmının üniversite eğitimi almasına karşın, mevcut engelli nüfus ve üniversite eğitimi alabilecek potansiyel grup göz önüne alındığında; bu sayının yeterli olmadığı, üniversite seçme ve yerleştirme sınavına giren engellilerden küçük bir oranın yükseköğretim alabildiği, yükseköğretime kabul edilenlerin ise çoğunlukla sınavsız geçişle yerleşilen ön lisans, lisans programları ile Açık Öğretim kurumlarını tercih ettiği görülmektedir (Yüksek Öğretim Kurumu, 2020). Engelli nüfusa oranla az sayıda engellinin yükseköğretim programına katılmasında; üniversitelerin pek çoğunda engellilere uygun eğitim programının bulunmaması ile eğitim verilen yapılar ve yerleşke alanının engellilerin erişimine uygun olmamasının da payı bulunmaktadır. Bu nedenle üniversite yerleşkelerinin; engellileri de kapsayacak şekilde evrensel tasarım ve erişilebilir yerleşke ilkeleri ile tasarlanması gerektiği görülmektedir. Üniversite yerleşkelerinde potansiyel tüm kullanıcılara uygun eğitim programlarının sunulması; yerleşke içerisinde açık ve yarı açık mekânlara, eğitim yapıları ile sosyal, konaklama, ticaret ve rekreatif amaçlı kullanılan yapılara erişilebilirlik sağlanması; engelli bireylerin yanı sıra, tüm kullanıcıların toplum içinde dışlanmalarını ve ötekileştirilmelerini önleyecek, sosyal hayata aktif olarak katılmalarını kolaylaştıracak uygulamaların yaygınlaştırılması önem kazanmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarının son yıllarda daha geniş kitlelere ulaşmak amacıyla; engelli öğrenci sayılarını arttırmaya, engelli öğrencilerin kabul edileceği eğitim programları oluşturmaya, üniversite yerleşkesi içinde eğitimin verildiği fakülte yapıları öncelikli olmak üzere, diğer yapıları da engellilerin kullanımına uygun ve erişilebilir kılmaya yönelik stratejiler ile uygulamalar gerçekleştirdiği söylenebilir. Eşitlik ilkesini temel alan bu stratejiler arasında üniversitelerde engelli/engelsiz birimlerin oluşturulması (açık ve kapalı alanlara erişilebilirlik, eğitime yönelik araç-gereç temini, eğitim ortamının iyileştirilmesi, özel ders materyallerinin hazırlanması, uygun eğitim, araştırma ve barınma ortamlarının hazırlanması, danışmanlık hizmeti verilmesi, bilinç düzeyinin artırılması, sorunlara çözüm sunulması ve sosyo-kültürel etkinliklere aktif katılım sağlanması); engelli öğrencilere uygun eğitim programlarının oluşturulması; evrensel tasarıma yönelik çalışmaların yapılması; mimarlık, şehir ve bölge planlama, endüstriyel tasarım, iç mimarlık ve peyzaj mimarlığı gibi tasarım içeren disiplinlerin lisans ve lisansüstü eğitim programlarının evrensel tasarımı destekleyecek şekilde düzenlenmesi ve erişilebilir/engelsiz üniversite yerleşkelerinin yaygınlaştırılması sayılabilir.

2.3. Evrensel Tasarım Kapsamında Erişilebilir/Engelsiz Üniversite Yerleşke Örnekleri

2002 yılında yapılmış olan Türkiye Özürlüler Araştırması verilerine göre Türkiye’de okuma-yazma bilmeyen engellilerin oranı %36,3 ve ilkökul ve öncesi eğitim alan engelli oranı %84,2’dir. 2010 yılında yapılan Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması’na göre araştırmaya katılan engellilerin %70’i eğitim alanında ayrımcılık olduğunu ve kendisinin de bu ayrımcı tutum ile karşılaşabileceğini düşünmektedir (Şişman, 2014). 2012 yılında gerçekleştirilen bir araştırma sonuçları engellilerin %18,1’inin engeli nedeniyle eğitim alamadığını göstermektedir. Türkiye’de engelliler için gerçekleştirilen pek çok yasa ve yönetmelikler, çıkartılan standartlar ve oluşturulan farkındalık ve yaygınlaştırılan uygulamalara karşın, engellilerin eğitim mekânlarına/yapılarına erişebilirliklerinde yaşanan sorunlardan kaynaklı eğitim sürecinde halen eksikler olduğu görülmektedir. BM kayıtlarına göre Dünyada engelli bireylerin %70’inin kendileri için verilen hizmetlere erişimde sorunlar yaşadıkları görülmektedir (Uyar, 2006; Gören, 2018). 2016 yılı YÖKSİS kayıtlarına göre Türkiye’de yükseköğrenim gören 8.198.013 öğrenciden sadece 10.823’ü engellidir ve bu sonuçlara göre engelli üniversite öğrencilerinin tüm yüksek öğrenim öğrencileri içerisindeki oranı % 0,13’dür. Türkiye genelinde yükseköğrenim görenlerin, %37’si görme, %11,6’sı işitme, %51,4’ü ortopedik engellidir (Gören, 2018).

Evrensel tasarım eğitim hakkı ve eğitim verilen yapılar bağlamında değerlendirildiğinde; konunun herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatı okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığı görülmektedir. Özellikle, bilgi üretimi, yenilikçilik gibi kavramların toplumsal gelişme için önemli bir konumda olması ve UNESCO’nun Dünya Eğitim Forumu 2015 Final Raporu’nda belirtildiği gibi eğitimin herkes için onurlu yaşam hakkını sağlaması, yükseköğretim kurumları açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Böylece tüm dünya akademik ve kurumsal anlamda mekânsal yapılanmayı da gerektiren yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Yükseköğretim kurumlarının mekânsal yapılanması, eğitim verilen ve sosyal, kültürel ve rekreatif işlev ile kullanılan tek yapı ölçeğinden başlayarak tüm yerleşke ölçeğini kapsamaktadır. Son dönemde Türkiye’de de yükseköğretim kurumlarında eğitim, geniş kitlelere ulaşma, bilgi üretimi ve yenilikçilik anlamında yeni politikalar ve stratejiler uygulanmaya başlamıştır. Bu bağlamda yükseköğretim kurumlarının toplumsal kapsayıcılık düzeyinin artırılması ve engelli bireylerin bilgi üretimi, yenilikçilik, sürdürülebilir kalkınma, sosyal yaşamda aktiflik gibi konularda da aktif rol oynayacağı politikalar giderek önem kazanmaktadır. Bu politikalar yükseköğretim kurumlarının, erişilebilirlik düzeyini artıran, fiziksel engelleri ortadan kaldıran ve toplumun tüm kesimi için kapsayıcı nitelikte mekânlar tasarlayan evrensel ve erişilebilir bir yerleşke tasarımı beraberinde getirmektedir (Sinacı Özfindık vd., 2020).

Yerleşke, geçmişte üniversiteyi oluşturan binaların bulunduğu arazi; kent içi ve kent dışında kurulmuş akademik köy ve ideallerin fiziksel planlamaya yansımaları olarak tanımlanırken (Turner, 1990), günümüzde eğitimin verildiği yer olmanın ötesinde; bünyesindeki farklı işlevli yapılar ile öğrenci ve öğretim elemanlarının tüm gereksinimlerinin karşılandığı kentler ve yaşam yerleşkeleri olarak anılmaktadır. Üniversite yerleşkelerinde erişilebilirliğin sağlanması, farklı kullanıcılar için uygunluğu sağlayacak eğitim programlarının yaygınlaştırılması, eğitim mekânları ile yerleşke genelinin açık alan, yapı ve çevre ölçeğinde herkesin kullanımına uygun hale getirilmesi; toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesine ve iş olanaklarının yaratılmasına katkı sağlayacaktır. Evrensel tasarım kapsamında erişilebilir yerleşke tasarımı yer seçimi, konum ve ulaşım kararlarından başlayarak alt yapı, mekân ve eğitim verecek öğretim elemanlarının nitelik ve nicelik olarak yeterliliklerini de ilgilendiren ve geniş bir yelpazede değerlendirilmesi gereken bir konudur (Muğan Akıncı, 2006; Demiroğlu vd., 2016; Tatal, 2018; Özdemir, 2019).

Tüm kullanıcıların öncelikli olarak üniversite yerleşkesine ve eğitim yapılarına erişilebilirlik sağlanması, kullanıcıların üniversite yerleşkesine, eğitim yapıları öncelikli olmak üzere yapılara, mekânlara ve verilen hizmetlere kolay ve sorunsuz erişebilmesi gereklidir. Bu nedenle çalışmada Dünyadan ve Türkiye’den evrensel tasarım ve erişilebilirlik ilkeleri ile üniversite yerleşke örneklerindeki uygulamalar ve hizmetler; öncelikli olarak

yerleşkeye ve eğitim yapılarına erişebilirlik, yapı girişleri, duymasanabilir yüzey uygulamaları, rampa ve asansörler, bilgilendirme ve yönlendirme levhaları, dijital uygulamalar, peyzaj düzeni ve sosyal yaşam alanları üzerinden incelenmiştir. Fotoğraf 8’de Chicago ve Cambridge üniversitelerinde kullanılan yerleşke ulaşım aracı, Fotoğraf 9’da Berkeley Ed Roberts Üniversitesi ve Atlanta Emory Üniversitesi yerleşkelerinden yapı girişleri görülmektedir.

Fotoğraf 8. Yerleşkeye erişebilirlik A. Chicago Üniversitesi Yerleşkesi Ulaşım Aracı (Google Görseller 8A), B. Cambridge Üniversitesi Yerleşke Ulaşım Aracı (Google Görseller 8B)

Fotoğraf 9. Yapı Girişleri, A. Berkeley Ed Roberts Üniversitesi Girişi (Google Görseller 9), B. Atlanta Emory Üniversitesi Girişi (Gören, 2018)

Üniversitelerde yerleşke genelinde açık alanlarda ve yapı içlerinde duymasanabilir yüzey uygulamaları kullanılmaktadır. Özellikle açık mekânlarda kullanılan malzemelerin fark edilir olması kadar, yoğun sirkülasyon nedeniyle dayanıklı olması da önem kazanmaktadır. Benzer şekilde yapı dışında ve yapı içerisinde gerçekleştirilen rampalarda standartlara ve evrensel tasarım ilkelerine uygunluk aranmaktadır. Fotoğraf 10’da Pretoria Üniversitesi ve Viyana Ekonomi Üniversitesi WU Yerleşkesi’nden duymasanabilir yüzey uygulamalarına ve Fotoğraf 11’de Berkeley Ed Roberts, Yale ve Harvard üniversitelerinde uygulanmış rampa örnekleri yer almaktadır.

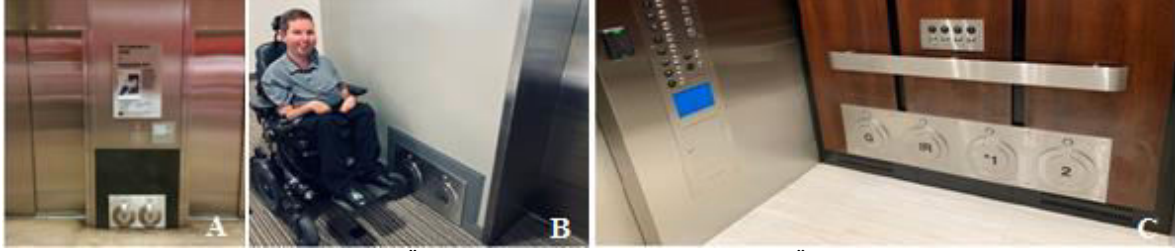
Fotoğraf 10. Duymasanabilir yüzey uygulamaları A.Pretoria Üniversitesi (Google 10A), B.Viyana Ekonomi Üniversitesi WU Yerleşkesi (Google 10B)

Fotoğraf 11. Rampa Uygulamaları A. Berkeley Ed Roberts Üniversitesi (Google 11A), B. Harvard Üniversitesi (Google Görseller 11B), C. Yale Üniversitesi (Özdemir, 2019)

Üniversite yerleşkelerinde uygulanan asansörlerde de evrensel tasarım ilkelerine uygun, fazla güç harcamadan ve kolay erişilebilir çözümler kullanılmaktadır. Erişilebilir üniversite yerleşkelerinde kullanıcı yoğunluğu ile ilişkili olarak gereksinimi karşılayacak nicelikte bilgilendirme ve yönlendirme levhaları konumlandırılmalıdır. Bilgi ve

yönlendirme levhalarının herkesin kullanımına uygun olduğu kadar farklı kullanımlara da olanak sağlayan eşitlikçi, esnek, basit ve sezgisel kullanım ve algılanabilir bilgilendirme, düşük fiziksel güç gereksinimi ve yaklaşım ve kullanım için boyut ve alan sağlanması gibi evrensel tasarım ilkeleri ile tasarlanması gerekmektedir. Bundan başka evrensel tasarım kapsamında üniversite yerleşkelerinde tüm kullanıcılara kolaylık sağlayacak navigasyon sistemi ve akıllı telefon uygulamaları da uygulanmaktadır. Yerleşkelerde uygulanan peyzaj düzeninde yaya öncelikli, sirkülasyon alanlarında herkes için erişilebilirlik sağlayacak ve kullanıcıların görsel erişimini kesmeyecek nitelikte bitki düzenine özen gösterilmelidir. Yerleşke içerisinde öğrenciler ile akademik ve idari personelin kullanımına ayrılmış, çeşitli etkinlikler ile desteklenmiş sosyal yaşam alanları da tasarlanmalıdır. Fotoğraf 12’de evrensel tasarım ilkelerine uygun asansör ve güç harcamadan kullanım sağlayan çağırma butonları, Fotoğraf 13’te Yale ve Atlanta Emory üniversitelerinde uygulanmış bilgi ve yönlendirme levhaları, Fotoğraf 14’te Delhi ve Nevada üniversitelerinde uygulanan navigasyon sistemi ile Carnegie Mellon Üniversitesi’nde uygulanan akıllı telefon uygulamasına ve Fotoğraf 15’te ise Wright State, Brown ve Arizona State üniversitelerinde uygulanmış sosyal yaşam alanlarına ilişkin görseller yer almaktadır.

Fotoğraf 12. Asansörler, A. Berkeley Ed Roberts Üniversitesi (Google 12A), B.C. Miami Üniversitesi Bedensel Engelli Asansör Çağırma Butonu (Google 12BC).

Fotoğraf 13. Bilgi ve Yönlendirme Levhaları, A. Yale Üniversitesi (Özdemir, 2019), B. Atlanta Emory Üniversitesi, (Gören, 2019)

Fotoğraf 14. Dijital Uygulamalar, A. Delhi Üniversitesi (Google Görseller 14A), B.Nevada Üniversitesi Navigasyon Sistemi (Google Görseller 14B), C.Carnegie Mellon Üniversitesi Akıllı Telefon Uygulaması (Google Görseller 14C)

Fotoğraf 15. Peyzaj Düzeni A. Wright State Üniversitesi (Google Görseller 15A), B. Brown Üniversitesi (Google Görseller 15B), C. Arizona State Üniversitesi (Google Görseller 15C)

Fotoğraf 16. Sosyal Yaşam Alanları, A. California Riverside Üniversitesi, B. Virginia Tech Üniversitesi Sosyal Yaşam Alanları (Özdemir, 2019)

Türkiye’de de evrensel tasarım ve erişilebilirlik kavramlarının oluşturduğu farkındalık ile engelsiz üniversite yerleşkelerine ilişkin akademik çalışmalar ve gerçekleştirilen uygulamaların sayısı giderek artmaktadır. Yerleşkeye erişilebilirlik kapsamında üniversiteye özel ulaşım araçlarının yanı sıra, kent merkezinden yerleşke içerisine erişim sağlayan toplu taşıma araçları ile destek sağlanmaktadır. Standartlar kapsamında yerleşke içerisinde otobüs duraklarının, yapı girişlerinin evrensel tasarım kapsamında uyumluluk göstermesine özen gösterilmektedir. Yeni yapılarda tasarım sürecinin başında bir tasarım ölçütü olarak dikkate alınan evrensel tasarım ilkeleri ile yapım tarihi uzun yıllar öncesine dayanan tarihi yapılarda dahi bu ölçütlerin sağlanmasına çalışılmaktadır. Fotoğraf 17’de Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve Anadolu Üniversitesi yerleşkelerinde kullanılan ulaşım araçları, Fotoğraf 18’de üniversite yerleşkesinde bulunan yapıların girişlerine yönelik uygulamalar, Fotoğraf 19’da yapılarda duymasanabilir yüzey Fotoğraf 20’de rampa uygulamaları ifade edilmektedir.

Fotoğraf 17. Yerleşkeye erişilebilirlik A. ODTÜ Yerleşkesi Ulaşım Aracı (Google Görşeller 16), B. Anadolu Üniversitesi Yerleşkesi Ulaşım Aracı (Tutal, 2018)

Fotoğraf 18. Yapı Girişleri A. Eskişehir Teknik Üniversitesi (Tutal, 2018), B. Anadolu Üniversitesi (Google Görşeller 17), C. Kırıkkale Üniversitesi (Google Görşeller 18), D. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yapı Girişi (Demiroğlu vd., 2016)

Fotoğraf 19. Duyumsanabilir Yüzey Uygulamaları, A. Yeni Yüzyıl Üniversitesi (Google Görşeller 19A) B. Üsküdar Üniversitesi (Google Görşeller 19B), C. Boğaziçi Üniversitesi (Google Görşeller 19C)

Fotoğraf 20. Rampa Uygulamaları, A. Yeni Yüzyıl Üniversitesi (Google Görseller 20A), B. Kocaeli Üniversitesi (Google Görseller 20B)

Üniversite yerleşkelerinde özellikle eğitim yapılarında kullanılan asansörlerin butonlarının herkes için olduğu kadar, farklı kullanıcılar için de uygunluğu önemsenmekte, asansörlerden başka platform tipi asansörler de kullanılmaktadır. Yerleşke içerisinde ortak alanlarda farklı kullanıcılar Braille Alfabeti ve görseller ile desteklenen bilgi ve yönlendirme levhalarının kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Peyzaj düzeninde görsel ve sosyal erişimi engelleyecek bitki düzeninin kullanılmasına, çeşitli mevsimlerde çiçek açan ağaç, bodur bitki ve çiçeklerin sosyal ortamın niteliğine katkı sağlamasına özen gösterilmektedir. Ancak yerleşkelerde yaya erişiminin olduğu alanlarda dayanıklı ve kaymaz olması nedeniyle sıklıkla tercih edilen yüzeyi dokulu taş malzemelerin tekerlekli sandalyeler ve görme engellilerin kullandığı beyaz bastonların tekerlekleri için uygun bir malzeme olmadığı söylenebilir. Fotoğraf 21’de platform tipi asansörler, Fotoğraf 22’de bilgi ve yönlendirme levhaları, Fotoğraf 23’te dijital uygulamalar, Fotoğraf 24’te peyzaj düzenine ve Fotoğraf 25’te ise sosyal yaşam alanlarına ilişkin görseller yer almaktadır.

Fotoğraf 21. Asansörler, A. Eskişehir Teknik Üniversitesi (Google Görseller 21A), B. Kırıkkale Üniversitesi (Google Görseller 21A), C. Gazi Üniversitesi (Dikmen, Ç.B. Arşivi, 2011)

Fotoğraf 22. Bilgi ve Yönlendirme Levhaları, A. Eskişehir Teknik Üniversitesi (Google Görseller 22A), B. Marmara Üniversitesi (Google Görseller 22B), C. Çankırı Karatekin Üniversitesi (Google Görseller 22C), D. İstanbul Teknik Üniversitesi (Google Görseller 22D)

Fotoğraf 23. Dijital Uygulamalar, A. İstanbul Teknik Üniversitesi Sesli Adımlar Uygulaması, (Google Görseller 23), B. Çankırı Karatekin Üniversitesi Engelli Şarj İstasyonları (Ökten, 2018)

Fotoğraf 24. Peyzaj Düzeni, A. Anadolu Üniversitesi (Google Görseller 24A), B. Eskişehir Teknik Üniversitesi (Google Görseller 24B), C. İstanbul Teknik Üniversitesi (Google Görseller 24C), D. Pamukkale Üniversitesi (Google Görseller 24D)

Fotoğraf 25. Sosyal Yaşam Alanları, A. Yeditepe Üniversitesi (Google Görseller 25A), B. İstanbul Teknik Üniversitesi (Google Görseller 25B), C. Pamukkale Üniversitesi (Google Görseller 25C),

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de son yıllarda evrensel tasarım ve erişilebilirlik kapsamında önemli gelişmeler yaşanmasına, uygulamalara yönelik standartlar oluşturulmasına ve görece olarak konu ile ilgili farkındalık sağlanmasına karşın, henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. Topluların gelişmesinde eğitim kurumlarının nicelik ve nitelik olarak iyileştirilmesinin önemi yadsınamaz. Herkes için en temel haklardan biri de eğitimidir. Türkiye’de son yıllarda artan üniversite sayısı ile birlikte, üniversitelerden eğitim alan kişi sayısına koşut olarak, eğitim alan engelli sayısı da artmış, üniversitelerde engelsiz birimlerin oluşturulmuştur. Ancak üniversitelerin katılımıyla gerçekleştirilmiş çalıştaylarda (Ulusal Engellsiz Üniversiteler Çalıştay Raporları) alınan kararlar ve üniversitelerin bu amaçla gerçekleştirildiği uygulamalarda farklı kullanıcılar için alternatif eğitim programlarının oluşturulmasında istenilen seviyeye ulaşamadığı ve birkaç örnek dışında konunun daha çok engellilerin erişim ve eğitim sorunları olarak algılandığı ve henüz evrensel tasarım yaklaşımının yaygınlaştırılmadığı görülmektedir. Çalıştaylarda eğitim programlarında tasarım içeren disiplinlerde lisans, lisansüstü eğitim programlarında bu konuda zorunlu ve seçmeli derslerin verilmesi önerisi de tüm üniversitelerde uygulanamamıştır.

Öte yandan evrensel tasarım ve erişilebilirlik kavramlarının en çok önemsendiği yüksek öğretim kurumları olarak üniversitelerde en temel haklardan biri olan eğitimin herkes için uygunluğunun sağlanması, farklı yeti ve algı düzeyindeki bireyler için eğitim programlarının açılması ve eğitim destekleyecek araç ve materyallerin oluşturulmasına yönelik çalışmaların sayısal olarak artması umut vericidir. Konunun akademik çevrelerde tartışılıyor olması, engelliler için olduğu kadar, tüm kullanıcılar için de erişilebilir, yaşanabilir, konforlu mekânlar oluşturmak bağlamında erişilebilir/engelsiz üniversite yerleşkesi kavramını gündeme getirmiştir. Erişilebilir yerleşke yaklaşımı, engelli ve engelsiz tüm bireylerin sunulan eğitim ve kullanılan mekânlar, yapılar ve çevre bağlamında da sosyal hayata katılmalarını ve birbirleriyle etkileşim içinde olmalarına zemin hazırlamaktadır. Bir başka deyişle erişilebilir yerleşke; toplumu oluşturan bireyleri ötekileştirmeden ve yaftalamadan, herkes için eşit ve adil bir eğitim anlayışı ile farklı görülen tüm kullanıcıların gereksinimlerine yanıt verebilir durumda tasarlanması

ve uygulanması anlamına gelmektedir. Bu nedenle üniversite yerleşkelerinin yerleşkeye, yapılara, mekânlara, ortak alanlara ve eğitim programlarına erişilebilirlik sağlayan, kapsayıcı ve insan merkezli tasarlanması gerekmektedir.

En temel haklardan biri olarak görülen eğitim ve bu çalışma özelinde yüksek öğretimin farklılıkları ile kullanıcıların tümünü kapsayan evrensel tasarım anlayışı ile tasarlanması herkes için engelsiz/erişilebilir üniversite yerleşkesi kavramını gündeme getirmiştir. Üniversitelerde yerleşkeye, açık alanlara, ortak mekânlara, eğitim yapıları öncelikli olmak üzere yapılara erişim sağlanması, farklı kullanıcılar için eğitim programlarının ve eğitim materyallerinin oluşturulması ve kullanılan dijital uygulamalar, bilişim sistemleri ile üniversite kullanıcılarının tümünün toplumsal hayata katılımı ve sosyalleşmesi sağlanabilmektedir. Üniversitelerde kurulan engelsiz birimler kent ve üniversite yerleşkesi içerisinde kullanıcıların beklentilerinin karşılanması için gerçekleştirilecek uygulamalara destek vermelidir. Yerleşkelerde mevcut ve yeni yapılacak yapılarda standartların sağlandığı, erişilebilir uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Akatlı, G. ve Güngör, C. (2016). Evaluation of Surrounding Environments of Selected Public Libraries in Ankara with Regard to Turkish Standards Related with Accessibility, Gazi University Journal of Science Part B: Art, Humanities, Design and Planning, Vol: 4, No:4, pp.67-81. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/414047>, (Erişim tarihi: 03.06.2021).

Bozdemir, G. Fotoğraf Arşivi, (2021)

Clarkson, P. J. and Coleman, R. (2015). History of Inclusive Design in the UK, Elsevier, Science Direct Applied Ergonomics 46, pp. 235-247. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23570838/>, (Erişim tarihi: 03.07.2021).

Çepehan Zeyrek, İ. ve Güller, E. (2020). Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes İçin Erişilebilir Tasarım. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 383-410. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1370351>, (Erişim tarihi: 03.07.2021).

Çınar, N. (2010). Üniversite Kampüslerindeki Peyzaj Erişilebilirliğinin Engelliler Açısından İrdelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/30445>, (Erişim tarihi: 16.08.2021).

Demiroğlu, D., Çoban, A. ve Özgür, D. (2016). Engelli bireylerin Üniversite Yerleşkelerinde Ortak Mekânları Kullanabilmeleri Üzerine Örnek Bir Araştırma: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Merkez Yerleşkesi. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi Cilt 6 Sayı: 13, ss. 91-108 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/716800>, (Erişim tarihi: 16.08.2021).

Dikel, Y. Z. (2019). Evrensel Tasarım Kapsamında Kullanıcıların İç Mekân Donatılarına Erişilebilirliğinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=X86C-ue7rrrR-SSn-Q_Ppg&no=UjrIAYqiH3jUjLoLvVaECg, (Erişim tarihi: 26.06.2021).

Dikmen, Ç.B. (2011). Avrupa Kentsel Şartı Ulaşım ve Dolaşım İlkeleri Kapsamında Engellilerin Kentsel Alan ve Yapılara Erişilebilirliklerinin Sorgulanması: Yozgat Örneği. e-Journal of New World Sciences Academy, 6(4). ss. 838-858.

Dikmen, Ç. B. Fotoğraf Arşivi, (2011).

Dişyapar C. ve Güngör C. (2015). An Investigation of the Surrounding Environments of Selected High School Buildings in Ankara with Regard to Turkish Standards Related with Accessibility Gazi University Journal of Science Part B: Art, Humanities, Design and Planning, vol.3, no.2, pp.17-35. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/83789>, (Erişim tarihi: 18.10.2021).

Dostoğlu, N., Şahin, E. ve Taneli, Y. (2009). Evrensel Tasarım: Tanımlar, Hedefler, İlkeler. Mimarlık Dergisi, Sayı: 347. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2062>, (Erişim tarihi: 13.12.2021)

Dökmen, Y. Z. ve Kışlak, T. Ş., (2004), Engelli Olan ve Olmayan Üniversite Öğrencilerinin Demografik ve Psikolojik Özellikleri ile Sorunlarının Karşılaştırılması, Kriz Dergisi 12 (2): 33-47, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/595548> (Erişim tarihi: 29.10.2021)

Duman, Ü. (2017). Evrensel Tasarımın Kamusal Yapılarda Engelliler İçin Önemi: K.K.T.C. İçişleri Bakanlığı Binasının İncelenmesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ss. 29-31, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.

Hilmioğlu, S. ve Seçer Kariptaş, F. (2021). Erişilebilir Üniversite Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Mekânlarının Erişilebilirlik ve Evrensel Tasarım Yönünden Değerlendirilmesi. Online Journal of Art and Design, 10(2). <http://adjournal.net/articles/102/1024.pdf>, (Erişim tarihi: 12.11.2021)

Google Görseller 1A, Olumlu Kaldırım Örneği, <https://bitlis.bel.tr/bitlisteengelli-dostu-modern-kaldirim-donemi/>, Google Görseller 1B, Olumsuz Kaldırım Örneği, <http://www.gazetekadikoy.com.tr/yasam/beyaz-baston-sari-bant-h15362.html>, (Erişim tarihi: 28.05.2021).

Google Görseller 2A, Olumlu Rampa Örneği, <https://www.fibhaber.com/nevsehir-de-bugun/engelsiz-nevsehir-icin-bizi-de-unutma-rasim-baskanim-h103261.html>, Google Görseller 2B, Olumsuz Rampa Örneği <https://www.yasadikca.com/karabuk-kent-merkezinde-engellilerin-kaldirim-tepkisi>, (Erişim tarihi: 28.05.2021).

Google Görseller 3A, Olumlu Bankamatik Örneği, <https://aliyeyucel.blogspot.com/2017/03/engellilere-uygun-atm-haritasi.html>, Google Görseller 3B, Olumsuz Bankamatik Örneği <https://www.kredineews.com/engelliler-icin-saglanan-bankacilik-hizmetleri-nelerdir/> (Erişim tarihi: 28.05.2020).

Google Görseller 4A, Ankara Büyükşehir Belediyesi, <https://www.haber06.net>, Google Görseller 4B, Kandıra Anadolu Lisesi <https://www.kandiraninsesi.com/haber/kandira-anadolu-lisesine-engelli-rampasi-h18339.html>, Google Görseller 4C, Zonguldak Belediyesi Platform Tipi Engelli Asansörü, <http://www.yeniadimgazetesi.com/guncel/belediye-binasina-engelli-asansoru-yapildi-h77218.html> (Erişim tarihi: 02.06.2021).

Google Görseller 5, Danışma Bankosu, <http://www.akriliktezagah.istanbul/corian-resepsiyon-bankosu/corian-resepsiyon-bankosu.html> (Erişim tarihi: 02.06.2021).

Google Görseller 6, Braille Alfabeli Armoni AVM Plan Şeması, <https://www.hurriyet.com.tr/engelsiz-alisveris-merkezi-deneyimi-24816655>, (Erişim tarihi: 02.06.2021).

Google Görseller 7, Isparta Yalvaç Belediyesi Engelli Tuvaleti, <https://www.novakabin.com/isparta-yalvac-belediyesi-engelli-wc-kabinleri-teslim-edildi> (Erişim tarihi: 02.06.2021).

Google Görseller 8A, Yerleşkeye Erişilebilirlik, Chicago Üniversitesi Yerleşkesi Ulaşım Aracı https://safety-security.uchicago.edu/services/ada_accessible_transportation/, Google Görseller 8B, Cambridge Üniversitesi Yerleşke Ulaşım Aracı <https://eddington-cambridge.co.uk/news-and-updates/universal-bus-extends-operating-hours>, (Erişim tarihi: 02.06.2021).

Google Görseller 9, Yapı Girişleri, Berkeley Ed Roberts Üniversitesi Girişi, <https://www.zdnet.com/article/the-power-of-universal-design-at-ed-roberts-campus/>, (Erişim tarihi: 08.06.2021).

Google Görseller 10A, Duyumsanabilir yüzey uygulamaları, Pretoria Üniversitesi <https://www.up.ac.za/disability-unit>, Google Görseller 10B, Viyana Ekonomi Üniversitesi WU Yerleşkesi <https://europeandesign.org/submissions/campus-wu/>, (Erişim tarihi: 08.06.2021).

Google Görseller 11A, Rampa Uygulamaları, Berkeley Ed Roberts Üniversitesi, <https://www.zdnet.com/article/the-power-of-universal-design-at-ed-roberts-campus/>, Google Görseller 11B, Harvard Üniversitesi, <https://hms.harvard.edu/news/ramped-fall>, (Erişim tarihi: 08.06.2021).

Google Görseller 12A, Asansörler, Berkeley Ed Roberts Üniversitesi, <https://tr.pinterest.com/pin/347058715020402247/>, Google Görseller 12 B.C, Miami Üniversitesi <https://www.miamioh.edu/student-life/news/2020/01/armstrong-accessibility-upgrades.html>, (Erişim tarihi: 08.06.2021).

Google Görseller 13A, Yale Üniversitesi Yerleşkesi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=mscPGiNfWtJD0qbxL3trcA&no=qCJGygBuvCqOO6mhNB1clw>, Google Görseller 13B, Atlanta Emory Üniversitesi Yerleşkesi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=wV73N4OtfMyDryzh6DgVUw&no=fHOoB1t2myLcsGTdYIL3sg>, (Erişim tarihi: 11.07.2021).

Google Görseller 14A, Dijital Uygulamalar, Delhi Üniversitesi <https://www.hindustantimes.com/education/delhi-university-s-miranda-house-makes-its-campus-more-disabled-friendly/story-j9ZbnsNeeGPHWR8B31wy5H.html>, Google Görseller 14B, Nevada Üniversitesi Navigasyon Sistemi <https://globalaccessibilitynews.com/2012/05/21/university-of-nevada-scientists-design-low-cost-indoor-navigation-system-for-blind-people/>, Google Görseller 14C, Carnegie Mellon Üniversitesi Akıllı Telefon Uygulaması <https://www.cmu.edu/news/stories/archives/2015/october/blind-navigation-app.html> (Erişim tarihi: 19.11.2021).

Google Görseller 15A, Wright State Üniversitesi <https://www.wright.edu/inclusive-excellence/disability-services/faculty-guide-talking-about-disability> Google Görseller 15B, Brown Üniversitesi https://www.researchgate.net/publication/283265622_BARRIER_FREE_CAMPUS_LANDSCAPE_FOR_STUDENTS_WITH_DISABILITIES Google Görseller 15C, Arizona State Üniversitesi <https://campus.asu.edu/west> (Erişim tarihi: 11.07.2021).

Google Görseller 16, Yerleşkeye erişilebilirlik, ODTÜ Yerleşkesi Ulaşım Aracı <https://engelsiz.metu.edu.tr/tr/engelsiz-kampus-ulasimi>, (Erişim tarihi: 11.07.2021).

Google Görseller 17, Yapı girişleri, Anadolu Üniversitesi, <https://www.anadolu.edu.tr>, (Erişim tarihi: 21.11.2021).

Google Görseller 18 Yapı girişleri, Kırıkkale Üniversitesi <https://kku.edu.tr/Anasayfa/Haber/Index/40> (Erişim tarihi: 21.11.2021).

Google Görseller 19A, Duyumsanabilir Yüzey Uygulamaları, Yeni Yüzyıl Üniversitesi <https://www.yeniuyuzil.edu.tr/ArastirmaMerkezleriYuvamIcerik/Faaliyetler.aspx>, Google Görseller 19B, Üsküdar Üniversitesi <http://yonmimari.com/blog-8-uskudar-universitesi-hissedilebilir-yuzey-uygulamasi>, Google Görseller 19C, Boğaziçi Üniversitesi <https://www.elektromold.com/engelli-urunlerimiz/>, (Erişim tarihi: 21.11.2021).

Google Görseller 20A, Uygulamaları, Yeni Yüzyıl Üniversitesi <https://www.yeniuyuzil.edu.tr/ArastirmaMerkezleriYuvamIcerik/Faaliyetler.aspx>, Google Görseller 20B, Kocaeli Üniversitesi <http://kutuphane.kocaeli.edu.tr/erisilebilirkutuphane.php> (Erişim tarihi: 21.11.2021).

Google Görseller 21A, Eskişehir Teknik Üniversitesi <https://mf.eskisehir.edu.tr/genel-duyurular/engelsiz-%C3%BCniversite-eski%C5%9Fehir-teknik-%C3%BCniversitesi>, Google Görseller 21B, Kırıkkale Üniversitesi <https://kku.edu.tr/Anasayfa/Haber/Index/40> (Erişim tarihi: 11.01.2022).

Google Görseller 22A, Bilgi ve Yönlendirme Levhaları, Eskişehir Teknik Üniversitesi <https://porsukundem.com/engelsiz-universite-eskisehir-teknik-universitesi/>, Google Görseller 22B, Marmara Üniversitesi (<http://yonmimari.com/blog-8-uskudar-universitesi-hissedilebilir-yuzey-uygulamasi>, Google Görseller 22C, Çankırı Karatekin Üniversitesi https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=TKs_iqX1iai9dGGYH1k9bg&no=f1fvq2_GA_6RfUTq1vXIUw, Google Görseller 22D, İstanbul Teknik Üniversitesi <http://www2.itu.edu.tr/kampus/yerleskeler-kimlik-kazaniyor> (Erişim tarihi: 11.01.2022).

Google Görseller 23, Dijital Uygulamalar, İstanbul Teknik Üniversitesi Sesli Adımlar Uygulaması, (Erişim tarihi: 11.01.2022).

Google Görseller 24A, Anadolu Üniversitesi <https://www.facebook.com/anadoluuniversitesi>, Google Görseller 24B, Eskişehir Teknik Üniversitesi <https://mf.eskisehir.edu.tr/genel-duyurular/engelsiz-%C3%BCniversite-eski%C5%9Fehir-teknik-%C3%BCniversitesi>, Google Görseller 24C, İstanbul Teknik Üniversitesi <https://www.hetpeyzaj.com/yesil-kampus>, Google Görseller 24D, Pamukkale Üniversitesi (<https://d20haber.com/egitim/egitim-egitim/paude-engelsiz-universite-yasami-icin-el-ele-projesi/>) (Erişim tarihi: 11.01.2022).

Google Görseller 25A, Sosyal Yaşam Alanları, Yeditepe Üniversitesi <https://yeditepe.edu.tr/tr/universitemiz-kampus-yeditepe/sosyal-yasam>, Google Görseller 25B, İstanbul Teknik Üniversitesi <https://www.arkitera.com/haber/itu-maslak-kampusu-bisiklet-dostu-oluyor/> Google Görseller 25C, Pamukkale Üniversitesi <https://d20haber.com/egitim/egitim-egitim/paude-engelsiz-universite-yasami-icin-el-ele-projesi/> (Erişim tarihi: 11.01.2022).

Gökdal M. ve Ünal S. (2020). Engellilik ve Erişilebilirlik, TSE Standart Enstitüsü Ekonomik ve Teknik Dergisi, 59 (686), 36-53. <https://statik.tse.org.tr/upload/tr/dosya/icerikyonetimi/9376/28042020125827-2.pdf>, (Erişim tarihi: 23.12.2021).

Gören, B. G. (2018). Engelli Bireyler İçin Erişilebilir Üniversite Kampüs Alanlarının Tasarım Stratejilerinin Geliştirilmesi: İstanbul Teknik Üniversitesi Kampüs Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=wV73N4OtfMyDryzh6DgVUw&no=fHOoB1t2myLcsGTdYIL3sg> (Erişim tarihi: 05.07.2021)

İlter, A. T. (2015). Erişilebilirlik Konusunda Bir Değerlendirme ve Yüksek Öğrenim Kurumlarından Bir Örneklem Denemesi: İTÜ Öğrenci İşleri Hizmet Binası. 9. Engelsiz Üniversite Çalıştayı, Muğla <https://www.researchgate.net/publication/313819226>, (Erişim tarihi: 05.07.2021)

İlter, A. T. (2017). Erişilebilirlik ve Engelsiz Üniversite Kampüsleri, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, Sayı: 41, ss. 90-93. <https://www.sdplatform.com/Dergi/1004/Erisilebilirlik-ve-engelsiz-universite-kampusleri.aspx> (Erişim tarihi: 05.07.2021).

İmamoğlu E. O. ve Yasak Gültekin, Y. (1993). Önerilen Dengelenmiş Toplumsal Birey Modeli Işığında Üniversite Gençliğinin Sorunları 1982-192 Döneminde Yayınlanan Araştırmalara İlişkin Bir Değerlendirme, Yorum ve Öneriler Türk Psikoloji Dergisi, 8 (30) 27-41 <https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpd1300443319930000m000320.pdf> (Erişim tarihi: 15.09.2021).

Jones M. L., Mace R. L. and Story, M. F. "The Universal Design File: Designing for People of All Ages and Abilities", Raleigh, North Carolina State University. (1998). <https://www.slideshare.net/danamato/universal-design-files> (Erişim tarihi: 28.05.2021).

Kavak, M. (2010). Evrensel Tasarım Yaklaşımı Bağlamında Kamusal Mekânlar: Harbiye Kongre Vadisi örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tezarsivi.com/evrensel-tasarim-yaklasimi-baglaminda-kamusal-mekanlar-harbiye-kongre-vadisi-ornegi>, (Erişim tarihi:03.10.2021)

Meşhur Alkan, H. F. ve Tekin, M. (2018). Evrensel Tasarım Yaklaşımının Şehir Planlama Disiplini Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi, Online Journal of Art and Design, 6(5), ss. 101-107., <http://www.adjournal.net/articles/65/656.pdf> (Erişim tarihi: 28.11.2021)

Mızrak G., Güngör C. ve Sahil S. (2021). The Investigation of University Buildings Environments with Regard to Turkish Standards on Accessibility: Gazi University Faculty of Education Buildings Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning, Vol: 9, No: 3, pp.251-264. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1976710>, (Erişim tarihi: 17. 11.2021).

Muğan Akıncı, G. (2006). Evrensel tasarım yaklaşımı: Bayburt Üniversitesi Örneği. Journal of Design Theory,10(17), 16-26. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208071>, (Erişim tarihi: 16.11.2021).

Ökten, G. (2018). Evrensel Tasarım İlkeleri Doğrultusunda Engelsiz Üniversite Kampüslerinin Tasarlanması ve Biçimlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İçmimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı, Sanatta Yeterlik Tezi. Ankara.

Özdemir, Ş. (2019). Üniversite Kampüslerinin Kapsayıcı Tasarım Kavramına Uygun Hale Getirilmeleri İçin Bir Değerlendirme Aracı Önerisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=mScPGiNfWtJD0qbxL3trcA&no=qCJGygBuvCqOO6mhNBle1w>, (Erişim tarihi: 16.11.2021).

Sınacı Özfindık, F., Hovardaoğlu, O. ve Çalışır Hovardaoğlu, S. (2020). TÜBİTAK 4004 Programı Desteğiyle Engelli Üniversite Öğrencilerine Kapsayıcı- Engelsiz Kampüs Tasarımı Eğitimi Projesinin Değerlendirilmesi, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi Cilt 10, Sayı: 1, ss. 24-35. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/higheredusci/issue/61501/918310> (Erişim tarihi: 12.08.2021).

Şişman, Y. (2014). Engelliler açısından eşitlik ayrımcılık ve eğitim hakkı. Sosyal Politikalar Çalışmaları Dergisi, 32(14), ss. 57-85. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197925> (Erişim tarihi: 05.11.2021).

Turner, P. (1990). Campus: An American Planning Tradition", The Architectural History Foundation/MIT Press series no. 7

Tutal, O. (2018). Üniversite Yerleşkeleri ve Erişilebilirlik, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt: 6, Sayı: 15, ss. 753-775 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/621945> (Erişim tarihi: 15.08.2021).

Ulusal Engelsiz Üniversiteler Çalıştay Raporları <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=ulusal-engelsiz-universiteler-calistayi-raporlari.pdf> (Erişim Tarihi: 24.09.2021)

Uyar, L. (2006). Birleşmiş Milletlerde İnsan Hakları Yorumları İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ünver, H. ve Yamaçlı, R. (2014). Ulaşılabilirlik Kültürü. Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 2(1), 215-226. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/56250>, (Erişim tarihi: 11.09.2021).

Yıldız, S. (2014). Türkiye’de Turizm Tesislerinde Evrensel Tasarım İlkeleri Üzerine Bilgi Geliştirilmesi, İstanbul Örneğinde İrdeleme, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul. tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Mae0tS9rkdOSkkJy-_Arkw&no=PN4s8jjjnX76t1QcRj1j6A, (Erişim tarihi: 01.10.2021).

Yüksek Öğretim Kurumu (2020). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/engelsiz-erisim-engelsiz-egitim.aspx> (Erişim tarihi: 29.10.2021).

Yücel, M. Fotoğraf Arşivi (2021).

Subject Area
Healthcare
Management

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 938-948

Arrival
28 January 2022
Published
24 March 2022
Article ID Number
3908
Article Serial Number
09

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3908>

How to Cite This Article

Çobanlar Akkaş, S. & Akdolun Balkaya, N. (2022). "Gebelik Döneminde Eş Uyumu ve Etkileyen Faktörler" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:938-948

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Gebelik Döneminde Eş Uyumu ve Etkileyen Faktörler¹

Dyadic Adjustment and Affecting Factors During Pregnancy

Sevilay ÇOBANLAR AKKAŞ¹ Nevin AKDOLUN BALKAYA²

¹ MSc., RN, Özel Aydın Göz Hastanesi, Aydın/Türkiye

² Prof. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Muğla/Türkiye

ÖZET

Amaç, gebelikte eş uyumunu ve etkileyen faktörleri belirlemektir. Araştırma, kesitsel ve analitik tiptedir. Örneklemi Aydın Efeler İlçesi 1 No'lu Aile Sağlığı Merkezi (ASM)'ye bağlı gönüllü 152 gebe oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak soru formu ve Çiftler Uyum Ölçeği (ÇUÖ) kullanılmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından gebelerin evlerinde ziyaret edilmesi ve öz bildirimleri ile toplanmıştır. Veriler Ki-Kare, Kruskal Wallis H, Mann Whitney-U ve Çoklu Regresyon analizi ile değerlendirilmiştir. $p < 0.05$ anlamlı kabul edilmiştir. Yaş ortalaması 28.28 ± 5.52 ve evlilik süreleri 5.49 ± 5.16 olan kadınların %71.7'si ev hanımı ve %44.1'i ilköğretim mezunudur. Ortalama 22.35 ± 8.31 haftalık gebe olan kadınların %93.4'ü doğum öncesi bakım almıştır. Kadınların %80'i eşlerinden destek ve manevi destek (%51) almış, alınan destek %57.7 oranında iyi bulunmuştur. Kadınlar gebeliğin evliliği (%42,8), eş ilişkilerini (%52) ve eşin yaklaşımını (%42,8) olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Örneklem Çiftler Uyum Ölçeği puan ortalamaları 96.35 ± 2.16 'dır ve trimesterlere göre farklılık göstermemektedir. Gebelerin eş uyumunu %72.9 oranında en fazla aile tipi, evlenme şekli, eş ilişkisi, evlilik algısı, gebelikte bilgi alma, eşin antenatal bakımlara katılımı, gebelikte sağlık sorunu yaşama, gebelikte eş desteği alma ve gebeliğin evliliğe etkisi yordamaktadır ($p < 0.001$). Bunlardan eşin antenatal bakıma katılımı ve gebeliğin evliliğe etkisi eş uyumunu pozitif, diğerleri negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca, gebelerin eş uyumunu en çok genel olarak evliliğin nasıl gittiği, en az evlilik tipi etkilemektedir. Gebelikte eş uyumu orta düzeydedir ve en fazla evlilik, eş ilişkisi ve gebelikle ilgili faktörlerden etkilenmektedir ($p < 0.05$). Gebelerin bu faktörler yönünden kapsamlı olarak değerlendirilmesi ve eş uyumunu artırmaya yönelik planlamalar yapılması, ayrıca doğum öncesi bakım ve gebe sınıfı eğitimlerine eş katılımının sağlanması nitelikli bir doğum öncesi bakım hizmetinin sunumuna katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Gebelik, Eş Uyumu, Etkileyen Faktörler

ABSTRACT

This study aimed to determine dyadic adjustment and affecting factors during pregnancy. The study is of cross-sectional, analytic type. The sample included 152 voluntary pregnant women registered in Family Health Center No.1 in Efeler, Aydın. Self-reported data were collected via a Questionnaire and Dyadic Adjustment Scale (DAS) by visiting the pregnant women at their homes, and evaluated by Chi-square, Kruskal-Wallis H and Mann-Whitney-U tests and multiple regression analysis. A $p < 0.05$ was considered as significant. The mean age and average length of marriage of women was 28.28 ± 5.52 and 5.49 ± 5.16 years, respectively. Most attendants (71.7%) were housewives and 44.1% primary school graduates. Mean pregnancy duration was 22.35 ± 8.31 weeks, and 93.4% received antenatal care. 80% of women have got support from their spouses and got spiritual support (51%), and received support was found good by 57.7%. Women thought that pregnancy affects marriage (42.8%), peer relationships (52%) and spouse's approach (42.8%) negatively. Sample's mean DAS score was 96.35 ± 2.16 , and does not differ according trimesters. Marriage/partner compliance was predicted at a rate of 72.9% by family type, marriage type, obtaining information during pregnancy, spouse's attendance at antenatal care, health problems during pregnancy, spousal support, relationship with husband, status of marriage, and effect of pregnancy on marriage ($p < 0.001$). Among those, husbands' attendance at antenatal care and pregnancy's effect on marriage affected adjustment positively, all others affected negatively. Couple's adjustment was most affected by "status of marriage", and least affected by "family type ($p < 0.05$). As a result, marital harmonies of pregnant women were medium, and were affected by a variety of factors, particularly marriage, dyadic relationship and pregnancy. Comprehensive evaluation of pregnant women in terms of these factors and making plans to increase spousal harmony, as well as ensuring spouse participation in prenatal care and pregnant class training will contribute to the delivery of qualified antenatal care services.

Key Words: Pregnancy, Dyadic Adjustment, Affecting Factors

1. GİRİŞ

Gebelik neşeli ve önemli bir yaşam olayı olmakla birlikte, değişen eş ve aile dinamiklerine uyumun arttığı kritik ve çalkantılı bir dönemdir (Mazzeschi ve ark., 2015; Brandão ve ark., 2019). Gebelik ve ebeveynliğe geçiş sadece kadın ve eşi için değil, çift ilişkisi ve uyumu için de stresli olabilir. Bu süreçteki rollerin ve ilişki doğasının yeniden tanımlanması psikolojik iyi oluşu artırabileceği gibi, partnerler ve çift ilişkisi açısından sıkıntı da yaratabilir (Brandão ve ark., 2019).

Bir eşle ilişkiyi yansıtan eş uyumu (dyadic adjustment), eşlerin evlilik içindeki çeşitli çatışmaları çözmek ve evlilik hayatından doyum ve istikrarı sağlamak için izledikleri davranışsal ve duygusal bir süreci yansıtır (Spainer, 1976). Yüksek kalitede bir eş ilişkisine sahip olan gebeler eşlerinden daha etkili sosyal destek algılar (Korja ve ark., 2016),

¹ Bu çalışma, Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje No: ASYO-13008).

Bu çalışma Sevilay ÇOBANLAR AKKAŞ'ın Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Bu çalışma, 27-30 Nisan 2015'de İstanbul'da düzenlenen 2. Uluslararası & 6. Ulusal Ebelik Öğrenci Kongresi'nde Sözlü Bildiri olarak sunulmuştur.

gebelikte sağlık durumunu düzeltir, evlilik uyumunu artırır (Yılıdırımlı ve Korkut, 2015), gebelik ve doğum sonrası ruhsal sorunlara karşı kendisini daha iyi korur (Bostancı Daştan ve ark., 2015), doğum sonrası aile etkileşimine maksimum düzeyde katkı sağlar (Korja ve ark., 2016) ve bağlanma kaygısı ve ebeveynlik stresini azaltır (Salcuni ve ark., 2015).

Gebelik, eşler arasındaki problemi ve kötü evlilik ilişkilerini düzeltmek için kurtarıcı olarak düşünülebilmektedir. Ancak, Leach ve ark., (2014) çatışmaları ve evlilik problemlerinin çözümünde gebeliğin etkili olmadığını vurgulamaktadır. Aksine, gebelikle birlikte evlilik ilişkilerindeki değişimler gebeliği daha stresli hale dönüştürmektedir (Manjunath ve Venkatesh, 2011). Gebelikte özellikle kadının stresi eşine göre çok daha fazladır (Mazzeschi ve ark., 2015). Ancak, eş distressi eşlerin birbirleriyle ilişkilidir ve stresli bir partnerle yaşayan eşler de artan stres semptomları göstermektedir (Brandão ve ark., 2019).

Gebelik döneminde yaşanan evlilik uyumsuzluğu ya da çatışmasının dyadik fonksiyon üzerindeki etkisinin çok önemli olduğu ve bu dönemde eşlerin yaşadığı depresyon için önemli bir stresör olduğu belirtilmektedir (Alves ve ark., 2018; Chhabra ve ark., 2020; Terrone ve ark., 2020). Gebelik ve postpartum dönemde partnerler arasında görülen yüksek anksiyete ve depresyon skorları ile eşlerin dyadik uyumları, distressleri, başa çıkmaları ve evlilik doyumları arasında bağlantı saptanmıştır (Alves ve ark., 2018; Brandão ve ark., 2019; Chhabra ve ark., 2020; Terrone ve ark., 2020). Partner ilişkileri, eş ile ilişki süresi ve evlilik gebelikteki anksiyete, depresyon ve posttravmatik stres bozukluğu gibi önemli ruhsal bozukluklardan en az birinin semptomları ile ilişkilidir (Mahenge ve ark., 2015; Terrone ve ark., 2020). Eşler arasındaki uyum sorunları ve evlilik hayatındaki problemler ya da gebelikteki nomatif değişikliklerin eşler tarafından özellikle stresli algılanması çiftlerin ruh sağlıklarının bozulmasına, sosyal destek kaynaklarının azalmasına, birbirlerinden uzaklaşmalarına ve ebeveynlik rollerinin negatif etkilenmesiyle sonuçlanmaktadır (Murray ve McKinney, 2014; Mangialavori ve ark., 2020). Mazzeschi ve ark., (2015) gebelikte eş uyumunun doğum sonrası üç aydaki ebeveyn stresinin prediktörlerinden biri olduğunu ve eş uyumunun maternal bağlanma stilini negatif etkilediğini ortaya koymuştur. Brandão ve ark., (2019) gebelikte çiftlerin düşük eş uyumlarının anksiyete, depresyon ve fetusa bağlanma düzeyleri ile ilişkili olduğunu ve özellikle babaların depresif semptomlarının annenin düşük eş uyumu ve fetusa bağlanma düzeyinden etkilendiğini saptamışlardır.

Gebelikte eş uyumunu birçok faktör etkileyebilmektedir. Bunlardan biri evliliğdir. Evlilik gebelikten sonra 2. sırada (%49.6) strese neden olan yaşam olayı olarak görülmektedir (Bayık ve ark., 2006). Diğer faktörler arasında yaş, cinsiyet, evlilik şekli, gebeliği isteme, doğum öncesi eğitim ve doğuma hazırlık eğitimi alma, eşin DÖB’de yer alması, gebeliğin eş ilişkisi ve yaklaşımına etkisi, çocuk varlığı ve sayısı ile anksiyete ve depresyon yer almaktadır (Serçekuş ve Okumuş, 2009; Alvarado-Esquivel ve ark., 2015; Bilgen ve Tekin, 2020; Chhabra ve ark., 2020; Küçükkaya ve ark., 2020; Bulbul ve Mucuk, 2021; Zhang ve ark., 2021). Eşler arası uyumu yordamada gebelikte yaşanan bulantı ve kusmanın etkili olduğu ve evlilik uyumu arttıkça gebelikte bulantı ve kusma şiddetinin azaldığı (Yerenkürül ve Mete, 2012; Rwakarema ve ark., 2015) vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, eşler arası uyum doğrudan ya da aracılık ederek eşler üzerinde ek stres yaratarak gebelik ve doğum sonu süreçleri olumsuz etkilemekte ve eşlerin pozitif adaptif değişiklikler yapmalarını gerektirmektedir (Molgora ve ark., 2019; Olsavsky ve ark., 2020). Gebelik bu konuda çiftlere önemli bir fırsat sağlar (Doss ve Rhoades, 2017). Gebelik sürecinde özellikle kadınların fetusun sağlığı, doğum korkusu, ebeveyn olma, mali ve aile ilişkileri gibi endişeleri benzersizdir ve özel ihtiyaçlarının dikkate alınması tedavi katılımlarını sağlamak için gereklidir (Darwin ve ark., 2017). Holistik yaklaşım doğrultusunda hemşire ve sağlık bakımı verenlerin gebelerin eş uyumunu değerlendirmeleri, gerekli desteği vermeleri ve gerektiğinde özelleşmiş bakımı almaları için bir uzmana refere etmeleri beklenir (Thome ve Arnardottir, 2013; Murray ve McKinney, 2014). Bu yaklaşım gebelerin gebelik ve doğum deneyimlerini ve aile ilişkilerini olumlu yönde etkileyecek ve eş desteğini harekete geçirerek sorunları ile baş etmelerini sağlayacak, ayrıca eşlerin streslerini azaltacaktır (Thome ve Arnardottir, 2013; Alves ve ark., 2018). Literatürde gebelik döneminde eşler arası uyumu yordayan farklı değişkenlerin birlikte etkisini inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu doğrultuda araştırma, “kadınların gebelik döneminde eş uyumları nasıldır ve gebelik döneminde eş uyumu hangi faktörlerden etkilenmektedir” sorularına cevap bulmayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Tipi ve Yapıldığı Yer

Araştırma, gebelikte eş uyumunu ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla kesitsel tipte yapılmıştır. Araştırma, Aydın İli Efeler İlçesi’nde faaliyet gösteren 1 No’lu Aile Sağlığı Merkezi (ASM)’nde gerçekleştirilmiştir. Bu ASM, diğerlerine göre daha fazla nüfus ve Aile Hekimi’ne sahiptir ve sosyal açıdan daha heterojen bir topluma hizmet sunmaktadır. Bu bölgede yaşayan kadınlar genelde ev hanımı olup, düşük eğitim düzeyi ve orta gelir düzeyine sahiptir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Evreni, Aydın İli Efeler İlçesi 1 No'lu ASM'de bakım alan gebeler oluşturmuştur. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiştir. Çalışmaya merkezde yedi hekimin bakım verdiği 160 gebe dâhil edilmiştir. Araştırmaya evli ve en az okur-yazar olan, iletişim problemi olmayan, tanılanmış psikiyatrik sorunları olmayan ve gönüllü olan gebeler dâhil edilmiştir. Örneklemi bu kriterleri sağlayan 152 gebe oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Veriler tanıtıcı bilgi formu ve Çiftler Uyum Ölçeği (ÇUÖ) ile toplanmıştır. Araştırmacı tarafından literatüre göre hazırlanan tanıtıcı bilgi formunda kadınların sosyodemografik, obstetrik, sosyal destek ve evlilik durumlarına ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Evli veya beraber yaşayan çiftlerde eşler arası uyumu (Dyadic Adjustment Scale) değerlendirmek için Spainer tarafından 1976'da geliştirilen ÇUÖ'nün Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Fışıoğlu ve Demir (2000) tarafından yapılmıştır. Otuz iki maddeden oluşan ölçekteki 30 soru 5 ile 7 seçenekli likert tarzındadır ve genelde her zamandan hiçbir zamana kadar sıralanan seçenekleriyle 0-7 arasında değişen puanlar almaktadır. Ölçekteki iki soru evet veya hayır şeklinde olup, 0 veya 1 puan ile değerlendirilmektedir. Ölçekten en az 0, en fazla 150 puan alınmaktadır. Ölçekden alınan toplam puanın artması bireyin ilişkisi ve evlilik uyumunun iyi olduğunu göstermektedir. Ölçekde dört alt ölçek (çift tatmini, eşler arası birliktelik, eşler arası fikir birliği ve eşler arası duygulanım) vardır. Çift tatmini alt ölçeği eşlerin duygu ve iletişimle ilgili olumlu ve olumsuz özelliklerini sorgulamakta olup, 10 maddeden (16-23, 31 ve 32) oluşmakta ve en fazla 50 puan alınmaktadır. Eşler arası birliktelik alt ölçeği, eşlerin birlikte geçirdikleri zamanla ilgili beş sorudan (24-28) oluşmakta olup, en fazla 24 puan alınmaktadır. Eşler arası fikir birliği alt ölçeği, evlilik ilişkisinde eşlerin temel konulara yönelik anlaşma düzeyini göstermekte olup, 13 maddeden (1-5, 7, 8, 10-15) oluşmaktadır. Bu bölümden en fazla 65 puan alınmaktadır. Dört maddeden (4, 6, 29, 30) oluşan eşler arası duygulanım alt ölçeği ise eşlerin birbirlerine sevgi gösterme şeklinde anlaşma derecelerini göstermektedir. Bu alt ölçekden en fazla 12 puan alınmaktadır. ÇUÖ'nün Türkçe versiyonunun güvenilirliği (Cronbach $\alpha= 0.92$) orijinal ölçeğe (Cronbach $\alpha= 0.96$) çok yakındır. Güvenirlikler çift tatmininde 0.83, çift birlikteliğinde 0.75, fikir birliğinde 0.75 ve duygulanımda 0.80 bulunmuştur (Fışıoğlu ve Demir, 2000).

2.4. Verilerin Toplanması

Veri toplama öncesinde İl Sağlık Müdürlüğü'nden kurum izni ve etik onay (Protokol No: 2012/91) alınmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından ev ziyareti yapılarak toplanmıştır. Önce kadınlara çalışma hakkında bilgi verilmiş ve çalışmaya katılmak isteyen gönüllülerden yazılı ve sözlü onam alınmıştır. Ardından öz bildirim yöntemine göre formları doldurmaları istenmiştir.

2.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler Statistical Package for Social Science (SPSS) 15.0 paket programında değerlendirilmiş ve anlamlılık düzeyi 0.05 alınmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogrov Smirnov testi ile kontrol edilmiştir. Analiz sonucu ÇUÖ verileri normal dağılmadığından ($p<0.05$), iki grup verileri Mann-Whitney U testi, ikiden fazla grup verileri de Kruskal-Wallis H testi ile karşılaştırılmıştır. Post hoc analizleri için Bonferroni Düzeltmeli Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testlerinde anlamlı bulunan değişkenler regresyona alınmış, ancak analiz sonucunda etkili bulunan dokuz bağımsız değişken (aile tipi, evlenme şekli, gebelikte bilgi alma durumu, gebelikte eşin kontrollere katılımı, gebelikte sağlık sorunu yaşama durumu, gebelikte algılanan eş desteği algısı, genel eş ilişkisi, genel evlilik algısı ve gebeliğin evliliğe etkisi) modele alınmıştır. Enter, stepwise ve backward tipi çoklu regresyon analizleri sonucunda backward tipi çoklu regresyonun çift uyumunun varyansını en fazla açıkladığı ve en fazla değişkenin modele eklenebildiği belirlenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Sosyodemografik Özellikler

Örneklem sosyodemografik özellikleri Tablo 1'de görülmektedir. Gebelerin yaş ortalaması 28.28 ± 5.52 ve evlilik süreleri 5.49 ± 5.16 yıl olup, 2.19 ± 1.34 kez gebe kalmışlar ve 1.57 ± 0.49 sayıda çocuğa sahiptirler. Katılımcıların ortalama gebelik haftaları 22.35 ± 8.31 'dir. Katılımcılar gebelikleri nedeniyle evlilik (%42.8), eş ilişkisi (%52) ve yaklaşımlarının (%42.8) daha çok olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir (Tablo 2).

3.2. Gebelikte Eş Uyumu

Gebelerin ÇUÖ puan ortalaması 96.35 ± 2.16 'dır. Gebelerin ÇUÖ alt ölçek puan ortalamaları da orta düzeydedir (Tablo 3). Gebelerin %57.2'sinin eş uyumları orta düzeyde, %41.4'ünün ise iyidir.

3.3. Gebelikte Eş Uyumunu Etkileyen Faktörler

Gebelerin ÇUÖ puan ortalamalarının birçok sosyodemografik özelliklerden etkilendiği bulunmuştur ($p<0.05$). Oluşturulan model, eş uyumu varyansının %72.9'unu açıklamaktadır ($p=0.000$). Regresyonda aile tipi, eşi ile evlenme şekli, gebelikte bilgi alma durumu, gebelik kontrollerine eşin gelip gelmemesi, gebelik esnasında sağlık sorunu yaşayıp yaşamama, gebelik süresince eşinden destek alma, genel olarak eşiyile olan ilişkisi, genel olarak evliliğin nasıl olduğu ve gebeliğin evliliğe olan etkisinin çift uyumunu etkileyen bağımsız değişkenler olduğu saptanmıştır ($p=0.000$). Bunlardan eşin antenatal kontrollere katılma durumu ve gebeliğin evlilik üzerine etkisi eş uyumunu pozitif, diğerleri negatif yönde etkilemektedir. Genel olarak evliliğin nasıl gittiği eş uyumunu en çok etkilerken, evlilik tipinin en az etkileyen değişken olduğu bulunmuştur ($p<0.05$) (Tablo 4).

4. TARTIŞMA

Bu araştırma, Türkiye'nin batısındaki Aydın İl merkezinde heterojen nüfus yapısına sahip ve Aile Sağlığı Hekimi bakımından avantajlı olan 1 No'lu ASM bölgesinde gebelerin eş uyumu ve bunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma sonucunda gebelerin %57.2'sinin ÇUÖ puan ortalamasının 96.35 ± 2.16 olduğu, yani orta düzeyde bir eş uyumuna sahip oldukları ve bunun trimesterlere göre farklılık göstermediği bulunmuştur. Ayrıca, gebelik sürecinde eşler arası uyumun göstergeleri olan fikir birliği, tatmin, duygulanım ifadesi ve birliktelik alt ölçekleri puan ortalamalarının da orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Literatürde çalışmamızdan farklı olarak kadınların ÇUÖ puan ortalamasının 102 ile 125 puan arasında değiştiği görülmüştür (Fışıoğlu ve Demir, 2000; Rollé ve ark., 2017; Molgora ve ark., 2019). Çin'de yapılan bir çalışmada 3. trimesterdeki 785 gebe kadının %70.6'sının evlilik uyum puanının yüksek olduğu bulunmuştur (Wang ve ark., 2010). Bu çalışmaların aksine Yerenkürül ve Mete (2012), gebelerin %54.5'inin düşük evlilik uyumuna sahip olduğunu saptamıştır. Bulbul ve Mucuk (2021) eş uyum puanını sağlıklı gebelerde 56.00, riskli gebelerde 53.00 bulmuştur. Gümüüşdaş ve Ejder Apay (2016) Türkiye'nin doğusundaki gebelerde evlilik uyumu puan ortalamasını 34.93 ± 13.30 olarak saptamışlardır. Çalışma bulgumuza yakın olarak Küçükkaya ve ark., (2020) çift uyum puanının 91.7 ± 32.3 olduğunu ve gebelik dönemi ilerledikçe uyumun arttığını rapor etmiştir. Rollé ve ark., (2017), gebelerin eşleri ile aralarındaki fikir birliği, tatmin ve duygulanımın iyi, birlikteliğin ise orta düzeyde bir uyum gösterdiğini bulmuşlardır. Bizim çalışmamızda da eşler arası birliktelik daha düşük bulunmuştur. Araştırmamızdaki trimesterlere göre farklılık göstermeyen orta düzeydeki eş uyumu, gebelerin %23'ünün evlilik problemi yaşamaması ve yaklaşık %56-58'inin genel evlilik ve eş ilişkisi ile eş desteği algısının iyi olması, kadınların yarısından fazlasının gebelikte sağlık sorunu yaşamaması ve yarısının eşlerinin antenatal kontrollere bazen geldiğini belirtmeleri, ayrıca kadınların gebelikleri nedeniyle evlilik, eş ilişkisi ve yaklaşımlarının daha çok olumsuz etkilendiği yönündeki açıklamaları ile açıklanabilir. Gebelerin önemli bir kısmının çekirdek aile yapısında, gebeliğe uyumun sağlandığı 2. trimesterde ve multigravida olduğu, düzenli ve yüksek oranda doğum öncesi bakım aldıkları, sosyal desteklerinin olduğu ve özellikle Türkiye'nin batısındaki bir il merkezinde yaşadıkları da dikkate alınırsa eş uyumlarının iyi olması beklenirdi. Bulgular, gebeliğin eş beklentileri ile algılarında değişiklik yaratabileceğine ve baba adaylarının gebelerle daha fazla etkileşime geçmelerinin önemli olacağına işaret etmektedir.

Bu çalışmada ikinci olarak "gebelerin eş uyumunu hangi faktörler etkilemektedir" sorusuna yanıt bulunması amaçlanmıştır. Bunun için yapılan regresyon analizi sonucunda gebelerin eş uyumlarının yaklaşık 2/3'ünün sosyodemografik, obstetrik, evlilik ve sosyal destekle ilgili çeşitli faktörlerden etkilendiği saptanmıştır. Saptanan sosyodemografik faktörlerden aile tipi; evlilikle ilgili faktörlerden evlilik şekli, genel olarak eşiyile olan ilişki ve evliliğin nasıl olduğu ile kadının gebeliğinin evliliğe olan etkisine ilişkin algısı; obstetrik faktörlerden gebelikte bilgi alma ve gebelik esnasında sağlık sorunu yaşama durumu; sosyal destek faktörlerinden ise gebelik kontrollerine eşin gelip gelmemesi ve gebelik süresince eşinden destek alma önemli bulunmuştur. Bulgular, gebelik öncesi ve gebelik döneminde eş uyumunu etkileyen faktörler açısından gebelerin bütüncül olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermesi ve sağlık personeline gebelerin ikili ilişkisinin kalitesini artırmak için rehberlik etmesi açısından önemlidir. Literatürde eş uyumunu etkileyen faktörler çeşitlilik göstermektedir. Sosyodemografik faktörlerden yaş ve cinsiyetin eş uyumunu etkilediği belirtilirken (Yanikkerem ve ark., 2016; Li ve ark., 2016; Haylı ve ark., 2017), çalışmamızda aile tipinin eş uyumunu negatif olarak etkileyen önemli bir sosyodemografik değişken olması gebelerin önemli bir kısmının eğitim düzeyinin düşük olması ile ilişkili olabilir.

Bu çalışmada evlilikle ilgili faktörlerden evlilik şekli, genel olarak eşle olan ilişki, genel olarak evliliğin nasıl olduğu ve gebeliğin evliliğe olan etkisine ilişkin gebenin algısı eş uyumunu yordayan önemli değişkenler olarak saptanmıştır. Genel olarak evliliğin nasıl gittiği gebelerin eş uyumunu en fazla, evlenme şekli ise en az etkileyen faktör olmuştur. Ayrıca evlilik şekli, evliliğin genel olarak nasıl olduğu ve eş ilişkisinin eş uyumunu negatif etkilediği bulunmuştur. Çalışmalarda da evlilik yaşı ve süresi, evlilik biçimi ve tanışma süresinin eş uyumunu etkilediği (Yanikkerem ve ark., 2016; Li ve ark., 2016; Haylı ve ark., 2017) ve arkadaş olarak, tanışarak, anlaşarak/isteyerek evlenenlerin eş uyumlarının yüksek olduğu bulunmuştur (Küçükkaya ve ark., 2020; Durualp ve

ark., 2017). Evlilik ilişkisi kalitesi ve doyumunun aile içi etkileşimlere olumlu katkılar sağladığı ve evli olup olmamaktan çok evlilik ilişkisinin kalitesiyle sağlık durumu arasında önemli bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Korja ve ark., 2016). Evlilik ve eş ilişkisine yönelik problemler evlilik doyumunu ve eş uyumunda azalmaya ve strese yol açmaktadır (Sönmez ve ark., 2018). İlişki anksiyetesi prenatal bağlanma ve çift uyumu ile negatif ilişkilidir (Mazzeschi ve ark., 2015). Düşük evlilik doyumunu çiftlerin yüksek prenatal depresyonu ve düşük aile etkileşimi ile ilişkilidir (Korja ve ark., 2016; Chhabra ve ark., 2020; Lee ve ark., 2021). Kötü evlilik-eş ilişkisi gebelikte psikososyal sağlığın bozulmasında önemli risk faktörleridir (Şahin ve Kılıçarslan, 2010). Eşle ilişkilerinde doyumsuz olan kadınlar 4 kat fazla perinatal distress yaşamaktadır (Jonsdottir ve ark., 2017). Peterson-Post ve ark., (2014) evliliğin ilk yılındaki evlilik uyumunun eşlerdeki depresif semptomları, sonraki 10 yılda da kadınlardaki depresif semptomları predikte ettiğini saptamıştır. Bunların dışında babanın perinatal dönemdeki katılımının aile etkileşiminin kalitesini predikte ettiği belirtilmektedir (Simonelli ve ark., 2016). Çalışmadan elde edilen bulgular, gebelik döneminde evlilik ve eşle ilgili özelliklerin gebelikte eş uyumuna negatif etkisini azaltmaya yönelik koruyucu girişimlerin başlatılmasına gereksinimi ortaya koymaktadır. Çalışmamızda gebeliğin evliliğe etkisinin eş uyumunu pozitif yönde etkilediğinin saptanması bunu destekler niteliktedir. Bulgumuzdan farklı olarak Leach ve ark., (2014), gebeliğin çatışmaları ve evlilik problemlerini çözmeye yardımcı olmadığını belirtmektedir. Ayrıca ilk çocuktan sonra başlamak üzere, her çocuğun doğumu ile çiftlerin evlilik doyumundaki azalmanın arttığı, bu azalmanın özellikle kadınlarda dikkat çekici boyutta olduğu bildirilmektedir (Sönmez ve ark., 2018). Multipar çiftlerin evlilik doyumunu ve ilişki kalitesinde azalma daha fazladır (Lindblom ve ark., 2014). Araştırma sonucumuzun literatürü desteklememesi, gebelerin kültürel durumlarıyla ilişkili olabilir, ayrıca gebeliğin evlilik için halen kabul edilen bir olgu olabileceğini düşündürmektedir.

Obstetrik faktörlerden gebelik sürecinde sağlık sorunuyla karşılaşma ve bilgi alma durumunun eş uyumunu yordayan önemli değişkenler olduğu, gebelikte sağlık sorunu yaşama ve bilgi alma durumlarının evlilik uyumunu negatif, eşin gebelik kontrollerine gelmesinin ise pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Çalışmamızdan farklı olarak çocuk sahibi olma ve planlı gebelik yaşama eş uyumunu etkileyen faktörler olarak saptanmıştır (Yanikkerem ve ark., 2016; Li ve ark., 2016; Haylı ve ark., 2017; Küçükkaya ve ark., 2020). Çalışma sonuçlarımızı destekleyecek şekilde Yıldırım ve Korkut (2015), gebelerin sağlık şikayetleri arttıkça evlilik uyumlarının azaldığını saptamışlardır. Özellikle gebelikte bulantı-kusma problemlerinin, gebe kadınların eşleriyle olan ilişkilerinden memnuniyetsizliklerinin bir belirtisi olduğu ileri sürülmekte ve kadının evliliği hakkındaki negatif duygularını kusma yoluyla yansıttığı iddia edilmektedir (Kara ve ark., 2016). Gebelikte bulantı kusma şiddeti ile evlilik uyumu arasında zayıf bir ilişki bulunurken, eş ilişkisi ile orta kuvvette bir ilişki olduğu saptanmıştır (Yerenkürnl ve Mete, 2012). Gebelikte toplam sağlık davranışı arttıkça evlilik uyumu da artmaktadır (Yıldırım ve Korkut, 2015). Yine gebelikte bilgi alma ile gebelerin psikososyal sağlıkları arasında önemli ilişki vardır (Darwin ve ark., 2017, Özşahin ve ark., 2018). Antenatal dönemde eğitim almış olan kadınların gebeliğe uyumları ve eşleriyle iletişimleri olumlu etkilenmektedir (Serçekuş ve Okumuş, 2009). Doğum öncesi eğitim ve yüksek evlilik doyumunu doğum öncesi depresyon için koruyucu faktör olmakla birlikte (Zhang ve ark., 2021), çift merkezli antenatal eğitim programının eşlerin uyumlarında anlamlı bir etkiye neden olmadığı saptanmıştır (Koh ve ark., 2021). Çiftlerin gebelikte birlikte kendi bakım sorumluluğunu almalarını sağlamak onların gebelik sürecinde yaşayacakları endişeler ile başa çıkmalarının en etkili yoludur. Böylece onların gebelik ve doğum ile ilgili kararların çoğuna katılabilmeleri, eşler arası iletişimin artması ve olumlu sağlık davranışı elde etmeleri sağlanabilir (Murray ve McKinney, 2014). Örneklemimizi oluşturan gebeler antenatal kontrol almalarına rağmen, gebelikte bilgi alma durumunun eş uyumlarını negatif etkilemesi, doğum öncesi bakım ve doğuma hazırlık sınıflarında gebelikte evlilik ve eş uyumuna yönelik bilgilerin ve desteğin de rutin olarak verilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Son yıllarda, özellikle 2014 yılından itibaren Sağlık Bakanlığı'nın 1. basamakta başlattığı gebe bilgilendirme sınıfları ile doğuma hazırlık sınıflarına katılım oranı artmakta, ancak halen doğum öncesi bakım ve doğuma hazırlık sınıfına katılan eş oranı istenilen düzeyde değildir. Ayrıca, doğum öncesi bakımda eş uyumu konusu yeterince irdelenmemektedir. Bu nedenle doğum öncesi bakım ve doğuma hazırlık sınıflarında sağlık personelinin eş desteği ve uyumunu artırmaya yönelik önlemleri almaları gerekir.

Sosyal destekle ilgili faktörlerden eşin antenatal kontrollere gelme durumu ve gebelik süresince eşinden destek almanın eş uyumunu yordayan önemli faktörler olduğu, gebelik kontrollerine eşin gelmesi ve algılanan eş desteğinin eş uyumunu pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Çalışmalarda da benzer şekilde gebelerde algılanan sosyal destek arttıkça evlilik uyumunun arttığı tespit edilmiştir (Alvarado-Esquivel ve ark., 2015; Gümüşdaş ve Ejder Apay, 2016). Küçükkaya ve ark., (2020), gebelikte duygusal veya fiziksel destek almanın eş uyumunu olumlu etkilediğini saptamışlardır. Benzer şekilde eş desteği almış ve eş desteği algısı çok iyi olan gebelerin eş uyumlarının, destek almayan gebelere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Yerenkürnl ve Mete, 2012). Sosyal desteğin gebelikteki depresif semptomlar için önemli ve sürekli bir risk faktörü olduğu kabul edilmektedir (Ford ve Ayers, 2009). En yakın sosyal destek ağı olan eşler arasındaki uyum sorunları ve evlilik hayatındaki problemler

çiftlerin sosyal destek kaynaklarının azalması anlamına gelmektedir (Murray ve McKinney, 2014; Korja ve ark., 2016). Sosyal destek aramayı kullanan gebelerde depresyon riskinin azaldığı belirlenmiştir (Dağlar ve Nur, 2014). Gebelerin yakın bulduğu ve güvendiği insanlar stresli durumlarda sağladıkları desteklerle sorunun çözümüne aktif biçimde katkı sağlarlar. Bu açıdan eşin antenatal kontrollere gelmesi gebe için önemli bir sosyal destek sayılabilir. Araştırmamızdaki kadınların önemli oranda eş desteği alması ve alınan desteği iyi olarak değerlendirmesi, ayrıca eşin DÖB'ye katılması gebelerin eş uyumlarının pozitif etkilenmesinde önemli olabilir. Bulgularımız, antenatal kontrollere ve gebe eğitim sınıflarına bir sosyal destek sistemi olarak eş katılımını artırmanın eş uyumuna olumlu etki sağlayabileceğini göstermektedir.

Çalışmamız Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden göçün yoğun olduğu Aydın'da ve sosyal yönden heterojen bir grupta yapılmıştır. Bu yönüyle bulguların Aydın ili popülasyonunu yansıtacağı düşünülmektedir. Araştırmanın yapıldığı bölgede gebelerin doğum öncesi bakım alma oranı yüksektir, ancak diğer bölgelerde olduğu gibi niteliğinin artırılması gerekmektedir. Buradaki gebelerin aylık izlemleri Aile Sağlığı Hekimleri tarafından yapılmakta, gebelik dönemine özgü eğitimleri genellikle ebeler tarafından verilmekte, ancak eğitimlerde gebeliğin eş ilişkisi ve uyumuna etkisi ile buna bağlı yaşanan sorunlar ele alınmamaktadır. Literatürde gebeliğin eş uyumuna etkisinin ne boyutta olduğu ve hangi faktörlerden etkilendiği konusunda kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, gebelerin eş uyumlarını yordayan farklı değişkenlerin birlikte etkisini ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Çalışmanın literatürde ilk çalışmalar arasında yerini alacağı, hizmet sunuculara gebelerin eş uyumları ile ilgili sorunlarını fark etme ve böylece nitelikli doğum öncesi bakım hizmeti sunma fırsatı sağlayacağı aşikardır. Bu olumlu özellikleri yanında araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Birinci sınırlılığı, araştırmanın sadece bir ASM bölgesinde ve 152 gebede yapılmış olmasıdır. Bu durum, kültürel karşılaştırmaların yapılmasına ve tüm ülkeye genellenmesine olanak vermemektedir. İkinci sınırlılığı, araştırmada kullanılan soru formu ve ÇUÖ'nün öz bildirim yöntemi ile toplanmasıdır. Özellikle evlilikle ilgili sorular bazı kadınlar tarafından mahremiyet olarak algılandığı için, bunların yanıtları gerçek durumlarını tam olarak yansıtmayabilir. Çalışma kesitsel tiptedir, sonuçlar sadece araştırmanın yapıldığı yer, koşullar ve zaman için geçerlidir ve zamana ve koşullara bağlı olarak değişebilir. Daha fazla katılımcı ile toplum temelli, çok kültürlü çalışmalar bu konuya daha fazla ışık tutacaktır. Bu çalışma yalnızca kadının görüşünü dikkate aldığından, aile ilişkilerinde eşlerin dinamikleri ve boyutları belirlenememiştir ve eşlerin görüşlerini de içeren çalışmalara ihtiyaç vardır. Konunun farklı sosyokültürel özelliklere sahip popülasyonlar, sağlıklı ve riskli gebeler ile gebe ve gebe olmayan evli kadınlar ve eşlerinin karşılaştırmalarını içerecek şekilde ve niteliksel çalışmalarla irdelenmesi önerilmektedir.

5. SONUÇ

Çalışma sonucunda gebelerin orta düzeyde eş uyumuna sahip oldukları ve evlilik, eş ilişkisi ve gebelikle ilgili özelliklerden, en çok da evlilikten etkilendiği saptanmıştır. Bu nedenle gebelik öncesinde ve gebelik sürecinde eş uyumunu olumlu ve olumsuz etkileyen faktörlerin kapsamlı olarak değerlendirilmesi, eş uyumunu artırıcı girişimlerin planlanması, gerekli durumlarda uzmanlara (evlilik terapisti, aile danışmanları, psikiyatrist vb.) yönlendirme yapılması gebelerin eş uyumunun artırılmasına katkıda bulunacaktır. Gebelere hizmet veren tüm sağlık personelinin bütüncül sağlık anlayışı doğrultusunda ve nitelikli doğum öncesi bakım hizmeti sunumu için bu konuya duyarlı olması oldukça önemlidir. Gebelerin eş uyumunu etkileyen faktörlere yönelik standart bir form geliştirilmesi ve bu formun Doğum Öncesi Bakım Yönetim Rehberi'ne eklenmesi, ayrıca tüm sağlık personeline gebelikte eş uyumunu artırmaya yönelik girişimler ve yaklaşımlar konusunda standart eğitim verilmesi önemli olabilir. Bunların yanında ilgili Bakanlıkların evlilik öncesi danışmanlık programlarına eşler arası uyum konusunu eklemesi, tüm evli çiftlerin bu programdan yararlanmasının sağlanması ve ortak eğitim programlarının düzenlenmesi de yararlı olabilir.

TEŞEKKÜR

Aydın, 1 No'lu ASM'de çalışan tüm sağlık çalışanlarına ve araştırmaya katılan gebelere samimi işbirlikleri için teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

Alvarado-Esquivel, C.; Sifuentes-Alvarez, A. & Salas-Martinez, C. (2015). "Adjustment Disorder in Pregnant Women: Prevalence and Correlates in a Northern Mexican City", *Journal of Clinical Medical Research*, 7(10): 775-870.

Alves, S.; Fonseca, A.; Canavarro, M. C. & Pereira, M. (2018). "Dyadic Coping and Dyadic Adjustment in Couples with Women with High Depressive Symptoms During Pregnancy", *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 36(5): 504-518.

Bayık, A.; Özsoy, A. S.; Ardahan, M.; Özkahraman, Ş. & Başlayan İz, F. (2006). "Kadınların Stres Verici Yaşam

Olaylarıyla Karşılaşma Durumları”, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 9(2): 1-12.

Bilgen, Ö. & Tekin, U. (2020). “Evlilik Uyumunun Gebeliğin Son Üç Ayında Yaşanan Depresyona Etkisi”, Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi, 2(2): 138-153.

Brandão, T.; Brites, R.; Pires, M.; Hipólito, J. & Nunes, O. (2019). “Anxiety, Depression, Dyadic Adjustment, and Attachment to The Fetus in Pregnancy: Actor-Partner Interdependence Mediation Analysis”, Journal of Family Psychology, 33(3): 294-303.

Bostancı Daştan, N.; Deniz, N. & Şahin, B. (2015). “Kars'ta Gebelerin Ev Ziyareti İle Ruhsal Durumlarının Belirlenmesi.”, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 6(2): 71-78.

Bulbul, T. & Mucuk, S. (2021). “Determining The Relationship Between Marital Adjustment and Risk of Pregnancy: A Case-Control Study”, Annals of Medical Research, 28(4): 786-791.

Chhabra, J.; McDermott, B. & Li, W. (2020). “Risk Factors for Paternal Perinatal Depression and Anxiety: A Systematic Review and Meta Analysis”, Psychology of Men & Masculinities, 21(4): 593.

Dağlar, G. & Nur N. (2014). “Gebelerin Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Anksiyete ve Depresyon Düzeyi İle İlişkisi”, Cumhuriyet Tıp Dergisi, 36: 429-441.

Darwin, Z.; Galdas, P.; Hinchliff, S.; Littlewood, E.; McMillan, D.; McGowan, L.; Gilbody, S. & Born and Bred in Yorkshire (BaBY) team. (2017). “Fathers' Views and Experiences of Their Own Mental Health During Pregnancy and The First Postnatal Year: A Qualitative Interview Study of Men Participating in The Ukbom and Bred in Yorkshire (Baby) Cohort”, BMC Pregnancy and Childbirth, 17(1): 45.

Doss, B. D. & Rhoades, G. K. (2017). “The Transition to Parenthood: Impact on Couples' Romantic Relationships”, Current Opinion in Psychology, 13: 25–28.

Durualp, E., Kaytez, N. & Aykanat Girgin, B. (2017). “Evlilik Doyumu ve Maternal Bağlanma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 18(2): 129-138.

Fışıoğlu, H. & Demir, A. (2000). “Applicability of The Dyadic Adjustment Scale for Measurement of Marital Quality with Turkish Couples”, European Journal of Psychological Assessment, 16(3): 214-218.

Ford, E. & Ayers, S. (2009). “Stressful Events and Support During Birth: The Effect on Anxiety, Mood and Perceived Control”, Journal of Anxiety Disorders, 23(2): 260–268.

Gümüldaş, M. & Ejder Apay, S. (2016). “Gebelikte Evlilik Uyumu ve Sosyal Destek Arasındaki İlişki”, HSP, 3(1): 1-8.

Haylı, R. G.; Durmuş, E. & Kış, A. (2017). “Evlilik doyumunun Cinsiyet Açısından İncelenmesi: Bir Meta-Analiz Çalışması”, Journal of Human Sciences, 14: 3328-3342.

Jonsdottir, S. S.; Thome, M.; Steingrimsdottir, T.; Lydsdottir, L. B.; Sigurdsson, J. F.; Olafsdottir, H. & Swahnberg, K. (2017). “Partner Relationship, Social Support and Perinatal Distress Among Pregnant Icelandic Women”, Women Birth, 30(1): e46-e55.

Kara, N.; Namli Kalem, M.; Balci, H.; Kalem, Z.; Yuce, E.; Iltemir C. & Duvan, Z. (2016). “Psychiatric Symptoms, Perceived Social Support, Coping Styles, and Dyadic Adjustment in Pregnant Women with Hyperemesis Gravidarum”, The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, 29: 307-316.

Korja, R.; Piha, J.; Otava, R.; Lavanchy-Scaiola, C.; Ahlqvist-Björkroth, S.; Aromaa, M. & Riih , H. (2016). “STEPS-study. Mother's Marital Satisfaction Associated with The Quality of Mother-Father-Child Triadic Interaction”, Scandinavian Journal of Psychology, 57(4): 305-312.

Küçükkaya, B.; Kahyaoglu Süt, H.; Öz, S. & Altan Sarıkaya, N. (2020). “Gebelik Döneminde Çiftler Arası Uyum ve Prenatal Bağlanma Arasındaki İlişki”, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 11(1): 102-110.

Koh, M.; Kim, J.; Yoo, H.; Kim, S. A. & Ahn, S. (2021). “Development and Application of A Couple-Centered Antenatal Education Program in Korea”. Korean Journal of Women Health Nursing, 27(2): 141-152.

Leach, L. S.; Olesen, S. C.; Butterworth, P. & Poyser, C. (2014). “New Fatherhood and Psychological Distress: A Longitudinal Study of Australian Men”, American Journal of Epidemiology, 180(6): 582-589.

Lee, M.; Kim, Y. S. & Lee, M. K. (2021). “The Mediating Effect of Marital Intimacy on the Relationship Between Spouse-Related Stress and Prenatal Depression in Pregnant Couples: An Actor-Partner Interdependent Model Test”, International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(2): 487.

- Li, A.; Robustelli, B. L. & Whisman, M. A. (2016). "Marital Adjustment and Psychological Distress in Japan", *Journal of Social and Personal Relationships*, 33: 855-866.
- Lindblom, J.; Flykt, M.; Tolvanen, A.; Vänskä, M.; Thtinen, A.; Tulppala, M. & Punamäki, R-L. (2014). "Dynamic Family System Trajectories From Pregnancy To Child's First Year", *Journal of Marriage and Family*, 76: 796-807.
- Mahenge, B.; Stöckl, H.; Likindikoki, S.; Kaaya, S. & Mbwambo, J. (2015). "The Prevalence of Mental Health Morbidity and its Associated Factors Among Women Attending A Prenatal Clinic in Tanzania", *International Journal of Gynaecology and Obstetrics*, 130(3): 261-265.
- Mangialavori, S.; Terrone, G.; Cantiano, A.; Chiara Franquillo, A.; Di Scalea, G. L.; Ducci, G. & Cacioppo, M. (2020). "Dyadic Adjustment and Prenatal Parental Depression: A Study with Expectant Mothers and Fathers", *Journal of Social and Clinical Psychology*, 38(10): 860-881.
- Manjunath, N. G. & Venkatesh, G. (2011). "Postpartum Blue is Common in Socially and Economically Insecure Mothers", *Indian Journal of Community Medicine*, 36(3): 231-233.
- Mazzeschi, C.; Pazzagli, C.; Radi, G.; Raspa, V. & Buratta, L. (2015). "Antecedents of Maternal Parenting Stress: The Role of Attachment Style, Prenatal Attachment, and Dyadic Adjustment in First-Time Mothers", *Frontiers Psychology*, 6: 1443.
- Molgora, S.; Acquati, C.; Fenaroli, V. & Saita, E. (2019). "Dyadic Coping and Marital Adjustment During Pregnancy: A Cross-Sectional Study of Italian Couples Expecting Their First Child", *International Journal of Psychology*, 54(2): 277-285.
- Murray, S. S. & McKinney, E. S. (2014). *Foundations of Maternal-Newborn and Women's Health Nursing*, Elsevier Saunders, 6th Ed, ABD.
- Olsavsky, A. L.; Yan, J.; Schoppe-Sullivan, S. J. & Kamp Dush, C. M. (2020). "New Fathers' Perceptions of Dyadic Adjustment: The Roles of Maternal Gatekeeping and Coparenting Closeness", *Family Process*, 59(2): 571-585.
- Özşahin, Z.; Erdemoğlu, Ç. & Karakayalı, Ç. (2018). "Gebelikte Psikososyal Sağlık Düzeyi ve İlişkili Faktörler.", *The Journal of Turkish Family Physician*, 9(2): 34-46.
- Peterson-Post, K. M.; Rhoades, G. K.; Stanley, S. M. & Markman, H. J. (2014). "Perceived Criticism and Marital Adjustment Predict Depressive Symptoms in A Community Sample", *Behavior Therapy*, 45(4): 564-575.
- Rwakarema, M.; Premji, S. S.; Charles Nyanza, E.; Riziki, P. & Palacios-Derflinger, L. (2015). "Antenatal Depression is Associated With Pregnancy-Related Anxiety, Partner Relations, and Wealth in Women in Northern Tanzania: A Cross-Sectional Study", *BMC Women's Health*, 15: 68.
- Rollè, L.; Prino, L. E.; Sechi, C.; Vismara, L.; Neri, E.; Polizzi, C.; Trovato, A.; Volpi, B.; Molgora, S.; Fenaroli, V.; Ierardi, E.; Ferro, V.; Lucarelli, L.; Agostini, F.; Tambelli, R.; Saita, E.; Riva Crugnola, C.; Brustia, P. (2017). "Parenting Stress, Mental Health, Dyadic Adjustment: A Structural Equation Model", *Frontiers in Psychology*, 8: 839.
- Salcuni, S.; Miconi, D.; Altoè, G. & Moscardino, U. (2015). "Dyadic Adjustment and Parenting Stress in Internationally Adoptive Mothers and Fathers: The Mediating Role of Adult Attachment Dimensions", *Frontiers Psychology*, 6: 1279.
- Serçekuş, P. & Okumuş, H. (2009). "Fears Associated with Childbirth Among Nulliparous Women in Turkey", *Midwifery*, 25(2): 155-162.
- Sönmez, T.; Ejder Apay, S. & Gür, E. (2018). "Gebelerin Evlilik Doyumlarının Değerlendirilmesi", *Huhemfad-Johufon* 2018, 5(3): 209-219.
- Spanier, G. B. (1976). "Measuring Dyadic Adjustment: A New Scales for Assessing The Quality of Marriage and Similar Dyads", *Journal of Marriage and Family*, 38: 15-28.
- Simonelli, A.; Parolin, M.; Sacchi, C. De Palo, F. & Vieno, A. (2016). "The Role of Father Involvement and Marital Satisfaction in The Development of Family Interactive Abilities: A Multilevel Approach", *Frontiers Psychology*, 7: 1725.
- Şahin, E. M. & Kılıçarslan, S. (2010). "Son Trimester Gebelerin Depresyon ve Kaygı Düzeyleri ile Bunları Etkileyen Etmenler", *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27(1): 51-58.

Terrone, G.; Mangialavori ,S.; Lanza di Scalea, G.; Cantiano, A.; Temporin, G.; Ducci, G.; Gori, A.; Cacioppo, M.; Schimmenti, A. & Caretti, V. (2020). "The Relationship Between Dyadic Adjustment and Psychiatric Symptomatology in Expectant Couples: An Actor-Partner Interdependency Model Approach", *Journal of Affective Disorders*, 273: 468-475.

Thome, M. & Arnardottir, S. B. (2013). "Evaluation of A Family Nursing Intervention for Distressed Pregnant Women and Their Partners: A Single Group Before and After Study", *Journal of Advanced Nursing*, 69(4): 805–816.

Yanikkerem, E.; Goker, A.; Ustgorul, S. & Karakus, A. (2016). "Evaluation of Sexual Functions and Marital Adjustment of Pregnant Women in Turkey", *International Journal of Impotence Research*, 28: 176-183.

Yekenkunrul, D. & Mete, S. (2012). "Gebelikte Bulantı Kusma, Evlilik Uyumu ve Eş İlişkisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 5(3): 89-95.

Yıldırım, E. & Korkut, Y. (2015). "Hamilelikte Sağlık Durumunun ve Sağlık Davranışının Yordayıcıları Olarak Evlilik Uyumu ve Bağlanma", *Klinik Psikiyatri*, 18: 39-48.

Wang, Y.; Wang, Y.; Guo, X.; Chen, J.; Pu, X. & Liu, Y. (2010). "Study on The Marital Adjustment in The Third Trimester of Pregnancy", *China Journal Obstetric Gynecology Pediatrics*, 6(6): 417-420.

Zhang, L.; Wang, L.; Cui, S.; Yuan, Q. Huan, C. & Zhou, X. (2021). "Prenatal Depression in Women in the Third Trimester: Prevalence, Predictive Factors, and Relationship With Maternal-Fetal Attachment", *Public Health*, 8: 602005.

Tablolar

Tablo 1. Gebelerin Bazı Sosyodemografik, Obstetrik, Sosyal Destek ve Evlilik İle İlgili Özellikleri (N=152)

Sosyodemografik Özellikler	n	%	$\bar{X} \pm SS$
Yaş			
≤ 19 yaş	5	3.3	28.28±5.52
20-24 yaş	38	25.0	
25-29 yaş	51	33.6	
30-34 yaş	37	24.3	
≥ 35 yaş	21	13.8	
Eğitim Durumu			
İlköğretim	67	44.1	
Lise	52	34.2	
Üniversite	33	21.7	
Çalışma Durumu			
Çalışan	43	28.3	
Ev hanımı	109	71.7	
Ekonomik Durum			
Gelir giderden az	73	48.0	
Gelir gidere denk	68	44.7	
Gelir giderden fazla	11	7.3	
Aile Tipi			
Çekirdek aile	135	88.8	
Geniş aile	17	11.2	
Obstetrik Özellikler			
Parite			
Primigravida	55	36.2	2.19±1.34
Multigravida	97	63.8	
Gebelik haftası			
1. trimester	33	21.7	22.35±8.31
2. trimester	93	54.6	
3. trimester	36	23.7	
Gebeliği isteme/planlama durumu			
Evet	112	73.7	
Hayır	40	26.3	
Gebelikte sağlık sorunu yaşama			
Evet	87	57.2	
Hayır	65	42.8	
Düzenli DÖB Alma			
Evet	142	93.4	
Hayır	10	6.6	
Eşin DÖB'ye Katılımı			
Bazen gelir	76	50.0	

Her zaman kendisi gelir	39	25.7	
Hiç gelmez	29	19.0	
Benim isteğimle düzenli gelir	8	5.3	
Gebelikle İlgili Bilgi Alma			
Evet	135	88.8	
Hayır	17	11.2	
Sosyal Destekle İlgili Özellikler			
Sosyal Destek Varlığı			
Evet	130	85.5	
Hayır	22	14.5	
Destek Aldığı Kişi (n=130)*			
Eş	104	80.0	
Anne	79	60.8	
Kayınvalide	29	22.3	
Arkadaş	18	13.8	
Komşu	16	12.3	
Akraba	11	8.5	
Bakıcı/yardımcı	6	4.6	
Eş Desteği Algısı (n=104)			
Çok iyi	29	27.9	
İyi	31	29.8	
Orta	38	36.5	
Kötü	6	5.8	
Evlilikle İlgili Özellikler			
Evlilik Süresi			
0-5 yıl	92	60.5	5.49±5.16
6-10 yıl	41	27.0	
11-15 yıl	11	7.2	
≥ 16 yıl	8	5.3	
Evlenme Şekli			
Görücü usulü	56	36.8	
Anlaşarak/isteyerek	96	63.2	
Aile İçi Kararları Alan			
Eşi ile birlikte	106	69.7	
Eşi	40	26.4	
Kendisi	6	3.9	
Genel Evlilik Durumu/Algısı			
Çok iyi	40	26.3	
İyi	46	30.3	
Orta	62	40.8	
Kötü	4	2.6	
Genel Eş İlişkisi			
Çok iyi	44	28.9	
İyi	43	28.3	
Orta	60	39.5	
Kötü	5	3.3	
Evlilikle ilgili sorun			
Yaşayan	35	23.0	
Yaşamayan	117	77.0	

* Bir kişi okur yazar, bir kişi okur yazar değildir.

Tablo 2. Kadınların Gebeliklerinin Evlilik ve Eş İlişkilerine Etkisi İle İlgili Düşünceleri (N=152)

Gebeliğin Evlilik ve Eş İlişkisine Etkisi ile İlgili Düşünceler	n	%
Evlilik		
Olumlu	35	23.0
Olumsuz	65	42.8
Etkilemedi	52	34.2
Eş ilişkisi		
Olumlu	40	26.3
Olumsuz	79	52.0
Etkilemedi	33	21.7
Eşin yaklaşımı		
Olumlu	61	40.1
Olumsuz	65	42.8
Etkilemedi	26	17.1

Tablo 3. Gebelerin Çiftler Uyum Ölçeği Puan Ortalamaları (N=152)

Çift uyum ölçeği	$\bar{X} \pm SS$	Min.	Max.	Mod	Medyan
Alt ölçekler					
Eşler arası tatmin	32.69±0.62	7.00	45.50	33.30	33.30
Eşler arası birliktelik	10.93±0.33	1.00	20.00	13.60	10.40
Eşler arası fikir birliği	40.35±0.95	12.08	60.38	60.38	36.30
Eşler arası duygulanım	7.46±0.20	2.00	11.25	11.25	7.00
Toplam Ölçek Puanı	96.35±2.16	23.00	143.16	79.09	92.57

Tablo 4. Çiftler Uyum Ölçeği Regresyon Modeli Özeti ve ANOVA Analizi

Model Özeti							
Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Standart Hata			
1	.863 ^w	.745	.729	13.88211			
ANOVA							
		Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	p	
1	Regresyon	79967.775	9	8885.308	46.106	0.000	
	Artıklar	27365.241	142	192.713			
	Toplam	107333.016	151				
Katsayılar							
Model		Standardize Olmayanlar		Standardize Olanlar			
		B	Std. Hata	Beta		t	p
1	Constant	160.252	12.424			12.899	.000
	Aile tipi	-7.885	3.704	-.094		-2.129	.035
	Evlilik tipi	-3.292	2.624	-.060		-1.254	.212
	Gebelikte bilgi alma	-14.311	3.775	-.170		-3.791	.000
	Gebelik kontrollerine eşin gelme durumu	5.669	1.769	.169		3.205	.002
	Gebelikte sağlık sorunu yaşama durumu	-6.301	2.395	-.117		-2.631	.009
	Eş desteği algısı	7.361	3.032	.129		2.428	.016
	Eş ilişkisi	-6.839	2.251	-.228		-3.039	.003
	Evliliğin nasıl olduğu	-14.205	2.316	-.459		-6.132	.000
	Gebeliğin evliliğe etkisi	4.516	1.658	.127		2.723	.007

Subject Area
Sociology

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 949-955

Arrival
28 January 2022
Published
24 March 2022

Article ID Number
3909

Article Serial Number
10

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/ssj.3909>

How to Cite This Article

Demir, S. & Bülbul, R. (2022). "Bedenin Felsefi Arka Planı: Deleuze Düşüncesinde Beden ve Kapitalizm Sorunsalı"

International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:949-955

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. GİRİŞ

İnsan yeryüzünde var olduğu andan itibaren sahip olduğu merak içgüdüleriyle sürekli kendini anlama, kavrama, analiz etme çabası içerisinde olmuştur. İnsanın bu bilme merakı kendi doğasını, doğum ve ölüm gibi doğal süreçleri sorgulamaya başlamıştır. İnsanı, evreni doğayı sorgulama, tanıma çabaları ile birlikte beden ruh ayrımı gibi düalist bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Beden ve ruh ayrımı konusunu ele alıp fikir üretenler filozoflar olmuştur. Felsefi düşünce tarihi boyunca ruh merkeze alınmış beden ise sürekli ötekileştirilmiştir. Bu felsefi anlayışın kökenini Antik Yunan dönemi filozoflarına kadar götürmek mümkündür. Platon, düşünce ve ruhu temel merkeze alıp bedeni ötekileştirerek beden varlığını arka plana iter. Platon'a göre ruh idealar âleminden gelerek belirli bir mekânda sabit kalmak için bedenleri mesken tutar (Erkızan, 2003: 577). İdealar âleminde ruh asil ve merkezidir, hiçbir ihtiyacı doğasında barındırmaz. Beden birer pekiştirme ve geçici nesnelere bütünü olarak görülür. Aristo, Platon'un ruh- beden hakkındaki felsefi görüşüne karşı çıkar. Aristo'nun ruh ve beden düşüncesinde ise ruh sadece bedensel ürünlerden ibaret olup yaşayan bir varlığın tözünü oluşturmuştur. Bu düşünceyle ruh tamamen madde dışı olan bir töz değil, beden birer aktivitesi olarak görülmüştür. Ruh bir mücevherattır birer cisim ya da meta değildir beden her şeyidir. Antik Yunan dönemindeki beden ve ruh ikilemi Ortaçağ felsefi düşünce geleneğinde de devam etmiştir (Akçay, 2004).

Ortaçağ felsefi düşüncesinde beden arka plana itilerek, bedeni ruhun iğrenç elbisesi olarak tanımlanmıştır. Beden fiziki dünyada yok olur ama ruh ise; sonsuzluğa dek varlığını korur düşüncesi egemendi (Goff, 1999: 282-283). Beden, sadece bu dönemlerde ötekileştirilmemiş kartezyen felsefi geleneğinde' de ötekileştirilmiştir.

Bedenin Felsefi Arka Planı: Deleuze Düşüncesinde Beden Ve Kapitalizm Sorunsalı

The Philosophical Background of the Body: The Problem of the Body and Capitalism in Deleuze's Thought

Sercan DEMİR¹ Ramazan BÜLBÜL²

¹ Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Diyarbakır/Türkiye
² Diyarbakır Cankatran ilköğretim okulu müdür yardımcısı, Diyarbakır/Türkiye

ÖZET

Sosyal bilimler alanında beden olgusu uzun yıllar boyunca ihmal edilen konuların başında gelmektedir. Felsefi düşünce tarihi boyunca ruh merkeze alınmış beden ise ruhun aksine ötekileştirilmiştir. Beden, ruhun bir meskeni, geçici nesnelere yumağı olarak görülmekteydi. Ruh ise sonsuzluğun birer temsiliyeti olarak görülmüştür. Beden ve ruh ayrımı geleneği, Antik Yunan döneminde ve kartezyen felsefe geleneğine kadar devam etmiştir. Bu çalışmamızda beden-kapitalizm sorunsalını Deleuze'in beden sosyolojisi alanına kazandırmış olduğu; arzu, affect, şizoanaliz, assamblage gibi felsefi kavramlar eşliğinde tartışılacaktır. Deleuze'ün birey ve toplumsal yapı arasında kurulan bedensel bağlantıları, yapı ve aktör hakkında gerçekçi veri dokümanlarının elde edilmesinde yeni bir felsefi bakış sunmaktadır. Deleuze, bedeni köken olarak düalist karmaşadan kurtararak dünyadaki diğer güç aktörlerle ve diğer bedenlerle ilişki kurabilen sürekli oluş içerisinde değişebilen, yenilenebilen aktif bir süreç olarak görür. Deleuze hem epistemolojik hem de sosyal teori açısından yeni kavramlaştırma önerilerinde bulunurken; aynı zamanda beden sosyolojisinin sınırlarını oldukça genişletmektedir. Bu çalışma farklı bir perspektifte ele alınıp değerlendirilmesi beden sosyolojisi literatürüne katkı sağlaması öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beden, Şizoanaliz, Arzu, Organsız Beden, Assamblage, Affect

ABSTRACT

In the field of social sciences, the phenomenon of body is one of the topics that have been neglected for a long time. Throughout the history of philosophical thought, the soul has been centered, and the body has been deceived. The body was seen as a dwelling place for the soul, a ball of temporary objects. His soul, on the other hand, was seen as a representation of eternity. The tradition of separation of body and soul will continue until the ancient Greek era and Cartesian philosophy. In this study, it is stated that Deleuze brought the problem of body-capitalism to the field of body sociology; Deleuze's bodily connections between the individual and the social structure offer a new philosophical perspective in obtaining realistic data documents about the structure and the actor. Deleuze sees the body as an active process that can change and renew in perpetual existence, freeing itself from dualistic chaos and establishing a relationship with other power actors and other bodies in the world. While Deleuze made new conceptualization suggestions in terms of both epistemological and social theory; it also broadens the boundaries of body sociology considerably. It is predicted that our study will be evaluated from a different perspective and will make a significant contribution to the body sociology literature.

Key Words: Body, Schizoanalysis, Desire, Body Without Organ, Assamblage, Affect

On yedi yüzyılda popülerlik kazanan kartezyen felsefi geleneğinin kurucusu olan Descartes ile beden-ruh ayrımı konusu belirgin bir hale gelmiştir. Descartes, akıl- beden dikotomisinde akli ön plana koyarak; akıl tanrı ile özdeşleştirirken beden ise geçici nesnel bütünlüğüne sahip olan bir varlık olarak görmüştür. Descartes'in düalist yaklaşımını en iyi bir şekilde ifade eden "Düşünürseniz var olabilirsiniz" sözü ile akli bedenden ve ruhtan daha üstün tutmuştur (Gökalp, 2004: 6-7). Descartes, ruh beden ikilemini asla birleştirme amacı taşımaz, iki farklı şeyin birbirini etkilemesi ve çalışması olarak görür. Ruh, bedene yön verirken beden ise arzu, haz, gibi duyguları üreterek ruha etki eden bir nesne olarak görülür. Bu düalist mirasla; biyoloji, tarihsel, felsefe perspektifi, ideolojik söylemleri ve yaklaşımları harmanlanınca bedenin, sosyal yapı ve aktörler arasında etkileşim ve değişimleri ihmal edilmiştir.

Bu çalışmamızda beden-kapitalizm sorunsalını, Deleuze'in beden sosyolojisi alanına kazandırmış olduğu felsefi kavramlar eşliğinde tartışılacaktır. Beden sosyolojisi alanında organsız beden, arzu, affect, şizoanaliz, assamblage vb. kavram repertuarıyla artık toplumsallık, yeni düşünme biçimleriyle kurulmaktadır. Deleuze'ün birey ve toplumsal yapı arasında kurulan bedensel bağlantıları, yapı ve aktör hakkında gerçekçi veri dokümanlarının elde edilmesinde yeni bir felsefi bakış sunmaktadır. Deleuze bedeni, köken olarak düalist karmaşadan kurtararak dünyadaki diğer güç aktörlerle ve diğer bedenlerle ilişki kurabilen sürekli oluş içerisinde değişebilen, yenilenebilen aktif bir süreç olarak görür. Deleuze hem epistemolojik hem de sosyal teori açısından yeni kavramlaştırma önerilerinde bulunurken aynı zamanda beden sosyolojisinin sınırlarını oldukça genişletmiş gözükmektedir. Bu geniş ilgi, sosyokültürel ve tarihi varyasyonları ile birlikte beden etrafındaki ontolojik ve epistemolojik sorulara henüz metodolojik açıdan yeterli bir cevap sağlamasa da bu çalışmamızın farklı bir perspektifte ele alınıp değerlendirmesi beden sosyolojisi literatürüne önemli katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

1.1. Toparlanma Merkezi Olarak Assamblage

Bedenin algı, arzu, yeterlilik ve kapasitelerini oluşturan etki assamblagedir (toparlama). Burada bedenin, toplumsal kodları ve kapitalizmin alt ve üst kodlanmaları gibi farklı etkilerle, güçlerle ilişkiler kurabilen bir toparlanma merkezi olduğunu anlayabiliriz. Toplumsal ve sosyolojik beden aktif duyularla (sensitive) yakından bağlantılıdır. Assamblage, bedenin salt biyolojik bir varlık olduğunu kabul etmez sistemlerin nasıl meydana geldiği sürecini organların akışsal uzamlarını ve bağlantısal ilişkilerin nasıl olması gerektiğini ifade eder. Artık bir toparlanma merkezi olan assamblageden bahsedebiliriz. Beden, sadece salt biyolojik bir sistemden ibaret olmadığı birçok affect, ve deneyim alanından oluşmaktadır. Öznenin bir varoluş toparlanma merkezi özneliğin ipuçlarını da vermektedir. Duyular ve ilişkisel bağlantılar bedenin fantastik arzu yaratıcısı ve duygusal birlikteliğinin oluşumunu sağlar (Kara, 2018: 8- 9). Assamblage toparlanma merkezinin iki boyutsal türü vardır. Yatay boyutlar makine bedenleri, tutkuları, arzuları ve eylemleri ifade ederken bedenlerin aynı zamanda tinsel transformasyonları da kapsamaktadır. Dikey boyutta ise; yersiz yurtsuzlaşma ve yeniden yer yurt edinme söz konusudur. Bu kavramsal repertuarlarla Deleuze bizlere farklı zaman aralığında sürekli işleyen nesnelere, bedenlerin, özlerin, sözlerin gibi birçok karmaşık bir seçim alanını sunmaktadır (Livesey, 2010: 18-19). Farklı güçlerin ve oluşların bir araya gelmesinden, bireysel davranış kalıplarından mekânsal organizasyonlarına ve bütün kurumların inşasında ekolojinin işleyişine kadar bir dizi yapıya uygulanabilir. Kusurluğu bünyesinde barındırmayan, üretken ve yaratıcı olan assamblage, etkin olan bütün fonksiyonların olduğu her yerde açıktır. Assamblage'deki yaratıcı davranış ve bağlantıları, mekânların, kurumların ortaya çıkmasını sağlamasının yanı sıra, beklenmedik bir şekilde yeni gerçekliklere kapı aralamaktadır.

1.2. Kapitalizmin Tuzağından Kaçış: Şizoanaliz

Deleuze ve Guattari'nin birlikte yazmış olduğu "Anti Oedipus: Kapitalizm ve Şizofreni" adlı eserinde şizofreni kavramını ortaya atmışlardır. Şizofreni kavramı psikiyatrik bir hastalık ya da olumsuz terimleriyle düşünmek yerine, arzuların pozitiflik üretim süreci olarak düşünmemiz gerekir. Deleuze, şizofreni kavramını psikopatik bir klinik hastalığı değil de, şizofreniyi bir süreç ve üretkenlik kaynağı olarak ele almaktadır (Demirtaş, 2016: 311-312). Şizo kod çözücüleri yersiz yurtsuzlaşma sürecinin temelini oluşturmaktadır. Şizofrenler, arzu ve sosyal üretim makinelerinin kodlamaların dışında kalır. Şizofren, ise bütün toplumsal kodları karıştıran bulanıklaştıran ve kodları çözülmüş arzu akışlarını sağlayan toplumsal kontrol ve organizasyonları dehşete düşüren bir özne tipolojisidir.

Şizoanaliz, aktif bir düşünme yapısı üzerinde şekillenen oedipus'un arzu akışlarını kısaç altına alan Freudçu bilinçdışının bütün kodlarını paramparça eden olumlu aktif güç, bedenin arzusu ve oluş düşüncesine dayanan bilinçdışımızın üretici birer arzu makinesi olarak düşünebiliriz. Şizoanalizin oedipus karmaşasındaki etkisel alanını ne olduğunu söylersek şizoanaliz makine daima yeni bağlantılar kurarak oedipal temelde yatan olumsuz arzuyu yersiz yurtsuzlaştırma zeminine kaydırır. Şizofreni aile üçgeniyle şekillenen anne, baba, çocuk parçası ve nesnelere başlar. Psikanaliz bilimi ruhsal psikopatik hastalıklarımızın en temel kökenin anne ve baba problemine

dayandırır. Her zaman olarak da ben, baba ve beden arasındaki işleyen birer problem olarak görür. İşte Deleuze'in şizoanalizi ailenin aşkınsal problem eleştirisi üzerinde yoğunlaşır (Holland, 2006: 168). Şizoanaliz değer üretimi değildir, bağlantılar, ilişkiler, oluşlar ve çokluklar üretimidir. Şizozanaliz, yeni ilişkilerde sürekli kendi bağlantılarını çoğaltarak yaşam içkinliğine, erekseliğine ve üretimine dayandırır. Şizoanaliz hiç bir zaman geçmiş ve gelecekle ilgili bir plan sunmaz, o Deleuze göre bir virtüeliktir (Kılıç, 2013: 112).

Şizoanaliz özneler arasındaki bağlantılarının temelini yersiz yurtsuzlaştırır, mevcut olan problemleri basite indirgemez olaylara birçok modelde bakış açısı sağlar. Şizoanaliz daima pozitif arzusal üretim olarak kendisini gerçekleştirir. Deleuze'a göre şizofren birer eksiksiz yürüyüştür, psikanalizin sandalyesine yatan birer hasta gibidir. Şizofrenler bireyin doğaya karşı ait bir gerçeklik olmadığını ifade eder (Deleuze & Guattari, 1990: 268). Freudçu psikanaliz anlayışına göre oedipal arzu başkasının altında şekillenir. Çocukluk döneminde aşılardan bu bilinçdışı imgelem ve kodlardan kurtuluşunun hiçbir zaman yıkılmasının mümkün olmadığını vurgular. Bu anlayışa karşın şizoanaliz, arzunun bu türden baskı altına alarak majör ve despotik bir şekilde tanımlanırken bu tutum ve kodlamalara karşılık şizoanaliz, arzuyu aşkın minör ve kodlanmaya gerek duyulmadan özgür akışının olanaklılığını savunur (Colebrook, 2002: 61).

Şizoanaliz bilinçdışı nesne ve öznelerle yapılandırılmaz, oluş ve bağlantılarla yapar. Şizoanalitik bilinçdışını oluşturan ve onu pratik bir hale dönüştüren göçebelerdir. Göçebeler belirli bir kimliğe, statüye, tarihe ve aşkın bir göstergeye ihtiyaç duymazlar. Şizofrenler, toplumsal bedenlerin doğasına aykırı olan akışları ortaya çıkardığında onları yer yurt edindiren kodları parçalar. Psikanaliz biliminin en temel görevi; arzu kodlamalarından kaçan ve parçalayan oedipal dışına çıkan şizofrenleri tekrardan kodlayarak oedipal arzu temsiliyetin içine çekmeye çalışır. Şizofrenlerdeki bu gerçeklik, oedipal gerçeklik alanından kopmayla başlar. Şizofrenler kapitalizm ve arzu tarafından saklanan gerçekliğin izini ararlar (Deleuze & Guattari, 1993:124). Şizoanaliz ve kapitalizm ile ilişkisine gelirsek: Deleuze şizofreniyi kapitalizmin negatif bir durumu olarak izah eder. Kapitalizm özneleri yaşam biçimine göre şizofren yapmaz daha çok ekonomik süreç içerisinde şizofrenleştirir.

Kapitalizm, arzu akışı üzerinde şekillenir. Kapitalizm yersiz yurtsuzlaşma hareketinden bağımsız olarak düşünülmeye pek ihtimal değildir. Bu hareket soyut ve yapay olarak yeniden yer yurt edinmeye başlar. Deleuze kapitalizmin ortaya çıkışı ilkel ve despotik makinelerin enkazları üzerinde kurulup başka formlar ve imgeleri kendi hizmetine uyarlayarak yapar. Bu çöküş kapitalizmin doğuşuna büyük bir zemin hazırlayacaktır. Kapitalizm, toplumsal kodları ilk önce yersiz yurtsuzlaştırarak sonra da yerli yurtlulaştırır. Bu özellik, kapitalizmin aksiyomatliğini ve dinamiğini oluşturur. Kapitalizm yerleşik bütün toplumsal kodları bertaraf ederek diğer taraftan da oedipal arzuya sil baştan yerli yurtlulaştırır. Olumlu ve birleştirici olan şizo analitik makine oedipal arzuyu bozarak kendi arzu üretimini gerçekleştirir. Kapitalizm ve şizofreni arasındaki ilişkisel bağlamı kapitalizmin bütün toplumların sınırı olmasından kaynaklanır (Deleuze, 1993). Diğer bütün toplumların alt ve üst kodları kapitalizm ile kod çözümüne uğratılmıştır. İşte burada kapitalizm büyük kopuşlara maruz kalmaktadır. Kapitalizm kodları aksiyomlaştırır, bunları yersiz yurtsuzlaştırarak arzu ve enerji akışlarını dondurarak devam ettirmeye çalışır. Şizofreni bu bağlamda özgür durumda olan akışları organsız bedenler aracılığıyla yolculuğa çıkar mı? Şizofreni kesin sınır hatlarıdır ve kapitalizmin sınırlarına sıkıca tutunurlar. Bir taraftan da kod çözümü yapar diğer taraftan da aksiyomatikleştirir. Kapitalist rejimlerin boş alanlarını şizofrenler doldurur. Şizofrenin müdahaleleri etkisiz bir duruma getirerek yeni sınırlar çizerek kodsuzlaşmış akımları içerisinde kod çözümü ile aksiyomatikleştirir (Işık, 1996). Deleuze ve Guattari kapitalizmi ve şizofreniyi en iyi ifade eden kavramın "oluş" olduğunu söyler. Ancak bu farklı tarzlarda gerçekleşir. Şizofreni ve kapitalizmin kesinlikle aynı şey olmadığını altını kesin sınırlarla çizmiştir. Deleuze'in kapitalizm çözümlemesinde bir kod olan socius üzerinde örgütlenen bir akış olduğunu belirtir (Deleuze & Guattari, 2004: 253). Kapitalizmin kodları ise hareketsiz nesnesi ölçülemeyen kodlar arasında doğrudan olmayan ilişkiler kurar. Kod çözümü bir kodu çözmek ve anlamakla beraber herhangi diğer bir koda katmansal bir işlev tahsis etmektedir.

Kapitalizm her toplumda ve özellikle batılı toplumların yaşayışlarına ve sanatına hayat veren ve yol gösteren şizo akışlarını gösterir. Batılı toplumların psikiyatrik hastalığı olan şizofren ile ilişkilerin, çevre, sağlık, yaşam, ideoloji gibi sorunlarını öte bir noktaya taşımıştır. Batılı toplumlar Ford arabalarının ürettiği seri tarzda şizolar üretir. Ancak aradaki en bariz fark şizolar satın alınmaz, devredilemez özelliğidir (Deleuze & Guattari, 2004: 266-269). Kapitalist Çağ, psikiyatrik birçok hastalıklarının ortaya çıktığı bir çağdır. Kapitalizm ile birlikte kişiliğin bir bölümü sadece hastalığa yakalanmamıştır nevrozlar histerik duygu bozuklukları ve psikozlar söz konusudur. Kapitalizm sistemi gerçek ve gerçek olmayan imge ve gösterenlerle harmanlaştırılıp gerçeklik olgusunu yok eder ve bulanıklaştırır. Sistemin içerisinde acılarıyla kıvranan özneler gerçekliği ayırt edemeyecek kadar sersemleşerek şizofrenik bir durum haline gelir (Deleuze & Guattari, 1990: 110). Kapitalizm ve şizofreni arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkün bir hale gelir. Şizofreniyi analiz eden psikanaliz bilimi de insanlığın başına hem mikro hem de makro sorunlar açan kapitalizmi bunalım çağı olarak nitelendirilir. İkisinin varlığı kriz ve bunalımlara bağlıdır.

Kapitalizm mekânları ve öznelere tek tipleştirir ve öznelere şizoid bir duruma getirmiştir (Guattari, 2013:145). Bedenler kapitalist kültürde vazgeçilmez bir dayanak düzeneği haline gelmiştir. Bedenlerimiz daima tüketen haz alan, dünyadaki gerçekliği fark edemediği için şizofreni kıvamını almıştır. Günümüz kapitalist söyleminde bedene; moda, güzellik, makyaj, sermaye gibi birçok anlam yüklemeleri yapılmaktadır. Çünkü günümüz kapitalist dünyada her şey birbiriyle harmanlaşmakta, gerçekler artık insanlara imajlar ve göstergelerle sunulmaya başlamıştır. Deleuze kapitalizmin bu büyüleyici göstergelerinden ve imajlarından kurtulmanın yeğane imkanın bedenlerimizin organsız beden(ler) haline dönüşmesiyle mümkün olabileceğinin ifade eder (Kara,2015).

1.3. Kod Çözücü Olarak Organsız Beden

Organsız beden kavramını felsefe camiasına kazandıran sosyal bilimci Antonin Artaud olmuştur. Deleuze ve Guattari organsız beden kavramını ele alıp içerik olarak zenginleştirip farklı felsefi düşüncelere kaynaklık etmek amacıyla “organsız beden” kavramını yeniden canlandırmıştır. Deleuze’in organsız beden kavramını ortaya atmasının temel gerekçesi Freudyen ve Lacan’cı psikanalizcilerin eksikliklerini gidermek için kullanmıştır (Kılıç, 2013). Deleuze ve Guattari’nin organsız beden kavramı; herhangi bir toplumsal kodlanmayı ve örgütlenmeyi barındırmayan, kapitalizmin dinamiklerini hiyerarşik alt ve üst kodlanmaya karşı çıkan, organizmaya eklenmemiş, parçalanmış yersiz yurtsuzlaşan ve kendini yeniden inşa etmeye muktedir bir bedendir.

Organsız beden, organları yerlerinden edilmiş beden temsiliyeti olmayıp organların oluşturmuş olduğu kusursuz işleyişe karşıdır. Organsız beden ölü bir beden olmayıp, daha çok canlı bir beden olarak algılamamız gerekir. Bir beden asla özne- töz veya organlarıyla tanımlanamaz (Deleuze & Guattari,2004:170). Organsız bedenler, arzulama makinelerin en önemli aygıtlarından biridir. Deleuze, bedenlerin bütün yaşamsal fonksiyonlarını yerine getirebilen yeterince organlara sahip olduğu düşüncesinden hareketle, organların değişimi ve onları yerinden söküp bertaraf etmeyi istemektedir (Kara, 2015). Bunun için organsız bedenler üst kodlanmış olarak insanların bedenlerini ve organlarını yersiz yurtsuzlaşma seviyesine taşımaktadır. Yersiz yurtsuzlaşan organsız bedenler; içkinlik, kaotatik yoğunlukla sürekli bağlantılı halde olup aşkınlığın ötesinde yer alır (Deleuze & Guattari 2004: 166-169). İşte bu yüzden organsız bedenlerin dağılımında mekânsal olarak herhangi bir özelliği yoktur. Organsız bedenler hiçbir zaman organların sistematiğine karşı değildir, daha genel olarak bedenlerin hiyerarşik düzenlemelerine ve kodlanmalarına karşıdır.

Organsız bedenlerin temel gayesi insanların bedensel doğalarını sil baştan değiştirmek de diğer bedenler arasında arzusal akışları sağlamaktır (Kılıç, 2013: 85). Aksine şizoid bedenlerin yersiz yurtsuzlaşmış organlarıdır. Paranoid bedenler ise daima dışsal kuvvetlerin etkisindedir ve bedenler sürekli kodlanılmaya çalışılır. Şizoid bedende organsal dış kuvvetlerin etkisinde değil, içsel kuvvetlerin altındadır. Organsız bedenler, dışsal kuvvetler arasında göndermede bulunmaz; aksine üretim sürecindeki arzunun içkinlik alanını oluşturur.

Organsız bedenlerin bulunduğu her yerde arzu iş başındadır. Sosyal makineler bünyesinde birçok inşa edilmiş kodlar bulundurulur. Sosyal makineler organsız bedenlerin bir yansıması değildir. Organsız beden daha çok sosyal makinelerin sınırını teşkil eder (Kılıç, 2013). Organsız beden, arzu ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi bağ modern kapitalist düzeninde sıkı bir ilişki söz konusudur. Modern tıkanmışlık ve özdeşlik biçimlerinin arzuyu kıskaç altına alması kapitalizm sayesinde mümkün olmuştur. Gelenekselliğin kutsallığını bozan kapitalizm, arzuyu zamanla yersiz yurtsuzlaşmış hale getirmiştir.

1.4. Arzu-Beden İlişkisi

Klasik psikanalizin arzu hakkındaki görüşü daima özne açısından olumsuzluk ve yoksunluk olarak tanımlanmıştır. Hiçbir zaman sahip olmadığımızı şeyleri arzuladığımızda, arzuyu nesne ve özne arasındaki basit bir isteğe indirgemiş oluruz. Platon’dan Freud’a kadar bu tarihsel- felsefi ve psikanaliz sürecine kadar arzu, yaşamın ötekisi olarak kodlanıp sahip olmadıklarımıza ilişkin bir eksiklik olarak yorumlanıp, yalnızca cinsellik, imaj, fantezi olarak yorumlanmıştır. Deleuze, arzu ile ilgili olarak felsefi gelenek düşüncelerine karşı topyekûn bir şekilde meydan okur. Deleuze’e göre arzu, öznenin hiçbir zaman isteği ve fantezisi olmayıp arzuyu doğrudan yaşamın içerisinde üretildiği akışların pozitif ve üretici doğasının temel merkezi olarak düşünür (Colebrook, 2002). Arzu yoksun olduklarımızın fantezisi ve imajlarımızın basit bir figüründen ziyade bütün bedensel karşılaşmaların etkin pozitif bir alanını oluşturur. Bedensel karşılaşmaların en etkin güç alanı, arzuları üretmesidir. Beden, arzunun pozitif ve olumlu etkin merkezidir.

Deleuze’in arzu felsefesi ontolojik bir özellik taşıırken aynı zamanda da gündelik pratik yaşamı çepeçevre kuşatan, sosyal, politik tutumları da sergilemektedir. Gelenek, din, toplumsal yapı, dogmatizm ve sağduyu gibi kavramlarla örtülü olan toplumsal yapıların yerinden edilmesi gerektiğini öne sürerek varoluş sentezlerinin sayesinde gerçeklik ile aramızdaki bütün sınırların kalkacağını düşünür (Kara, 2018: 19-21). Deleuze’in varlığa dair olumlu ve yaratıcı çaba üzerinde yürüttüğü bu olumsal etikete, yaşamın bizzat arzu ontolojisine dönüşmesi beklenir. Arzu ve yaşam

arasındaki ayrılmaz ilişki zinciri bütün toplumsallık alanına yayılarak yeni bedensel imajlarla üretilir. Beden, arzu için vazgeçilmez bir dayanak zemini oluşturmakla kalmayıp, arzu bedenleri yönlendirmektedir.

Eğer arzuyu herhangi bir nesnenin ve şeylerin temsili olmaktan söküp attığımızda, bedenlerin insanlığa dair eylemlerinde ortaya çıkarmış oluruz. Arzu'nun meskenleri olan bedenlerimiz elimizde kalan en büyük mirastır. Bedenin içerisinde kıvranan arzunun ilk faaliyeti olarak, kurumsallaşmış bütün toplumsal kodlamaları yerle bir etmek olacaktır. Oluşların ve akışların önündeki bütün kapitalist alt ve üst kodlanmalarını bertaraf ederek kapitalist kodlanmaların içerisinde boğulmuş olan özneyi ortadan kaldıracaktır. Özne yapay gerçeklikler üretir fakat arzu ise; saf ve gerçek öznelere üretir. Arzu'nun herhangi bir nesneyle bağlantısı mümkün değildir. Arzu'nun eksikliği ve yoksunluğu arzuyu üreten tek yegâne şeydir. Arzu'nun gidebileceği istikameti dümdüz herhangi bir engele takılmayacak, gidecek yer ise hareketin tam noktası saf bir biçimdeki virtüel bir hareketlenmedir (Kılıç, 2013). Arzu doğasında hiçbir eksikliği ve imkânsızlığı içermeyen bir içkinliği vardır. Lacan'ın arzuyu yoksunluk çerçevesi içerisinde görürken; Deleuze'in toplumsallığın temsiliyetçilik karşıtı olan arzu, anlayışının kendisini bastırmada sahnesini yürüten ilksel akışı olmasıdır. Bundan dolayı Deleuze arzunun özgürleştirilmesi, arzuyu temsiliyet içerisinde hapseden bütünlük çerçevesinde kurtulmasını tavsiye eder. Bu arzusal düşünüş Lacan'cı arzu teorisiyle bütünüyle anlamsız olduğu görülür. Arzu, sadece eksiklik ve yoksunluklardan ibaret olmayıp, birçok bağlantı ve oluşlardan oluşarak kendi geçiş imkânlarını oluşturur. Bu çoklu ve oluşlar sayesinde arzunun pozitif bir düzlemde çeşitli katmanlara dönüştürülmesine imkân sağlar. Deleuze'in pozitif arzu akışı organsız bir beden iken; Lacan'ın arzusu ve dürtüsü bedensiz bir organı oluşturur (Kızılay, 2008). Arzunun asıl olarak karşı çıktığı şey, organlar değil organizmadır. Bütün sistemleri ve işlevleri yerine getiren ve hiyerarşik organların bütününe ek olarak yeni saf bir beden eklenmesidir. Kapitalizm arzuların önündeki en büyük engel olup daima arzunun üretkenliğine karşı birtakım kodlanmalar ve kurumlar aracılığıyla sekteye uğratar.

Modern kapitalist dünyamızda bedenlerimiz her daim yeni organizmalar tarafından kodlanılmaktadır. Dünya her defasında arzularımızın pozitif düzeyini negatif bir boyuta taşıyarak arzuyu bastırıp tuzağa çekmek ister. Fakat bütün toplumsal kodlar ve yapay imajlarla donatılmış ahlaki sistemleri acımasızca çöktecek özelliği doğasında barındıran arzu, toplumsallığın bütün sınırlarını aşarak devrimci bir kimlik sergiler. Arzu ve toplumsal ilişkiler daima savaş halindedir. Arzulama makineleri doğru bir şekilde kodlanmaya hazır toplumsallığı kurmayı inşa edip moleküler bir düzenin üretilmesini imkânlı bir hale getirir. Arzu hiçbir zaman sosyallığe karşı değildir (Goodchild, 2005). Arzu ve socius arasında imkânlı bir ilişkiden bahsedilebilir artık. Socius arzuyu kayıt altına alıp düzenlemek ister. Toplumsal, siyasal, ekonomik bu gibi moleküler, makineler ile arzulama makineleri arasında radikal bir mücadele verir. Arzuyu özgürleşme nesnellik, pozitiflik, yapay gerçeklik yıkımı ya da var olan düzeni tepe taklak etme girişimi olarakta düşünebiliriz. Arzu, sosyolojik öznelere olarak bizler imgelemi ve hayal gücünü özgür bırakıp düşünceler ile sosyal deneyler yapma hevesindedir. Kalıplaşmış değerler ve geleneklerin sıklaştırılmış ahlak kasnaklarından bir yapı bozumu hareketlenmesi olan arzu; başka değişik stratejik şekillere bürünerek umulmadık değişikliklere girme cesareti oluşturur. Arzu, bir taraftan sahteleşmiş gerçekliğin maskesini indirirken, diğer taraftan ise toplumsallık alanını maddeyi aşan bir duyum abidesi halinde inşa edeceği malzeme olarak ele alır.

Arzu akışları böylelikle göçebelerin zeminini oluşturacaktır. Yaratımı ve pozitif çokluk ontolojisini hedefleyen arzu, toplumun ürettiği kendine has gerçeklikleri süzgeçten geçirerek düzenlemenin kendi aktörü olmak ister. Arzu'nun bu çabasına karşılık birçok toplumsal aktörler devreye girer. Hâlbuki akışların önüne setler kurup, bastırılmaya çalışan arzu, gelenekselliğin bütün kodlarını koruyup toplumsal alanın sabit bileşenini oluşturur (Goodchild, 1997: 43) Her beden toplumsal olarak bir toparlanma merkezidir. Çünkü beden kendi yaşadığı toplumsallığın içerisinde bütün kodları kendi bünyesinde taşır ve yansıtır (Kara, 2018: 7). Bu düşünsel perspektifte bedenin sadece et olmasının dışına çıkarak birçok affect tecrübeleriyle bir araya getirir. Öznenin bu denli varoluşsal olarak toparlanma merkezi olarak, aynı zamanda da öznelliğin hakkında ipuçlarını da vermektedir. Bedenleri, etkin fantasmalar üzerinde okuyan Deleuze, bedenleri birer "arzu makineleri" olarak görüp "göçebeler" "şizofrenler" ve köksapların izini arar. Şizofrenler baskılayıcı kodlayıcı bütün toplumsal gerçeklikten kurtularak saf ve eklemsiz arzu hallerine çekilirler. Şizofrenler arzu depolarını taşıyarak kapitalizmin çizmiş olduğu sınırlara sıkı sıkıya tutunarak, onun gelişmiş arzu ürünü ve proleteriyasını yerle bir edecek işleve dönüşür. Göçebeler ise; küçük toplumsal gruplar kümelerinde açık mekânlarda özgürce dolaşırlar (Demirtaş, 2016). Arzu-beden ile ilgili kullandığımız bu kavramlar, toplumsal makineler içerisindeki, oluşların haritasını ortaya çıkaran, toplumsal düzenlemelerle sürekli çarpışan teorik modellerle tercüme edilirler. Beden, kısmi olarak doğal dünyada bir kısmı ise toplumsallık dünyasında ve bir kısmı da bizzat bedenin içinde bulunan bütünlükle ilişkili parçalar halinde olan arzulama makinelerinden oluşmaktadır. Her şey aslında birer makineden oluştuğu fikir ile her makinenin içinden geçtiği sürekli maddi akışla ilişkili olup her bağlantılı akış sonsuz ve ideal kesintisiz üretimin, sürekliliği olarak görülmelidir. Bir ağız makinesi ve bir meme makinesi arasındaki makinelerden oluşan fiziksel akımlar enerjisi olabilir (Bague, 2002: 137).

Beden, sadece et yığınının oluştuğu organizmadan ibaret olmadığı düşüncesiyle sosyal makinelerinde cansız ve inorganik olduğu söylenemez. Tam tersine makinelerin enerji akımlarını tutan- dağıtan ve akışkan hale gelen somut bir gerçekliktir. Sosyoloji bilimin arzuyu konu edinmesinin temel sebebi; bedenün arzulama ile yakından ilişkisi olmasındandır. Arzu makineleri, organik olmayan bir beden sistemlerinin olması aynı zamanda moleküler ve mikro makinelerinde arzulama makineleri moleküler olduğu için çoklu bilinçdışı dayandığında oedipal değildir. Bedenler birçok ayırım ve kodlama güçlerine karşı bir soyutlama gücünü ileri sürerek beden sosyolojisine yeni bir kavram kazandırır Deleuze. İlk olarak Guattari'nin keşfetmiş olduğu "soyut makine" kavramı bedenler arası arzu akışlarını ifade etmede kullanılan felsefi bir kavramdır. Soyut makinelerin bu arzu akışları sayesinde mükemmel birer arzu makinelerine dönüşürler. Deleuze göre; soyutlama makineleri gerçektir, somuttur var olan bütün toplumsallık kodlarını baş aşağı eder.

Deleuze, kapitalizmin sürecini yerli yurtlulaştırma- yersiz yurtsuzlaşma ve aksiyomatik olarak görmeye çalışmıştır. Kapitalizmin iç dinamiğini oluşturan arzu, bütün üretim araçlarını kodlayarak kültürel, ekonomi ve sosyal bir yaşam pratiğine dönüştürür. Kapitalizm, bedenlerimize yapay protezler (imaj, cinsellik, moda) gibi göstergeler iliştiyerek asli bir uzuv olarak hareket etmeye başlayacaktır. Bu bağlamda kapitalizm bedenlerimizi minör bir tarzda ele geçirip yeniden kodlayarak düzenlenebilir, tasarlanan bir form kalıbına sokar. Deleuze, kapitalizmin yapay protezlerine karşı arzu, göçebe özne, organsız beden, şizo analiz gibi felsefi kavramlarla karşı çıkar. Arzu bedeni şizofrenik bir oluşa çekip organsız beden haline getirerek kapitalist kodlanmalardan kurtulabilecekti.

2. SONUÇ

Çalışma konumuzun temel çerçevesini, felsefe ve beden ilişkisi üzerinden kapitalizm sorunsalını Deleuze düşüncesi ekseninde tartışmak olarak belirlenmiştir. Problem olarak ise beden ve kapitalizm arasında yürütülen tartışmalarda yeni kavramsal açılımların imkânı araştırılacaktır. Bu bağlamda felsefe ve sosyoloji arasında bedene ilişkin söz konusu tartışma, kapitalizmi yeniden yorumlamada teorik ve metodolojik bir çerçeve sunulacaktır. Öyle ki Deleuze'ün beden sosyolojisi alanına kazandırmış olduğu birçok felsefi kavramla bedeni, sosyal teorilerin merkezinde yeniden ele almak uzak görünmemektedir. Deleuze, felsefesinde bedenün bu kadar önemli olmasının altında yatan temel etken; modernitenin ve kapitalizmin toplumsal gerçekliğini bozguna uğratmasıyla ve bu gerçekliği yeniden inşa etmede bedenün geride kalan tek imkan olarak görmesidir. Örneğin modernite ve kapitalizm ile yitirilen gerçeklik, esasında organsız beden kavramsallaştırmasıyla yeniden gündemde okunabilir.

Bedenün toplumsallıkla olan ilişkisinden dolayı değişen ve dönüşen dünyada yeniden yorumlanmaya ihtiyaç duymaktadır. Beden toplumsal dünya ile kurulu en temel gerçeklik bağı olarak, kendini kapitalist düzlemde yeniden üretip imaj olmaktan öteye giderek son dönemlerde sosyolojik/ontolojik kriz ile sosyal teorilerin gündemine oturmuştur. Toplumsallığın kriz bunalımlarının farkına varan Deleuze, bedene dair yeni felsefik görüşler ve teoriler ortaya atmıştır. Bedeni salt biyolojik, statik bir varlık olarak görmeyip bedenün üretkenliğini ortaya çıkararak sosyoloji ve felsefe alanında yeni bir tartışma zeminini oluşturmuştur.

Deleuze, kapitalizmin tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu evrimi yerli yurtlulaştırma- yersiz yurtsuzlaşma ve aksiyomatik olarak görmeye çalışmıştır. Kapitalizmin iç dinamiğinde arzu ve hezeyanı bir arada barındırdığından dolayı büyük bir arzulama makinesine dönüşüp bütün üretim araçlarını kodlayarak ekonomik, sosyal ve kültürel bir yaşam pratiğine dönüştürür. Kapitalizm artık sosyal bedenlerimizi minör bir tarzda ele geçirip imgeleyerek asli bir uzuv olarak hareket etmeye başlayacaktır. Bu bağlamda kapitalizm, bedeni yeniden kodlayarak onu düzenlenebilir kontrol, altına alınabilir, tasarlanan tek tipleştirilen bir form kalıba sokar. Deleuze'in düşüncelerinden yola çıkıldığında beden, sosyolojik bir bağlamda toparlanma merkezi olarak görülebilir. Kapitalizm bu merkezlere (imaj, makyaj, gösterge) gibi yapay organlar iliştiyerek bedenleri yeniden kodlamaktadır. Deleuze, kapitalizmin bu kodlanmalarına karşı göçebe özne, arzu, organsız beden, şizoanaliz gibi felsefik kavramlar aracılığıyla karşı çıkar. Arzu, bedeni şizofrenik bir oluşa çekerek organsız beden haline getirmekte, ve beden böylelikle göçebe deneyimler yaşayarak kapitalist kodlanmaların dışına çıkmayı başarabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay N. (2004). "Beden", Felsefe Ansiklopedisi, (ed. Ahmet Cevizci), ss. 231-237, İstanbul: Etik Yayınları.
- Bague R. (2002). Deleuze ve Guattari, (Çev. İ. Öğretir- A. Utku). İstanbul: Birey Yayıncılık
- Colebrook C. (2002). Gilles Deleuze., (Çev. C. Soydemir). Ankara: Bağımsız Kitaplar Yayınevi.
- Deleuze G. (2008). Amprizm ve Öznellik, (Çev. Ece Erbay). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze G. & Parnet C. (1990). Deleuze, Guattari, F. (1993). Kapitalizm ve Şizofreni 2: Kapma Aygıtı, (Çev. Ali. Akay). Ankara: Bağlam yayıncılık.

- Deleuze G. & Guattari F. (1990). Kapitalizm ve Şizofreni 1- Göçebilimi İncelemesi: Savaş Makinası, (Çev. Ali Akay). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Demirtaş M. (2016). “Edebiyat ve Şizofreni: Türkçe Edebiyatta Gösteren Duvarının Aşılması”, Dışarıdan Düşünmek, Ed: Ömer Faruk, Ankara: Chiviyazıları Yayınevi
- Deleuze, G. & Guattari, F., (2004). Anti-Oedipus, London: Continuum
- Demirtaş M. (2016). “Arzu ve Etik”, Gilles Deleuze: Ortadan Başlamak, (iç), Cogito Dergisi, Sayı, 82, İstanbul: YKY.
- Erkızan H. (2003). Felsefe Ansiklopedisi, Ed: Ahmet Cevizci, İstanbul: Etik Yayınları.
- Goodchild P. (2005). Deleuze and Guattari: Arzu Politikasına Giriş, (Çev. R.G Öğdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goodchild P. (1997). “Deleuzian Ethics”, Theory, Culture & Society, 14 (2), 39-50.
- Guattari F. (2013). Kaçış Çizgileri, Başka Bir Olanaklar Dünyası İçin. (Çev. Ahmet. Ergüden). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Goff L. J (1999). Ortaçağ Batı Uygarlığı, (Çev. Hanife Güven ve Uğur Güven). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Gökalp N. (2004). “Descartes ve Spinoza Düşüncesinde Gerçek İyi Kavramı,” Felsefe Dünyası, S. 40, s. 18-40.
- Holland W. E. (2006). Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u, (Çev. Ali Utku, Mukadder Erkan). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Işık E. (1996). “Toplumsal Teoride Beden: Beden Tekniklerinden Şizo-Analize”, Toplumbilim Dergisi, Sayı: 5, Kasım, s. 31-42
- Kara Z. (2015). “Sosyoloji'nin Deleuze'dan Anladığı: Arzu Makinasından Organsız Bedenlere”, Sosyoloji Divanı, Sayı.4
- Kara Z. (2018). “Gerçeklik Arzusu: Toplumsal Kayıt Yüzeyi Olarak Beden”, Gerçeklik, Arzu ve Göçebelik Üzerine, Ed: Zülküf Kara, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Kılıç S. (2013). Deleuze-Guattari Şizoanaliz: Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Kılıç S. (2013). “Deleuze-Guattari: Şizoanalitik Ontoloji Düzleminde Oedipal Bilinçdışının Yersizyurtsuzlaştırılması”, Kaygı, Sayı. 21, s. 95-10.
- Kızılay Ş. (2008). Deleuze ve Guattari'de Şizoanaliz ve Arzu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar. Turkey.
- Livesey Graham. (2010). “Assemblage”, Deleuze Dictionary, Ed. Adriann Parr, Edinburgh University Press,
- Timurturk G. M. (2008). “Felsefi Bedenden Sosyolojik Bedene”, ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Temmuz, Sayı, 1/4.

Subject Area
Education

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 956-965

Arrival

28 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3916

Article Serial Number

11

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/ssj.3916>**How to Cite This Article**

Ertekin, H.; İlhan, N.; Çiçek, K.; Sancar, A.; yıldız, M.V. & Afşin, M. (2022). "Öğretmenlerin Değişime Karşı Tepkileri İle Değişimi Yöneten Okul Müdürlerinin Liderlik Özellikleri" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:956-965

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. GİRİŞ

İnsanlar tarihte var oldukları günden itibaren yaşama biçimlerinde, bilgi edinmede, geçim kaynaklarında kısacası hayatlarının her alanında çeşitli değişimler yaşamışlardır. Toplumlar değişim sayesinde birbirlerinden etkilenerek gelişme göstermişlerdir. Hızla gelişen ve değişen dünyada bütün sistemler, toplumlar ve örgütler bu değişimden etkilenirler. Çevresine açık bir sosyal sistem olan eğitim örgütü devamlı çevresi ile etkileşim halindedir. Çevresinden insan kaynağı alan eğitim örgütleri, bilgi paylaşarak çevresine çıktı olarak yine insanı vermektedir. Değişim evrenin bir yasası olarak kaçınılmaz olduğu gibi örgütlerin bu değişimlerden kaçınması da mümkün değildir. Değişim bir zorunluluk olduğundan örgütler değişime uymak zorundadır (Çobanoğlu, 2006: 4). Eğitim örgütleri açık sistem oldukları için çevreden meydana gelen politik, sosyal ve ekonomik değişimlerden çabuk etkilenirler. Bu etkilenmeyi ve değişimi okulda karşılayan ve uygulayan ise okul lideridir. Okul yöneticilerinin liderliği, özellikle 1980'lerden itibaren etkili ve başarılı okullar üzerinde gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalarla birlikte yeniden gündeme gelmiştir.

Okul yöneticilerinin liderlik davranışları üzerinde geçmişte de çeşitli araştırmalar yapılmış olmasına karşılık bu yıllardan itibaren eğitim ve okul yönetiminde yeni bir liderlik kavramlaştırması olarak öğretim liderliğinden sıkça söz edilmeye başlanmıştır. Böylece okul yöneticiliği yerine de vizyoner ve dönüşümcü liderlik ifadeleri daha çok tercih edilir olmuştur. Tüm örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de değişimci, girişimci, başarılı ve verimli çalışan; örgütün ve toplumun değişim ihtiyacının farkında olan, değişim şartlarına göre kendini yenileyen; örgütün tüm çalışanları ile birlikte aynı hedefe koşan karizmatik, dönüşümcü, vizyoner ve örgütsel kültürü iyi tanıyan okul liderlerine ihtiyaç vardır. Yapılan araştırmalar sonucunda okul yöneticilerinin liderlik özelliklerinin, sağlıklı, başarılı bir okul kültürü ve iklimi oluşturmada, okulun örgütsel sorunlarını çözmede ve değişimde hedeflere ulaşmada çok önemli bir faktör olduğu ortaya konulmuştur (Avcı, 2015:163).

Öğretmenlerin Değişime Karşı Tepkileri İle Değişimi Yöneten Okul Müdürlerinin Liderlik Özellikleri**Teachers' Reactions To Change And Leadership Features Of School Heads Managing Change**Hakan ERTEKİN¹ Neriman İLHAN² Kadir ÇİÇEK³ Ahmet SANCAR⁴ Mehmet Veysi YILDIZ⁵ Mehmet AFŞİN⁶ ¹⁻²⁻³⁻⁴⁻⁵⁻⁶ Öğretmen MEB, Diyarbakır / Türkiye**ÖZET**

Her şeyin hızla değiştiği bir dünyada birer açık sosyal sistem olan eğitim örgütlerinde de değişimlerin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Bu araştırmanın amacı, eğitim örgütü olan okullarda görev yapan öğretmen, memur ve hizmetlilerin değişime karşı direnç gösterme nedenlerini, örgütsel değişimi yöneten okulun baş aktörleri olan okul müdürlerinin değişimi gerçekleştirirken hangi yöntem ve teknikleri kullandıklarını incelemektir. Küresel ve teknolojik gelişmeler eğitim örgütlerini etkilemektedir. Değişim uygulama sürecinde örgüt çalışanlarının bir kısmı değişime destek verirken; bir kısmı da açık veya gizli olarak değişime karşı direnç göstermektedir. Okul yöneticisinin liderlik özelliklerinin ve yönetim tarzının okuldaki değişim sürecini yönetmede etkisi önemlidir. Başarılı okul lideri okulun tüm paydaşlarını harekete geçirerek işbirliği ve dayanışma halinde çalışmalarını sağlarsa değişim başarıya ulaşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, örgütsel değişim, değişime karşı tepki.**ABSTRACT**

In a world where everything changes rapidly, it is inevitable that changes will occur in educational organizations, which are open social systems. The purpose of this research is to examine the reasons why teachers, civil servants and servants working in schools that are educational organizations resist change, and which methods and techniques are used by school principals, who are the main actors of the school that manages organizational change. Global and technological developments affect educational organizations. While some of the employees of the organization support the change in the change implementation process; some of them show resistance to change, either openly or covertly. The effect of the school administrator's leadership characteristics and management style in managing the change process in the school is important. The change will be successful if the successful school leader activates all the stakeholders of the school and ensures that they work in cooperation and solidarity.

Key Words: Leadership, organizational change, reaction to change.

2. DEĞİŞİM

Heraklitos “Değişmeyen tek şey, değişimdir.” sözü ile evrenin sürekli değişim içinde olduğunu belirtmiştir. Başaran’a (1992) göre değişim, “*Bir bütünün öğelerinde, öğelerin birbiriyle ilişkilerinde öncekine göre nicelik ve nitelik olarak gözlenebilir bir farklılığın oluşmasıdır.*” Değişim bir bireyde, bir örgütte ya da herhangi bir canlıda belli bir sürede meydana gelen farklılaşma durumudur. Birey değişiyor çünkü birey canlıdır ve büyümektedir. Örgütler değişiyor çünkü örgütler de birer canlı organizmadır. Helvacı’ya (2010) göre değişim, olumlu ya da olumsuz olarak ortaya çıkan ve mevcut durumun eski durumdan farklı bir hale gelmesidir. Değişimde eski durum ve yeni durum vardır. Meydana gelen değişim mevcut duruma göre olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Değişimin boyutu küçük veya büyük olabilir. Duruma ve değişen kişiye göre ya da kuruma göre değişim hızlı ya da yavaş olabilir. Değişimde herhangi bir zaman sınırlaması mümkün değildir. Değişim küresel veya teknolojik etkilenmelerden dolayı isteyerek yapma olabileceği gibi aniden ortaya çıkan krizler nedeniyle zorunlu olarak da olabilmektedir. Örneğin şu an dünyayı etkisi altına alan covid-19 pandemisi bütün ülkeleri ve toplulukları hazırlıksız yakalamıştır. Bu salgın hastalığın daha fazla insan canına mal olmaması için özellikle sağlık, eğitim, ekonomi ve iletişim alanında hızlı değişimlerin gerçekleştirilmesi ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Daha önce bilinen veya beklenen bir kriz olmadığı için herhangi önleyici tedbirler alınmamıştır.

3. ÖRGÜT

Örgüt, belli bir plan dahilinde bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelen ve birden fazla kişinin oluşturduğu kurum ya da birliktir. Örgüt bir yapıdır. Bu yapının iyi kurulabilmesi iyi bir modele dayanması ile olacaktır. Yönetimin tümü ise bu yapıyı işleten bir süreçtir (Sözüeroğlu, 2006: 6). Örgütün amacını gerçekleştirebilmesi için yapı içerisinde yer alan personelin işbirliği halinde çalışması gerekir. Tüm çalışmalar belli kurallar çerçevesinde ve bir plan dahilinde yürütülmelidir. Okul örgütü girdileri, süreçleri ve ürünleri itibariyle diğer örgütlerden farklıdır.

Okulu örgüt olarak diğer örgütlerden ayıran özellikleri:

- ✓ Üzerinde çalıştığı ham maddenin toplumdaki gelen ve topluma giden insan olması.
- ✓ Okulda çeşitli değerlerin bulunması ve çatışması.
- ✓ Okul denilen örgütün ürünü değerlendirme gücü.
- ✓ Okulun özel bir çevre olması.
- ✓ Okulun çevresindeki bütün formal ve informal örgütlerin yön verdiği, yahut etkilediği bir örgüt olması.
- ✓ Düzenlenmiş grupların kendi yararlarını korumak için okulun fikir bağımsızlığını sınırlamaya çalışması.
- ✓ Okulun kültür değişmesini sağlayan örgütlerin başında gelmesidir (Busalıoğlu, 2002).

4. ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM

Örgütler, aynı amaç için bir arada bulunan ve birden fazla kişinin oluşturduğu sistemlerdir. Sabuncuoğlu ve Tüz’e (1988) göre örgütsel değişim, örgütlerin yapı olarak içinde buldukları çevredeki değişimlere uyarlanmalarıdır. Balcı (1998) “*değişmenin, özde yapı, süre ve davranışların değişmesi anlamına geldiğini vurgulamakta, örgütlerde büyük ölçekli değişim örgütsel dengeyi sağlamaya yönelik olup sürekli bir öğrenme sürecini ve ulaşılmak istenen vizyona güvenli bir geçiş yapabilmek için örgütsel uyum gerektiğini belirtmektedir.*” Birer açık sistem olarak çevreyle sürekli etkileşimde olan örgütler, çevrede meydana gelen değişimlere ayak uydurmak için değişmek zorunda kalırlar. Yani değişim her örgütün varlığını devam ettirebilmesi için gerekli bir süreçtir. Değişim olmadan bir örgütün varlığını sürdürebilmesi mümkün olmamaktadır. Yaşadığımız çağ, teknolojik gelişmelerden ve küreselleşmeden dolayı değişimin en fazla görüldüğü ve en hızlı olduğu bir çağdır. Diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da eskiye göre çok farklı değişimler yaşanmakta ve yenilikler ortaya çıkmaktadır. Birer eğitim örgütü olarak okullarda da bu gelişmeler gerek yapı, gerekse işleyişte değişim ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

4.1. Değişimin Nedenleri

“*Değişimin en önemli amacı etkinliği, verimliliği ve motivasyonu artırmaktır*” (Helvacı ve Aydoğan, 2004; Özdemir, 200; Sabuncuoğlu ve Tüz, 1998). Her örgüt varlığını devam ettirmek ve hizmet verdiği alanda başarılı olmak ister. Varlığını devam ettirebilmesi için de çevresinde meydana gelen değişimleri iyi okuyarak sorunlarını çözmesi gerekir. Ancak değişim iyi yönetilirse okul örgütü başarılı ve verimli olur.

4.2. Değişim İçin Gerekli Şartlar

Örgütsel değişimin gerçekleşebilmesi için bazı şartların uygun olması büyük önem taşımaktadır. Değişim çok istense dahi kendiliğinden meydana gelmez. Okul örgütündeki değişimin gerçekleşebilmesinin ilk koşulu okul yöneticisinin değişime yönelik tutum ve davranışlarının açık ve net olması gerekmektedir. Okul yöneticisinin okulun değişime ihtiyaç duyduğunu ve bu değişim ihtiyacını gidermeye yönelik istekli olduğunu örgütteki iş görenlere yansıtması da önem taşımaktadır. Değişim öncü ajanı olarak nitelenen okul yöneticileri üst yönetim ile

okulun personelleri arasında köprü görevi görmektedir. Değişimin gerçekleşebilmesi için diğer bir koşul ise gerçekleştirilmek istenen değişimin okul kültürüne uyumlu olmasıdır. Değişimin amacı okul kültürü ile uyuşmuyorsa değişimin gerçekleşmesi güç olacaktır. Okul örgütünde değişimi başlatmadan önce okulun kültürel yapısını iyi analiz etmek gerekir.

4.3. Değişim Yönetimi

Değişimin önemli bir özelliği, değişim sonucunda tam olarak neyin ortaya çıkacağı kestirilememesidir (Özkalp ve Kirel, 2003). Bu yüzden değişim yöneticisinin okul kültürünü ve çevre şartlarını göz önünde bulundurarak bazı somut sonuçları sunması gerekmektedir. Özdemir'e (2000) göre örgütsel değişimin başarıya ulaşabilmesi, değişim felsefesinin kurum personeli tarafından çok iyi anlaşılması ve güçlü bir politik desteğin bulunmasına bağlıdır. Okullarda değişimi yönetmek iyi bir plan ve vizyon gerektirir. Çevrede meydana gelen değişimler iyi takip edilir ve okula uyarlanırsa fırsat olarak değerlendirilebilir. Fakat okul yöneticileri değişimlere kayıtsız kalırlarsa veya ağır hareket ederlerse değişimden zarar görürler. Çünkü veliler, öğrenciler ve öğretmenler değişim beklentisi içinde olabilirler. Bunun için okul yönetimine baskı oluşturabilirler.

5. LİDERLİK

Yulk (2010)'a göre, 1950'lere kadar 'liderlik doğuştan kazanılan nitelik' olarak görülmüştür. İlk liderlik öğretilerinde kabul edilen bu yaklaşım, liderin kişilik özelliklerine, değer ve becerilerine vurgu yapmaktadır (Akt., Güçlü, 2016:10). Aykanat (2010)'a göre, liderlik kavramı etimolojik olarak incelendiğinde; "liderlik etmek", "lider" ve "liderlik" kelimelerinin Anglo-Sakson kökenli olup, "leadare" kelimesinden türediği görülür. "Leadare" kelimesi, insanları yolculuğa çıkarmak ve onlara bu yolculukta kılavuzluk yapmak anlamına gelmektedir (Akt., Güçlü, 2016:5).

Liderlik ile ilgili çok sayıda tanım yapılmıştır. İnsan düşüncelerini konuşarak anlatabilen ve iletişim yönü iyi gelişmiş olan sosyal bir varlıktır. Birkaç bireyin bir araya gelmesi ile bir grup meydana gelir. Bu grubun birlikteliğinin uyumlu bir şekilde devam etmesi ve hedeflerine ulaşması için grubun içinden birinin öncülük etmesi gerekir. Liderlik, ikna etme işlemi içerir. Bu işlemin gerçekleşmesi için de, iletişimin iyi olması, ihtiyaçların dikkatle gözlemlenmesi, gücün yerli yerinde kullanılması, grubun güdülenmesi, desteklenmesi, güvenin sağlanması ve grupta var olan coşkunun ayakta tutulması gerekmektedir (Abdurrahman ve Sarıkaya, 2017: 286). Liderlik, bir grup insanı belli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için onları harekete geçirme bilgi ve yeteneklerinin toplamı olarak görülmektedir (Eren, 2003: 525).

5.1. Liderlik ve Değişim

Okul yöneticisi aynı zamanda okul lideridir. Okul lideri değişimi yönetirken hem aklını hem de gücü kullanmak zorundadır. Aklını kullanmalı çünkü ancak akıl ve mantık yoluyla iyi bir vizyon oluşturabilir. Güç ise hem yasal güç hem de liderin kişisel özelliklerine bağlı gelişen güçtür. Okulda değişimi yönetecek liderlerin, liderlik özellikleri klasik liderlik yaklaşımlarından farklıdır. Okul lideri değişimi yönetmek için daha fazla inisiyatif kullanmak zorundadır. Okul lideri öncelikle değişimi iyi anlayabilmeli ve planlanan değişimi amacına uygun yönetmesi gerekmektedir. Değişim ve dönüşüm sürecinde okul personeli hata yapabilir. Okul yöneticisinin, yapılan hataları hoş karşılayıp birlikte çalıştığı personeli destekleyerek motivasyonlarını sağlaması gerekir. Okul liderinin personelinin heyecanlandırması ve onlarla iş birliği halinde çalışmasının hedeflenen vizyonu hayata geçirmede katkısı büyük olacaktır. Okulda değişimleri verimli bir şekilde gerçekleştirmek için standart bir yol veya yöntem mevcut değildir. Okul örgütünün değişimi başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için okul liderinin çağdaş liderlik özelliklerine sahip olması ve çok yönlü düşünebilme becerilerine sahip olması gerekmektedir.

5.2. Eğitim Liderinin Misyonu

Eğitim yöneticisi olan liderler çevrelerinde meydana eğitim ile ilgili değişimleri dikkatli bir şekilde izlemeleri gerekir. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de teknolojinin gelişmesi ile birlikte eğitim alanında hızlı değişimler ve gelişmeler meydana gelmektedir. Üst yönetimin ve toplumun okul örgütünden verimin artması yönünde beklentileri de artmaktadır. Okul liderinin bu değişimleri ve beklentileri iyi okuması büyük önem arz etmektedir. Okulun değişimden olumlu olarak etkilenmesi için okul liderinin iyi bir misyon ve vizyona sahip olmasıyla mümkün olur. Okul liderlerinin çalıştıkları okullarda tüm personel tarafından benimsenen ortak inanç, tutum ve değerler oluşturmaları gerekir. Okul lideri örgütünün politikasını ve eylemlerini sağlam bir misyon ile sürdürmesi onun asıl misyonudur. Eğitim liderinin koltuğuna oturarak sadece mevzuat bekçisi gibi davranarak katı kurullarla okulu yönetme devri geride kalmıştır. Okul çevre açık ve dinamik bir örgüttür. Toplumun okul örgütünden beklentisi devamlı değişmektedir (Çelik, 1995: 51).

5.3. Değişimsel Liderlik

Toplumların ya da grupların yaşamında köklü reformları gerçekleştirmek için değişimsel liderlik çeşidine ihtiyaç bulunmaktadır. Okul örgütlerinde değişimin yavaş yürümesinin nedeni okullarda güçlü değişimsel liderlerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bireyleri arkasından sürükleyen ve onların toplumun amaçları doğrultusunda çalışmalarını sağlayan yetenek bir liderlik yeteneğidir. Grubun değerli bir üyesi olan lider arkasındaki insanların katılımı ile değişimi gerçekleştirir.

Değişimsel liderlik otoriteden farklıdır. Otoriteyi elinde bulunduran yöneticiler güç kullanarak izleyenleri zorla itaate zorlayabilir. Ama insanların zorlama ile çalıştırılması başarıyı sağlamaz. Gönüllü ve coşku ile çalışan personelin örgütte verimi artıracak muhakkaktır. Etkili değişim lideri, örgütsel değişimin kolay olmayacağını, değişimin olası risklerinin olabileceğini ve bu risklerin üstesinden gelmek için fedakarca ve sabırla çalışmasının gerektiğini bilmektedir. Değişimci lider, değişim sürecinde bazı olumsuzlukların yaşanabileceğini bunun normal bir durum olduğunun farkındadır. Değişim sürecinde yaşanan sıkıntılı durumlarında çalışanların korkuya, güvensizliğe ve umutsuzluğa kapılmamaları için onları motive eder. Değişim lideri attığı her adımın stratejik bir adım olmasına dikkat eder. Kısa hedef ve başarıdan ziyade daha uzun soluklu hedef ve başarıları planlar.

Değişimsel liderin başarıyı gerçekleştirmesi için hazırlaması gereken durumlar şunlardır:

- ✓ İzleyenlerinin değişimi kavramaları için, değişim ihtiyaçlarının açık bir şekilde anlamalarını sağlamak onları değişime odaklanmalarını sağlamak.
- ✓ Çalışanlar tarafından değişimin olası sonuçlarının tahmin edilmesini sağlayarak, süreç ile ilgili kararların alınmasını ve sonuçların değerlendirme yöntemini belirler. Bu yöntemle değişimin yönü korunur.
- ✓ Değişim için gerekli olan kaynakları temin etmek, örgüt içinde ve örgüt dışında çeşitli koalisyonlar kurarak değişime destek sağlamak. En başta kendisinin gerekli eğitimi alması ve personelin eğitim ihtiyacının karşılanmasını sağlamak. Örgütsel yapıyı ve işleyişi kurarak stratejik davranmayı sağlayabilir (Özden, 2005).

Okul örgütlerinde gerçekleştirilecek değişimler okuldaki personelin durumlarında bazı değişiklikler meydana getirecektir. Çalışanların bir kısmı değişimin getireceği sonuçlardan dolayı mutlu olacak ve değişime sahip çıkacaktır. Personelin bir kısmı ise zarar görme kaygısıyla değişime karşı çıkarak değişimi red edecek ve engellemeye çalışacaktır. Değişimsel lider, değişim sürecinde olumsuz tavır gösteren personelin kaygılarının temel nedenini belirleyerek buna göre çözümler üretmelidir.

Okulda gerçekleştirecek değişimin başarı ile yönetilmesi için dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

- ✓ Yapılacak yeniliklerin amaçları ve politikası örgüt personeli tarafından açık ve net bir şekilde anlaşılmalıdır.
- ✓ Değişim konularının plan ve programı çalışanların katılımı ile hazırlanmalıdır.
- ✓ Kurum personeline değişim benimsetilmeli ve personelin çalışması istekle sağlanmalıdır.
- ✓ Değişim için gerekli kaynak, teknoloji ve destek zamanında temin edilmelidir.
- ✓ Değişim sürecinde personelin yetki ve sorumlulukları net olarak belirlenmelidir.
- ✓ Değişim sürecinde personelde aranan yeterlilik belirlenmeli ve ihtiyaç duyulan bilgi ve beceriler kazandırılmalıdır.
- ✓ Değişim neticesinde kurum personelinin herhangi bir hak kaybının olmamasına dikkat edilmelidir.
- ✓ Değişim sürecinde çalışanların ilgilerinin artırılması için personel motive edilmeli ve imkanlar dahilinde ödüllendirilmelidir.
- ✓ Değişim uygulamasına geçmeden önce ortaya çıkabilecek olumsuzluklar ve çözüm önerleri belirlenmelidir.
- ✓ Değişim ile ilgili tüm şüphelerin ve soruların cevapları önceden hazırlanmalıdır (Taymaz, 2003).

5.4. Dönüşümcü Liderlik

Dönüşümcü lider örgütlerde değişim ajanı olarak görülmektedir. Dönüşümcü lider örgütlerini değişim şartlarına uyum sağlayacak şekilde çalışmalar yaparak yaşam sürelerini uzatmaktadır. Tarih boyunca hemen hemen her toplumda bazı liderler, izleyicilerin değerlerinde, inançlarında, tutum ve davranışlarında köklü değişimler yapma konusunda olağanüstü başarı göstermişlerdir. Aynı şekilde günümüz toplumları ya da grupları da kendi amaçları doğrultusunda değişim ve dönüşümleri gerçekleştirecek liderleri bünyelerinden çıkartmaktadır. Sürekli değişmekte olan bir çevrede bulunan örgütler de varlıklarını devam ettirmek için değişmek ve yeniden yapılanmak zorundadır. Örgütler değişimi gerçekleştirecek ve varlıklarını daha sağlam bir şekilde devam ettirecek lidere ihtiyaç duymaktadır. Toplumlarda, gruplarda ya da örgütlerde değişimi gerçekleştirecek liderler, dönüşümcü lider olarak tanımlanmaktadır (Özalp ve Öcal, 2000:209)

5.4.1. Dönüşümcü Liderlik Stillerinin Alt Boyutları

Dönüşümcü liderlik stillerinin alt boyutları genel olarak dört başlık altında değerlendirilmektedir (Bass, 1997; Bass ve Steidlmeier, 1999; Bass, 1999; Bass, Avolio, Jung ve Berson, 2003; Eagly, Johannesen-Schmidt ve Engen, 2003'ten aktaran Avcı, 2015: 167-168).

İdealleştirilmiş etki ve karizma: Lider kendisine güven duyulan, saygı gösterilen ve hayranlıkla bakılan kişidir. Lider izleyicilerine rol-model olmaktadır. Lider izleyicisine değer verir, onlara saygı göstererek onlar üzerinde önemli etki oluşturur. Lider örgütün misyonunu, vizyonunu ve planlanan tüm hedefleri izleyenlerine açık olarak paylaşır. İzleyiciler, liderin hedefe ulaşmak için yaptıkları çalışmaları ve elde ettikleri verimli sonuçları gördükçe onun tutum ve davranışlarını benimseyerek onun gibi olmaya çalışır. Lider idealleştirilmiş etki ile çalışanlarına model olur. Bu etki sayesinde izleyenler beklenen çalışmaları yapar hatta bunun ötesinde gönüllü olarak fazladan çalışmaya katılırlar ve örgüt yararına gayret ederler.

Telkin ile güdüleme: lider, izleyenleri örgütün amaçları ve hedefleri konusunda motive eder ve onları cesaretlendirir. Lider örgütün amaçlarını, hedeflerini ve değişim ile ilgili tüm planlarını açık ve basit bir üslup izleyenleri ile paylaşarak onların daha fazla gayret etmeye teşvik eder. Başarıyı artırmak için çalışanlar arasında takım ruhu oluşturur. Örgüt içinde iyimserlik havasını oluşturarak çalışanların coşku ile çalışmalarını sağlar. Lider izleyenlerine sürekli çok çalışmaları halinde gelecekte güzel sonuçları alabileceklerini söyleyerek onları motive eder.

Entelektüel uyarım: Okul örgütünde yapılacak değişim ve dönüşümü sadece okul müdürü veya yardımcılarıyla değil tüm çalışanların katılımı ile gerçekleştirilir. Lider, izleyenlerini, değişim sürecinde yaşanan olaylar, karşılaşılan sorunlar ve beklenmedik durumlar konusunda yeni bakış açısıyla cesaretlendirir. Lider, izleyenlerden, karşılaşılan güçlükleri yeniden analiz etmelerini sağlar, onlardan sorunların kaynağını tespit ederek farklı bakış açılarının geliştirmesine çalışır. Lider izleyenlerinin getirdikleri çözüm önerilerine ve sundukları yenilikçi yaklaşımlarına olumsuz yaklaşmaz. Çalışanların fikirlerini rahat ifade edebilmeleri için özgür ve hoşgörülü bir ortam oluşturur. Lidere entelektüel kişiliği ile öğretmenleri özendirir ve onlara ilham kaynağı olur. Lider değişim sürecinde olumlu özelliklere sahip yenilikçi. Yenilikçi, değişimci ve olaylara farklı açılardan bakabilen personelin yetiştirmesini ve gelişmesini sağlar.

Bireysel ilgi: Lider, izleyenlerinin bireysel ihtiyaçlarını ve farklılıklarını göz önünde bulundurur. Çalışan personelin yeteneklerini tespit eder. Çalışanların sahip olduğu farklı yetenek ve imkanlar ölçüsünde onların önlerine hedefler koyar. Lider bilgilerini ve deneyimlerini çalışanları ile paylaşarak onlara mentorluk eder. Lider, çalışanlarının öğrenme, değişim ve gelişimleri için olumlu örgüt atmosferini oluşturur. Lider tarafından desteklenen yetenek ve kabiliyetler geliştirilir. Geliştirilen bu yetenek ve imkanlar örgüt başarısının artmasını sağlar.

5.5. Transformasyonel Liderlik

Çevrelere açık ve birer sosyal sistem olan örgütler çevrelerinde meydana gelen değişimlere ayak uydurmak durumundadır. Örgütün değişimi gerçekleştirebilmesi için önce değişim kapasitesini gerçekleştirmesi gerekir. Ani ve etkili bir değişimi gerçekleştirmeye yönelik olan transformasyonel liderlik biçimi öğrenmeyi kolaylaştırır. Transformasyonel liderlik biçimi; örgütlerde yenilikçi bir anlayış olarak yeni değerler geliştirmeye önem vermiştir (Çelik, 2003:147).

Bunlar liderliğin boyutlarını transaksyonel ve transformasyonel olmak üzere ikiye ayırmıştır. Transaksyonel moral değerleri, doğruluk, dürüstlük, sadakat, sorumluluk ve bütünlük olarak görülmektedir. Transaksyonel liderlik aracılığıyla çalışanlarla açık bir şekilde anlaşma yapılır ve onların haklarına ile ihtiyaçlarına dikkat edilir. Transaksyonel liderlik, yönetimden farklı bir etkinlik olup insan değerleriyle özdeşleşmeye değer verilmektedir. Yönetimin kendisi moral yükseltmediği gibi moral düşüklüğüne de sebep olmamaktadır. Yönetim rasyonel karar alma, verimlilik, etkililik, düzeni sağlama ve geleceği öngörmeyle ilgilidir. Yönetim yok etme yeri değildir. Transaksyonel liderlikte doğruluk, bağlılık, güzellik ve sorumluluk alma gibi yönetim değerlerine bağlılığı esas alır. Transaksyonel liderlik bireye değer verir. Lider birey ile grup arasında uyumu sağlayarak işbirliğine teşvik eder (Starratt 'dan aktaran Çelik, 2003: 150).

Transformasyon lider, düşünen, sorgulayan ve belli riskleri alan ve aynı zamanda yapılması gerekenleri davranışlarıyla çalışanlara yaptırır kişidir. Lider geleneksel bürokraside girişimciliğe ve kendisini geliştirmeye uygun ortam oluşturur. Yüksek derecede bir enerjiye sahip olan transformasyon lider, bireyleri toplumun ihtiyaçları doğrultusunda çalışmaya sevk etmektedir. Bu yaklaşımda liderin izlediği hedefler bireyin hedef ve ihtiyaçlarıyla birleşmiştir (Çelik, 2003).

Transformasyon lider, örgüt vizyonunun çalışanlar tarafından iyi anlaşılmasını ve onların vizyona bağlı olarak çalışmalarını sağlamaktadır. Liderin önemli davranışlarından biri çalışanlara saygı gösterme ve ihtiyaçlarını giderme olmalıdır. Lider; birlikte çalıştığı personelin sorunlarıyla ilgilenir ve bu sorunlara çözüm bulmaya çalışırsa çalışanların örgütle olan bağlarını güçlendirmiş olacaktır. Lider, çalışanların görüşlerini alarak onları planlamaya dahil etmelidir. Çalışanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilen ve verdiği sözlere sadık kalan lidere güven ve bağlılık artacaktır. Liderin sergilediği doğru tutum ve davranışlar örgütte güçlü değerler sistemi oluşturacaktır.

5.6. Vizyoner Liderlik

Vizyon; Örgüt ile ilgili gelecekte ulaşılmak istenen hedeflerin neler olduğunu şimdiden tahmin edilmesidir. Geleceğin fotoğrafını çekmektedir. Okul örgütünde yapılması planlanan bir değişim için önceden tüm çalışanların katılımı ve ortak görüşü ile örgütün vizyonu oluşturulmalıdır. Yapılan araştırmalarda vizyon liderlik özellikle 1990'lı yıllardan sonra üzerinde sıkça durulan bir konu olmuştur. Bunun sebebi örgütte mevcut olan belirsizliklerin giderilmesine katkı sağlamasıdır. Hızlı değişim ile birlikte örgütleri geleceğe taşıyan ve geleceği kestiremeyen örgütleri körlükten kurtaran vizyoner lidere geleceğin lideri gözüyle bakılmaktadır (Çelik, 2003). İçinde bulunduğumuz yüzyılda hızlı değişimler meydana gelmekte ve bütün örgütler gibi eğitim örgütleri de bu değişimden etkilenmektedir. Değişim sürecinde örgütleri paylaşılan bir vizyon ile geleceğe taşıyacak vizyoner lidere ihtiyaç duyulmaktadır (Akbaba ve Sarıkaya, 2017). Vizyonlar işgörenlerin davranışlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu etkiler şunlardır (Heintel'den aktaran Doğan,1995: 115) :

- ✓ Duygusal uyarma ve çekicilik
- ✓ Ateşleme ve hayran bırakma
- ✓ İtici güç ve alışkanlıklar oluşturma
- ✓ Hatırlama yeteneği geliştirme
- ✓ Yenilikçiliği destekleme
- ✓ Öncülük etme ve bütünleşme
- ✓ Yön gösterme ve yol aydınlatma

Vizyoner liderin özellikleri: Vizyoner lider mantıklı kararlar verir, iyi analiz yapar. Olası gelişmeleri çok iyi tahmin eder. Birlikte çalıştığı personele dürüst ve adaletli davranır. Değişimi destekler. Zaman yönetimi iyi yapar.

Vizyoner liderlikte üç temel yol bulunmaktadır: Yolu görmek, yolda yürümek ve yol olmak (Çelik, 2000'den akt., Aydoğan, 2008: 40).

Yolu görmek: Vizyonun gelecekteki görüntüsünü görmektedir. Burada lider yolu yani gelecekteki hedefi görür çünkü yol geleceğin görüntüsüdür. Vizyoner lider önündeki yollardan kendilerine en uygun olan yolu seçebilme yeteneğine sahiptir.

Yolda yürümek: Vizyoner liderin başarısı sadece yolu görmekle kalmaz aynı zamanda o yolda yürür. Vizyoner lider karardır. Yolunda kararlı bir şekilde yürür ve vizyonuna ulaşır.

Yol olmak: Vizyoner lider izleyenleri etkileyerek onları arkasından sürükler. Lider vizyonuyla yeni yollar açar onu izleyenler bu yolda yürürler.

6. DEĞİŞİME DİRENME NEDENLERİ

Her örgütün değişim sürecini yaşaması kaçınılmazdır. Bu zorunlu değişim süreci örgütte çalışan okul yöneticisini, öğretmenleri ve yardımcı personelini etkileyecektir. Bu değişim etkisi öğretmenler. Yardımcı personel veya okul müdürü hatta okul örgütünün tepkisiyle karşılaşabilir. Okul örgütlerinde değişim yaşanırken okul personelinin hepsi aynı anda benzer tepkiyi vermezler. Okul personelinin kimisi olumlu tepki verirken kimisi olumsuz tepki verebilir. Okul personelinin bir kısmı değişime şüphe ve kaygı ile bakabilir. Değişimi olumlu karşılayanlar okul yönetimi ile işbirliği içinde çalışmalara zevkle katılırlar. Okulun kimi personeli değişime kayıtsız kalır ve verilen görevleri gönülsüz olarak yapar. Pasif olarak hareket edenler mümkün olduğunca değişimi kavramak istemezler ve işleri çok yavaş yaparlar. Örgütteki değişime karşı sert tavır sergileyenler ise işten kaçarlar. Hatta yapılan işleri de sabote ederler. Bunlar örgütte informal hareket ederek bilinçli bir şekilde değişimi engellemeye çalışırlar.

6.1. Psikolojik Nedenler

Örgütsel değişime direncin nedenlerinden olan psikolojik neden, örgüt personelinin değişim hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Kişinin tutumları, inançları ve algıları değişime karşı direnmede etkili olabilir. Yine statülerini, güvenliklerini veya öz saygılarını kaybetme kaygısını taşıyabilirler. Okul yöneticilerinin değişimin amacını ve önemini iyi anlatamamaları, yöneticiler diğer çalışanlar arasındaki iletişim eksikliği çalışanlarda belirsizliğe neden olabilir. Belirsizlikler de çalışanlarda motivasyon düşüklüğüne neden

olabilir. Çalışanlar değişim sonucunda bazı kazanımlarını kaybedebileceklerini bu durumun onları psikolojik yönden olumsuz etkileyebileceğini düşünebilirler. Çok iyi daktilo kullanan bir memurun herkesin onu övmesi onu mutlu edecektir. Ancak okula bilgisayarın gelmesi ile bu memurun bilgisayarı aynı derecede iyi kullanamaması ve başkasının daha iyi kullanması onu huzursuz edebilir. “Örgüt üyelerinin, değişim söz konusu olmadığı zamanlarda üretken, zeki, yaratıcı, deneyimli, işini seven, yenilikçi kişiliğe sahipken değişim söz konusu olduğunda aniden işini sevmeyen, pasif, kayıtsız, ilgisiz, yeniliğe kapalı, hata yapan çalışanlar haline gelebilmektedirler. Burada çalışanların değişime değil, eksik bilgilerden veya bilgilendirmeden kaynaklanan, yanlış algulamaların sonucu değişime direnç göstermektedir” (Hotamışlı, 1996:111).

6.2. Sosyolojik Nedenler

Okul personeli önceki yönetici ile belli bir süre birlikte çalıştıkları için ona alışmış olurlar. Okula yeni yöneticinin gelmesi okul personelini tedirgin edebilir. Yeni yöneticiye kaygı ve tepkiyle baktıkları için gerçekleştirilecek değişimlere şüphe ile bakabilirler Daha önceleri grup olarak bir araya gelen personelin yer veya görev değişikliğinden dolayı birbirinden ayırabilirler. Yeni gruplar oluşturulacağından sosyal ilişkiler bozulacaktır. Giden okul yöneticisi otoriter bir lider olabilir, yeni gelen ise demokratik bir lider olabilir. Ya da bunun tam tersi de olabilir. Okul çalışanları liderin davranış biçiminden etkilendikleri için değişimde gösterecekleri performans da liderin tutum ve davranışlarına göre olacaktır. İş görenler kurumda başlatılan değişimin ilk aşamalarında örgütün diğer üyelerinin tepkilerini çekmemek için aktif olarak değişimin içinde yer almak istemeyeceklerdir. Bunun nedeni, değişim sonucunda meydana gelebilecek olumsuz sonuçlardan kendilerini sorumlu duyma kaygısından olacaktır (Hotamışlı, 1996: 113).

6.3. Ekonomik Nedenler

Değişime direnmenin en önemli nedeni ekonomik nedenlerdir. Örgütlerde çalışanlar buldukları statülerindeki durumlarına göre ekonomik kazanç elde etmektedirler. Bu personelin değişime tam olarak katılması ya da hiç katılmaması hatta diren göstermesi onun kazancının değeri oranında olacaktır. Ekonomik kazancı düştükçe değişime karşı direnci artacaktır. Örgütteki personelin bu yöndeki sayısı arttıkça değişimin gerçekleşmesi daha güç olacaktır. Okulda kalorifer yakan kadrolu hizmetlinin ekstra ücret alması ve yöneticinin değişmesi ile bu ücretin kesilmesi hizmetlide hoşnutsuzluk yaratacaktır. Bundan dolayı hizmet okuldaki değişimlere istekli katılmayacaktır.

7. OKUL LİDERİNİN DEĞİŞİME KARŞI GÖSTERİLEN DİRENCİ YÖNETMESİ

Okulda başlatılan değişime karşı gösterilen dirençle başa çıkmada ve değişime verilen tepkiyi gidermede yapılacak ilk iş önceden bunu tahmin etmektir. Başlangıçta değişime karşı ortaya çıkabilecek engelleri fark eden okul lideri değişimin herkes tarafından çok iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Okul örgütünde değişim planlaması yapılırken iş gören daha baştan sürece dahil edilmelidir. Yapılacak değişimin stratejik planında önceliklerin belirlenmesi, ekonomik kaynakların tespit edilmesi hedeflenen amacın net olması ve çalışanlara görev dağılımı yapılarak sorumluluk verilmesi okul liderinin değişimi gerçekleştirmede başarıya ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Hussey'e (1998) göre, örgütte değişime karşı direnç gösterenlerin değişim sürecine katılmalarının sağlanmasıyla yaratacağı etkiyi şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ Gerçekleştirilmek istenen değişime yönelik bir sahiplenme duygusu oluşturabilir.
- ✓ İş görenler kokularını ve kaygılarını dile getirirler olanağını bulurlar ve kafalarındaki soruların bir kısmına çözüm bulurlar.
- ✓ Değişim süreci ile ilgili her şeyin anlaşılması daha kolay olur.
- ✓ Çalışan değişim sürecinin içinde yer aldıkları için dışarıda konuşulan dedikodu ve söylentilere itibar etmezler.
- ✓ Çalışanlarda stres seviyesini düşürür ve onlarda olaylara hakim olma duygusunu verir.

Töremen'e (2002) göre örgütte çalışan personelin değişimi benimsemesi ve değişim sürecinde yer alması için değişimin kendisi ve içinde bulunduğu örgüte yarar sağlayacağına inanmaları gereklidir. Okul personelinin kendilerini ilgilendiren ve gelecekte onları etkileyebilecek kararların alınmasında ve uygulanmasında kendi fikirlerinin alınması ve katılımlarının sağlanması değişimin başarıya ulaşmasını sağlayacaktır. Değişime karşı direnci önlemede en etkili yöntemin bu olduğunu belirten Töremen, değişime karşı direnci yöneten liderin görevlerini şöyle sıralamaktadır:

- ✓ Değişimin bir zaruriyet olduğunu ortaya koyması,
- ✓ Değişim için harekete geçmenin amacını göstermesi,
- ✓ Çalışanları hemen çalışmaya başlamaları için onları ikna etmesi,
- ✓ İyi bir vizyon oluşturarak gelecekte ne olacağını belirtmesi,
- ✓ Başarıyı sadece kendisine değil tüm personele mal etmesi ve birlikte kutlaması,
- ✓ Örgütte uzman kişilerin tutumlarını desteklemesi,

- ✓ Çalışanlarla iyi bir iletişim içinde olması,
- ✓ Değişime gösterilen değişime farklı bir bakış açısı getirmesi,

7.1. Çalışanların Değişim Sürecine Katılması

Okuldaki değişimin planlanması ve uygulanması sürecine çalışanların dahil edilmesi ve kendilerini etkileyecek konuların neler olduğu hakkında bilgilendirilmesi, değişimin meydana değiştireceği yeni durumlara uyum sağlanması için gerekli desteğin sağlanması, ödüllendirme gibi taktikler değişime karşı gösterilen direnci azaltacaktır (Lunenburg ve Ornstein, 1996; Aktaran: Aydoğan, 2007).

Eğitim örgütlerinde değişimin amaçları okul yöneticisinden öğretmenlere ve yardımcı personele emrivaki bir şekilde dikte edilmemeli, çalışanların katılımı ile planlanmalıdır. Eğitimde gerçekleştirilecek bir değişim çalışması öncelikle kimleri etkiliyorsa onlar sürece dahil edilmelidir. Değişimin verimli olması için öğretmen, öğrenci, yardımcı personel ve veli tarafından benimsenmesi gerekir (Fullan, 1982; Aktaran: Erdoğan, 2002). Eğitim örgütünde değişim sürecine katılımın sağlanması tek başına yeterli değildir. Eğer değişim süreci sağlıklı bir şekilde yönetilmezse zaman kaybı olabilir.

7.2. Empati Kurma ve Destekleme

Değişime karşı gösterilen direnci azaltmanın en önemli yollarından biri, eğitim örgütü paydaşlarının değişime bakış açılarının ne olduğu ve değişime nasıl baktıklarının okul lideri tarafından bilinmesidir. Önce empati kurulmalıdır. Çalışanların perspektifinden bakarak onların düşünceleri tahmin edilmelidir. Çalışanlar, yöneticilerin hisleri ile ilgilenildiğini fark ettikleri zaman büyük oranda değişime gösterdikleri direnci azaltacaklar ve taşıdıkları kaygıları daha rahat paylaşabilecekler (Cummings ve Worley, 1997; Akt: Helvacı, 2005). Bu yöntemle çalışanlar desteklenirse ve kaygıları anlaşılırsa değişime karşı duygu ve düşünceleri giderilecektir. Bu sayede çalışanların değişime uyumları ve motivasyonları sağlanmış olur. Değişim sürecinde uyum sorunu yaşayan personele moral için izin verilebilir. Çalışanların yeni beceri için desteğe ihtiyaçları olabilir. Onlara yeni beceri kazandırmak amacıyla destekleme faaliyetleri gerçekleştirilebilir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1998). Çalışanlar okul yöneticisinin desteğini hissettiklerinde daha zevkle sürece katılırlar. Öncelikle okul ikliminin iyi olması gerekir. İyi bir okul iklimi çalışanları mutlu edecek ve motivasyonlarını artıracaktır.

7.3. Çalışanların Eğitimi

Çalışanlara değişim için verilecek eğitim uzun süreli olan bir yöntemdir. Fakat bu yöntem ile çalışanların değişim uygulanmasına bağlılığını ve gerçekleştirilecek değişimin ömrünü uzun kılar. Bu yöntem bilgi eksikliğinden ve belirsizliklerden kaynaklanan dirençleri gidermede etkili olmaktadır (Yeniçeri, 2002).

7.4. Çalışanlarla Anlaşma

Değişime direnç gösterenlerin nitel veya nicel orak güç sahibi oldukları durumlarda bu yöntem kullanılmaktadır. Yapılacak değişimden etkilenenler örgüt içinden informal grup oluşturup değişime direnç gösterebilirler. Okul yöneticisi bunlarla müzakere ederek ihtiyaçlarını karşılayacak özel uygulamalar önerebilir. Belki de maliyeti yüksek olacak bu ödülleri ya da değişim ile elde edilebilecek fayda onlara sunulurken değişime gösterdikleri tepkiyi durdurmaları istenebilir (Terzi, 2000).

7.5. Taviz Verme

Okul yönetimi taviz ver yöntemi ile değişime tepki gösterenlere çeşitli tavizler vererek onların değişim sürecine katılmalarını sağlayabilir. Gerçekleştirilecek değişikliklerle ilgili önemli görevleri değişime direnç gösterenlere vererek fazla masrafa girmeden onlardan istifade edebilir (Hampton, 1977; Akt: Sabuncuoğlu ve Tüz, 1998).

7.6. Zorlama ile Yaptırma

Okul yöneticisi değişime karşı direnç gösterenleri değişim sürecinde yer almadıkları taktirde onları başka yere nakledebileceğini, işten çıkarabileceğini veya çeşitli söylentilerle işletmenin kapanana bileceğini yayarak açık ya da kapalı bir şekilde onları tehdit ederek söyleyebilir. Bu yöntemle onları değişime katılmaya zorlayabilir. En son başvurulacak olan bu yöntem daha çok değişimin acil bir şekilde gerçekleşmesi gerektiği durumlar için bir seçenek olabilmektedir (Nalbant, 1997). Fakat çalışanların zorlama ile değişime katılmaları değişim çok da verimli ve kalıcı olmayabilir.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

- ✓ Okul lideri değişim ve yenileşme çalışmalarına başlamadan önce okulun misyon ve vizyonunu açık ve net olarak çalışanlarla paylaşmalıdır. Değişimin yönünü ve hızını bilen, değişimin okul için yararını ve önem derecesini fark eden personelin çalışma isteği yüksek olacaktır.

- ✓ Eğitim örgütlerinde okul liderinin değişimi gerçekleştirebilmesi için öncelikle kendisi ile çalışanlar arasında bir güven ortamının sağlanması gerekir. Okul liderine güvenen personel değişimi daha çabuk benimser ve değişime fazla direnç göstermez.
- ✓ Okulda gerçekleştirilecek değişim uygulamasının başarıya ulaşması için çalışanlar arasında gerçek bir iş birliğinin sağlanması ile mümkündür.
- ✓ Eğitim örgütünde değişim ve yenileşme planı hazırlanırken çalışanların görüşleri alınarak katılımları sağlanırsa değişimin uygulanması ve başarıya ulaşması kolay olacaktır.
- ✓ Değişimin sonucu çalışanlar için önemli olduğundan dolayı değişim sürecinde çalışanları teşvik etmek için maddi ve manevi ödüller kullanılabilir. Fikirlerine önem verildiğini ve başarılarının takdir edildiğini fark eden personelin değişim sürecine katılımı yüksek olacaktır.
- ✓ Okul lideri değişim sürecine başlamadan önce değişim konusuna tam olarak hakim olmalıdır. 7. Okul lideri örgütsel değişimin amacı, önemi ve uygulama sürecinin iyi anlaşılması için ihtiyaç duyulan konularda öğretmenlere eğitici kurs ve seminerlerin verilmesini sağlamalıdır. Öğretmenler devamlı öğrenci, veli ve çevre ile iç içe oldukları için değişim sürecini yönetilmesinde aktif olarak yer almaları gerekir. Öğretmenlerin özverili çalışmaları neticesinde değişim başarı ile gerçekleşecektir.
- ✓ Okul müdürünün sahip olduğu kişisel ve mesleki yeterlilik başata okul çalışanları olmak üzere örgüt kültürü ve iklimini önemli ölçüde etkilemektedir. Bunun için okul müdürlerine eğitim yönetimi alanında yüksek lisans eğitimi ve belli aralıklarla hizmet içi eğitim verilmelidir.
- ✓ Okul müdürü örgütsel değişim ve dönüşümün yararına inanmalıdır. Değişim uygulamaları sürecinin her aşamasında yer alarak itici güç olmalıdır.
- ✓ Okul müdürü iyimser ve vizyoner olmalıdır geleceği iyi okumalıdır. Okulda meydana gelebilecek problemlere zamanında müdahale ederek büyümesini engellemelidir.
- ✓ Okul müdürü çalışanların gelecek ile ilgili her türlü korku ve kaygılarını gidermelidir. Çalışanlar değişimin sonucunu merak ettiklerinden ve belirsizlikten korktukları için değişime direnç gösterirler. Yoksa durup dururken kimse değişime kaşı tepki göstermez.
- ✓ Okul müdürü sahip olduğu güçlü bir iletişim sayesinde çalışanları verimli toplantılar veya birebir görüşmeler yoluyla dinler.
- ✓ Okul müdürü çalışanların performans değerlendirilmesinde adil ve tarafsız davranması çalışanları mutlu edecektir.
- ✓ Okul müdürü değişim öncesinden tedarik ettiği kıt kaynakları yerinde verimli bir şekilde kullanmasını sağlayarak kaynak sıkıntısı yaşamamalıdır.
- ✓ Okuldaki değişim sürecinin başarıya ulaşması ve öğretmenlerin değişime karşı dirençlerinin azaltılmasının önemli bir etkeni de öğretmenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesidir. Öğretmen kendini güvende ve rahat hissetmelidir.
- ✓ Uzun yıllardır çalıştığı okulun kültürünü ve iklimini iyi bilen öğretmenlerin fikirleri özellikle alınmalıdır.
- ✓ Öğretmenlerin değişim uygulamalarına karşı çıkması durumunda okul müdürü bunu anlayış ile karşılayarak değişime karşı çıkış nedenine odaklanmalıdır.
- ✓ Öğretmenin başarı belgesi ile ödüllendirme yetkisi okul müdürüne verilmelidir. Görevini ve daha fazlasını yapan öğretmeni en iyi okul müdürü bilir.
- ✓ Literatür taramasında okulun memur ve hizmetlilerin değişime bakışları ve değişime gösterdikleri direnç ile ilgili herhangi bir çalışma bulunamadı. Bunları kapsayan bir çalışma gereklidir. Çünkü bazen okulda çalışan memur veya hizmetli uzun yıllardır burada çalıştığı için değişim sürecinde olumlu ya da olumsuz tavrı daha önemli olabiliyor.
- ✓ Okul örgütü değişim ve gelişimden en iyi şekilde yararlanmak için bilgi, teknoloji ve çevreden yararlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbaba, A., Ve Sarıkaya, A. (2017). Lise Yöneticilerinin Etik Liderlik Özellikleri ile Örgütsel Algıları Arasındaki İlişkinin Öğretmen Görüşlerine Göre Belirlenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 313-314.
- Avcı, A. (2015). Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:12-2 s. 161-169.
- Aydoğan, İ. (2007). Değişim Süreci Ve Okul Personeli. *Gau J. Soc. & Appl. Science*, 3(5), 13-24.
- Bass, B. M. (1997). Personal Selling and Transactional/Transformational Leadership. *The Journal of Personal Selling & Sales Management*. 17 (3): 19-28.
- Bass, B. M. (1999). On The Taming Of Carisma: A Reply To Janice Beyer. *Leadership Quarterly*. 10 (4): 541-553.

- Bass, B. M., Waldman, D. A., Avolio, B. J. ve Bebb, M. (1987). Transformational Leadership and The Falling Dominoes Effect. *Group & Organization Studies*. 12 (1): 73-87.
- Başaran, İ. E. (1992), *Yönetimde insan ilişkileri*. Ankara: Gül.
- Çelik, V, (2003), *Eğitimsel Liderlik*, Pegem A Yayınları, Ankara.
- Çelik, V. (2015). *Eğitimsel Liderlik*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ü. (2006). *Öğretmenlerin Örgütsel Değişmeyi Destekleyici Yönetici Davranışlarının Sıklığına İlişkin Algıları*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Denizli.
- Doğan, S, (2001), *Vizyona Dayalı Liderlik*, Philip and Richard, İnsan ve İnsan Kaynakları Danışmanlığı, İstanbul.
- Erdoğan, İ. (2002). *Eğitimde değişim yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Helvacı, M. A. (2005). *Eğitim örgütlerinde değişim yönetimi: İlke, yöntem ve süreçler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Helvacı, M. A. (2009), *Okullarda değişimini engelleyen faktörler ve okul yöneticilerinin rolleri*, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*.
- Hotamışlı, M. (1996) “Örgütsel Değişim ve Afyon Mermer Sanayi, İşletmelerinde Örgütsel Değişim Uygulaması İle İlgili Bir Alan Araştırması”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Hussey, D.(1998). *Daha İyi Nasıl Değişimi Yönetimi*. İstanbul: Kogan Page Yayınları.
- Nalbant, e. (1997). *Liderlik Nitelikleri ve İş Gören Performansı Üzerine Etkileri*, *21. YY'da Liderlik Sempozyumu, Bildiriler Kitabı Cilt-1*, Deniz Harp Okulu Komutanlığı 18.
- Özalp, İ. ve Öcal, H. 2000, “Örgütlerde Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Yaklaşımı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt:3 Sayı:4, Balıkesir.
- Sabuncuoğlu, Z., & Tüz, M. (2005). *Örgütsel Psikoloji*, 3. Baskı, Bursa: Alfa Yayınları.
- Terzi, A. R. (2000). *Örgüt Kültürü*. Nobel.Yayınları
- Töremen, F. (2002). *Eğitim Örgütlerinde Değişimin Engel Ve Nedenleri*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), 185-203.
- Yeniçeri, Ö. (2002). *Örgütsel Değişimin Yönetimi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Subject Area
Sport Management

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 966-973

Arrival
08 February 2022
Published
24 March 2022

Article ID Number
3917

Article Serial Number
12

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/ssj.3917>

How to Cite This Article

Yıldırım, M. & Şimşek, B. (2022). "Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Dijital Oyun Oynama Motivasyonu Düzeylerinin İncelenmesi"

International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:966-973

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Dijital Oyun Oynama Motivasyonu Düzeylerinin İncelenmesi¹

Examination of Digital Game Playing Motivation Levels of Sports Sciences Faculty Students

Mehmet YILDIRIM¹ Berzan ŞİMŞEK²

¹ Doç.Dr.; Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Yozgat, Türkiye
² Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yozgat, Türkiye

ÖZET

Gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı; Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin dijital oyun oynama motivasyonu düzeylerini belirlemektir. Araştırmanın evrenini 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında Batman Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu ve Yozgat Bozok Üniversiteleri Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında Batman Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu ve Yozgat Bozok Üniversiteleri Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden mail yoluyla gönderilen online anket çalışmasına gönüllü olarak katılım gösteren 231 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler "kişisel bilgi formu" ile elde edilmiştir. Öğrencilerin dijital oyun oynama motivasyonu düzeylerini belirlemeye ilişkin bilgiler "dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği" ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler istatistiksel işlemler için SPSS 20 yazılım programına aktarılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde frekans analizi, yüzde analizi, aritmetik ortalama, t testi, Anova analizleri ve post hoc testleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda; cinsiyet, dijital oyun oynama durumu ve oyunları sadece eğlence aracı olarak görme değişkenlerine göre öğrencilerin dijital oyun oynama motivasyonu düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur ($p < 0.05$). Öğrenim görülen bölüm ve sınıf değişkenlerine göre ise öğrencilerin dijital oyun oynama motivasyonu düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmemiştir ($p > 0.05$).

Anahtar Kelimeler: dijital oyun, öğrenci, motivasyon

ABSTRACT

The purpose of this research carried out; To determine the motivation levels of students studying at the Faculty of Sport Sciences to play digital games. The universe of the research consists of students studying at Batman University School of Physical Education and Sports and Yozgat Bozok Universities Faculty of Sports Sciences in the 2021-2022 academic year. The sample of the study consists of 231 students who voluntarily participated in the online questionnaire sent by e-mail from the students of Batman University School of Physical Education and Sports and Yozgat Bozok Universities Faculty of Sport Sciences in the 2021-2022 academic year. Information about the demographic characteristics of the students was obtained with the "personal information form". Information on determining students' motivation levels for playing digital games was obtained with the "digital game motivation scale". The obtained data were transferred to the SPSS 20 software program for statistical operations. Frequency analysis, percentage analysis, arithmetic mean, t test, Anova analysis and post hoc tests were used to analyze the data. As a result of the analyzes carried out; Statistically significant differences were found between students' motivation to play digital games according to gender, status of playing digital games and seeing games only as a means of entertainment ($p < 0.05$). According to the variables of the department and class, no statistically significant differences were found between the motivation levels of students to play digital games ($p > 0.05$).

Key Words: digital game, student, motivation

1. GİRİŞ

Oyun oynamak bireyin yapısında olan özelliklerinden biridir. İnsanlık tarihinde geçmişi çok eskilere dayanan oyun, her kültürde yer almaktadır (Adanır, 2016).

Dünyada var olduğumuz andan itibaren hayatımıza dahil olup yer edinmiş olan ve bebeklik, çocukluk, yetişkinlik, yaşlılık dönemlerinde de hayatımızda yer edinip, var olan oyun. Yaşamımızın bir parçası haline gelmiştir. Oyun, çocuğun/bireyin gelişimi bakımından çok önemlidir. Çocuğun/bireyin gelişimini, zamanını, beceri kazanması ve becerilerini özelliklerini geliştirmesi açısından olmazsa olmazlardandır. Uzun yıllar yetişkin bireyler tarafından yalnızca eğlence aracı ve boşa geçen zaman olarak görülmüştür. Oysa oyun, aktif bir öğrenme ortamıdır (Aral, 2000; Tuğrul, 2013).

Oyun, çocukların ve yetişkinlerin isteyerek ve bilerek yaptığı, bir amaca yönelik olan veya olmayan, belli kuralların olduğu veya kuralların olmadığı, bireyin tüm gelişim alanlarının temeli olan bir öğrenme sürecidir (Baykoç Dönmez, 1992). Oyun oynamayı geçmiş zamanlarda çoğunluk olarak her ne kadar bebekler, çocuklar, ergenler

¹ Bu çalışma; 2-5 Mart 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen 2. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar ve Yenilikçi Çalışmalar Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

daha fazla oynuyor olsalar da günümüzde oyun sektörünün ve internet ağlarının gelişimiyle beraber yetişkin bireylerin de yoğun ilgi gösterdiği bilinmektedir.

Oyun geçmişte oyuncak aletler ile oynansa da günümüzde yerini dijital oyunlara bıraktığı düşünülmektedir. Bunlar konsol, pc, tablet gibi elektronik aletlerle oynanan oyunlardan oluşmaktadır. Günümüz insanları dijital zamanın bir parçası olarak büyümekte ve yetişmektedir(Lauricella ve ark., 2014). Şimdiki zamanda çocuklar gerçek oyunlar ve sanal oyunların ikisini de oynarken; ergen ve yetişkin bireyler elektronik oyunlar oynamaktadırlar. Oyuncaklara olan ilginin yerini de elektronik mobil oyunlar almıştır. Bu durumda mobil oyunların artık hayatımızda yer edindiği düşünülmektedir. Elektronik oyunlar, İnsanların en çok tercih edip, seçim yaptığı boş zaman etkinliğidir (Griffiths, 2010).

Dijital oyunların DEHB tanılı çocukların dikkatlerini, konsantrasyonlarının yükselttiği ve çocukları uysallaştırdığını, sakinleştirdiğini gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Yapılan bir araştırmada joystickle oyun oynarken çocukların/bireylerin beyin dalgaları, beyin dalgaları ölçüm tekniğiyle ölçülmüştür. Çocukların/bireylerin oyun oynarken dikkatlerinin yükseldiğini belirten yüksek frekanslı dalgaların beyin tarafından daha çok üretildiği saptanmıştır. Dijital oyunların çocukların/bireylerin dikkatlerinin ve konsantrasyonlarının yükselmesinin, dijital oyun oynarken motivasyonlarının yükselmesinin ve çocukları/bireyleri uysallaştırmasının, sakinleştirmesinin yanı sıra oyunda stres altındayken soğukkanlı olabilmeyi öğretmesi gibi faydaları da bulunmaktadır (Tarhan ve Nurmedov, 2013). İş, okul veya günün yoğunluğundan sıkılan, stres yapan ve boş zamanlarını dijital oyunlarda harcayan bireylerin oyun oynarken bu stresi attıkları, eğlenceli vakitler geçirip motivasyonlarının yükseldiği görülmektedir.

1.1. Dijital Oyun

Dijital oyun; kişinin zihinsel ve duygusal açıdan etkilendiği, olumlu ve olumsuz yönleri tartışılabilir açık olan, dijital yazılım ile desteklenmiş, grafik veya metin üzerine yazılmış, oyunlara özgü üretilen teknolojik cihazlarla bilgisayar, tablet, oyun konsolları gibi aletlerle oynanan, teknolojik cihazlar ile yapay zekâya karşı oynanan veya başkalarıyla oynamak için internet erişiminin olduğu, kendine has kuralları bulunan, amacı oyuncuların en yüksek skoru elde etmek için mücadele ettiği oyunlar olan, günümüzde popülerliği gittikçe artan oyunlar olarak tanımlanmaktadır(Yavuz & Tarlakazan, 2018; Frasca, 2001; Taylan, Topal, & Ayas, 2018; Fler, 2014; Baranowski vd., 2013; Çetin, 2013; Sağlam & Topsümer, 2019).

1.2. Motivasyon

Motivasyon, güdüleme ve harekete geçme olarak da kullanılmaktadır. Motivasyon bir harekete başlamak, devam ettirmek ve olumlu şekilde yönlendirileceği biçimde özellikleri vardır (Eren, 2000: 474). Önceden belirlenmiş bir amaca ulaşabilmek için bireyi heveslendiren, harekete geçiren etkidir (Dereli & Acat, 2010).

Dijital oyunların yetenek ve zeka geliştirici, el-göz becerilerinin gelişimi, stres atma, kendini rahatlatma, boş zamanlarını değerlendirme ve bireyi hayatın gerçekliğinden uzaklaşmasını sağlayan, mutluluk, coşku, heyecanını artıran, motivasyonunu yükseltmede önemli bir yere sahiptir. Gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı, Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin dijital oyun oynama motivasyonu düzeylerinin belirlenmesidir ve şu sorulara cevap aranmıştır.

- ✓ Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin dijital oyun oynama motivasyonu düzeyleri nasıldır?
- ✓ Cinsiyet
- ✓ Öğrenim görülen bölüm
- ✓ Sınıf
- ✓ Dijital oyun oynama durumu
- ✓ Oyunları sadece eğlence aracı olarak görme değişkenlerine göre öğrencilerin dijital oyun oynama motivasyonu düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında Batman Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu ve Yozgat Bozok Üniversiteleri Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise gönderilen online anket çalışmasına gönüllü olarak katılım gösteren 231 öğrenci oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan anket formunun ilk bölümünde demografik bilgi formu, ikinci bölümünde öğrencilerin dijital oyun oynama motivasyonu düzeylerini belirlemeye yönelik “ Dijital Oyun Oynama Motivasyonu Ölçeği” kullanılmıştır.

Dijital Oyun Oynama Motivasyonu Ölçeği

Araştırmada; Tekkurşun Demir ve Hazar (2018) tarafından geliştirilen, dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin alt boyutları sırasıyla başarı ve canlandırma (5 madde), merak ve sosyal kabul (9 madde) ve oyun isteğinde belirsizlik (5 madde) olarak adlandırılmıştır. Oyun isteğinde belirsizlik boyutunun soruları ters puanlanmaktadır. Ölçeğin başarı ve canlandırma alt boyutu için .70, merak ve sosyal kabul alt boyutu için .87, oyun isteğinde belirsizlik alt boyutu için .72 iç tutarlılık katsayısı bulunmuştur.

Gerçekleştirilen mevcut bu araştırmada başarı ve canlandırma alt boyutu güvenilirliği .85; merak ve kabul alt boyutu güvenilirliği .95; oyun isteğinde belirsizlik alt boyutu güvenilirliği ise .87 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla, ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin çarpıklık değerlerinin -0.087 / -0.594 arasında, basıklık değerlerinin -0.718 / -0.920 arasında olduğu görülmüş ve verilerin normal dağılım sergilediği belirlenmiştir. Frekans ve yüzde analizi, t testi ve ANOVA analizinden yararlanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi 0.05 olarak belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1: Öğrencilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

		N	%
Cinsiyet	Kadın	56	24.2
	Erkek	175	75.8
Öğrenim Görülen Bölüm	Beden Eğt. ve Spor Öğrt	66	28.6
	Antrenörlük Eğitimi	68	29.4
	Spor Yöneticiliği	97	42.0
Sınıf	1.sınıf	80	34.6
	2.sınıf	59	25.5
	3.sınıf	50	21.6
	4.sınıf	42	18.2
Dijital Oyun Oynama Durumu	Evet	208	90.0
	Hayır	23	10.0
Oyunları Sadece Eğlence Aracı Olarak Görme	Evet	179	77.5
	Hayır	52	22.5

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin 56'sı (%24.2) kadın, 175'i (%75.8) erkektir. 66'sı (%28.6) Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümünde, 68'i (%29.4) Antrenörlük Eğitimi bölümünde, 97'si (%42.0) Spor Yöneticiliği bölümünde öğrenim görmektedir. Öğrencilerin 80'i (%34.6) 1. Sınıfta, 59'u (%25.5) 2. Sınıfta, 50'si (21.6) 3. Sınıfta ve 42'si (%18.2) 4. Sınıfta okumaktadır. 208'i (%90.0) dijital oyun oynadığını, 23'ü (%10.0) oynamadığını belirtmiştir. Oyunları sadece eğlence aracı olarak görme sorusuna ise öğrencilerin 179'u (%77.5) evet cevabını, 52'si (%22.5) hayır cevabını vermiştir.

Tablo 2'de dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği alt boyutlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği alt boyutları ve toplam puan ortalamasına ilişkin bulgular

	N	\bar{X}	Ss
Başarı ve Canlandırma Boyutu	231	3.32	.72
Merak ve Sosyal Kabul Boyutu	231	3.47	.81
Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutu	231	2.84	.81
Ölçek Toplam Puan Ortalaması	231	3.26	.67

Tablo 2 incelendiğinde; dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği alt boyutlarının en önemlisinin Merak ve Sosyal Kabul boyutu olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin toplam puan ortalaması ise 3.26 olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin dijital oyun oynama motivasyonu düzeylerinin orta seviyede olduğu söylenebilir.

Tablo 3'de cinsiyet değişkeni t testi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet değişkeni t testi bulguları

	Cinsiyet	N	\bar{x}	Ss	t	p
Başarı ve Canlandırma Boyutu	Erkek	175	3.55	.99	6.185	.000
	Kadın	56	2.58	1.09		
Merak ve Sosyal Kabul Boyutu	Erkek	175	3.74	1.12	6.369	.000
	Kadın	56	2.63	1.16		
Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutu	Erkek	175	2.89	1.16	1.073	.284
	Kadın	56	2.70	1.18		

*p<.05, **p<.01

Tablo 3 incelendiğinde; cinsiyet değişkenine göre dijital oyun oynama ölçeği Başarı ve Canlandırma Boyutu ve Merak ve Sosyal Kabul Boyutu puan ortalaması arasında anlamlı farklar tespit edilmiştir (p<.05). Her iki alt boyutta da erkek öğrencilerin motivasyon düzeyi kadın öğrencilere yüksek seviyede tespit edilmiştir. Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutunda ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (p>.05).

Tablo 4’de öğrenim görülen bölüm değişkeni Anova analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 4. Öğrenim görülen bölüm değişkeni Anova analizi bulguları

	Grup	N	\bar{X}	Ss	Var. K.	F	p	Anlamlı Fark
Başarı ve Canlandırma Boyutu	Öğrt.	66	3.39	1.20	Gruplar Arası	1.403	.248	-
	Ant	68	3.45	1.11	Grup içi			
	S.Yön.	97	3.18	1.01	Toplam			
Merak ve Sosyal Kabul Boyutu	Öğrt.	66	3.59	1.22	Gruplar Arası	.626	.535	-
	Ant	68	3.48	1.16	Grup içi			
	S.Yön.	97	3.38	1.28	Toplam			
Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutu	Öğrt.	66	2.69	1.20	Gruplar Arası	.754	.472	-
	Ant	68	2.91	1.10	Grup içi			
	S.Yön.	97	2.89	1.19	Toplam			

*p<.05, **p<.01

Tablo 4 incelendiğinde; öğrenim görülen bölüm değişkenine göre dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği tüm alt boyutları puan ortalaması arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (p>.05).

Tablo 5’de sınıf değişkeni Anova analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 5. Sınıf değişkeni Anova analizi bulguları

	Grup	N	\bar{X}	Ss	Var. K.	F	p	Anlamlı Fark
Başarı ve Canlandırma Boyutu	1.sınıf	80	3.15	1.06	Gruplar Arası	1.782	.151	-
	2.sınıf	59	3.58	1.19	Grup içi			
	3.sınıf	50	3.30	1.01	Toplam			
	4.sınıf	42	3.29	1.10				
Merak ve Sosyal Kabul Boyutu	1.sınıf	80	3.40	1.21	Gruplar Arası	.146	.932	-
	2.sınıf	59	3.51	1.29	Grup içi			
	3.sınıf	50	3.54	1.24	Toplam			
	4.sınıf	42	3.47	1.18				
Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutu	1.sınıf	80	2.79	1.28	Gruplar Arası	.442	.723	-
	2.sınıf	59	2.95	.97	Grup içi			
	3.sınıf	50	2.73	1.30	Toplam			
	4.sınıf	42	2.92	1.03				

*p<.05, **p<.01

Tablo 5 incelendiğinde; sınıf değişkenine göre dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği tüm alt boyutları puan ortalaması arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (p>.05).

Tablo 6’da dijital oyun oynama durumu değişkeni t testi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 6. Dijital oyun oynama durumu değişkeni t testi bulguları

	D.O.O	N	Ortalama	Ss	t	p
Başarı ve Canlandırma Boyutu	Evet	208	3.44	1.01	5.331	.000
	Hayır	23	2.22	1.25		
Merak ve Sosyal Kabul Boyutu	Evet	208	3.61	1.14	5.625	.000
	Hayır	23	2.18	1.23		
Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutu	Evet	208	2.82	1.16	-.628	.531
	Hayır	23	2.99	1.21		

*p<.05, **p<.01

Tablo 6 incelendiğinde; dijital oyun oynama durumu değişkenine göre dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği Başarı ve Canlandırma Boyutu ve Merak ve Sosyal Kabul Boyutu puan ortalamaları arasında anlamlı farklar tespit edilmiştir ($p<.05$). Her iki alt boyutta da dijital oyun oynayan erkek öğrencilerin motivasyon düzeyi kadın öğrencilere göre yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir. Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutunda ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>.05$).

Tablo 7’de Oyunları sadece eğlence aracı olarak görme değişkeni t testi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 7. Oyunları sadece eğlence aracı olarak görme değişkeni t testi bulguları

	O.E.A	N	Ortalama	Ss	t	p
Başarı ve Canlandırma Boyutu	Evet	179	3.22	1.06	-2.441	.015
	Hayır	52	3.64	1.16		
Merak ve Sosyal Kabul Boyutu	Evet	179	3.39	1.22	-1.842	.067
	Hayır	52	3.75	1.22		
Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutu	Evet	179	2.79	1.17	-1.216	.225
	Hayır	52	3.01	1.12		

* $p<.05$, ** $p<.01$

Tablo 7 incelendiğinde; Oyunları sadece eğlence aracı olarak görme değişkenine göre dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği Başarı ve Canlandırma Boyutu puan ortalamaları arasında anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<.05$). Başarı ve Canlandırma boyutunda oyunları sadece eğlence aracı olarak görmeyen öğrencilerin motivasyon düzeyi gören öğrencilere göre yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir. Diğer iki alt boyutta ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>.05$).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Gerçekleştirilen bu çalışmada Üniversite öğrencilerinin bazı kişisel özelliklerinin dijital oyun oynama motivasyonu düzeyleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda üniversite öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre dijital oyun oynama ölçeği Başarı ve Canlandırma Boyutu ile Merak ve Sosyal Kabul Boyutu arasında anlamlı bir farklar tespit edilmemiştir ($p<.05$). Her iki alt boyutta da erkek öğrencilerin motivasyon düzeyi kadın öğrencilere yüksek seviyede tespit edilmiştir. Erkeklerin kadınlara oranla daha fazla dijital oyunlara ilgi gösterdikleri dijital oyunlarda skor üretmek için daha çok çaba sarf ettikleri ve oyunda hangi stratejileri kurarsak rakibimize karşı üstün gelebiliriz düşüncesi ile zihinlerinde daha fazla canlandırma yaptıkları düşünülmektedir. Genel olarak dijital oyunlar; strateji oyunları ve savaş oyunları ağırlıklı olduğu için erkek bireylerin kadın bireylere oranla daha fazla ilgisini çektiği ve bu nasıl bir oyun, bu oyunda nasıl başarılı olunur gibi soruları merak edip nasıl daha çok başarılı olabiliriz diye araştırmalar yaptıkları düşünülmektedir. Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutunda ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>.05$). Alan yazında çeşitli katılımcıların dijital oyun motivasyonu düzeylerinin incelendiği çalışmalarda benzer sonuçlar olduğu görülmektedir.

Namlı ve Demir’in (2020) yapmış olduğu çalışmada erkeklerin kadınlara göre dijital oyun oynamaya yönelimleri daha yüksek bulunmuştur. Griffiths ve Davies (2005) yapmış oldukları araştırmada erkeklerin oyunlarda başarılı olmasının onları bir sonraki oyun için daha fazla motive olmalarına sebep olduğunu belirtmiştir. Şimşek ve ark. (2020) yılında yapmış oldukları e-sporcuların çevrimiçi oyunlarında harcadıkları zaman ile obezite arasındaki ilişkisinin incelendiği araştırmada erkeklerin kadınlardan daha fazla e-spor oyunları, dijital oyunlar oynadıkları sonuç olarak saptanmıştır. Literatür taramasında yapılan araştırmalar incelendiğinde bu çalışma bulguları sonuçlarını desteklemektedir.

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerin öğrenim görülen bölüm değişkenine göre dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği tüm alt boyutları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>.05$).

Üniversite öğrencilerine yapılan bu çalışmada sınıf değişkenine göre dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği tüm alt boyutları puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>.05$). 1., 2., 3., 4., sınıf öğrencilerinin dijital oyun oynama sebepleri ve kaynaklarının birbirine benzer düzeyde oldukları söylenebilir. Bu nedenle aynı ortamda bulunmaları, beraber derslere girip teneffüslere beraber çıkmaları, benzer etkinliklere katılmaları söylenebilir. Alan yazında çeşitli katılımcıların dijital oyun motivasyonu düzeylerinin incelendiği çalışmalarda benzer sonuçlar olduğu görülmektedir.

Bozkurt (2020) tarafından yapılan dijital oyun oynama motivasyonu düzeylerinin incelendiği araştırmada katılımcıların dijital oyun oynama motivasyonu 8. Sınıfların Merak ve Sosyal Kabul düzeylerinin 5. Sınıflardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Fakat Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutunda ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edildiği görülmemektedir. İnal ve Çağıltay (2005) tarafından yapılan çalışmada ilköğretim öğrencilerinin sınıf seviyesine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Havva ve ark. (2019) tarafından yapılan lise öğrencilerinin dijital oyun oynama motivasyonu düzeylerinin incelendiği araştırmada öğrencilerin sınıf düzeyleri ile dijital oyun

oynama motivasyonu arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Marshall ve Foran (2008) tarafından yapılan çalışmada ise, yaşları 18 ile 35 arasında değişen 250 kadın katılımcılar ile yapılan çalışmada sınıf düzeylerine göre katılımcıların oyun tercihlerinde anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Çeşitli araştırmaların incelendiği literatür taramasında elde edilen bulgular yapılan bu çalışma ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerin dijital oyun oynama durumu değişkenine göre dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği Başarı ve Canlandırma Boyutu ve Merak ve Sosyal Kabul Boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir ($p<.05$). Oyun İsteğinde Belirsizlik Boyutunda ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>.05$). Her iki alt boyutta da dijital oyun oynayan erkek öğrencilerin motivasyon düzeyi kadın öğrencilere göre yüksek seviyede tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre dijital oyunlara daha çok ilgi gösterdikleri, kadın öğrencilere oranla daha başarılı oldukları, dijital oyunlar ile ilgili daha çok merak edip araştırma yaptıkları, erkek öğrencilerin dijital oyun oynamadığı zamanlarda da zihinlerinde canlandırarak stratejiler üretip daha başarılı olmak için çaba sarf ettikleri düşünülmektedir. Alan yazında çeşitli katılımcıların dijital oyun motivasyonu düzeylerinin incelendiği çalışmalarda benzer sonuçlar olduğu gibi farklı sonuçların da olduğu görülmektedir.

Bozkurt (2020) tarafından yapılan çalışmada erkeklerin dijital oyun oynama motivasyonunun daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin Başarı ve Canlandırma düzeyleri ile Merak ve Sosyal Kabul düzeylerinin, kadınlardan yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuç mevcut araştırma bulgularını desteklemektedir.

Çınar (2020) tarafından yapılan çalışmada e-sporcular ve dijital oyun oynayan bireylerin dijital oyun motivasyonu düzeyleri incelendiğinde e-sporcular ile dijital oyun oynayan bireyler arasında başarı ve canlandırma, merak ve sosyal kabul alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Yine aynı çalışmada elde edilen bulgulardan Oyun isteğinde belirsizlik alt boyutunda ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular bu çalışma ile örtüşmemektedir.

Çalışmaya katılan Üniversite öğrencilerin Oyunları sadece eğlence aracı olarak görme değişkenine göre dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği Başarı ve Canlandırma Boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir ($p<.05$). Öğrencilerin yoğun ders çalışma programı, sınava hazırlanma stresinden bir miktarda olsa uzak durmak ve yorgunluklarını atmak için boş vakitlerini eğlenceli şekilde geçirmek ister. Bu nedenle dijital oyunlar bireylerin eğlenceli vakit geçirmek ve motivasyonlarını yükselttiği düşünülmektedir. Başarı ve Canlandırma boyutunda oyunları sadece eğlence aracı olarak görmeyen öğrencilerin motivasyon düzeyi kadın öğrencilere göre yüksek seviyede tespit edilmiştir. Dijital oyunları bir meslek olarak gören öğrencilerin oyun oynarken daha fazla konsantre olduğu, başarılı olabilmek için ekstra antrenmanlar yaptığı, e-sporcu olmak ve bu alanda kariyer planlamaları düşündükleri için dijital oyunları eğlence aracı olarak görenlere göre motivasyonlarının daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Diğer iki alt boyutta ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>.05$). Alan yazında çeşitli katılımcıların dijital oyun motivasyonu düzeylerinin incelendiği çalışmalarda benzer sonuçlar olduğu gibi farklı sonuçların da olduğu görülmektedir.

Cihan ve Araç Ilgar (2019) tarafından yapılan çalışmada dijital spor oyunlarının sporcular üzerindeki etkileri incelendiğinde sporcuların duyuşsal etkilerine bakıldığında istek, doyum, güdülenme, motivasyon, tükenmişlik olarak sıralanmıştır. Spor oyunları harikadır, bırakamazsın bağımlılık yapar görüşü ve seni hep mutlu eder. Hayatım için artık vazgeçilmezdir görüşü spor oyunlarının katılımcılar üzerinde olumlu bir etki, arzu, istek ve bağımlılık yaptığını göstermektedir. Çalışmada elde edilen bulgular yapılan bu çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Arslan ve Bulut (2021) tarafından yapılan çalışmada spor bilimleri alanı akademisyenlerinin e-spora bakış açılarının incelenmesi sonucunda e-spor eğlence aracından ziyade sporun doğasına ve mantığına aykırı olduğu e-spor oyunlarının şiddet ve korku içerdiğini söylemektedir. Bu sebeplerden dolayı olumsuz etkileri olduğu, yüz yüze bağlantı gerektirmediğinden asosyalliği arttırdığı ve sağlık problemleri oluşturduğunu göstermektedir. Alan yazın araştırmasında elde edilen bulgular bu çalışma sonucunu desteklemektedir.

Sonuç olarak; dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği alt boyutlarının en önemlisinin Merak ve Sosyal Kabul boyutu olduğu belirlenmiştir. Ölçeğe ilişkin toplam puan ortalaması ise 3.26 olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin dijital oyun oynama motivasyonu düzeylerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Araştırmada şu önerilere yer verilmiştir.

- ✓ Elektronik aletlerin (telefon, pc, tablet vs.) başında geçirilen sürelerin olumlu yönleri olduğu gibi zararlı yönleri de vardır. Bu sebepten dolayı beslenme alışkanlıkları, fiziksel aktivite düzeyleri gibi birçok etken kontrol altında tutulmalıdır. Bireylere bu yönde yönlendirmeler ve eğitimler verilmesi ayrıca bunlara yönelik farklı çalışmaların yapılması daha sağlıklı bireylerin yetişmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

- ✓ Dijital oyun motivasyonu konusunda, farklı ülkelerdeki çalışmalar incelenebilir.
- ✓ Dijital oyun motivasyonu konulu kongre bildiriler incelenebilir.
- ✓ Dijital oyun motivasyonu ile ilgili bilgilendirici programlar, etkinlikler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Adanır, A., Özatalay, E., Doğru, H. (2016). Oyuna Adanmış Yaşam: Bir Olgu Sunumu Üzerinden İnternet Oyun Oynama Bozukluğuna Kısa Bir Bakış. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 20(2): 85-90.
- Aral, N. (2000). Çocuk Gelişiminde Oyunun Önemi. *Çağdaş Eğitim*, 25(265), 15-17.
- Arslan, S., Bulut, M. (2021). Spor Bilimleri Alanı Akademisyenlerinin E-Spora Bakış Açılarının İncelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(41), 3448-3470 . DOI: 10.26466/opus.835215
- Baranowski, T., Buday, R., Thompson, D., Lyons, EJ., Lu, AS., Baranowski, J. (2013). developing games for health behavior change: getting started, *Games Health*, 2(4), 183- 190.
- Baykoç, Dönmez N. (1992). *Oyun Kitabı*. Esin Yayınevi: İstanbul.
- Berzan Şimşek, M., Taşkiran, M., İşlen, T. (2020). E-Sporcuların Çevrimiçi Oyunlarında Harcadıkları Zaman ile Obezite Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Journal of Health and Sport Sciences (JHSS)*, 3(2), 39-46.
- Bozkurt, T.M., Tamer, K. (2020). Dijital Oyun Oynama Motivasyonu ile Beden Kitle İndeksi İlişkisi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(2), 105-120.
- Cihan, B. B., Araç Ilgar, E. (2019). Dijital Spor Oyunlarının Sporcular Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi Fenomenolojik Bir Çözümleme. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (1) , 171-189 . DOI: 10.31680/gaunjss.510351
- Çetin, E. (2013). Tanımlar ve temel kavramlar. M. A. Ocak (Ed.), *Eğitsel dijital oyunlar* (s. 2-18). Ankara: Pegem Yayınları.
- Çınar, Y. (2020). *E-Sporcular ve Dijital Oyun Oynayan Bireylerin Dijital Oyun Oynam Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Demirel, H. G., Cicioğlu, H. İ., Demir, G. T. (2019). Lise öğrencilerinin dijital oyun oynama motivasyonu düzeylerinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21(3), 128-137.
- Dereli, E., Acat, M. B. (2010). Okul öncesi eğitim öğretmenliği bölümü öğrencilerinin motivasyon kaynakları ve sorunları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 173-187.
- Eren, E., (2000). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayınları, 6. Baskı.
- Fleer, M. (2014). The demands and motives afforded through digital play in early childhood activity settings. *Learning, Culture and Social Interaction*. 3(3), 202-9.
- Frasca, G. (2001). Rethinking agency and immersion: video games as a means of consciousness-raising. *Digital Creativity*, 12(3), 167-174.
- Griffiths, Md. (2010). Aloma: Revista De Psicologia [Computer Game Playing And Social Skills: A Pilot Study]. *Ciències Del'educació I De L'esport*, 27, 301-310.
- Griffiths M. D., Davies, M.N.O. (2005). *Video game Addiction: DoesIt Exist? Handbook Of Computer Game Studies*. J. Goldstein, J. Raessens (Eds), Boston. MIT Pres, 359– 368.
- İnal, Y., Çağıltay, K. (2005). *İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları ve oyun tercihlerini etkileyen faktörler*, Ankara Özel Tevfik Fikret Okulları, Eğitimde Yeni Yönelimler II, Eğitimde Oyun Sempozyumu, 14 Mayıs, Ankara.
- Lauricella Ar, Cingel Dp, Blackwell C, Wartella E, Conway A. (2014). The Mobile Generation: Youth And Adolescent Ownership And Use Of New Media. *Communication Research Reports*, 31(4), 357–364.
- Marshall, A., Foran, J. (2008). *Australian female gamers video game preferences*. Paper presented at the Australian & New Zealand Marketing Academy Conference, December 1-3.
- Namli, S., Demir, G. T. (2020). The Relation ship between Attitudes towards Digital Gaming and Sports. *Turkish Online Journal of Educational TechnologyTOJET*, 19(1), 40-52.

- Sağlam, M., Topsümer, F. (2019). Üniversite öğrencilerinin dijital oyun oynama nedenlerine ilişkin nitel bir çalışma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 485–504.
- Tarhan N, Nurmedov S. (2013). *Bağımlılık*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taylan, H. H., Topal, M., Ayas, T. (2018). Sakarya'daki lise öğrencilerinin dijital oyun oynama eğilimlerinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 5(1), 53– 68.
- Tekkurşun Demir, G., Hazar, Z. (2018). Dijital oyun oynama motivasyonu ölçeği (doomö): geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12(2), 128-138.
- Tuğrul B. (2013). *Okul Öncesi Öğretmenliği, Çocukta Oyun Gelişimi* (Edit. N. Aral) (1. Basım). Ankara: Alan Bilgisi Yayınları.
- Yavuz, E., Tarlakazan, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin mobil oyun profili ve oynama alışkanlıkları. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 149–163.

Subject Area
Healthcare
Management

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 974-983

Arrival
07 January 2022

Published
24 March 2022

Article ID Number
3920

Article Serial Number
13

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3920>

How to Cite This Article

Yağcan, H.; Uyar Hazer, H. & Özsoy, S. (2022). "Emzirme Danışmanlığı Dersinin Öğrencilerin Emzirme Mitlerine İnanma Durumuna Etkisi: Vaka-Kontrol Çalışması"

International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:974-983

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Emzirme Danışmanlığı Dersinin Öğrencilerin Emzirme Mitlerine İnanma Durumuna Etkisi: Vaka-Kontrol Çalışması

The Effect of Breastfeeding Counselling Course on Students' Belief in Breastfeeding Myths: A Case-Control Study

Hande YAĞCAN¹ Hale UYAR HAZAR² Sevgi ÖZSOY³

¹ Dr. Öğr. Üyesi Dokuz Eylül Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir/ Türkiye

² Dr. Öğr. Üyesi Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Ebelik Bölümü, Bitlis/ Türkiye

³ Prof. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Aydın/ Türkiye

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada, öğrencilerin emzirme ile ilgili yanlış inanışlarına, Emzirme Danışmanlığı Dersinin etkisini belirlemek amaçlandı.

Yöntem: Yarı deneysel çalışmanın evrenini, emzirme danışmanlığı dersini alan (EDD alan=244) ve almayan (EDD almayan=151) toplam 395 ebelik ve hemşirelik öğrencisi oluşturdu. Veriler, emzirme ile ilgili yanlış inanışların sorgulandığı bir soru formu ile toplandı. Emzirme İstatistiksel analiz, tanımlayıcı istatistikler kullanılarak ve iki ortalama değer arasındaki farkın anlamlılığı testi kullanılarak yapıldı.

Bulgular: Hem EDD alan hem de almayan öğrenciler en çok "Süt üretiminin yetersiz olmasının nedenleri yorgunluk (%73.5) ve yetersiz sıvı ve besin alımıdır (%94)" mitini "katılıyorum" diyerek onayladı. Yanlış inanışlara "katılmıyorum" diyen EDD alan gruptaki öğrencilerin puan ortalamaları 37,24±8,87, EDD almayan öğrencilerin ise 21,92±7,76'di. İki grup arasındaki farklar (p<0.000) açısından anlamlıydı.

Sonuç: Öğrenciler arasında emzirme ile ilgili yanlış inanışlar yaygındı ve emzirme danışmanlığı dersi, emzirmeye ilişkin yanlış inanışların azaltılmasında etkili oldu. Toplumda en iyi emzirme uygulamalarını teşvik etmek, tabuları ve yanlışları düzeltilebilir için öncelikle sağlık çalışanlarının yanlış inanışları düzeltilmelidir. Bu nedenle, emzirme danışmanlığı dersi sağlık çalışanlarının mezuniyet öncesi ve sonrası mesleki eğitiminin bir parçası olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Danışmanlık, ebelik, emzirme, eğitim, hemşirelik, mit.

ABSTRACT

Objective: The study aimed to examine the effect of the Breastfeeding Counseling Course on students' false beliefs about breastfeeding.

Methods: The population of the semi-experimental study consisted of total 395 midwifery and nursing students who participated in the breastfeeding counseling course (participated in BCC = 244) and who did not (not participated BCC= 151). Data was collected with a questionnaire in which false beliefs about breastfeeding were questioned. The differences between the two groups were evaluated with chi-square and t tests.

Result: Students who both participated and did not participate in EDD mostly confirmed the myth that "The reasons for insufficient milk production are fatigue (73.5%) and insufficient fluid and nutrient intake (94%)" by saying "I agree". The average score of the students in the experimental group who stated "I disagree" with the false beliefs were 37.24±8.87 and the control group was 21.92±7.76. The differences between two groups were significant at (p<0.000).

Conclusion: False beliefs about breastfeeding were widespread among students, and the breastfeeding counselling course was effective in reducing false beliefs about breastfeeding. In order to promote the best breastfeeding practices in the society, and to correct the taboos and myths, first of all, the taboos and myths of health professionals should be corrected. Therefore, breastfeeding counseling course should be a part of pre- and post-graduate vocational training of health workers.

Key Words: Breastfeeding, counseling, education, midwifery, myth, nursing.

1. GİRİŞ

Günümüzde emzirmeye dair elde edilen tüm kanıtlar, anne sütünün bebeğin beslenmesinde altın standart olduğunu göstermektedir (Eglash et al., 2008). Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF bebekler için en ideal beslenme biçiminin, ilk altı ay sadece anne sütü verilmesi, altı aydan sonra da uygun ek gıdalarla destekleyerek emzirmenin en az iki yaşa kadar sürdürülmesi olduğunu belirtmektedir (WHO, 2009). Bu şekilde emzirme, yenidoğanı, çocuğu ve anneyi emzirme sırasında ve ileriki yıllarda pek çok riskten koruyan bir davranıştır. Bir bebeğin hayatının ilk saatinden başlayarak en az iki yaşına kadar emzirilmesi, çocuğun yüksek veya düşük gelirli bir ülkede, zengin veya fakir bir ailede doğmasına bakılmaksızın onu hastalıklara ve ölüme karşı koruduğu bilinmektedir (UNICEF & WHO, 2015). Ayrıca emzirmenin düşük gelirli ülkelerde 5 yaş altı çocuk ölümlerinin % 13'ünü önlediği tahmin edilmektedir (Mathur et al., 2014).

Anne sütü ile beslemenin, bebeklerin ve annelerin sağlığı üzerindeki olumlu etkileri her alanda görülür. Emzirmenin anne, çocuk ve toplum için sayısız yararları olmasına rağmen dünyada ve ülkemizde, bebeklerin anne

sütü (AS) alma oranları istendik düzeyde değildir. Dünyada bebeklerin ilk altı ay sadece anne sütü (SAS) alma oranı %44'dür (UNICEF, 2021; WHO, 2021). Ülkemizde doğum yapan hemen her anne bebeğini bir süre emzirmektedir.⁷ Bebekler için önerilen beslenme biçimi, ilk altı ay sadece anne sütü ile beslenmesi ve altı aydan sonra ise uygun ek gıdalarla en az iki yıl ve ötesi anne sütü almaya devam etmeleri olduğu halde, uygulamada bu önerinin tam gerçekleşmediği de bilinmektedir. Ülkemizde 4-5 aylık bebeklerde SAS alma oranı %10'dur (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2013).

Bir bebeğin önerilen sürelerde anne sütü alabilmesini ya da bebeklerine erken ek gıda başlamalarına ve emzirmeyi erken kesmelerine etkileyen pek çok faktör vardır. Emzirme sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin de dahil olduğu çok karmaşık faktörler tarafından harekete geçirilen, yönlendirilen bir davranıştır. Annenin, ailenin ve çevrenin emzirmeye yönelik düşünce ve inançları, annenin eğitim durumu, ailenin refah seviyesi, bebeğin ve annenin sağlık durumu, doğum şekli, bebeğin doğduktan sonraki ilk saatlerde ve günlerdeki beslenme durumu, antenatal ve postnatal dönemde sağlık personelinin aldığı emzirme eğitimi ve desteği, yaşanan emzirme sorunları, bu faktörlerden bazılarıdır (Akyüz et al., 2007; Strong, 2013; Besore, 2014; Yıldız et al., 2008; Tunçel et al., 2006; Alp, 2009; Varol & Yıldız, 2006; Cangöl & Şahin Hotun, 2014; Bolat ve ark., 2011; Kondolot et al., 2009; Ünsal et al., 2005; Samli et al., 2006; Vandenplas, 1998). Bu faktörlerden biri de bireylerin sahip olduğu mitler yani, doğru olduğunu düşündükleri aslında yanlış olan ya da doğruluğu kanıtlanmamış olan inanışlardır. Türk Dil Kurumuna göre ise "mit", geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren halk hikâyesi, inanışlardır (TDK, 2022).

Toplumlardaki emzirmeye yönelik yanlış inanışlar, tabular, mitler emzirmenin başlatılması ve sürdürülmesi için kötü etki yapabilir. Tabuların ve mitlerin yok edilmesi müzakere kültürüyle mümkün olabilir. Özellikle sağlık profesyonelleri gebe ve annelere destek vermek, anneleri emzirmeye hazırlamak ve toplumdaki iyi emzirme uygulamalarını teşvik etmek, tabu ve mitleri konuşarak düzeltmekle yükümlüdür. Hemşireler, kadınları emzirmeye hazırlamak, eğitmek, teşvik etmek ve desteklemek için hayati bir rol oynamaktadır. Ayrıca emzirmenin başlatılmasına ve devam ettirilmesine yardımcı olan bireylerdir (Sugino et al., 2016). Bu nedenle öncelikle kendilerini emzirme konusunda donatmaları ve emzirme konusunda içinde buldukları kültürün kendilerine yüklediği mitlerden arınmaları önemlidir.

Araştırmanın amacı, emzirme danışmanlığı dersi (EDD) almanın, öğrencilerde emzirme mitlerine inanma durumlarına etkisini belirlemektir.

2. YÖNTEM:

Yarı deneysel olan araştırma, bir devlet üniversitesinin hemşirelik ve ebelik bölümlerinde okuyan öğrenciler ile yürütüldü. Okulun hem hemşirelik hem de ebelik bölümlerinin öğretim programında yer alan "Emzirme Danışmanlığı" dersini öğrenciler 5. ya da 6. dönemde seçmeli ders olarak seçebilmektedirler. Bu ders Sağlık Bakanlığının "Anne Sütü ile Beslenmede Danışmanlık" eğitim kursu modülüne göre yürütülmekte ve interaktif yöntemlerle, soru-cevap, rol play, demonstrasyon, vaka çalışmaları ağırlıklı olarak işlenmektedir.

Araştırmada EDD'ni alan 244 öğrenci deney grubunda dersi almayan 151 öğrenci de kontrol grubunda yer aldı. Veriler, emzirmeye ilişkin 53 ifadenin sorgulandığı ve katılımcıların "katılmıyorum", "fikrim yok" ve "katılıyorum" şeklinde cevaplandığı bir soru formu ile öz bildirim yöntemiyle toplandı. Emzirmeye ilişkin verilen ifadeler aslında birer yanlış inanış (mit) olduğu için katılımcıların "Katılmıyorum" seçeneğini cevap olarak belirtmesi beklenmektedir. Bu nedenle öğrencilerin emzirmeye ilişkin verilen ifadelere inanma durumuna, dersin etkisini belirleyebilmek için "Katılmıyorum" olarak belirtilen her ifade için "bir (1)" puan diğer cevaplarına (0) puan verildi ve gruplar arasındaki fark irdelendi. Veriler SPSS 22 programında, tanımlayıcı istatistikler ve iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi ile analiz edildi.

Araştırma, Helsinki İlkeler Deklarasyonuna uygun yürütülmüştür. Çalışmada yer alan öğrencilerden onam, ilgili kurumlardan etik ve yazılı izinler alınmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada yer alan 395 öğrenciden (244 deney, 151 kontrol) EDD alanların yaş ortalamasının 21,23±1,74 (min=18, max=34), almayanların ise 20,07±1,75 (min=18, max=32) olduğu, her iki grupta da çoğunlukla ebelik öğrencilerinin yer aldığı ve çoğunluğun kız öğrencilerden oluştuğu saptandı. Hem EDD alan hem de EDD almayan öğrencilerin çoğu, yaşamlarının ilk 15 yılında il merkezinde yaşadığını ve şimdi ya da geçmişte emziren bir yakınları olduğunu belirttiler (Tablo 1).

Tablo 1. Emzirme Danışmanlığı Alan ve Almayan Öğrencilerin Bazı Özellikleri (N=395)

Öğrencilerin bazı özellikleri	EDD alan (n=244)		EDD almayan (n=151)	
	n	%	n	%
Okuduğu bölüm				
Ebelik	160	65,6	88	58,3
Hemşirelik	84	34,4	63	41,7
Cinsiyet				
Kız	214	87,7	139	92,1
Erkek	30	12,3	12	7,9
Hayatın ilk 15 yılında en uzun süre yaşanan yer				
Köy	47	19,3	20	13,2
İlçe/kasaba	98	40,2	63	41,7
İl/şehir	99	40,6	68	45,0
Yakın çevresinde emziren biri var mı?/oldu mu?				
Evet	167	68,4	102	67,6
Hayır	77	31,6	49	32,4

Öğrencilerin emzirmeye ilişkin verilen 53 ifadeye katılma durumu incelendiğinde, EDD alan gruptaki bir öğrenci dışında, her iki gruptaki öğrencilerin tümü en az iki miti onayladı. Öğrencilerin emzirmeye ilişkin verilen 53 ifadeye katılma durumunun dağılımı Tablo 2’de gösterilmektedir. Buna göre, öğrencilerin %50’sinden fazlasının “katılmıyorum” olarak belirttiği mit sayısı, EDD alan grupta 43, EDD almayan grupta 22 oldu (Tablo 2).

Öğrencilerin yarısından daha fazlasının “katılmıyorum” diyerek verilen ifadeyi onaylamadıklarını belirttikleri ilk üç mit, EDD alan grupta %92,2 oranı ile “Bir kadın göğüslerinin bozulmasını istemiyorsa emzirmemelidir”, %91,8 oranında “Çalışmaya başlayan anneler artık emziremez” ve %91 oranı ile “Emzirme doğuştan gelen bir yetenektir ve bazı annelerin bu yeteneği yoktur” mitleri oldu. “Çalışmaya başlayan anneler artık emziremez” (%90,1), “Toplum içerisinde emzirmek utanç verici bir davranıştır” (%88,1) ve “Bir kadın göğüslerinin bozulmasını istemiyorsa emzirmemelidir” (%86,1) mitleri ise EDD almayan öğrencilerin en çok “katılmıyorum” olarak belirttikleri mitler oldu (Tablo 2).

Öğrencilerin emzirmeye ilişkin verilen 53 ifadeye “fikrim yok” deme durumu incelendiğinde, EDD alan gruptaki öğrencilerin ifadeler hakkında “fikrim yok” deme oranları genel olarak düşüktü ve bu oranlar tüm mitlerde %50’nin altındaydı. EDD almayan öğrencilerin “fikrim yok” olarak belirttikleri mitler ise daha yüksek oranlarda olup 5 mit öğrencilerin yarısından fazlası tarafından “fikrim yok” olarak belirtildi (Tablo 2).

Öğrencilerin verilen ifadelerden “fikrim yok” olarak belirttikleri mitlerin hangileri olduğu incelendiğinde, öğrencilerin %28,3’i “X ışınları alan anneler emziremez”, %26,6’u “Meme ameliyatı olan anne emziremez” ve %24,2’i “Hamile kalan annelerin süt miktarı azalır, bebeğine sütü yetmez”, mitleri konusunda bir fikirleri olmadığını belirttiler. EDD almayan öğrencilerin en fazla “fikrim yok” olarak belirttikleri mitler ise, “Bebegin yatar pozisyonunda emzirilmesi orta kulak iltihabı olmasına neden olur” (%65,6), “Her istediğinde emzirilen bebekler kolik olmaya yatkındır” (%61,6) ve “Hamile kalan annelerin süt miktarı azalır, bebeğine sütü yetmez” (%58,9) mitleri hakkında herhangi bir düşünceleri olmadığını belirttiler. (Tablo 2).

Öğrencilerin emzirmeye ilişkin verilen 53 ifadeye “katılıyorum” diyerek onayladıkları mitlerin dağılımı incelendiğinde, EDD alan gruptaki öğrencilerin ifadeler hakkında “katılıyorum” deme oranları genel olarak düşüktü ve sadece 7 mitte bu oranlar %50’nin üzerindeydi. EDD almayan öğrencilerin “katılıyorum” olarak belirttikleri mitler ise daha yüksek oranlarda olup 11 mit öğrencilerin yarısından fazlası tarafından “katılıyorum” diyerek onaylandı (Tablo 2).

Öğrencilerin en çok onayladıkları yani “katılıyorum” olarak belirttikleri ilk üç mitin hangileri olduğu irdelendiğinde, “Yetersiz süt üretiminin sebebi yorgunluk, yetersiz sıvı ve gıda alımıdır” ifadesi hem EDD alan hem de almayan öğrencilerin en çok onayladıkları mit oldu (%73,5, %94). Diğer mitler EDD alan grupta “Emziren anneler gaz yapıcı besinleri tüketmemelidir” (%64,3) ve “Anneler her emzirmede mutlaka her iki memesini de emzirmelidir” (%63,5) mitleri olurken, EDD almayan grupta “Annenin sütü yetmediğinde mama vb. ek besin desteğinde bulunmak gereklidir” (%80,8) ve “Anne bebeğini her emzirmeden önce meme uçlarını yıkamalıdır” (%68,2) mitleri en çok inanılan diğer mitleri oluşturdu (Tablo 2).

Tablo 2. EDD Alan ve EDD Almayan Öğrencilerin Toplumda Yaygın Kabul Gören Emzirme ile İlgili Mitler Konusundaki Görüşleri.

Toplumda yaygın olan emzirmeye ilişkin ifadeler (mitler)	EDD alanlar*						EDD almayanlar*					
	Katılmıyorum		Fikrim yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikrim yok		Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. Yetersiz süt üretiminin sebebi yorgunluk, yetersiz sıvı ve gıda alımıdır.	54	22,1	11	4,5	179	73,4	2	1,3	7	4,6	142	94
2. Anne bebeğini her emzirmeden önce meme uçlarını yıkamalıdır.	107	43,9	11	4,5	126	51,6	18	11,9	30	19,9	103	68,2
3. Emziren annelerin memelerinin yeniden dolması için belirli bir zaman geçmesi gerekmektedir.	75	30,7	20	8,2	149	61,1	10	6,6	40	26,5	101	66,9
4. Süt sağlamak annenin ne kadar sütü olduğunu anlaması için iyi bir yoldur.	95	38,9	34	13,9	115	47,1	33	21,9	46	30,5	72	47,7
5. Alkol veya sigara kullanan anneler emziremez.	169	69,3	26	10,7	49	20,1	55	36,4	42	27,8	54	35,8
6. Meme uçları kanayan anne emziremez.	115	47,1	34	13,9	95	38,9	24	15,9	40	26,5	87	57,6
7. Meme ameliyatı olan anne emziremez.	106	43,4	65	26,6	73	29,9	21	13,9	79	52,3	51	33,8
8. X ışınları alan anneler emziremez.	53	21,7	69	28,3	122	50,0	13	8,6	64	42,4	74	49,0
9. Anneler her emzirmede mutlaka her iki memesini de emzirmelidir.	80	32,8	9	3,7	155	63,5	39	25,8	30	19,9	82	54,3
10. Uyuyan bebek emzirilmek için uyandırılmamalıdır.	197	80,7	11	4,5	36	14,8	77	51,0	31	20,5	43	28,5
11. Bebek yeterli kilo alamamışsa bu annenin sütü yetersiz olduğu içindir.	166	68,0	16	6,6	62	25,4	77	51,0	35	23,2	39	25,8
Toplumda yaygın olan emzirmeye ilişkin ifadeler (mitler)	EDD alanlar*						EDD almayanlar*					
	Katılmıyorum		Fikrim yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikrim yok		Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
12. Anneler süt üretebilmek için mutlaka kendisi de süt tüketmelidir.	175	71,7	24	9,8	45	18,4	82	54,3	39	25,8	30	19,9
13. Hem emen hem de biberon alan bebekler emme yeteneğini kaybetmezler.	165	67,6	20	8,2	59	24,2	33	21,9	52	34,4	66	43,7
14. Sık emzirme depresyona neden olabilir.	211	86,5	14	5,7	19	7,8	72	47,7	55	36,4	24	15,9
15. Bebeğin her istediğinde emzirilmesi anne babanın ilişkisini olumsuz etkiler.	214	87,7	9	3,7	21	8,6	91	60,3	35	23,2	25	16,6
16. Bazı annelerin sütü bebekleri için alerjiktir, bebeği rahatsız eder.	161	66,0	34	13,9	49	20,1	33	21,9	71	47,0	47	31,1
17. Sık emzirme bebeğin ileriki yaşamında obez olmasına neden olur.	217	88,9	14	5,7	13	5,3	121	80,1	25	16,6	5	3,3
18. Bebeğin yatar pozisyonunda emzirilmesi orta kulak iltihabı olmasına neden olur.	136	55,7	50	20,5	58	23,8	25	16,6	99	65,6	27	17,9
19. Bebeğin 12 aylık olduktan sonra emzirilmesinin yararı azdır, çünkü ilk 6 aydan sonra anne sütünün kalitesi azalmaya başlar.	189	77,5	16	6,6	39	16,0	56	37,1	51	33,8	44	29,1
20. Annesi tarafından emzirilemeyen kadınlar bebeklerini emzirmede başarılı olamazlar.	203	83,2	17	7,0	24	9,8	118	78,1	30	19,9	3	2,0
21. Annenin memelerinin küçük ve yumuşak olması içerisinde yeterli süt olmadığını gösterir.	174	71,3	18	7,4	52	21,3	80	53,0	59	39,1	12	7,9
22. Meme ucu küçük olan anneler bebeklerini emzirmede başarılı olamaz.	211	86,5	13	5,3	20	8,2	73	48,3	57	37,7	21	13,9
23. Çalışmaya başlayan anneler artık emziremez.	224	91,8	7	2,9	13	5,3	136	90,1	9	6,0	6	4,0
24. Toplum içerisinde emzirmek utanç verici bir davranıştır.	218	89,3	11	4,5	15	6,1	133	88,1	6	4,0	12	7,9
25. Yenidoğan bebek üç ezan beklendikten sonra emzilir.	215	88,1	20	8,2	9	3,7	84	55,6	66	43,7	1	0,7
26. Emzirilen bebeklere ek olarak özellikle de yaz aylarında su verilmelidir.	216	88,5	6	2,5	22	9,0	53	35,1	41	27,2	57	37,7
27. Bebeğin emzirilmesi için anne sütünün gelmesi beklenmelidir.	200	82,0	11	4,5	33	13,5	60	39,7	39	25,8	52	34,4
28. İkiz bebeği olan anneler sadece bir bebeğine yetecek kadar süt üretebilir.	213	87,3	11	4,5	20	8,2	122	80,8	25	16,6	4	2,6
29. Sütü az olan anneler, sütlerini arttırabilmek için süt arttırıcıları (besin, ilaç vb) kullanmalıdır.	161	66,0	19	7,8	64	26,2	33	21,9	32	21,2	86	57,0
30. Emzirirken annenin meme ucunun acıması normaldir.	137	56,2	22	9,0	85	34,8	16	10,6	54	35,8	81	53,6
31. Doğumdan sonraki ilk 3-4 gün yeterli süt üretilmez.	190	77,9	19	7,8	35	14,3	40	26,5	88	58,3	23	15,2
32. Yeni doğmuş bir bebeğe ilk önce zembek suyu içirilmelidir.	218	89,3	17	7,0	9	3,7	90	59,6	57	37,7	4	2,6
33. Biberonla beslemek emzirmekten daha kolaydır.	220	90,2	13	5,3	11	4,5	112	74,2	16	10,6	23	15,2
34. Günümüzde üretilen mamalar anne sütüyle neredeyse aynı kalitededir.	220	90,2	15	6,1	9	3,7	125	82,8	19	12,6	7	4,6
Toplumda yaygın olan emzirmeye ilişkin ifadeler (mitler)	EDD alanlar*						EDD almayanlar*					
	Katılmıyorum		Fikrim yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikrim yok		Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
35. Anne enfeksiyon geçiriyorsa emzirmeyi bırakmalıdır.	156	63,9	35	14,3	53	21,7	12	7,9	53	35,1	86	57,0
36. Bebek diyare veya kusuyorsa anne emzirmeyi bırakmalıdır.	209	85,7	15	6,1	20	8,2	68	45,0	66	43,7	17	11,3
37. Yenidoğan bebeğe ilk besin olarak hurma verilmelidir.	217	88,9	14	5,7	13	5,3	117	77,5	31	20,5	3	2,0
38. Anne antibiyotik kullanıyorsa emzirmemelidir.	139	57,0	51	20,9	54	22,1	16	10,6	68	45,0	67	44,4
39. Emziren anneler yeterli süt üretebilmek için çok yemek yemelidir.	189	77,5	20	8,2	35	14,3	93	61,6	37	24,5	21	13,9
40. Emziren anneler yeterli süt üretebilmek için günde en az 3-4 litre kadar su tüketmelidir.	80	32,8	15	6,1	149	61,1	11	7,3	49	32,5	91	60,3
41. Prematür bebekler ilk önce biberonla beslenmeyi öğrenmelidir.	205	84,0	22	9,0	17	7,0	75	49,7	70	46,4	6	4,0
42. Emzirmenin gebe kalmayı önleyici hiçbir etkisi yoktur.	199	81,6	13	5,3	32	13,1	70	46,4	39	25,8	42	27,8
43. Bebeği 2 yıldan daha uzun süre emzirmek yanlış ve çocuk için zararlıdır.	176	72,1	23	9,4	45	18,4	35	23,2	45	29,8	71	47,0

anne bebek arasında aşırı bağımlılık yaratır.														
44. Doktorlar emzirme konusunda her şeyi bilirler.	191	78,3	26	10,7	27	11,1	76	50,3	45	29,8	30	19,9		
45. Mama kullanımı emzirme süresini etkilemez.	213	87,3	15	6,1	16	6,6	95	62,9	40	26,5	16	10,6		
46. Annenin sütü yetmediğinde mama vb. ek besin desteğinde bulunmak gereklidir.	142	58,2	23	9,4	79	32,4	14	9,3	15	9,9	122	80,8		
47. Çok sütü olan anneler genellikle daha iri memelere sahiptir.	188	77,0	26	10,7	30	12,3	83	55,0	37	24,5	31	20,5		
48. Genç yaşta annelerin sütü daha az olur.	219	89,8	18	7,4	7	2,9	80	53,0	67	44,4	4	2,6		
49. Emzirme doğuştan gelen bir yetenektir ve bazı annelerin bu yeteneği yoktur.	222	91,0	11	4,5	11	4,5	107	70,9	35	23,2	9	6,0		
50. Bir kadın göğüslerinin bozulmasını istemiyorsa emzirmemelidir.	225	92,2	9	3,7	10	4,1	130	86,1	17	11,3	4	2,6		
51. Emziren anneler gaz yapıcı besinleri tüketmemelidir.	69	28,3	18	7,4	157	64,3	14	9,3	39	25,8	98	64,9		
52. Her istediğinde emziren bebekler kolik olmaya yatkındır.	197	80,7	24	9,8	23	9,4	30	19,9	93	61,6	28	18,5		
53. Hamile kalan annelerin süt miktarı azalır, bebeğine sütü yetmez.	146	59,8	59	24,2	39	16,0	27	17,9	89	58,9	35	23,2		

* %50'nin üzerindeki oranlar "koyu ()" olarak belirtilmiştir.

Emzirmeye ilişkin verilen ifadeler birer mit olduğu için öğrencilerin "Katılmıyorum" seçeneğini belirtmesi beklendiğinden, "Katılmıyorum" olarak belirtilen her ifade için "bir (1)" puan verildi. Buna göre sorgulanan 53 mitem, öğrencilerin verilen ifadeyi onaylamayarak "katılmıyorum" olarak belirttikleri her bir mit için alınan puanlar, bir puanla 53 puan arasında değişti. Bu puanların ortalaması, EDD alan grup için 37,24±8,87 (min=1, max=53), EDD almayan grup için ise 21,92±7,76 (min=1, max=38) olarak hesaplandı. İki grup arasındaki puan farkı, ileri derecede anlamlı bulundu ($p<0,000$) (Tablo 3).

Tablo 3. Öğrencilerin EDD Alma Durumu ile Emzirme Mitlerine "Katılmıyorum" Olarak Cevapladıkları İfadeler için Aldıkları Puanların Karşılaştırılması (N=395).

Öğrenciler	n	Emzirme mitlerine "katılmıyorum" şeklinde cevapladıkları ifadelerin puanı Ortalama ± SS	t	p
EDD alanlar	244	37,24 ± 8,87	17,484	0,000
EDD almayanlar	151	21,92 ± 7,76		

Öğrencilerin, yaşamlarında en uzun süre yaşadıkları yerleşim yerine göre aldıkları puanlar incelendiğinde köyde yaşayanlar en az 12 (max= 50) puan alırken, ilçe/kasaba ve il/şehirden yaşayanların en düşük puanı birdi (max= 51 ve 53). Puan ortalamaları karşılaştırıldığında, gruplar arasında istatistiksel farklılık olduğu ve büyüdükleri yerin emzirme mitlerine verdikleri yanıtı etkilediği saptandı ($p<0,05$) (Tablo 4). Bu farklılığın nereden kaynaklandığı irdelendiğinde, köyde büyüyenlerin ilçe/kasaba büyüyenlere göre emzirmeye ilişkin ifadeleri, daha fazla oranda onaylamadıkları ve "katılmıyorum" olarak cevapladıkları belirlendi ($p=0,042$). Öğrencilerin verdikleri cevaplardan köyde büyüyenlerle, il/şehirden büyüyenler ($p=0,52$) ve ilçe/kasabada büyüyenlerle, il/şehirden büyüyenler arasında ($p=0,991$) ise istatistiksel bir farklılık saptanmadı.

Öğrencilerin, yakın çevrelerinde emziren bir kadın olmasının, emzirmeye ilişkin verilen ifadelerle katılmıyorum diyerek onaylamama durumlarına etkisi incelendiğinde, alınan puan ortalamaları arasında da istatistiksel bir farklılık saptanmadı ($p>0,05$) (Tablo 4).

Tablo 4. Öğrencilerin Yaşamlarında En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Yeri ve Yakın Çevrelerinde Emziren Bir Kadın Olması ile Emzirme Mitlerine "Katılmıyorum" Olarak Cevapladıkları İfadeler için Aldıkları Puanların Karşılaştırılması (N=395)

Değişkenler	n	Emzirme mitlerine "katılmıyorum" şeklinde cevapladıkları ifadelerin puanı Ortalama ± SS	F	p
Hayatın ilk 15 yılında en uzun süre yaşanan yerleşim yeri				
Köy	67	34,60 ± 9,58	3,325	0,037
İlçe/kasaba	161	30,65 ± 11,48		
İl/şehir	167	30,81 ± 11,27		
Çevresinde emziren bir yakını var/olmuş				
Evet	269	31,62 ± 10,80	0,598	0,550
Hayır	126	30,89 ± 12,25		

4. TARTIŞMA

Hemşirelik ve ebelik bölümlerinde okuyan öğrencilerin EDD almasının, toplumda yaygın olan emzirme mitlerine inanma durumlarına etkisini belirlemek amacıyla yürütülen bu çalışmada, EDD almanın öğrencilerde emzirmeye ilişkin inanılan mitleri azalttığı saptandı. Ayrıca bireylerin emzirmeye ilişkin kültürüne ve inancına etki edebilecek olan, yaşanan yer ve çevrelerinde emziren bir yakınlarının olma durumunun EDD alan ve almayan öğrencilerin inandığı mitleri etkilemediği ve iki grup arasındaki farkın, sadece EDD almak ya da almanın oluşturduğu belirlendi.

Bu çalışmada öğrencilerin fikrinin sorgulandığı ifadeler birer mit olduğu için doğal olarak, verilen ifadelerle öğrencilerin "katılmıyorum" demesi beklenmiştir. Ancak EDD alan sadece bir öğrenci tüm mitlere "katılmıyorum" ya da "fikrim yok" olarak yanıt verdi. Bunun dışında diğer öğrenciler en az bir ifadeye "katılmıyorum" diyerek onayladı. EDD alan ve almayan öğrencilerin, verilen ifadelerle katılma oranları incelendiğinde her ifade için EDD alan öğrencilerin daha az oranda katılım gösterdiği, öğrencilerin yarısından fazlasının onayladığı mit sayısının EDD alan grupta 7, almayan grupta 11 olduğu görüldü. Bu durum EDD almanın öğrencilerin mitlere inancını azalttığını

göstermektedir. Verilen eğitimle toplumda yaygın olan bazı düşüncelerin değiştiği bilinmektedir. Literatürde verilen bir eğitimin emzirme mitleri üzerine etkisini gösteren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak bir araştırmada, aile hekimlerine cinsel mitler üzerine verilen bir eğitim sonrasında, cinsel mitlere inanışın azaldığı gösterilmiştir (Aker & Böke, 2016).

Öğrencilerin “*katılmıyorum*” diyerek verilen ifadeyi en çok onaylamadıklarını belirttikleri ilk üç mit içinde ikisi, hem EDD alan hem de EDD almayan öğrencilerde aynı ifadeler oldu. Bu ifadeler, “*Bir kadın göğüslerinin bozulmasını istemiyorsa emzirmemelidir*” ve “*Çalışmaya başlayan anneler artık emziremez*” mitleriydi. Öğrenciler, göğüslerdeki değişikliğin, gebelik hormonlarına bağlı oluştuğunu EDD dersleri dışında, obstetri derslerinde de işlemektedir. Ayrıca hem obstetri hem çocuk sağlığı hem de diğer bazı seçmeli derslerde, çalışan kadınlar için annelik haklarından bahsedilmektedir. Bu nedenle bu mitlerin öğrencilerin en çok onaylamadıkları mitler arasında yer alması şaşırtıcı değildir. Gölbaşı ve ark.’nın (2018) doğum yapan annelerle yaptığı bir çalışmada ise annelerin yarısından fazlasının, emzirmenin memelerin sarkmasına neden olacağını düşündükleri belirlenmiştir. Emzirme danışmanlığı derslerinde, emzirmenin içgüdüsel olduğu kadar, çevrenin, kültürün ve emzirme eğitimin etkisi ile öğrenilen bir davranış olduğundan da bahsedilmektedir. Bu nedenle EDD onaylamadıkları ilk üç mit içinde “*Emzirme doğuştan gelen bir yetenektir ve bazı annelerin bu yeteneği yoktur.*” miti de yer almaktadır. “*Toplum içerisinde emzirmek utanç verici bir davranıştır.*” miti EDD almayan öğrencilerin onaylamadıkları ilk üç miti içinde yer almakla birlikte, bu mit EDD alan öğrencilerin de yoğun olarak onaylamadıkları mitler arasında bulunmaktaydı. Toplumda var olan bu miti öğrencilerin büyük oranda onaylamaması, hemşirelik ve ebelik eğitiminde verilen anne ve bebek sağlığına ilişkin tüm derslerin kümülatif etkisi sonucu olabilir. Bir firmanın yaptırdığı, farklı ülkeleri kapsayan emzirmeye yönelik araştırmada, anneler arasında toplum içinde emzirmeyi utanç verici bulanların oranı, Fransız annelerde %41, Çin’li annelerde %27 ve Brezilya’lı annelerde %21 olurken, Türk annelerde bu oran %17 bulunmuştur. Aynı araştırmada, toplum içinde emzirmenin yanlış olduğunu en çok Türk annelerin ifade ettiği (%20) belirtilmiştir. Toplum içinde emzirmenin tamamen doğal olduğunu belirten anneler ise en çok İngiltere (%63), Amerika (%57), Brezilya (%55), Meksika (%51), Almanya (%44) ve Macaristan’lı (%40) anneler olurken Türk anneler %38 ile yedinci sırada yer almıştır (Lansinoh, 2015). Görüldüğü gibi toplum içinde emzirmenin yanlış ya da utanç verici olduğunu düşünen Türk annelerin oranı azımsanmayacak düzeydedir. Bu nedenle öğrencilerin büyük bir oranda bu düşünceye katılmaması gelecekte annelere doğru danışmanlığı vereceklerini düşündürmesi açısından oldukça önemli ve sevindiricidir.

Emzirme danışmanlığı dersi alan gruptaki öğrencilerin, EDD almayan öğrencilere göre “*fikrim yok*” olarak belirttikleri mit oranları genel olarak oldukça düşüktü ve hiçbir oran %50’nin üzerinde değildi. Bu durum, EDD derslerinde o günkü konu ile ilgili, öğrencilerin duydukları ya da toplumda yaygın olarak bilinen birçok mitin konuşulması, tartışılması ile açıklanabilir. Öğrencilerden EDD alanların en çok ve yaklaşık olarak dörtte biri “*X ışınları alan anneler emziremez.*”, “*Meme ameliyatı olan anne emziremez*” ve “*Hamile kalan annelerin süt miktarı azalır, bebeğine sütü yetmez*”, mitleri konusunda bir fikirleri olmadığını belirtmeleri, bu konuların tartışıldığı derslerde bazı öğrencilerin devamsızlık yaptığını ve konu hakkında bu nedenle fikri olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca derslerde yapılan açıklamalar az sayıda da olsa bazı öğrencilerin inandığı mitleri düzeltmeye yetmemiş de olabilir. Yurtsal ve arkadaşlarının (2016a) Ebelik öğrencileri ile yaptığı bir çalışmada öğrencilerin yarısından fazlası X ışınları alan annelerin emzirmeyeceğini belirttiği saptanmıştır. Çalışmamızın bu bulgusu, Yurtsal ve arkadaşlarının bulgularından farklıdır. Yine Yurtsal ve arkadaşlarının (2016b) gebe kadınlarla yaptığı bir başka çalışmada, gebelerin yarısından fazlası gebelikte emzirmenin durdurulması gerektiğini belirtmiştir. Bu farklılıklar, EDD almanın etkisi ile açıklanabilir. EDD almayan öğrencilerin “*fikrim yok*” olarak belirttikleri mitler ise daha yüksek oranlarda olup en fazla, “*Bebeğin yatar pozisyonunda emzirilmesi orta kulak iltihabı olmasına neden olur*”, “*Her istediğinde emziren bebekler kolik olmaya yatkındır*” ve “*Hamile kalan annelerin süt miktarı azalır, bebeğine sütü yetmez*” ifadeleri konusunda bilgileri olmaması, sadece EDD almamaları ile ilgili olmayıp, pediatri hemşireliği derslerinde de bazı konularını kaçırmış olabileceklerini düşündürmektedir. Gölbaşı ve arkadaşlarının çalışmasında da annelerin çoğu yan yatarak emzirmenin bebekte orta kulak enfeksiyonu geliştirebileceği konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir (Gölbaşı et al., 2018).

Öğrencilerin verilen ifadelerle “*katılıyorum*” diyerek en çok onayladıkları mitler incelendiğinde, EDD almayan öğrencilerin genel olarak EDD alanlara göre daha fazla oranla sorgulanan ifadeleri *katılıyorum* diye cevapladıkları görüldü. Bu durum öğrenciler arasında emzirmeye ilişkin mitlerin yaygın olduğunu ve EDD almanın bu mitlerin doğru bilgi ile yer değiştirmesini sağladığını göstermektedir. Öğrenciler, anneler ve gebelerle yapılan başka çalışmalarda da emzirme mitlerinin yaygın olduğunu göstermektedir. Hem EDD alan hem de EDD almayan grubun “*katılıyorum*” diyerek en çok onayladığı ifade, “*Yetersiz süt üretiminin sebebi yorgunluk, yetersiz sıvı ve gıda alımıdır*” miti oldu. Bu bulgu yapılan başka çalışmalarla da benzerlik göstermektedir (Gölbaşı et al., 2018; Yurtsal et al., 2016a; Yurtsal et al., 2016b). Aslında annenin beslenmesinin (malnutrisyon düzeyinde değilse) süt üretiminde etkili olmadığı bilinmektedir (Lauwers & Swisher, 2011). Normalde gebelik veya emzirme döneminde

diyetle ilgili maternal kısıtlamalar önerilemez, diyet ya da herhangi bir gıdanın kısıtlanması anne ya da bebek sağlığı ile ilgili ancak özel durumlarda tavsiye edilebilir (Vandenplas, 1998). Emzirme döneminde iyi/yeterli ve dengeli beslenen bir anne ile orta düzeyde yetersiz beslenen annenin süt içeriği ve miktarında değişiklik olmadığı bilinmektedir. Eğer annenin beslenmesi malnütrisyon düzeyinde ise, sütünün içeriğinden ziyade miktarında biraz azalma olmaktadır (WHO, 1993; US, 2011; TC. Sağlık Bakanlığı, 2015). Ancak bazı araştırma ya da makalelerde, süt üretimini devam ettirmek ya da arttırmak için annenin beslenmesinin ya da daha çok/iyi beslenmesinin önemli olduğunu düşünen kadınlar ya da yazarlar bulunmaktadır (Akyüz et. al, 2007; Tanrıverdi et. Al, 2014; Kanat Pektaş & Mutlu, 2016). Oysa annelerin yetersiz süt üretmeleri ya da salınımındaki başlıca nedenlerin başında emzirme sıklığının ya da süresinin az olması, bebeğe ek gıda verilmesi, ağır stres, ağrı gibi stresör faktörler, kullanılan bazı ilaçların (diüretikler, östrojen içeren preparatlar, vb.) yan etkileri ya da nadiren meme dokusunun yetersiz gelişimidir (WHO, 1993; TC. Sağlık Bakanlığı, 2015). Hem EDD'lerinde hem de klinik uygulamalarda annelere danışmanlık verirken, annenin beslenmesinin süt üretimi ile değil sadece kendi gereksinimleri ve iyilik hali ile ilişkili olduğu vurgulanmakta ve anneye kendi beslenmesi ile ilgili danışmanlık da verilmektedir. Çünkü ortalama bir yetişkin için önerilen normal sağlıklı beslenme, genellikle annelerin kendileri ve süt üretimleri için ihtiyaçlarını karşılamaya yeterlidir (Lauwers & Swisher, 2011). Ayrıca toplumda, gaz yaptığı ve bebeği rahatsız edeceği düşünülen emziren annelere genellikle önerilmeyen kuru baklagiller, lahana, karnabahar vb. gibi yiyeceklerin, aslında anne beslenmesinde önemli olduğu, önemli bir protein, mineral ve vitamin kaynağı olan bu besinlerin tüketilmesi gerektiği de vurgulanmakta, bu besinler önerilmektedir. Bu besinlerin sindirim sırasında annede gaz yapabileceği ancak bu gazın anne sütü ile bebeğe geçişinin mümkün olmadığı, annenin emzirme sürecince diyetinden bu besinleri çıkarmasının hem kendi hem de bebeğinin sağlığını etkileyebileceği vurgulanmaktadır. Buna karşın özellikle EDD alan öğrencilerin en çok bu mite ve “*Emziren anneler gaz yapıcı besinleri tüketmemelidir*” mitine inanmaları oldukça şaşırtıcıdır. Başka çalışmalarda da gebeler ve annelerin benzer olarak gaz yapıcı besinleri tüketmemek gerektiğine inandıkları belirlenmiştir (Gölbaşı et al., 2018; Yurtsal et al., 2016a). Bu durum toplumda var olan bazı yargıların kısa sürede değiştirilmesinin zor olduğunu, bireye çocukluktan bu yana işlenen bazı inanışların değişimi için, sadece bireyin değil, toplumsal değişimin gerektiğini düşündürmektedir. Tanrıverdi ve ark. çalışmalarında da annelerin büyük bir bölümü süt üretiminin beslenmeleri ile ilişkili olduğunu belirtmiştir (Tanrıverdi et al., 2014).

Araştırmada emzirmeye ilişkin verilen ifadeler verilen birer mit olduğu için, özellikle EDD alan öğrencilerin hiçbir mite “*katılıyorum*” demesi beklenmemiştir. EDD alan ve hatta EDD almayan öğrencilerin daha önceden duymuş olabilecekleri bu mitlere “*katılmıyorum*” ya da hiç duymadığı mitler için de “*fikrim yok*” demesi beklenmiştir. Çünkü ebeklik ya da hemşirelik eğitimi alan bu öğrencilerin çoğu ikinci ya da üçüncü sınıfta okumaktadır ve bugüne kadar birçok derste kadın, anne, bebek sağlığını etkileyebilecek konular konuşulmuştur. Bu nedenle, öğrencilerin “*katılmıyorum*” olarak belirttikleri mitlere yönelik aldıkları toplam puan incelendiğinde, EDD alan öğrencilerin yarısından fazlası, sorgulanan 53 mitin çoğunluğuna (43 mit), EDD almayan öğrenciler ise yarısından azına (22 mit) katılmadığını belirtmiştir. İki grup arasındaki bu fark ileri düzeyde anlamlıdır. Bu bulgu, araştırmanın en önemli bulgusudur. Bu durum verilen eğitimin EDD alan öğrencilerde, almayan öğrencilere göre birçok (21 mit) mitin doğru bilgiyle yer değiştirdiğini göstermektedir. Ayrıca gelecekte annelere-babalara ya da kadınlara-erkeklerle hatta aile büyüklerine, yakınlarına doğru danışmanlık vermesi beklenen bu öğrencilerin, öncelikle emzirmeye yönelik kendi mitlerinden arınması için EDD derslerinin önemini işaret etmektedir. Verilen eğitimin bireylerin mitlerden arınmasını kolaylaştırdığı ya da bilgisini arttırdığı bilinen bir gerçektir. Yapılan literatür taramasında benzer bir araştırmaya rastlanmamıştır. Yurtsal ve arkadaşları yaptıkları araştırmada ebeklik öğrencilerinin ve gebelerin, emzirme mitleri hakkındaki görüşlerini iki ayrı çalışmada incelemiş ve az sayıdaki miti sorgulamışlardır. Bu araştırmalarda eğitimin etkisi incelenmemiş olsa da hem ebeklik öğrencilerinde hem de gebelerde, sorgulanan mitlere inanma oranlarının yüksek olduğu saptanmıştır (Yurtsal et al., 2016a; Yurtsal et. al., 2016b). Yurtsal'ın bu bulguları da araştırmamızın sonuçlarının önemini vurgulamakta ve öğrencilerin EDD almalarının önemini göstermektedir. Yapılan bir başka araştırmada da cinsel mitlere ilişkin verilen bir eğitimin aile hekimlerinde cinsel mitlere inanma durumunu azalttığı gösterilmiştir (Aker & Böke, 2016). Geleceğin sağlıklı nesillerinin oluşmasında gebelik ve doğumlarından itibaren onlara dokunacak olan tüm sağlık çalışanlarına, emzirmeye yönelik doğru bilgilerin aktarılması, hem onların hem de onların dokunduğu annelerin-bireylerin emzirmeye yönelik yanlış bilgilerini/mitlerini azaltacağı açıktır. Bu nedenle EDD dersleri sadece hemşirelik ve ebeklik dersi veren okullarda değil, sağlıkla ilgili eğitim veren tüm okulların programlarında yer almalıdır.

Emzirmeye ilişkin eğitim almanın öğrencilerin ifadelerine verdikleri yanıtları etkilediği gösterilmiştir. Ancak bireylerin inanışlarını pek çok faktör etkileyebilir. Bu nedenle, araştırmada öğrencilerin emzirmeye hakkındaki mitlere yönelik fikirlerini, daha önce yakın çevrelerinde emziren bir yakınları olma durumu ya da yetiştikleri yerleşim yerinin etkisi de irdelenmiştir. Yakın çevrelerinde emziren bir yakını olan ve olmayan öğrencilerden EDD alan ve almayanların mitlere ilişkin puanları yakındır. Ancak yaşadıkları yerleşim yerlerine göre fark

incelendiğinde, köyde büyüyenlerin ilçe/kasaba büyüyenlere göre emzirmeye ilişkin ifadeleri, daha fazla oranda onaylamadıkları ve “katılmıyorum” olarak cevaplamışlardır. Köyde büyüyen anneler en az 12 miti, toplamda yaklaşık 35 miti onaylamazken, ilçe/kasaba ve il/şehirde büyüyen anneler en az bir miti, toplamda da 31 miti onaylamamıştır. Gruplar arasındaki yaklaşık 4 puanlık fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ülkemizde emzirme süresi kırsal alanlarda (17.7 ay), kentsel alandakinden (16.4 ay) daha uzundur (Hacettepe University Institute of Population Studies, 2018). Bu durum, köyde büyüyen öğrencilerin, emziren anneleri ve emen bebek ve çocukları daha çok görmesine neden olduğunu, emzirmenin doğal ve normal olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

Bu sonuçlar, öğrencilerin emzirme mitlerine inanma durumları üzerinde EDD'nin yanında, büyüdükleri yerleşim yerlerinin de etkili olduğunu gösterdi. Gelecekte annelere emzirme konusunda eğitim ve danışmanlık verecek olan öğrencilerin, büyüdükleri yerleri ve üniversiteye gelirken sahip oldukları toplumsal kültürü değiştiremeyiz. Ancak üniversiteye başladıktan sonra, emzirme ya da sağlığı etkileyecek diğer konularda sahip oldukları mitleri, verilecek eğitimle düzeltebilir, doğru bilgiyle mitlerden arındırmalarını sağlayabiliriz. Bu değişim hem birey olarak kendilerinin sağlığı hem de temas ettikleri anneler ve bebeklerin sağlığı için önemli ve gereklidir. Bu nedenle özellikle sağlıkla ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin eğitim müfredatlarında EDD yer almalıdır.

4.1. Sınırlılıklar

Bu çalışmada yaşanan en büyük sınırlılık, konu ile ilgili benzer araştırmalara rastlanmaması nedeniyle bulguların yeterince tartışılmaması oldu. Aslında literatürde emzirme mitleri hakkında gebeler ya da annelerle yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak verilen eğitimin emzirme mitlerine etkisi ile ilgili çalışmalara ulaşılamadı. Bu nedenle tartışma bölümünde genel olarak, elde edilen bulguların ne anlama geldiği ve düşündürdükleri yorumlandı. Gelecekte, öğrencilerin, annelerin, sağlık çalışanlarının emzirme mitlerine ilişkin görüşlerinin eğitimle etkilenip etkilenmediğini araştıran yeni çalışmaların yapılmalıdır.

5. SONUÇ

EDD almanın, öğrencilerin emzirme mitlerine inanma durumlarına olan etkisini belirlemek amacıyla yürütülen bu çalışmada, öğrenciler arasında emzirmeye ilişkin mitlere inanışların yaygın olduğu ve EDD'nin öğrencilerin emzirme konusundaki yanlış düşünceleri/mitlerinin azalmasında etkili olduğu saptandı. EDD, öğrencilerin emzirmeye ilişkin yanlış inanışlarını tümüyle düzeltmese de oldukça azaltmıştır. EDD dersinin tüm sağlık eğitimi veren okullarda okutulması emzirme ile ilgili mitlerden arınmış ebe, hemşire, doktor ve diğer sağlık personelinin sunacağı sağlık hizmetini dolayısı ile anne, bebek ve toplum sağlığının korunmasını, geliştirilmesini ve toplumda emzirme mitlerinin azalmasını sağlayabilir. Bu dersin sağlık alanında çalışacak bireyleri yetiştiren bölümlerde okutulması, toplum sağlığı alanına yapılacak en önemli yatırımlardan biri olabilir. Bu nedenle EDD'nin üniversitelerin hemşirelik, ebelik, tıp, eczacılık, diş hekimliği gibi lisans ve sağlıkla ilgili önlisans eğitimi veren fakülte ve okullarda okutulması önerilebilir. Emzirmeye ilişkin bilgilendirme ve mitlerden arınma özellikle sağlık profesyonellerinin mezuniyet öncesi ve sonrası mesleki eğitiminin bir parçası olmalıdır. Bir anneye, ailesine ya da topluma sağlık hizmeti sunucuları tarafından doğru eğitim ve destek verildiğinde, kadınların büyük çoğunluğu bebeklerini emzirmeyi başarabilir. Bu da ülkemizde sağlıklı nesillere yatırım yapmak demektir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarların çıkara dayalı herhangi bir ilişkisi yoktur.

Araştırma Desteği

Çalışmayı maddi olarak destekleyen kişi/kuruluş yoktur.

Yazar Katkıları

Çalışma Fikri: SÖ, HUH, HY; Çalışmanın Tasarımı: SÖ, HUH, HY; Veri toplanması: HUH, HY; Kaynak Taraması: SÖ, HY, HUH; Analiz ve/veya yorum: SÖ, HY; Makale Yazılması: SÖ, HUH, HY; Eleştirel inceleme: SÖ, HY, HUH Yayınlama Süreci: HY, SÖ.

KAYNAKLAR

Aker, S. & Böke, Ö. (2016). The Effect of Education on the Sexual Beliefs of Family Physicians. *Int J Sex Heal*, 28(1):111–116. doi:10.1080/19317611.2015.1137669

Alp, H. (2009). Duration of Breastfeeding in Children and Related Factors. *J Curr Pediatr*, 7:45–52.

Akyüz, A., Kaya, T., Nur, Ş. (2007). Determination of Breastfeeding Behaviors of Mothers and Influencing Factors. *TAF Prev Med Bull*. 6(5):331–335.

- Besore, C.T. (2014). Barriers to Breastfeeding for Hispanic Mothers. *Breastfeed Med*, 9(7):352–354. doi:10.1089/bfm.2014.0090
- Bolat, F., Uslu, S., Bolat, G., Bülbül, A., Arslan, S., Çelik, M ve ark. (2011). İlk Altı Ayda Anne Sütü ile Beslenmeye Etki Eden Faktörler. *J Child*, 11(1):5–13. doi:10.5222/j.child.2011.005
- Cangöl, E. & Şahin Hotun, N.H. (2014). Factors Affecting Breastfeeding and Breastfeeding Counselling. *Med Bull Zeynep Kamil*, 45(3):100–105.
- Eglash, A., Montgomery, A., Wood, J. (2008). Breastfeeding. *Dis Mon*, 54(June):343–411. doi:10.1016/j.disamonth.2008.03.001
- Gölbaşı, Z., Eroğlu, K., Kaya, D. (2018). Determining the Breast Milk and Breastfeeding Myths of Postpartum. *KOU Sag Bil Derg*, 4(2):32–43.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2013). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013. (TUBİTAK HÜNEETCKB ve, ed.). Ankara, Türkiye: Elma Teknik Basım Matbaacılık Ltd. Şti.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. (2018). Turkey Demographic and Health Survey. (Hacettepe University Institute of Population Studies TRP of TD of, Strategy and Budget and TÜBİTAK, ed.). Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık Ltd. Şti.
- Kanat Pektaş, M. & Mutlu, M.F. (2016). Gebe Kadınların Emzirme ve Anne Sütü Konusundaki Bilgilerinin, Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi. *Gazi Med Journal*, 27(3):145–148.
- Kondolot, M., Yalçın, S.S., Yurdakök, K. (2009). The factors That Affect Exclusive Breastfeeding Status. *Cocuk Sagligi ve Hast Derg*, 52(3):122–127.
- Lansinoh. (2015). *Lansinoh 2014 Emzirme Araştırması (Lansinoh 2014 Breastfeeding Research)*, Retrieved October, 2018, from <https://www.lansinoh.com.tr/onerilerimiz/Lansinoh-2014-emzirme-arastirmasindan-onecikanlar>. Published 2015.
- Lauwers, J. & Swisher, A. (2011). Maternal Health and Nutrition. In: Judith Lauwers AS, Ed. *Counseling the nursing mother : a lactation consultant's guide*. 5. America: Jones & Bartlett Learning, 823.
- Mathur, N.B. & Dhingra, D. (2014). Breastfeeding. *Indian J Pediatr*, 81(2):143–149. doi:10.1007/s12098-013-1153-1
- Samli, G., Kara, B., Ünalın, P.C., Samli, B., Sarper, N., Gökıalp, A.S. (2006). Knowledge, Beliefs And Practices of Mothers about Breastfeeding and Infant Nutrition: A Qualitative Study. *Marmara Med J*. 19(1):13–20.
- Strong, G. (2013). Barriers to breastfeeding during the neonatal period. *J Neonatal Nurs*, 19(4):134–138. doi:10.1016/j.jnn.2013.04.005
- Sugino, Rantetampang, A.L. & Pongtiku. A. (2016). Socio-Cultural Aspects in Exclusive Breastfeeding in Sota District (Border States of Papua New Guinea and Merauke , Papua Province). *Int J Sci Basic Appl Res*. 30(4):109–121.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2015). Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Ç ve ESD. Emzirme Danışmanlığı Eğitimci Kitabı.
- Tanrıverdi, S., Köroğlu, Ö.A., Kültürsay, N., Egemen, A. (2014). Mothers' Opinions and Attitudes about the Factors Increasing Breast Milk. *J Pediatr Res*, 1(2):84–86. doi:10.4274/jpr.87597
- Tunçel, E.K., Dündar, C., Canbaz, S., Pekşen, Y. (2006). Searching Breastfed Status of Children of 0- 24 Months Applied to a University Hospital. *Cumhur Nurs J*, 10(1):1–6.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2022). Mit. Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>
- UNICEF & World Health Organization (WHO). (2015). *Breastfeeding Advocacy Initiative For the best start in life*. Retrieved February, 2015, from http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/152891/1/WHO_NMH_NHD_15.1_eng.pdf.
- UNICEF. (2021). *Infant and young child feeding*. Retrieved March, 2020, from <https://data.unicef.org/topic/nutrition/breastfeeding/>. Published 2021.
- U.S. Department of Health and Human Services, Health on W. Nutrition and Fitness. (2011). Your Guid to Breastfeed, (January):39–41. doi:10.1037/e564622006-001
- Ünsal, H., Atlıhan, F., Özkan, H., Targan, Ş., Hassoy, H. (2005). The tendency to Breastfeed in a Certain

Population and Influential Factors. *Cocuk Sagligi ve Hast Derg*, 48(3):226–233.

Varol, D. & Yıldız, S. (2006). Effectt of The Continuous Breastfeeding Education from Birth to 6 Months on Duration of Exclusive Breastfeeding & Growth. *Florence Nightingale J Nurs*, 14(56):27–40.

Vandenplas, Y. (1998). Myths and facts about breastfeeding: Does it prevent later atopic disease? *Nutr Res*, 18(8):1373–1387. doi:10.1016/S0271-5317(98)00116-X

Yıldız, A., Baran, E., Akdur, R., Ocaktan, E., Kanyılmaz, O. (2008). Breastfeeding Status And Effecting Factors Of Mothers Have 0-11 Months Babies At A Health Centre Area. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*. 61(2):61–67.

Yurtsal, Z.B., Uçuk, S., Aksoy, Ö.D., Tali, B., Temel, S. (2016a) Midwifery Students's Opinions About Human Milk And Breastfeeding Myths. *ACU Sağlık Bil Derg*, 1:33–37.

Yurtsal, Z.B., Evcili, F., Aksoy, Ö.D., Cesur, B., Toksoy, K.H., Süslüoğlu, B. (2016b). Pregnant Women's Opinions About Breast Milk And Breastfeeding Myths. *Int J Nurs Didact*, 6(5):7–12. doi:10.15520/ijnd.2016.vol6.iss5.151.07-12

World Health Organization (WHO) CDD Programme (1993). *Breastfeeding Counselling: A Training Course*. doi:10.1177/089033449501100336

World Health Organization (WHO). (2009). *Acceptable medical reasons for use of breast-milk substitutes*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

World Health Organization (WHO). (2021). *Infant and young child feeding*. Retrieved March, 2020, from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infant-and-young-child-feeding>. Published 2021.

Subject Area
Fine Arts

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 984-993

Arrival

07 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3921

Article Serial Number

14

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3921>

49/sssj.3921

How to Cite This Article

Çetin, Y. (2022). "Ağrı

Yöresi Heybe

Dokumaları"

International Social

Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:984-993

Social Sciences Studies
Journal is licensed under
a Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

1. GİRİŞ

Geleneksel el sanatlarımızdan hammaddesi lif olan dokumalar Anadolu coğrafyasının her bir bölgesinde teknik, renk, motif ve desen özellikleri ile zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Anadolu insanının günlük yaşantısında önemli rol oynayan bu dokumalar hem dekoratif hem de kullanım amaçlı olarak uzun yıllar kesintisiz bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Geçmişte çok önemli bir dokuma merkezi olan Ağrı ve çevresinde de zorlu yaşam koşullarında, günlük yaşamı kolaylaştırmak amacıyla başta yaygı olmak üzere farmaş, yastık, minder, namazlık, çuval, torba, heybe gibi hem dekoratif hem de kullanım amaçlı çeşitli eşyalar dokunmuştur.

Bu geleneksel dokumalardan birisi olan heybe Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi Ağrı'da da yiyecek ve küçük eşyayı taşımak veya çeyiz, giyim eşyası gibi malzemeleri saklamak için kullanılmıştır. Anadolu dışındaki Türk topluluklarında "horjun", "horcun", "korcun" denilen (Ölmez & Etikan, 2014: 58) ve yörede "hurç" veya "tur" olarak bilinen heybe, geçmişte zorlu ulaşım koşullarında ve yaylacılıkta yöre insanı tarafından yaygın kullanım görmüştür. Son yıllarda yaşam biçimi ve ulaşım olanaklarının değişmesi ile giderek yok olma süreci içerisine girmiş olan heybe dokumalardan günümüze ulaşabilen örneklerin çoğu halı tüccarları tarafından toplanmış, çok az örnek de sahipleri tarafından hatıra eşya olarak saklanmış veya mekânlarda dekoratif amaçlı olarak sergilenmiştir. Ancak bu örnekler uygun saklama koşullarında saklanılmadığı için yıpranma ve bozulmalarla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu çalışmanın materyalini Ağrı ili merkez ve bağlı ilçeler ile köylerinde farklı tekniklerle dokunmuş ticaret eşyası olarak sergilenen veya daha çok ata yadigarı hatıra eşya olarak saklanan halı, kilim, cicim, zili ve sumak tekniklerinde dokunmuş heybe örnekleri oluşturmaktadır. Alan araştırması kapsamında yerinde inceleme yöntemi kullanılarak heybe dokumalar tespit edilmiş ve fotoğraflanarak elde edilen veriler kayıt altına alınmıştır. Tespit edilen bu örnekler ayrıntılarıyla incelenmiş, renk, motif ve desen özellikleri incelenerek yöre dokumaları içindeki yerleri ve önemleri ortaya konulmuştur.

Ağrı Yöresi Heybe Dokumaları**The Saddlebag Weavings Of Agri Region**Yusuf ÇETİN¹ ¹ Prof. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Ağrı/Türkiye**ÖZET**

Doğu Anadolu'nun sınır illerinden birisi olan Ağrı, Asya ile Avrupa arasında önemli bir geçiş güzergâhı üzerinde yer aldığı için farklı kültürlerin etkilerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu etkilerin en iyi gözlemlendiği alanlardan birisini de geleneksel el sanatları oluşturmaktadır. Ham maddesi yün olan ve oldukça zengin bir çeşitliliğe sahip olan yöre heybeleri geleneksel el sanatları içinde özgün bir yere sahiptir. Motif ve kompozisyon özellikleri ile Kars, Kafkas, Van, Bitlis ve Batı İran etkilerini taşıyan heybelerde bu etkiler doğrudan olmayıp, biçim değiştirerek yöreye özgü motif ve kompozisyonlara dönüşmüş, karakteristik özellikler kazanmıştır. Yaşam biçiminin değişmesi ile artık dokunmayan ve gün geçtikçe yöre insanının hafızasından silinen heybelerin yeniden dokunarak turistik eşya olarak pazarlanması, bir taraftan kadın iş gücünü aktif hale getirerek yöre insanına gelir kazandıracak, diğer taraftan kültürel mirasımızın korunarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, heybe, geleneksel el sanatları**ABSTRACT**

Ağrı, one of the border provinces of Eastern Anatolia, has the effects of different cultures as it is located on an important transit route between Asia and Europe. One of the areas where these effects are best observed is traditional handicrafts. Local saddlebags, whose raw material is wool and have a very rich variety, have a unique place in traditional handicrafts. Carrying the influences of Kars, Caucasus, Van, Bitlis and Western Iran with their motif and composition features, these effects are not direct, but transformed into motifs and compositions specific to the region by changing their form, and gained characteristic features. With the change in the lifestyle in the region, the saddlebags, which are no longer touched and are erased from the memory of the local people, will be re-touched and marketed as touristic goods, on the one hand, it will activate the female workforce and will provide income to the local people, on the other hand, it will ensure that our cultural heritage is preserved and transferred to future generations.

Key Words: Agri, saddlebag, traditional crafts

Yörenin geleneksel el sanatları içerisinde önemli bir grubu oluşturan heybeler artık dokunmadığı için örnekler giderek azalmakta, ilde bir müze bulunmadığı için de tespit edilebilen bu son örneklerin belgelenerek kayıt altına alınması ve gelecek nesillere ulaştırılması amaçlanmıştır.

2. AĞRI YÖRESİ HEYBE DOKUMALARI

2.1. Halı Heybeler

Foto 1. Ağrı-Diyadin yöresi halı heybe (Kibar Kaya, Diyadin Merkez)

İki göz ve iki parçalı ağ kısmından meydana gel 1. heybenin çözgü ipliği, atkı ipliği ve ilme ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir (Foto. 1). 43 x 122 cm. ölçülerindeki heybenin ön yüzü halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur. Heybenin etrafı sökülme için siyah-beyaz bir saç örgüsü ile çevrelenmiştir.

Her iki gözün bordürü yünün doğal rengi olan kahverengi zemin üzerine siyah, beyaz, mor, pembe, gri, turuncu renklerin kullanıldığı çiçekli suyolu motifinden meydana gelmektedir. Göbek kısımlarında ise koyu kahverengi zemin üzerinde etrafı turuncu ve kahverengi şeritlerle çevrili birer altıgen madalyon yerleştirilmiştir. Uç kısımları merdiven şeklinde düzenlenen madalyonların ortalarında krem rengi zemin üzerine stilize dal yaprak ve çiçeklerden oluşan çapraz çiçek (Hun Gülü) motifleri yer almaktadır. Halıcılık tarihinin bilinen en eski halısı olan Pazırık Halısı'nda kullanılan "Hun Gülü-Türkmen Gülü" motifi çeşitli zamanlarda "Buhara Gülü", "Neben Gülü", "Salur Gülü" isminde çeşitli formlar almış, Selçuklu ve Türkmenlerde "Sekizgen Gül" motifine dönüşmüştür (Çelik, 1999: 21). Günümüzde daha çok çapraz çiçek motifini adıyla anılan bu motif Anadolu'da çok yaygın bir şekilde kullanılmakla birlikte başta halı yastıklar olmak üzere Ağrı dokumalarında da yöreye özgü farklı karakteristik özellikleri ile sevilerek kullanıldığı görülmektedir (Çetin, 2019: 61-69). Çapraz çiçeklerin uç kısımlarında birer akrep motifini, iki yan boşluklarda ise yaprakları alternatif renklerden oluşan birer gülbezek motifini yerleştirilmiştir.

İki dikdörtgen parçadan oluşan ağ kısmının etrafı yanlarda pembe zemin üzerine siyah çengel motifleri, alt ve üst taraflarda ise siyah beyaz renklerle çakmak motiflerinin oluşturduğu birer bordür çevrelemektedir. Ortalarda ise gri zemin üzerine pembe ve turuncu renkte birer tırtıklı çiçek motifini bulunmaktadır. Bu motif farklı renk ve form düzenlemeleri ile yöre dokumalarında sevilerek kullanılan motiflerden birisini oluşturmaktadır (Çetin, 2019: 177-183). Renk çeşitliliği bakımından oldukça zengin olan dokumada kahverengi, siyah, beyaz, gri renkleri yünün doğal renkleri olup, mor, pembe ve turuncu renklerde kimyasal boya kullanılmıştır.

Foto 2. Ağrı-Diyadin yöresi halı heybe (Tasia Yenigün, Taşbasamak Köyü)

Oldukça yıpranmış olan 2. heybe 49 x 127 cm. ölçülerinde olup iki göz ve iki parçalı ağ kısmından meydana gelmektedir (Foto. 2). Çözümlü ipliği, atkı ipliği ve ilme ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün olan heybenin ön yüzü halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur.

Etrafı siyah-beyaz saç örgüsü ile çevrili heybenin dikdörtgen iki gözünü çevreleyen tek bordür mevcuttur. Oldukça geniş tutulmuş bordür uzun kenarlarda kahverengi zemin üzerine ortaları alternatif renklerle doldurulmuş uç uca eklenmiş baklava motiflerinden, dar kenarlarda ise beştaş motiflerinden oluşmaktadır. Yünün doğal rengi olan kahverengi zeminli göbek kısımlarına etrafı merdivenli altıgen madalyonlar yerleştirilmiştir. Madalyonların zeminleri turuncu renkli olup iç kısımlarında uç uca yerleştirilmiş, içleri farklı renklerle doldurulmuş iki sekiz kollu yıldız motifi bulunmaktadır.

İki dikdörtgenden oluşan ağ parçalarının etrafları birer baklava motifleri ile oluşan bordürle çevrelenmiş olup ortaları gri zemin üzerinde pembe renkli birer pıtırak motifi yerleştirilmiştir. Dokumanın zemin kısımlarında yünün doğal rengi olan kahverengi, siyah, beyaz ve gri renkleri, motiflerde ise kimyasal boyalı mor, pembe ve turuncu renkleri kullanılmıştır.

Foto. 3. Ağrı-Doğubayazıt yöresi halı heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

Oldukça sağlam olarak günümüze ulaşmış olan 3. heybe iki göz ve iki parçalı ağ kısmından meydana gelmektedir (Foto. 3). Ön yüzü halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuş olan heybe 56 x 105 cm. ölçülerinde olup çözümlü ipliği, atkı ipliği ve ilme ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir. İçten ve dıştan kahverengi-beyaz renkli bir Kafkas şeridi ile çevrili olan gözlerin etrafında yer alan geniş bordür lacivert zemin üzerine içleri alternatif renklerle doldurulmuş, yana yana dizilen göz motiflerinden oluşmaktadır. Kahverengi ve pembe zeminli göbek kısımlarında, ortalarında birer göz motifinin yer aldığı, içte lacivert, dışta beyaz renkli çengelli baklava motiflerinin oluşturduğu iki iri madalyon yer almaktadır. Zemin dolgusu olarak irili ufaklı haç motifleri ile içleri farklı renklerle alternatifli renklerle doldurulmuş göz motifleri bulunmaktadır.

İki parçalı ağ kısmının iki geniş kenarlarına sıralı halkalar yerleştirilmiş olup ortalarına pembe zemin üzerine siyah renkli iri birer tırtıklı yaprak motifine yer verilmiştir. Dokumada kahverengi, lacivert, siyah, beyaz, mor, pembe, gri, turuncu renkleri kullanılmıştır.

Foto.4. Ağrı-Doğubayazıt yöresi halı heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

Oldukça renkli bir kompozisyon özelliğine sahip olan 4. heybe 54 x 105 cm. ölçülerinde olup ön yüzü halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 4). Heybenin çözümlü ipliği, atkı ipliği ve ilme ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir. Ağ kısmı oldukça dar tutulan, daha çok eşya saklamak için kullanılan ve iki gözden oluşan heybenin uç kısımları alternatifli renklerden oluşan verev yerleştirilmiş eşkenar dörtgenlerin oluşturduğu birer

bordür ile sınırlandırılmıştır. Gözlerin ağız kısmında ise testere dişi ve zincir halkalarının oluşturduğu bordürler yer almaktadır. Gözlerin ön yüzünü oldukça geniş tutulmuş, pembe renkli altıgenlerin birbirine bağladığı alternatifli renkli kelebek motiflerinden oluşan geniş bir bordür çevrelemektedir. Göbek kısımlarının ortalarına ise içleri farklı renklerle dolgulı geometrik motiflerin yer aldığı birer Türkmen aynası motifi yerleştirilmiştir. Kafkas bölgesi halılarında yaygın olarak karşımıza çıkan bu motif yöre halılarında da yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Görgünay, 1975: 55-58).

Dokumada kahverengi, siyah, beyaz, gri renklerin doğal renkleri olup, mor, pembe, yeşil, lacivert ve turuncu renklerde kimyasal boya kullanılmıştır.

2.2. Kilim Heybeler

Foto. 5. Ağrı-Doğubayazıt yöresi kilim heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

15. heybe 50 x 95 m. ölçülerinde, ön yüzü ilikli kilim, arka yüzü düz kilim dokuma tekniği ile dokunmuştur. Heybenin çözgü ipliği, atkı ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir (Foto. 5) (Çetin, 2019: 297). Heybenin etrafı sökülmesini önlemek için kırmızı beyaz bir saç örgüsü ile çevrelenmiş olup köşelerine birer püskül yerleştirilmiştir.

Gözlerin ağız kısımlarında beyaz zemin üzerine beli aralıklarla arda arda yerleştirilmiş içleri farklı renklerle doldurulmuş baklava motiflerinin oluşturduğu bir bordür yer almaktadır. Gözlerin ön yüzleri iki yandan şerit halindeki tarak motifleri ile sınırlandırılmış olup ortalarda eksene göre bir kaydırılmış, sonsuzluk prensibine uygun, içten dışa doğru alternatifli renklerle gelişen merdivenli baklava motiflerinin oluşturduğu bir kompozisyon şeklinde düzenlenmiştir.

Heybenin arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuş olup, farklı genişlikte bordo siyah renklerle şerit halinde bordürlerden oluşmaktadır. Dokumada kırmızı, pembe, siyah, beyaz, turuncu, yeşil, kahverengi, gri, mor renkleri kullanılmıştır.

3.3. Cicim Heybeler

Foto. 6. Ağrı yöresi cicim heybe (Merkez Ballıbostan Köyü, M. Nuri Polat)

İki göz ve geniş bir ağ kısmından meydana gelen 6. heybe 94 x 101 cm. ölçülerinde olup ön tarafı seyrek ilikli cicim, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 6). Oldukça sağlam olarak günümüze ulaşmış olan heybenin çözgü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir.

Cicim heybede gözlerin zeminleri enlemesine yerleştirilmiş ince ve kalın bordür bantlarından oluşmaktadır. Farklı renklerde zikzak şeritlerin sınırlandırdığı ince bordürlerden seyrek motifli cicim tekniğinde, alternatif renklerle

pıtırak motifleri yerleştirilmiştir. Kalın bordürlerden ilk sırada olanlarda yan yana sıralanmış farklı renklerle içleri dolgulu ikişer iri göz motifleri yer almaktadır. İkinci sırada yer alan kalın bordürlerde ise içleri dolgulu, birer atlamalı yerleştirilmiş kelebek ve göz motifleri bulunmaktadır.

Heybenin ağ kısmı ve arkası düz kilim tekniğinde dokunmuş olup farklı renklerden alternatifli olarak yerleştirilen yatay şeritlerden oluşmaktadır. Oldukça zengin bir renk kompozisyonuna sahip olan heybede pembe, mor, turuncu, sarı, mavi, yeşil, siyah ve beyaz renkler kullanılmıştır.

2.4. Zili Heybeler

Foto. 7. Ağrı-Doğubayazıt yöresi zili heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

İki göz ve bir dar ağ kısmından meydana gelen ve 45 x 97 cm. ölçülerindeki 7. heybenin ön yüzü zili ve halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 7). Çözümlü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün olan heybe iki göz ve bir ağ kısmından meydana gelmektedir.

Her iki gözün uç tarafları “U” formu oluşturacak şekilde halı tekniğinde dokunmuştur. Kafkas işi bir şerit ile sınırlandırılan bu bölümlerin içlerinde uç uca yerleştirilmiş baklava motifleri yer almaktadır. Lacivert zeminli gözlerin etrafı alternatifli renklerle zikzak motiflerinden oluşan bordürlerle çerçevelendikten sonra göbek kısımlarına çengel ve baklava motiflerinin sınırlandırıldığı beyaz renkli birer iri tırtıklı yaprak motifi yerleştirilmiştir. Zemin boşluklarını doldurmak için de sıralı baklava motifleri kullanılmıştır. Oldukça zengin bir renk çeşitliliğine sahip olan dokumada kırmızı, pembe, beyaz, siyah, lacivert, mor ve siyah renkler kullanılmıştır.

Foto. 8. Ağrı-Doğubayazıt yöresi zili heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

İki göz ve bir ağ kısmından meydana gelen ve 98 x 101 m. ölçülerindeki 8. heybenin ön yüzü zili ve halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 8). Çözümlü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün olan heybe iki göz ve bir ağ kısmından meydana gelmektedir.

Dikdörtgen formunda, halı tekniğinde dokunan gözlerin uç kısımları mavi zemin üzerine etrafı Kafkas işi şeritlerle çevrili olup içleri dandan motiflerinden oluşan birer bordür yerleştirilmiştir. Gözlerin etrafındaki birinci bordür iki ince Kafkas işi şerit ile sınırlandırılmış olup farklı renklerden yan yana dizilmiş çakmak motiflerinden oluşmaktadır. İkinci bordür ise zemin boşlukları farklı renklerden oluşan bir zikzak şerit şeklinde düzenlenmiştir. Göbek kısımlarına lacivert zemin üzerine etrafı çengel ve testere dişi bordürlerle çevrili tırtıklı yaprak motifleri yerleştirilmiştir. Zemin dolgusu olarak da uç uca dizilmiş sıralı baklava motifleri kullanılmıştır. Dokumada kırmızı, pembe, beyaz, siyah, mor, turuncu, lacivert ve mavi renkler kullanılmıştır.

Foto. 9. Ağrı-Doğubayazıt yöresi Zili heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

İki göz ve dar bir ağ bölümünden meydana gelen ve 25 x 70 cm. ölçülerindeki 9. heybenin ön yüzü zili ve halı, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 9). Çözüğü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün malzemeden meydana gelmektedir.

Her iki gözün uç tarafları “U” formu oluşturacak şekilde halı tekniğinde dokunmuştur. Turuncu zemin üzerine bir tarafta siyah şeritler, diğer tarafta mavi renklerle yan yana dizilmiş stilize çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Gözlerin ağız kısımları zeminleri ve içleri alternatifli renklerle doldurulmuş ve aynı eksen üzerinde yan yana dizilmiş haç motiflerinden oluşan birer bordür ile sınırlandırılmıştır. Gözlerin her biri, yanlarda daha geniş, alt ve üstte daha dar tutulan zikzak bordürlerle çerçevelenmiştir. Göbek kısımları ise kurtağzı ve baklava motiflerinden oluşan geometrik birer kompozisyon ile doldurulmuştur. Oldukça zengin bir renk çeşitliliğine sahip olan dokumada turuncu, kırmızı, pembe, beyaz, siyah, mavi, mor, yeşil renkler kullanılmıştır.

2.5. Sumak Heybeler

Foto. 10. Ağrı-Doğubayazıt sumak heybe (Mustafa Erincik, Özel Ticarethane)

İki cep ve bir ağ kısından meydana gelen 10. heybe 50 x 95 cm. ölçülerinde olup, ön yüzü sık motifli sumak, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 10). Çözüğü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün olan heybenin her iki cep kısımlarının uçlarında başları püsküllerle sonuçlanan birer bağlama ipi yer almaktadır.

Dıştan ve içten birer Kafkas şeridi ile sınırlandırılan tek bordür yanlarda tek sıra, uç kısımlarda iki sıra halinde içleri alternatifli renklerle doldurulmuş zikzak motiflerinden meydana gelmektedir.

Gözlerin ön yüzeyleri alternatif renkli, vevrek şeklinde yerleştirilen ve üzerlerinde çengelli kare motiflerin yer aldığı şeritlerden oluşan bir kompozisyon şeklinde düzenlenmiştir. Çengelli karelerin her birinin içleri farklı renklerle doldurulmuştur. Oldukça renkli bir kompozisyona sahip olan heybede kırmızı, pembe, kahverengi, siyah, beyaz, sarı, turuncu, mavi, yeşil, bordo, lacivert renkler kullanılmıştır.

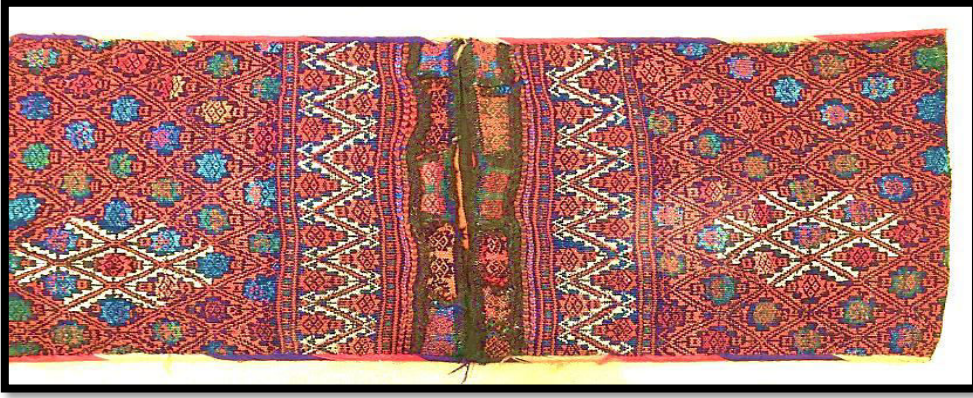

Foto. 11. Ağrı-Doğubayazıt yöresi sumak heybe (Hüseyin Zeynal, Özel Ticarethane)

İki cep ve bir dar ağ kısmından meydana gelen 11. heybe 56 x 109 cm. ölçülerinde olup, ön yüzü sık motifli sumak, arka yüzü düz kilim tekniği ile dokunmuştur (Foto. 11). Çözümlü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir.

Heybenin gözleri lacivert zemin üzerine pembe renklerle eksene göre bir kaydırılmış, içlerinde mavi, kırmızı, yeşil renkli göz motiflerinin yer aldığı dilimli baklava motiflerinin oluşturduğu bir kompozisyon şeklinde düzenlenmiştir. Gözlerin iki yüzünde baklava motiflerini sınırlandıran pembe rengi yerine beyaz renk kullanılarak birer pıtrak motifi oluşturulmuştur. Gözlerin ağız kısımlarını beyaz renkli zikzak bir şerit sınırlandırılmıştır. Dokumada pembe, siyah, beyaz, lacivert, mavi, yeşil, turuncu renkler kullanılmıştır.

3. DEĞERLENDİRME

Ağrı'da geleneksel el dokumacılığı yöre halkının en önemli geçim kaynaklarından birisi iken günümüzde bütün Anadolu'da olduğu gibi yaşam biçiminin değişmesi ve geçim kaynaklarının farklılaşması ile bu alana olan ilgi giderek azalmıştır. Karakteristik özellikleri bulunan yöre dokumalarının artık geleneksel yöntemlerle dokunmuyor olması bu zengin kültürel mirasın gün geçtikçe yöre insanının hafızasından silinmesine ve yok olmasına neden olmaktadır.

Geçmişte yöre insanının yaşantısında önemli bir yeri olan ve geleneksel el sanatları içinde ön plana çıkan heybeler karşılıklı torbalardan oluşan iki göz ve bu iki gözü ortada birbirine bağlayan ağ bölümünden oluşmaktadır. Heybe, ağın ortasında açık bırakılan yarıktan boyuna geçirilerek veya omuza alınarak gözlerden biri öne, diğeri sırtta gelecek şekilde taşındığı gibi, at, eşek veya öküz sırtına asılarak da taşınmaktadır. Büyük boyutlu heybeler ise daha çok çeyiz veya giyim eşyasının konulduğu birer muhafazalık olarak kullanılmıştır.

Yöre heybelerinde boyutlar değişmekle birlikte genellikle göz bölümleri kare veya kareye yakın iki dikdörtgen parçadan meydana gelmektedir. Ortadaki ağ bir gözün yarısı kadar bir ölçüye sahiptir. Hayvan sırtında yük ve eşya taşımak için yapılan heybelerin ağ kısımları çok daha geniş tutulmuş, çeyiz veya giyim eşyası konulmak üzere dokunan heybelerde ise çok dar tutulmuştur. Yöre heybelerinde gözler ve ağın bulunduğu ön yüzde halı, cicim, zili, kilim teknikleri kullanılırken arka yüzde ise bazen tek renk, bazen de iki rengin alternatifli kullanıldığı yatay şeritler şeklinde düzenlenen düz kilim tekniği kullanılmıştır (Foto. 12).

Foto. 12. Heybelerin arka yüzleri

Halı heybelerde çözgü ipliği, atkı ipliği ve ilme ipliği el eğirmesi çift bükümlü yün olup Gördes düğüm tekniği kullanılmıştır. Bu heybelerde düğüm sayısı 1 cm.² de 20 x 21 ile 22 x 23 arasında, hav yüksekliği ise 9 ile 13 mm. arasında değişmektedir. Kompozisyon olarak, yörenin diğer dokumalarında yaygın görülen motiflerin kullanıldığı halı heybelerde daha çok geniş bir bordürün çevrelediği gözler ve ağların ortalarında birer stilize iri göbek motifi bulunmaktadır. Göbek motifi olarak tırtıklı çiçek, sekiz kollu yıldız, çapraz çiçek, Türkmen aynası, çengelli baklava gibi motifler kullanılmıştır (Foto. 13). Zeminde ve göbek motiflerinin köşe boşluklarında, göbek motiflerinin iç kısımlarında veya alt ve üst sıralarında ise beştaş, sekiz kollu yıldız, göz, çakmak, bukağı, pıtırak, tırtıklı çiçek, çengelli baklava gibi motifler yerleştirilmiştir. Genellikle tek olan bordürlerde ise çiçekli suyolu, zikzak, kelebek, baklava gibi motiflerin oluşturduğu şeritlerden oluşmaktadır (Foto. 14).

Foto. 13. Halı heybelerde kullanılan göbek motifleri

Foto. 14. Halı heybelerin bordürlerinde kullanılan motifler

Kilim, cicim, zili ve sumak tekniği ile dokunan heybelerde de çözgü ipliği, atkı ipliği ve desen ipliği el eğirmesi çift bükümlü yündendir. Bu heybelerde tırtıklı yaprak, merdivenli baklava, çengelli baklava, çengelli kare, göz, koçboynuzu gibi geometrik motifler yaygın olarak kullanılmıştır. Bu motiflerin kompozisyon düzenlemesi göbekli düzenleme, kuşaklar halinde sıralama veya eksene göre bir kaydırılan motiflerin sonsuzluk prensibi doğrultusunda yerleştirilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Foto. 15). Genellikle çok sayıda olan bordürlerde ise çengel, kelebek, göz, zikzak, sıçandışi ve baklava motiflerinden oluşan şeritler kullanılmıştır (Foto. 16).

Foto. 15. Düz dokuma heybelerin göbek motifleri

Foto. 16. Düz dokuma heybelerin bordür motifleri

Yöre heybelerinden günümüze ulaşabilmiş örneklerinde yaygın olarak diğer geleneksel el dokumalarında karşımıza çıkan yöreye özgü geometrik motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Son yıllarda iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi ile etkileşim arttığı için Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi (Acun 1996: 15-19) Ağrı yöresinde de geç örneklerde kullanılan motiflerde yozlaşma ve karakteristik özelliklerin bozulması dikkat çekmektedir.

Renk olarak yünün doğal renkleri ve kökboyanların yanı sıra geç örneklerde sentetik boyanın yaygın kullanıldığı heybelerde yöre dokumalarının karakteristik özelliği olan şiddet derecesi yüksek renklerin daha çok tercih edildiği görülmektedir. İncelenen örneklerin tarihleri sahiplerinin ifadelerine göre ortalama 40 ile 90 yıl aralığında olduğu anlaşılmaktadır.

Ağrı yöresi heybe dokumaları motif özellikleri ve kompozisyon düzenlemesi olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde Van (Karahana & Kulaz & Taş, 2008; Mercan, 2018), Bitlis (Sökmen, 2013; Sökmen, 2015), Iğdır (Çetin-Polat, 2019) Kars (Ergüder, 2009) illeri ile Kafkas bölgesi (Yanar, 2019) ve Batı İran (Çelik, 1999) etkilerini taşır. Ancak bu etkileşimin doğrudan olmayıp motiflerin yorumlanarak yöreye özgü karakteristik motiflere ve kompozisyon düzenlemelerine dönüştürüldüğü görülmektedir.

4. SONUÇ

Taşıma ve depolama amaçlı üretilmiş yöre heybeleri, farklı dokuma teknikleri, zengin kompozisyon, renk, motif ve desen özellikleri ile yöre dokumaları içinde özgün bir yere sahiptir. Geçmişte yöresel yaşam biçiminin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan bu dokumalar, teknolojinin hızlı gelişmesi sonucunda yaşam biçiminde meydana gelen değişiklikler nedeniyle giderek kaybolmuş, gün geçtikçe yöre insanının hafızasından silinmesine neden olmuştur. Günümüze ulaşabilen örnekler ise uygun koşullarda saklanmadığı, yeterli hassas bakım ve koruma sağlanmadığı için gelecek nesillere ulaştırılması zorlaşmaktadır.

Binyılların mirası olan bu ata yadigarı kültür varlıklarının toplum hafızasında yeniden canlandırılması, devamlılığının sağlanması ve genç nesillere aktarımı yörede geleneksel el dokumacılığına verilecek önemle gerçekleşecektir. Kamu kuruluşları tarafından desteklenecek projeler ile var olan genç kadın nüfusun dokuma

yapmaya teşvik edilmesi, kadın iş gücünü aktif hale getirilmesini sağlayacağı gibi bu dokumaların turistik eşya olarak pazarlanması yöre insanına ek gelir de getirecektir. Ayrıca ilde bir müze olmadığı için yöre kültürünün devamlılığı açısından bu dokumaların uygun koşullarda saklanması, belgelenmesi ve kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlanması kültürel mirasımızın korunması açısından büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Acun, H. (1998). “Türk Halı Sanatında Yozlaşma”, Türk Soylu Halıların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi başkanlığı Yayınları, Kayseri: 15-19.
- Çelik, A. (1999). “Anadolu, İran ve Kafkasya Halı Etkileşimi”, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. 5: 15-27.
- Çetin, Y. (2010). “Ağrı Yöresi Halı Yastıkları”, Sanat Dergisi, S.17: 61-69.
- Çetin, Y. (2012). Tarihi Kalıntıları ve Kültürel Değerleri İle Ağrı, Ağrı İbrahim Vakfı Yayınları, Ankara.
- Çetin, Y. (2019). Ağrı Geleneksel El Dokumaları Kataloğu, Hiper Yayınları, İstanbul.
- Çetin, Y. & Polat, C. (2019). “Geleneksel İğdir Düğümlü Dokumalarının Teknik, Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri”, İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 19: 233-244.
- Ergüder, A. A. (2009). “Kars Yöresi Düz Dokumaları”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Göğünay, N. (1975). Doğu Yöresi Halıları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Ölmez, N. F. & Etikan, S. (2014). “Muğla Yöresi Heybe, Torba ve Çuval Dokumaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi (Art-E), Teke Yöresi Kültürel Değerleri Özel Sayısı: 56-82.
- Karahan, R. & Kulaz, M. & Taş, E. (2008) Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Kilim Kataloğu-III, Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Van.
- Mercan, Ü. M. (2018). “Yöresel El Sanatlarında Van Halısı”, Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.1: 2401-270.
- Sökmen, S. (2013). *Bitlis Yöresi El Dokumacılığı*, Sanatta Yeterlilik Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.
- Sökmen, S. (2015). “Bitlis Etnoğrafya Müzesinde Bulunan Düz Dokumalar”, Arış Dergisi, S.11: 81-95.
- Yanar, A. (2019). “Azerbaycan Halı Müzesi”, Akademik Sanat, S.4/7: 26-43.

Subject Area
EconomicsYear: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 994-1000Arrival
07 January 2022
Published
24 March 2022
Article ID Number
3924
Article Serial Number
15Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/ssj.3924>

How to Cite This Article
Bahçe, A.B. & Mammadov, T. (2022). "Foreign Direct Investment (FDI) Flow: Evaluation on Azerbaijan" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:994-1000

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Foreign Direct Investment (FDI) Flow: Evaluation on AzerbaijanAbdullah Burhan BAHÇE¹ Taleh MAMMADOV² ¹ Assoc. Prof. Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kütahya/Turkey² Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Economy PhD Student, Kütahya /Turkey**ABSTRACT**

Foreign direct investment (FDI) played a substantial role in the international economy after the Second World War. In the globalizing world, the most important phenomenon is making direct and long-term investments in host countries.

FDI offers new technology and new workplaces to the country in which it is located, by purchasing any established factory or opening a new business in the host country. Today, world countries need FDI for economic growth and development.

Theoretical studies on FDI lead to better understanding of the economic mechanism and economics at both the micro and macro level, thus creating new fields of study in economic theory.

Keywords: FDI, FDI in the World, FDI flow in Azerbaijan

Jel Codes: E22, F21

1. INTRODUCTION

Foreign investment can be defined as the advancement of capital from the country to another country. The movement of capital to another country takes place through international financial money markets or FDI. FDI can be expressed as expanding the production of many multinational companies outside the borders of the country where their headquarters are located, opening a new company abroad on their own or with different partners, or purchasing a company that is (Kurtaran, 2007, p. 367). These investments not only increase the competitiveness of capital-issuing countries, but also affect economic development, the expansion of production, export capacities, employment and technology, and the improvement of quality (Kurtaran, 2007, p. 380).

The issue of FDI can be approached in two ways from the point of view of host countries and foreign investors. Host countries try to achieve certain social and economic benefits through foreign investment, including increased employment, the use of natural resources, and improved management and knowledge. Examples include increasing production, reducing the foreign trade deficit, increasing economic growth, etc. can be specified (Karagöz, 2007, p. 930).

The most important aspect of the GDP is to increase employment. In FDI theories, it is predicted that there may be an increase in rationing as a result of foreign investment. The first of these theories is the "OLI" theory, also known as the "Eclectic Paradigm". According to the theory, it is assumed that FDI can actually provide more employment in the places they go and be more effective than the local firms of the countries they go to (Ekinçi, 2011, p. 72).

In our study, it was tried to give information about the flow of FDI on the world and Azerbaijan in particular.

2. FOREIGN DIRECT INVESTMENT (FDI) DEFINITION AND QUALIFICATIONS

A company that wants to enter a foreign market has three options. The first is to give the market the right to use its own brand, the second can be realized in the form of producing a commodity in its own country, selling it to a foreign country and finally making FDI to the market.

The globalization of capital also causes the flows within countries (FDI) to accelerate. Due to transportation costs in exporting, it is more effective and advantageous to enter the market of a country with the FDI method. These

investments benefit both the host countries and the country in which the investment is made (Özcan and Arı, 2010, p. 66).

In general, foreign capital investments can be defined as financial or technical resources that a country can obtain from external sources and add to its economic strength to pay later (Aydemir, Arslan, and Uncu, 2012, p. 70).

The International Monetary Fund (IMF) defines the FDI as an investment to secure a permanent share in a business operating in a different economy than the investor (IMF, 2021).

The 1999 World Investment Report defines the FDI as an investment that encompasses a long-term relationship and demonstrates the lasting interest and control of an asset built into an economy directly in a foreign investor or main venture-based organization (UNCTAD, 1999). The aim of the organization that invests directly in my foreign investor is high turnover and long-term relationship.

It can be stated in the definitions of the IMF and UNCTAD that direct investment reflects the goal of an organization based in an economy to obtain a permanent affliet in an organization established in a different economy and is seen as a long-term investment in which the investor who makes FDI has authority in a foreign market outside his/her country of residence (uzmanpara, 2021).

Foreign Direct Investments (FDI) played an important role in the international economy after the Second World War. Theoretical studies on FDI have provided a better understanding of the economic mechanism at both micro and macro levels. FDI is necessary to achieve the goals of development and economic growth in the world. Foreign investors cannot leave host countries suddenly and there is a long-term relationship between the host and the investor. In addition, foreign direct investment can often offer new technologies, new management techniques, job creation, new access channels to global markets, and other opportunities to lay them out to receiving countries. Therefore, host countries predominantly prefer FDI types (Kurtaran, 2007, p. 367).

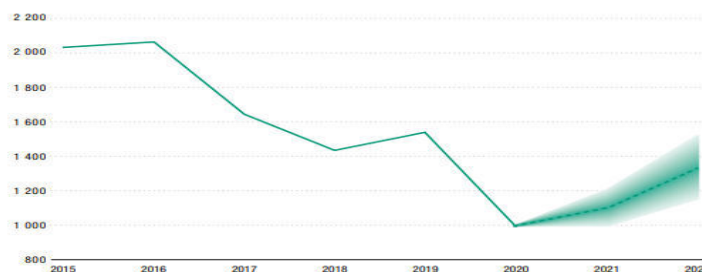
In table 1, the decisive factors of FDI are shown in terms of positive or negative factors. Accordingly, it is seen that tax rates in a country, for example, are among the positive factors that attract the FDI to that country, while on the contrary, low interest rates are among the negative factors that drive the FDI to other countries.

Table 1. Determinants of FDI

Attractive factors	Tax rate Privatization policies Bureaucracy and policy stability Exchange rate policies Macroeconomic stability Cheap raw material and labor costs Advances in transportation and communication technologies Low cost of raw materials and labor in developing countries
Repulsive factors	Low interest rates and reduced profitability in the markets of developed countries Regional trade agreements

Source: (Kara and Tatlısöz, 2008)

Graph 1 provides estimates of FDI and 2021-2022 worldwide. It is stated that the amount of FDI in 2020 is the lowest FDI amount recorded since 1990. Global FDI flows are expected to recover a part of the lost ground in 2021 with an increase of 10-15% after hitting rock bottom in 2020.

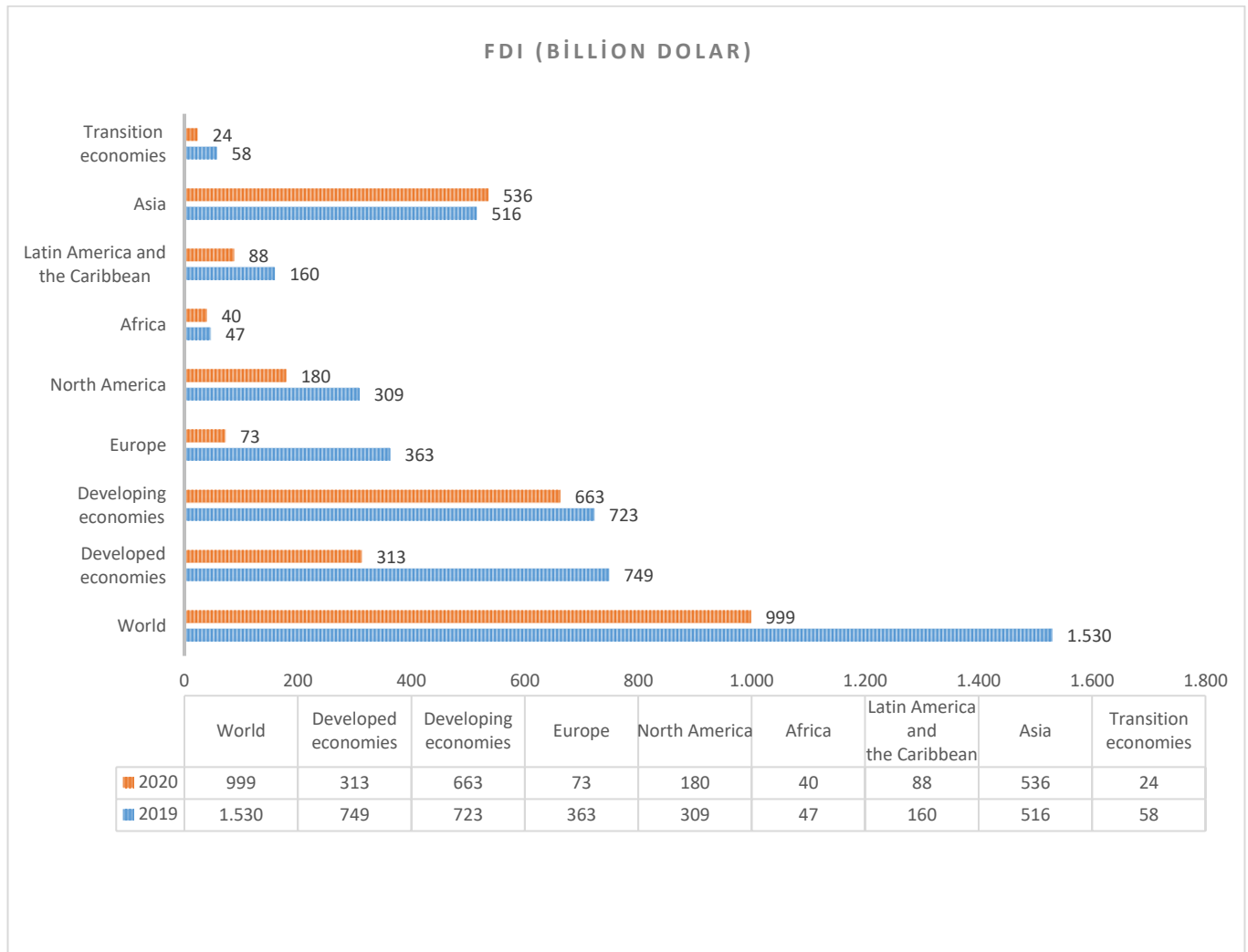

Graph 1: FDI Forecasts for 2021-2022

Source: (UNCTAD 2021)

According to the UNCTAD 2021 report, FDI flows fell by 35% globally in 2020, from \$1.5 trillion to \$1 trillion, the level in the previous year. Developed countries were less affected by this decline in 2020 than developing countries. Quarantines caused by the global COVID-19 pandemic have slowed existing investment projects, and expectations of recession have prompted multinationals to reassess new projects. Assuming continued growth, this means that the GDP will recover significantly by the end of 2022. In the optimistic scenario, the FDI is expected to return to about \$1.5 trillion by 2022, completely pre-pandemic. In the worst-case scenario, a prolonged decline in global

GDP is predicted. The FDI is expected to remain around \$1.2 trillion in 2021 and 2022. According to current estimates, by 2022, FDI could reach \$1.5 trillion or more from 2019 levels.

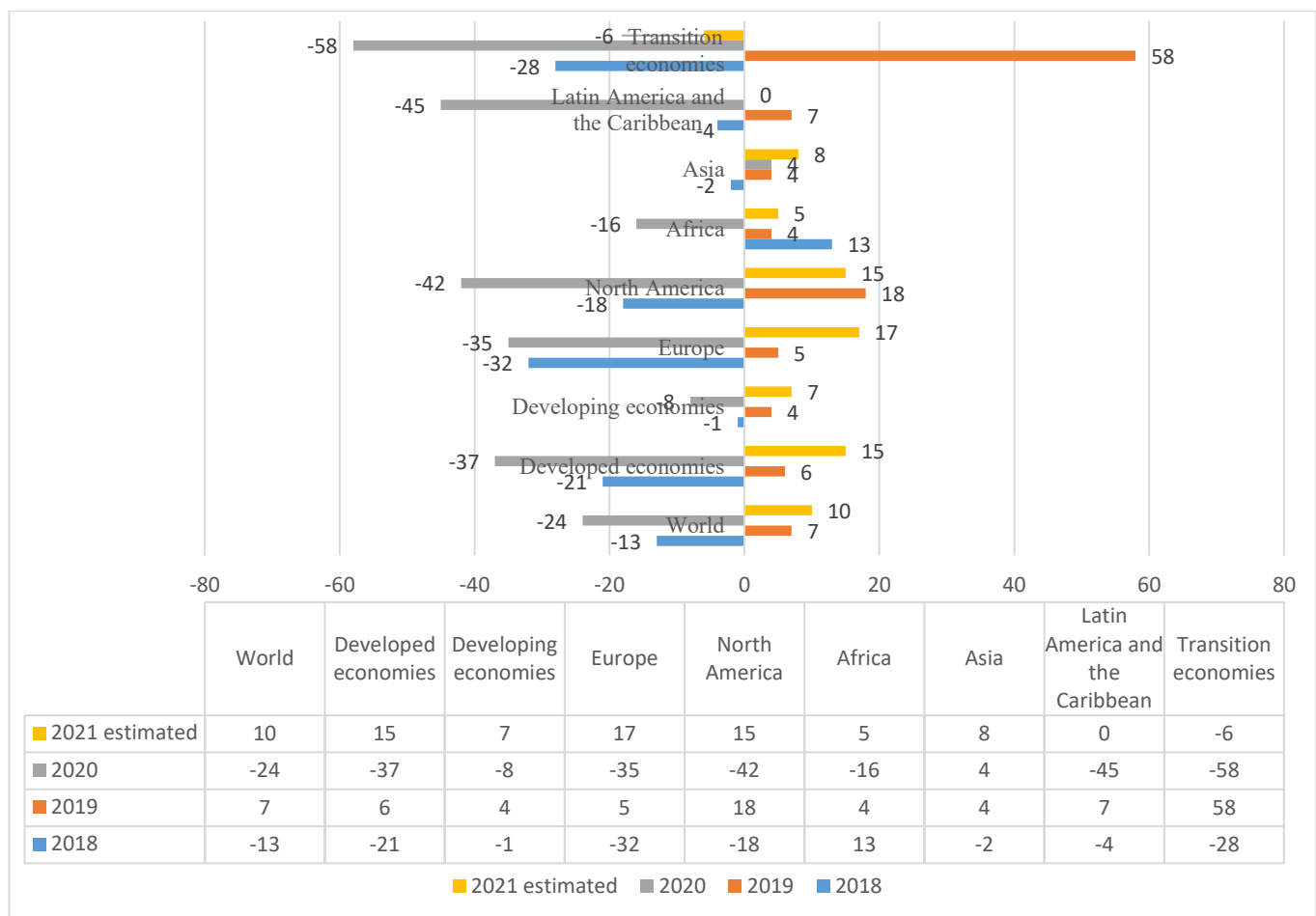

Graph 2: FDI by Regions
Source: (UNCTAD 2021)

In Graph 2, FDI flow decreased in the world in 2020 compared to the previous year, from \$1.530 billion to \$999 billion. In the same way, when advanced and developing economies are taken into consideration; it can be stated that the flow of foreign direct investment in developed economies decreased to \$313 billion in 2020 and decreased in developing economies from \$723 billion to \$663 billion.

When considering Europe and Asia region in 2020; the FDI flow of the European region decreased from \$363 billion to \$73 billion compared to the previous year. Compared to the decrease in FDI flow in the world, it can be stated that there is a recession in the Asian region. Accordingly, in 2020, the GDP in the Asian region increased from \$516 billion to \$536 billion.

As a result, it can be stated that all economies are affected by the global pandemic crisis in the world. The region most affected by the pandemic is the European region, as seen from graph 2, and it can be stated that the region least affected by the pandemic is the Asian region.

Graph 3: FDI Annual Growth
Source: (UNCTAD 2021)

Considering Graph 3; after the decrease of FDI at 13% in 2018, it can be stated that it has grown by 59% in 2019 and that the FDI has shrunk by -24% in 2020 due to the COVID-19 pandemic in late 2019 and early 2020. According to the 2021 forecasts, it is estimated that there will be a 10% increase in the level of FDI thanks to the effect of the acceleration in vaccination in the world and the elimination of the drastic measures taken against the pandemic.

In Asia, FDI growth is expected to continue in 2021 with an annual increase of 5% to 10%. Asia is important to show that the investment environment remains open despite the pandemic and the extensive regional and global links between FDI and growing markets, as it is the only region where FDI is resilient in 2020. Thanks to a global regional economic agreement signed in November 2020, the further growth of regional investment links can be supported. Export-based manufacturing economies in Southeast Asia stand to benefit from the resurgence of trade and rising curative demand. Rising oil prices are expected to boost foreign direct investment in West Asia. However, although the region has managed the health crisis relatively well, the recent second wave of COVID-19 in India shows that significant uncertainties persist, which have had a major impact on expectations for South Asia (UNCTAD, 2021).

FDI to Africa is expected to increase in 2021, but remain 15% below the 2019 level. Commodity prices have largely recovered from the 2020 slump, but expected growth in the region is uncertain. Most countries have fiscal and financial problems and vaccines are inadequate. In the medium term, the region's high potential and investment needs will accelerate foreign direct investment inflows, especially as the investment environment continues to improve. In this context, ongoing efforts under the African Continental Free Trade Agreement article of commerce, which includes measures to reduce barriers to intra-regional trade, are expected to support a significant flow of FDI (UNCTAD 2021).

FDI flows in the Caribbean and Latin America regions are expected to stabilize towards recovery in 2021, after a 45% contraction in 2020 due to the COVID-19 pandemic.

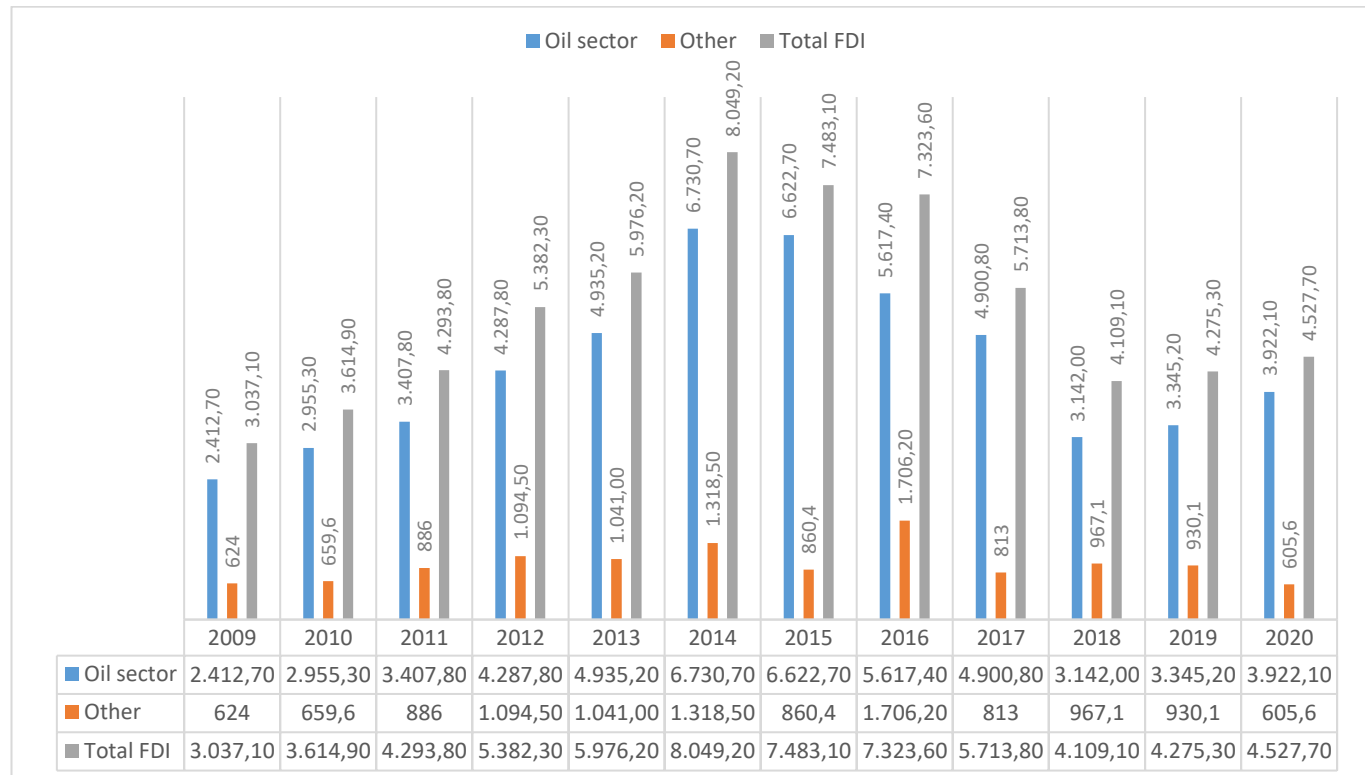
Transition economies project a 6% reduction in FDI flow due to reductions in primary commodity and oil prices. FDI flows in the region have been weak for several years due to expected low growth in the region and economic

sanctions affecting Russia. It is estimated that there will be an increase trend in 2021 after a 58% contraction in 2020 due to the pandemic (UNCTAD 2021).

3. AZERBAIJAN IN FOREIGN DIRECT INVESTMENTS

It can be stated that the entry of FDI into the independent Azerbaijani economy began in 1995 (www.azadliq.org, 2020). In September 1994, the country's first international oil treaty, the Azeri-Apprentice-Sunny project, was realized after the ceasefire agreement (wikipedia.org), (Əsrin müqaviləsi, 1994).

Graph 4: FDI to Azerbaijan between 2009-2020 (Oil and Other Sectors)
Source: (www.ceicdata.com, 2021)

Considering the 2009 data in graph 4; it is seen that a large part of the foreign direct investment made in Azerbaijan is invested in the oil sector. In total, 3.037 billion of the USD 2.413 billion was invested in the oil sector and the remaining USD 624 million was invested in the non-oil sector. Azerbaijan, which is rapidly attracting FDI, achieved the highest figure in 2014. In 2014, a total of USD 8.049 billion was made to Azerbaijan, of which 6.731 billion was invested in the oil industry and the remaining 1.319 billion in non-oil sectors. From 2014 to 2020, there were decreases in FDI. In Azerbaijan, FDI was reported as USD 4.528 billion in 2020. This figure was USD 4.275 billion in 2019 and USD 4,109 billion in 2018.

In the 9-month report published by the Central Bank of Azerbaijan in 2021, it was stated that the FDI made to the country was USD 3.7 billion and the share of oil and gas in the investment was 84.2%. While it is stated that the amount of FDI made to the non-oil sector is 579.3 million, it is seen that the figure is 16.5% higher than the 9-month data for 2020 (www.cbar.az, 2021).

Table 2: Countries Investing Directly in Azerbaijan

	2019 FDI		2020 FDI		First 9 months of 2021	
Countries	\$1,000	%	\$1,000	%	\$1,000	%
Total	4.275.241	100,0	4.527.706	100,0	3.664.660	100,0
Great Britain	1.187.442	27,8	1.680.899	37,1	1.234.759	33,7
Turkey	570.993	13,4	577.993	12,8	530.051	14,5
USA	379.951	8,9	475.245	10,5	410.960	11,2
Japan	267.427	6,3	343.651	7,6	324.857	8,9
Malaysia	257.879	6,0	311.799	6,9	231.309	6,3
Cyprus	193.428	4,5	227.476	5,0	215.820	5,9
Islamic Republic of Iran	165.872	3,9	200.571	4,4	209.390	5,7
Norway	152.133	3,6	195.170	4,3	121.722	3,3
Russia	156.828	3,7	158.626	3,5	74.264	2,0
Netherlands	141.431	3,3	77.809	1,7	48.222	1,3

India	47.876	1,1	61.529	1,4	38.674	1,1
Austria	10.153	0,2	36.216	0,8	35.914	1,0
Switzerland	50.961	1,2	35.545	0,8	34.176	0,9
Georgia	34.621	0,8	29.109	0,6	32.368	0,9
UAE	63.362	1,5	26.852	0,6	17.179	0,5
Germany	140.451	3,3	17.919	0,4	17.054	0,5
Latvia	31.658	0,7	11.225	0,2	16.430	0,4
China	12.078	0,3	7.707	0,2	12.654	0,3
Ukraine	287	-	5.957	0,1	11.407	0,3
Spain	854	-	5.894	0,1	7.292	0,2
France	3.199	0,1	3.731	0,1	6.251	0,2
Korea	5.862	0,1	3.285	0,1	3.813	0,1
Singapore	1.208	-	3.028	0,1	3.147	0,1
Poland	607	-	2.948	0,1	2.792	0,1
Denmark	1.032	-	2.328	0,1	2.753	0,1
Belgium	5.633	0,1	1.878	0,1	2.535	0,1
Luxembourg	2.100	0,1	1.841	-	2.125	0,1
Israel	1.901	-	1.442	-	1.705	0,0
Other countries	388.012	9,1	20.034	0,4	15.039	0,4

Source: (www.cbar.az, 2021)

According to table 2, Great Britain and Turkey are always of great importance in the FDI invested in Azerbaijan. From these two countries, additional Azerbaijan is given FDI every year from the USA, UAE, Germany, France and Russia to non-oil sectors. When the data in table 2 is evaluated; it is seen that the country that made the most FDI in 2019 was Great Britain with 1.187.442,000 dollars and the share of the investment made in the total invested FDI in 2019 was 27.8%. It can be stated that the share of investment received from Turkey in 2019 is 13.4%.

If the economic problems caused by the COVID-19 pandemic are ignored in 2020; it is understood that the FDI invested in Azerbaijan was \$4.527.706,000 up from \$4.275.241,000 last year. In 2020, it is seen that the largest foreign direct investor is Great Britain, and it can be stated that Great Britain's share in the FDI invested in Azerbaijan in 2020 has increased to 37.1%. On the other hand, it can be stated that Turkey's share in the FDI invested in Azerbaijan in 2020 has diminished to 12,8% but has increased to 14,5% in 2021. In short, these two countries cover half of the FDI made to Azerbaijan in 2020 and 2021. When the 9-month data for 2021 are taken into consideration; it can be stated that the amount of FDI invested in Azerbaijan was 3.664.660,000 dollars and it was realized through Turkey and Great Britain, which made 48% of the investments.

4. CONCLUSION

Foreign direct investors who try to reduce the risks and uncertainties of doing business internationally as much as possible start their foreign activities with exports, follow license agreements and complete this process by starting production directly abroad and successfully completing this process. FDI, which has become one of the important cross-border activities with globalization, supports the efficient use of the world's limited resources. In this way, FDI can both increase the competitiveness of the countries that export capital and promote economic development, production, export capacities, employment and technology, as well as the dissemination of quality.

As described in graph 1; FDI flow, which has been declining since 2016, has decreased further with the outbreak of the COVID-19 pandemic. From here, it can be stated that the decrease in FDI flow in 2020 was the highest since 1990. In 2020, FDI flow decreased by 35% compared to the previous year to \$1 trillion. A positive trend is estimated in terms of increasing investments. Likewise, it is estimated that the FDI will reach \$1.5 trillion in 2022, that is, the positive trend will continue and will reach the level before the pandemic.

In addition, when the FDI made to Azerbaijan described in graph 4 are evaluated; it is seen that the most invested business sector in Azerbaijan is the oil sectors. Investments in non-oil sectors amount to a fraction of the total FDI. When graph 4 is considered; it is understood that the amount of FDI increased in 2009 to \$8 billion in 2014, the highest level, and that investments in the oil sectors constituted a significant part of the total amount of FDI made. In 2020, the amount of FDI performed in Azerbaijan, which was a volatile period since 2014 and the COVID-19 pandemic period, increased compared to the previous year. However, while this increase is seen as rises in investments in the oil sector, it can be stated that there has been a significant decrease in the amount of FDI invested in non-oil sectors.

REFERENCES

- Aydemir, C, Arslan, İ, ve Uncu, F. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya'daki ve Türkiye'deki Gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 69-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/25696/271171>
- Ekinci, A. (2011, Ekim). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 71-96. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguiibf/issue/5718/76549>
- Əsrin müqaviləsi. (1994). (12,12,2021) https://az.wikipedia.org/wiki/%C6%8Fsrin_m%C3%BCqavil%C9%99si
Received from
- IMF. (2021). (25,12,2021) tarihinde [imf.org](https://blogs.imf.org/2021/12/16/the-worlds-top-recipients-of-foreign-direct-investment/): <https://blogs.imf.org/2021/12/16/the-worlds-top-recipients-of-foreign-direct-investment/> Received from
- Kar, M, ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008 (1), 436-458. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/10222/125672>
- Karagöz, K. (2007). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970 - 2005. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 2(8), 929-948. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19120/202896>
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan yabancı yatırım kararları ve belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2820/38025>
- Özcan, B, ve Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: Oecd Örneği. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 0,(12), 65-88. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuekois/issue/8979/112027>
- UNCTAD. (1999). *World Investment Report 1999*. United Nations Conference on Trade and Development and Development. https://unctad.org/system/files/official-document/wir1999_en.pdf Received from
- UNCTAD. (2021). *World investment report 2021*. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf Received from
- uzmanpara. (2021). <https://uzmanpara.milliyet.com.tr/terimler-sozlugu/dogrudan-yabanci-yatirim-foreign-direct-investment/> Received from
- wikipedia.org. (5,12,2021) tarihinde Bişkek protokolu: https://az.wikipedia.org/wiki/Bi%C5%9Fkek_protokolu
Received from
- www.cbar.az. (2021). Azerbaycan Merkez Bankası. <https://uploads.cbar.az/assets/f05d364cebc4dac07081d8ddc.pdf> Received from
- www.cbar.az. (2021). *Azərbaycan İqtisadiyyatına Cəlb Olunmuş Birbaşa Xarici İnvestisiyalar*. <https://www.cbar.az/page-43/external-sector-statistics> adresinden alındı
- www.ceicdata.com. (2021). CEİC: <https://www.ceicdata.com/en/azerbaijan/foreign-investment/foreign-investment-oil-industry> Received from
- www.azadliq.org (2020). "Azərbaycan xarici investisiyaların həcminə görə öyünə bilər?" (1,7,2022)
www.azadliq.org: <https://www.azadliq.org/a/xarici-investisiya/31497259.html> Received from

Subject Area
EconomicsYear: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1001-1012Arrival
08 January 2022
Published
24 March 2022
Article ID Number
3927Article Serial Number
16Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3927>**How to Cite This****Article**
Ekinci, C. & Uğurlu, S. (2022). "KOSGEB Destekleri Bağlamında Engelli Girişimciliğinin Bölgesel ve Sektörel Olarak Analizi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:1001-1012

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. GİRİŞ

Engellilik durumu insanlık tarihinin her döneminde yaşanmış ve bundan sonra da yaşanmaya devam edecektir. Her dönemde ve her çağda engelli bireyler toplumsal olarak kendilerine yönelik birçok yaptırımla karşı karşıya kalmıştır. Engelli bireylerin yaşadığı sorunların temelinde yatan problem ise ekonomik problemlerdir. Engelli bireylerin istihdamı konusunda yapılan yasal düzenlemeler incelendiğinde ulusal ve uluslararası politika yapıcılarının çeşitli çabaları olsa da bu çabaların yeterli olmadığı görülmektedir. Son dönemlerde istihdam konusunda girişimcilik ön plana çıkmaktadır. Engelli olsun ya da olmasın çeşitli ekonomik problemlerle karşı karşıya kalan her birey yaşadığı buhranın sonucu olarak çeşitli reaksiyonlar ortaya çıkarabilmektedir.

Girişimcilik konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde girişimciliğin ülke ekonomileri açısından ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Girişimcilik olgusu aynı zamanda engelli bireyler açısından da çok önemli bir konudur. Çünkü engellerinden dolayı istihdam alanında çeşitli problemler yaşayan veya yeterince varlık gösteremeyen bireyler girişimciliğin sağladığı esnek çalışma saatleri veya fiziki çevre koşullarından bağımsızlık gibi avantajlarla ekonomik alanda daha etkin bir şekilde varlık göstermektedirler. Girişimcilik faaliyetinde bulunan engelli bireyler yeni istihdam alanları meydana getirmekte ve böylece istihdam oranlarını yükselterek işsizlik

KOSGEB Destekleri Bağlamında Engelli Girişimciliğinin Bölgesel Ve Sektörel Olarak Analizi¹**Regional and Sectoral Analysis of Disabled Entrepreneurship in the Context Of KOSGEB Support**Cem EKİNCİ¹ Süleyman UĞURLU² ¹ Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Bölümü, Karabük/Türkiye² Dr. Öğr. Üyesi Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Karabük/Türkiye**ÖZET**

Engellilik kavramı, toplumsal açıdan ele alındığında üzerinde durulması gereken en önemli konulardan birisidir. Engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşı karşıya kaldığı birçok olumsuzluk bulunmaktadır. Bu olumsuzluklardan en önemlisinin ekonomik olumsuzluklar olduğu belirtilmektedir. Bu noktada engelli bireylerin iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar büyük önem taşımaktadır. Bu sorunların en başında ayrımcılık gelmektedir.

Girişimcilik, iş ortamındaki olumsuz algılar ve durumlar nedeniyle engelliler için en iyi alternatiflerden biridir. Girişimcilik, engelli bireylerin ayrımcılıkla karşı karşıya kalmadan gelir elde etmelerini ve yaşamlarını sürdürmelerini sağlamaktadır. Girişimciliğin makroekonomik alanda da birçok avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlardan en önemlisi işsizliğin azaltılmasıdır. Engelli bireyler girişimcilik faaliyetinde buldukları takdirde işsizlikte azalmalar görülecek bununla birlikte milli gelir olumlu etkilenecek ülkeler açısından refah artışı sağlanacaktır.

Yapılan çalışmada KOSGEB aracılığıyla elde edilen veriler doğrultusunda engelli girişimcilerin 2010-2020 döneminde faaliyet gösterdikleri belirli sektörlerdeki durumları bölgesel olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Engelli Girişimciliği, Engelli İstihdamı, Ekonomik Gelişme**ABSTRACT**

The concept of disability is one of the most important issues to be considered when considered from a social point of view. There are many negativities that disabled individuals face in social life. It is stated that the most important of these negativities is economic negativities. At this point, the problems faced by disabled individuals in business life are of great importance. Discrimination comes first among these problems.

Entrepreneurship is one of the best alternatives for disabled people due to negative perceptions and situations in business life. Entrepreneurship enables disabled people to earn income and maintain their lives without facing discrimination. Entrepreneurship also has many advantages in the macroeconomic field. The most important advantage is the reduction of unemployment. However, national income will be positively affected and welfare will be increased for countries.

In the study, in line with the data obtained through KOSGEB, the situation of disabled entrepreneurs in certain sectors in which they operate in the 2010-2020 period will be examined regionally.

Key Words: Entrepreneurship, Disabled Entrepreneurship, Disability of Employment, Economic Development

¹ "Bu çalışma Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü öğrencisi CEM EKİNCİ tarafından hazırlanan "KOSGEB Destekleri Bağlamında Engelli Girişimciliğinin Bölgesel Olarak Analizi" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden derlenmiştir."

konusunda olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu katkılar üretim ve yatırımı destekleyerek milli gelirden de iyileşmelere neden olmaktadır.

Tüm bu durumlar karşısında öne çıkması ve çıkarılması gereken nokta engelli bireylere yeni bir ekonomik alan oluşturmaktır. Buna istinaden çalışmanın amacı engelli bireylerin belirlenen sektörlerdeki faaliyet durumlarını bölgesel olarak incelemek ve durum tespiti yaparak mevcut konumun daha da iyileştirilmesi amacıyla yapılabilecekler konusunda çözüm önerileri sunmaktır.

2. KAVRAMSAL OLARAK ENGELLİLİK OLGUSUNUN İNCELENMESİ

Özürlü, sakat ve engelli kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Söz konusu bu kavramlar aynı olguyu veya durumu ifade etmek için kullanılmakta ancak bu kavramların anlamca birbirinden farklı olduğu pek bilinmemektedir (Şişman, 2012: 70). Özur, kelime anlamı olarak bir kusurun hoş görülmesi anlamına gelmektedir. Özel gereksinimli birey ise mevcut koşullara göre bazen dezavantajlı bir konumdayken bazen söz konusu bu dezavantajın ortadan kaybolmasını ifade etmektedir (Ertürk vd., 2014: 377). Dilimizde sakat ve özürlü kavramlarının birbiri yerine kullanılması sorunu ilk olarak 2006 yılında Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”de engelli kelimesinin kullanılmasıyla bir farkındalık kazanmış ve sonraki süreçte engelli kelimesinin tercih edilmesine olanak tanımıştır (Şişman, 2012: 71).

2.1 Engellilik Olgusunun Tarihsel Evrimi

Ülke toplumları açısından kabul edilen bedensel algılar dışında görülen farklılıklar toplumsal anlamda norm dışı olarak kabul edilmektedir (Nazlı, 2012: 16). Antik Yunan döneminde engelli olarak dünyaya gelen bireylerin çeşitli teolojik inanışlar doğrultusunda ölüme mahkûm edildiği görülmektedir (Tokol ve Alper, 2015: 341). Sanayi Devrimi’nden sonraki süreçte ise engelliler farklı bir çalışma sistemine uyum sağlamaya zorlanmış, genel anlamda bu uyum sağlama sürecinde çeşitli zorluklar ortaya çıktığı için engelli bireyler işgücü piyasasının dışına itilmişlerdir (Çetin, 2017: 96). Sosyal politikaların ortaya çıkmasının Sanayi Devrimi ve Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde gerçekleştiği görülmektedir (Küçükali, 2015: 102). Engellilik haklarına yönelik duyarlılığın oluşması Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonunda dünyanın birçok ülkesinde engelli nüfusun gözle görülür bir şekilde artmasıyla gerçekleşmiştir (Çetin, 2017: 98).

2.2. Engelli Bireylerin İstihdamına Yönelik Uygulamalar

Engelli bireyler daha az istihdam şansı bulan gruplar arasında yer almaktadır (Arslan ve Altıntaş, 2014: 166). Engelli bireyler istihdam öncesinde ve istihdam ediliş aşmasında işsizlik oranının fazla olması ve eksik istihdam gibi engellerle yüz yüze gelmektedir. Bunun sonucu olarak engellilik olgusu ile yoksulluk olgusu arasında doğru orantı olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Yoksulluk olgusuna paralel olarak engelli bireylerin daha düşük eğitim seviyesine sahip oldukları da söylenebilmektedir (Durmaz, 2017: 257). Engelli bireylerin istihdam ediliş süreçlerindeki sorunlar detaylı olarak incelendiği takdirde aslında bütün bu sorunların bir şekilde birbirinin sebebi veya sonucu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda engelli bireylerin yetersiz eğitim almaları ve genel olarak vasıfsız işlerde çalıştırılıyor olması toplumsal anlamda bakıldığında engelli bireyleri oldukça olumsuz etkilemektedir. Bütün bu nedenlerin sonucunda da engelli bireylerin istihdam ediliş süreçlerinde birçok olumsuzluk ortaya çıkmaktadır (Gönülaçan, 2016: 66).

Türkiye’de engelli bireylerin istihdamına yönelik yasal düzenlemelerden ilki 1967 yılında yürürlüğe konulan 854 sayılı Deniz İş Kanunu’dur. Ortaya konulan bu kanunun 13. maddesinde yer alan “Sakat ve Eski Hükümlü Çalıştırma” ibaresiyle birlikte engellilere yönelik uygulamalar oluşmaya başlamıştır (Hüseyinli vd., 2017: 141). Bununla birlikte Türkiye’de engellilere yönelik politikaların ve yasal düzenlemelerin yoğun olarak uygulanması 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın faaliyete geçirilmesi ve 2005 yılında 5378 sayılı “Özürlüler Kanunu” yürürlüğe girmesi ile birlikte olmuştur (Şişman, 2011: 171).

Engelli bireylerin istihdam hayatına katılabilmesi için çıkarılan yasa ve yönetmelikler birtakım istihdam yöntemleri belirlemiş ve engelli bireyleri istihdam etmekten kaçınan işverenlere de çeşitli yaptırımlar uygulanacağı vurgulanmıştır. İfade edilmek istenen istihdam yöntemleri yedi başlık altında toplanabilmekte ve şu şekilde sıralanabilmektedir (Genç ve Çat, 2013: 375-376):

- ✓ Kota yöntemi,
- ✓ Korumalı istihdam yöntemi,
- ✓ Kişisel çalışma yöntemi,
- ✓ İşverenlerin gönüllü olarak engelli istihdamı,
- ✓ Evde çalışma yöntemi,
- ✓ Kooperatif çalışma yöntemi,

✓ Sadece engellilerin çalıştığı alanlarda istihdamdır.

Kota sistemi, işverenlerin belli bir oranda engelli işçi çalıştırmasını gerektiren bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntem engelli bireylerin iş bulma süreçlerini oldukça kolaylaştırmaktadır (Kayıhan ve Köse, 2018: 36). Kota sistemi ilk olarak 1919 yılında Almanya tarafından kullanılmıştır (Genç ve Çat, 2013: 375). Kota sistemi istihdamın paylaşılmasını ve engelli bireylerin istihdam alanında bütünleşmelerini sağlamak amacıyla ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu kota sisteminin yüzdesel durumu ülkelerin kalkınmışlık ve gelişmişliği açısından bir gösterge olarak kabul edilebilmektedir (Öz ve Orhan, 2012: 39).

Korumalı işyeri, piyasada istihdam güclüğü çeken engelli bireylere yönelik olarak devlet tarafından, bu bireylerin istihdam edilmeleri amacıyla işyerlerine çeşitli teşvik ve düzenlemelerin yapıldığı istihdam yöntemidir (Bozatay ve Ayyıldız, 2018: 88). Korumalı işyerlerinin birçok yararı bulunmaktadır. Bu yararlardan en önemlisi, çalışma ortamındaki çalışanların tamamının engelli bireylerden oluşmasından dolayı istihdamı sürdürme aşamalarında engelli bireyler ile engelli olmayan bireyler arasındaki uyumsuzlukların yaşanmamasıdır (Öz ve Orhan, 2012: 42).

Korumalı İşyeri Hakkında Yönetmelik'e göre bireylerin söz konusu bu işyerlerinde çalışabilmeleri için çeşitli şartların sağlanmış olması gerekmektedir. Bu şartlar üç başlık altında sıralanabilmektedir (Kayıhan ve Köse, 2018: 37):

- ✓ Asgari olarak %40 oranında zihinsel veya ruhsal engelli olmak
- ✓ 15 yaşını doldurmuş olmak
- ✓ Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)'a kayıtlı olmak

Kişisel çalışma yöntemi, engelli bireylerin kendilerince istihdam alanı açarak hayatlarını sürdürdüğü bir yöntem olarak tanımlanabilmektedir. Ancak kişisel çalışma yöntemi engelli bireyler tarafından uygulanabilirliği oldukça sınırlı bir yöntemdir (Genç ve Çat, 2013: 376). Bu yöntemin uygulanabilmesi birkaç şartın gerçekleşmesine bağlıdır. Bu şartlar birkaç başlık altında sıralanacak olursa modelin anlaşılması açısından oldukça yararlı olacaktır.

İfade edilen bu şartlar şu şekilde sıralanabilmektedir (Habalı, 2019: 55):

- ✓ Engelli bireylerin eğitim durumu
- ✓ İş kurulacak olan dönemdeki ekonomik koşullar ve sermaye yaratabilme
- ✓ Engelli bireylerin yapacakları iş konusundaki eğitim durumu
- ✓ Girişimciliğin özendirilmesi

İşverenlerin gönüllü olarak engelli istihdamı yöntemi, işverenlerin üzerlerinde hiçbir baskı veya zorunluluk hissetmeksizin engelli birey istihdam etmesi yöntemidir (Öz ve Orhan, 2012: 43).

Günümüz teknolojisinde birçok iş türü işyeri ortamı gerektirmeden internet üzerinden yürütülebilmektedir. Bu yöntem daha çok özürsüzlük derecesi yüksek ve hareket alanı kısıtlı olan engelli bireylere yönelik olarak kullanılmaktadır (Öz ve Orhan, 2012: 44). Fiziki çalışma gerektiren işlerde ise yapılacak olan işler engelli bireylerin ev ortamında yürütebilecekleri şekilde düzenlenmektedir. Türkiye'de söz konusu bu yöntem iş kanunu içerisinde yer almaktadır (Köksal, 2010: 57).

Kooperatif çalışma yöntemi, engelli bireylerin kendilerinin kurduğu veya çeşitli devlet kurumlarının desteğini alarak kurulmasını sağladığı çeşitli kooperatiflerde istihdam sağladığı yöntemdir (Eren, 2010: 33). Kooperatif çalışma yöntemi incelendiği takdirde korumalı işyeri uygulamasına oldukça benzediği görülmektedir. Bu noktada en temel farkı korumalı işyeri ortamlarında örgütlenme işyerleri şeklinde yapılırken kooperatif çalışma yönteminde ise örgütlenme kooperatifler aracılığıyla yapılmaktadır (Bozatay ve Ayyıldız, 2018: 89).

Bu istihdam yönteminde engelli bireyler, engel türüne uygun olan işlerde çalıştırılmaktadır (Kayıhan ve Köse, 2018: 40). Bu yöntemin verimli olabilmesi, engelli bireylerin engel türlerine göre değerlendirilip kendilerine uygun işlerde çalıştırılması gerekmektedir (Bozatay ve Ayyıldız, 2018: 89).

3. GİRİŞİMCİLİĞİN ÜLKE EKONOMİLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Girişimci kavramı ilk olarak Richard Cantillon tarafından kullanılmıştır. Cantillon'un tanımına göre girişimci, piyasadaki fırsatları değerlendirmek amacıyla oluşan risklere katlanan kişidir (Özdevecioğlu ve Karaca, 2015: 15). Girişimcilik kavramı, Fransızca "entreprendre" ve Almanca "unternehmen" sözcüklerinden türetilmiştir. Türkçe 'de ise "üstlenmek" anlamına gelmektedir. Richard Cantillon'a göre girişimcilik kavramı sermayedarlar (arazi sahipleri), girişimciler (arbitrajcı) ve işçiler olmak üzere üç temel öğeden oluşmuştur (Ağca ve Yumuşakipek, 2015: 13).

Ekonomik kalkınma genel olarak sadece niceliksel bir artışı ifade etmemektedir. Niceliksel artışın yanında niteliksel artışları da barındırması gerekmektedir. Bu niteliksel artışlar, ekonomilerde yönetilen kurumlar, organizasyonlar ya da kültür ile birlikte ortaya çıkmaktadır (Aydın, 2017:377). Girişimcilik olgusunun ülke kalkınması üzerinde büyük önemi bulunmaktadır. Bu önemi vurgulamak açısından en önemli katkı Schumpeter tarafından yapılmıştır. Schumpeter'a göre kalkınma olgusu yenilik ile birlikte ortaya çıkmaktadır (Doğan, 2015: 300). Girişimcilik faaliyetinde bulunmadan önce yatırım yapılacak sektörün araştırılması da ekonomik açıdan önemlidir. Çünkü faaliyet gösterilebilecek olan her sektör kendi içinde birtakım farklılıklar göstermektedir. Söz konusu sektöre giriş için gereken sermaye miktarı ya da sektörün uzun vadede ne tür olgularla karşı karşıya kalacağı sektör seçiminde en önemli değişkenler arasındadır (Bozkurt vd., 2015: 80).

3.1. Engelli Girişimciliğinin Makroekonomik Önemi

Literatürde engellilik ve girişimcilik üzerine kendi kendine çalışmayı veya girişimciliğe yol açan faaliyetlerde bulunmayı açıklamak için iki terim birbiri yerine kullanılmaktadır. Bu terimler serbest meslek ve girişimciliştir. Serbest meslek, istihdam edilerek gelir elde etmek yerine bireysel çalışma ve performansla gelir elde etmek üzerinde durmaktadır. Girişimcilik olgusu ise piyasaya bir yenilik kazandırmak üzerinde durmaktadır (Maritz ve Laferriere, 2016: 46). Engelli bireylerin, engelli olmayan bireylere göre serbest meslek sahibi olma olasılıkları yüksektir. Bu durumun iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi engelli bireylerin eğitim seviyelerinin düşük olmasıdır. İkincisi ise ilerleyen yaşlarda engelli olma olasılığının yükselmesine bağlı olarak kişilerin mevcut bilgi ve birikimlerini değerlendirmek istemeleridir (Aköğretmen ve Orhan, 2020: 243).

Serbest meslek sahibi olarak kabul edilmenin çeşitli yolları bulunmaktadır. Bu yollar şu şekilde sıralanabilmektedir: Mal sahibi olmak, bağımsız bir yüklenici olmak, bir ortaklığın üyesi olmak, limitet şirket üyesi olmak, kooperatif üyesi olmak, serbest çalışan olmak (Balcazar vd., 2014: 146).

Yüksek işsizliğin ortaya çıkmasının nedeni, engelli bireylerin iş bulma umutlarının çok düşük olmasından dolayı oluşan negatif düşüncedir. Engelli bireylerin istihdam alanında var olmaları oldukça önem taşımaktadır. Söz konusu bu durum toplumsal katılım açısından büyük fayda sağlayacaktır (Raudsaar ve Kaseorg 2013: 124). Girişimcilik ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Girişimcilik, engelli bireylerin ayrımcılık, işveren algıları, eşitsizlik gibi konulardan kaçınmaları için bir olanaktır. Engelli bireylerin girişimciliğe yönelmesini sağlamak amacıyla daha proaktif bir bakış açısıyla eğitim verilmelidir. Böylece girişimcilik alanında engelli bireyler için olumlu bir atmosfer yaratılmalıdır (Rozali ve Abdullah, 2017: 337).

Engelli bireylerin girişimcilik faaliyetine yönelmesi birtakım olumlu sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Bu olumlu sonuçlar şu şekilde sıralanabilmektedir (Dragic ve Kastratovic, 2016: 71):

- ✓ Engelli bireylerin yeterlilik duygularını ve topluma faydalı olabilme duygularını geliştirmek
- ✓ İstihdamı teşvik etmek
- ✓ Sosyal politikaları geliştirmek
- ✓ Engelli bireylerin olanaklarının pozitif bir hal almasını sağlamak
- ✓ Vergi potansiyelinin gelişmesi
- ✓ Uygun girişimcilik ortamı meydana getirmek

Engelli bireylerin girişimciliğe yönelmesini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler; bireyin engel türü, eğitimsel faktörler, sosyo-ekonomik faktörler ve ailevi faktörler olarak sıralanabilmektedir (Roman ve Senan, 2019: 3).

Türkiye'de engelli girişimciliğinin artırılması için ilk olarak engelli bireylerin eğitime erişebilirliklerinin tam olarak sağlanması ve bununla birlikte engelli bireyler ve aileleri için çeşitli destekler sağlanarak girişimciliğe teşvik edilmeleri gerekmektedir. Söz konusu bu teşvikin sağlanmasıyla engelli bireyler kurdukları girişimlerde istihdam alanı da açmış olacaklardır (Aköğretmen ve Orhan, 2020: 239).

Girişimcilik sürecinde bütün girişimci adayları çeşitli zorluklarla yüz yüze gelmektedir. Bu noktada engelli girişimci adayları söz konusu bu zorluklara ek olarak farklı birtakım zorluklarla mücadele etmek durumundadırlar. Engelli bireylerin girişimcilik sürecinde karşılaştıkları zorluklar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır (Aköğretmen ve Orhan, 2020: 247):

- ✓ Finansal zorluklar
- ✓ Engelli bireylerin sosyal yardımlarını kaybetme korkusu (refah tuzağı)
- ✓ Girişimcilik konusunda bilgi, beceri ve motivasyon eksikliği
- ✓ İş ve meslek danışmanlarının tutumları
- ✓ Tüketici ayrımcılığı

4. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkiye’de engellilik olgusu incelendiğinde engelli bireylerin gerek sosyal gerekse ekonomik olarak birçok sorunla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu noktada bu sorunların en önemlisi ekonomik sorunlardır. Engelli bireyler hem iş arama sürecinde hem de işe yerleştikten sonraki süreçte çalışma koşulları ve işveren tutumları açısından sıkıntı yaşamakta ve ayrımcılığa uğramaktadırlar. Bu araştırmanın konusu Türkiye’de engelli girişimciliğin önemini ve ekonomik yansımalarını bölgesel bazda ele alarak değerlendirme yapmaktır.

Yapılan çalışmada 2010-2020 döneminde KOSGEB’e (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) başvuruda bulunan engelli ve diğer girişimciler İmalat, Bilgi ve İletişim, Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri, Perakende ve Toptan Ticaret, İnşaat, Mesleki ve Bilimsel Faaliyetler sektörlerindeki dağılımına göre bölgesel olarak incelenecektir.

5. BULGULAR

Yapılan analizler SPSS 22 paket programı kullanılarak Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı KOSGEB tarafından sağlanan veriler ile elde edilmiştir. Referans değerimiz $\alpha=0,05$ olarak belirlenmiştir.

5.1 Engelli Girişimcilerin Sektörel Olarak Bölge Bazında İncelenmesi

Vaka İşleme Özeti

	Vakalar					
	Geçerli		Eksik		Toplam	
	N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
Bölge * Sektör	965	100,0%	0	0,0%	965	100,0%

Yapılan analizde 2010-2020 döneminde incelenen sektörlerde ve bölgelerde toplam 965 engelli girişimcinin KOSGEB’e başvuruda bulunduğu görülmektedir.

Ki-Kare Testi

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	48,088 ^a	30	,019
Likelihood Ratio	52,118	30	,007
Linear-by-Linear Association	,813	1	,367
N of Valid Cases	965		

a. 15 hücreler (35,7%) 5 ‘ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum 2,59 ‘dur.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere P değeri 0.019 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu bu değer referans değerimiz olan 0.05 değerinden küçük olduğu için anlamlı bir farklılık var şeklinde bir değerlendirme yapmamız mümkün olacaktır.

Tablo:1 Engelli Girişimcilerin Sektörel Bazda Bölgesel Durumları
Bölge * Sektör Çapraz Tablolama

Bölge		Sektör						Toplam
		İmalat	Bilgi ve İletişim	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Perakende ve Toptan Ticaret	İnşaat	Mesleki ve Bilimsel Faaliyetler	
Marmara	Sayı	67	12	42	73	10	12	216
	Sektör içinde %	21,8%	48,0%	25,3%	19,0%	25,0%	28,6%	22,4%
Ege	Sayı	28	2	23	54	3	4	114
	Sektör içinde %	9,1%	8,0%	13,9%	14,1%	7,5%	9,5%	11,8%
Akdeniz	Sayı	41	3	20	45	3	2	114
	Sektör içinde %	13,3%	12,0%	12,0%	11,7%	7,5%	4,8%	11,8%
İç Anadolu	Sayı	71	3	31	76	12	9	202
	Sektör içinde %	23,1%	12,0%	18,7%	19,8%	30,0%	21,4%	20,9%
Karadeniz	Sayı	45	0	20	41	3	5	114
	Sektör içinde %	14,6%	0,0%	12,0%	10,7%	7,5%	11,9%	11,8%
Güneydoğu Anadolu	Sayı	36	3	7	42	5	7	100
	Sektör içinde %	11,7%	12,0%	4,2%	10,9%	12,5%	16,7%	10,4%
Doğu Anadolu	Sayı	20	2	23	53	4	3	105
	Sektör içinde %	6,5%	8,0%	13,9%	13,8%	10,0%	7,1%	10,9%
Toplam	Sayı	308	25	166	384	40	42	965
	Sektör içinde %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 2010-2020 döneminde engelli girişimcilerin seçilmiş sektörlere göre bölgesel bazda durumları görülecektir. Yapılan bu analizde Marmara Bölgesi'nde toplam 216 engelli girişimcinin faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu girişimcilerden 73 tanesi perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterirken ikinci olarak 67 tanesinin ise imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Son olarak Marmara Bölgesi'nde engelli girişimcilerin en az faaliyette bulunduğu sektör ise fiziksel faktörlerin üst düzeyde kullanımını gerektiren inşaat sektörüdür. Ege Bölgesi incelendiğinde toplam 114 engelli girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Engelli girişimcilerin 54 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmekte bununla birlikte ikinci olarak da 28 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Ege Bölgesi'nde engelli girişimcilerin en az faaliyette bulunduğu sektör ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Akdeniz Bölgesi incelendiğinde toplam 114 engelli girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Engelli girişimcilerin 45 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmekte bunun yanında ikinci olarak da 41 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Akdeniz Bölgesi'nde engelli girişimcilerin en az faaliyette bulunduğu sektör ise mesleki ve bilimsel faaliyetler sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

İç Anadolu Bölgesi incelendiğinde toplam 202 engelli girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Engelli girişimcilerin 76 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmekte bununla birlikte ikinci olarak da 71 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. İç Anadolu Bölgesi'nde engelli girişimcilerin en az faaliyette bulunduğu sektör ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karadeniz Bölgesi incelendiğinde toplam 114 engelli girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Engelli girişimcilerin 45 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmekte bununla birlikte ikinci olarak da 41 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde engelli girişimcilerin en az faaliyette bulunduğu sektör ise inşaat sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Karadeniz Bölgesi açısından bilgi ve iletişim sektöründe de faaliyet gösterilmemesi oldukça dikkat çekicidir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi incelendiğinde toplam 100 engelli girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Engelli girişimcilerin 42 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmekte bununla birlikte ikinci olarak da 36 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde engelli girişimcilerin en az faaliyette bulunduğu sektör ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi incelendiğinde toplam 105 engelli girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Engelli girişimcilerin 53 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmekte bununla birlikte ikinci olarak da 20 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde engelli girişimcilerin en az faaliyette bulunduğu sektör ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.2. Diğer Girişimcilerin Sektörel Olarak Bölge Bazında İncelenmesi

Vaka İşleme Özeti

	Vakalar					
	Geçerli		Eksik		Toplam	
	N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
Bölge * Sektör	111208	100,0%	0	0,0%	111208	100,0%

Yapılan analizde 2010-2020 döneminde incelenen sektörlerde ve bölgelerde toplam 111208 girişimcinin KOSGEB'e başvuruda bulunduğu görülmektedir.

Ki-Kare Testi

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2178,216 ^a	30	,000
Likelihood Ratio	2128,830	30	,000
Linear-by-Linear Association	15,400	1	,000
N of Valid Cases	111208		

a. 0 hücreler (,0%) 5 'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı 260,45 'tir.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere P değeri 0.000 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu bu değer referans değerimiz olan 0.05 değerinden küçük olduğu için "anlamlı bir farklılık var" şeklinde bir değerlendirme yapmamız mümkün olacaktır.

Tablo:2 Girişimcilerin Sektörel Bazda Bölgesel Durumları
Bölge * Sektör Çapraz Tablolama

Bölge		Sektör					Toplam	
		İmalat	Bilgi ve İletişim	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Perakende ve Toptan Ticaret	İnşaat		Mesleki ve Bilimsel Faaliyetler
Marmara	Sayı	7720	1077	3566	8467	992	2329	24151
	Sektör içinde %	21,7%	39,8%	20,9%	20,2%	16,7%	28,9%	21,7%
Ege	Sayı	4542	326	2819	5525	755	1013	14980
	Sektör içinde %	12,8%	12,0%	16,6%	13,2%	12,7%	12,6%	13,5%
Akdeniz	Sayı	4291	231	2316	6709	798	949	15294
	Sektör içinde %	12,1%	8,5%	13,6%	16,0%	13,5%	11,8%	13,8%
İç Anadolu	Sayı	6755	560	2544	7099	1096	1558	19612
	Sektör içinde %	19,0%	20,7%	14,9%	16,9%	18,5%	19,3%	17,6%
Karadeniz	Sayı	4732	174	3014	5318	982	818	15038
	Sektör içinde %	13,3%	6,4%	17,7%	12,7%	16,6%	10,1%	13,5%
Güneydoğu Anadolu	Sayı	3855	163	1178	4856	628	761	11441
	Sektör içinde %	10,8%	6,0%	6,9%	11,6%	10,6%	9,4%	10,3%
Doğu Anadolu	Sayı	3635	178	1590	3973	682	634	10692
	Sektör içinde %	10,2%	6,6%	9,3%	9,5%	11,5%	7,9%	9,6%
Toplam	Sayı	35530	2709	17027	41947	5933	8062	111208
	Sektör içinde %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 2010-2020 döneminde girişimcilerin seçilmiş sektörler göre bölgesel bazda durumları görülecektir. Yapılan analizde Marmara Bölgesi'nde toplam 24151 tane girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bu girişimcilerden 8467 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. İkinci olarak 7720 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Marmara Bölgesi'nde girişimcilerin en az faaliyet gösterdiği alan ise inşaat sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ege Bölgesine bakıldığında toplam 14980 tane girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bu girişimcilerden 5525 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir.

İkinci olarak 4542 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Ege Bölgesi'nde girişimcilerin en az faaliyet gösterdiği alan ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Akdeniz Bölgesine bakıldığında toplam 15294 tane girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bu girişimcilerden 6709 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. İkinci olarak 4291 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Akdeniz Bölgesi'nde girişimcilerin en az faaliyet gösterdiği alan ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. İç Anadolu Bölgesi'ne bakıldığında toplam 19612 tane girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bu girişimcilerden 7099 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. İkinci olarak 6755 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir.

İç Anadolu Bölgesi'nde girişimcilerin en az faaliyet gösterdiği alan ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Karadeniz Bölgesi'ne bakıldığında toplam 15038 tane girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bu girişimcilerden 5318 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. İkinci olarak 4732 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde girişimcilerin en az faaliyet gösterdiği alan ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne bakıldığında toplam 11441 tane girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bu girişimcilerden 4856 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. İkinci olarak 3855 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde girişimcilerin en az faaliyet gösterdiği alan ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'ne bakıldığında toplam 10692 tane girişimcinin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bu girişimcilerden 3973 tanesinin perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. İkinci olarak 3635 tanesinin imalat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde girişimcilerin en az faaliyet gösterdiği alan ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.3. Engelli ve Diğer Girişimcilerin Sektörel Olarak Bölge Bazında İncelenmesi

Vaka İşleme Özeti

Bölge		Vakalar					
		Geçerli		Eksik		Toplam	
		N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
Marmara	Sektör * Engel	24367	100,0%	0	0,0%	24367	100,0%
Ege	Sektör * Engel	15094	100,0%	0	0,0%	15094	100,0%
Akdeniz	Sektör * Engel	15408	100,0%	0	0,0%	15408	100,0%
İç Anadolu	Sektör * Engel	19814	100,0%	0	0,0%	19814	100,0%
Karadeniz	Sektör * Engel	15152	100,0%	0	0,0%	15152	100,0%
Güneydoğu Anadolu	Sektör * Engel	11541	100,0%	0	0,0%	11541	100,0%
Doğu Anadolu	Sektör * Engel	10797	100,0%	0	0,0%	10797	100,0%

Yapılan analizde 2010-2020 döneminde Marmara Bölgesi'nde 24367 girişimcinin, Ege Bölgesi'nde 15094 girişimcinin, Akdeniz Bölgesi'nde 15408 girişimcinin, İç Anadolu Bölgesi'nde 19814 girişimcinin, Karadeniz Bölgesi'nde 15152 girişimcinin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 11541 girişimcinin, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 10797 girişimcinin KOSGEB'e başvuruda bulunduğu görülmektedir.

Ki Kare Testi

Bölge		Değer	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Marmara	Pearson Chi-Square	7,764 ^a	5	,170
	Likelihood Ratio	8,102	5	,151
	Linear-by-Linear Association	1,082	1	,298
	N of Valid Cases	24367		
Ege	Pearson Chi-Square	7,893 ^b	5	,162
	Likelihood Ratio	8,361	5	,137
	Linear-by-Linear Association	,289	1	,591
	N of Valid Cases	15094		
Akdeniz	Pearson Chi-Square	9,469 ^c	5	,092
	Likelihood Ratio	10,852	5	,054
	Linear-by-Linear Association	7,750	1	,005
	N of Valid Cases	15408		
İç Anadolu	Pearson Chi-Square	5,451 ^d	5	,363
	Likelihood Ratio	6,256	5	,282
	Linear-by-Linear Association	,519	1	,471
	N of Valid Cases	19814		
Karadeniz	Pearson Chi-Square	6,861 ^e	5	,231
	Likelihood Ratio	8,801	5	,117
	Linear-by-Linear Association	3,028	1	,082
	N of Valid Cases	15152		
Güneydoğu Anadolu	Pearson Chi-Square	2,982 ^f	5	,703
	Likelihood Ratio	2,703	5	,746
	Linear-by-Linear Association	,164	1	,686
	N of Valid Cases	11541		
Doğu Anadolu	Pearson Chi-Square	18,034 ^g	5	,003
	Likelihood Ratio	18,968	5	,002
	Linear-by-Linear Association	3,368	1	,066
	N of Valid Cases	10797		

a. 0 hücreler (,0%) 5 'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı 8,88 'dir.

b. 1 hücreler (8,3%) 5 'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı 2,48 'dir..

c. 1 hücre (8,3%) 5 'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı 1,73 'tür.

d. 0 hücreler (,0%) 5 'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı 5,74 'tür.

e. 1 hücreler (8,3%) 5 Ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı 1,31 'dir.

f. 1 hücreler (8,3%) 5 Ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı 1,44 'dür.

g. 1 hücreler (8,3%) 5 Ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı 1,75 'dir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde P değerinin Doğu Anadolu Bölgesi dışındaki diğer bölgelerde referans değer olan 0.05 değerinden büyük olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle Doğu Anadolu Bölgesi dışındaki diğer bölgelerde anlamsal bir farklılık bulunmamaktadır. Yalnızca Doğu Anadolu Bölgesi'nde anlamsal bir farklılık vardır şeklinde değerlendirme yapmak mümkün olmaktadır. Bunun nedeni diğer bölgelerde engelli ve engelli olmayan girişimciler arasında sektörel dağılımlarında oransal olarak belirgin bir değişiklik oluşmamışken, Doğu Anadolu Bölgesi'nde engelli ve engelli olmayan girişimciler arasında özellikle imalat, perakende ve toptan ticaret, konaklama ve yiyecek hizmetleri sektörlerinde oransal olarak belirgin değişikliklerin meydana gelmesidir.

Tablo:3 Engelli ve Diğer Girişimcilerin Sektörel Bazda Bölgesel Durumları
Sektör * Engel Çapraz Tablolama

Bölge	Sektör	İmalat	Sayı	Engel		Toplam
				Engelli	Engelli Olmayan	
Marmara	İmalat	Sayı	67	7720	7787	
		Engel içinde %	31,0%	32,0%	32,0%	
	Bilgi ve iletişim	Sayı	12	1077	1089	
		Engel içinde %	5,6%	4,5%	4,5%	
	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Sayı	42	3566	3608	
		Engel içinde%	19,4%	14,8%	14,8%	
	Perakende ve Toptan Ticaret	Sayı	73	8467	8540	
		Engel içinde %	33,8%	35,1%	35,0%	
	İnşaat	Sayı	10	992	1002	
		Engel içinde %	4,6%	4,1%	4,1%	
	Mesleki ve Bilimsel Faaliyetler	Sayı	12	2329	2341	
		Engel içinde %	5,6%	9,6%	9,6%	
	Toplam		Sayı	216	24151	24367
			Engel içinde%	100,0%	100,0%	100,0%
Ege	İmalat	Sayı	28	4542	4570	
		Engel içinde %	24,6%	30,3%	30,3%	
	Bilgi ve iletişim	Sayı	2	326	328	
		Engel içinde %	1,8%	2,2%	2,2%	
	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Sayı	23	2819	2842	
		Engel içinde %	20,2%	18,8%	18,8%	
	Perakende ve Toptan Ticaret	Sayı	54	5525	5579	
		Engel içinde %	47,4%	36,9%	37,0%	
	İnşaat	Sayı	3	755	758	
		Engel içinde %	2,6%	5,0%	5,0%	
	Mesleki ve Bilimsel Faaliyetler	Sayı	4	1013	1017	
		Engel içinde %	3,5%	6,8%	6,7%	
	Toplam		Sayı	114	14980	15094
			Engel içinde %	100,0%	100,0%	100,0%
Akdeniz	İmalat	Sayı	41	4291	4332	
		Engel içinde %	36,0%	28,1%	28,1%	
	Bilgi ve iletişim	Sayı	3	231	234	
		Engel içinde %	2,6%	1,5%	1,5%	
	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Sayı	20	2316	2336	
		Engel içinde %	17,5%	15,1%	15,2%	
	Perakende ve Toptan Ticaret	Sayı	45	6709	6754	
		Engel içinde %	39,5%	43,9%	43,8%	
	İnşaat	Sayı	3	798	801	
		Engel içinde %	2,6%	5,2%	5,2%	
	Mesleki ve Bilimsel Faaliyetler	Sayı	2	949	951	
		Engel içinde %	1,8%	6,2%	6,2%	
	Toplam		Sayı	114	15294	15408
			Engel içinde %	100,0%	100,0%	100,0%
İç Anadolu	İmalat	Sayı	71	6755	6826	
		Engel içinde %	35,1%	34,4%	34,5%	
	Bilgi ve iletişim	Sayı	3	560	563	
		Engel içinde %	1,5%	2,9%	2,8%	
	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Sayı	31	2544	2575	
		Engel içinde %	15,3%	13,0%	13,0%	
	Perakende ve Toptan Ticaret	Sayı	76	7099	7175	
		Engel içinde %	37,6%	36,2%	36,2%	
	İnşaat	Sayı	12	1096	1108	
		Engel içinde %	5,9%	5,6%	5,6%	
	Mesleki ve Bilimsel Faaliyetler	Sayı	9	1558	1567	
		Engel içinde %	4,5%	7,9%	7,9%	
	Toplam		Sayı	202	19612	19814
			Engel içinde %	100,0%	100,0%	100,0%
Karadeniz	İmalat	Sayı	45	4732	4777	
		Engel içinde %	39,5%	31,5%	31,5%	

	Bilgi ve iletişim	Sayı	0	174	174
		Engel içinde %	0,0%	1,2%	1,1%
	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Sayı	20	3014	3034
		Engel içinde %	17,5%	20,0%	20,0%
	Perakende ve Toptan Ticaret	Sayı	41	5318	5359
		Engel içinde %	36,0%	35,4%	35,4%
	İnşaat	Sayı	3	982	985
		Engel içinde %	2,6%	6,5%	6,5%
	Mesleki ve Bilimsel Faaliyetler	Sayı	5	818	823
		Engel içinde %	4,4%	5,4%	5,4%
	Toplam	Sayı	114	15038	15152
		Engel içinde %	100,0%	100,0%	100,0%
Güneydoğu Anadolu	Sektör İmalat	Sayı	36	3855	3891
		Engel içinde %	36,0%	33,7%	33,7%
	Bilgi ve iletişim	Sayı	3	163	166
		Engel içinde %	3,0%	1,4%	1,4%
	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Sayı	7	1178	1185
		Engel içinde %	7,0%	10,3%	10,3%
	Perakende ve Toptan Ticaret	Sayı	42	4856	4898
		Engel içinde %	42,0%	42,4%	42,4%
	İnşaat	Sayı	5	628	633
		Engel içinde %	5,0%	5,5%	5,5%
Mesleki ve Bilimsel Faaliyetler	Sayı	7	761	768	
	Engel içinde %	7,0%	6,7%	6,7%	
	Toplam	Sayı	100	11441	11541
		Engel içinde %	100,0%	100,0%	100,0%
Doğu Anadolu	Sektör İmalat	Sayı	20	3635	3655
		Engel içinde %	19,0%	34,0%	33,9%
	Bilgi ve iletişim	Sayı	2	178	180
		Engel içinde %	1,9%	1,7%	1,7%
	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Sayı	23	1590	1613
		Engel içinde %	21,9%	14,9%	14,9%
	Perakende ve Toptan Ticaret	Sayı	53	3973	4026
		Engel içinde %	50,5%	37,2%	37,3%
	İnşaat	Sayı	4	682	686
		Engel içinde %	3,8%	6,4%	6,4%
Mesleki ve Bilimsel Faaliyetler	Sayı	3	634	637	
	Engel içinde %	2,9%	5,9%	5,9%	
	Toplam	Sayı	105	10692	10797
		Engel içinde %	100,0%	100,0%	100,0%

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 2010-2020 döneminde engelli girişimcilerin ve diğer girişimcilerin seçilmiş sektörlerle göre bölgesel bazda durumları görülecektir. Marmara Bölgesi incelendiğinde söz konusu dönemde seçilen sektörlerde faaliyet gösteren toplam 216 tane engelli girişimci bulunmaktadır. Bunun yanında 24151 tane engelli olmayan girişimci bulunmaktadır. Marmara Bölgesi'nde engelli ve engelli olmayan girişimcilerin en fazla perakende ve toptan ticaret sektöründe girişimde buldukları görülmektedir. Ek olarak en az girişimde buldukları sektör ise inşaat sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ege Bölgesi incelendiğinde söz konusu dönemde seçilen sektörlerde faaliyet gösteren toplam 114 tane engelli girişimci bulunmaktadır. İlâveten 14980 tane engelli olmayan girişimci bulunmaktadır. Ege Bölgesi'nde engelli ve engelli olmayan girişimcilerin en fazla perakende ve toptan ticaret sektöründe girişimde buldukları görülmektedir. Bununla birlikte en az girişimde buldukları sektör ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Akdeniz Bölgesi incelendiğinde söz konusu dönemde seçilen sektörlerde faaliyet gösteren toplam 114 tane engelli girişimci bulunmaktadır. Bunun yanında 15294 tane engelli olmayan girişimci bulunmaktadır. Akdeniz Bölgesi'nde engelli ve engelli olmayan girişimcilerin en fazla perakende ve toptan ticaret sektöründe girişimde buldukları görülmektedir. Bununla birlikte en az girişimde buldukları sektör ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. İç Anadolu Bölgesi incelendiğinde bu dönemde seçilen sektörlerde faaliyet gösteren toplam 202 tane engelli girişimci bulunmaktadır. Bunun yanında 19612 tane engelli olmayan girişimci bulunmaktadır. İç Anadolu Bölgesi'nde engelli ve engelli olmayan girişimcilerin en fazla perakende ve toptan ticaret sektöründe girişimde buldukları görülmektedir. Diğer yandan en az girişimde buldukları sektör ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Karadeniz Bölgesi incelendiğinde söz konusu dönemde seçilen sektörlerde faaliyet gösteren toplam 114 tane engelli girişimci bulunmaktadır. Bunun yanında 15038 tane engelli olmayan girişimci bulunmaktadır.

Karadeniz Bölgesi'nde engelli girişimcilerin en fazla imalat sektöründe faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bir başka husus, engelli olmayan girişimcilerin ise en fazla perakende ve toptan ticaret sektöründe girişimde buldukları görülmektedir. Diğer yandan engelli ve engelli olmayan girişimcilerin en az girişimde buldukları sektör ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi incelendiğinde söz konusu dönemde seçilen sektörlerde faaliyet gösteren toplam 100 tane engelli girişimci bulunmaktadır. Ek olarak 11441 tane engelli olmayan girişimci bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde engelli ve engelli olmayan girişimcilerin en fazla perakende ve toptan ticaret sektöründe girişimde buldukları görülmektedir. Bununla birlikte en az girişimde buldukları sektör ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi incelendiğinde söz konusu dönemde seçilen sektörlerde faaliyet gösteren toplam 105 tane engelli girişimci bulunmaktadır. Bunun yanında 10692 tane engelli olmayan girişimci bulunmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde engelli ve engelli olmayan girişimcilerin en fazla perakende ve toptan ticaret sektöründe girişimde buldukları görülmektedir. Bununla birlikte en az girişimde buldukları sektör ise bilgi ve iletişim sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

6. SONUÇ

Yapılan bu çalışmada engelli birey olgusu çeşitli yönleriyle ele alınmaya çalışılmış, bu noktada engelli bireylerin sosyal ve toplumsal hayatta yaşadıkları birçok sorun olduğu ifade edilmeye gayret edilmiştir. Burada söz konusu bu sosyal ve toplumsal sorunları ortaya çıkaran temel argümanın ekonomik problemler olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmada bahsedilen engelli bireylerin en temel problemi olarak görülen istihdam alanının dışına itilmelerine yönelik olarak sunulan çözüm ise girişimcilik olgusudur. Girişimcilik olgusu üzerine gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde birçok çalışma yapılmasına karşın engelli girişimciliği konusunun çok fazla göz önüne alınmadığı veya yapılan çalışmalarında engelli girişimciliğinin artırılması bağlamında oldukça yüzeysel kaldığı tespit edilmiştir. Girişimcilik faaliyeti yeni iş sahaları oluşturması neticesinde hem işsizlik sorununu ortadan kaldırmakta hem de milli gelirden olumlu iyileşmeler yapabilmektedir. Bu durumda kalkınmaya yardımcı olabilmektedir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan diğer bir sonuç da hem engelli girişimcilerde hem de engelli olmayan girişimcilerde bilgi ve iletişim sektörüyle mesleki ve bilimsel faaliyetler sektöründe girişimcilik faaliyetinin diğer sektörlerle göre geri planda kalmış olmasıdır. Engellilik olgusuna ve engelli girişimciliğe yönelik olarak ulaşılabilen verilerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle gerek KOSGEB gerek diğer kuruluşlar tarafından engelliliğe ve makroekonomi bağlamında engelli girişimciliğe yönelik olarak kayıt altına alınan veri setlerinin iyileştirilmesi ve daha sağlıklı bir sonuç ortaya konulabilmesi için geniş bir perspektiften bakılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağca, V., & Yumuşakipek, H. D. (2015). Günümüzde Girişimcilik Trendini Yükselten Güçler. E. Kaygın, & B. Güven içinde, *Girişimcilik Temel Kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular* (s. 11-33). İstanbul: Siyahinci Akademi.
- Aköğretmen, M., & Orhan, S. (2020). Engelli İstihdamında Bir Alternatif Olarak Engelli Girişimciliği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 236-256.
- Altunok Habalı, Z. (2019). Engellilerin İstihdam Edilebilirliğine Yönelik Nitel Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Anbarlı Bozatay, Ş., & Ayyıldız, M. T. (2018). Türkiye'de Engellilerin İstihdam Sorunlarına Yönelik Kamu Politikaları. *Kesit Akademi Dergisi*, 4(14), 75-93.
- Arslan, H., & Altıntaş, G. (2014). Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılımını Arttırarak Toplumla Kaynaşmalarını Sağlamayı Hedefleyen Bir Model Önerisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 165-186.
- Aydın, H. İ. (2017). Girişimciliğin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmadaki Rolü: Seçilmiş AB Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi (2001-2015). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(13), 373-392.
- Balcazar, F. E., Kuchak, J., Dimpfl, S., Sariepella, V., & Alvarado, F. (2014). An Empowerment Model of Entrepreneurship for People with Disabilities in the United States. *Psychosocial Intervention*, 23, 145-150.
- Bozkurt, Ö., Çatı, K., Bilgin, Y., & Baş, A. (2015). Girişimcilerin Sektör Tercihlerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi: Düzce Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 67-84.
- Çetin, B. I. (2017). Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 91-121.

- Doğan, S. (2015). Girişimcilik. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Dragic, M., & Kastratovic, E. (2016). Importance of Inclusion of Persons with Disabilities in an Entrepreneurial Environment. *Entrepreneurship: Types, Current Trends and Future Perspectives*, 57-72.
- Durmaz, Ş. (2017). Engellilik ve İşgücü Piyasası İlişkisi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 249-275.
- Eren, A. (2010). Engellilerin İş Yerlerinde Çalıştırılması İçin Yapılabilecekler Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Ertürk, K. L., Şimşek, A., Songür, D. G., & Şengül, G. (2014). Türkiye'de Engelli Farkındalığı ve Engelli Bireylerin Adalete Web Erişebilirlikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilgi Dünyası Dergisi*, 15(2), 375-395.
- Genç, Y., & Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-393.
- Gönülaçan, A. (2016). Türkiye'de Engelli İstihdamı ve İşverenlerin Engelli İstihdamına Yönelik Tutumları: Trabzon Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.
- Hüseyinli, N., Göçmen, S., & Nasibov, D. (2017). Çalışma Hayatında Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Engellilerin Haklara İlişkin Farkındalıkları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(6), 138-152.
- Kayıhan, H., & Köse, B. (2018). Türkiye'de ve Dünyada Mesleki Rehabilitasyon. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, 3(1), 30-41.
- Köksal, A. (2010). Türkiye'de Engelli İstihdamı ve Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Küçükali, A. (2015). Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16(35), 100-115.
- Manzanera-Román, S., & Señán, G. B. (2019). The Type of Disability as a Differential. *Journal of Entrepreneurship Education*, 22(2), 1-6.
- Maritz, A., & Laferriere, R. (2016). Entrepreneurship and Self-employment for People with Disabilities. *Australian Journal of Career Development*, 25(2), 45-54.
- Nazlı, A. (2012). "Öteki Beden" Bir Ötekilik Biçimi Olarak Engelli Beden ve Engellilik. *Sosyoloji Dergisi*(27), 15-32.
- Özdevecioğlu, M., & Karaca, M. (2015). Girişimcilik ve Girişimci Kişilik Kavram ve Uygulama. Konya: Eğitim.
- Raudsaar, M., & Kaseorg, M. (2013). Social Entrepreneurship as an Alternative for Disabled People. *GSTF Journal on Business Review*, 2(3), 120-125.
- Rozali, N., & Abdullah, S. (2017). Challenges Faced by People with Disability for Getting Jobs: Entrepreneurship Solution for Unemployment. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(3), 333-339.
- Selek Öz, C., & Orhan, S. (2012). Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 36-48.
- Şişman, Y. (2011). Türkiye'de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(60), 169-221.
- Şişman, Y. (2012). Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(28), 69-85.
- Tokol, A., & Alper, Y. (2015). Sosyal Politika. Bursa: Dora.

Subject Area
Education

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1032-1038

Arrival
10 January 2022
Published
24 March 2022
Article ID Number
3929

Article Serial Number
18

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3929>

How to Cite This Article

Gültekin, A.; Bilmez, İ.;
Gün, İ. & Çınar, S.
(2022). "Liselerde
Çatışma Nedenleri Ve
Çözümüne Yönelik
Yönetici Görüşlerinin
İncelenmesi"

International Social
Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:96;
pp:1032-1038

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Liselerde Çatışma Nedenleri Ve Çözümüne Yönelik Yönetici Görüşlerinin İncelenmesi

Examination Of Executive Opinions On Causes Of Conflict In High Schools And Their Solutions

Abdulahkim GÜLTEKİN¹ İrfan BİLMEZ² İslam GÜN³ Selman ÇINAR⁴

¹⁻²⁻³⁻ Müdür Yardımcısı, Batman/Türkiye
⁴ Okul Müdürü, Batman/Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, liselerde yaşanan çatışmanın doğasını ve nedenlerini ortaya koyarak okul yöneticilerinin çatışmanın yönetimi ve düzeltilmesi için benimsediği taktikler hakkındaki görüşlerini incelemektir. Durum çalışması modelinde gerçekleştirilen araştırmanın çalışma grubu Batman ili merkez ilçesi liselerinde görev yapan okul yöneticilerinden oluşmaktadır. Bu doğrultuda en az beş yıldır müdür ve müdür yardımcılığı görevini sürdüren 15 okul yöneticisi araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Verilerin yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edildiği araştırmada elde edilen veriler betimleyici bakış açısına göre içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırmanın sonunda okul yöneticilerinin okullarda yaşanan çatışmaları örgütsel, yönetsel ve bireysel nedenlerden kaynaklı olarak ortaya çıktığını belirttikleri ve okulda yaşanan çatışmanın çözümünde ise genellikle kaçınma, taviz verme, hükmetme, uzlaşma ve işbirliği stratejilerini kullandıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Okul, Okul Yöneticisi, Çatışma, Çatışma Yönetimi

ABSTRACT

The main purpose of this study is to reveal the nature and causes of conflict in high schools and examine the views of school administrators on the tactics adopted for conflict management and correction. The study group of the research, which was carried out in the case study model, consists of school administrators working in high schools in the central district of Batman province. In this direction, 15 school administrators who have been working as principals and assistant principals for at least five years constitute the study group of the research. The data obtained in the research, in which the data were obtained with a semi-structured interview form, were analyzed by content analysis according to the descriptive point of view. At the end of the study, it was seen that school administrators stated that the conflicts in schools were caused by organizational, administrative and individual reasons, and they generally used the strategies of avoidance, concession, domination, compromise and cooperation in the resolution of the conflict in the school.

Key Words: School, School Administrator, Conflict, Conflict Management.

1. GİRİŞ

Sosyal hayatın bütün alanlarında bireyler arasındaki farklılıklardan kaynaklı olarak uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar ve buna bağlı olarak çatışmalar yaşanmaktadır. Dolayısıyla çatışma toplumsal hayatın bir parçası konumundadır (Akgöz & Cemaloğlu, 2020). Sosyal hayatın bir parçası olan çatışma kişisel ve kültürel değerlerde, inanç sisteminde, yaşantıda ve algılardaki farklılıkların sonucu olarak ortaya çıkan uyumsuzluk ve anlaşmazlıklardır (Karip, 2000). Başka bir tanımlamaya göre çatışma hem fizyolojik hem psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçların tatmin edilmesine engel olan sorunların neden olduğu gerginlik hali olarak açıklanmaktadır (Eren, 2000). Çatışmaların temel unsurları; zıtlık, anlaşmazlık, uyumsuzluk ve tarafların birbirine ters düşmesidir (Bayar, 2015). Yeryüzündeki tüm organizmaların ihtiyaçlarını giderme konusunda bazı engellerle karşılaştığında gerilim ve sıkıntıya bağlı olarak çatışma yaşadığı söylenebilir (Yelkikalan, 2006). Bu nedenle her örgütte farklı zamanlarda ve farklı nedenlerden kaynaklı çatışmaların olacağını söylemek mümkündür. Çatışma konusunda yapılan araştırmalarda çatışmanın zararlı, yıkıcı ve grup performansını negatif şekilde etkilediği ortaya konulmaktadır (Bayar, 2015). Genç (2005) çatışmanın bireylerin moral seviyesini düşürdüğünü, çatışma ortamında çalışanlar arasındaki motivasyon ve uyumun bozulduğunu, kutuplaşmanın arttığını, işbirliğinin bozulduğunu ve bu durumun iş verimliliğini olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Benzer şekilde Karip (2000) bir örgütte yaşanan çatışmanın örgütteki çalışanların moral ve motivasyonun düşmesine neden olduğunu ifade etmektedir. Çatışma bireylerin tansiyon, stres, öfke ve asabiyet gibi olumsuz duygular yaşamasına yol açmakta ve bunun yanında bireylerin kendilerini yenilmiş ve kötü hissetmelerine ve bunun sonucunda düşmanca davranışlar sergilemelerine yol açmaktadır (Şimşek & Çelik, 2008). Ancak çatışmanın örgütler açısından yalnızca olumsuz sonuçlar doğuracağı söylenemez. Literatürde farklı araştırmacıların çatışmaların örgütler açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı kadar birçok olumlu yönünün olduğunu ortaya koydukları görülmektedir. Bu araştırmalardan birinde Smith ve

arkadaşları (1997) çatışmanın örgütte yaşanan sorunların açığa kavuşturulmasına yardımcı olduğunu, çalışanların sorun çözme becerisini geliştirdiğini, örgütte sorunlara karşı ilgiyi arttırdığını ve örgütsel iletişimi kuvvetlendirdiğini vurgulamaktadır. Akgöz ve Cemaloğlu (2020) ise çatışmanın bulunmadığı bir örgütte farklı düşüncenin olmadığını ya da çalışanlar arasında sağlıklı iletişimin kurulmadığını belirtmektedir. Buna göre sağlıklı bir örgütsel işleyiş içinde çalışanlar arasında çatışmanın yaşanmaması örgütsel gelişimi olumsuz etkilemektedir. Çünkü bir örgütte farklı düşüncelerin bulunması örgütte yaratıcı düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla çatışma bütün örgütler açısından önemlidir. Eğitim örgütleri de hem kişisel hem sosyal açıdan toplumsal sistemin bütün öğelerini doğrudan veya dolaylı şekilde etkilediği için de çatışmanın ayrıca önem taşıdığı örgütlerdendir (Nural vd., 2012).

Okul, farklı dünya görüşü, düşünme ve yaşama biçimlerini bir araya getiren böylelikle toplumdaki sosyal farklılıkları temsil eden bir alan olarak farklı çatışmaların yaşandığı bir yerdir (Lobera, 2017). Okul çatışması öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretmen arasındaki ilişkilerde fikirler, çıkarlar, ilkeler ve değerler konusunda, tarafların çıkarlarının dışlanmış olarak algılanması durumunda ortaya çıkmaktadır (Hojbotâ vd., 2014). Okullarda öğrenci, öğretmen ve okul yöneticilerinin birbirleriyle sık etkileşimleri çatışmaya ortam hazırlamaktadır. Gaffar'a (2009) göre okullarda çatışma farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin öğretmenler müdürlere itaat etme konusunda isteksiz davrandığında, kurallara uymadığında veya fazla çalışmayı kabul etmediğinde müdürleriyle kolay anlaşamıyor ve çatışma yaşıyorlar. Müdürler de otoriter bir yaklaşım benimseyerek okul etkinliklerinin kesintisiz çalışması için öğretmenlere baskı yaptıklarında çatışma yaşamaktadırlar. Bu nedenle, okulda herhangi bir zamanda öğretmenler ve okul müdürü arasındaki çatışmaların sıklıkla yaşanması yaygınlaşmaktadır. Eğitim sisteminin en önemli unsurunu oluşturan okulların yönetim ve işleyişini sağlayan okul yöneticileri okullarda öğretmenler, öğrenciler, memurlar ve veliler gibi pek çok kişiyle çatışma yaşamaktadır (Akgöz & Cemaloğlu, 2020). Bayar (2015) okullarda yaşanan çatışma nedenleri ve çözüm yöntemlerine ilişkin okul müdürlerinin görüşlerini ele aldığı çalışmada okul müdürlerinin örgütün yapısı, iletişim engeli, ortak değer ve görüş yokluğu, kaynak yetersizliği, yönetim biçiminde yaşanan farklılıklar, çalışanlar arasındaki kişisel farklılıkları, statü ve rol farklılıkları gibi farklı nedenlerle okullarda çatışma yaşadıklarını ortaya koymuştur. Göksoy ve Argon (2016) ise iletişim başarısızlıkları, kişisel, politik/ideolojik ve örgütsel nedenlerin okul çatışmasının nedenleri olarak sırlamaktadırlar. Akgöz ve Cemaloğlu (2020) okul müdürlerinin okullarda kişisel, yönetsel ve örgütsel nedenlerle çatışmalar yaşadıklarını ortaya koymuşlardır. Okul yöneticilerinin yaşanan çatışmaların olumsuz sonuçlarını azaltarak olumlu sonuçlarını ortaya çıkarabilmek için çatışmayla başa çıkma stratejilerinin iyi bilmeleri ve yaşanan çatışmaların üstesinden gelmeleri gerekmektedir. Bu araştırma ise liselerde görev yapan okul yöneticilerinin okulda yaşanan çatışma nedenleri ve çatışma çözümüne yönelik görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu temel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki soruların yanıtları aranmaktadır:

- ✓ Okul yöneticilerinin çatışmaların nedenleri hakkında görüşleri nasıldır?
- ✓ Okul yöneticileri çatışmanın çözümü konusunda ne tür stratejiler kullanmaktadır?

Zaman içerisinde daha karmaşık bir yapıya dönüşen okul ortamında yaşanan çatışma sayısı her geçen gün artış göstermektedir (Fabunimi ve Alimba, 2010; Karip, 2003; Okotoni ve Okotoni, 2003; Turan, 2014). Bu doğrultuda bugüne kadar okulların daha etkin şekilde faaliyet yürütebilmesi adına hem ulusal hem uluslararası düzeyde birçok çalışma yapılsa da okullarda yaşanan çatışmaların nedenleri ve muhtemel çözüm yöntemlerine yönelik okul yöneticilerinin görüşlerinin ele alındığı araştırma sayısı sınırlıdır. Bunun için okullardaki tüm işleyişten birinci dereceden sorumlu olan okul yöneticilerinin dahil edildiği eğitimsel araştırmalara ihtiyaç vardır. Araştırmanın bu bağlamda ilgili literatüre katkı sağlayacağı ve elde edilen bulguların eğitimciler ve araştırmacılar açısından faydalı bilgiler sunarak okul yöneticilerine daha verimli ve etkili okul ortamı oluşturulması sürecine ışık tutacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma yaklaşımıyla gerçekleştirilen bu çalışmada Fenomenoloji (olgubilim) yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar bir olay ve olgu ile ilgili derinlemesine bilgi sahibi olmak amacıyla gerçekleştirilen araştırmalardır (Lichtman, 2013). Fenomenoloji ise günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan fakat detaylı bilgi sahibi olunmayan olguların ayrıntılı şekilde ele alındığı nitel araştırma tekniğidir (Yıldırım ve Şimsek, 2011). Fenomenoloji çalışmaları bir olayın meydana gelmesini sağlayan ayrıntıları tanımlamak ve o olayla ilgili muhtemel açıklamaları değerlendirmek amacıyla tercih edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2014). Bu doğrultuda bu çalışmada ise liselerde görev yapan okul yöneticilerinin okulda yaşanan çatışmanın nedenlerine ve çatışma çözümüne ilişkin görüşlerinin belirlenmesi araştırmayı fenomenoloji çalışması modeline yönlendirmektedir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden birisi olan ölçüt örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme tekniği daha önceden belirlenen bir ölçütü karşılayabilen bütün durumların dikkate alındığı bir örnekleme yöntemidir (Patton, 2002). Bu bağlamda katılımcıların en az 5 yıldır okul yöneticiliği yapması ve devlet okullarında çalışıyor olması ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubu Batman ili merkez ilçelerindeki liselerde görev yapan 15 okul yöneticisinden oluşmaktadır. Çalışma grubunun demografik dağılımları tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Demografik Değişken	Kategori	n
Cinsiyet	Kadın	5
	Erkek	10
Yaş	20-29	2
	30-39	9
	40-50	4
Eğitim	Lisans	9
	Yüksek Lisans	4
	Doktora	1

Katılımcıların demografik bilgileri incelendiğinde on katılımcının erkek beşinin kadın olduğu görülmektedir. Bunun yanında katılımcıların dokuzu 30-39, dördü 40-52 ikisi 20-29 yaş aralığındadır. Eğitim durumu açısından bakıldığında katılımcıların dokuzu lisans, üçü yüksek lisans ve biri doktora düzeyinde eğitim görmüştür.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Görüşme formu hazırlanmadan önce yerli ve yabancı literatürde ilgili araştırmalar taranmış ve örnek soru havuzu oluşturulmuştur. Soru havuzundan araştırmanın temel problemini karşılayacak nitelikteki sorular seçilmiş ve taslak bir görüşme formu oluşturulmuştur. Taslak form iki uzman görüşüne sunulmuş ve uzmanlar tarafından yapılan geri bildirimlerden hareketle görüşme formuna son hali verilmiştir. Görüşme formu katılımcılara uygulanırken yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Her bir görüşme ortalama 40 dakika sürmüştür ve katılımcıların izni doğrultusunda görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Daha sonra bu kayıtlar metin belgesine dönüştürülmüş ve elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde her bir katılımcı görüşü ayrı olarak değerlendirilmiş gerekli kodlamalar ve temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar ve temalar tablolar halinde sunulmuş ve her tablonun altında katılımcılara ait doğrudan ifadeler yer verilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde sınıf öğretmenlerinin görüşme formunda yer alan sorulara verdikleri yanıtlar araştırmanın alt problemleri doğrultusunda analiz edilmektedir.

3.1. Okul Yöneticilerinin Çatışmaların Nedenleri Hakkında Görüşleri

Araştırmada ilk olarak okul yöneticilerinin okul ortamında yaşanan çatışmanın nedenleri hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Tablo 2’de okul yöneticilerinin bu konudaki görüşlerinden hareketle oluşturulan kategori ve kodlar gösterilmektedir.

Tablo 2: Okullarda Yaşanan Çatışmanın Nedenleri Hakkında Katılımcı Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	f
Çatışmanın nedenleri	Örgütsel nedenler	Okulların büyük olması	5
		Bürokratik işlemler	3
		Hiyerarşik yapı	3
		Çalışanlar arasındaki iş bölümü	2
		Kaynak yetersizliği	2
	Yönetimsel nedenler	Ayrımcılık	6
		Yönetim biçimlerindeki farklılıklar	4
		Eşit ve adil olmayan uygulamalar	3
		Yetki ve sorumlulukların açık olmaması	2
	Bireysel nedenler	Kişilik farklılıkları	6
		İletişim sorunları	3
		İnanç-mezhep farklılığı	3
		İdeoloji farklılığı	2
		Hemşericilik	1

Katılımcıların okullarda yaşanan çatışmanın nedenleri hakkındaki görüşleri örgütsel, yönetimsel ve bireysel nedenler olmak üzere üç kategori üzerinden sunulmuştur. Buna göre katılımcılar okullarda yaşanan örgütsel çatışma

nedenlerine yönelik olarak okulların büyük olması (f=5), bürokratik işlemler (f=3), hiyerarşik yapı (f=3), çalışanlar arasındaki işbölümü (f=2) ve kaynak yetersizliğini (f=2) dile getirmişlerdir. Bununla ilişkili katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Okullarımızdaki öğrenci sayısı gerçekten çok fazla. Bu durum haliyle iş yükünü arttırıyor. İş yükünün artması çalışmalarını zemin hazırlıyor.” (K2)

“En basitinden bir idari işlem için birçok evrak dolduruyoruz. Yani anlayacağınız bürokratik işlemler gerçekten çok yoğun.” (K4)

“Okul müdürü olarak benim sahip olduğum yetkiler ile öğretmenlerin sorumlulukları arasında Hiyerarşik bir farklılık var. Buda haliyle çatışmalara yol açabiliyor.” (K7)

“Bir etkinlik düzenleyeceğimiz zaman öğretmenler arasında işbölümü yapıyoruz. Bazen bu işbölümünün öğretmenler arasında çatışmaya neden olduğunu gözlemliyoruz.” (K11)

“Bizden beklentiler çok ancak bize sunulan imkânlar sınırlı. Fotokopi makinasını bile kaynak yetersizliği nedeniyle uzun süredir yaptıramıyoruz. Öğretmenleri dışarıya yönlendiriyoruz. Bu da aramızda anlaşmazlığa neden oluyor.” (K14)

Katılımcılar okullarda yaşanan çatışmanın yönetsel nedenleri olarak ayrımcılık (f=6), yönetim biçimindeki farklılıklar (f=4), eşit ve adil olmayan uygulamalar (f=3) ile yetki ve sorumlulukların açık olmamasını (f=2) öne sürmüşlerdir. Katılımcıların bu konudaki görüşlerinden elde edilen kesitler aşağıda sunulmaktadır:

“Bu konu gerçekten çok ilginç. Örneğin geçen hafta bir öğretmen arkadaşla bir ders programı konusunda fikir uyuşmazlığımız oldu. Kendisiyle medeni bir şekilde tartıştık ancak daha sonra bana yönetimin ayrımcılık yaptığını söyledi.” (K4)

“Başka okullarda görev yaptıktan sonra bizim okula atanan öğretmenlerle önceki yönetimin uygulamaları ile bizim uygulamalarımız arasındaki farklılıklardan kaynaklı olarak çoğu zaman anlaşmazlığa düşüyoruz. Bizim aldığımız kararları önceki çalıştığı okulun yönetiminin kararlarıyla kıyaslıyoruz.” (K6)

“Çoğu zaman müdür olarak ben de denk geliyorum. Öğretmenler bazı müdür yardımcısı arkadaşların yetki ve sorumluluklarını kullanırken eşit davranmadıklarını belirtiyor.” (K9)

“Öğretmenin sorumluluğunda olan bir konuyu yaptırmakta zorlanıyoruz. Bunun kendisinin sorumluluğunda olmadığını bu nedenle yapmak istemediğini belirtiyor. Böyle olunca aramızda anlaşmazlık yaşanıyor.” (K11)

Katılımcılar okullarda yaşanan çatışmaların bireysel nedenleri olarak kişilik farklılıkları (f=6), iletişim sorunları (f=3), inanç ve mezhep farklılığı (f=3), ideolojik farklılık (f=2) ve hemşericiliğin (f=1) okullarda çatışmaya neden olduğunu belirtmektedirler. Bununla ilişkili katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmaktadır:

“Bu okulda 30 öğretmen görev yapıyor. Dolayısıyla birbirinden farklı 30 kişilik var. Her birinin hayata bakışı farklı. Haliyle çatışma ve görüş ayrılığı yaşanıyor.” (K2)

“Benim şahit olduğum bir olayı anlatayım. Aralarındaki görüş ayrılığı nedeniyle odamda çatışma yaşayan iki öğretmeni ayrı ayrı dinlediğimde aslında ikisinin de aynı şeyi anlattığını gördüm. Fakat bu durumun farkında değillerdi. Çünkü biri konuşurken diğeri onu dinlemiyor. İletişim sorunu var yani anlayacağımız.”(K8)

“Öğretmenler odasında bazen dini ve uhrevi konularda tartışmalar yaşanıyor. Farklı mezheplere mensup öğretmenler arasında daha çok yaşanıyor.” (K12)

“Siyaset artık evde, işte, okulda, hayatın her alanında. Her günümüz siyasal ve ideolojik tartışmalarla geçiyor. Öğretmenlerimiz ve biz yakından takip ediyoruz siyasal gelişmeleri. Bazen bu ideolojik farklılıklar tartışmalara zemin hazırlıyor.” (K13)

“Öğretmenlerimizin çoğu Batmanlı ama aynı köyden olan ve aynı mahalleden olan öğretmenler arasında bazen gruplaşmalar oluyor. Bu öğretmenler birlikte hareket ediyor ve bundan kaynaklı olarak görüş farklılıkları yaşanıyor.” (K15)

3.2. Okul Yöneticilerinin Çatışma Çözme Stratejileri Hakkında Görüşleri

Araştırmada ikinci olarak okul yöneticilerinin okulda yaşanan çatışmaların çözümünde uyguladıkları yöntemler hakkındaki görüşleridir. Tablo 3'te okul yöneticilerinin bu konudaki görüşlerinden hareketle oluşturulan kategori ve kodlar gösterilmektedir.

Tablo 3: Okullarda Yaşanan Çatışma Çözme Stratejileri Hakkında Katılımcı Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	f
Çatışma Çözme Yöntemleri	Örgütsel	Kaçınma	12
		Taviz verme	3
	Yönetmel	Uzlaşma	10
		Hükmetme	3
	Bireysel	Kaçınma	2
		İşbirliği	13
		Uzlaşma	2

Katılımcıların okullarda yaşanan çatışmaları çözme stratejileri hakkındaki görüşleri örgütsel, yönetmel ve bireysel çatışma çözme stratejisi olmak üzere üç kategori üzerinden sunulmuştur. Buna göre katılımcılar okullarda örgütsel faktörlerden kaynaklı olarak yaşanan çatışmalarda genellikle kaçınma (f=12) ve taviz (f=3) verme stratejisini kullanmaktadır. Bu durum katılımcıların aşağıdaki görüşleri ile ortaya çıkmaktadır:

“Öğretmenler bazen çok güzel bir program ile yanımıza geliyor. Bu programı uygulamanın okula ve öğrencilere çok faydası olacağını görüyoruz. Ancak kaynak yetersizliğinden dolayı uygulayamayacağımızı söyleyince öğretmenler ister istemez geriliyor. Böyle bir durumda ben genellikle öğretmen ile tartışmaktan kaçınırım çünkü haklı aslında...” (K3)

“Öğretmenler ile aramızda bazen öyle derin görüş ayrılıkları oluyor ki bunun konuşarak çözülemeyeceğini düşünüyorum ve tartışmaktan uzak duruyorum.” (K7)

“Öğretmenler arasında işbölümü yapıyoruz. Bazen öğretmenler bunu beğenmiyor ve yeni bir şey talep ediyor. Eğer talebi makul ise kendisiyle tartışmaya girmeden talebini karşılıyor.” (K9)

Diğer taraftan katılımcılar okullarda yönetmel faktörlerden kaynaklı olarak yaşanan çalışmalarda genellikle uzlaşma (f=10), hükmetme (f=3) ve kaçınma (f=2) stratejisini kullanmaktadırlar. Katılımcıların aşağıdaki görüşleri bu durumu ortaya koymaktadır:

“Bazen öğretmenler daha önceki okullarında yöneticilerin daha farklı uygulamalar yaptıklarını belirterek bizim uygulamalarımızı eleştiriyor. Bu durumda ben uzlaşmayı tercih ediyorum ve neden böyle bir karar alındığını açıklıyorum.” (K5)

“En basit görevleri yaptırmakta dahi zorlandığım durumlar oluyor. Böyle durumlarda artık yetkimi kullanarak öğretmene bunu yapmak zorunda olduğunu belirtiyorum.” (K9)

“Öğretmenin hassas olduğum konuyu biliyorum ve o konunun üzerine gitmemeye çalışıyorum.” (K13)

Bunun yanında katılımcılar okullarda bireysel faktörlerden kaynaklı olarak yaşanan çatışmalarda işbirliği (f=13) ve uzlaşma (f=2) stratejilerini kullandıklarını belirtmektedirler. Bu durum katılımcıların aşağıdaki görüşleri ile ortaya çıkmaktadır:

“Öğretmenleri odama davet ediyorum. Birbirlerini anlamalarını sağlıyorum.” (K1)

“Her iki tarafa da ayrı ayrı söz hakkı vererek birbirlerini anlamalarını birbirlerinin görüşüne saygı duymasını istiyorum.” (K7)

“Genellikle öğretmenleri uzlaştırmaya çalışıyorum.” (K13)

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma liselerde yaşanan çatışmanın doğasını ve nedenlerini ortaya koyarak okul yöneticilerinin çatışmanın yönetimi ve düzeltilmesi için benimsediği taktikler hakkındaki görüşlerini ele almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde nitel bulgulara dayalı olarak elde edilen sonuçlara ve bu sonuçların literatürdeki diğer araştırma sonuçları ile karşılaştırılmasına yer verilmektedir.

Araştırmanın sonunda okul yöneticileri okulların büyük olması, bürokratik işlemler, hiyerarşik yapı, çalışanlar arasındaki işbölümü ve kaynak yetersizliği gibi örgütsel nedenlerden; ayrımcılık, yönetim biçimi farklılığı, adil ve eşit olmayan uygulamalar ile yetki ve sorumluluklarını açık olmaması gibi yönetmel nedenlerden ve kişilik farklılığı, iletişim sorunları, inanç, mezhep ve ideoloji farklılığı ile hemşericilik gibi bireysel nedenlerden kaynaklı olarak çatışma yaşadıklarını belirtmiştir. Bu sonuçlar literatürdeki diğer araştırma bulguları tarafından da desteklenmektedir. Okullarda yaşanan çatışma nedenleri ve çözüm yöntemlerine ilişkin okul müdürlerinin görüşlerini ele aldığı çalışmada Bayar (2015) okul müdürlerinin örgütün yapısı, iletişim engeli, ortak değer ve görüş yokluğu, kaynak yetersizliği, yönetim biçiminde yaşanan farklılıklar, çalışanlar arasındaki kişisel farklılıkları, statü ve rol farklılıkları gibi farklı nedenlerle okullarda çatışma yaşadıklarını ortaya koymuştur. Başka

bir çalışmada ise Göksoy ve Argon (2016) iletişim başarısızlıkları, kişisel, politik/ideolojik ve örgütsel nedenlerin okul çatışmasının nedenleri olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmamız sonuçlarıyla örtüşen diğer bir çalışmada Akgöz ve Cemaloğlu (2020) öğretmenler arasındaki kişilik ve görüş farklılıkları, güç mücadelesi, iletişim sorunları, kültürel farklılıklar, mezhep ve din farklılıklarıyla hemşericiliğin okullarda yaşanan çatışmaların bireysel nedenleri olduğunu, bürokrasinin fazlalığı, okulların büyüklüğü, öğretmenler arasındaki işbölümü, merkezîyetçilik, hiyerarşik yapı ve materyal eksikliğinin okullarda yaşanan çatışmanın örgütsel nedenler olduğunu ve son olarak eşitlikçi ve adil davranmama, ayrımcılık, yönetici becerisinin zayıflığı, yönetim farklılıkları, adaletsizlik ve denetlemenin okullarda yaşanan çatışmanın yönetsel nedenleri olduğunu ortaya koymuşlardır. Ibarra (2007) ise zorunlu eğitimdeki artış, sınıf başına düşen öğrenci sayısındaki artış, öğretmenlerin öğrencilerle ilgili yetkilerinde giderek artan bir düşüş algıları ve öğrencilerin belirli kurallara ve sınırlara uyma olasılıklarının daha düşük olmasını okul çatışma nedenleri olarak sırlamaktadır. Ceylan ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan araştırma bulguları da araştırmamız sonuçlarıyla örtüşmektedir. Söz konusu araştırmada okullarda yaşanan çatışmaların nedenleri olarak; iletişim engeli, çalışanlar arasındaki kişisel farklılıklar, örgütün ortak değer ve görüş birliği oluşturamaması, örgüt büyüklüğü, yetki ve sorumlulukları arasındaki belirsizlikler olarak sıralanmıştır.

Okul yöneticileri okullarda yaşanan çatışmaları çözmede farklı stratejiler kullanmaktadırlar. Yöneticiler çatışma çözme stratejisini belirlerken çatışmanın nedenini göz önünde bulundurmaktadırlar. Buna göre örgütsel nedenlerden kaynaklı çalışmalarda genellikle kaçınma ve taviz verme, yönetsel nedenlerden kaynaklı çalışmalarda uzlaşma, hükmetme ve kaçınma, bireysel nedenlerden kaynaklı çalışmalarda ise işbirliği ve uzlaşma stratejisini takip etmektedirler. Üngüren (2008) tarafından yapılan araştırma bulguları da bu sonuçları desteklemektedir. Söz konusu araştırmada okulda yaşanan çatışmaların üstesinden gelebilmek için okul yöneticilerinin genellikle kaçınma, uzlaşma, taviz verme, bütünleştirme ve zorlama stratejisine baş vurdukları görülmüştür. Bayar (2015) ise okul yöneticilerinin okullarda yaşanan çatışmaların çözümünde çatışmanın nedenine bağlı olarak farklı yöntemler kullandığını ve genel olarak ikna etme, anlaşma, uzlaşma, bütünleştirme, empati, uyuma, hükmetme, zorlama ve kaçınma gibi yöntemleri kullandıklarını tespit etmiştir. Özkara ve Tunç (2020) ise okul yöneticilerinin çatışma yönetme stratejisi olarak genellikle bütünleştirme, uzlaşma ve ödün verme yöntemini tercih ettiklerini ve bunun örgüt kültürünü olumlu yönde etkilediğini vurgulamaktadır. Bu sonuçlardan hareketle;

- ✓ Okullarda yaşanan kaynak eksikliğinin giderilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi önerilmektedir.
- ✓ Okullarda uygulanan bürokratik işlemlerin sadeleştirilmesi ve katı hiyerarşik yapıdan uzaklaşılması önerilmektedir.
- ✓ Okul yöneticilerinin demokratik ve adil liderlik becerisini arttırmaya yönelik eğitimler verilmesi önerilmektedir.
- ✓ Okul yöneticilerinin çatışma yönetimi konusunda hizmet içi eğitim almaları önerilmektedir.
- ✓ Araştırmacıların ve politika yapıcıların çatışma fenomenini kapsamlı bir şekilde anlamaları için bu konudaki bilimsel araştırmaların artırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgöz, E. E. & Cemaloğlu, N. (2020). Ortaokullarda çatışma nedenleri ve çözümüne ilişkin yönetici ve öğretmen görüşleri. *The Journal of International Education Science*, 22 (7), 60-84.
- Bayar, A. (2015). Bir örgüt olarak okulda meydana gelen çatışma nedenleri ve çözüm yollarına yönelik okul müdürlerinin görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 130-141.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ceylan, A., Ergün, E., & Alpkan, L. (2000). Çatışmanın sebepleri ve yönetimi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1(2), 39-51.
- Eren, E. (2000). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Fabunmi, M., & Alimba, C. N. (2011). Conflict in school climate: A synopsis of its nature, causes, effects and management approaches. *African Journal of Educational Management*, 13(2), 213-234.
- Gaffar, A. (2009). Okullarda çatışma: nedenleri ve yönetim stratejileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 212-227.
- Göksoy, S., & Argon, T. (2016). Conflicts at Schools and Their Impact on Teachers. *Journal of Education and Training studies*, 4(4), 197-205.
- Hojbotă, A. M., Butnaru, S., Rotaru, C., & Tița, S. (2014). Facing conflicts and violence in schools—a proposal for a new occupation: the mediation counsellor. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 142, 396-402.

- Ibarra, L. (2007). Los conflictos escolares: un problema de todos. *Facultad de Psicología-Universidad de la Habana. Recuperado de: http://www.psicologiaonline.com/articulos/2007/conflictos_escolares.shtmlrevisado*, 8(04), 2012.
- Karip, E. (2000). *Çatışma Yönetimi*. (2. Baskı). Ankara: Pegem A yayıncılık.
- Lichtman, M. (2013). *Qualitative research in Education: A user's guide*. Sage publications.
- Lobera, I. J. (2017). *Eating Disorders: A Paradigm of the Biopsychosocial Model of Illness*. BoD–Books on Demand.
- Nural, E., Ada, Ş. & Çolak, A. (2012). Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin kullandıkları çatışma yönetimi yöntemleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16 (3): 197-210.
- Okotoni, O. & Okotoni, A. (2003). Conflict management in secondary schools in Osun State, Nigeria. *Nordic Journal of African Studies* 12(1), 23-38.
- Özkara, E., & Tunç, B. (2020). Okul yöneticilerinin çatışma yönetim stratejileri ile okul kültürü arasındaki ilişkinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 53(3), 1023-1050
- Patton, M.Q. (2002). *How to use qualitative methods in evaluation*. SAGE Publications.
- Şimşek, M. Ş. & Çelik, A. (2008). *Çağdaş yönetim ve örgütsel başarımlar*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Turan, S. (2014). *Eğitim yönetimi, teori, araştırma ve uygulama*. Ankara: Pegem Akademi.
- Üngüren, E. (2008). Örgütsel çatışma yönetimi üzerine konaklama işletmelerinde bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, 1(5), 880-909.
- Yelkikalan, N. (2006). Aile şirketlerinde çatışma ve bir çözüm önerisi: stratejik planlama. *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (12), 195-209.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Subject Area
Education

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 1039-1056

Arrival

15 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3937

Article Serial Number

19

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/ssj.3937>How to Cite ThisArticle

Kazak, A.; Satıcı, A.K.;

Sandayak, T. &

Sandayak, E. (2022).

"Ortaokulların

Finansman Kaynakları

Ve Yönetiminde

Yaşanan Sorunlar Ve

Çözümlerine İlişkin

Yönetici Görüşleri"

International Social

Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:1039-1056

Social Sciences Studies

Journal is licensed

under a Creative

Commons Attribution-

NonCommercial 4.0

International License.

Ortaokulların Finansman Kaynakları Ve Yönetiminde Yaşanan Sorunlar Ve Çözümlerine İlişkin Yönetici Görüşleri

Executive Opinions About The Problems And Solutions Of Financing Sources And Financial Management Of Secondary Schools

Ali KAZAK¹ Abdullah Kamil SATICI² Talip SANDAYAK³ Esra SANDAYAK⁴ ¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Tekkeköy Nedime Serap Ulusoy Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Samsun-Türkiye² Milli Eğitim Bakanlığı, Atakum Fahrettin Ulusoy İlköğretim Okulu, Samsun-Türkiye³ Milli Eğitim Bakanlığı, Derecik Şehit Yasin Boy Ortaokulu, Samsun-Türkiye⁴ Milli Eğitim Bakanlığı, Mimar Sinan Ortaokulu, Samsun-Türkiye

ÖZET

Bu çalışma ortaokulların finansman kaynakları ve yönetiminde yaşanan sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini ele almaktadır. Okul yöneticilerinin finansman kaynaklarına ulaşmasında, kaynakları yönetmesinde karşılaştıkları güçlükleri ana başlıklar ve alt bulgular halinde ortaya koymaktadır. Araştırmanın deseni olarak nitel araştırma desenlerinden yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Bu araştırmanın çalışma grubunda, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet ortaokullarında görev yapan 20 okul yöneticisi yer almaktadır.

Araştırmanın sonunda okul yöneticileri, "Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin genel bütçeye olan oranının artırılması", "Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin ekonomik dağılımında düzenlemeler yapılmasını" vurgulamaktadırlar. Finansman kaynaklarında yaşanan sorunlar "okul yöneticilerini psikolojik olarak olumsuz etkilediği" belirtilmiştir. Okul yöneticileri "finansman kaynağı bulmanın, kendilerinin asli görevi olmadığını" ifade etmişler ve "önceliklerinin eğitim-öğretim olduğunu" vurgulamışlardır. Sonuç olarak ortaokulların finansman problemleri yaşadığı, okul yöneticilerinin bu problemlere bireysel ve geçici çözümler getirdiği kanısı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul finansman yönetimi, finansman kaynakları, okul yöneticileri,

ABSTRACT

This study deals with the problems encountered in the financing resources and financial management of secondary schools and the suggestions for solution to these problems. It reveals the difficulties faced by school administrators in accessing and managing financial resources under main headings and sub-findings. Semi-structured interview method, one of the qualitative research designs, is used as the design of the research. Participants in this study are selected using maximum diversity sampling among purposeful sampling methods. The working group of this research includes 20 school administrators working in state secondary schools affiliated to the Ministry of National Education.

At the end of the study, school administrators emphasize "increasing the ratio of the budget of the Ministry of National Education to the general budget", "making arrangements in the economic distribution of the budget of the Ministry of National Education". It is stated that the problems experienced in financing resources "affect school administrators psychologically negative". School administrators state that "finding a source of finance is not their main duty" and emphasize that "their priority is education". As a result, it has emerged that secondary schools have financial problems and that school administrators provide individual and temporary solutions to these problems.

Keywords: School finance management, financial resources, school administrators

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Eğitim, bireyleri istenilen hedefe ulaştırmak için geçilen süreçlerin genel adıdır. Eğitimden beklenti yüksektir. Eğitimin toplumsal, sosyal ve ekonomik işlevleri söz konusudur. Eğitime ayrılan kaynakların önceliklerinin belirlenmesi, bu kaynakların etkili ve verimli kullanılması eğitimin tüm paydaşlarını ilgilendirmektedir.

Yaşam normlarını yükseltmek isteyen her toplumun temel amacı, sahip olduğu kaynakları öncelikleri doğrultusunda, en verimli ve etkili şekilde kullanarak üretim düzeyini en yükseğe çıkarmaktır (Tuzcu, 2004).

Okulları da toplum olarak düşünürsek, temel amacımız kanunlar, yönetmelikler ilgili mevzuatlar doğrultusunda öğrencilerimizi hayata hazırlamaktır. Bu hazırlıklar finansman kaynaklarıyla da ilgilidir. Okullar olarak elimizdeki kaynakları etkili ve öncelikleri belirlenmiş ihtiyaçlar doğrultusunda kullanmak gerekir. Okullardaki paydaşlarımıza, var olan kaynağı en verimli şekilde kullandığımızı hissettirmeliyiz.

İstenen verimlilik düzeyine erişebilmek teknoloji ve bilgi çağının getirdiği değişim adımlarını içeren "bilimsel planlama süreci"ni kapsayan politikalar ile mümkün olabilmektedir. İnsanların refah ve huzurunu sağlama yönelik

uzlaştırıcı bir kimlik taşıyan politikalar toplumun tüm kaynaklarının birleşerek birbirine katkı sağlamasını mümkün kılabilir. Bu anlamda ekonomik üretimin temeli olan eğitim politikaları geliştirilirken, toplumsal uzlaşma sağlanması, topluma eğitim politikalarının açıklanması ve toplumun ikna edilmesi önem taşımaktadır (Yapıcı, 2006). Eğitim finansmanına ilişkin politikalar ise bir ülkenin eğitim sisteminin hedeflerini gerçekleştirebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan kaynakların sağlanması ve harcamaların planlanması ve dağıtılması konusundaki yaklaşımlardır (Tonbul, 2016).

Eğitim politikalarının toplum tarafından kabul görmesi ve eğitim politikalarına inanılması gerekir. İnsanlar inandıkları, kabul ettikleri politikaların uygulayıcısı ve savunucusu olabilirler. Bu bağlamda düşünüldüğünde bir sürecin işlediği görülmektedir. Tam da bu sebeple eğitim politikalarının süresi kısa olmamalıdır. Uzun vadede düşünülerek hedeflerine ulaşmış olmasına bakılmalıdır. Belirlenen politikaların düzenli ve istikrarlı bir şekilde devam ettirilmelidir. Politik sebepler, yönetim değişiklikleri, bütçe sorunları gibi değişkenlere göre sektöre uğramamalıdır.

Eğitimin finansman kaynaklarının politikası, bu politikayı oluşturan içerikleri, türü, yönetimi, dağıtımı gibi birçok faktör söz konusudur. Belirli başlıkların oluşmasında ülkemizin ekonomik durumu, son yıllarda çevre ülkelerden gelen göç dalgaları ve göç dalgalarının eğitime, ekonomiye, sosyal yapıya olan zararları değerlendirilebilir. Ülkemizin bulunduğu jeopolitik konum gereği yapılan savunma harcamaları, birinci önceliğimizin eğitim olmamasına etki edebilir.

Eğitimin finansmanı, toplumun eğitim talebinin karşılanması için gerekli mali kaynakların elde edilmesi sürecidir aynı zamanda kaynakların farklı sosyo-ekonomik düzeydeki gruplara ve bireylere, farklı eğitim kademeleri ve türleri, iller ve bölgelere dağılım süreci olarak tanımlanmaktadır. Belirtilen bu finansman türü kamu fonları, öğrenci harçları, eğitim materyalleri için yapılan harcamalar, özel fon vb. tarafından oluşmaktadır (Güngör ve Göksu, 2013).

Okulların geniş bir coğrafi alanda yer alması, farklı sosyo-ekonomik yapıda yer alması ve her okulun finansman kaynaklarına ihtiyaç duyması, eğitim finansmanın güçlü olması gerektiğini mecbur kılıyor. Okullardaki hareketli yapı, fiziki ihtiyaçlar, mesleki ve okul dışı etkinlikler sürekli gider oluşturmaktadır. Okullarda ihtiyaç kalemleri güncelleniyor ve artıyor.

Dünyada eğitim finansmanı değerlendirilirken genel olarak üç farklı tür finansman yöntemi ile karşılaşılmaktadır. Eğitime kaynak sağlamada yaklaşımlarından ilki "doğrudan finansman yöntemi" eğitim harcamalarının kamu bütçesinden sağlandığı kamu finansmanı, yani vergilendirme anlayışıdır. Devlet, eğitim kaynaklarını tam kamusal mallarda olduğu gibi vergilerle karşılamaktadır. İkinci anlayış ise "dolaylı (özel) finansman yöntemi" eğitimde parasal kaynakların öğrencilerin ailelerinden finanse edilmesidir. Eğitim malının vergi yerine harçlarla karşılanmasıdır. Üçüncüsü de, "karma finansman yöntemi" eğitimden yararlanan her kesimin doğrudan veya dolaylı olarak kaynak sağlanmasına dayanan "kısmi finansman" yaklaşımıdır. Eğitim kaynakları kamu ve özel sektör tarafından finanse edilmektedir. Devlet eğitim malını arz ederken, özel sektöre de bu konuda ayrıcalık tanımakta ve bir anlamda eğitimin özelleştirilmesi sağlanmaktadır (Devrim ve Tosuner, 1987; Güngör ve Göksu, 2013; Kurul Tural, 2002; Tonbul, 2016).

"Türkiye'de eğitimde karma finansman anlayışı sonucu eğitime devletin yanı sıra, özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve yararlananlar mâli katkı sağlamaktadırlar (Karakul, 2014)."

Okulların finansal kaynakları edinme süreci, finansal kaynakların yönetiminde yaşanan sorunlar bu sorunların değerlendirilmesi, çözüm önerileri getirilmesi, OECD ülkeleriyle veri karşılaştırmaları yapılması katkı sağlayacaktır. Ayrıca 2023 eğitim vizyonu finansman ilkeleri başlıklarında Türkiye'nin eğitimin finansmanı sağlarken nasıl politikalar sergilediğini göstermesine yardımcı olacaktır.

Ortaokulların finansman kaynakları ve yönetiminde yaşanan sorunlar ve çözümlerine ilişkin yönetici görüşleri nelerdir? sorusu temel problem cümlemizi oluşturacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı ortaokulların finansman kaynakları ve yönetiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin okul yöneticileri görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Çözüm önerileri getirerek, alt sorunsallara ilişkin değerlendirmeler yapmak amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Türkiye'de eğitimin karma finansman yapısıyla yönetildiği düşünülmektedir. Özel girişimler, özel öğretim kursları, özel okullar, vakıflar ve kurumların da katkısı her geçen gün artarak birlikte büyük ölçüde devletin

inisiyatifi ve sorumluluğundadır. Bağış, katkı payı, giderlere katılma, harç gibi halkın dolaylı katkıları da azımsanmayacak boyuttadır. Burada bir başka sorun ortaya çıkmakta, halkın bu dolaylı katkıları her zaman gönüllülük esasına dayanmamaktadır. Bütün bunların yanı sıra halkın katkısı her yerde eşit olmamakta, okulların bulunduğu bölge ve yarattıkları imaja göre farklılıklar ve dolayısıyla okullar arasında eşitsizliklere de neden olmaktadır. Yaşanılan eşitsizlik durumları ise eğitimin paydaşlarında önemli derecede olumsuzluklar yaşanmasında sebep olmaktadır. Araştırmanın önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Okul yöneticisi finansman kaynaklarına nasıl ulaşacağını ve yöneteceğini bilmesi gerekir. Kurumun finansman kaynaklarının nasıl yönetileceğini bilmelidir. Önceliklerini tespit etme yeterliliği olmalıdır. Finansman kaynakların resmi işleyişinde (TEFBİS) teknik bilgiye sahip olmalıdır. Bu araştırmanın önemi okul yöneticisinin finansman problemlerine dikkat çekmektir.

Araştırmadaki sorular ortaokulların finansman kaynaklarının ve yönetiminde yaşanan sorun ve çözüm önerilerine uygun yapılandırılmış görüşme tekniğine uygun hazırlanmıştır.Sorular gerçekçi ve samimi bir şekilde cevaplandırıldığı için bu araştırma önemlidir.

Araştırma Samsun ili İlkadım ilçesindeki (merkez ilçe) 14 ortaokul müdürü ve 6 müdür yardımcısıyla yapılmıştır. Bu okulların seçiminde farklı sosyo-ekonomik yapı, ortaokul çeşitliliği, yerleşim yeri özellikleri, öğrenci-öğretmen sayıları, fiziksel yapı gibi birçok açıdan ele alındığı için önemlidir.

1.4. Sayıtlar

Bu araştırmada,okul yöneticilerinin finansman kaynakları ve yönetiminde yaşadığı sorunlara ve bu sorunların çözümlerini ilişkin hazırlanan soruların temel problemi ve alt problemleri yansıttığı kabul edilmiştir.

Bu araştırmada, okul yöneticilerine görüşme formundaki (ekte yer alan) soruların ses kayıtlarının doğru kaydedildiği ve yazıya doğru çevrildiği varsayılmıştır.

Araştırmacı tarafından ulaşılan ulusal ve uluslararası kaynaklardan elde edilen bilgilerin geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.

Araştırma için belirlenen sorulara okul yöneticilerinin gerçekçi ve samimi cevap verdikleri varsayılmıştır.

Araştırma çalışmalarında elde edilen verilerin doğruluğu yansıttığı kabul edilmiştir.

1.5. Sınırlılıklar

- ✓ Bu araştırma Samsun ili İlkadım ilçesinde 2020- 2021 eğitim-öğretim yılında (kasım ve aralık ayları) MEB'e bağlı devlet ortaokullarında, kadrolu olarak çalışan 20 okul yöneticileriyle (16 okul müdürü ve 4 okul müdür yardımcısı) sınırlıdır.
- ✓ Okul yöneticilerin okul çeşidi sınırlılıkları: Ortaokuldan 11 yönetici, ilkokul/ortaokul birlikte eğitim yapan okuldan 2 yönetici,imam hatip ortaokulundan 4 yönetici, imam hatip ortaokulu ile ortaokul birlikte eğitim yapan okuldan 2 yönetici, işitme engelliler ortaokulundan 1 yönetici şeklindedir.
- ✓ Okul yöneticileriyle gönüllülük esasına dayanarak, 8 okul yöneticisiyle yüz yüze görüşmeler (pandemi tedbirleri alınarak)kayıt ve gözlemlerle sınırlıdır. 12 okul yöneticisiyle iletişim araçlarının (ses kaydetmek koşuluyla) kullanımıyla sınırlıdır.
- ✓ Araştırma ortaokulların finansman kaynakları ve yönetiminde yaşanan sorunlar çözümlere ilişkin yönetici görüşleri konusuyula sınırlıdır.
- ✓ Araştırma konusunun başlıklarını içeren 4 soru ve cevaplarıyla sınırlıdır.
- ✓ Araştırmanın nitel olması, araştırmanın yapılandırılmış görüşme tekniğinin (pandemi nedeniyle iletişim araçlarının da tercih edilmesi zorunluluğu oluşmuştur) uygulaması standartlarıyla sınırlıdır.
- ✓ 21.09.2020- 25.12.2020 dönem projesi tarih aralığında araştırmacı tarafından ulaşılan kaynaklarla sınırlıdır. Araştırmada elde edilen sonuçlar 2020-2021 eğitim öğretim yılında geçerlidir.

1.6. Tanımlar

Eğitim: Bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla, kasıtlı olarak istendik yönde davranış değişikliği meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1997).

Öğretim: Öğrenmenin gerçekleşmesi ve bireyde istenen davranışların gelişmesi için uygulanan örgün süreçlerin tümüdür (Oğuzkan, 1991: 168).

Ekonomi: En genel anlamıyla üretim, ticaret, tüketim, ithalat ve ihracattan oluşan insan aktivitesidir.

Eğitim Finansmanı:Eğitim hizmetlerinin üretilmesi, sunumu ve arzı için gerekli kaynakların sağlanmasıdır.

Okul Yöneticisi: Okulda eğitim-öğretim faaliyetlerinin düzenli yürütülmesinden, görev olarak üzerine tanımlanan işlerin yerine getirilmesinden, öğretmenliğe ek olarak 4+4 yıllığına kriterler ölçüsünde görevlendirilen okul müdürüne ve okul müdür yardımcısına verilen addır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dünyadaki İlk Okul

İnsanların var olmasıyla birlikte eğitimin de başladığı kabul edilebilir. Bu eğitim kimi zaman bir hayvanın avlanması, kimi zaman bir meyvenin tanınması, kimi zaman bir hastalığa iyi gelecek bitkinin bilinmesi, kimi zaman ise çocuğuna hayatta kalmayı öğretmek diye düşünülebilir. İnsanı olumlu yönde değiştirme, geliştirme, iyileştirme çabası birçok yöntemle tarih boyu süregelmiştir. Sümerlerin MÖ 3500 yıllarında yazıyı bulması ve geliştirmesiyle şehirlerine ve ticari yaşamlarına büyük katkı sağlayacakları düşünülmüş olabilir. Bu buluş sadece devletleriyle ve kendi coğrafyalarıyla sınırlı kalmamışlardır. Her devrin kültürel değerleri birikerek, sonraki medeniyetlere miras kaldığı varsayılabilir. Okul kavramını da bu birikimlerin bizlere bıraktığı en büyük miras denilebilir. Günümüzdeki modern okul yapısının tarihsel uzantısının Yunanistan' a kadar uzadığı kabul edilebilir. İlkçağ dönemindeki bu eğitimin sadece belli kesimlere özgü olduğu ve eski Yunan filozoflarının ve bilgelerinin gezerek belli kişilerin çocuklarına eğitimler verdiği söylenebilir (Bu dönemde bile eğitimin finansmanla ilişkisi olduğu düşünülebilir.). Bilgelerin ve filozofların gezerek eğitim vermektен vazgeçip belli çevreye yerleşmeleriyle eğitimin mekânsal değişikliğe uğradığı düşünülebilir. Kurslar vermeye başladıklarında bu yerlere “akademi” ismini verirler. Bu yerlerin tarihteki “ilk okul” olduğu kabul edilebilir.

2.2. Türkiye'nin Eğitim Tarihi

Türklerin tarihsel sürecinin Orta Asya'da başladığını kabulettiğimizde, Türk toplumunun yaşam koşulları, çevresel faktörleri, kültürel etkileşimleri gibi birçok süreçle birlikte eğitim tarihinin deşamalardan geçtiği kabul edilebilir. Göçebelikten yerleşik yaşama, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişler eğitim tarihine en çok etki eden unsurlar olarak görülebilir. Değişim yolcularının sadece insandan ibaret olmadığı; “iğitmek, ikidmek” sözcüklerinden türeyerek “eğitim”in de katıldığı varsayılabilir. Bu süreçte Anadolu Türklerinin planlı bir şekilde askeri eğitim, dini eğitim ve akademik eğitimin farklı ve zorlu süreçlerinden geçerek Osmanlı Devleti dönemine kadar gelmiş olduğu kabul edilebilir. Bu tarihe kadar eğitim öğretim faaliyetlerinin vakıflar, gayri resmi kurumlar tarafından yürütüldüğü kabul edilebilir. 19. yüzyılın sonlarında “Genel Eğitim Tüzüğü” ile eğitim hakkı, eğitim yönetimi, eğitim ödenekleri (bu dönemde resmiyet kazandığı varsayılabilir) gibi kavramlar resmiyet kazandığı kabul edilebilir. Osmanlı döneminin eğitim alanındaki en temel özelliği İslami ilimlerin yanında müspet ilim türlerinin birlikte öğretilmesi kabul edilebilir. Mustafa Kemal Atatürk ile Cumhuriyet Dönemi eğitimin politikasında “milli, çağdaş ve laik” kavramlarının eğitim dönüşümlerinin temelini oluşturduğu kabul edilebilir.

2.3. Eğitim Finansmanı

Eğitim finansmanı, eğitim hizmetlerinin üretilmesi, sunumu ve arzı için gerekli kaynakların sağlanmasıdır. Bunlar; maaş ve ücretler, eğitim yatırımları, planlama giderleri gibi başlıca konular arasında yer alır. Eğitim talebine olan artışa bağlı olarak kaynak sağlanması konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Bütün vatandaşların hayat boyunca eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesi için alternatif kaynak arayışlarını da gerekli kılmaktadır. Bu kaynakların bir kısmı, devlet tarafından karşılanır ve bir kısmı da bireyler ya da başka kuruluşlar tarafından sağlanır (Şişman, 2012, s.123). Eğitim finansmanının, gelişmiş ülkelere bakıldığında aile ve eğitime destek olacak firmalar tarafından teşvik edildiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise yeni vergiler konulmaktadır ve özel okulların teşvik edilmesine yöneltilmektedir (Eicher, 1984; Akt: Bircan, 1993).

Ülkemizde eğitim kaynaklarına ayrılan payların yükseltilmesi için vergilerin arttırılması ve özel okullara teşvik edilmesi ayrıca sorunlar ürettiği düşünülebilir. Yakın dönemde sonlarından özel okullara giden öğrencilerin velisine belli oranda teşvik verilmesi adalet duygusunun zedelenmesine sebep olabilir niteliktedir. Çünkü özel okulların finansman giderlerini karşılayabilecek veliye ayrıca mali destek gereksiz görüldüğü için kaldırıldığı düşünülmektedir.

Günümüzde eğitimin finansmanı için yeni kaynak arayışları öne çıkmaktadır. Bunun için sadece devlet değil getirisi bireysel ya da toplumsal olsun tüm kesimler kaynak yaratma ve sağlama çabasında olmalıdır. Mal ve hizmet tasnifinde devletin yarı kamusal mal olarak belirttiği eğitim faaliyetinin faydaları paylaşılmalı beraber kimi zaman bu hizmetten faydalananların kendilerine yararı karşılığında bir bedel ödemektedirler. Burada ödenmesi gereken bedelin ise devleti yöneten siyasi otorite tarafından belirlenmekte olduğu ve bu bedelin marjinal maliyetin altında kaldığı belirtilmektedir (Özker ve Esener, 2009, s.15). Eğitim politikalarının sadece ismen politika olarak kalması ve tüm siyasi otoritelerin üstünde “milli mesele” olarak görülmesinin çok katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Eğitim harcamaları, bireyin uzun vadede kendisi ve toplum için yaptığı beşeri sermaye yatırımdır. Eğitim için oluşturulacak kaynak temelde devlet tarafından karşılanması gerekmektedir; ancak beşeri sermaye yatırımı olması sebebiyle de birey ve kurum, kuruluşlar tarafından da sağlanmaktadır. Eğitimin devlet tarafından finansı ve bireysel kaynakların kullanımı ile finanse edilmesi, ülkenin ekonomik sisteminin yanında, eğitim talebi ve talep edilen eğitim türlerine göre farklılık gösterir. Burada belirleyici temel faktör ülkenin ekonomik sistemi ile arz-talep üzerine kurulmuş finansman modelidir. Böylece eğitimin finansmanına devlet tarafından, bireysel ya da kuruluşlardan ne oranda ve ne derecede katkı sağlayacakları konusu ortaya çıkmaktadır (Karadeniz, vd., 2007).

Bireye yapılan eğitim harcamaları (hangi aracılıkla yapılırsa yapılsın) ne zaman yerine ulaşmış olur sorusuna cevap aramalıyız. Kresten başlayan eğitim, zorunlu olarak lise öğretimine kadar devam etmektedir. Sadece zorunlu olan bu dönemde bile finansman kaynakları açısından önemli bir yer tuttuğu düşünülebilir. Devamındaki akademik süreçleri de ele aldığımız da bu kadar yatırımın yapılmasının sebebi: Milli ve manevi değerler kimliğimizle, çağdaş ülkenin inşasında usta, mühendis, kalfa, çırak, mimar olarak canı gönülden çalışabilmektir.

2.4. Eğitimin Finansmanında Devletin Rolü

Eğitime ve eğitim hizmetlerine yapılan yatırım, getirisi ile yeniden sisteme dağılmasını, ekonomik büyümeyi, ekonomik istikrarı ve kalkınmayı sağlar. Bu nedenden dolayı bir yatırım harcaması olarak nitelendirilir. Bu durum eğitim hizmeti ile devletin ekonomik amaçlarını gerçekleştirmesine büyük katkı sağlar. Ayrıca eğitim hizmeti işgücü verimliliğini artırır ve milli gelirin artmasını sağlar. Eğitim ve eğitim hizmetlerine yapılan yatırımlar, etkin bir kaynak kullanımı ile ekonomik istikrarın artmasını sağlayacaktır (Adem, 2008). Eğitim, bireysel tüketim olarak ele alınabilir. Bireysel faydalarının yanında toplumsal faydaları söz konusudur. Toplum için oldukça önemli olan eğitim kişisel finansmanla yeterli ölçüde kaynak sağlanamaması nedeniyle devletin finansman sağlamasını zorunlu kıldığı bir durumdur. Bu nedenle eğitim ve hizmetleri, ağırlıklı olarak devlet tarafından finanse edilmektedir. Eğitim hizmetlerinin piyasa koşullarına bırakılması durumunda, özel kuruluşlar tarafından yeterli seviyede ve kalitede eğitim hizmeti verilmesi mümkün olmayabilir (Gümüş ve Şişman, 2014, s.76).

Eğitimin bireysel faydasından çok toplumsal faydası düşünüldüğünde sorumluluk hissi gelişebilir. Bu birliktelik aslında millet olabilmeyi de gerçekleştirebilir. Devlet eliyle eğitime finansman sağlanması ise bu sorumluluklarımızın katlanarak arttığı fikrini destekleyebilir. Devlet eliyle finanse edilen eğitimin kaynağında vergi olduğu düşünülebilir. Vergi temeliyle sağlanan eğitimin finansmanında asgari ücretin içerisinde alınan vergiden tutun da yetim maaşından kesilen vergiye kadar geniş bir yelpazenin olduğu düşünülebilir. O zaman sorumluluklarımızın sadece kendimize karşı değil, tüm milletimize olduğu söylenebilir.

Devletin eğitim finansını sağlarken aslında bireylere ve topluma dolaylı olarak yatırım yaptığı düşünülmelidir. Eğitimden faydalanan bireylerin topluma olumlu yönde katkısı mevcuttur. Finansal kaynakların talebinin oluşturulması, aktarılması, kanun, yönetmelik ve yönergeler doğrultusunda kullanılması, bu işlemlerin hepsini TEFBİS e kaydedilmesi aslında sürecin ne kadar şeffaf yürütüldüğünün de göstergesidir.

MEB bütçesinin yıllara göre dağılımı, GSHY' e oranı, yönetim bütçesine oranı yıllara göre değişiklikler göstermektedir.

2.4.1 Türkiye'de Eğitim Bütçesinin Kaynakları

Bir ülkede eğitimin finansmanı; devlet, eğitim kuruluşları, öğrenciler ve aileleri, özel kuruluşlar ve işletmeler, gönüllü kişi ve kuruluşlar ile yabancı ülkelere, kuruluşlardan ve uluslararası örgütlerden sağlanan krediler ve bağışlardan biri ya da birkaçı ile sağlanmaktadır (Karakütük, 2006). Başaran'a (2006, 466-471) göre eğitim örgütünün en önemli parasal kaynakları genel gelirler olarak; genel bütçe, il özel idaresi bütçesi, köy bütçeleri ve son zamanlarda bunlara eklenen öğrenci katkıları ile özel gelirleri oluşturan; döner sermaye, bağışlar, okul kurma ve koruma derneği ve öbür kaynaklardır." Tural (2002, 322) ise Türkiye'de eğitimin finansman kaynaklarını şu şekilde sıralamıştır:

- ✓ Devlet gelirinin belli bir oranı
- ✓ İl özel idare bütçeleri yıllık gelirlerinin belli bir oranı
- ✓ Belediye gelirlerinin belli bir oranı
- ✓ Yıllık köy bütçeleri gelirlerinin belli bir oranı
- ✓ Eğitim sistemine doğrudan kaynak sağlamak için toplanan vergiler
- ✓ Eğitim alanların ödeyeceği katkı payları ve harçlar
- ✓ Mesleki eğitimde işverenlerin sağladığı fonlar
- ✓ Okul düzeyinde yaratılan diğer parasal kaynaklar
- ✓ Diğer gelirler

Eğitim finansmanının gelişmiş ülkelerde aile ve firmalara, gelişmekte olan ülkelerde ise yeni vergiler konulması ve özel okulların teşvik edilmesine doğru yöneldiği görülmektedir (Ünal, 1996, 304). Türkiye’de ise eğitim harcamalarının tamamına yakını devlet tarafından finanse edilmektedir (Adem, 1997, 36).

Türkiye’ nin eğitimin finanse edilmesinde devletçi bir yapı sergilediği ancak zamanla karma eğitim politikası geliştirmenin hedeflendiği ifade edilebilir.

2.4.2. Bütçeden Eğitime Ayrılan Pay

Merkezi yönetim bütçesinden eğitim için her yıl (farklılıklar gösterebilen) belirli miktarlarda kaynak sağlanmaktadır. Bu maddi kaynağın devlet tarafından sağlanması tüm ihtiyaçların karşılanması manasına gelmemektedir. Çünkü Türkiye’deki bazı gelişmeler kaynağın yeterli gelmemesine neden olmaktadır. Bunun nedenlerinden bazıları öğrenci sayılarındaki artışın sürekliliği ve çokluğu (komşu ülkelerden gelen öğrenci sayılarının son dönemdeki inanılmaz artışı), öğrenci artışına bağlı olarak okullardaki fiziksel ihtiyaçlar olan derslik,materyal, donatım malzemeleri, okul bina ihtiyaçları, öğretmen ihtiyaçlarının oluşması, okullardaki personel ihtiyacı gibi artışlarda okulların finansman sorunlarına neden olmaktadır. Okulların coğrafi yapıdaki farklılıkların oluşturduğu zorluklar. Coğrafi zorlukların oluşturduğu finansman artışları olarak düşünülebilir. MEB bütçesinin yıllar içerisindeki değişimi gösterir tablo:

Tablo 1 MEB Bütçesinin Yıllar İçindeki Değişimi

Yıl	MEB bütçesi (TL)	Merkezi yönetim bütçesi (TL)	MEB bütçesinin GSYH'ye oranı (%)	MEB bütçesinin merkezi yönetim bütçesine oranı (%)
2008	22.915.565.000	222.553.216.800	2,4	10,3
2009	27.446.778.095	262.217.866.000	2,9	10,5
2010	28.237.412.000	286.981.303.810	2,6	9,8
2011	34.112.163.000	312.572.607.330	2,6	10,9
2012	39.169.379.190	350.898.317.817	2,8	11,2
2013	47.496.378.650	404.045.669.000	3,0	11,8
2014	55.704.817.610	434.995.765.000	3,2	12,8
2015	62.000.248.000	472.942.746.000	2,7	13,1
2016	76.354.306.000	570.507.000.000	2,9	13,4
2017	85.048.584.000	645.124.000.000	2,8	13,2
2018	92.528.652.000	762.753.000.000	2,7	12,1
2019	113.813.013.000	960.975.683.000	2,6	11,8

2.4.3. Türkiye’deki Eğitim Finansmanının OECD Ülkelerindeki Yeri

OECD ülkeleri ortalamasında öğrenci başına 6-15 yaş kümülatif eğitim harcaması ortalaması Türkiye’den yaklaşık 2 kat daha fazla olsa da gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYH) göre bakıldığında Türkiye daha fazla kaynak ayırıyor. Tablo 2’de eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına yapılan toplam harcamanın GSYH’ye oranı yer alıyor. Buna göre, Türkiye GSYH’nin %3,54’ünü ayırırken, bu oran OECD ortalaması için %3,49, Avrupa Birliği üyesi 23 ülkede (AB23) ise ortalama %3,25’tir. Bu oranın detaylarına bakıldığında Türkiye’nin ortaokul ve ortaöğretimde daha fazla kaynak ayırdığı görülüyor. Türkiye’de en fazla ortaöğretime, en az ise ilkökula harcama yapılıyor. OECD ülkelerinde ve AB23 ülkelerinde ise ortama en fazla harcama ilkökula, en az harcama ise ortaokula yapılıyor. Eğitim harcamalarında dikkat edilmesi gereken, ayrılan kaynakların miktarı kadar, bu kaynakların nereye ve nasıl harcadığıdır. Eğitim harcamalarının daha erken kademelerde daha fazla yapılması, eğitimden niteliğin artmasına katkı sağladığı takdirde çocukların eğitime daha eşit koşullarda başlamasını sağlayabilir.

Tablo 2: Eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına yapılan toplam harcamanın GSYH’ye oranı, 2016 (%) (OECD, 2019a.)

	İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim			
			Genel Ortaöğretim	Mesleki ve Teknik Ortaöğretim	Genel Ortaöğretim	Toplam
Türkiye	1,02	1,05	0,73	0,73	1,46	3,54
OECD ortalaması	1,46	0,95	0,57	0,53	1,08	3,49
AB23 ortalaması	1,26	0,92	0,47	0,54	1,00	3,25

2.5. MEB 2023 Eğitim Vizyonu Finansman İlkeleri

2023 eğitim vizyonu finansman ilkeleri belirlenerek MEB finansman kaynaklarının nasıl sağlanacağı belirlenmiştir. Bu maddelerin finansman kaynaklarının devlet desteğinden ziyade özel desteklerin artırılması ve çeşitlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Şartlar açısından olumsuzluklara değinilerek pozitif ayrımcılığa yer verilmiştir. Ayrıca okullarda ve bakanlık bünyesinde de oluşturulacak yapıya önem verileceği belirlenmiştir. 2023 eğitim vizyonu finansman ilkeleri maddeler halinde belirlenmiştir.

Her okula oluşturulacak çeşitli ölçütlere ve Okul Gelişim Planı’na dayalı olarak okul gelişim bütçesi verilecektir. Şartları elverişsiz okullara pozitif ayrımcılık yapılacaktır.

Eğitime ve okullarımıza bağış yapacak kişilerin farklı miktar,tema ve yöntemlerle bağış yapabilmeleri için il ve bakanlık düzeyinde bir yapı kurulacak; mevzuat, yazılım ve erişim düzenlemeleri gerçekleştirilecektir.

Türkiye genelinde eğitimde elverişsiz koşullara sahip okulların görülebildiği Coğrafi Bilgi Sistemi üzerinden eğitim hayırseverlerine bağış için seçenekler sunulacaktır.

Diğer bakanlıklarla ortak projeler gerçekleştirilerek farklı finans kaynakları harekete geçirilecektir.

Özel sektör ve sivil toplum iş birlikleriyle eğitim kurumlarının finansmanına destek sağlanacaktır.

Mesleki ve teknik eğitim kurumlarının döner sermaye üretimleri artırılarak okulların eğitim altyapı ve donanımlarına ilişkin ihtiyaçlarını kendi gelirlerinden karşılamaları sağlanacaktır.

Okul aile birliği gelirleri yeni bir yapıya kavuşturulacaktır.

Eğitimde finansman sorunlarının (genel hatlarıyla) ele alınmasıyla oluşabilecek çözümler zinciri okul yöneticilerine katkı sağlayabileceği düşünülebilir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde yapılan araştırmanın desenine, örnekleme, veri toplama sürecine ve verilerin çözümlenmesine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma deseninden yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Derinlemesine bilgi toplamak amacıyla tercih edilmiştir. Yöntemin kullanımında yüz yüze görüşmeler ve iletişim araçları (ses kaydı yapılarak) da kullanılmıştır. Görüşmenin amacı veri toplamak olduğu düşünöldüğünde yüz yüze ya da iletişim araçlarıyla olmasının önemli bir etki etmeyeceği düşünölmüştür.

3.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmanın katılımcılarını amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak seçilmiştir. Samsun ilinin İlkadım merkez ilçesindeki devlet ortaokullarında kadrolu aktif çalışan 20 okul yöneticisinden oluşmuştur.

Bu çalışmada katılım için belirlenen ortaokulların maksimum çeşitlilik ölçütleri şunlardır:

- 1.Devlet ortaokulu olması
- 2.Ortaokul farklılıklarına yer verilmesi (ortaokul, ilkokul-ortaokul birlikte eğitim veren, imam hatip ortaokulu, imam hatip ortaokulu- ortaokul birlikte eğitim veren, işitme engelliler ortaokulu)
3. Yerleşim yerine göre farklılık göstermesi (köy okulları, merkezi okullar, mahalle okulları)
- 4.Okul gelirleri arasında farklılık olan okulların tercih edilmesi (kantin kira gelirleri, otopark gelirleri, farklı genel müdürlükler olması [Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü], veli- hayırsever bağışları)

Okulların belirlenmesi önceliktir. Sonrasında belirlenen okulların yöneticileriyaş, cinsiyet, mesleki kıdem, yöneticilikteki kıdem, branş, öğrenim durumu, görevigibi demografik değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Katılımcıların özellikleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Katılımcı Profili

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Mes. Kd.	Yön. Kd.	Öğr. Dur.	Branş	Görevi
K1	Erkek	64	42	39	Lisans	Fen Bil.	Okul Md.
K2	Erkek	36	15	9	Yük. Lis.	Fen Bil.	Okul Md.
K3	Erkek	44	22	15	Yük. Lis.	Din Kült.	Okul Md.
K4	Erkek	54	22	15	Yük. Lis.	Türkçe	Okul Md.
K5	Erkek	42	19	16	Lisans	Sınıf Öğr.	Okul Md.
K6	Erkek	42	22	6	Lisans	Fen Bil.	Okul Md.
K7	Erkek	42	21	18	Yük. Lis.	Tek. Tas.	Okul Md.
K8	Erkek	36	17	5	Lisans	Türkçe	Okul Md. Yrd.
K9	Erkek	40	17	5	Lisans	Türkçe	Okul Md. Yrd.
K10	Erkek	39	15	4	Lisans	Türkçe	Okul Md. Yrd.
K11	Erkek	46	26	12	Yük. Lis.	Fen Bil.	Okul Md.
K12	Erkek	38	15	12	Yük. Lis.	Fen Bil.	Okul Md.
K13	Erkek	42	22	12	Lisans	Sosyal B.	Okul Md. Yrd.
K14	Erkek	41	18	6	Lisans	Türkçe	Okul Md. Yrd.
K15	Erkek	53	32	30	Yük. Lis.	Sosyal B.	Okul Md.

K16	Erkek	48	26	16	Yük. Lis.	Sosyal B.	Okul Md.
K17	Erkek	43	15	3	Lisans	Türkçe	Okul Md. Yrd.
K18	Erkek	43	21	7	Lisans	İngilizce	Okul Md.
K19	Erkek	50	30	14	Yük. Lis.	Türkçe	Okul Md.
K20	Erkek	38	15	7	Lisans	Fen Bil.	Okul Md.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreni Samsun ili İlkadım ilçesinde 2020-2021 eğitim-öğretim yılında devlete bağlı resmi ortaokullarda kadrolu görev yapan okul müdürleri ve okul müdür yardımcılarında oluşmaktadır.

Çalışma nitel bir araştırma olarak desenlenmiş olduğundan örneklem ve evren değerlendirme biçimine gidilmemiştir. Ortaokulların seçiminde sosyo-ekonomik çevreleri, fiziksel yapıları, öğrenci-öğretmen sayıları, ortaokul farklılıklarına yer verilmesi, yerleşim yeri özellikleri gibi farklılıkları içeren okullar ele alınmıştır.

Bu kapsamda, araştırma evreni olarak Samsun İlkadım ilçesinde 17 devlet ortaokulu belirlenmiştir. Çalışma grubunu bu okullarda görev yapan 14 okul müdürü ve 6 okul müdür yardımcısı olmak üzere toplamda 20 kişi belirlenmiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Formun birinci bölümünde yöneticilerin kişisel özelliklerini içeren sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise okul yöneticilerinin finansman kaynakları ve yönetiminde yaşadığı sorunlar ve çözümlerine ilişkin yönetici görüşleri sorulmuştur.

Araştırmada gerçekçivilerin elde edilmesi oldukça önemlidir. Bunun sağlanması adına okulların seçimleri en önemli etken olabilir. Farklı kriterler sergilenmeye çalışılmıştır. Sosyo-ekonomik çevreleri, fiziksel okul yapıları, öğrenci-öğretmen sayıları, yerleşim yeri özellikleri, veli profil yapıları gibi açılar düşünülerek farklı özellikler sergileyen okullar tercih edilmeye çalışılmıştır.

3.5. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması sürecinde 20 okul yöneticisinden 6 kişiyle yüz yüze görüşme yapılabilmiş, 14 okul yöneticisiyle de iletişim araçları kullanılarak (ses kaydı yapan programlar üzerinden) yapılmıştır. Ses kayıt programlarının yüz yüze görüşmelerde ve iletişim araçlarının kullanımında farklı programlar tercih edilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşme süresi toplam 135 dk şeklinde kaydedilmiştir. Yüz yüze görüşme ortalama süresi 23 dakikadır. İletişim araçları kullanılarak görüşülen kişi sayısı 14 olup toplam görüşme süresi 366 dakikadır. İletişim araçlarıyla görüşülen kişilerin ortalama süresi 26 dakikadır. İki ayrı görüşme süresinin ortalaması 25 dakikadır. Bu ses kayıtlarının yazıya dönüştürülmesi bilgisayar programı yardımıyla sağlanmıştır. Ayrıca ses kayıtlarının doğru ve eksiksiz yakın çeviri yaptığı kabul edilmiştir. Görüşme yapılacak kişilerde pandemi nedeniyle endişe ve kaygı yaratmamak hedeflenmiştir. Yüz yüze görüşmelerde pandemi tedbirleri alınarak gerekli hassasiyet gösterilmeye çalışılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunun yanında doküman incelemesi de yapılarak veri toplama sürecine katkı sağlanmıştır. Ayrıca gözlemin de canlı (görüntülü veya sözlü) görüşmelerde kullanılabileceği düşünülmüştür. Daha verimli olması adına soruların açık anlaşılır olması ve gerek duyulursa ek sorularla konunun anlaşılabilirliği artmış olacaktır.

Hazırlanan sorular Türkiye’deki resmi ortaokul yöneticilerinin eğitim finansmanın dağılımıyla ilgili değerlendirme yapmasını, okulunda finansman kaynaklarının yönetimiyle ilgili yaşanan sorunların değerlendirilmesi, psikolojik etkilerini irdeleyerek çözüm önerileri getirmesi temeline dayanan sorular hazırlanmıştır. Görüşmeye katılacak kişilerin rahat ve kaygısını en aza indirmek için bazı açıklamalar yapılmıştır (görüşmecisi adı, okul isminin yer almayacağı şeklinde). Bir sorunun çözüme ulaştırılması için görüşlerine başvurulduğu ifade edilerek görüşmeciler yüreklendirilmek istenmiştir. Ortaokulların finansman sorunlarına dikkat çekmek bu alana gerekli katkıyı sunma isteği ifade edilmiştir. Sorular şu şekilde belirlenmiştir.

- ✓ Okul yöneticileri, MEB bütçesinin ekonomik dağılımına yönelik görüşleri nelerdir?
- ✓ Okul yöneticilerinin okul finansman kaynaklarına erişiminde ve yönetiminde yaşadığı sorunlar nelerdir?
- ✓ Finansman kaynaklarının okul yönetimine olumlu / olumsuz psikolojik etkileri nelerdir?
- ✓ Okul yöneticilerinin okul finansman kaynaklarında ve yönetiminde yaşadığı sorunlara yönelik çözüm önerileri nelerdir?

Bu araştırmada kullanılmak üzere hazırlanan sorular yarı yapılandırılmış gürüşme formunda hazırlanmıştır. 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Samsun ili İlkadım merkez ilçesindeki devlet ortaokullarında kadrolu görev yapan 20 okul yöneticisine 01 Aralık 2020 - 13 Aralık 2020 tarihleri arasında (6 okul müdürüyle yüz yüze [01 Aralık- 04 Aralık], 14 okul yöneticisiyle de [5 Aralık - 13 Aralık] pandemi nedeniyle iletişim araçlarının kullanılmasının daha uygun olacaklarını beyan etmesi üzerine telefonla aramalar gerçekleştirilmiştir) yapılmıştır. Katılımın gönüllülük esasına dayanmıştır. Ayrıca okul yöneticileri böyle bir çalışma içinde yer almaktan mutlu olduklarını ifade etmişlerdir.

3.6. Verilerin Analizi

Nitel bir çalışma olan bu projede dokümanların incelenmesi içerik analiziyle gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi, metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir. Bu yorumlar, mesajın göndereni, mesajın kendisi ve mesajın alıcısı hakkındadır (Weber: 1989: 5).

İçerik analizinin farklı alanlarda kullanılan temel bir araştırma aracı olduğu görülmüştür. Bu alanların hepsi içerik analizini farklı farklı tanımlamışlardır. Hepsinin üzerinde durduğu iki nokta vardır: Yöntemin “ sistematik” ve “ tarafsız” olması gereği üzerinde durulmuştur.

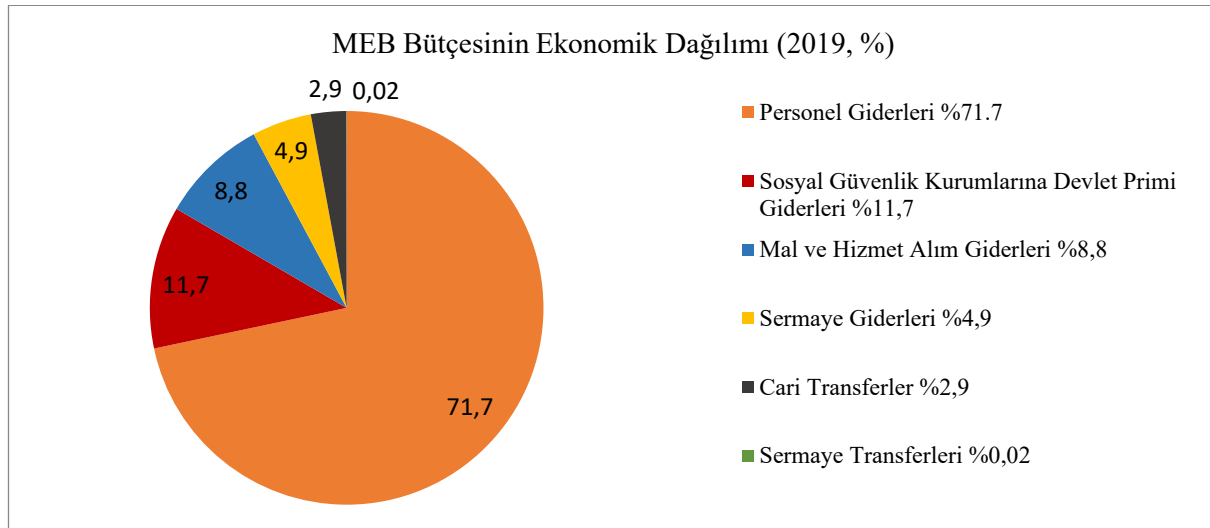
Verilerin analizi, sorulara verilen cevapların ana başlıklar halinde sınıflandırılması ve alt sorunlara da yer verilmesi şeklinde düşünölmüştür.

4. BULGULAR VE YORUM

Araştırma projesine katılan 20 okul yöneticisinin gürüşme kayıtları yazılı veri haline getirilmiştir. Gürüşme formunda yer alan sorulara verilen cevaplar soru soru ele alınmıştır. Okul yöneticilerinin eğitimin finansmanı kapsamında verdikleri cevaplarla ortaokulların finansman kaynaklarında ve yönetiminde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri getirmek amaçlanmıştır.

4.1. Birinci araştırma sorusuna ilişkin (alt problem) bulgular (Okul yöneticileri, Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin ekonomik dağılımına ilişkingürüşleri nelerdir?)

MEB bütçesinin dağılımıyla ilgili görüşmecilere istemeleri halinde bilgi verilebileceği ifade edilmiştir. Gürüşmecilerin tamamı bilgi istemiştir. Hiçbir olumlu olumsuz ifade kullanılmadan anlaşılır yavaş yavaş okuma gerçekleştirilmiştir. Bilgi vermenin faydalı olup olmadığı ilgili sorunun bitiminde sorulmuştur. Katılımcıların hepsi faydalı olduğunu ifade etmiştir.

Kaynak: MEB 2019 Yılı Bütçe Teklifi ve Bağlı Cetveller. Oranlar, ERG tarafından hesaplanmıştır.

MEB bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçeye Oranı 2019 yılında %11,84, 2020 yılında %11,45 olduğu bilgisi,

MEB bütçesinin ekonomik dağılımı 2019 % oranlarıyla ilgili olarak

a. % 71,7 Personel Giderleri (MEB personelinin maaş ve özlük hakları)

b. %11,7 Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderlerine (MEB personelinin maaş ve özlük haklarına ilişkin prim ödemeleri)

c. %8,8 Mal ve Hizmet Alım Giderleri (MEB' e bağlı okul ve kurumların elektrik, su, yakacak, kırtasiye, personel yolluk giderleri, mahkeme harç ve görev giderleri, hizmet alımı, menkul mal alımları, gayrimenkul mal bakım ve onarımları ve öğrenci tedavileri)

d. %2,9 Cari Transferlere (MEB' e bağlı pansiyonlu okullar ile yurt dışında eğitim gören öğrencilerin beslenme ve barınma ihtiyaçları)

e. % 4,9 Sermaye Giderlerine (MEB' e bağlı okul ve kurumların bakım, onarım ve donatımı ve yeni yapılacak okullar)

f. %0,02 Sermaye Transferlerine (MEB' in yurtdışı transferleri için yaptığı harcamaları veya bu harcamalar için ayrılan kaynak)

(MEB 2019 Yılı Bütçe Teklifi ve Bağlı Olduğu Oranlar)

MEB bütçesinin ekonomik dağılımına ilişkin bulguların aşağıda belirlenen alt bulguları oluşmuştur.

Genel bütçeden ayrılan payın arttırılması gerekir alt bulgusu % 75 oranındadır (K1, K2, K4, K5, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16,K18, K19, K20).

K1: “ Milli Eğitim Bakanlığının personel sayısının çok olması bu doğrultu da çok pay alması gerekir.”

K16: “MEB bütçesi genel bütçeye oranının en az %25 olmalıdır.”

K10: MEB bütçesinin aldığı pay bakanlıklar arasında en yüksek paya sahip olmalıdır.

Genel bütçeden alınan payın yeterli olduğu düşünüyorum alt bulgusu %30 oranındadır (K3, K6, K7, K8, K17).

K17: Bakanlıkların bütçe dağılımıyla ilgili birçok uzman çalışıyor. İhtiyaç olsaydı onlar arttırırdı.

MEB bütçesinin ekonomik dağılımını doğru bulmuyorum alt bulgusu % 70 oranındadır (K1, K2, K4, K5, K15, K11, K9, K10, K12, K13, K14, K20, K18, K19)

K18: MEB bütçesinin içerisinde personel giderleri kaleminin kesinlikle olmaması gerekir. Okulları ilgilendiren başlık sayısı 2 tanedir. Diğerleri geneli ilgilendirmektedir.

K10: MEB bütçesinin ekonomik dağılımına kesinlikle yeni başlıklar eklenmelidir. Bunların ilki 21.yy becerileriyle öğretmenlerin gelişimleri sürekli hale getirilmelidir.

K20: MEB bütçesi daha modern anlayışı temsil etmesi gerekir. Öğrencilerin her açıdan gelişimi için okullara mutlaka kaynak ayrılmalıdır.

MEB bütçesinin ekonomik dağılım başlıklarından Sermaye Giderlerinin yapısının değiştirilmesi gerektiği alt bulgusu % 70 oranındadır (K19, K12, K13, K14, K15, K11, K10, K16, K9,K5, K2, K4, K18, K1, K20). Sermaye giderlerinin pay olarak arttırılması ve yeni yapılacak okullar ile mevcut okulların bakım, onarım ve donatım başlığının ayrı kalemler olarak ele alınması genel olarak vurgulanmıştır.

K15: 2020-2021 eğitim öğretim yılının başında okula 4 yeni şube açtık. Sınıfların donatım malzemelerini talep ettik ancak önceliğin yeni okullar oluşu ifade edildi. Mevcut okullar ile yeni yapılacak okulların kullandığı kaynaklar ayrı olsa bu talebimi karşılardım.

K18: Okulun dış cephesini boyatmak için çok ucuza bir usta buldum. Boya parasını da ilçeden istediğimde yeni okullara kaynakların aktarıldığını ifade ettiler.

K11: Okul binamız 2-3 yıllık bir bina ancak mutlaka müteahhit tarafından eksik bırakılan bir şeyler çıkıyor. Bu durumu aralık ayında bakım, onarım adı altında MEBBİS modülünden talep ediyoruz ancak gelmiyor. İlçe veya ilden istediğimizde kaynak olmadığını, yeni yapılan okulların öncelikli olduğu okullarda hiçbir şeyin olmadığı ifade ediliyor. Talebimiz gerçekleşmiyor.

K1: Kişisel ilişkilerimiz geçmişten gelen dostluklarımızı kullanarak bazı eksiklerimizi tamamlamaya çalışıyoruz. Yöneticilerin gerçekten yapacakları şeyler çok sınırlı oluyor. Bunu da bizlere söylüyorlar. Yeni açılan okullarda bir an önce eğitim-öğretim faaliyetlerini başlatmak için tüm öncelik yeni okullara veriliyor. Bunu yapmakta da biraz mecburlar. Ellerindeki kaynaklar sınırlı. Bunu da önceliklere göre dağıtmaları gerekir.

K14: Okulumuzun binası yeni. Akıllı tahtalar bazı sınıflarda uyum sağlamadı. Duvarların bazı yerlerini tuğlayla örülmesi lazım. Talep ettik ama olmayınca hayır severlerle çözdük. Çünkü biz de artık yeni okul statüsünden çıkmıştık.

4.2.İkinci araştırma sorusuna ilişkin (alt problem) bulgular (Okul yöneticilerinin, okul finansman kaynaklarına erişiminde ve okul finansman kaynaklarını yönetimde yaşadığı sorunlar nelerdir?)

Okul finansman kaynaklarında ve yönetiminde yaşanan sorunlar çok çeşitlilik göstermektedir. Bu yüzden belli başlıklar altında toplanarak görüşler yansıtılacaktır. Okul yöneticileri tarafından ifade edilen her soruna yer verilmeye çalışılacaktır. Bu soru ve alt bulgularda yüzdeler oranlama yapılmayacaktır. Ana başlıklar: Okul kaynaklı yaşanan sorunlar, Milli Eğitim Bakanlığı kaynaklı sorunlar ve diğer sorunlar

Okul Kaynaklı Sorunlar

Okul Aile Birlikleri Kaynaklı Sorunlar:

OAB'ın mevcut yönetsel yapısı (üye sayısının çokluğu, banka işlemleri zorunlulukları, TEFBİS kayıtları vb.) kaynaklı sorunlar (K2, K3, K4, K5, K8, K9, K10, K11, K12, K15, K16,K18,K19).

OAB yetkileri ve yasal çalışma alanlarının okul yönetiminin üzerinde düşünülmesine neden olan sorunlar (K2, K3, K4, K5, K8, K9, K12, K15, K16, K18, K19).

OAB denetiminin yapılırken okul yönetiminin denetlenmesi, okul aile birliğinin denetiminin dışında tutulması, yasal bir bağlayıcılığının olmaması (K5, K8, K9, K12, K15, K18, K19).

OAB seçimleri okulların bulunduğu çevrelerin sosyo-ekonomik koşullarına göre ya katılımın olmaması ya da çok isteklilerin bulunması (K20, K10, K5, K9, K3, K2, K16, K15)

OAB yerine alternatif bir yapı kurulmalıdır (K16).

OAB güç çatışmasına sebep olabiliyor (K12, K19, K18, K20, K15).

OAB finansman kaynaklarının oluşturulmasında okul yönetimi daha aktif olarak yer almaktadır. Bunun için harcama yetkilisi de okul müdürü olmalıdır (K18, K12, K19, K16, K20, K15, K4).

K12: Okul aile birliklerinin resmi gelir kaynakları okul kantin kiralaları, gönüllü veli bağışları, hayır sever yardımları gibi alanları kapsar. Okul yönetimi okul aile birliklerinin gelirlerini artırmak için sürekli gayret halindedir. Tüm resmi işlemler süreçlerinden alın da denetim süreçlerini kapsayacak şekilde her alandan okul yöneticileri sorumludur. Ancak resmîyette okul yöneticilerinin harcamaya yetkili değildir. Bu durum mevcut okul aile birliklerinin okula yardım mı ediyor yoksa okul yönetiminin önüne mi geçiyor iyi değerlendirmek gerekir. Okulda kermes yapıp gelir sağlamak için öğretmen arkadaşlarla birlikte karar aldık. Bu kararın alınmasından bir gün sonra okul aile birliği başkanı arayıp: “ Hoca kermes yapacaktıydınız. Haberimiz yok. Hayırdır.” şeklinde üslupsuz bir şekilde soru sorma hakkını kendinde bulabiliyor.

K18: Okul aile birliklerinin (OAB) yönetim yapısı ve yönetmelikteki hali değiştirilmelidir. Okul aile birliklerine belli tutarda para sürekli olmalıdır. Okul müdürü bunu harcamada yetkili olmalıdır.

K19: OAB tamamen derhal kaldırılmalıdır. Okul yöneticileri işi yapıyor ama harcama yetkisi verilmiyor. OAB harcama yetkilisi okul müdürü olmalıdır.

K20: OAB'ın seçiminde gönüllü bulmakta zorlanıyoruz. Siz sadece imza atmaya gelin yeter diyerek mecbur olan sayıları doldurmaya çalışıyoruz. Bunu yaparken bazen öyle kişilerle karşılaşıyoruz ki okul yöneticisinin sabrı resmen sınanıyor. Örneğin okul aile birliği denetmen üyesi bir gün okula gelip: “ Bugün işim yok. Okula denetime geldim. Kahvem söyleyin. Evrakların hepsini de masaya getirin inceleme yapacağım.” şeklinde durumlarla karşılaşabiliyoruz.

K16: OAB'ın kuruluş amaçları okul yöneticilerine yardımcı olmak onları parasal konularda yormamak şeklindedir. Büyük bir oranla böyle olmuyor. Çalıştığım okullarda böyle olanına rastlamadım. Okul aile birliklerinin zorunlu kalabalık yapısı tamamen kaldırılmalıdır. Bunun yerine harcama yetkisi olmayan sadece iletişim amacıyla ve yapılan etkinliklere yardımcı olacak sınıf anneleri bunların da içlerinden seçtikleri “Veli Temsilcisi ” modeli uygulanabilir.

K15: OAB'ın yetki alanını iyi belirleyip bu doğrultuda hareket etmezseniz okulun müdürü olup her şeyi yönetmeye kalkar. Okul yöneticisi paydaşlarının gözünde gücünü yitirdiği zaman okulda sorunlar çıkmaya başlar.

Okul Bütçesi Kaynaklı Sorunlar:

Ortaokullar finansman kaynaklarına erişimde en çok zorluk çeken eğitim kademesidir çünkü ilkokullarda veli desteğinin finansman sorunlarının çözümünde yeterli olduğu, liselerin bütçesinin olduğu bulgusuna (K1, K2, K3, K4, K5, K9, K10, K11, K12, K15, K18, K19, K20),

İmam hatip ortaokulu (iho) ve özel eğitim ve rehberlik genel müdürlüğüne bağlı ortaokulların finansman kaynağında zorluklar yaşamadığı kırtasiye ve temizlik malzeme alımlarının MEB tarafından ödenekle geldiği bulgusuna (K7, K8, K13, K14, K4, K16),

Finansman temini okul müdürünün asli görevi olmadığı gibi eğitim-öğretim süreçlerini de ikincil pozisyona düşürebilir bulgusuna (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12,K13, K14,K15, K16, K18,K19, K20),

Okullarda personel yetersizliği nedeniyle yarı zamanlı ve tam zamanlı personel çalıştırmaya yönelik maliyetlerin artması ve yasal sorumlulukların artması bulgusuna (K1,K4,K9, K10, K11, K12, K15, K18, K20),

Okulların bulunduğu sosyo-ekonomik çevre farklılıkları, gelir kaynakları çeşitliliğine göre okullar arasında ekonomik fırsat eşitsizliği bulgusuna (K3, K4, K5, K8, K9, K11,K18, K19),

Türkiye'de Eğitimin Finansmanı ve Eğitim Harcamaları Bilgi Yönetim Sistemi (TEFBİS),

Mali Yönetim Sistemi (MYS), Kamu Harcama ve Muhasebe Bilişim Sistemi (KBS), Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri (MEBBİS) Ödenek Talep Formu alanlarında teknik yetersizliklerin giderilmesine ilişkin rehberlik ve seminerler verilmesi gereği bulgusuna (K5, K11, K16),

Okulların mali kaynakları okul kantin kira sözleşmelerinin tam yıl üzerinden yapılmaması (kantin kiralarının % 10'u İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne ve % 10 ' u İl Milli Eğitim Müdürlüğüne ayrılmaktadır) , ana sınıfı açılmasının her ortaokul için fiziksel ve çevresel olarak uygun olmaması (ana sınıfı olan okullarda aylık aidatlar valilik tarafından belirlenmesi, 2 ay ödeme yapmayan öğrencinin ilişkisinin kesilmesi yönetmelikte olmasına rağmen yapılamaması) okulların düzenli gelirlerinin azalması ve dönemsel ödemelerin çoğalması bulgusuna (K19, K18, K15),

Eğitim hizmetlerine bütçe ayrılmadığı için bütçe kalemleri arasında transfer yapmak zorunda olduğu bulgusuna (K4,K7,K8,K10,K13, K16),

Talep edilen herhangi bir ödenek cevabı ortaokul yöneticileri harcama yetkilisi olmadığı için gelmediği, ödenek takibinin ilçe ve illerden yapmak zorunda kalındığı bununda takip sürecini zorlaştırdığı bulgusuna (K18, K20, K5),

Kırtasiye bütçe kalemlerinin sınırlılığı TEFBİS' e girişlerde yaşanan zorluk bulgusuna (K6, K14),

Velilerin okula bağış yapmakta olumsuz tutumu okulun finansmanını olumsuz etkilemesi, kermes, yıl sonu etkinlikleri gibi maddiyat içeren konulara olumsuz yaklaşımı bulgusuna(K15,K18, K19, K20,K9, K10,K11,K1,K2, K3, K12),

K15: Okulu finansman kaynakları veli bağışı, yerel kaynaklardan kesinlikle uzaklaşmalıdır. Okul müdürü asli görevini yapmalıdır.

K5: Bilmemiz gereken o kadar teknik konu var ki! Bu alanlar sürekli iş yapmadığımız için unutuluyor.

K18: Pandemi süresince öğrenci olmadığı için çok giderimiz olmadı ancak yapmamız gereken çoğu işlerinde finansman kaynaklarını temin edememe endişesiyle başlamadık.

K9: Velilerden gönüllü bağış istemek bile zorlayıcı geliyor. Sonrasında bağış yapan veli çocuğu için farklı uygulamalar isteyebiliyor.

K4: Okulumuzun bulunduğu çevre sebebiyle güvenlik görevlisi çalıştırmak faydalı olacaktır ancak yeterli kaynağı her ay düzenli bulamama endişesiyle çalıştıramıyoruz. Bazen olumsuz yansımalarını da görüyoruz.

Bakanlık Temelli Sorunlar

Ortaokulların bütçesinin, bütçe kalemlerinin kısıtlı olması, okullara ulaşmasında sorunlar yaşanmasına ait bulgulara (K4, K8, K9, K10, K11, K12, K15, K18, K20),

Bütçe yönetiminin kullanımında okul müdürlerine yetki verilmemesi, harcama yetkilisi olarak atanmaması sorununa ait bulgulara (K1, K2,K4, K8, K10,K12, K15)

Bütçe yönetiminde uzmanlaşmama bütçenin yönetiminde teknik yeterlilikleri edinememe sorununa ait bulgulara (K5, K11, K16, K20)

Donanım, onarım, tamirat, tadilat giderleri için yetersiz kaynakların oluşturduğu sorunlara ait bulgulara (K1, K2,K3, K4, K8, K9, K10, K11, K12, K15, K18, K20)

Özel sektör ve sivil toplum iş birlikleriyle eğitim kurumlarının finansmanına destek sağlanması MEB protokolleriyle yapılmalıdır bulgusuna (K10, K12, K15)

K12: MEB okullara sosyal etkinlikler için mutlaka bütçe ayırmalıdır. Çünkü okullarda pandemi öncesi sürekli faaliyetler olmaktadır. Bilgi yarışmaları, kitap fuarları, sergi vb. okul dışı birçok etkinlik için para gerekiyor. Bunların temininde zorluklar yaşıyoruz. Bazen de katılım sağlanmaması yolunda karar verilebilir.

K15: Bakanlık düzeyinde okul kademeleri arasında dengeli bir dağılım olduğunu düşünmüyorum. Bizlere yansması bu şekilde gerçekleşmiyor. Ortaokullar bu manada en dezavantajlı kademedir.

K1: MEB' in okullara ayırdığı bütçeyi okulların gider kalemlerinin çeşitlendiği bu dönemlerde artırması kaçınılmazdır.

Diğer Sorunlar

Okul yöneticilerinin görev tanımı tekrar yapılarak Genel İdari Hizmetler Sınıfına alınmalıdır. Bu şekilde daha verimli işler yapılabilir. (K1, K18, K11)

K15: Okulun bulunduğu sosyo- ekonomik çevrenin iyi olması veli bağışını artırmıyor aksine azaltıyor. Ayrıca bu tür veliler sürekli şikayet ederek okul iklimlerini çok olumsuz etkiliyor.

4.3.Üçüncü araştırma sorusuna ilişkin (alt problem) bulgular (Okul finansman kaynaklarının durumu okul yöneticilerine olumlu / olumsuz psikolojik etkileri nelerdir?)

Olumlu ya da olumsuz psikolojik bir etki mutlaka yaratıyor bulgusuna (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12,K13, K14,K15, K16, K18,K19, K20),

Finansman kaynakları okul yöneticilerini düşündürülebilir ancak olumlu olumsuz etkilemez bulgusuna (K17)

Olumlu psikolojik etkileri okul yöneticisini personelin, öğretmenin, öğrencinin ve velinin gözünde daha güçlü kılıyor, olumlu yönde iletişim geliştiriliyor bulgusuna (K2, K4, K18, K15, K9, K11, K10)

Okul yöneticisi finansman kaynaklarının temin edilmesi sürecinde asli görevi olan eğitim-öğretimi ikincilleştirebilir bulgusuna (K2,K3, K4, K5, K8,K9, K10, K11, K12,K15, K18, K19, K20)

Bütçeleri olan resmi ortaokulların okul yönetiminin daha mutlu olabileceği bulgusuna (K4,K6, K7, K8, K10, K13, K14, K16)

İHO lar velilerden bağış isterken daha teslimiyetçi davranabiliyorlar bulgusuna (K14)

K20: Yeni okul binasına taşındıktan sonra çevre esnafı ziyaret ettik. Faturalardan bir kısmını

da esnafa ödetme amacıyla. Gittiğimiz esnaf ziyaretinde 2 adet fatura olduğunu birinin 5000 TL, diğerinin ise 2500 TL olduğu hangisini ödemek isterseniz şeklinde sorduğum soruya sadece 1000 TL verebileceğini ifade etti. Bunun üzerine bağışçıya güler yüzlü bir şekilde 2500 TL olan faturayı ödemesi noktasında telkinde bulunmak istedim. Bağışçı: “ Hocam gönül işinde pazarlık olmaz.” cevabı okul yöneticilerinin bağışçı bulurken ne kadar zorlandığımızı ve bulduğumuzda da ne denli ısrarcı olabileceğimizin cevabı okul yöneticilerinin içinde bulunduğu zorlukları gösteriyor.

K16: Okulun ihtiyaçları için OAB başkanıyla birlikte çevremizde yer alan bir un fabrikasının sahibiyle görüşmeye gittik. Bağışçı camilere yaptığı yardımları tüm detaylarıyla anlattı. Yardımla ilgili şöyle bir ifade kullandı: “ Müdürüm şu an çok para veremem. Az da versem bana yakışmaz.” Bu ifade okul yöneticisinin bulunduğu konumun değersizleştirildiğini göstermektedir.

K6: Okul finansman kaynaklarının kullanımında öğretmenlerle birlikte hareket ediyoruz. Bu durum öğretmen arkadaşları da sürecin içerisine katıyor ve desteklerini alıyoruz. Okulun parası varsa harcama yapıyoruz yoksa harcama yapmıyorum. Eğitim finansmanın kullanımı olumlu ya da olumsuz inanılmaz etkiliyor. Olumlu etkilemesi için öncelik sıralamasını iyi yapıp sorun yaşamıyorum.

4.4.Birinci araştırma sorusuna ilişkin (alt problem) bulgular (Okul yöneticilerinin, okul finansman kaynaklarına erişiminde ve okul finansman kaynaklarını yönetiminde yaşadığı sorunlara yönelik çözüm önerileri nelerdir?)

Okul finansman kaynaklarının temininde ve yönetiminde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri belli başlıklar altında toplanarak görüşler yansıtılmaya çalışılacaktır. Okul yöneticilerinin ifade ettiği her çözüm önerisine yer verilmeye çalışılacaktır. Ana başlıklar: Eğitim Finansmanı Politikasının Değişmesi, Yönetim Yapısı Kurulması, Teknik Yeterlilik Kazandırılması, Kaynakların Verimli Kullanılması

Eğitim Finansmanı Politikasının Değişmesi

Ortaokulların MEB' den aldığı kaynak hem artırılmalıdır hem de harcama yetkilisi okul müdürü olmalıdır bulgusuna (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12,K13, K14,K15, K16, K17,K18,K19, K20),

OAB' ların yapısında değişikliğe gidilmesi, okul yöneticilerini tek yetkili kılınarak güçlendirilmesi bulgusuna (K2, K3, K4, K5, K8, K20, K9, K10, K11, K12, K15, K16,K18,K19)

Veli bağışlarının yasallaşması ve şikayete konu olmaktan çıkarılması bulgusuna (K2, K3, K4, K5, K8, K20, K9, K10, K11, K12, K15, K18,K20)

Yönetim Yapısı Kurulması

İl ve İlçe Milli Eğitimlerde okulların ihtiyaçlarını tespit eden bir çözüm merkezi kurulmalıdır bulgusuna (K1,K2, K3, K4, K5, K8, K20, K9, K10, K11, K12, K15, K18,K19,K5,K7)

Okul ihtiyaçlarının türlerine göre İlçe ve İl Milli Eğitimlerde çözüm merkezi birimleri okullardan gelen taleplerin hızlı çözümü için sahada olmalıdır bulgusuna (K1,K2, K3, K4, K5, K8, K20, K9, K10, K11, K12, K15, K18,K19,K5,K7)

Ödeneklerin takibini okul yöneticisi kendisi yapabilir yetkinliği olmalıdır bulgusuna (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12,K13, K14,K15, K16, K17,K18,K19, K20),

Teknik Yeterlilik Kazandırılması

Okul yöneticilerine finansman içeren panellerle ilgili seminerler planlanarak eksikler giderilmelidir bulgusuna (K5, K11, K16, K20)

Okullarda finansman uzmanı görevlendirilmelidir bulgusuna (K1,K11)

Kaynakların Verimli Kullanılması

Okulun eksikleri ve önceliklerinin tespit edilmesinde ekip kurulmalıdır bulgusuna (K1, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K10, K11, K12,K13, K14,K15, K16, K17,K18,K19),

Öğretmenlerin mesleki gelişimi için okullara her yıl ödenek ayrılmalıdır bulgusuna (K2, K3, K4, K5, K7, K8, K9, K10, K11, K12,K13, K15, K16, K17, K19 K20),

Okulların gelir kaynakları incelenerek öğrenci başına direkt okula her yıl ödenek ayrılmalıdır bulgusuna (K2, K3, K4, K5, K8, K9, K10, K11, K12, K15, K16,K18,K19, K20),

İl veya İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri aracılığıyla okulların yıl sonu mali tabloları incelenerek gelir kaynağı yüksek okullardan belli bir oranda geliri olmayan okullara para aktarımları yapılmalıdır bulgusuna (K18)

Okul dışında yapılan etkinlikler için okullara doğrudan her yıl para yollanmalıdır bulgusuna (K10, K11, K20, K4, K9, K12)

İHO'larda bütçedeki kalem sayısına eklentiler yapılarak çeşitlilik artırılmalıdır bulgusuna (K4, K7, K8, K10, K14,K16),

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma çalışmasıyla okul yöneticilerinin eğitim finansmanı kaynaklarının dağılımı, yönetimi, yönetimi esnasında yaşanan psikolojik etkilenme süreçleri ve bunlara ilişkin görüşlere yönelik öneriler sunulması amaçlanmıştır.

Okul yöneticileri Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin ekonomik dağılımını büyük oranda doğru bulmadığı ve MEB bütçesinden ayrılan payın artırılması gerektiği düşüncesi etrafında toplanmıştır. Okulların çok ihtiyaç duyduğu alan onarım, tamir, bakım vb. yer aldığı kalemde yeni okulların yapımının da bulunmasının doğru bulunmadığı görüşüne varılmıştır. MEB bütçesinin ekonomik dağılımında sermaye giderlerini mevcut okulların ihtiyaçları ve yeni okulların yapımı gibi başlıklara ayrılabilmesi ya da yeni bir başlık eklenmesi gereği ortaya çıkmıştır.Hoşgörür ve Aslan'a (2014) göre, müdürler kamu kaynaklarından eğitim ve öğretime ayrılan kaynak ve bu kaynakların okullara dağılımının yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Yetersiz kaynaklar, okul müdürlerinin pek çok alanda kısıtlamalar yaparak okulun gereksinimlerini ucu ucuna karşılayabilmesine neden olmaktadır. Ak'ın (1997) çalışmasında ise kamu bütçesinden ayrılan %4.61'lik payın diğer ülkelerle kıyaslandığında çok düşük olduğu ve özel idare bütçelerinden eğitime ayrılan payın da il düzeyinde eğitime yapılan yatırımları karşılamadığı ifade edilmiştir. Altuntaş'a (2005) göre okul müdürleri ilköğretim okullarının finansmanının birinci sırada "devlet

tarafından” ikinci sırada, “veliler” ve “devlet, belediyeler, il özel idareleri, gönüllü kuruluşlar ve veliler”, üçüncü sırada ise “il özel idaresi” tarafından karşılanması gerektiğini düşünmektedir.

Okul yöneticilerinin okul finansman kaynaklarına erişimlerinde ve okul finansman kaynaklarının yönetiminde yaşadığı sorunları okul kaynaklı yaşanan sorunlar, Milli Eğitim Bakanlığı kaynaklı yaşanan sorunlar olarak belirtmişlerdir. Okul kaynaklı sorunları da iki çatı altında toplanmıştır: “Okul aile birlikleri kaynaklı sorunlar” ve “okul bütçesi kaynaklı sorunlar” şeklindedir. Veli bağışlarıyla ilgili benzer sonuçlar görmek mümkündür. Özmen ve Yalçın'ın (2011) araştırmasına göre okulun finansman kaynağı açısından velilerden bağış alması, okulların sık sık başvurduğu bir uygulamadır. Öte yandan, çeşitli nedenler velileri bağış yapmaktan uzak tutmaktadır. Bağışların toplanması ve kullanılmasında okul yönetiminin etkisizliğine ilişkin ulaşılan bulgular elde edilmiştir. Üstelik bulgular okul yöneticilerinin, bağışların amacına uygun kullanılması, okul yönetimine duyulan güven eksikliği, farklı isimler altında sıklıkla para istenmesi, toplanan bağışların denetlenmemesi vb. hususlarda özeleştirme yapmadıklarını da ortaya koymaktadır. Bağışların etkili kullanılmadığına yönelik söylentiler, velilerin söylentiler yoluyla birbirini olumsuz etkilemesi; yazılı ve görsel basının aleyhte haberleri vb. olumsuz propagandanın bağışlar üzerinde olumsuz etkisi bulunmaktadır. Alanyazın ve bu araştırma bulguları okul çevresinin eğitim finansmanına katkı sağlarken olumsuz görüşlerinin öne çıkması nedeniyle okul yöneticilerinin okul çevresinin beklentilerinin yönetiminde en çok yakın çevresinden başlayarak çevresini genişletmeye çalıştıkları ya da risk alma oranlarının düşük olduğunun göstergesi olabilir. Alpay'ın (2011) araştırmasında ise okul müdürlerinin tamamı okulun ihtiyaçlarını bütçe dışı kaynaklardan sağladıklarını belirtmektedirler. Öte yandan Türkiye’de öğrenci başına yıllık harcama miktarı OECD ortalamalarının altında seyretmektedir. Merkezi idare, milli bütçeden sağladığı kamu kaynaklarını, faaliyet ve çalışan, eğitim materyali gibi personel masrafları için kamu kurumlarına ve (özel eğitimdeki öğrenciler için) özel kuruluşlara ayırmaktadır. Eğitim reformlarının finansmanı hükümetin yanı sıra uluslararası örgütler, özel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sağlanmaktadır. Genelde eğitime yapılan harcamaların toplamı OECD ortalamasının daha gerisindedir. Gelir kaynaklarının sınırlılığı okul yöneticisini farklı arayışlara mecbur bırakmaktadır. Özmen ve Yalçın'a (2011) göre kamu kaynaklarından ayrılan ödeneklerle ihtiyaçlarını karşılayamayan eğitim kurumları, ihtiyaçlarını karşılamak için kamu dışından finans desteği sağlamanın yollarını aramaktadırlar.

MEB kaynaklı yaşanan sorunlar bütçe kalemlerinin kısıtlı olması, okullara doğrudan ulaşmaması, okul yöneticilerinin tek yetkili olmaması, bütçe yönetiminde teknik zorluklar başlıklarında yoğunluk oluşmuştur. Alpay'ın (2011) çalışmasında okul müdürlerinin ortaöğretime devlet tarafından ödenek verilmesi eleştirmeleri ve bu tür ödeneğin ilköğretime verilmesinin gerektiğini belirtmeleri ile bu araştırmanın bulgusu ile benzer doğrultudadır. Sonuç olarak okul kademeleri kendilerine özgü nitelik taşınması nedeniyle okul müdürlerinin görüşlerinde eğitim finansmanı politikalarından okulların bir kısmı olumlu etkilenmekte bir kısmı da olumsuz etkilenmektedir. Genel bütçeden kaynak ayrılan okullar nispeten avantajlı görülmekte iken kaynak ayrılmayan ya da daha az ayrılan okullar dezavantajlı görülmektedir. Çünkü okulların yarattığı kaynaklar süreklilik taşıyamamaktadır. Buna ek olarak bulgular, ilkököl ve ortaokul yöneticilerinin yanında genel lisede veya meslek lisesinde görevli olan katılımcıların da diğer kademelerin durumunu (ilkököl ve ortaokulların durumunu) değerlendirmede bu okulları dezavantajlı olarak görmelerini engellemesi açısından önemlidir. Bütçe yönetiminin teknik zorlukları üzerinde alan yazın araştırmaları da benzer düşünceleri göstermiştir. Özer, Demirtaş ve Ateş'in (2015) okul müdürlerinin bütçe yönetimine ilişkin yeterlilikleri inceleyen araştırmalarında okul müdürlerinin bütçe yönetimine ilişkin “iyi bir işletmeci olma, lider olma, asgari düzeyde muhasebe bilgisi olma, mevzuata hâkim olma” gibi yeterliklere sahip olması gerektiği ve bazı katılımcıların “vizyon ve misyon sahibi olma, ileri görüşlü olma ve iletişim kurabilme” gibi yeterlilikleri sıraladıkları görülmektedir. Aynı araştırmada genel nitelikteki bu özellikler ile bütçe yönetimi arasındaki ilişkiyi daha net görebilmek için, katılımcılara bu özelliklerin neden belirttikleri sorulmuştur. Katılımcılar ise, okul ihtiyaçlarının karşılanmasında çevre ile kurulan iletişimin ve misyon sahibi olmanın oldukça önemli olduğunu belirtirken bu durumu, etkili ikna ve iletişim becerilerinin okul ailetlerinin toplanmasında ya da veli desteğinin sağlanmasında yararı olduğu ile açıklamışlardır.

MEB 2023 Eğitim Vizyonu finansman ilkelerinde yer alan özel sektör ve sivil toplum iş birlikleriyle eğitim kurumlarının finansmanına destek sağlanması görüşü de Bottoms ve Schmidt-Davis'e (2010) göre gelecekte en büyük sorunlardan biri eğitim sisteminin ekonomik kısıtlılıklardır. Birçok ülkede daha keskin olarak öne çıkması muhtemeldir çünkü şimdi bile geçmişe göre sağlık, barınma ve endüstri talebi ile yarışır durumdadır. Son on yılda çok hızlı bir yükselme yaşanmıştır. Bu da eğer eğitimin daha iyi meslekler kazandırması ve daha çok çocuğun talebini karşılaması isteniyorsa eğitimcilerin ve eğitim planlamacılarının yeni kaynaklar bulabilmesi amacıyla eğitim finansmanını daha iyi öğrenmeleri gerektiğini göstermektedir. Fakat bu konudaki başarı yani daha büyük ve iyi eğitimsel sonuçlara ulaşma sahip olunan kaynakların dışında yeni kaynaklara daha çok ilgi gösterilmesini gerektirmektedir.

Okul yöneticileri finansman kaynaklarını yönetirken mutlaka psikolojik etkilenmeleri yaşadıkları görüşü ortaya çıkmıştır. Finansman kaynakları güçlü olan okullar olumlu etkileniyor. Bu olumlu etki okul yönetimini güçlü kılıyor, iletişimi güçlendiriyor fikri sergilenmiştir. Finansman kaynakları yetersiz olan okulların da psikolojik olarak olumsuz etkilendiği belirtilmiştir. Yaşanan olumsuz duygular farklı iletişim kazalarını, eğitim-öğretim önceliklerinizi ikincil düşünmesine neden olmamaktadır görüşü belirtilmiştir. Okulda yaşanan olumsuz psikolojik etkilenmelerin ev yaşamına da transfer edildiği düşünülmüştür. Alan yazın taramasında bu konuyla ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

Okul yöneticileri, finansman kaynaklarının temininde ve yönetiminde yaşadığı sorunları belli başlıklarda ele alınarak değerlendirilmiştir. Eğitim finansmanı politikasının değişmesi, bütçeden alınan paylarından doğrudan okullara verilmesi görüşü ortaya çıkmıştır. Bunun Koç'a (2007) göre eğitimin toplumun tüm kesimlerine istenilen oranda ve yeterli bir şekilde ulaştırılabilmesi ile nitelikli eğitimin yaygınlaştırılması, eğitim sistemlerinin bütçesinin genel bütçeden aldığı paylarla ilintilidir. Genel bütçeden Milli Eğitim Bakanlığı'na [MEB] ayrılan pay ne kadar artırılırsa, toplumun eğitim istemleri ve ihtiyaçları da aynı oranda düzeyde karşılanabilmektedir. Türkiye'de devlet kaynaklarından eğitimin finanse edilmesinde sınırlılıklar yaşanmakta ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasında sorunlar görülmektedir. Bu durum, Anayasaca devlete verilen görevlerin yürütülmesinin önünde, ciddi bir engel oluşturmakta ve eğitim sorunlarının artmasını hızlandırmaktadır (Alpay, 2011). Yönetim yapısı kurulması fikri çözüm merkezi şeklinde ifade edilmiştir. İçeriğinde okulların ihtiyaçlarını tespit edecek ve çözüm getirecek farklı birimlerden oluşmalıdır. Alan yazın taramasında MEB' in ilgili birimi İnşaat Emlak' la karşılaşmıştır. Okul yöneticilerinin bu bölümde oluşturulacak birimlerin çalışma ilkeleri farklılaştığı birimden bahsedilmektedir.

Kaynakların verimli kullanılması ve teknik yeterlilik kazandırılması fikri ortaya konulmuştur. Bunun da okul yöneticilerinin çalıştıkları okulun bütçesini yönetmede yeterlik kazanmış ve duyarlı olmaları beklenir. Ayrıca okulun araç-gereç, demirbaş, bina vb. varlıkların edinilmesi okulun ekonomik kaynakları ile satın alınmaktadır. Kamu kaynağının kullanılmasında parasal saydamlık, hesap verme sorumluluğu, edime dayalı bütçeleme yapma ve uzun süreli bütçeleme ilkelerine uygunluk kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesi, kullanılması, muhasebeleştirilmesi ve kötüye kullanımının önlenmesini gerektirir. Bu süreçte okul yöneticilerinin kendilerini geliştirmesi gerekmektedir. Örneğin mal-hizmet satın alma ve yapım işlerinin, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Yasası'na göre yürütülmesi okul yöneticilerinin hukuksal yeterliğini (Karakütük,2016);ayni yardımların "Eğitimin Finansmanı ve Eğitim Harcamaları Bilgi Yönetimi Sistemi (TEFBİS)"ne kayıt edilmesi bilgi teknolojileri kullanımı yeterliğini (Çalık ve Kurt, 2009; Yıldırım, 2013); kamu kaynaklarına ek olarak gelir elde etme, gönüllü vatandaş ve kurumların yardım yapmalarının sağlanması için (Yıldırım, 2013) okulun paydaşlarına sorumlu ve duyarlı davranmasını, onları kolay ikna etmesini, okulun üyeleri ile birlikte hareket etmesi ve sinerji oluşturmasını ve yeni ilişkiler ve bağlantılar geliştirmesini gerektirir.

Araştırmanın problemi doğrultusunda ortaokulların finansman kaynakları ve yönetiminde yaşanan sorunlar ve çözümlerine ilişkin yönetici görüşleri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın sonuçları doğrultusundaki öneriler şunlardır:

- ✓ MEB bütçesinin genel bütçeden aldığı pay arttırılabilir.
- ✓ MEB bütçesinin ekonomik dağılımı yeniden değerlendirilerek sermaye giderleri kalemi kendi içerisinde yeni ve mevcut okullara göre düzenlenebilir.
- ✓ Ortaokulların finansman kaynakları doğrudan okullara gelebilir, bunun harcama yetkisi okul müdürü olabilir.
- ✓ Okul aile birliklerinin yönetim yapısı ve yetkisi değiştirilerek okul yöneticileri harcama yetkilisi olabilir.
- ✓ Ortaokullara eğitim-öğretim yılı başında etkinliklerde, sosyal faaliyetlerde, mesleki gelişimde kullanılmak üzere doğrudan bütçe verilebilir.
- ✓ Okul yöneticileri fiziksel bakım, onarım, tamirat, tadilat gibi işlerin yapımında ilgili bölümlere bildirmekle sorumlu olabilir.
- ✓ İlçe- İl Milli Eğitim Müdürlüklerinde yer alan İnşaat ve Emlak bölümlerinin çalışma ilkeleri ve işlevleri okulların lehine değişikliğe gidilebilir.
- ✓ Veli bağışlarıyla ilgili yasal düzenleme tekrar gözden geçirilerek okula finansman katkısı tekrar ele alınabilir.
- ✓ Finansman içerikli teknik uygulamalarda etkili seminerler planlanabilir.
- ✓ Eğitimin finansmanında karma finansman politikası daha çok özendirilebilir.

- ✓ Aynı ilçedeki veya aynı ildeki finansman geliri yüksek olan okulun finansman geliri düşük olan okula gönüllü bağışçı olma sisteminin kurulması sağlanabilir.
- ✓ Ortaokulların buldukları çevreye yaptığı çalışmaları iyi aktararak gönüllü bağışçı olmaları sağlanabilir.
- ✓ Eğitim finansmanın, bir ülkenin öz sermayesi olduğu ve bu sermayenin özenli kullanılması gereği fikri eğitimin tüm paydaşlarına kazandırılabilir.
- ✓ Milli ve manevi değerler ışığında her bireyin ülkesine katkı sağlamanın bir borç olduğu bilinci verilebilir.
- ✓ Eğitim finansmanının geliştirilecek tüm programlarında okul yöneticilerinin en temel görevinin eğitim-öğretim olduğu unutulmadan planlama yapılabilir.

KAYNAKÇA

Adem, M. (1997). Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası, Bilim Matbaası, Ankara

Adem, M. (2008). Eğitim Planlaması. Ankara: Ekinoks Yayınevi.

Ak, T. (1997). Türk eğitim sisteminin ekonomik analizi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Alpay, A.G. (2011). İlköğretim okullarında finansman ile ilgili okul müdürlerinin görüşleri üzerine nitel bir araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Yüksek Lisans Programı. İstanbul.

Altuntaş, S. Y. (2005). İlköğretim okullarının finansman ihtiyaçlarını karşılama düzeyleri (Van ili örneği). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van

Başaran, İ. E. (2006). Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi, Ekinoks Yayınları, Ankara.

Bircan İ. (1993). Eğitimde Yeni Finansman Modelleri ve Stratejik Planlama. Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongresi (24-28 Eylül 1990) Bildiriler III; Eğitim Yönetimi ve Planlama ve Halk Eğitimi, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi.

Bottoms, G. and Schmidt-Davis, J. (2010). The three essentials: improving schools requires district vision, district and state support, and principal leadership. The Texas Educational Excellence Project. The University of Texas-Pan American, University of Texas at Dallas, University of Kansas, University of Oklahoma, and the University of Iowa.

Çalık, T. ve Kurt, T. (2010). Okulun parasal kaynaklarının yönetimi. Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi içinde (Editör: Servet Özdemir). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Ertürk, Selahattin (1997), Eğitimde Program Geliştirme, Ankara

Gümüş, E. ve Şişman, M. (2014). Eğitim Ekonomisi ve Planlaması. Ankara: Pegem Yayınevi.

Hoşgörür, V. ve Arslan, İ. (2014). Okul örgütünün finansal kaynaklarının yönetimi sorunu (Yatağan İlçesi Örneği). Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4 (1), 91-1022

Karadeniz, O., Durusoy, S. ve Köse, S. (2007). Avrupa Birliği Yolunda Türkiye’de Eğitim ve Beşeri Sermaye. (Editör O. Karadeniz). Ankara: Gazi Kitapevi.

Karakütük, K. (2006). Yükseköğretimin Finansmanı, Millî Eğitim, Yaz 2006, S. 171, ss. 219–242.

Karasar, N. (2000). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayınları, Ankara

Koç, H. (2007). Eğitim sisteminin finansmanı. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, (20), 39-50.

Oğuzkan, Ferhan (1991). Eğitim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Özbay, Murat (2008). Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I (2.baskı), Ankara: Öncü Basımevi

Özer, N., Demirtaş, H. ve Ateş, F. (2015). Okulların mali durumlarına ve bütçe yönetiminde yaşanan sorunlara ilişkin müdür görüşleri. e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi. 6 (1), 17-39.

Özker, N. ve Esener, Ç. (2009). Türkiye’de Bir Kamu Harcaması Olgusu Olarak Eğitim Harcamaları: Örnek Ülkeler İle Yakın Dönem Karşılaştırma. Mevzuat Dergisi. Sayı: 142, 8 Aralık 2017, <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/10a/02.htm>

- Özmen, F. ve Yalçın, H. (2011). Devlet ilköğretim okullarının mali açıdan desteklenmesinde velileri bağış yapmaktan uzak tutan nedenler. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 21 (1), 57-76
- Şişman, M. (2012). Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Tural, N. (2002). Eğitim Finansmanı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Türnüklü, A. (2001). Eğitimbilim alanında aynı araştırma sorusunu yanıtlamak için farklı araştırma tekniklerinin birlikte kullanılması, Eğitim ve Bilim, 26(120), 8-13.
- Ünal, I. (1996). Eğitim ve Yetiştirme Ekonomisi, Epar Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2004). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (4. Baskı) Ankara: Seçkin Yayınları. Yolcu, H. (2007)
- Yıldırım, K. (2013). Eğitim ekonomisi ve finansmanı. Eğitim yönetimi kuram ve uygulama içinde. Editör: Servet Özdemir. Ankara: Pegem Akademi
- Weber R P (1989) Basic Content Analysis, Sage, London.

Subject Area
Islam law

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1057-1067

Arrival
10 January 2022
Published
24 March 2022
Article ID Number
3930

Article Serial Number
20

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3930>

How to Cite This Article

Erdem, S. (2022). "İslâm Miras Hukukunda Terike Üzerindeki Haklar Kapsamında Vasiyet Ve Göz Hakkı"

International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:1057-1067

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İslâm Miras Hukukunda Terike Üzerindeki Haklar Kapsamında Vasiyet ve Göz Hakkı

Testament and Right of Eye within the Scope of Rights on Terike in Islamic Inheritance Law

Suat ERDEM¹

¹ Doç. Dr.; Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, İslâm Hukuku Anabilim Dalı, Yozgat/Türkiye

ÖZET

Sözlük anlamıyla terk edilen ve bırakılan şey anlamına gelen terike terim olarak mürisin geride bıraktığı ve vârisler arasında taksim edilen malvarlığı anlamına gelmektedir. Mürisin ölümünden sonra geriye bıraktığı terikeden sırasıyla mürisin aynı borçları, teçhiz ve tekfin masrafları ile zimmet borçları ödenmekte ve varsa vasiyeti yerine getirilmekte vasiyetten sonra da miras taksimatı yapılmaktadır. Yapılan vasiyetin yerine getirilmesi terike üzerindeki haklardan birisi olup mürisin teçhiz ve tekfin masraflarının karşılanması ile borçlarının ödenmesinden sonra ve terikenin mirasçılara taksiminden önce yer almaktadır. Vasiyetin vacip olması veya müstehap olması ile ilgili farklı görüşlerin temelinde Bakara süresinin 180. ayeti bulunmaktadır. Bu ayet "...vârise vasiyet yoktur." hadisi ile değerlendirildiğinde miras almayan akrabalara vasiyetin yapılabileceği aşikardır. Bu makale akrabalara vasiyet yapılmasının hükmü ile ilgili farklı görüşleri delilleriyle ve sonuçlarıyla birlikte ele alıp incelemektedir. İslâm Miras hukukunda en çok tartışılan ve gündeme gelen konulardan birisi olan dede yetimi meselesi de vasiyetin vacip olup olmamasıyla alakalı bir konudur. Bu da bu makalenin önemini ortaya koymaktadır. Terikenin taksiminde hazır bulunan fakat mirastan payları bulunmayan akraba, yetim ve yoksulların miras malından rızıklandırılmalarının söz konusu edildiği Nisâ süresinin 8. ayeti, terikedeki göz hakkı ile ilgili görüşlerin ve ihtilafların merkezinde bulunmaktadır. Bazı fakihlere göre bu ayet miras ayetleri ve vasiyet ayeti ile mensuh iken Cumhura göre ise muhkemdir. İşte bu makale bu ihtilaflı görüşleri delilleri ve gerekçeleri ile ele alıp incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Vasiyet, Terike, Göz Hakkı.

ABSTRACT

The term tereke, which literally means something abandoned and left behind, means the property left behind by the inheritor and distributed among the heirs. After the death of the heir, the in-kind debts, funeral expenses and debts of the heir are paid respectively, then the testament is fulfilled. The fulfillment of the testament is one of the rights on the estate and it takes place after the funeral expenses of the deceased and payment of the debts and before the distribution of the estate to the heirs. The 180th verse of the chapter of al-Baqara is the basis of different views on whether the will is wajib or mustahab. When this verse is evaluated together with the hadith "...there is no bequest to an heir", it is obvious that a testament can be made to relatives who do not inherit. This article examines different views on the provision of making a will to relatives, together with their evidence and consequences. The issue of the orphan of the grandfather, which is one of the most discussed and brought up issues in Islamic inheritance law, is also about whether the will is wajib. This situation reveals the importance of this article. The 8th verse of the chapter of Nisa, in which it is mentioned that the right of eyes from the inheritance property is given to relatives, orphans and the poor who are present in the division of the estate but do not have a share in the inheritance, is at the center of the opinions and disagreements about the right of eyes in the heritage. According to some jurists, this verse is abrogated by inheritance and testament verses, while it is muhkam according to the majority. This article examines these controversial views together with their evidence and justifications.

Key Words: Islamic Law, Testament, inheritance, Right of Eye.

1. GİRİŞ

İslam miras hukuku, mürisin bıraktığı mal varlığı anlamına gelen terike üzerindeki hakları ve bu terikenin mirasçılara taksiminin şart, oran ve ayrıntılarını konu edinen bir hukuk dalıdır. Müris, vâris ve terike bir mirasın temel unsurlarındandır. Bunlardan birinin bile bulunmaması hâlinde mirastan söz edilemez.

Ölmüş ve geride malvarlığı bırakmış kişiye müris, mürisin bıraktığı terikeyi almaya hak sahibi olan kişiye ise vâris denilirken mürisin geriye bırakmış olduğu malvarlığı ve haklara da terike denilmektedir.

İslam miras hukukunda kanuni mirasçılık asıldır. Yani hangi vârisin terikeden hangi oranda hisseye sahip olacağı İslam Hukukunca belirlenmiştir. Buna göre mürisin, hiçbir sınırlama olmaksızın kendi terikesini dilediği oranda ve istediği kişilere vasiyet etmesi ve istediği kişiyi vâris yapması ve vârislere istediği oranda miras vermesi gibi hukukî tasarrufları söz konusu değildir.

Makalemiz, terike üzerindeki hakları ve bu hakların sıralamasını gerekçeleriyle birlikte ortaya koymaktadır. Özellikle terike üzerindeki haklardan biri olduğu ittifakla kabul edilen vasiyet hakkı ile diğer mezheplerin kabul etmeyip Zâhiri mezhebinin bir hak olarak kabul ettiği göz hakkını ayrıntılı bir şekilde ele alarak incelemektedir.

Makalemiz bir giriş ile iki ana başlık ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. İlk ana başlıkta terike ve terike üzerinde ittifakla kabul edilen haklar ele alınıp incelenirken ikinci ana başlıkta ise Cumhuriyet'in terike üzerindeki bir hak olarak kabul etmediği fakat Zâhirî mezhebinin bir hak olarak kabul ettiği göz hakkı ele alınıp incelenmiştir. Terike üzerindeki haklardan birisi olan vasiyet incelenirken bütün ayrıntılarıyla değil sadece terike üzerindeki bir hak olması yönüyle ilgili ayrıntılar ele alınıp incelenmiştir.

2. TERİKE ve TERİKE ÜZERİNDEKİ HAKLAR

Sözlük anlamıyla terk edilen ve bırakılan şey anlamına gelen terike terim olarak mûrisin geride bıraktığı malvarlığı anlamında kullanılmaktadır. (Bilmen, 1985, V/209; Berki, 1986, s. 27; Zuhaylî, 1992, X/32; Muhammed İsmîn, 2006, s. 113; Aktan, 2005, XXX/143-145; Arı, 2020, s. 47, 48; Erdem, 2021, s. 52, 53; Şener, 1994, s. 40).

Mûrisin ölümünden sonra geriye bıraktığı terikeden sırasıyla mûrisin aynî borçları, teşhiz, tekfin ve defin masrafları ile zimmet borçları ödenmektedir. Mûrisin borçları ödendikten sonra şayet mûris vasiyette bulunmuşsa bu vasiyet, kalan terikenin üçte biri ve daha azı oranında ise zorunlu olarak; üçte birinden fazla ise vârislerin onayıyla yerine getirilir. En sonunda ise terike, vârislerine hisseleri oranında taksim edilir. (Şâfiî, 1990, IV/104-106; İbn Abdilberr en-Nemerî, 1980, II/1024; Serahsî, 1993, XXIX/136-138; İbn Rüşd el-Cedd, 1988, III/142; Kurtubî, 2006, III/43; Nevevî, t.y., XVI/52; Mevsîlî, 1937, V/85, 86; Halebî, 1998, s. 699; Kadri Paşa, 2020, s. 165; Bilmen, 1985, V/213-215; Berki, 1986, s. 37; Zuhaylî, 1992, X/343; Özcan, 2005, XXX/406-407).

Zahirî mezhebinde ise bu sıralama biraz farklılık göstermekte olup terikeden öncelikli olarak hac, zekât ve kefarete gibi mûrisin Allah'a olan borçları ile insanlara olan borçları bundan sonra ise mûrisin teşhiz ve tekfin masrafları karşılanır. Cenaze masraflarının karşılanmasından sonra halen kalan mal varsa terikenin üçte birini geçmeyecek şekilde mûrisin vasiyeti yerine getirilir. En sonunda da kalan terike miktarı miras olarak vârislere dağıtılır. (İbn Hazm, t.y., VIII/263-265; Bilmen, 1985, V/218, 219; Zuhaylî, 1992, X/343).

2.1. Aynî Borçların Ödenmesi

Borçlar, aynî borç ve zimmet borcu olarak iki kısma ayrılmaktadır. Aynî borç, ölenin muayyen bir şeyi başkasına ödeme borcudur. Mesela, ölenin başkasına satıp parasını aldığı hâlde teslim etmediği bir eşya aynî borçtur. Hanefilere göre rehin alınan mal örneğinde olduğu gibi aynî borçlar terikeye dâhil edilmez. Dolayısıyla aynî borcun ödemesi terikeden yapılmış sayılmaz. Yani mûrisin malları henüz terikeye dönüşmeden önce aynî borçlar ödenmektedir. Çünkü bu aynî borçlar hak sahiplerinin malı kabul edildiği için bu ödeme terikeye dâhil olmayan bir malın sadece sahibine teslim edilmesi demektir. (Mevsîlî, 1937, V/85, 86; Muhammed İsmîn, 2006, s. 11, 12; Arı, 2020, s. 48, 49).

Maliki ve Şafiilere göre de terikeden ilk önce aynî borçlar ödenmektedir. Aynî borçların ödenmesinden sonra teşhiz ve tekfin masrafları terikeden karşılanmakta bundan sonra da zimmet borçları ödenmekte ve halen terikedeki mal varsa bu terikeden varsa vasiyet yerine getirilmekte vasiyetten sonra da miras taksimatı yapılmaktadır. (İbn Rüşd el-Cedd, 1988, III/121-123, 142; Kurtubî, 2006, III/43; Bilmen, 1985, V/215; Zuhaylî, 1992, X/343; Muhammed İsmîn, 2006, s. 11, 12). Hanbelilere göre ise borçlar ister ayn borcu olsun ister zimmet borcu olsun tekfin ve teşhiz masraflarından sonra ödenir. Ancak aynî borçlar zimmete taalluk eden borçlardan önce ödenir. (Zuhaylî, 1992, X/343, 344).

2.2. Mûrisin Teşhiz ve Tekfin Masraflarının Karşılanması

Mûrisin teşhiz ve tekfin masrafları terikedeki aynî borçlar ödendikten sonra öncelikli olarak karşılanır. (İbn Abdilberr en-Nemerî, 1980, II/1024; Serahsî, 1993, XXIX/136, 137; Kurtubî, 2006, III/43; Nevevî, t.y., XVI/49, 52; Mevsîlî, 1937, V/85; Halebî, 1998, s. 699; Bilmen, 1985, V/214; Zuhaylî, 1992, X/340; Muhammed İsmîn, 2006, s. 11, 12). Cenazenin yıkanması, kefenlenmesi, kefen parası, kabre taşınması, kabrin hazırlanması ve kabir yerinin satın alınması gibi işlemlerin masrafları, cenaze masraflarına dâhil olup ölen kişinin geriye bıraktığı terikeden karşılanmaktadır.

Kişinin hayattayken giyimi ve avret yerlerinin örtülmesi asli ve zaruri bir ihtiyacı olup bu ihtiyaçların giderilmesi borçlarının ödenmesinden öncelikli olduğu gibi ölümünden sonra da bu ihtiyaçlarının giderilmesi aynı şekilde borçlarının ödenmesi ve vasiyetinin yerine getirilmesinden önce gelmektedir. Bundan dolayı da bağışlama işlemi olan vasiyet ancak zaruri olan asli ihtiyaçların giderilmesinden sonra dikkate alınabilir. Bu asli ihtiyaçların terikeden karşılanması miras taksimatından da önce gelir. Çünkü mal vârislere ancak sahibinin ihtiyacı kalmadığı zaman aktarılır. Mûris hayatta iken kendi ihtiyacı bulunduğu için malı vârislere aktarılmadığına göre ölmüş kişinin cenaze masraflarının karşılanması ihtiyacı devam ettiği sürece terike vârislerine aktarılmaz. (Şîrâzî, t.y., II/652; Serahsî, 1993, XXIX/136, 137; Nevevî, t.y., XVI/49, 52; Mevsîlî, 1937, V/85; Halebî, 1998, s. 699).

2.3. Mûrisin Zimmet Borçlarının Ödenmesi

Cumhura göre teçhiz ve tekfin masraflarından sonra ölen kişinin malı kalırsa bu maldan mûrisin zimmet borçları ödenir. Borçların ödenmesi “...*miras taksimi ölenin yapacağı vasiyetten veya borcundan sonradır...*” (en-Nisâ 4/11, 12) ayetinde de zikredildiği üzere terikenin vârislere taksiminden öncedir. (Şâfiî, 1990, IV/104-106; Şîrâzî, t.y., II/652, 653; İbn Abdilberr en-Nemerî, 1980, II/1024; Kurtubî, 2006, III/43; Serahsî, 1993, XXIX/136, 137; İbn Rüşd el-Cedd, 1988, III/142; Nevevî, t.y., XVI/49, 52; Mevsilî, 1937, V/86; Nesevî, 2008, s. 212-214; Bilmen, 1985, V/215-218; Muhammed İsmîn, 2006, s. 13, 14; Arı, 2020, s. 53-55; Bilgili, 2013, s. 226, 227; Döndüren, 2012, s. 528; Uslu, 2020, s. 149, 150).

Mûrisin borçlarının terikeden ödenmesi “...*miras taksimi, ölenin yapacağı vasiyetten veya borcundan sonradır...*” (en-Nisâ 4/11, 12) ayeti gereği terikenin vârislere taksim edilmesinden daha öncelikli bir haktır. Hanefilerin de içinde bulunduğu cumhura göre borçların ödenmesi vasiyetin yerine getirilmesinden de daha önceliklidir. Çünkü Hz. Peygamberin mirasla ilgili uygulamalarına bakıldığında mûrisin borçlarının ödenmesini vasiyetinin yerine getirilmesine öncelendiği (Buhârî, 2001, “el-Vesâyâ”, 9; İbn Mâce, 2010, “el-Vesâyâ”, 7; Tirmizî, 1975, “el-Vesâyâ”, 6) görülecektir. (Şâfiî, 1990, IV/104-106; Serahsî, 1993, XXIX/136, 137; Kurtubî, 2006, III/52, 53; Mevsilî, 1937, V/85, 86; Nesevî, 2008, s. 212-214; Muhammed İsmîn, 2006, s. 13, 14; Zuhaylî, 1992, X/341; Arı, 2020, s. 56).

Zâhirî mezhebine göre borçların ödenmesi teçhiz ve tekfin masraflarından öncedir. Nitekim “...*Miras taksimi ölenin yapacağı vasiyetten veya borcundan sonradır...*” (en-Nisâ 4/11, 12) ayeti borcun ödenmesinin terikedeki öncelikli haklardan olduğunun delillerindedir. Ayette zikredilen “...*borcundan sonradır ...*” (en-Nisâ 4/11) kısmındaki borç, âmm bir lafız olup hem Allah’a olan borçları hem de insanlara olan borçları kapsamaktadır. Sünnet ise Allah’a olan borçların ödenmesini öncelendiğine göre önce hac, zekât ve kefarete gibi mûrisin Allah’a olan borçları sonra ise kul borçları terikeden ödenir. Bundan sonra mûrisin teçhiz ve tekfin masrafları karşılanır. Terike yeterli olmazsa alacaklılar dahil cenazede hazır bulunanlar bu masrafları karşılarlar. Cenaze masraflarını, borçların ödenmesine önceleyenler Kur’an’daki ilgili ayetlere göre hatalıdır. (İbn Hazm, t.y., VIII/263-265; Bilmen, 1985, V/218, 219).

2.4. Mûrisin Vasiyetinin Yerine Getirilmesi

Sözlük anlamıyla bağlamak, ulaştırmak, ulaştırmak ve bitştirmek manasına gelen vasiyet, fıkıh terimi olarak bir kimsenin kendi rızası ile malının aynını veya menfaatini bir başkasına ölümden sonra geçerli olmak üzere teberru yoluyla temlik etmesi anlamında kullanılmaktadır. (Semerkandî, 1994, III/205, 206; Kâsânî, 1986, VII/330, 333; Mergînânî, t.y., IV/514, 515; İbn Kudâme, 1969, VI/137; Nevevî, t.y., XV/397; İbnü’l-Hümâm, 1970, X/411; Gökmenoğlu, 1999, 1/3, 163; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 7; Arı, 2012, XXXXII/552-555; Yılmaz, 2017, 1744, 1745; Köse, 2019, 455, 456).

Ölen kişinin terikesinden vasiyetinin yerine getirilmesi, ölenin teçhiz ve tekfin masraflarının karşılanması ile borçlarının ödenmesinden sonra ve terikenin mirasçılara taksiminden önce yer alan bir haktır. Nitekim bu husus “... (*Bütün miras hükümleri, mûrisin) yapacağı vasiyetin uygulanmasından veya borcun ödenmesinden sonradır...*” (en-Nisâ 4/11) ayetinde de açıkça beyan edilmiştir. (Şâfiî, 1990, IV/104-106; Şîrâzî, t.y., II/653; İbn Abdilberr en-Nemerî, 1980, II/1024; Serahsî, 1993, XXVII/143, 144, XXIX/138; Kâsânî, 1986, VII/330; Mergînânî, t.y., IV/515; Kurtubî, 2006, III/57; Nevevî, t.y., XVI/50-53; Mevsilî, 1937, V/62, 63, 86; Nesevî, 2008, s. 215; İbnü’l-Hümâm, 1970, X/414; Bilmen, 1985, V/219, 220; Berki, 1978, s. 13; Muhammed İsmîn, 2006, s. 14; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 34; 88; Arı, 2019, XXXXII/552-555).

İnsan vasiyette bulunmaya ihtiyaç duyabilmektedir. Çünkü insan hayattayken daha uzun süre yaşayacağını düşünerek birçok hayır işlerini sonraya bırakabilmektedir. İşte bu halet-i ruhiye içerisinde bulunan insana, ölüm emareleri görüldüğü zaman yapamadığı hayırları telafi etmesi için vasiyet yoluyla imkân verilmektedir. (Süleyman b. Câsir, 2013, s. 13).

Vasiyetin meşruiyeti, Kur’an, Sünnet ve İcmâ ile sabittir. (Serahsî, 1993, XXVII/142, 143; Kâsânî, 1986, VII/330; Mergînânî, t.y., IV/513; İbn Kudâme, 1969, VI/137; Kurtubî, 2006, III/57; Nevevî, t.y., XV/397; Mevsilî, 1937, V/62, 63; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 9, 10; Arı, 2019, XXXXII/552-555; Aytakin, 2019, s. 95; Köse, 2019, s. 456-467). Vasiyet, Kur’an’da Nisâ sûresinin 11 ve 12. ayetleri ile Bakara sûresinin 180-182. ayetlerinde zikredilmekle beraber en net olarak miras ayetlerinden önce nazil olan Bakara sûresinin 180. ayetinde “*Size ölüm geldiği zaman geride mal bırakıyorsanız anne-babanıza ve akrabalarınıza vasiyet etmeniz farz kılındı...*” şeklinde geçmektedir. Nitekim, “*Ey iman edenler! Sizden birinize ölüm geldiği zaman vasiyet vaktinde içinizden adalet sahibi iki kimseyi şahit tutun.*” (el-Maide 5/106) ayeti de vasiyetin İslam hukukundaki meşruiyetini açıkça ortaya koymaktadır.

Vasiyet ile ilgili hadisler bir taraftan vasiyetin meşruiyetini ortaya koyarken bir taraftan da vasiyete bazı sınırlamalar getirmektedir. (Buhârî, 2001, “el-Vesâyâ”, 1, 2, 3, 9; Müslim, 1955, “el-Vasiyye”, 1, 5; İbn Mâce, 2010, “el-Vesâyâ”, 2, 5, 6, 7; Ebû Dâvûd, 2009, “el-Vesâyâ”, 1, 2, 5, 6; Tirmizî, 1975, “el-Vesâyâ”, 1, 3, 5, 6; Nesâî, 1986, “el-Vesâyâ”, 1, 3; İbn Kudâme, 1969, VI/137; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 9-11).

Vasiyetin meşruiyetinde aynı zamanda icmâ da söz konusudur. Tüm İslam alimleri vasiyetin meşru olduğunda ittifak etmişlerdir. (Kâsânî, 1986, VII/330; Mergînânî, t.y., IV/513; İbn Kudâme, 1969, VI/137; Nevevî, t.y., XV/422; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 11, 12; Yılmaz, 2017, s. 1750-1754).

Terike üzerindeki haklar çerçevesinde vasiyetin yerine getirilmesi, mürisin teçhiz ve tekfin masraflarının karşılanması ve borçlarının ödenmesinden sonra kalan terikenin üçte birini geçmeyecek şekilde sınırlandırılmıştır. (Şâfiî, 1990, IV/110, 111; Hırakî, 1993, s. 83; Mâverdî, 1999, VIII/194,195; İbn Hazm, t.y., VIII/263-265; İbn Abdilberr en-Nemerî, 1980, II/1023, 1024; Şîrâzî, t.y., II/653; Serahsî, 1993, XXVII/143, 144; İbn Rüşd el-Cedd, 1988, III/116-118; Semerkandî, 1994, III/206, 207; Mergînânî, t.y., IV/513, 514; Kâsânî, 1986, VII/330, 331; Kurtubî, 2006, III/57; İbn Kudâme, 1969, VI/137, 139, 140; Mevsîlî, 1937, V/62, 63, 86; İbnü'l-Hümâm, 1970, X/411, 412, 415-418; Nesefî, 2008, s. 215; Bilmen, 1985, V/208-220; Berki, 1978, s. 13; Muhammed İsmîn, 2006, s. 14; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 16, 41-44; Zerka, 1987, s. 88; Arı, 2012, XXXXII/552-555; Yılmaz, 2017, s. 1755-1757). Çünkü ayetlerde mutlak olarak zikredilen vasiyet hadislerle (Buhârî, 2001, “el-Vesâyâ”, 2, 3; Müslim, 1955, “el-Vasiyye”, 5; İbn Mâce, 2010, “el-Vesâyâ”, 5; Ebû Dâvûd, 2009, “el-Vesâyâ”, 2; Tirmizî, 1975, “el-Vesâyâ”, 1; Nesâî, 1986, “el-Vesâyâ”, 3) terikenin üçte birini geçmeyecek şekilde sınırlandırılmaktadır. Hatta Hanbelî mezhebine göre hadiste üçte birin bile çok olduğu belirtildiği için vasiyetin 1/3 oranını bile tam doldurmaması daha evladır. (İbn Kudâme, 1969, VI/139, 140).

Vasiyet yukarıda zikrettiğimiz ilgili hadislerle terikenin üçte birini geçmeyecek şekilde sınırlandırıldığı için vasiyetlerin terikenin üçte birini geçen kısmı yerine getirilmez. Ancak vârislerin icazet vermesi halinde üçte biri geçen kısmı dahil vasiyetlerin tümü terikenin yettiği ölçüde yerine getirilir. (Şâfiî, 1990, IV/110, 111; Hırakî, 1993, s. 83; Mâverdî, 1999, VIII/194, 195; İbn Hazm, t.y., VIII/263-265; İbn Abdilberr en-Nemerî, 1980, II/1024; İbn Rüşd el-Cedd, 1988, III/116-118; Semerkandî, 1994, III/207; İbn Kudâme, 1969, VI/146; Nevevî, t.y., XV/409, 410; İbnü'l-Hümâm, 1970, X/411, 412; Bilmen, 1985, V/218, 219; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 16, 41-44). Zahirî mezhebine göre ise vâris bulunsun veya bulunmasın razı olsunlar veya olmasınlar üçte birden fazla vasiyet geçerli değildir ve terikeden ödenmesi mümkün değildir. (İbn Hazm, t.y., VIII/356-362).

“Size ölüm geldiği zaman geride mal bırakıyorsanız anne-babanıza ve akrabalarınıza vasiyet etmeniz farz kılındı...” (el-Bakara 2/180) ayetine göre vâris olsun olmasın tüm akrabalara vasiyette bulunmak mümkün iken, “Allah her hak sahibine mirastan hakkını vermiştir. Dolayısıyla vârise vasiyet yoktur.” (Buhârî, 2001, “el-Vesâyâ”, 6, 10; İbn Mâce, 2010, “el-Vesâyâ”, 6; Ebû Dâvûd, 2009, “el-Vesâyâ”, 6; Tirmizî, 1975, “el-Vesâyâ”, 5; Nesâî, 1986, “el-Vesâyâ”, 5) hadisine binaen vârislere vasiyet yapılamamaktadır. (Şâfiî, 1990, IV/114, 118-122; Hırakî, 1993, s. 83; İbn Abdilberr en-Nemerî, 1980, II/1024; Mâverdî, 1999, VIII/188; Serahsî, 1993, XXVII/175, 176; Semerkandî, 1994, III/207; Kâsânî, 1986, VII/336, 337; Mergînânî, t.y., IV/513, 514; İbn Rüşd el-Hafid, 2004, IV/119; Kurtubî, 2006, III/57; Nevevî, t.y., XV/399, 422; Mevsîlî, 1937, V/63; Muhammed İsmîn, 2006, s. 13, 14; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 16, 26, 27; Arı, 2008, XII/34, 256-258; 2012, XXXXII/552-555; Aytekin, 2019, s. 103; Köse, 2019, s. 455, 456; Yılmaz, 2017, s. 1745, 1746, 1758-1760). Çünkü bu vasiyet ayeti, daha sonra nazil olan ve her mirasçının hissesini belirleyen miras ayetleri ile ve az önce zikredilen hadis ile kısmî neshe uğramıştır. (Şâfiî, 1990, IV/103, 104; Serahsî, 1993, XXVIII/111; İbn Rüşd el-Cedd, 1988, III/118, 119; Kâsânî, 1986, VII/330, 331; Nevevî, t.y., XV/399, 422; Nesefî, 2008, s. 96; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 18, 19; Arı, 2012, XXXXII/552-555; Arı, 2008, s. 256-258; Köse, 2019, s. 457; Yılmaz, 2017, s. 1753, 1754).

Cumhura göre vârislere yapılan vasiyetler diğer vârislerin razı olmaları ve icazetleri halinde geçerli olabilmektedir. (Şâfiî, 1990, IV/118-122; Müzenî, 1990, s. 243; Mâverdî, 1999, VIII/190, 191; İbn Abdilberr en-Nemerî, 1980, II/1024; Serahsî, 1993, XXVII/147; İbn Rüşd el-Cedd, 1988, III/114; Semerkandî, 1994, III/207; Mergînânî, t.y., IV/514; İbn Rüşd el-Hafid, 2004, IV/119; İbn Kudâme, 1969, VI/141; Nevevî, t.y., XV/420; Mevsîlî, 1937, V/62, 63; Muhammed İsmîn, 2006, s. 13, 14; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 26, 27; Aktan, 1989, s. 75; Arı, 2012, XXXXII/552-555; Aytekin, 2019, s. 103; Yılmaz, 2017, s. 1759, 1760). Çünkü vârislere vasiyete izin verilmemesi akrabalar arasında kin ve düşmanlığın oluşması illeti ile ilgilidir. Dolayısıyla diğer vârislerin razı olmaları durumunda bu kin ve düşmanlık oluşmayacağından vasiyet sahih hale gelmektedir.

Başta Zahirî mezhebi olmak üzere Malîkî mezhebi ve Şafîî mezhebinden Müzenî ile Hanbelî mezhebinden bazı fakihlere göre diğer mirasçıların icazeti ve rızası bulunsa bile vârise vasiyeti yasaklayan hadislerden dolayı vârise yapılan vasiyetler geçerli değildir. Çünkü vârise vasiyet yasağına rağmen vârislerin bunu uygun görmesi

düşünülemez. (İbn Hazm, t.y., VIII/356; İbn Rüşd el-Hafid, 2004, IV/119; İbn Kudâme, 1969, VI/141; Nevevî, t.y., XV/424; Arı, 2012, XXXXII/552-555; Köse, 2019, s. 456-467).

Mûrisin vâris olmayan akrabalarına vasiyet yapılabilir. (Şâfiî, 1990, IV/114; Müzenî, 1990, s. 45; Nevevî, t.y., XV/423; Neseî, 2008, s. 215; Yılmaz, 2017, s. 1753, 1754). Hatta Hanbelî mezhebine göre vâris olmayan akrabaya vasiyet daha evladır. (İbn Kudâme, 1969, VI/140). Ancak bu vasiyetin hükmünde ihtilaf bulunmaktadır.

Zahirî mezhebi “Size ölüm geldiği zaman geride mal bırakıyorsanız anne-babanıza ve akrabalarınıza vasiyet etmeniz farz kılındı...” (el-Bakara 2/180) ayetini ve “Bir Müslümanın vasiyet edebileceği bir şeyi varsa vasiyetnamesi yanında yazılı olmadığı hâlde iki gece geçirmemelidir.” (Buhârî, 2001, “el-Vesâyâ”, 1; Müslim, 1955, “el-Vasiyye”, 1; İbn Mâce, 2010, “el-Vesâyâ”, 2; Ebû Dâvûd, 2009, “el-Vesâyâ”, 1; Tirmizî, 1975, “el-Vesâyâ”, 3; Nesâî, 1986, “el-Vesâyâ”, 1) hadisini delil kabul ederek bir Müslümanın vefat etmeden önce miras alamayan akrabalarına vasiyette bulunmasının vacip (gerekli) olduğu görüşündedir. Bakara sûresi 180. ayetine göre mûrisin akrabalarına vasiyette bulunması zorunludur. Mûrisin anne, baba ve miras alabilen diğer akrabalarının miras hisselerini belirleyen miras ayetleri bu ayetten daha sonra nazil olduğundan anne, baba ve akrabalara vasiyet edilmesi hükmünü neshetmiştir. Bu kısmî nesh olup miras alamayan akrabalara vasiyette bulunmak zorunlu olarak devam etmektedir. Hatta mûris, akrabalarına vasiyette bulunmasa bile vârislerin uygun göreceği bir miktar vasiyette bulunmuş gibi terikeden verilmelidir. Mesela, dede yetimine vasiyet farzdır. Torun, babaları sağ olsaydı ne alacak idiyse onu vasiyet yoluyla almaktadır. (Mâverdî, 1999, VIII/185-188; İbn Hazm, t.y., VIII/349, 353-355; Serahsî, 1993, XXVIII/111; İbn Rüşd el-Cedd, 1988, III/118, 119; Semerkandî, 1994, III/207; Kâsânî, 1986, VII/330, 331; İbn Rüşd el-Hafid, 2004, IV/119; İbn Kudâme, 1969, VI/137; Bilmen, 1985, V/120, 121; Gökmenoğlu, 1999, s. 161-167; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 12, 17, 18; Arı, 2008, s. 258, 259; Aytekin, 2019, s. 95, 96, 105; Karaman, 1986, 1/379, 380; Yılmaz, 2017, s. 1755).

Zübeyr b. el-Avvâm (ö. 36/656), Talha b. Ubeydillâh (ö. 36/656), Mesrûk b. Ecdâ’ (ö. 63/683), Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Abdullâh b. Ebî Evfâ (ö. 86/705), Câbir b. Zeyd (ö. 93/711-12), Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl eş-Şa‘bî (ö. 104/722), Tâvûs b. Keysân (ö. 106/725), el-Hasenü’l-Basrî (ö. 110/728), Katâde (ö. 117/735), Talha b. Musarrif ile İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) de Bakara sûresinin 180. ayetinin miras ayetleri ile kısmen neshedildiğini ancak miras alamayan yakın akrabalara yönelik vasiyette bulunmanın gerekliliğinin devam ettiğini benimsemektedirler. (Mâverdî, 1999, VIII/185, 186; İbn Hazm, t.y., VIII/349; İbn Kudâme, 1969, VI/137, 138; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 18; Arı, 2008, s. 258, 259; Yılmaz, 2017, s. 1755).

Hanefî, Malikî, Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre vacip vasiyetin konusu başkasının hukukunun taalluk ettiği mallar olup bunlar da mûrisin borçları çerçevesinde değerlendirilir. Ödenmemiş zekât borcu, yerine getirilmeyen hac, kefaret veya adak gibi dinî (Allah hakkı olan) borçlar veya kimsenin bilmediği dünyevî (kul hakkı olan) borçların ödenmesine ya da kişinin kendisinde bulunan emanetlerin sahiplerine verilmesine yönelik vasiyette bulunulması vaciptir. (Müzenî, 1990, s. 243; İbn Hazm, t.y., VIII/350, 351; İbn Abdilberr en-Nemerî, 1980, II/1036; Semerkandî, 1994, III/206; Kâsânî, 1986, VII/330, 331; Mergînânî, t.y., IV/513; İbn Rüşd el-Cedd, 1988, III/113; İbn Kudâme, 1969, VI/137; Nevevî, t.y., XV/401; Neseî, 2008, s. 96; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 11-19; Aktan, 1989, s. 79; Arı, 2008, s. 258; 2012, XXXXII/552-555; Arı, 2020, s. 56, 57; Aytekin, 2019, s. 95, 96). Bu çeşit borcu olup da vasiyet etmeyen, sorumlu olur ve cezayı hak eder. Vasiyet edilmeyen bu borçlar da iptal olur ve yerine getirilmesi zorunluluğu olmaz.

Hanefî, Malikî, Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre miras alamayan akrabalara ve yabancılara vasiyet vacip (zorunlu) vasiyetin konusu değildir. Buna göre bu tür vasiyetlerde isteğe bağlılık esas olup vacip vasiyet anlayışı bulunmamaktadır. (Şâfiî, 1990, IV/103-107; Müzenî, 1990, s. 243; Mâverdî, 1999, VIII/185-188; İbn Hazm, t.y., VIII/350, 351; Serahsî, 1993, XXVIII/111; İbn Rüşd el-Cedd, 1988, III/113, 114, 118, 119; Semerkandî, 1994, III/207; Kâsânî, 1986, VII/330, 331; Mergînânî, t.y., IV/513; İbn Kudâme, 1969, VI/137, 138, 146; Nevevî, t.y., XV/399-401; Neseî, 2008, s. 96; İbnü’l-Hümâm, 1970, X/411-414; Süleyman b. Câsir, 2013, s. 11, 12, 18, 19; Aktan, 1989, s. 79; Arı, 2012, XXXXII/552-555; Aytekin, 2019, s. 95, 96, 105; Köse, 2019, s. 457; Yılmaz, 2017, s. 1748-1750, 1755). Çünkü zorunlu olsaydı sahabe vasiyette bulunurdu. Hâlbuki sahabenin vasiyette bulunduğu yönelik rivayetler söz konusu değildir. Mûrisin hayatta iken bağışta bulunması nafîle olduğu gibi ölümünden sonrasına yönelik olarak da bağışta bulunması nafiledir. Bakara sûresinin 180. ayeti, Maliki, Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre miras ayetleri ile neshedilmiş kabul edilirken Hanefî mezhebine göre ise “Allah her hak sahibine mirastan hakkını vermiştir. Dolayısıyla vârise vasiyet yoktur.” (Buhârî, 2001, “el-Vesâyâ”, 6, 10; İbn Mâce, 2010, “el-Vesâyâ”, 6; Ebû Dâvûd, 2009, “el-Vesâyâ”, 6; Tirmizî, 1975, “el-Vesâyâ”, 5; Nesâî, 1986, “el-Vesâyâ”, 5) hadisi ile neshedilmiştir. Dolayısıyla ayet neshedildiği için vasiyet zorunluluğu müstehaplığa dönüşmüştür. “Bir Müslümanın vasiyet edebileceği bir şeyi varsa vasiyetnamesi yanında yazılı olmadığı hâlde iki gece geçirmemelidir.” (Buhârî, 2001, “el-Vesâyâ”, 1; Müslim, 1955, “el-Vasiyye”, 1; İbn Mâce, 2010, “el-Vesâyâ”, 2; Ebû Dâvûd, 2009, “el-Vesâyâ”, 1; Tirmizî, 1975, “el-Vesâyâ”, 3; Nesâî, 1986, “el-Vesâyâ”, 1) hadisi

ise yanında emanet bulunan veya yapması gereken bir görevini yapmamış olan mürisin vasiyette bulunmasının gerekliliğine hamledilmiştir.

2.5. Vârislerin Miras Hakları

Terike üzerindeki hakların sonuncusu ise vârislerin miras hakkıdır. (İbn Abdilberr en-Nemerî, 1980, II/1024; Nevevî, t.y., XVI/53; Mevsilî, 1937, V/86; Bilmen, 1985, V/221; Zuhaylî, 1992, X/348; Berki, 1978, s. 4, 5, 9-11; Muhammed İsmîn, 2006, s. 11, 12; 16; Zerka, 1992, s. 88; Alkış, 2019, s. 75; Arı, 2020, s. 58, 59; Bilgili, 2013, s. 226, 227; Çeker, 2015, s. 373; Yılmaz, 2017, s. 1746, 1747). İslam hukukuna göre müris, vasiyette bulunma dışında terikeye müdahale etme imkânına sahip bulunmayıp hiçbir vârisini mirastan mahrum edememektedir.

3. TERİKE ÜZERİNDEKİ GÖZ HAKKI

“(Miras) taksim olunurken, akrabalar, yetimler ve yoksullar bulunursa taksimden onlara da verin ve onlara güzel söz söyleyin.” (en-Nisâ 4/8) ayeti miras ayetlerinden önce nazil olmuştur. Bu ayette terikenin taksimatı esnasında orada bulunup mürisin mal ve servetini bilen, terikeden kendisine de bir miktar pay verilmesi beklentisi içerisinde olan fakat mirastan payları bulunmayan akraba, yetim ve yoksulların miras malından rızıklandırılmaları söz konusu edilmektedir. (Zemahşerî, 2005, s. 221, 222; Berki, 1978, s. 8, 9; Aktan, 2005, XXX/143-145; Özay, 2018, s. 214; Yılmaz, 2017, s. 1756, 1757). Buna göz hakkı denebilir. Vârisler mirasa zahmet çekmeden kavuştukları için yakın çevredekilerin bu mala göz dikmeleri muhtemeldir. İşte bu kötü duyguları gidermek için bu kişilere onların gönüllerini hoş edecek şekilde terikeden bir şeylerin verilmesi istenmektedir.

Göz hakkının söz konusu edildiği “(Miras) taksim olunurken, akrabalar, yetimler ve yoksullar bulunursa taksimden onlara da verin ve onlara güzel söz söyleyin.” (en-Nisâ 4/8) ayetinden sonra miras ayetleri nazil olmuş ve mirası konu edinen birçok hadis varit olmuştur. Bundan dolayı da bu ayetin muhkem olduğu veya miras ayetleri ile neshedildiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. (et-Taberî, 2000, VII/7-13; el-Mâverdi, t.y., I/456; Zemahşerî, 2005, s. 221, 222; Nizâmüddîn en-Nisâbüri, 1995, II/356).

Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), İkrime b. Abdillâh (ö. 105/723), Dahhâk b. Müzâhim el-Horasânî (ö. 105/723), Katâde el-Basrî (ö. 117/735) ve bir rivayete göre Abdullah b. el-Abbâs’a (ö. 68/687-88) göre bu ayet miras ayetleri ve vasiyet ayeti ile neshedilmiştir. (et-Taberî, 2000, VII/7-13; Sa’lebî, 2002, III/261, 262; el-Mâverdi, t.y., I/456; İbn Hazm, t.y., VI/419-422, 8/347; Kurtubî, 2006, III/35; Ebû Muhammed el-Begavî, 1999, I/572; Zemahşerî, 2005, s. 221, 222; Ebü’l-Ferec el-Bağdâdî, 2001, I/375; Fahrüddîn er-Râzî, 1999, IX/503, 504; Hâzin, 1994, I/344; Ebû Hayyân el-Endelüsî, 1999, III/526).

Ebû Mûsâ Abdullah b. Kays el-Eş’arî (ö. 42/662-63), Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm (ö. 94/713), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713), İbrâhîm en-Nehaî el-Kûfî (ö. 96/714), Mücâhid b. Cebr el-Mekkî (ö. 103/721), Abdullâh b. Kays el-Eş’arî (ö. 104/722), Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl eş-Şa’bî (ö. 104/722), Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728), Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn el-Basrî (ö. 110/729), Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) ve bir rivayete göre İbn Abbas’ın da içinde bulunduğu Cumhura göre ise bu ayet muhkemdir. Hazır bulunanlara terikeden gönüllerini hoş edecek bir şeyler (göz hakkı) verilir. Çünkü miras ayetleri vârislerin hisselerini açıklamaktadır. Halbuki bu ayet miras alamayan akrabalarla ilgili olup taksimde hazır bulunan akrabalara terikeden göz hakkının verilmesini söz konusu etmektedir. Ayette söz konusu edilen göz hakkının verilmesinin hükmünde fukaha arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bazı fakihler bu ayetin nedb ifade ettiğini dolayısıyla göz hakkını vermenin vârislerin vicdanına kalmış bir bağış olacağını ifade ederken, bazı fakihler ise ayetteki “rızıklandırın” emrinin zorunluluk ifade ettiğini belirterek göz hakkının verilmesinin vacip olduğunu kabul etmekte ve göz hakkının terike üzerindeki haklardan birisi olduğunu benimsemektedir. (Mukâtil b. Süleymân, 2002, s. 359; Süfyân es-Sevrî, 1983, s. 89; Sa’lebî, 2002, III/261, 262; Kurtubî, 2006, III/35; İbn Hazm, t.y., VI/419-422, VIII/347; Ebû Muhammed el-Begavî, 1999, I/572; Zemahşerî, 2005, s. 221, 222; Ebü’l-Ferec el-Bağdâdî, 2001, I/375; Fahrüddîn er-Râzî, 1999, IX/503, 504; Beyzâvî, 1997, II/61; Nizâmüddîn en-Nisâbüri, 1995, II/356; Hâzin, 1994, I/344; Ebû Hayyân el-Endelüsî, 1999, III/526; Ebü’l-Ferec el-Bağdâdî, 2001, I/375; Berki, 1978, s. 8, 9; Aktan, 2005, XXX/143-145; Özay, 2018, s. 214; Yılmaz, 2017, s. 1756, 1757).

Bu ayetin muhkem olduğunu kabul eden Mücâhid b. Cebr el-Mekkî, Atâ b. Ebî Rebâh ve İbn Şihâb ez-Zührî ve bir rivayete göre İbn Abbas’ın da içinde bulunduğu alimlerin bir kısmına göre taksimatta hazır bulunanların gönüllerini hoş edecek şekilde göz hakkının verilmesi vacip olup bu hak terike üzerindeki haklardan birisidir. (et-Taberî, 2000, VII/15-18; Sa’lebî, 2002, III/261, 262; Kurtubî, 2006, III/35; İbn Hazm, t.y., VI/419-422, VIII/347; Ebû Muhammed el-Begavî, 1999, I/572; Zemahşerî, 2005, s. 221, 222; Fahrüddîn er-Râzî, 1999, IX/503, 504; Nizâmüddîn en-Nisâbüri, 1995, II/356; Ebû Hayyân el-Endelüsî, 1999, III/526, 527). Bu görüşü benimseyenlerin gerekçelerinden birisi İbn Abbas’ın Hz. Aişe’nin de bulunduğu bir ortamda müris olan Ebu Bekir’in oğlu Abdurrahman’ın terikesini bu ayete göre taksim etmesi ve Hz. Aişe’nin de bu taksime müdahale etmemesidir.

Ancak bu görüşte olanlar vârisin buluş çağına girmiş olup olmamasına veya taksim edilen malın taşınır veya taşınmaz olmasına göre ihtilaf etmişlerdir. Vârisin buluş çağına girip girmediğine bakılmaksızın terikeden razı olacakları miktarda göz hakkının verilmesi gerektiğini belirten alimler bulunduğu gibi küçük vârise düşen hisseden göz hakkının verilmeyeceğini belirten alimler de bulunmaktadır. (Sa'lebî, 2002, III/261, 262; Ebû Muhammed el-Begavî, 1999, I/572; Hâzin, 1994, I/344). İbn Abbas da bunlardan birisidir. (Hâzin, 1994, I/344). Büyük vâris kendi hissesindeki göz hakkını kendisi verirken küçük vârisin ise velisi küçük adına göz hakkını verir. Küçük vârisin hissesinden göz hakkının verilmeyeceği görüşünde olanlara göre velisi bu malın küçük bir yetime ait olduğu mazeretini beyan ederek bu maldan göz hakkı veremediğini belirtir. Ayrıca göz hakkının verilip verilmeyeceği açısından terikedeki malların taşınır olup olmamasına göre de farklı görüşlerin bulunduğunu zikretmiştik. Buna göre terikenin taşınır mallarından göz hakkı verilirken taşınmaz malları ile kölelerin bölüşümünde göz hakkı verilmeyip orada hazır bulunanlara güzel sözler söylenir. (et-Taberî, 2000, VII/15-18; Ebû'l-Ferec el-Bağdâdî, 2001, I/375; Fahrüddîn er-Râzî, 1999, IX/503, 504; Nizâmüddîn en-Nisâbüri, 1995, II/356; Hâzin, 1994, I/344).

Göz hakkının verilmesinin gerekliliğini (vucubiyetini) kabul edenlerin başında Zahirî mezhebi gelmektedir. Zahirî mezhebine göre Nisâ sûresinin 8. ayeti, taksimi mümkün olan her şeyin taksim edilmesi ile ilgili genel nitelikli bir nas olup bunun sadece mirasa tahsis edilmesi doğru değildir. Hakkı bulunan her bir hak sahibine, istemesi halinde taksimin yapılarak hissesinin verilmesi vaciptir. (İbn Hazm, t.y., VI/419). Buna göre bir şeyin taksimi yapılırken hissesini alan kişinin orada hazır bulunan akraba, yetim ve fakirlere gönüllerini hoş edecek bir şeyler (göz hakkı) vermesi vaciptir. Ayetin hususiliği, mensuh oluşu veya nedb ifade ettiği gerekçelerini ileri sürerek göz hakkının farziyyetini kabul etmemek hatalı bir görüştür. Çünkü bu konuda Hz. Peygambere ait farklı herhangi bir emir ve başka bir ayet bulunmadığı gibi “onları rızıklandırın” emrinin istersen yapmayabilirsin şeklinde anlaşılması da mümkün değildir. Dolayısıyla hiç kimsenin bu ayeti nedbe yorması veya mensuh sayması ve tahsis etmesi mümkün olmayıp ayet göz hakkının verilmesinin farziyyetini ifade etmektedir. (İbn Hazm, t.y., VI/419-422, 8/347).

Zahirî mezhebine göre mûrisin vasiyeti bulunmasa bile vârisler veya kendisine vasiyette bulunan kişiler (mûsâ leh) zarara uğramayacak şekilde terikeden tasadduk etmek zorundadırlar. Çünkü miktarı belirlenmemiş bile olsa terikeden bir şeylerin (göz hakkı) verilmesi zorunlu kabul edilmektedir. Dolayısıyla verilmesi gerekli olan bu kısımda vârislerin mülkiyet hakları düşmektedir. Zira Hz. Peygamberin vasiyette bulunmayan kişilerin mallarından tasadduk edilmesi hususunda emri bulunmaktadır. Bu da göz hakkının vucubiyetinin delillerinden birisidir. Vasiyette bulunması gerekli olduğu halde vasiyette bulunmayan mûrisin bu hatasının kefareti için vârisler tasaddukta bulunurlar. Buna göre vasiyette bulunmak farz olduğu gibi bu farzı yerine getirmeyenlerin günahlarının kefareti için onları terikelerinden tasaddukta bulunmak da farzdır. Miras taksiminde mûrisin akrabaları, yetimler ve fakirler hazır bulunursa balığ mirasçıların kendilerinin, küçük mirasçıların ise vasilerinin ve gaip mirasçıların da vekillerinin, mirasçıları zarara uğratmayacak ve bu kişilerin gönlünü hoş edecek şekilde terikeden göz hakkı vermeleri vaciptir. Vermedikleri takdirde hâkimin buna zorlama yetkisi vardır. (İbn Hazm, t.y., VIII/346, 352, 353).

Bu ayetin muhkem olduğunu kabul eden alimlerin bir rivayete göre İbn Abbas ve Said b. Müseyyeb, Ebû Mûsâ Abdullah b. Kayş el-Eş'arî, Saîd b. Cübeyr, İbrâhîm en-Nehaî el-Kûfî, Mücâhid b. Cebr el-Mekkî, Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî, Hasen b. Yesâr el-Basrî ve İbn Şihâb ez-Zührî, Ebû Üsâme Zeyd b. Eslem el-Adevî (ö. 136/754), Ebu Hanife (ö. 150), İmam Malik (ö.179) ve İmam Şâfiî'nin de içinde bulunduğu çoğunluğuna göre ise göz hakkını vermek vacip değil mendup/müstehaptır. (Mukâtil b. Süleymân, 2002, s. 359; Sa'lebî, 2002, III/261, 262; İbn Hazm, t.y., VIII/347; Zemahşerî, 2005, s. 221, 222; Ebû'l-Ferec el-Bağdâdî, 2001, I/375; Fahrüddîn er-Râzî, 1999, IX/503, 504; Beyzâvî, 1997, II/61; Neseî, 2008, s. 211, 212; Nizâmüddîn en-Nisâbüri, 1995, II/356; Hâzin, 1994, I/344; Ebû Hayyân el-Endelüsî, 1999, III/526, 527; Berki, 1978, s. 9). Bu da ancak vârislerin buluş çağına girmiş olanları için söz konusudur. Buluş çağına girmemiş küçük vârislerin hisselerine düşen mirastan göz hakkı verilmeyip bu küçüklerin velileri orada hazır bulunanlara güzel sözler söylerler. Çünkü göz hakkı vermek vacip olsaydı hem göz hakkının miktarının belli olması gerekirdi hem de tarih boyunca miras dağıtımında fakirlerin ve garibanların kendi sabit miktarlarını almak için mücadele vermeleri beklenirdi. Halbuki ne böyle bir miktar belirlemesi ne de böyle bir mücadele söz konusu değildir. Bundan dolayı da burada bir vucûbiyet değil mendupluk söz konusu olduğu söylenebilir.

Göz hakkının söz konusu edildiği ayetin anlaşılması hususunda farklı yorumların yapıldığını belirtmiştik. Mesela, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî'nin (ö. 310/923). Câmî'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an isimli eserinde zikrettiğine göre bu ayet mensuh değil muhkemdir. Kendilerine vasiyet yapılan akrabalara bu miktarın verilmesi emredilirken yetimler ve miskinlere de güzel söz söylenmesi emredilmektedir. (et-Taberî, 2000, VII/7-13).

Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri es-Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'an adlı tefsirinde zikredildiği üzere Said b. Cübeyr bu ayetin muhkem olduğunu ve insanların bu ayeti

uygulama hususunda gevşek davrandığını söylemekte (Buhârî, “el-Vesâyâ”, 18) ve velilerin miras alan ve alamayan olarak ikiye ayrıldığını ve miras alanların hazır bulunanları yedirdiğini ve giydirdiğini ancak miras alamayan akrabaların bulunana güzel sözler söyleyerek ödemede bulunmadığını söylemektedir. (Sa’lebî, 2002, III/261, 262).

Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî'nin (ö. 450/1058) el-Hâvi'l-kebir'de zikrettiğine göre bu ayet muhkem olup hükmüyle amel edilmektedir. Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbas, Mücâhid, Şa'bi, Hasanü'l-Basrî ve Zühri'ye göre burada iki akraba çeşidinden bahsedilmektedir. Miras alabilen akrabalar hazır bulunanlara mirastan göz hakkı verirken miras alamayan akrabalar ise güzel sözler söylerler. Said b. Cübeyr ve İbn Abbas'a göre vârisler küçük olsa bile hisselerinden göz hakkının verilmesi vaciptir. Hz. Aişe'ye göre ise bu ayet mûrisin vasiyetinde belirttiği kişilere vasiyetinin verilmesini ve miras taksiminde hazır bulunanlara göz hakkının verilmesini emretmektedir. (el-Mâverdî, t.y., I/456).

Ebü'l-Ferec el-Bağdâdî'ye (ö. 597/1201) göre bu ayet iki şekilde anlaşılabilir. Ayetteki “*rızıklandırın*” talebi, mûrisin ölümünden sonra terikenin paylaşımında mirasçılara yönelik olarak anlaşılabilmesi gibi mûrisin ölümünden önce miras alamayacak akrabalar için vasiyette bulunulmasına yönelik olarak da anlaşılabilir. Ayetteki “*güzel söz söylesinler*” kısmı velilerin göz hakkını verirlerken “*Alın, Allah bereketli kılsın*”, “*Bu mal küçüklere aittir. Benim size verme yetkim yoktur.*” veya “*Bunlar şimdi küçüktür ancak biz buluş çağına geldiklerinde sizin bu mal üzerindeki hakkınızı bilmelerini ve tanımalarını emredebiz.*” söylemeleri şeklinde yorumlanmaktadır. (Ebü'l-Ferec el-Bağdâdî, 2001, I/375).

Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210), miras taksiminde bulunduğu halde miras alamayan akrabaların mirastan tamamen mahrum bırakılmalarının kendilerine ağır geleceğini bunun da akrabalıkla bağdaşmadığını dolayısıyla kendilerine göz hakkının verilmesinin uygun olacağını belirtmektedir. (Fahrüddîn er-Râzî, 1999, IX/503, 504).

Ebü Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî (ö. 671/1273) el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân isimli eserinde miras taksimi yapılırken hazır bulunan fakir, yetim ve miras alamayan akrabaların terikenin çok olması durumunda terikeden mahrum bırakılmayıp gönüllerini hoş edecek bir ikramın (göz hakkı) kendilerine yapılmasının ayette söz konusu edildiğini belirtmektedir. Ancak terikenin az olması veya akar olması durumunda hazır bulunanlara göz hakkının verilmeyebileceği ve bu hususta mazeret beyan edilebileceği ancak buna rağmen yine de göz hakkının verilmesinin daha uygun ve sevabının da daha çok olacağı görüşündedir. (Kurtubî, 2006, III/35).

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Mûrisin ölümünden sonra geriye bıraktığı terikeden sırasıyla mûrisin aynî borçları, teşhiz ve tekfin masrafları ile zimmet borçları ödenmekte ve varsa vasiyeti yerine getirilmekte vasiyetten sonra da miras taksimatı yapılmaktadır. Zahirî mezhebinde ise bu sıralama biraz farklılık göstermekte olup terikeden öncelikli olarak hac, zekât ve kefarete gibi mûrisin Allah'a olan borçları ile insanlara olan borçları ile teşhiz ve tekfin masrafları karşılanmaktadır. Sonrasında ise halen kalan mal varsa terikenin üçte birini geçmeyecek şekilde mûrisin vasiyeti yerine getirilmekte en sonunda da kalan terike miras olarak vârislere dağıtılmaktadır.

Hanefî, Malikî ve Şafîî mezheplerine göre aynî borçlar, mûrisin malları henüz terikeye dönüşmeden önce ödendiğinden terikeye dâhil edilmez. Hanbelilere göre ise aynî borçlar zimmet borçlarından önce ödenmek şartıyla borçlar ister ayn ister zimmet borcu olsun tekfin ve teşhiz masraflarından sonra ödenir.

Meşruiyeti Kur'an, Sünnet ve İcmâ ile sabit olan vasiyetin yerine getirilmesi terike üzerindeki haklardan olup mûrisin teşhiz ve tekfin masraflarının karşılanması ile borçlarının ödenmesinden sonra ve terikenin mirasçılara taksiminden önce yer almaktadır.

Vasiyet ile ilgili hadisler bir taraftan vasiyetin hukukiliğini ortaya koyarken bir taraftan da Kur'an'da mutlak olarak zikredilen vasiyeti terikenin üçte birini geçmeyecek şekilde sınırlandırmaktadır. Ancak vârislerin icazet vermesi halinde üçte biri geçen kısmı dahil vasiyetlerin tümü terikenin yettiği ölçüde yerine getirilir. Zahirî mezhebine göre ise vâris bulunsun veya bulunmasın razı olsun veya olmasın üçte birden fazla vasiyet geçerli değildir ve terikeden ödenmesi mümkün değildir.

“*Size ölüm geldiği zaman geride mal bırakıyorsanız anne-babanıza ve akrabalarınıza vasiyet etmeniz farz kılındı...*” ayetine göre akrabalara vasiyette bulunmanın vucûbiyeti “*Allah her hak sahibine mirastan hakkını vermiştir. Dolayısıyla vârise vasiyet yoktur.*” hadisi ile neshedilmiştir. Buna binaen vârislere vasiyet yapılamamaktadır. Zahirî mezhebine göre ise anne, baba ve mirasçı olan akrabalar için vasiyetin gerekliliği neshedilmiş olmakla beraber mirasçı olmayan akrabalar için bu vucûbiyet devam etmektedir. Anne, baba ve vârisler için bu hükmün neshedildiğinde ittifak bulunmakla beraber ayetteki vucûbiyet hükmünü nesheden nâsih

hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Malikî, Şafî ve Hanbelî mezhepleri nâsihin, miras ayetleri olduğunu kabul ederken Hanefî mezhebi ise “Allah her hak sahibine mirastan hakkını vermiştir. Dolayısıyla vârise vasiyet yoktur.” hadisi olduğunu kabul etmektedir.

Cumhura göre vârislere yapılan vasiyetler diğer vârislerin rızaları ve icazetleri halinde geçerli olabilmektedir. Ancak Zahirî ve Malikî mezhepleri ile Şafî mezhebinden Müzeni ile Hanbelî mezhebenden bazı fakihlere göre diğer mirasçıların icazeti ve rızası bulunsa bile vârise vasiyeti yasaklayan hadislerden dolayı vârise yapılan vasiyetler geçerli değildir.

Mûrisin vâris olmayan akrabalarına vasiyet yapılabilmektedir. Zahirî mezhebi bir Müslümanın vefat etmeden önce miras alamayan akrabalarına vasiyette bulunmasının vacip olduğu görüşünde iken Hanefî, Malikî, Şafî ve Hanbelî mezheplerine göre miras alamayan akrabalara ve yabancılara vasiyet vacip vasiyetin konusu değildir. Buna göre bu tür vasiyetlerde isteğe bağlılık esas olup vacip vasiyet anlayışı bulunmamaktadır. Vacip vasiyetin konusu başkasının hukukunun taalluk ettiği mallar olup bunlar da mûrisin borçları çerçevesinde değerlendirilir. Ödenmemiş zekât borcu, yerine getirilmeyen hac, kefarete veya adak gibi Allah hakkı olan borçlar veya kimsenin bilmediği kul hakkı olan borçların ödenmesine ya da kişinin kendisinde bulunan emanetlerin sahiplerine verilmesine yönelik vasiyette bulunulması vaciptir.

Terikenin taksimatı esnasında orada bulunup mûrisin mal ve servetini bilen, terikeden kendisine de bir miktar pay verilmesi beklentisi içerisinde olan fakat mirastan payları bulunmayan akraba, yetim ve yoksulların miras malından rızıklandırılmalarının söz konusu edildiği “(Miras) taksim olunurken, akrabalar, yetimler ve yoksullar bulunursa taksimden onlara da verin ve onlara güzel söz söyleyin.” ayeti, terikedeki göz hakkı ile ilgili görüşlerin ve ihtilafların merkezinde bulunmaktadır. Bazı fakihlere göre bu ayet miras ayetleri ve vasiyet ayeti ile neshedilmişken Cumhura göre ise muhkemdir.

İbn Abbas, Said b. Müseyyeb, Abdullah b. Kays el-Eş‘arî, Saîd b. Cübeyr, İbrâhîm en-Nehaî, Mücâhid b. Cebr, Âmir b. Şerâhîl eş-Şa‘bî, Hasanü'l-Basrî, İbn Şihâb ez-Zührî, Zeyd b. Eslem el-Adevî, Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Şafî'nin de içinde bulunduğu cumhur bu ayetin nedb ifade ettiğini dolayısıyla göz hakkını vermenin vârislerin vicdanına kalmış bir bağış olacağını kabul etmektedir.

Zâhirî mezhebi ile bazı fakihler ise Nisâ sûresinin 8. ayetinin taksimi mümkün olan her şeyin taksim edilmesi ile ilgili genel nitelikli bir nas olup bunun sadece mirasa tahsis edilmesinin doğru olmadığı ve ayetteki “rızıklandırın” emrinin zorunluluk ifade ettiği bundan dolayı da göz hakkının verilmesinin gerekli olduğu görüşündedir. Buna göre göz hakkı terike üzerindeki haklardan birisi kabul edilmektedir. Hatta göz hakkının verilmesiyle ilgili mûrisin vasiyeti bulunmasa bile vârisler veya kendisine vasiyette bulunulan kişiler zarara uğramayacak şekilde terikeden tasadduk etmek zorundadırlar.

KAYNAKÇA

- Aktan, H. (1989). Mukayeseli İslam Miras Hukuku. İşaret Yayınları, İstanbul.
- Aktan, H. (2002). “Kısmet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (25):497-498, Ankara.
- Aktan, H. (2005). “Miras”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (30):143-145, İstanbul.
- Alkış, A. (2019). “İslam Miras Hukuku ile Türk Miras Hukukunun Vârisler Yönüyle Karşılaştırılması”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19(1): 60-79.
- Arı, A. (2008). “Vâcip Vasiyet ve Halefiyet Bağlamında ‘Dede Yetimi’ Problemi”, EKEV Akademi Dergisi, 12(34):249-268.
- Arı, A. (2012). “Vasiyet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (42):552-555, Ankara.
- Arı, A. (2020). İslam Miras Hukuku. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Aytekin, M. A. (2019). “Vasiyet Ayeti Bağlamında Sünnetin Kur’ân-ı Kerim’i Nesh Etmesi”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 34:85-113.
- Begavî, H. (1999). Me‘âlimü't-tenzîl. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.
- Berki, A. H. (1986). İslam Hukukunda Ferâiz ve İntikal, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Berki, Ş. (1978). “İslam Hukuku Miras Sistemi ile Medeni Kanun’un Miras Sistemi Arasındaki Farklar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22:1-15.
- Beyzâvî, N. (1997). Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.

- Bilgili, İ. (2013). “İslam Miras Hukukunda Kıyasın Fonksiyonu ile Kıyas Uygulamaları”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 22:225-256.
- Bilmen, Ö. N. (1985). Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- Buhârî, Muhammed. (2001). el-Câmi‘u’s-sahîh, el-Matbaatü’l-Kübrâ el-Emîriyye, Mısır.
- Çeker, O. (2015). “Miras Hukuku”, İslam Hukuku El Kitabı, ss.371-397. Grafiker Yayınları, Ankara.
- Döndüren, H. (2009). Delilleriyle Aile İlmihali, Erkam Yayınları, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, S. (2009). es-Sünen, er-Risâletü’l-Âlemiyye, y.y.
- Ebû Hayyân, M. (1999). el-Bahrü’l-muhtât, Dâru’l-Fikr, Beyrut.
- Ebü’l-Ferec, C. (2001). Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr, Dâru’l-Kütübi’l-Arabî, Beyrut.
- Erdem, S. (2021). Uygulamalı İslâm Miras Hukuku (Ferâiz İlmi), Hikmetevi Yayınları, İstanbul.
- Fahrüddîn er-Râzî. (1999). Mefâtîhu’l-ğayb (et-Tefsîrü’l-kebîr), Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut.
- Gökmenoğlu, H. (1999). “İslam Miras Hukukunda “Halefiyet”, “Dede Yetimi” ve “Vacip Vasiyet””, Dinî Araştırmalar, 1(3):143-170.
- Halebî, İ. (1998). Mülteka’l-ebhur, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut.
- Hâzin, A. (1994). Lübâbü’t-te’vîl fi me’âni’t-tenzîl, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut.
- Hırakî, Ö. (1993). el-Muhtasar, Dâru’s-Sahâbe li’t-Turâs, y.y.
- İbn Abdilberr en-Nemerî, C. (1980). el-Kâfi fi fıkhi ehli’l-Medîne, Mektebetü’r-Riyâd el-Hadîse, Riyâd.
- İbn Hazm, A. (t.y.). el-Muhallâ bi’l-âsâr, Dâru’l-Fikr, Beyrut.
- İbn Kudâme, A. (1969). el-Mugnî, Mektebetü’l-Kâhire, Kâhire.
- İbn Mâce, M. (2010). es-Sünen, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, y.y.
- İbn Rüşd el-Cedd, M. (1988). el-Muqaddimâtü’l-mümeħhidât, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut.
- İbn Rüşd el-Hafîd, M. (2004). Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muķteşid, Dâru’l-hadîs, Kâhire.
- İbnü’l-Hümâm, K. (1970). Fetħu’l-ķadîr ale’l-Hidâye, Dâru’l-Fikr, Beyrut.
- Kadri Paşa, M. (2020). el-Ahkâmu’ş-şeriyye fi’l-ahvâli’ş-şahsiyye, Muallim Neşriyat, İstanbul.
- Karaman, H. (1986). Mukayeseli İslam Hukuku, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Kâsânî, A. (1986). Bedâ’i‘u’ş-şanâ’i‘ fi tertîbi’ş-şerâ’i‘, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut.
- Köse, Ü. (2019). “İslâm Hukuku Açısından Mirasçılar Lehine Yapılan Vasiyetler”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 33:453-472.
- Kurtubî, M. (2006). el-Câmi‘ li Ahkâmî’l-Kur’ân, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut.
- Mâverdi, A. (t.y.). el-Hâvi’l-kebîr, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut.
- Mâverdi, A. (t.y.). Tefsîrü’l-Ķur’ân (en-Nüket ve’l-‘uyûn), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut.
- Mergînânî, B. (t.y.). el-Hidâye fi şerhi Bidâyetü’l-Mübtedî, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut.
- Mevsilî, A. (1937). el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr, Matbaatü’l-Halebî, Kahire.
- Muhammed İsmîn. (2006). Teshîlü’l-ferâiz, Dâru İbni’l-Cevzî, y.y.
- Mukâtil b. Süleymân. (2002). Tefsîru Mukâtil b. Süleymân, Dâru İhyâi’t-Turâs, y.y.
- Müslim b. Haccâc. (1955). el-Câmi‘u’s-sahîh, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâh, Kâhire.
- Müzenî, İ. (1990). el-Muhtasar, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut.
- Nesâî, A. (1986). es-Sünen, Mektebetü’l-Matbûati’l-İslâmiyye, Halep.
- Nesefî, A. (2008). Tefsîru’n-Nesefî medârikü’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut.
- Nevevî, Y. (t.y.). el-Mecmû‘ şerhu’l-Mühezzeb, Dâru’l-Fikr, Beyrut.

- Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed. (1995). Ğarâ'ibü'l-Ķur'ân ve reĝâ'ibü'l-furĝân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Özay, H. (2018). "İslâm Miras Hukukunun Özellikleri", İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD), 3(2):203-224.
- Özcan, T. (2005). "Muhallefât", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (30):406-407, İstanbul.
- Sa'lebî, A. (2002). el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Ķur'ân, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.
- Semerkindî, A. (1994). Tuĝfetü'l-fuĝahâ', Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Serahsî, M. (1983). el-Mebsût, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- Sevrî, S. (1983). et-Tefsîr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Süleyman b. Câsir. (2013). Lemhâtün mühimmetün fi'l-vasiyye, Medârü'l-Vatan li'n-Neşr, Riyâd.
- Şâfiî, M. (1990). el-Ümm, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- Şener, M. (1994). "İslâm Miras Hukuku ile İlgili Terimler", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8:25-42.
- Şîrâzî, C. (t.y.). el-Mühezzeb fi fîĝhi'l-İmâm eş-Şâfi'î, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Taberî, M. (2000). Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Ķur'ân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- Tirmizî, M. (1975). el-Câmi'u's-sahîh, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır.
- Uslu, R. (2020). "Miras Hukukuna Dair Bir İnceleme: Nisâ ve Enfâl Sûreleri Özelinde", Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(2):144-157.
- Yılmaz, İ. (2017). "İslâm Hukukunda Vasiyet Yoluyla Vârisleri Mirastan Mahrum Etmeye Yönelik Tasarrufların Sınırlandırılması", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21(3):1739-1774.
- Zemahşerî, C. (2005). Tefsîru'l-keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- Zerka, M. A. (1987). "İslâm Hukuk Sisteminde En Önemli Temel Prensipler", İslâmî Araştırmalar, 1(4):84-95.
- Zuhaylî, V. (1992). İslâm Fıĝhı Ansiklopedisi, Risale Yayınları, İstanbul.

Subject Area
Society and Social
Structure

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1068-1073

Arrival
14 January 2022

Published
24 March 2022
Article ID Number
3933

Article Serial Number
21

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3933>

How to Cite This Article
Yaman, F. (2022).

“Çingene/Roman
Toplumundaki Sosyal
Çözülmenin İmgesel
Anlatımı: Bir Edebiyat
Ve Sinema Yapıtı
Olarak “Ağır Roman”
International Social
Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:96;
pp:1068-1073

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

1. GİRİŞ

Edebiyat ve sinema yapıtları konu edindiği toplumsal ilişkileri genellikle imgesel bir dil ve anlatımla ele alır. Bu anlatım tekniğiyle ele alınan olaylar ise sosyolojik değerlendirmeler için zengin bir malzeme çeşitliliği sunar. Metin Kaçan'ın 1990 yılında yayınlanan Ağır Roman isimli yazınsal yapıtı, Çingenelerin/Romanların kendilerine özgü yaşamını ve toplumla kurdukları ilişkileri ele almaktadır. Mustafa Altıoklar'ın yönetmenliğinde aynı isimle sinemaya uyarlanan filmi (1996) ise bir çapraz medya anlatısı olarak (Bolat, 2019: 528) romandaki kurguyu beyaz perdeye aktarmaktadır.

Toplumsal yapıda bir alt kültür biçiminde varlık bulan Çingene/Roman topluluğu -diğer toplumsal gruplar gibi- Türkiye'nin modernleşme sürecinde toplumsal kurumlarında ve toplumsal ilişki biçimlerinde yaşanan değişimin etkisiyle geleneksel yapılarında dezorganizasyon olgusuyla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda, toplumsal değişimin esere konu olan karakterlerin gerilimli gündelik ilişkilerindeki simgesel yansımaları dikkate değer bir çözümleme zemini sunmaktadır.

2. BİR ALT KÜLTÜR OLARAK ÇİNGENELER/ROMANLAR¹

Alt kültür, toplumun egemen kültürel yapısı içinde, sınıfa, etnik kökene, mekânsal yoğunlaşmaya veya dini inanca dayalı olarak ayrımlanabilen; ancak birey üzerinde bütüncül etkisiyle işlevsel olan bir alt bölümü (Gordon, 1947:

Çingene/Roman Toplumundaki Sosyal Çözülmenin İmgesel Anlatımı: Bir Edebiyat Ve Sinema Yapıtı Olarak “Ağır Roman”

Symbolic Narration of Social Disintegration in the Gypsy/Roma Society: “Ağır Roman” as a Literary and Cinematic Work

Fatih YAMAN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul/Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de bir alt kültür olarak varlık gösteren Çingene/Roman toplumunun toplumsal değişme ve sosyal çözülme süreçleri, Metin Kaçan tarafından Ağır Roman ismiyle kaleme alınan ve Mustafa Altıoklar tarafından aynı isimle sinemaya uyarlanan yapıtlar üzerinden irdelenmektedir. Toplumda çoğunlukla suç veya sapma olarak nitelenen eylemlerin yaygınlığıyla kendine özgü yalıtılmış bir yaşamı benimseyen alt kültür gruplarında toplumsal değişim bazen trajik sonuçlar üreten bir çözülme sürecine dönüşebilir. Bu bağlamda Çingenelerin/Romanların çatışmalı toplumsal değişim sürecini Kolera özelinde ele alan Ağır Roman, gerek öne çıkan karakterlerinin görünümüne yansıyan farklılıklar ve kullandıkları ayrıksı dil gerekse bu karakterlerle örülen marjinal toplumsal ilişkiler bağlamında sosyal çözülmeye ilişkin zengin bir imgelem sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çingene/Roman, Alt kültür, Toplumsal değişme, Sosyal çözülme, Ağır Roman.

ABSTRACT

In this study, the social change and social disintegration processes of the Gypsy/Roma society, which exists as a subculture in Turkey, are examined through the works written by Metin Kaçan under the title Ağır Roman and adapted to the cinema by Mustafa Altıoklar with the same name. Social change can sometimes turn into a disintegration process that produces tragic results in subcultural groups that adopt a uniquely isolated life with the prevalence of acts that are often described as crime or deviance in the society. In this context, Ağır Roman, which deals with the conflicting social change process of the Gypsies/Roma in the context of Cholera, offers a rich imagination of social disintegration in the context of both the differences reflected in the appearance of the prominent characters and the distinctive language they use, and the marginal social relations woven with these characters.

Key Words: Gypsy/Roma, Subculture, Social change, Social disintegration, Ağır Roman

¹ Türkiye’de Roman olarak anılan topluluklar, Avrupa’da “Roma” veya “Rroma” gibi çeşitli isimlendirmelere konu olmaktadır. Bu çerçevede, “Roma-n” uluslararası bir tanıma ve kullanıma işaret ederken, çingene (Tr.), tsigane (Fr.), zigeuner (Al.), gitano (İsp.) gibi isimler yerel kullanımları ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kolukıncı, 2005; Ayrıca “çingene” ve “roman” kavramsallaştırmasındaki içerik ve anlam geçişlerinin ayrıntılı tahlili için bkz. Dişli, 2016).

40) ifade eder. Diğer deyişle, altkültür, “kültürün geniş dünyası içindeki farklı dünyaları” imlemektedir (Komarovskiy ve Sargeni, 1949: 143). Alt kültürler, ait oldukları toplumun, toplumsallaştırma norm ve ilişkilerinin dışında kendine özgü normları, ahlakı, iletişim biçimi, barınma, eğlenme tarzı ve sanat anlayışıyla (Bora, 1988: 5; Negus, 1996: 153) grupsal bir örüntü sunar. Buradan hareketle, toplumun, her birinin kendine özgü düşüncesi ve eylem tarzı olan birçok alt grubu, aynı zamanda alt kültürü kapsadığı (Jenks, 2007: 24; Mercer, 1958: 34) görülebilir. Bu bağlamda dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Türkiye’de de Çingene/Roman topluluklarının kendine özgü nitelikleri ve yaşam pratikleriyle bir alt kültür olarak tanımlanması mümkündür.

Alt kültür gruplarının sahip olduğu özellikler bağlamında her ne kadar “toplum dışı” olarak sınıflandırılması mümkünse de makro düzeyde genel kültür örgüsüyle iç içelik kurması kaçınılmazdır. Zira genel kültürel yapıdan çeşitli özellikleriyle ayrılan bir alt kültür, ortak dil kullanımı yanında ticari ve mali işleyiş gibi egemen kültür örüntüsünün oluşturduğu ekonomik sisteme eklenme türünden zorunlu etkileşim kanallarını kullanmak durumundadır (Kızılcık, 1996: 30). Bu yönüyle alt kültürler toplumla kurduğu ilişki düzleminde “ne bütünleşmiş ne de tamamen kopuk” olma durumuyla tanımlanabilir. Tönnies’in dikotomik kavramsallaştırması üzerinden bakıldığında, tipik bir “cemaat/topluluk” (Gemeinschaft) olarak da karşılanabilen alt kültürü başta kanbağı olmak üzere komşuluk, arkadaşlık ve akrabalık gibi geleneksel, sıcak, yakın ve bağlayıcı ilişkiler karakterize eder. Bunun karşısında toplum (Gesellschaft) ise rasyonel ilişkiler temelinde işleyen menfaat ortaklıklarıyla kurulu kentsel bir yaşam örüntüsünü ifade eder (Falk, 2000:44-55). Bu durumda mahremiyet, dahil etme, dışlama ve yakınlık türünden niteliklerle bir araya gelişi imleyen “cemaat”in genel faydası, sahip olduğu geleneksel kültürel yapının tüm üyelerce benimsenmesi ve sürekli kılınmasıyla mümkündür. Nitekim toplumda bir azınlığın üyesi olmakla potansiyel dezavantajlılığı deneyimleyen bireylerden oluşan bu yapı, grup dayanışmasından beslenen bir aidiyet duygusuna sahiptir. Özellikle toplumsal düzeyde önyargı ve ayrımcılığa maruz kalma deneyimi ortak bağlılık ve çıkar duygularını güçlendirmektedir (Giddens, 2008: 537). Dolayısıyla Çingeneler/Romanlar gibi alt kültürlerde grup dayanışmasının yoğun olduğu tespit edilebilir. Diğer taraftan, bu yoğun dayanışma duygusu toplumsal normların hızla aşındığı anomik süreçlerde yıkıcı etkiler oluşturabilmektedir.

Alt kültürün egemen kültürden ayrışmasının zamana ve mekâna göre biçimlenen çeşitli formları bulunur. Bu bağlamda Ağır Roman, Çingeneleri/Romanları konu edinirken alt kültürün ayırıcı göstergelerinden çeşitli örnekler sunmaktadır. Her şeyden önce mekânsal organizasyon “Kolera Sokağı” özelinde kent yaşamından yalıtılmış, kirli, ıssız ve tekinsiz bir arka mahalle ortamında kurgulanırken; uyuşturucu bağımlıları, yankesiciler, fahişeler ve psikopatlar gibi dejenere olmuş marjinal karakterler üzerinden mahremiyetin sıklıkla ihlal edildiği yoğun argo kullanımı dikkat çeker. Zaten kullanılan mekan ismi (Kolera) metaforik olarak bulaşıcı bir kötülüğü imlerken, filmin ilk sahnesi çılgınlık, polis arabalarından yayılan siren sesleri ve nezarethanedekilerin “çıkarmak bizi buradan” haykırışları ile açılır (Kula, 2018). Dahası, hırsızlık, adam yaralama, kadın ticareti ve uyuşturucu satıcılığı gibi suçların adeta günlük sıradan olaylar halinde yaşandığı ve şiddetin varoluşsal bir zorunluluk olarak kanıksandığı (Işık, 2019: 50) bir toplumsallık salık verilir. Diğer yandan karakterlerce kullanılan dil, zaman zaman sertleşen, tuhaf ve alaycı bir argo üslupla bezeli alışılmadık bir alt kültür dilidir (Arslan, 2009: 130; Aytemiz, 2018: 12). Bu özellikler ayrışmayı yalnızca mekâna özgü olmaktan çıkararak karakterlerle özdeşleşen söylem ve eylem alanında yeniden kurar. Bu çerçevede hâkim kültürde çoğunlukla bir sapma olarak nitelenebilen yaşam pratikleri alt kültürün yaygın olarak benimsediği ve kendine özgü olduğunu gösteren temel motifler olarak sunulur:

“Güneş buluttan sıyrılırken Kolera'nın âlemci kadınları bir omuz darbesiyle yıkılacakmış gibi duran evlerinin önünde oto tamircileriyle, marangozlarla, tornacılarla aslanlar gibi muhabbete koyuldular. Bir yandan da kaynak yaparken elleri titreyen ustalara, esrarı daha kallavi içmeleri için zıvana hazırlamaya başladılar” (Kaçan, 1999: 6).

Egemen kültürden sapma davranışı olarak nitelenebilecek uyuşturucu kullanımı gibi eylemler alt kültürde yaygınlaşarak kendine özgü bir *normali* inşa eder. Nitekim öne çıkan karakterlerden biri olan Arap Sado öldükten sonra helvası, ezilmiş uyuşturucu hapları ile karıştırılarak sevenlerine sunulacaktır. Söz konusu kendine özgü normallik Ağır Roman'daki karakterlerin farklı eylemleriyle pekiştirilir. Örneğin, eserde toplumsal dayanışmanın geleneksel temsilcisi olarak karşımıza çıkacak olan Salih, oto tamircide çalışmaktadır. Salih tamirhanede kullanmak için kamusal alandaki bronz heykellerin ellerini keserek bunları arabaların tamponlarında eritmektedir. Bu durum patronu tarafından da onaylanmakta, yani normalleşmektedir. Benzer şekilde Salih'in acıktığında, başkasının balık kurutmak için astığı ipi kemerine taktığı jileti savurarak kesmesi ve balıklara el koymasıda yadırganan bir davranış değildir. Romanda toplumsal sapma olarak nitelenebilecek bir dizi anlatı bayram kutlamalarının konu edildiği bölümdeki olay örgüsü ve diyaloglarla verilmektedir:

“Kolera'nın çocukları Şeker Bayramı nedeniyle en şık elbiselerini giyip büyüklerin ellerinden küçüklerin gözlerinden öpmeye giderlerken, sefil sokak çocukları yol kenarındaki göletlerin kenarından aldıkları çamurları şık çocukların üzerine fırlattılar. Şık çocuklar, "Anneciğim babacığım," diye kibar seslerle

bağırarak kaçışırken her saniye ölme tehlikesiyle karşı karşıya olan sefil çocuklar, mahallenin en yaşlı kedisinin kuyruğuna dinamit bağlayıp fitili ateşlediler. Kedi şık çocukların en temiz suratlısının yanına koşarken dinamitin patlamasıyla ikiye bölündü. Kedinin kuyruğu havadan düşerken, sefiller kuyruğu havada kapmak için birbirleriyle yarıştılar. Şık çocuklar gözyaşlarını karılar gibi akıtarak akrabalarının evlerine doğru yaylandılar. Bayram seyran dinlemeden çalışan esnaflar, yoldan geçen lahmacuncuya "Hayırlı bayramlar usta, bak bayram bahşişin yerde yatıyor," diyerek kediyi gösterdiler. Lahmacuncu kediyi softalara çaktırmadan alıp kutusuna koydu. Kolera'nın kahrını yıllardır çeken insanlar kedi etinden yapılan lahmacuna alıştıklarından, bu tip olaylara aldırış etmiyorlardı. Hatta bazı zanaatkarlar lahmacuncuyu çağırırken "pisipisi" diye sesleniyorlardı" (Kaçan, 1999; 40-41).

Toplumsal sapmanın çoğalarak yaygınlaşması aynı zamanda suç olgusuna da zemin hazırlar. Bu bağlamda, Kolera canavarının evli olan Berber Ali ile yasak ilişki yaşayan Madam Eleni'yi öldürmesinin ardından mahallenin azgın gençleri tarafından mezarından çıkarılan cesede tecavüzde bulunmaları toplumsal ahlaki yozlaşma ve suçun en ileri örneklerini sunar (Şahin, 2016: 23). Ancak alt kültür mensupları, egemen kültürde suç olarak nitelendirilmiş davranış biçimlerini suç olarak görmeyebilir veya bu olguyu normalleştirebilirler. Bu duruma örnek teşkil edebilecek bir anlatı Tıbı'nın hikayesinde verilir:

"Büyük bir başarısızlıkla yangın söndürüldükten sonra, Tıbı'nın yatak odasında, vücuduna yapışmış naylon gecelikte yatan karısının ve çıplak bir adamın kararmış cesetleri bulunmuştu. Bu haber bayılmak üzere olan Tıbı'nın kulağına geldiğinde, Tıbı ancak hakiki delikanlıların edebileceği bir yemini bağırarak tüm mahalleye duyurmuştu. O günden sonra hiçbir kadına bakmayıp bütün kadınlardan nefret etmeye başlamıştı. Tıbı bundan sonraki hayatını erkeklerle konuşarak, dudaklarını boyayıp, gözüne sürme çektiği atı Şermin'le sevişerek yaşamaya karar vermişti" (Kaçan, 1999; 15).

Suç olgusunun normalleştirilmesinin anlatımı adeta hırsızlık derslerinin verildiği Gaftici Fethi'nin hikayesinde görülür. Ancak bu nokta kitap ve film arasındaki farklardan birini de açığa çıkarır. Zira kitapta Fethi karakteri ayrıntılı bir şekilde hırsızlıkla özdeş resmedilirken; filmde Fethi'nin daha çok dolandırıcılığına ve fırsatçılığına vurgu yapılır:

"Ses kes! Hareket öğren! Beni dikkatle dinleyip söylediklerimi aynen uygularsanız zarbolarla hiçbir zaman başınız belaya girmez. Gaftiye çıkarken kendinizi çakı gibi hissetmeniz lazım. Ayağınızda spor ayakkabılar olsun ki ters bir durum karşısında anında olay yerinden kışıri kırarsınız. Sabah ezanının okunduğu anlar gaftiye çıkmak için en iyi zamandır. Bütün holtalar sabah uykusunun en tatlı yerindeyken, siz ezan sesinin gürültüsünden yararlanıp işinizi çıtır çıtır bitirirsiniz. Aynı zamanda vukuat gündüze dâhil olduğu için yakalansanız bile cezanız yarı yarıya hafifler...Gaftici Fethi, mesleğe yeni girecek yaralı kurtlara, yemin töreninden önce adaba uygun olarak muımları yaktırdı. "Biladerlerim, kardeşlerim, kankalar! Kolera'dan uluslararası hırsızlık madalyası kazanmış bir düzine hünerli gaftici çıktı. Bu şahsiyetlerin 'Saat kaç kardeş?' dedikleri insanlar, ömür boyu saatsiz dolaştılar. Aralarında öyle evciler vardı ki, yüzlerine kömür karası sürüp karı koca arasında gezinir, kendilerini göstermezlerdi" (Kaçan, 1999; 17-18).

Alt kültürün marjinal karakterler ve eylem tipolojileriyle her ne kadar egemen kültürden ayrıştığı tespit edilebilirse de bu söz konusu kültürün tümüyle reddedildiği anlamına gelmez. Zaten alt kültürün karşıt kültürden ayrılan en önemli özelliği budur. Ağır Roman'da bunun en güzel anlatımlarından biri olay akışı içinde Reis ile Arap Sado'nun bıçaklı kavgasındaki enstantanedir:

"Reis ile Arap Sado, sessiz hareketlerle birbirlerinin zayıf noktalarını ararlarken, siren sesleri ve korna çığlıkları Kolera Sokağı'nın en ücra bölgelerine ve memleketin bütün sınırlarına yayıldı. Reis ve Arap Sado dâhil tüm insanlar, saat dokuzu beş geçe çalan siren seslerine, bir dakika esas duruşta bekleyerek Atatürk'e saygılarını belirttiler. Sesler kesilince, bütün insanlar bedenlerini bir dakika geriye ışınlayıp hayata kaldıkları yerden tekrar gaz verdiler" (Kaçan, 1999; 27-28).

Hakim kültürde benimsenen geleneksel yapı ve kalıpların gündelik yaşam pratikleri üzerindeki belirleyici etkisi alt kültürde de önemli oranda benimsenerek ortaklaşır. Dolayısıyla toplumsal değişme süreçleri hakim kültürdeki yapılar üzerinde etkili olduğu gibi alt kültüre ait yapılar üzerinde de etkili olur.

3. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE SOSYAL ÇÖZÜLME

Toplumsal ilişkilerde, kurumlarda ve yapıda yaşanan farklılaşmaları ifade eden toplumsal değişme (Sunar, 2014: 2), kültürel düzeyde önemli etkiler oluşturur (Giddens, 2008: 79). Bu durumda modern/yeni oluş, toplumsal ve kültürel ilişkilerdeki yeni formları ifade eder. Nitekim Latince'de "bugüne ve şimdiiye ait" anlamındaki "modo" kelimesinden türetilmiş "modernus" sözcüğüne için "yeni" olma durumu (Cevizci, 2002: 715), zorunlu olarak "eski"ye ihtiyaç duyar. Bu çerçevede modern-geleneksel dikotomisi eski-yeni dikotomisine dönüşür. Toplumsal

değişme süreci, değişim eğiliminin gücüne bağlı olarak geleneksel/eski yapıların çözülmesini ve dönüşümünü beraberinde getirir. Dolayısıyla, değişimin “yeni” bir yapısallaşmayı doğurması, geleneksel yapıdaki süregelen alışkanlıkların ve yaşam biçimlerinin de dönüşümünü zorlayan bir gerilim oluşturur. Değişimin gücü karşısında mevcut yapının direnci ise söz konusu gerilimin şiddetini ve sonucunu tayin eder. Nitekim toplumun genelini kuşatan bir değişim, güçlü bir geleneksel yapıya sahip olsalar da alt kültür gruplarında görece yoğun bir etki oluşturarak geçiş sürecini bazen çeşitli toplumsal dram veya trajedilerle devam ettirir. Sosyolojik imgelemde anomi olarak karşılık bulan bu durum, toplumda normların etkisizleşerek çökmesini, buradan hareketle de ortaya çıkan karışıklık ya da sosyal çatışma durumunu ifade eder (Marshall, 2005: 32). Toplumsal ilişkileri kuran normlardaki bu çözülme ve kurumların fonksiyonsuz kalması da birtakım toplumsal sapmalara ve suç olgusunun yaygınlaşmasına yol açar.

Bu bağlamda Ağır Roman’daki çatışma, Arap Sado ile polisin işbirlikçisi yeniyetme sahte delikanlı Reis eliyle Kolera’ya taşınan yeni değerler arasında kurulur. Örneğin bu karşılaşmanın imgesel anlatımlardan biri Berber Ali’yle kurulan ilişkideki farklılıkla gösterilir. Buna göre Arap Sado, günlük bir ritüel olarak her sabah berbere gelerek tıraşını olmaktadır Reis kirli sakalıyla resmedilir. Bununla birlikte Arap Sado berberle adeta bir yiğitlik göstergesi olarak sunulan dostane, candan ama mesafeyi koruyan bir sohbet diyalogunu korurken reis Berber Ali’yi ayağına çağırır. Öte yandan Kolera’daki hâkim dil ve söylem patriarkal toplumsal yapılanmanın en yoğun göstergelerinden birini sunmaktadır. Fakat Reis’in temsil ettiği yeni ilişki biçimlerinde ataerkillik ortadan kalkmak bir yana kadının ikincilliğine bile yer vermeyecek onu tümüyle yok sayıp önce nesneleştirilecek sonra metalaştırılacaktır. Bu bağlamda Salih’in Tina’ya olan aşkı onu korumak ve kollamak uğruna, ona zarar verenin kulağını keserek cezalandırmak gibi eylemlere yer verilirken; Reis Tina’yı yalnızca cinsel isteklerinin tatmini için kullanmakla kalmayıp kendisi için çalışması konusunda zorlayacaktır.

Reis karakteriyle simgelenen “dışarıdan gelen yeni”, Kolera’nın kendine özgü “doğal” nizamına karşı bir tehdit olarak algılanmaktadır. Zira Reis ve çetesi bir taraftan polisle, yani otorite ile ilişkili olarak yukarıdan bir baskı oluşturmakta, yanı sıra Kolera’yı haraca bağlayarak kendi iktidarını kurmak istemektedir. Nihayetinde çeteyi girilen mücadelede Arap Sado öldürülür. Kolera’ya yeni gelenler eski olanı vahşice öldürmüştür. Ancak Sado ölürken sustalısını/bıçağını ve tespihini Salih’e verir. Bu bir bakıma Sado’nun temsil ettiği değerlerin bu nesnelere üzerinden Salih’e aktarılmasını ifade eder. Dolayısıyla Salih artık Kolera’daki değerlerin ve nizamın savunusuyla yükümlüdür.

4. AĞIR ROMAN’DA SOSYAL ÇÖZÜLMENİN İMGESEL GÖRÜNÜMLERİ

Altıokların (1996) yönetmenliğini yaptığı sinema filmi, gerek karakterlerin fiziki görünümü gerekse bunların toplumsal ilişki biçimindeki karşıtlıklar üzerinden sosyal çözülmeye ilişkin zengin bir imgelem sunmaktadır. Filmin daha ilk sahnelerinde geleneksel ilişki biçimlerini temsil eden Arap Sado’nun, yani “Ağır ağbi”nin, yerini almaya aday olan Salih tanıtılır. Buna göre Arap Sado hem iri yarı cüssesiyle hem de kurduğu ilişkilerdeki *ağırlığı* ile resmedilirken; Salih bir taraftan çelimsiz ve cılız görünümüyle diğer taraftan da örneğin sokakta koşarken bir aşuftenin cinsel temizliğini yaptığı lazımlığın kafasına geçmesiyle alaya alınan bir mizansenle öne çıkarılır. Bu bir bakıma konu edilen Çingene/Roman toplumunun kanıksanmış ilişki biçimlerinin yani geleneğin/eskinin hakkıyla sürdürülebilmesinde gerekli olan kültür aktarımı ve temsil gücünün zaafa uğraması olarak anlaşılabilir. Zira Arap Sado karakterinin temsil ettiği gelenek ve değerler, savunmasızların korunmasını esas alan kendine özgü bir adalet sağlama sorumluluğu üretmektedir. Buradan hareketle Ağır Roman’daki ağırlığın birincisi bünyesinde barındırdığı vazgeçilmez değer yüküyle geleneğe, ikincisi ise söz konusu değerlerin taşıyıcılığı üzerinden gelişen sorumluluğa işaret ettiği söylenebilir. Bu bağlamda nahif ve kırılğan karakteriyle öne çıkan Salih’in söz konusu mirası devralacak olması yapının devamına ilişkin güçlü bir tereddüt oluşturmaktadır. Ancak diğer taraftan Tina’yı çıkarsız sevmesi, babasının haksız ve yoğun eleştirisine sırf ona saygısından dolayı karşılık vermemesi, karakolda işkence görmesine rağmen ketumluğunu bozmaması, mahallede çıkan yangına tereddütsüzce atılarak müdahale etmesi, gerektiğinde dövüşten kaçmaması ve hiçbir şekilde haksızlığa göz yummaması gibi meziyetleri de Salih’in bu mirası yüklenmeye uygunluğunun tezahürleri olarak değerlendirilebilir.

Yazınsal ve görsel yapının ana izleğini oluşturan Kolera’da çeteleşmiş bir grubun “yeni” ilişki biçimlerini dayatmak istemesiyle başlayan çatışma süreci, mevcut düzenin hamiliğini temsil eden Arap Sado’nun öldürülmesiyle toplumsal bir çözülme sürecine girer. Çatışmanın “yeni” lehine bir çözülmeye dönüşmesi, Ağır Roman’ın diğer karakterleri üzerindeki farklı yansımalarla ortaya konulur. Mesela, yaşanan çatışma ortamında önce Berber Ali’nin karısının daha sonra da kendisinin akli melekelerini yitirmesi ve Kolera’dan ayrılarak şehre taşınması kırılan önemli direnç noktalarından birini temsil eder. Öte yandan Kolera’nın bir bakıma dış dünya ile entelektüel köprüsünü kuran ve bu yönüyle alt kültürü içeriden besleyebilme özelliğiyle öne çıkan Salih’in karikatürist ağabeyi de çözülme sürecindeki kopuşlardan birini temsil eder. Zira gelişen durumda artık Kolera’da yaşanamayacağını, bu

düzene karşı ancak örgütlenerek karşı durabileceklerini savunan; ama bunu kabul ettiremediği için şehirde bir ev tutan ağabey Kolera'dan ayrılır.

Genel toplumsal işleyişte birer sapma veya suç olarak nitelenen eylemlerin her ne kadar Kolera'nın kendine özgü hayat akışı içinde kanıksanan ve sıradanlaşan tarafları varsa da faili meçhul cinayetlerin artması Kolera sakinlerini tedirgin eder. Zira ölümün ve hatta öldürmenin toplumsal olarak onaylanması mevcut yapının meşruiyetini pekiştiren taraflar içerirken; eylemin "kayıt dışılığı" toplumsal işleyişte bir çözülme ve normlarda işlevsizleşmeye işaret eder. Bir alt kültür mekanı olarak dışsallaşan Kolera'da artan faili meçhuller bu yönüyle otoritenin bilgi ve denetim gücünü kırarak toplumsal normların ve erkin asayişini koruma gücüne meydan okumaktadır. Dolayısıyla Salih ve arkadaşlarının beliren bu tehdit karşısındaki reaksiyonları geleneksel yapının hamiliğini sürdürme girişimi olarak anlaşılabilir.

"Kolera'nın insanları her türlü cinayete alışık oldukları halde çırakların el ele tutuşmuş bedenleri karşısında kurabiyeleştiler. Cinayeti haber alan Gıli ve çetesi -bu çeteye sabahın erken dakikalarında Orso'nun koyun gözlü oğlu Şenol da katılmıştı- zarbolardan önce katili yakalayacaklarına söz verdiler. Mahalleli, Gıli'nin gölgesiz sözlerine tav olup çarpık hayallerle işlerine dağıldı" (Kaçan, 1999; 56).

Salih yoğun çaba göstererek katili yakalar. Katil mahallenin tatlıcısı Taner'dir. Salih'in katili konuşurma gayreti film ile kitap arasındaki kurgusal farklardan birini ortaya çıkarır.

Kitapta Taner'in bu cinayetleri işleme motivasyonu yapmış olduğu tatlıların beğenilmemesi, kendisiyle alay edilmesi gibi daha çok psikolojik bir vurguyla sunulurken; filmde dini bir argümantasyona dayalı olarak Taner'in onları "günahkar oldukları için öldürdüğünü" ifade etmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte Salih, polislerin eline geçerse Taner'in başına neler geleceğini düşünürken esasında alt kültürlerin toplumdan dışlanmış, izole olmuş ve otoriteyle kurulan hegemonik ilişkisini açık etmektedir.

"Gıli Gıli Salih'in, zarbolardan önce hikâyeyi dinlemesinin asıl sebebi bilinen bir dalgaydı. Herifler Taner'i ansızın içeri alsalar, kırk bin örgütün yüz bir suçunu üstüne yıkacaklardı. Taner! Zavallı şişman tatlıcı, dayağa ve işkencenin modernine katlanamazdı. Zarbolar çarmıha gerince bülbül gibi okurdu işlemediği suçları. "Tamam abim vurmayın ben kurdum o örgütü. Evet bizim partinin çocukları bombalamıştır. Haklısınız ben de vardım o eylemlerde." Kolera'da işlenen cinayetler ise her zamanki gibi faili meçhul kalacaktı. Her dava gibi zaman aşımından kaybolacaktı" (Kaçan, 1999; 76-77).

Sosyal çözülmenin uç yansımalarından biri intihardır. Klasik sosyolojinin önde gelen isimlerinden Durkheim (2015) *anomik intihar* tanımlamasında, toplumdaki norm ve kuralların işlevsizleşmesiyle kişinin aşamalı olarak toplumsal ilişki ve dayanışmadan uzaklaşmasını, toplumla kurulan bağların kopması neticesinde de bireyde kendi bedenini ortadan kaldırma eğiliminin geliştiğini ortaya koyar. Diğer deyişle bireyin aidiyetini oluşturan toplumsal ağları kaybetmesi, yanı sıra yeni toplumsal ilişki ve yapıda kendine yer bulamaması intiharla sonuçlanır. Bu bağlamda Ağır Roman'da söz konusu sosyal çözülmenin en trajik göstergesi Salih ve Tina'nın intiharlarıyla somutlaşır. Buna göre, Salih Sado'dan devraldığı değerler dizgesini devam ettirememenin ağırlığıyla bileklerini keserek intihar eder. Tina ise bir arabada Reis'le birlikte yanındaki bombayı patlatarak hem kendisinin hem de Reis'in hayatını sonlandırır. Durkheim'in (2015) *altruist/elcil intihar* tanımına uygun olarak, Tina kendi hayatından daha değerli gördüğü toplumsal amacı gerçekleştirebilmek adına bedenini bir bakıma feda eder. Toplum bütünlüğünün sürdürülmesi için kendi hayatından feragat etmeyle sonuçlanan bu girişim aynı zamanda Reis'le özdeşleşen yeni değerler dizgesine karşı son meydan okuma ve karşı hamledir.

5. SONUÇ

Toplumsal ilişkilerde, kurumlarda ve yapıda yaşanan değişim, kültürel semboller, davranış kalıpları, sosyal örgütlenme ve değer sistemi üzerinde çeşitli farklılaşmalara sebep olur. Bu bağlamda toplumsal yapıda bir alt kültür olarak konumlanan Çingeneler/Romanlar da diğer topluluklar gibi söz konusu değişim süreçlerinden etkilenir. Hatta genel toplumsal işleyişte çoğunlukla suç veya sapma olarak nitelenen eylemlerin yaygınlığıyla kendine özgü bir geleneksel yaşamı benimseyen bu grup yaşamında toplumsal değişim çeşitli taraflarıyla trajik sonuçlar üreten bir çözülme sürecine dönüşür. Bu bağlamda bir alt kültür grubu olarak Çingenelerin/Romanların toplumsal değişim sürecini Kolera özelinde ele alan Ağır Roman, mevcut düzenin korunması ve devamlılığının sağlanması ile bunu yeni değer ve toplumsal ilişkilerle değiştirmeye yönelik karakterler arasındaki çatışmayı incelemek adına elverişli bir örnek sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Altıoklar, M. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1996). *Ağır Roman* [Film]. Özen Film, İstanbul.

- Arslan, S. B. (2009). *Michel Houellebecq ve Metin Kaçan'da çağdaşçılık sonrası yaklaşımların karşılaştırılması olarak incelenmesi: Kuşatılmış Yaşamlar ve Ağır Roman.*(Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Aytemiz, P. (2018). The wide open windows of Cholera Street: On the light and sound leaking through/to the private space, *İlef Dergisi*, 5(1), s.7-29.
- Bolat, N. (2019). Geleneksel mecralarda çapraz medya ve transmedya anlatıları üzerine bir inceleme: Ağır Roman örneği, *Selçuk İletişim*, 12(2), s.503-531.
- Cevizci, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Dişli, S. Ö. (2016). “Çingene” mi, “Roman” mı?: Bir inşa süreci, *AÜDTCF Antropoloji Dergisi*, 31, s. 97-117.
- Durkheim, E. (2015). *İntihar*, İlgelen, Z. (çev.), Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Falk, J. (2000). “Ferdinand Tönnies”, Andersen, H. & Kaspersen, L. B. (Ed.), *Classical and Modern Theory*, New York: Blackwell, s.44-56.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*, Güzel, C. (yayına haz.), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Gordon, M. (1947). “The concept of the sub-culture and its application”, *Social Forces*, 26(1), s. 40-42.
- Işık, S. K. (2019). Ağır romandan buzdan kılıçlara; yeraltının kahramanlarına dair bir inceleme, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), s.46-56.
- Jenks, C. (2007). *Alt kültür: Toplumsalın Parçalanışı*, Demirkol, N. (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kaçan, M. (1999). *Ağır Roman*. Can Yayınları, İstanbul.
- Kolukırcık, S. (2005), Türk toplumunda çingene imgesi ve önyargısı, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), s.52-71.
- Komarovsky, M. ve Sargent, S. (1949). Research into subcultural influences upon personality, Sargent S. ve Smith M. (ed.), *Culture and Personality*, The Viking Fund, New York.
- Kula, E. (2018). Türkiye’de yeraltı film türünün oluşumu ve film örnekleri, *Isasor Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Erişim: https://www.academia.edu/38100206/Türkiyede_Yeraltı_Film_Türünün_Oluşumu_ve_Film_Örnekleri, 09. 01.2022.
- Şahin, V. (2016). Sosyolojik açıdan ağır hayatın Ağır Roman’ı ve Metin Kaçan, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), s. 11-28.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*, Akınbay, O., Kömürçü, D. (çev.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Negus, K. (1996). *Popular Music in Theory*, Wesleyan University Press, London.
- Sunar, L. (2014). Toplumsal değişimi açıklamak: Temel kavram ve kuramlar, Sunar, L. (ed.), *Türkiye’de Toplumsal Değişim*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Yaman, F. (2018). Helenik uyanış ve sarsılan otorite: Rönesanstan ihtilale modernliğin serüveni, Tekin, M. (ed.), *İslam ve Modernlik*, Rağbet Yayıncılık, İstanbul.

Subject Area
Marketing

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1074-1086

Arrival
14 January 2022
Published
24 March 2022

Article ID Number
3934
Article Serial Number
22

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/ssj.3934>

How to Cite This Article

Gül, B. (2022). "Satış Ve Değerlendirme Sıralamasına Göre Çevrimiçi Satılan Ürünlerin İncelenmesi: Trendyol Örneği"
International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:1074-1086

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Satış Ve Değerlendirme Sıralamasına Göre Çevrimiçi Satılan Ürünlerin İncelenmesi: Trendyol Örneği

By Sales and Evaluation Ranking Reviewing Products Sold Online: The Case of Trendyol

Bilal GÜL¹

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Ankara/Türkiye

ÖZET

İnternet alternatif bir etkileşim ya da bilgi alma mecrası iken Covid19 pandemi dönemiyle birlikte internet, bilgi iletişim ve tüketim için birincil bir alan haline almıştır. Çevrimiçi alışveriş kapanma dönemiyle yaygınlaşmış ve bu alışveriş konu ürün ve hizmetler hakkında aranan bilgi de çevrimiçi ortamlardan sağlanmıştır. Tüketici deneyimleri ve değerlendirmeleri güvenilir bilgi kaynaklarından olmasının yanı sıra bir ürün veya hizmete yönelik satın alma kararı üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Buradan yola çıkarak bu çalışmada trendyol.com çevrimiçi alışveriş sitesinde yer alan ürünler için yapılan değerlendirmeler ile ürünlerin satış sıralaması kıyaslanarak değerlendirme sayısı ile satış sırası arasındaki ilişki ele alınmış ve bunlar arasında bir paralellik olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden netnografi yöntemi kullanılmış ve elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmak suretiyle incelenmiştir. Araştırmada, çevrimiçi değerlendirmelerin satın alma üzerinde doğrudan etkisinin olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda en çok satılan ürünler arasında en çok değerlendirilen ürünlerin durumu sorgulanmış, satış sırası ve değerlendirme sırası çerçevesinde bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırma sonucunda, tüketici değerlendirmeleri ile ürünün satış sıralaması arasında paralellik olan ürünler tespit edilmiştir. Ayrıca "konuşulan ürünler" olarak adlandırılabileceğimiz, değerlendirme sıralamasında ilk sıralarda yer alsa da bu çevrimiçi alışveriş sitesinde en çok satılan ürünler arasında yer almayan ürünlerin olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, literatür perspektifinde tartışılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Online Alışveriş, İnternet Değerlendirmeleri, Satın Alma, Netnografi, Trendyol

ABSTRACT

While the internet is an alternative medium of interaction or information, with the Covid19 pandemic period, the internet has become a primary area for information communication and consumption. Online shopping has become widespread with the closure period and the information sought about the products and services subject to this shopping has been obtained from online environments. It is known that consumer experiences and evaluations are not only reliable sources of information, but also have an impact on the purchasing decision for a product or service. From this point of view in this research, the relationship between the number of evaluations and the order of sales was discussed by comparing the evaluations made for the products on the trendyol.com online shopping site and the sales order of the products, and it was investigated whether there was a parallelism between them. Netnography method, one of the qualitative research methods, was used in the research and the data obtained were analyzed by subjecting them to descriptive analysis. In the study, an answer was sought to the question of whether online reviews have a direct effect on purchasing. In this context, the status of the most evaluated products among the best-selling products was questioned, and an evaluation was made within the framework of sales order and evaluation order. As a result of the research, products with parallelism between consumer evaluations and the sales ranking of the product were determined. In addition, it has been determined that there are products that we can call "talked products", which are not among the best-selling products on this online shopping site, although they are in the first place in the evaluation order. The results were discussed in the perspective of the literature and various suggestions were made.

Key Words: Online Shopping, Internet Reviews, Purchasing, Netnography, Trendyol

1. GİRİŞ

E-ticaretin yaygınlaşması ile birlikte, internet üzerinden satıcı ve alıcıların bulunduğu birçok site benzeri yapılar oluşturulmuş ve bu çevrimiçi platformlara erişim ve kullanım kolaylıkları sağlanarak tüketicinin çevrimiçi alışverişini tercih etmesi için yapılar geliştirilmiştir. İnternet üzerinden alışveriş tercihinin artırılmasına yönelik çalışmalar verimli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Dünya çapında 2014 yılında 1.336 trilyon dolar satış düzeyinde olan e-ticaret hacminin, 2020 yılında 4.206 trilyon dolara ve 2021 yılında 4.927 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir (TÜSİAD, 2019). E-ticaret dünya genelinde büyürken, buna paralel olarak ürün çeşitliliği de çeşitlenen ürünlere ait bilgilere duyulan ihtiyaç da artmıştır.

E-ticaretin gelişmesiyle birlikte tüketiciler, ürünler ve hizmetler hakkında bilgi almak ve bunlara ilişkin tüketici deneyimlerini öğrenmek ister duruma gelmiş ve bu edinilen bilgiler doğrultusunda satın alma kararını şekillendirmeye başlamıştır. Park ve Lee (2009) bilgi arama ve seçenekleri inceleme aşamalarında, çevrimiçi değerlendirmelerin ve incelemelerin kalıcı ve erişilebilir olması yönüyle tercih edildiğini aktarmıştır. Tüketiciler için kalıcı ve erişilebilir olarak kabul edilen çevrimiçi değerlendirmelerin, tüketici davranışı üzerine etkisi farklı araştırmalar kapsamında ele alınmıştır. Literatür incelendiğinde çevrimiçi ürün ve hizmet değerlendirmeleri üzerine yapılan araştırmaların tüketiciler ile birebir görüşme veya anket uygulama şeklinde olduğu görülmüştür. Ülkemizde yapılan çalışmalar incelendiğinde; Doğan, Sert ve Tutan (2016), Tunçalp ve İrge (2018), Aydın (2014), Yıldız (2016), Akdoğan ve Akyol (2016), Karaca ve Gümüş (2020), Tosun-Gavcar (2018), Atılğan ve Tanışman (2019) araştırmalarında anket veya birebir görüşme yöntemini kullanmışlardır. Bu çalışmalarda, internet ürün değerlendirmelerinin satın alma davranışına veya ürün marka algısının etkisi gibi unsurlar tüketicilerin doğrudan ifadesine dayanarak inceleme konusu olmuştur.

Çevrimiçi ürün değerlendirmelerinin alışveriş siteleri üzerinde doğrudan ürüne bağlı olarak yapılması ve bunun bir sıralama ölçütü olarak alışveriş sitelerinin değerlendirmeye imkân vermesi ile bir yandan değerlendirmelerin sıralaması incelenebilirken diğer yandan en çok satılan ürünlerin de değerlendirmede kullanılması mümkün olmuştur. Ürünle yapılan değerlendirmeler ile satılan ürünlerin sıralamasında bir benzerlik olup olmadığı kıyaslama ile değerlendirilebilmektedir. Bu kapsamda, çalışmada doğrudan bu veriler ışığında, en çok değerlendirilen ürünlerin sıralamasıyla en çok satılan ürünlerin sıralaması kıyaslanmıştır. Netnografi yöntemi çalışmada kullanılmış olup, betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilen ve en çok satılan ürünler iki kategoride ele alınarak incelenmiştir. Çalışmanın hedefi doğrultusunda incelenen literatür çerçevesinde hipotezler oluşturulup veriler analiz edilerek incelenmiştir.

Covid19 salgını sonucu kısıtlamaların uygulanması nedeniyle doğrudan alışveriş imkânı kısmen ortadan kalkmış, insanların sosyalleşememesi sonucu birebir bilgi alışverişi de sektöre uğramıştır. Tüketiciler, tüketim kanalı olarak çevrimiçi alışveriş sitelerini daha çok tercih eder hale gelmekle birlikte ürün ve hizmetler hakkındaki bilgileri de yine çevrimiçi topluluklardan, sosyal medyadan veya doğrudan satıcı internet sitesinde yer alan tüketici değerlendirmelerden almaya başlamıştır. Ürünle ilişkin değerlendirmelerin satın alma kararı üzerinde etkisinin bir internet sitesi üzerinde incelenmesi yapılarak, etkinin varlığı ve kategoriler etrafında değişkenliği değerlendirilmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çevrimiçi Ürün Değerlendirmeleri

İnternetin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan diğer bir alan, bilgi paylaşımının olduğu platformlardır. Bu platformlar aracılığıyla insanlar sahip oldukları bilgiyi diğer insanların hizmetine sunmaktadır. Bilgiyi sunma ortamlarının yeni adlandırmaları olmakla birlikte bilgiyi sunan insan için de yeni bir isimlendirme ortaya çıkmıştır. İnterneti geliştirmeyi kendine görev edinen başarılı bir şekilde bunun için çalışan, fiziki sınırları olmayan yeni insan tipini Hauben, netandaş (dijital vatandaş) kavramıyla ortaya koymuştur (Kotler, Kartajaya ve Setiawan, 2018). Yeni insan tipi çıkar amacı olmaksızın spesifik bir konuda bilgi verebilirken diğer yandan da deneyimlerine ilişkin bilgileri de aktarmaktadır. Bu deneyimler, kimi zaman bir yer hakkında bilgi olabilirken kimi zaman bir ürün veya hizmetin özelliklerini ve tüketimini konu almaktadır. Satın alma deneyimlerini, sosyal medya veya satın almanın gerçekleştirildiği internet siteleri üzerinden paylaşan netandaşlar tüketime konu ürün veya hizmet hakkında bilgi almak isteyen insanların ihtiyacına cevap vermektedirler.

Tüketiciler, bir ürün veya hizmeti satın almadan önce bunlara ilişkin bilgi almak istemektedir ve bu bilgi ürün özelliklerine yönelik olabilirken bir başkasının deneyimine ilişkin de olabilmektedir. Alışverişin geleneksel alandan internet âlemine geçişiyle birlikte ürün deneyimlerine ilişkin bilgi aktarım ve bilgi alma yolları da paralellik göstererek değişikliğe uğramıştır. İlk hali bire bir görüşmeler şeklinde olan bilgi alışverişi pazarlama içinde karşılığını “ağızdan ağıza pazarlama” olarak almıştır. Tüketicilerin tercihi olan ağızdan ağıza pazarlama (wom) kısaca tanımlanacak olursa; tüketiciler arasında ürün veya hizmetlere ilişkin yüz yüze bilgi aktarımıdır (Sen ve Lerman, 2007). Yeni dönemde ortaya çıkan yeni teknolojiler, bilgiyi geleneksel ağızdan ağıza pazarlamadan çok daha hızlı ve yakın çevrenin çok ötesine iletilmesini kolaylaştırmıştır (Chatterjee, 2001). Bu yeni teknolojilerle, tüketiciler ürün ve markalara ilişkin deneyimlerini paylaşma imkânı bulmuşlardır (Stephen ve Lehmann, 2009). Geleneksel ağızdan ağıza pazarlamanın yanında çevrimiçi bilgi aktarımı da (e-wom) tüketici bilgi aktarımında yerini almıştır. Tüketiciler, sanal âlemden ihtiyacı olan bilgiyi alarak satın alma kararını şekillendirmektedir.

Geleneksel tüketici karar modeline göre, tüketici satın alma kararı genellikle ihtiyaç farkındalığı ile başlar; sonrasında bilgi arama, alternatif incelemeler, satın almaya karar verme ve son olarak satın alma sonrası davranış ile sonlanır (Katawetawaraks ve Wang, 2011). İhtiyacın tanımlanmasından satın alma kararının verilmesine kadar geçen sürede ürün ve hizmete ilişkin araştırmalar yapılmaktadır. Bilgi arama ve alternatifleri inceleme aşamalarında, çevrimiçi incelemelerin daha kalıcı ve erişilebilir olması (Park ve Lee, 2009) tüketicinin karar alma sürecinde etkin rol üstlenmektedir. Tüketime konu ürün veya hizmete ilişkin tüketici istediği sürede ve istediği miktarda bilgi arayışını sürdürebilmekte ve bilgiye ulaşabilmektedir.

Tüketicilerin ihtiyaç duyulan ürün veya hizmet hakkında aldığı bilgilerin arasında bu ürün veya hizmeti daha önce satın alan ve bunlara ilişkin deneyim yaşayan insanların verdikleri bilgilerdir. Tüketiciler, çevrimiçi ürün değerlendirmelerine güvenir ve bu bilgi çerçevesinde satın alma kararı vermek için bu değerlendirmelere daha fazla yönelirler (Kim, Maslowska ve Malthouse, 2018). Satın alma kararı üzerinde internet değerlendirmelerin etkisinin olduğu kabul edilmektedir. Çevrimiçi değerlendirmelerin tüketicilerin satın alma davranışları üzerine etkisinin olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Shengli ve Fan, 2019). Tüketiciler ürün ve hizmetlere ilişkin daha önce deneyimleyenlerin değerlendirmeni göz önünde bulundurarak satın alacakları ürünün kendi beklentilerini karşılayıp karşılamayacağını, ürünle ilgili karşılaşılabilecek muhtemel sorun ve durumları, ürünün fırsat maliyetinin neler olabileceğini değerlendirmektedir.

2.2. E-Wom

Ağızdan ağıza iletişim, aile ve arkadaş çevresi gibi bağımsız bireyler arasında tüketime konu şeye ilişkin sözlü iletişim olarak tanımlanmaktadır (Ennew, Banerjee ve Li, 2000). Tüketime ilişkin kişisel deneyimlerin birincil yakın çevre arasında değerlendirilmesi ve ürün veya hizmetler hakkında bilgi aktarımı ağızdan ağıza iletişim olarak değerlendirilebilmektedir. Çevrimiçi ortamlarda bilgi aktarımının artmasıyla birlikte birçok nedenden ötürü bilgi aktarımına e-ticaret siteleri de başka platformlar da ortam sağlamaktadır. Birçok tüketici ağızdan ağıza pazarlamanın ortamı olarak blog gibi ortamları tercih etmektedir (Bartlett, 2006). Tüketiciler, ağızdan ağıza iletişimi kullanarak, bir ürünü deneyimlemiş tüketicilerin ürüne ilişkin değerlendirmelerini birinci ağızdan duymak istemektedirler (Kitapçı, Taştan, Dörtüoğlu ve Akdoğan 2012). Ağızdan ağıza pazarlamanın çevrimiçi ortamlarda gerçekleşmesi olarak da bilinen e-wom, Litvin ve çalışma arkadaşları tarafından (2008) tüketicilerin bir ürün, hizmet ya da satıcıya ilişkin deneyimleri hakkında çevrimiçi ortamlarda yaptığı gayri resmi iletişim olarak tanımlanmıştır.

Bir başka görüşe göre e-wom, çevrimiçi görüş ve değerlendirmelerin açık bir şekilde ifade edilmesidir (Amblee ve Bui, 2007). Görüşlerin açık bir şekilde ifade edilmesinin nedeni, yüz yüze iletişime göre daha az sosyal fobi sergilenmesi, daha rahat bilgi aktarımının olmasıdır (Sun, Youn, Wu ve Kuntaraporn, 2006). Ürün çeşitliliğinin çok fazla olması ve tüketime konu ürünü deneyimleyen birincil çevrede bireylerin olmaması da çevrimiçi iletişimi artırmaktadır. Bunun yanı sıra birincil çevre tarafından tüketildiğinin öğrenilemeyeceği bireye özgü denilebilecek ve birebir iletişimde kişisel mahremiyet gibi konular nedeniyle değerlendirilemeyecek ya da tavsiye konusu olamayacak ürünler de çevrimiçi ağızdan ağıza iletişime konu olabilecek ürünler olmaktadır.

E-wom, eski, mevcut ve muhtemel müşteriler arasındaki bir iletişim olmakla birlikte deneyimlere ilişkin olumlu ya da olumsuz bilgi barındırabilmektedir (Reimer ve Benkenstein, 2016). Tüketicilerin ürün ya da hizmeti değerli olarak değerlendirmeleri olumlu ağızdan ağıza iletişim olarak değerlendirilirken (Kutluk ve Avcıkurt, 2014), ürün ya da hizmete yönelik tatminsizlik sonucu olumsuz duygu

ve düşüncelerin paylaşılması olumsuz ağızdan ağıza iletişim olarak değerlendirilmiştir (East, Hammond ve Lomax, 2008). Ürün ve hizmetler hakkında olumlu ya da olumsuz birçok değerlendirmenin olması, ürünün tüm yönleriyle ağızdan ağıza iletişime konu olduğunu göstermektedir. Tüketicinin kararı üzerinde etkili olan değerlendirmeler, satın alma kararından önce ürünün tüm yönleriyle ele alınmasını sağlamaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, çevrimiçi alışveriş sitelerinde yer alan tüketici değerlendirmelerin, ürünlerin satışına doğrudan etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Çevrimiçi tüketici değerlendirmeleri, puan, kupa vs. yöntemlerle destekleyen ve tüketicilerin ürünlere ilişkin bilgi bulmasını amaçlayan bir çevrimiçi alışveriş sitesi olması nedeniyle Trendyol alışveriş sitesi çalışmada incelenmiştir. 2021 yılı Ocak ayı içerisinde Trendyol internet sitesinden sağlanan veriler çalışma kapsamında ele alınmıştır. Öncelikle verilerin toplanacağı sektörler belirlenmiş olup, “elektrik/elektronik”, “kadın”, “erkek”, “bebek”, “ev yaşam”, “market” olarak altı başlık altında sektörler kategorize edilmiştir. Bu sektörlerde yer alan ürün grupları belirlenerek, en çok satılan ve en çok değerlendirilen beş ürün tespit edilmiştir. Tespit edilen ürünler, marka, model, özellik (renk, gb, lt) olarak harf ve rakamlarla kodlanmıştır.

Çalışmada yer alan veriler, çevrimiçi ortamda yer alan sanal topluluklar olarak değerlendirilen toplulukların bıraktığı değerlendirmelerden ve yine çevrimiçi ortamda tüketicilerin bıraktığı iz olarak kabul edebileceğimiz internet sitesinin satış miktarına göre belirlediği sıralamadan oluşmaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler, nitel veri olarak kabul edilip analizinde netnografi yöntemi kullanılmıştır. Netnografi yöntemi, çevrimiçi tüketici grupları için nitel bir araştırma yöntemidir ve tüketicinin güncel bir değerlendirmesini sağlar. Netnografi, katılımcıyı bir seçim yapmaya zorlamaz ve doğal olarak oluşan gerçeklik aracılığıyla bilgi sağlar (Kozinets, 2006). Seçilen çevrimiçi topluluklara bağlı olarak çevrimiçi üyelere ait veriler, araştırmacı tarafından kodlama, içerik analizi ve uygun yazılımlar gibi uygun yöntemlerle elde edilip ve sonrasında analiz edilmiştir (Kozinets, 2002). İnternet ortamındaki tüketici verilerinden yola çıkılarak yapılan bu çalışmada düzenlenmiş olan verilerin tanımlandığı, ilişkilendirilerek değerlendirildiği, bulgular arasındaki neden sonuç ilişkisinin incelendiği ve karşılaştırmaların yapıldığı betimsel analiz yöntemi (Yıldırım ve Şimşek, 2013) kullanılmıştır.

Netnografi yönteminde, planlama ve hazırlık, kültürel bakış, verilerin toplanması ve analiz edilmesi, ortaya çıkan verilerin yorumlanması, güvenilirlik ve etik çerçeve olmak üzere çalışma beş aşamadan oluşmaktadır (Kozinets, 2015). Netnografi yöntemi ile mevcut araştırma yöntemleri birçok yönden benzeşmekle birlikte bazı özellikleri ile de ayrılmaktadır. Özellikle verilerin toplanması aşamasında diğer nitel çalışmalarla kıyaslandığında verilerin sanal topluluklardan elde edilmesi ve veri miktarının çok fazla olması verilerin işlevselliği yönüyle farklılaşmaktadır (Kozinets, 2015). Netnografi yönteminde, çalışmaya konu olan veriler, kodlar vasıtasıyla birimlere bölünerek, oluşturulan kodlar referans alınarak, yorum bilimden yararlanılarak benzerlikler ve farklılıklar kıyaslanmaktadır (Özgen ve Argan, 2020). Bu çalışmada da netnografi yönteminin ışığında elde edilen veriler, yorumlanarak analiz edilmiştir.

Araştırmada çevrimiçi değerlendirmeler için yapılan sıralama ile en çok satılan ürünlerin kıyaslanması yapılmış olup, iki ayrı sıralamada ilk beş sırada yer alan ürünlerin incelemesi birçok açıdan değerlendirilmiştir. Bayraktaroğlu ve Akyol (2008) çalışmalarında cep telefonu satın alma kararı üzerinde internet bloglarında yer alan değerlendirmelerin etkili olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın birinci hipotezi; “H1: En çok değerlendirilen ilk beş ürünün, en çok satılan ilk beş ürün arasında yer alma durumu elektrik/elektronik sektöründe her ürün grubu için geçerli değildir” olarak yapılandırılmıştır. Shabbir ve Safwan, (2014) bilgi işlemede kadın ve erkeklerin farklı reaksiyonlar verdiğini ortaya koymuştur ve bu kapsamda çalışmanın ikinci hipotezi “H2: En çok değerlendirilen ilk beş ürünün, en çok satılan ilk beş ürün arasında yer alma durumu erkek / kadın ürünlerine göre farklılık göstermektedir”. Marka algısının satın alma kararı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu (Rasty, Chou ve Feiz, 2013) görüşünden yola çıkarak üçüncü hipotez “H3: Bir markaya ait en çok değerlendirilen ürünün kendisi en çok satılan ilk beş ürün arasında yer alması bile, aynı markaya ait başka bir ürün en çok satılan ilk beş ürün arasında yer almaz”, olarak ortaya konmuştur. Karaca ve Gümüş (2020) tarafından yapılan çalışmada yer alan, çevrimiçi değerlendirmelerin tüketicilerin online satın alma kararı üzerinde olumlu yönde bir etkisinin olduğu değerlendirilmesinden hareketle çalışmanın son hipotezi “H4: Tüm sektörlerde en çok değerlendirilen ilk beş ürün arasında yer alan ürünler en çok satılan ürünler arasında yer almaktadır” olarak değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmanın birinci hipotezine yönelik bulgular, Tablo 1’de yer alırken; araştırmanın ikinci hipotezine yönelik bulgular Tablo 2 ve Tablo 3’te yer almıştır. Araştırmanın üçüncü ve dördüncü hipotezine yönelik bulgular ise tüm tablolarda incelenmiştir.

Araştırmada, ürünler altı kategori içinde elektrik/elektronik”, “kadın”, “erkek”, “bebek”, “ev yaşam”, “market” olarak ele alınmıştır.

Elektrik/elektronik kategorisinde en çok değerlendirilen ürünler arasında yer aldığı için 10 ürün türü kategoride yer almıştır. Kadın kategorisinde sekiz, erkek kategorisinde sekiz, Bebek kategorisinde üç, ev yaşam kategorisinde iki ve market kategorisinde üç ürün türü çalışmada incelenmiştir

4.1. Elektrik Elektronik Kategorisinde Yer Alan Ürünlerin İncelenmesi

Elektrik Elektronik kategorisinde yer alan 10 farklı ürün grubu incelemede yer almıştır. Kategoride yer alan ürünler genel olarak kullanılan ve hakkında bilgi aranan ürünler olduğu için değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Elektrik Elektronik Kategorisinde En Çok Satılan, En Çok Değerlendirilen Ürünler

Ürün Kategorisi	Ürün Sayısı	En Çok Satılan Ürünler					En Çok Değerlendirilen Ürünler				
		1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün	1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün
Cep Telefonu	789	A.1.a	A.2.b	A.3.c	B.1.a	B.2.b	B.3.c	B.4.d	B.5.e	B.6.e	B.6.f
Televizyon	528	A.1.a	B.1.a	A.2.b	C.1.a	D.1.a	A.3.c	A.2.b	A.4.a	A.5.a	C.2.b
Tablet	338	A.1.a	B.1.a	A.2.b	C.1.a	D.1.a	A.2.b	A.3.c	E.1.a	F.1.a	A.1.a
Laptop	2154	A.1.a	B.1.a	C.1.a	D.1.a	E.1.a	D.1.a	E.2.b	A.1.a	E.1.a	B.2.b
Süpürge	1770	A.1.a	B.1.a	C.1.a	B.2.b	D.1.a	B.1.a	E.1.a	D.2.b	C.1.a	D.3.c
Akıllı Saat	2843	A.1.a	B.1.a	C.1.a	D.1.a	E.1.a	B.1.a	D.1.a	F.1.a	H.1.a	B.1.b
Buz Dolabı	354	A.1.a	B.1.a	A.2.a	A.3.b	A.4.b	C.1.a	D.1.a	A.2.a	A.6.a	C.2.a

	Saç Düzleştirici	580	A.1.a	B.1.a	B.2.a	B.3.a	B.4.a	B.5.a	A.2.a	A.1.a	B.2.a	B.4.a
	Tıraş Makinesi	3440	A.1.a	B.1.a	A.2.b	A.3.b	A.4.b	A.3.b	C.1.a	B.2.a	D.1.a	B.1.a
	Saç Kur. Mak.	1292	A.1.a	A.1.b	B.1.a	C.1.a	D.1.a	A.1.a	A.1.b	D.2.b	E.1.a	B.1.a

*Her ürün grubunda farklı markalar, A,B,C,D,E harfleri ile belirtilmiştir ve harfler farklı ürün gruplarında farklı markaları ifade etmektedir. Model, renk gibi özellikleri için 1,2,3,4,5,6, 7 rakamları ve a,b,c,d,e,f,g,h,i harfleri kullanılmıştır.

Örnek 1: Cep telefonunun olduğu satırda; A.1.a incelendiğinde A: Iphone markasını, 1: 11 modelini, a: 128 gb kapasitesini temsil etmektedir.

Örnek 2: Televizyonun olduğu satırda; A.1.a incelendiğinde A:Awox markasını, 1: ekran özelliğini (61 ekran), a:HD Led özelliğini temsil etmektedir.

Cep telefonu alanında 789 ürün görüntülenmiştir. En çok satılan ürünler incelendiğinde, A markasının farklı modellerine ait üç ürünün ilk üçte yer aldığı görülmüştür. B markasına ait iki ürün en çok satılan 4. ve 5. ürün olduğu görülmüştür. Bu kategoride en çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde 1. Ürünün 8245 değerlendirme aldığı tespit edilmiştir. B cep telefon markasına ait farklı model ürünlerin en çok değerlendirilen ilk 5 ürünün arasında yer aldığı görülmüştür. A markasına ait ürünler, en çok değerlendirilen ürünler arasında yer almamasına karşın en çok satılan ürünlerin ilk üçünde yer almaktadır.

Televizyon alanında 528 ürün görüntülenmiştir. En çok satılan ürünler incelendiğinde, A markasının iki farklı modelde ürününün en çok satılan 1. ve 3. ürün olduğu görülmektedir. En çok satılan 2. Ürün B markasına ait iken, en çok satılan 4. ürün C markasına ve 5. ürünün de D markasına ait olduğu tespit edilmiştir. Televizyon alanında en çok değerlendirilen alan ürün; A markasına ait bir ürün olup, 1785 değerlendirme almıştır. En çok değerlendirilen 2, 3 ve 4. ürünler de A markasına farklı modellerde ürünlerdir. En çok değerlendirilen 5. Ürün C markasına aittir. En çok satılanlarda 2. Sırada yer alan B ve D markasına ait ürünlerin en çok değerlendirilen alan 5. ürün arasında yer almamaktadır. En çok değerlendirilen ilk dört ürün arasında yer alan A markasına ait ürünlerin en çok satılan birinci ve üçüncü ürün olduğu tespit edilmiştir.

Tablet alanında yer alan 338 ürün incelenmiştir. A markasına ait farklı modeldeki iki ürünün en çok satılan 1. ve 3. ürün olduğu görülmüştür. En çok satılan 2. ürün B markasına ait iken, 4. ürün C markasına ve 5. ürün D markasına ait olduğu tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde, birinci sırada yer alan ürüne ait 1014 değerlendirmenin olduğu görülmüştür. En çok değerlendirilen ürün A markasına ait olup, aynı markaya ait farklı modelleri de en çok değerlendirilen 2. ve 5. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen alan 3. ürün E markasına ait iken 4. ürün F markasına aittir. En çok değerlendirilen arasında yer alan E ve F markasına ait ürünler en çok satılan ilk beş ürün arasında yer almaz iken en çok satılan ilk beş ürün arasında yer alan B, C ve D markasına ait ürünler de en çok değerlendirilen ilk beş ürün arasında yer almamaktadır.

Laptop kategorisinde 2154 ürün arasından inceleme yapılmıştır. En çok satılan ürünler incelendiğinde, en çok satılan beş ürünün farklı markalara ait ürünler olduğu görülmüştür. En çok satılan 1. ürün A markasına, 2. ürün B markasına, 3. ürün C markasına, 4. ürün D markasına ve 5. ürün E markasına ait ürünler olduğu tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen incelendiğinde, 1. ürünün D markasına ait 712 değerlendirme yapılan ürün olduğu görülmektedir. En çok değerlendirilen yapılan 2. ve 4. ürünün E markasına ait olduğu ve A markasına ait ürünün 3. sırada ve B markasına ait ürünün 5. sırada yer aldığı görülmüştür. En çok satılanlar arasında yer alan C markasına ait ürünün en çok değerlendirilen ürünler arasında ilk beş sıra yer almadığı ve diğer en çok satılanlar arasında yer alan ürünlerin farklı sıralama ile olsa da en çok değerlendirilen ürünler arasında olduğu tespit edilmiştir.

Süpürge kategorisinde 1770 ürün arasından yapılan sıralama üzerinden inceleme yapılmıştır. En çok satılan 1. Sıradaki ürün A markasına aittir. En çok satılan 2. ve 4. ürünler B markasına ait iken, C markasına ait ürün 3. sırada ve D markasının ürünü 5. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ürünlerin 1. sırasında yer alan B markasına ait ürün için 6329 değerlendirme yer almaktadır. En çok değerlendirilen 2. Sırada yer alan ürün E markasına ait iken. 3. ve 5. Sırada D markasına ait farklı ürünler yer almaktadır. C markasına ait ürünün 4. sırada yer aldığı görülmüştür. En çok satılan A markasına ait ürün en çok değerlendirilen ilk beş ürün arasında yer almazken, en çok değerlendirilen ürünler arasında yer alan E markasına ait bir ürünün de en çok satılan ürünler arasında yer almadığı tespit edilmiştir.

Akıllı saat kategorisinde yer alan 2843 ürün çalışma kapsamında yer almaktadır. En çok satılan ürünler incelendiğinde 1. sırada A markasına ait, 2. sırada B markasına ait, 3. sırada C markasına ait, 4. sırada D markasına ait ve 5. sırada E markasına ait ürünlerin yer aldığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde 1. Sırada yer alan B markasına ait ürünün 3751 değerlendirme aldığı görülmüştür ve aynı markaya ait başka bir ürün 5. sırada yer almıştır. D markasına ait bir ürün 2. sırada yer alırken, 3. Sırada F markasına ait bir ürün ve 4. Sırada H markasına ait bir ürün yer almıştır. En çok değerlendirilen ürünler arasında yer alan F ve H marka ürünler, en çok satılan ürünler arasında yer almazken, en çok satılan ürünler arasında yer alan A ve E marka ürünler değerlendirilen ilk beş ürünün arasında yer almadığı tespit edilmiştir.

Buzdolabı kategorisinde 354 ürün yer almaktadır. A markasına ait farklı modeldeki ürünler, en çok satılan ürünler arasında 1, 3,4 ve 5. Sırada yer almaktadır. B markasına ait ürünün en çok satılan 2. ürün olduğu görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde 1. sırada, 229 değerlendirme alan C markasına ait bir ürün olduğu ve aynı C markasına ait başka model ürünün 5. sırada yer aldığı görülmüştür. A markasına ait farklı model ürünler en çok değerlendirme alan 3. ve 4. sırada yer almaktadır. D markasına ait ürünün 2. sırada olduğu görülmüştür. C markasına ait farklı model ürünler ve D markasına ait ürün, en çok değerlendirilen arasında ilk beşte yer alırken, en çok satılan ürünler arasında bu markalara ait bir ürün bulunmamaktadır. B markasına ait ürün en çok satılan ürünler arasında yer alırken, en çok değerlendirilen ürünler arasında yer almamaktadır.

Saç düzleştirici kategorisinde 580 ürün incelenmiştir. A markasına ait ürünün en çok satılan ürün olduğu tespit edilmiştir. B markasına ait farklı model ürünlerin en çok satılan 2, 3, 4 ve 5. ürün olduğu görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde, B markasına ait ürünün 5383 değerlendirme aldığı tespit edilmiştir. Yine B markasına ait farklı model ürünlerin 4. ve 5. sırada yer aldığı görülmüştür. A markasına ait farklı model ürünün en çok değerlendirilen 2. ve 3. ürün olduğu görülmektedir. En çok satılan ve en çok değerlendirilen ilk beş ürün karşılaştırıldığında A ve B marka ürünlerinin yer aldığı tespit edilmiştir.

Tıraş makinesi grubunda 3440 ürün değerlendirmede yer almıştır. En çok satılan ürünler arasında 1. sırada yer alan A markasına ait ürün yer alırken, A markasına ait farklı model ürünler 3, 4, 5. Sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde A markasının farklı model ürünü 6059 değerlendirme ile 1. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ürün sıralamasında C marka ürün 2. sırada yer alırken, D marka ürün 4. sırada yer almaktadır. B markasına ait farklı model ürünlerin 3. ve 5. sırada yer aldığı görülmektedir. A markasının farklı dört modeli en çok satılan ürünler arasında yer alırken, aynı markanın tek ürünü en çok değerlendirilen ürünler arasında yer almakta ve birinci sıradadır. C marka ürün değerlendirilen sıralamasında yer alırken, en çok satılan ilk beş ürünün arasında yer almadığı tespit edilmiştir. B markasına ait tek ürün en çok satılan ürünler arasında yer alırken en çok değerlendirilen ürünler içinde iki ürünü ile yer aldığı görülmüştür.

Saç kurutma makinesi kategorisinde 1292 ürün değerlendirmede yer almaktadır. A markasının iki farklı model ürününün en çok satılan 1. ve 2. ürün olduğu görülmüştür. En çok satılan ürün sıralamasında B marka ürün 3. sırada, C marka ürün 4. sırada ve D marka ürün 5. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen en ürün sıralamasında 1. sırada 26673 değerlendirme alan A markasına ait ürün bulunmaktadır ve 2. sırada da A markasına ait farklı model ürün yer almaktadır. D markasına ait farklı model ürün sıralamada 3. sırada yer alırken, E markasına ait ürün 4. sırada ve B markasına ait ürün 5. sırada yer almaktadır. C markasına ait ürün en çok satılan ürünler arasında yer alırken en çok değerlendirilen ürün sıralamasında yer almadığı tespit edilmiştir. E markasına ait ürün değerlendirilen ürün sıralamasında yer alırken en çok satılan ürünler sıralamasında yer almadığı görülmüştür.

4.2. Kadın Kategorisinde Yer Alan Ürünlerin İncelenmesi

Kadın kategorisinde yer alan 8 farklı ürün grubu incelemesi yapılmıştır. Giyim ürünlerinin yanı sıra çanta ve saat gibi tamamlayıcı ürünler de değerlendirmede yer almıştır.

Tablo 2: Kadın Kategorisinde En Çok Satılan, En Çok Değerlendirilen Ürünler

Ürün Kategorisi	Ürün Sayısı	En Çok Satılan Ürünler					En Çok Değerlendirilen Ürünler				
		1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün	1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün
Kadın	Elbise	A.1.a	B.1.a	C.1.a	D.1.a	C.2.b	A.1.a	B.1.a	C.1.a	C.3.c	B.2.b
	Tayt	A.1.a	B.1.a	C.1.a	A.2.b	D.1.a	D.2.b	D.3.c	E.1.a	E.1.b	F.1.a
	Pantolon	A.1.a	A.2.b	A.3.c	A.4.d	A.5.e	A.2.b	B.1.a	A.3.c	C.1.a	A.5.f
	T-shirt	A.1.a	B.1.a	A.2.b	A.3.c	A.4.f	A.4.f	A.1.a	A.5.g	A.6.h	A.7.ı
	Spor Ayakkabı	A.1.a	B.1.a	A.2.b	C.1.a	D.1.a	E.1.a	F.1.a	H.1.a	G.1.a	G.2.b
	Çanta	A.1.a	B.1.a	C.1.a	D.1.a	E.1.a	F.1.a	G.1.a	G.2.b	H.1.a	I.1.a
	Saat	A.1.a	B.1.a	C.1.a	B.2.b	D.1.a	D.2.b	D.3.c	D.4.d	D.5.e	E.1.a
	Parfüm	A.1.a	A.2.b	A.3.c	A.4.d	A.5.e	A.1.a	A.3.c	A.5.e	A.4.d	A.6.f

*Her ürün grubunda farklı markalar, A,B,C,D,E harfleri ile belirtilmiştir ve harfler farklı ürün gruplarında farklı markaları ifade etmektedir. Model, renk gibi özellikleri için 1,2,3,4,5,6, 7 rakamları ve a,b,c,d,e,f,g,h,ı harfleri kullanılmıştır.

Kadın elbise grubunda 135273 ürün incelemede yer almaktadır. En çok satılan ürün sıralamasında 1. sırada A marka ürün, 2. sırada B marka ürün, 3. ve 5. sırada C marka farklı model ürünler, 4. sırada D marka ürünün yer aldığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde A marka ürünün 10063 değerlendirme ile 1. Sırada yer aldığı görülmüştür. B marka farklı model ürünleri 2. ve 5. sırada yer almaktadır. C marka farklı model ürünlerinin en çok değerlendirilen sıralamasında 3. ve 4. sırada yer aldığı görülmektedir. D marka ürün en çok satılan ürün sıralamasında ilk beş ürün arasında yer alırken en çok değerlendirilen sıralamasında yer almadığı tespit edilmiştir.

Kadın tayt kategorisinde 24491 ürün incelenmiştir. En çok satılan ürü sıralamasında 1. sırada ve 4. sırada A marka farklı model ürünleri yer almaktadır. B marka ürün sıralamada 2. sırada yer alırken, C marka ürün 3. sırada ve D marka ürün 5. sırada yer aldığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünlerin sıralamasına bakıldığında 1. sırada 53392 değerlendirme alan D marka ürün yer almaktadır ve D marka farklı model ürün 2. sırada yer almaktadır. E markada farklı model ürünleri en çok değerlendirilen ürünler arasında 3. ve 4. sırada yer alırken, F marka ürün sıralamada 5. sırada yer almaktadır. A, B ve C marka ürünler en çok satılan ürün sıralamasında ilk beş ürün arasında yer alırken, en çok değerlendirilen ürünler arasında sıralamada yer almamaktadır. E ve F marka ürünler en çok değerlendirilen ürünler arasında ilk beş ürün arasında yer alırken, en çok satılan ürünler arasında yer almadığı tespit edilmiştir.

Kadın pantolon grubunda 50034 ürün arasında yapılan sıralamada inceleme yapılmıştır. En çok satılan ürünler incelendiğinde, A marka farklı model ürünleri ile 1, 2, 3, 4 ve 5. Sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen/ürünlere bakıldığında A marka ürün 70404 değerlendirme ile 1. sırada yer aldığı görülmüştür. Yine A marka farklı model ürünlerin 3. ve 5. sırada yer aldığı görülmektedir. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında B marka ürün 2. sırada yer alırken C marka ürün 4. sırada yer almaktadır. En çok satılan ürünler sıralamasında ilk beş ürünün tamamı A marka ürünlerden oluşurken, en çok değerlendirilen sıralamasında üç farklı A marka ürünün yer aldığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ilk beş ürün sıralamasında B ve C marka ürünler yer alırken, bu markalar en çok satılan ürün sıralamasında yer almamaktadır.

Kadın tişört kategorisinde 110071 ürün incelemede yer almıştır. En çok satılan ürün sıralamasında ilk beş ürün arasında A marka farklı model ürünlerin 1,3,4 ve 5. sırada yer aldığı görülmüştür. B marka ürün sıralamada 2. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde 14689 değerlendirme ile A marka ürün 1. sırada yer almakla birlikte, ilk beş sırada A markada farklı ürünlerin olduğu görülmüştür. B marka ürün en çok satılan sıralamasında ilk beş ürün arasında yer alırken, en çok değerlendirilen sıralamasında yer almadığı tespit edilmiştir.

Kadın spor ayakkabı ürün grubu incelemesinde 55252 ürün değerlendirmede yer almıştır. En çok satılan ürün sıralamasında A marka ürün 1. sırada yer almakla birlikte A marka farklı ürün 3. sırada yer almaktadır. B marka ürün sıralamada 3. sırada, C marka ürün 4. sırada ve D marka ürün 5. sırada yer aldığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde E marka ürün 5963 değerlendirme ile 1. sırada yer almaktadır. F marka ürün 2. sırada yer alırken, H marka ürün 3. sıradadır. G marka farklı model ürünleri 4. ve 5. sırada yer almaktadır. A, B, C, D marka ürünler en çok satılan ürünler sıralamasında ilk beş sırada yer alırken, en çok değerlendirilen ürün sıralamasında yer almadığı tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen sıralamasında ilk beş ürün arasında bulunan E, F, G ve H marka ürünlerin en çok satılan ürünler sıralamasında yer almadığı görülmüştür.

Kadın çanta kategorisinde 166731 ürün arasından inceleme yapılmıştır. En çok satılan ürünler sıralamasına bakıldığında A marka ürün 1. sırada, B markada ürün 2. sırada, C marka ürün 3. sırada, D marka ürün 4. sırada ve E marka ürün 5. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde 1. sırada 3051 değerlendirme F marka ürün yer almaktadır. G marka farklı model ürünleri 2. ve 3. sırada yer alırken, H marka ürün 4. sırada ve I marka ürün 5. sırada yer almaktadır. En çok satılan sıralamasında ilk beş sıra yer alan A, B, C, D ve E marka ürünlerin en çok değerlendirilen sıralamasında yer almadığı görülmüştür. En çok değerlendirilen sıralamasında ilk beş ürün arasında bulunan F, G, H ve I marka ürünlerin en çok satılan ürünler sıralamasında bulunmadığı tespit edilmiştir.

Kadın saat ürün grubunda 78863 ürün incelemede yer almıştır. En çok satılan ilk beş ürün incelendiğinde, A marka ürün 1. sırada, B marka farklı model ürünlerinin 2. ve 4. sırada, C marka ürünün 3. sırada ve D marka ürünün 5. sırada yer aldığı tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen sıralamasına bakıldığında D marka farklı model ürünün 2418 değerlendirme ve ile 1. sırada yer aldığı ve sıralamadaki 2, 3 ve 4. ürünlerin de D marka farklı model ürünler olduğu görülmüştür. E marka ürün sıralamada 5. sırada yer almaktadır. En çok satılan sıralamasında yer alan A, B ve C marka ürünlerin en çok değerlendirilen sıralamasında yer almadığı tespit edilmiştir. E marka ürün en çok değerlendirilen sıralamasında yer alırken en çok satılan ürünler sıralamasında yer almadığı görülmüştür.

Kadın parfüm ürün kategorisinde 14403 ürün arasından inceleme yapılmıştır. En çok satılan ürün sıralaması incelendiğinde ilk beş sıra A marka farklı model ürünlerin yer aldığı görülmüştür. En çok değerlendirilen sıralamasına bakıldığında 1. sırada 8446 değerlendirme alan A marka ürünün yer aldığı ve sıralamadaki diğer dört ürünün de A marka farklı model ürünler olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Erkek Kategorisinde Yer Alan Ürünlerin İncelenmesi

Erkek kategorisinde yer alan 8 farklı ürün grubu incelemede yer almıştır. Parfüm ve saat gibi değerlendirme sayıları yüksek olan ürünler giyim ürünleri ile birlikte değerlendirilmiştir.

Tablo 3: Erkek Kategorisinde En Çok Satılan, En Çok Değerlendirilen Ürünler

Ürün Kategorisi	Ürün Sayısı	En Çok Satılan Ürünler					En Çok Değerlendirilen Ürünler				
		1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün	1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün
Takım Elbise	5013	A.1.a	B.1.a	B.2.b	B.3.c	B.4.d	A.2.b	A.3.c	B.5.e	B.6.f	B.7.g
Pantolon	23203	A.1.a	B.1.a	C.1.a	D.1.a	E.1.a	F.1.a	F.2.b	B.1.a	G.1.a	F.2.b
Gömlek	46668	A.1.a	B.1.a	B.2.b	B.3.c	D.1.a	A.2.b	E.1.a	E.2.b	D.2.b	D.3.c
Tiştir	147099	A.1.a	A.2.b	B.1.a	C.1.a	B.2.b	A.3.c	A.4.d	A.1.a	A.5.f	A.6.g
Spor Ayakkabı	59602	A.1.a	A.2.b	B.1.a	B.2.b	C.1.a	C.2.b	C.3.c	A.1.a	B.1.a	D.1.a
Saat	84338	A.1.a	B.1.a	A.2.b	C.1.a	C.2.b	C.3.c	C.4.d	C.5.e	C.6.f	D.1.a
Çanta	70945	A.1.a	B.1.a	A.2.b	C.1.a	D.1.a	E.1.a	E.2.b	E.3.c	F.1.a	G.1.a
Parfüm	11912	A.1.a	B.1.a	C.1.a	D.1.a	E.1.a	B.2.b	A.2.b	F.1.a	G.1.a	H.1.a

*Her ürün grubunda farklı markalar, A,B,C,D,E harfleri ile belirtilmiştir ve harfler farklı ürün gruplarında farklı markaları ifade etmektedir. Model, renk gibi özellikleri için 1,2,3,4,5,6, 7 rakamları ve a,b,c,d,e,f,g,h,i harfleri kullanılmıştır.

Erkek takım elbise kategorisinde 5013 ürün incelemede yer almıştır. En çok satılan ürün sıralamasında A marka ürün 1. sırada yer almaktadır. B marka farklı model ürünleri 2, 3, 4 ve 5. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen sıralaması incelendiğinde 1. sırada 205 değerlendirme alan A marka ürünü yer almıştır ve A marka farklı model ürün 2. sıradadır. B marka farklı model ürünleri 3, 4 ve 5. Sırada yer almıştır. En çok satılan ve en çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde A ve B marka ürünlerin iki sıralamada yer aldığı tespit edilmiştir.

Erkek pantolon ürün grubunda 23203 ürün değerlendirilmiştir. En çok satılan ürünler sıralaması incelendiğinde A marka ürünün 1. sırada yer aldığı görülmüştür. B marka ürün 2. sırada, C marka ürün 3. sırada, D marka ürün 4. sırada ve E marka ürün 5. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasına bakıldığında F marka ürün 878 değerlendirme alarak 1. sırada ve F marka farklı model ürün 2. ve 5. sırada yer almıştır. B marka ürün 3. sırada yer alırken G marka ürün 4. sırada yer almaktadır. En çok satılan ürünlere bakıldığında sıralamalara yer alan A, C, D ve E marka almasına karşın, en çok değerlendirilen ürünler arasında yer almadığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında yer alan F ve G marka ürünler yer almasına rağmen, F ve G marka ürünler en çok satılan ürünler arasında yer almamaktadır.

Erkek gömlek kategorisinde 46668 ürün yer almaktadır. En çok satılan ürün sıralamasında A marka ürün 1. sırada yer almıştır. B marka farklı model ürünleri 2, 3 ve 4. sırada yer alırken D marka ürün 5. sırada yer aldığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde 1349 değerlendirme alan A marka ürün 1. sırada yer almaktadır. E marka farklı model ürünleri 2. ve 3. sırada ve D marka farklı model ürünleri 4. ve 5. sırada yer almıştır. En çok satılan B marka farklı model ürünlerinin en çok değerlendirilen ürünler sıralamasında ilk beş ürün arasında yer almadığı tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen ürünler arasında yer alan E marka farklı model ürünleri yer alırken, en çok satılan ürünler sıralamasında bulunmadığı görülmüştür.

Erkek tiştir ürün grubunda 147099 ürün arasından inceleme yapılmıştır. En çok satılan ilk beş ürün sıralamasında A marka ürün yer almaktadır ve A marka farklı model ürün 2. sırada da olduğu görülmüştür. En çok satılan ürünlerden B marka farklı model ürünleri 3. ve 5. sırada yer alırken, C marka 4. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında 1. sırada 5730 değerlendirme alarak 1. sırada A marka ürün yer almakla birlikte, diğer dört ürünün tamamı A marka farklı model ürünlerinden oluşmaktadır. En çok satılan ürün sıralamasında B marka farklı model ürünleri ve C marka ürünü yer alırken, en çok değerlendirilen ürünler arasında B ve C marka ürünler yer almamaktadır.

Erkek spor ayakkabısı kategorisinde 59602 ürün değerlendirme kapsamında yer almıştır. En çok satılan ürün sıralaması incelendiğinde A marka farklı model ürünleri 1. ve 2. sırada yer almaktadır. B marka farklı model ürünleri 3. ve 4. sırada yer alırken C marka 5. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında 1. sırada 6051 değerlendirme alan C marka ürün yer almakla birlikte, C marka farklı model ürün 2. sırada yer almaktadır. A marka ürün 3. sırada yer alırken, B marka ürün 4. sırada ve D marka ürün 5. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ilk beş ürün sıralamasında yer alan D marka ürününün en çok satılan ürünler sıralamasında yer almadığı tespit edilmiştir.

Erkek saat ürün grubunda 84338 ürün incelemede yer almıştır. En çok satılan ürün sıralamasında A marka farklı model ürünlerinin 1. ve 3. sırada yer alırken, B marka ürün 2. sırada ve C marka farklı model ürünlerinin 4. ve 5. sırada yer aldığı tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen ürün sıralamasında 6956 değerlendirme alan C marka ürün 1. sırada yer almaktadır ve C marka farklı model ürünlerinin 2, 3 ve 4. sırada yer aldığı görülmüştür. D marka ürün 5. sırada yer almıştır. En çok satılan sıralamasında yer alan A marka ve B marka ürünleri yer alırken en çok değerlendirilen ürünler sıralamasında yer almadığı tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen sıralamasında ilk beş ürün arasında yer alan D marka ürün, en çok satılan ürün sıralamasında yer almamaktadır.

Erkek çanta kategorisinde 70945 ürün değerlendirme kapsamında olmuştur. En çok satılan ürünler değerlendirildiğinde A marka ürün 1. ve 3. sırada yer almıştır. B marka ürün 2. sırada, C marka ürün 4. sırada ve D marka ürün 5. sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde 1. sırada 1498 değerlendirme alan E marka ürünün yer aldığı görülmüştür ve E marka farklı model ürünleri 2. ve 3. sırada yer almıştır. F marka ürün 4. sırada yer alırken G marka ürün 5. sırada yer almıştır. En çok satılan ürünler sıralamasında ilk beş sırada yer alan A, B, C ve D marka ürünleri yer alırken en çok değerlendirilen ürünler arasında bu marka ürünlerinin yer almadığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında yer alan E, F ve G ürünlerinin en çok satılan ürünleri sıralamasında yer almadığı tespit edilmiştir.

Erkek parfüm ürün grubunda 11912 ürün incelemede yer almıştır. En çok satılan ürünlere bakıldığında A marka ürün 1. sırada, B marka ürün 2. sırada, C marka ürün 3. sırada, D marka ürün 4. sırada ve E marka ürün 5. sırada yer almıştır. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında B marka ürün 4470 değerlendirme ile 1. sırada yer almıştır. A marka ürün 2. sırada, F marka ürün 3. sırada, G marka ürün 4. sırada ve H marka ürünün 5. sırada olduğu görülmüştür. En çok satılan ürün sıralamasında C, D ve E marka ürünleri yer alırken, bu marka ürünlerin en çok değerlendirilen ürünler arasında yer almadığı tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında ilk beş sırada yer alan F, G ve H ürünlerinin en çok satılan ürünler sıralamasında yer almadığı görülmüştür.

4.4. Bebek Kategorisinde Yer Alan Ürünlerin İncelenmesi

Bebek kategorisinde yer alan 3 farklı ürün grubu satış miktarı ve değerlendirme sıralamaları dikkate alınarak değerlendirmeye dahil edilmiştir.

Tablo 4: Bebek Kategorisinde En Çok Satılan, En Çok Değerlendirilen Ürünler

	Ürün Kategorisi	Ürün Sayısı	En Çok Satılan Ürünler					En Çok Değerlendirilen Ürünler				
			1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün	1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün
Bebek	Bebek Takımı	44904	A.1.a	B.1.a	C.1.a	D.1.a	E.1.a	F.1.a	G.1.a	H.1.a	I.1.a	D.2.b
	Bebek Arabası	1548	A.1.a	B.1.a	C.1.a	D.1.a	E.1.a	F.1.a	G.1.a	G.2.b	H.1.a	I.1.a
	Bebek Bezi	5204	A.1.a	A.2.b	B.1.a	A.3.c	B.2.b	B.1.a	A.4.d	A.2.b	A.5.e	B.1.a

*Her ürün grubunda farklı markalar, A,B,C,D,E harfleri ile belirtilmiştir ve harfler farklı ürün gruplarında farklı markaları ifade etmektedir. Model, renk gibi özellikleri için 1,2,3,4,5,6, 7 rakamları ve a,b,c,d,e,f,g,h,i harfleri kullanılmıştır.

Bebek takımı ürün grubunda 44904 ürün arasından değerlendirme yapılmıştır. En çok satılan ürünler sıralamasında ilk beş ürün incelendiğinde, A marka ürün 1. sırada, B marka ürün 2. sırada, C marka ürün 3. sırada, D marka ürün 4. sırada ve E marka ürün 5. Sırada yer almaktadır. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında 872 değerlendirme alan F marka ürün 1. sırada yer almıştır. G marka ürün 2. Sırada yer alırken, H marka ürün 3. sırada ve I marka ürün 4. sırada bulunmaktadır. D marka farklı model ürün sıralamada 5. sırada yer almıştır. En çok satılan ürünler sıralamasında yer alan A, B, C ve E marka ürünlerin en çok değerlendirilen ürünler sıralamasında ilk beş ürün arasında yer almadığı tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen ürünler arasında yer alan F, G, H ve I marka ürünlerin en çok satılan ürünler sıralamasında ilk beş ürün arasında olmadığı görülmüştür.

Bebek arabası ürün grubunda 1548 ürün değerlendirmede yer almıştır. En çok satılan ilk beş ürün sıralamasında A marka ürün 1. sırada, B marka ürün 2. sırada, C marka ürün 3. sırada, D marka ürün 4. sırada ve E marka ürün 5. sırada yer almıştır. En çok değerlendirilen ilk beş sıradaki ürünler incelendiğinde 1. sırada 387 değerlendirme alan F marka ürün bulunmaktadır. G marka farklı model ürünleri 2. ve 3. sırada yer almıştır. H marka ürün 4. sırada yer alırken I marka ürün 5. sırada yer almıştır. En çok satılan ürün sıralamasında yer alan A, B, C, D ve E marka ürünlerin en çok değerlendirilen sıralamasında ilk beş ürün arasında yer almadığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler arasında bulunan F, G, H ve I marka ürünlerin en çok satılan ürünler arasında yer almadığı tespit edilmiştir.

Bebek bezi kategorisinde incelemede 5204 ürün yer almıştır. En çok satılan ürünlere bakıldığında A marka farklı model ürünlerin 1, 2 ve 3. sırada yer aldığı görülmüştür. B marka farklı model ürünlerinin 3. ve 5. Sırada yer aldığı tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen ürünlerin incelemesinde B marka ürünün 5161 değerlendirme alarak 1. sırada yer aldığı görülmüştür. B marka farklı model ürünü sıralamada 5. sıradadır. A marka farklı model ürünleri en çok değerlendirilen ürün sıralamasında 2, 3 ve 4. sırada yer aldığı tespit edilmiştir. En çok satılan ürünler sıralamasında ilk beşte olan ürünlerin en çok değerlendirilen ürünler arasında yer aldığı görülmüştür.

4.5. Ev Yaşam Kategorisinde Yer Alan Ürünlerin İncelenmesi

Ev yaşam kategorisinde satışta çok sayıda ürün yer almakla birlikte iki ürüne değerlendirme sıralamaları dikkate alınarak incelemede yer verilmiştir.

Tablo 5: Ev Yaşam Kategorisinde En Çok Satılan, En Çok Değerlendirilen Ürünler

	Ürün Kategorisi	Ürün Sayısı	En Çok Satılan Ürünler					En Çok Değerlendirilen Ürünler				
			1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün	1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün
Ev Yaşam	Yemek Takımı	5604	A.1.a	A.2.b	B.1.a	C.1.a	A.3.c	A.1.a	A.4.d	A.5.e	D.1.a	C.2.b
	Yatak Örtüsü	5190	A.1.a	A.2.b	A.3.c	B.1.a	A.4.d	C.1.a	A.2.b	A.5.e	D.1.a	D.2.b

*Her ürün grubunda farklı markalar, A,B,C,D,E harfleri ile belirtilmiştir ve harfler farklı ürün gruplarında farklı markaları ifade etmektedir. Model, renk gibi özellikleri için 1,2,3,4,5,6, 7 rakamları ve a,b,c,d,e,f,g,h,i harfleri kullanılmıştır.

Yemek takımı ürün grubunda 5604 ürün arasından inceleme yapılmıştır. En çok satılan ürün sıralamasında ilk beş ürün arasında bulunan ürünler incelendiğinde, A marka farklı model ürünlerinin 1. 2. ve 5. sırada, B marka ürünün 3. sırada, C marka ürünün 4. sırada yer aldığı tespit edilmiştir. En çok değerlendirilen sıralamasında yer alan ürünlerden 1. sırada 1516 değerlendirme alan A marka ürün yer alırken, yine A marka farklı model ürünleri 2. ve 3. Sırada yer almıştır. D marka ürünün 4. sırada ve C marka ürünün 5. sırada yer aldığı görülmüştür. En çok satılan ürün sıralamasında yer alan B marka ürünün en çok değerlendirilen sıralamasında ilk beşte yer alan ürünler arasında bulunmadığı, en çok değerlendirilen ürünler arasında bulunan D marka ürünün ise en çok satılan ürünler arasında yer almadığı tespit edilmiştir.

Yatak örtüsü kategorisinde 5190 ürün değerlendirmede yer almıştır. En çok satılan ürünler sıralamasında ilk beş ürün arasında A marka farklı model ürünlerinin 1, 2, 3 ve 5. sırada yer aldığı görülmüştür. B marka ürün 4. sırada yer almıştır. En çok değerlendirilen ürünler incelendiğinde C marka ürün 4016 değerlendirme alarak 1. sırada yer aldığı görülmüştür. A marka farklı model ürünleri 2. ve 3. sırada yer alırken, D marka farklı model ürünlerinin 4. ve 5. sırada yer aldığı görülmüştür. En çok satılan ürünler sıralamasında ilk beş ürün arasında bulunan B marka ürünün en çok değerlendirilen ürünler sıralamasında yer almadığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında yer alan C ve D marka farklı model ürünlerinin en çok satılan ilk beş ürün sıralamasında olmadığı tespit edilmiştir.

4.6. Market Kategorisinde Yer Alan Ürünlerin İncelenmesi

Market kategorisinde tüketim yoğunluğu referans alınarak üç farklı ürün grubu incelenmiştir.

Tablo 6: Market Kategorisinde En Çok Satılan, En Çok Değerlendirilen Ürünler

	Ürün Kategorisi	Ürün Sayısı	En Çok Satılan Ürünler					En Çok Değerlendirilen Ürünler				
			1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün	1. Ürün	2. Ürün	3. Ürün	4. Ürün	5. Ürün
Market	Çay	11230	A.1.a	B.1.a	B.2.b	C.1.a	B.3.c	B.2.b	C.2.b	C.3.c	C.4.d	C.5.e
	Çamaşır Deterjanı	1709	A.1.a	B.1.a	A.2.b	B.2.b	A.3.c	C.1.a	B.3.c	D.1.a	E.1.a	A.4.d
	Tuvalet Kâğıdı	899	A.1.a	A.2.b	A.3.c	A.4.d	B.1.a	A.5.e	A.6.f	C.1.a	D.1.a	E.1.a

*Her ürün grubunda farklı markalar, A,B,C,D,E harfleri ile belirtilmiştir ve harfler farklı ürün gruplarında farklı markaları ifade etmektedir. Model, renk gibi özellikleri için 1,2,3,4,5,6, 7 rakamları ve a,b,c,d,e,f,g,h,i harfleri kullanılmıştır.

Çay ürün grubunda 1130 ürün arasından inceleme yapılmıştır. En çok satılan ürünlerden ilk beş sırada yer alan ürünler incelendiğinde, A marka ürünün 1. sırada, B marka farklı model ürünlerinin 2, 3. ve 5. sırada, C marka ürünün 4. sırada yer aldığı görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında 1. sırada 2306 değerlendirme alan B marka ürün bulunmaktadır. C marka farklı model ürünleri en çok değerlendirilen ürünler arasında 2, 3, 4 ve 5. sırada yer almıştır. En çok satılan ürünler sıralamasında 1. sırada yer alan A marka ürün, en çok değerlendirilen ürünler arasında yer almadığı tespit edilmiştir.

Çamaşır deterjanı kategorisinde 1709 ürün incelenmiştir. En çok satılan ürünlerin sıralamasına bakıldığında 1, 3 ve 5. sırada A marka farklı model ürünlerinin, 2. ve 4. sırada B marka ürünlerinin olduğu görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünlerin ilk beş sıralaması incelendiğinde C marka ürünün 14270 değerlendirme alarak 1. sırada olduğu tespit edilmiştir. Aynı sıralamada B marka ürün 2. sırada, D marka ürün 3. sırada, E marka ürün 4. sırada ve A marka ürün 5. sırada yer almıştır. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında 1. sırada yer alan C marka ürünün en çok satılanlar sıralamasında ilk beş ürün arasında yer almadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra D marka ve E marka ürünler en çok değerlendirilen ürünler arasında yer alırken, en çok satılan ürünler arasında yer almamaktadır. En çok satılan ürün sıralamasında 1. sırada bulunan A marka ürünün, farklı modeli en çok değerlendirilen sıralamasında yer almıştır.

Tuvalet kâğıdı ürün grubunda 899 ürün incelemede yer almıştır. En çok satılan ürünler sıralamasında A marka farklı model ürünlerinin 1, 2, 3 ve 4. sırada olduğu görülmüştür. B marka ürün 5. sırada yer almıştır. En çok değerlendirilen ürünler sıralamasında ilk beş ürün incelendiğinde A marka farklı model ürünün 9638 değerlendirme alarak 1. sırada bulunduğu tespit edilmiştir. Yine A marka farklı model ürününün 2. sırada yer aldığı, C marka ürünün 3. sırada, D marka ürünün 4. sırada ve E marka ürünün 5. sırada olduğu tespit edilmiştir. En çok satılan ürünler sıralamasında B marka ürünü yer alırken, en çok değerlendirilen ürünler arasında olmadığı görülmüştür. En

çok değerlendirilen sıralamasında ilk beş ürün arasında bulunan C, D ve E marka ürünlerinin en çok satılan ürünler sıralamasında olmadığı tespit edilmiştir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çevrimiçi iletişimlerinin miktarı ve kalıcılığının olması, araştırmacıların çevrimiçi tüketici incelemelerinin satışları ne ölçüde etkilediğini ölçmelerine imkân sağlamaktadır (Chevalier ve Mayzlin, 2006). Tüketicilerin ürünlere ilişkin yaptığı değerlendirme yola çıkarak yapılan çalışmada ürünlerin satış durumlarına ilişkin değerlendirme yapılmıştır. 2013 yılında Dimensional Research tarafından yapılan bir araştırmada çevrimiçi değerlendirmeleri inceleyen tüketicilerin %90'ının incelemelerinin satın alma kararı üzerinde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gesenhues, 2013). Araştırmada, en çok değerlendirilen ilk beş ürün sıralamasında yer alan ürünlerin en çok satılan ürünler arasında yer alma oranı bahsi geçen araştırmada yer alan oranın çok altındadır. Araştırmaların yapıldığı tarihler kıyaslandığında, geçen sürede internet kullanımının yaygınlaşması ile birlikte çevrimiçi bilginin satın alma kararı üzerinde etkisinin de değişme gösterdiği değerlendirilmiştir.

İlk olarak, elektrik elektronik kategorisinde en çok satılan ilk beş ürün ile en çok değerlendirilen ilk beş ürün kıyaslandığında, sıralamalarda yer alan ürünlerin farklı olduğu görülmüştür. En çok değerlendirilen ürünlerin tamamının değil de bir kısmının en çok satılanlar arasında yer alması, çevrimiçi incelemelerin satın alma kararı üzerine doğrudan etkisinin olduğunu söylemeyi güçleştirmiştir.

İkinci olarak, çevrimiçi alışverişte cinsiyet farklılıklarının satın alma üzerine etkisinin olduğu gösterildiği gibi (Hasan, 2010) araştırmada kadın ve erkek kategorilerinde en çok değerlendirilen ürünlerin, en çok satılan ürünler arasında bulunma oranı da farklılık göstermiştir. Bilgi işlemede erkek ve kadınların farklı tepki ortaya koyması ve aynı uyaran karşısında farklı davranmasının (Shabbir ve Safwan, 2014) satın alma kararı için de geçerli olabileceği değerlendirilmiştir. Çevrimiçi alışverişte satın alma kararı üzerinde, değerlendirmelerinin etkisinin kadın ve erkek tüketiciler tarafından farklı algılanmakla birlikte, kadın ürünlerine yapılan değerlendirmelerin sayısının erkek ürünlerine kıyasla daha fazla olması, kadınların değerlendirme yapma konusunda daha girişimci olduğunu göstermektedir.

Kadın kategorisinde yer alan ürünlerin, diğer kategorilere kıyasla daha fazla değerlendirme alan ürünler olduğu görülmüştür. Değerlendirmelerin bu ürünlerde çok olması, ürünlerin popüler olduğu yorumunu yapılmasına fırsat vermektedir. Çevrimiçi tüketici incelemeleri, birçok nedenden ötürü popüler ürünlerin satışları üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olabilir. Popüler ürünler daha fazla değerlendirme alma eğilimindedir ve çok sayıda incelemeye sahip olmak bu tür çevrimiçi incelemelerin daha güvenilir görünmesini sağlamakla birlikte satışlar üzerinde etkisi vardır (Zhu ve Zhang, 2010) görüşü ile bulgular uyuşmamaktadır. Yine popüler olarak değerlendirilebilecek elektrik/elektronik kategorisinde yer alan ürünler için de değerlendirmelerin ürün satışı üzerinde doğrudan etkisinin olmadığı görülmüştür.

Üçüncü olarak, satın alma kararı üzerinde etkili olan unsurlardan biri de markadır. Tüketiciler satın alma kararını verirken ürün incelemelerinde birçok marka ile karşılaşmaktadırlar. Tüketicilerin prestijli ve kredibilitesi yüksek olarak değerlendirdiği cep telefonu markalarının satın alma niyetine olumlu etki ettiğini gösteren çalışmalar (Zeren ve Gökdağlı, 2017) yer almakla birlikte, olumlu marka algısının diğer ürünlerin satışı üzerinde de etkili olduğu bilinmektedir. En çok değerlendirilen ilk beş ürün arasında yer alıp doğrudan aynı ürünün değil, aynı markanın farklı ürününün en çok satılan ürünler arasında yer aldığı görülen ürünler olmuştur. Bu durum, marka algısının satın alma kararı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu (Rasty, Chou ve Feiz, 2013) görüşü ile uyuşmaktadır.

Dördüncü olarak, kategorilerde yer alan, her ürün grubu için genel bir değerlendirme yapıldığında, en çok değerlendirilen ürünlerin çoğunlukla en çok satılan ürünler arasında yer almadığı tespit edilmiştir. Değerlendirilen ürünler satılan ürün arasında fark görülmesinin temel nedeni, tüketici değerlendirmelerinin satın alma nihai kararına doğrudan etki etmemesi olarak değerlendirilmektedir. En çok satılan ürünler arasında yer almasa da en çok değerlendirilen ürünleri “konuşulan ürünler” olarak adlandırabiliriz. Tüketiciler, satın alma kararını vermeden önce birçok kaynaktan tüketime konu ürün ve hizmete ilişkin bilgi edinmeyi tercih etmektedir. Satın alma kararının ortaya çıkmasında, edinilen bilgiden marka etkisine, kişisel deneyimlerden moda algısına kadar birçok unsur etkili olmaktadır. Tüketime konu olan şey için daha önceki tüketicilerin aktardığı deneyime dayalı bilgiler turizm ya da yemek sektöründe etkili olduğu söylenebilirken, bu etkinin tüm sektörler için aynı oranda olduğunu söylemek güçtür. Turizm sektöründe yılda bir kez gidilen bir tatil köyü hakkında sunulan bütün hizmetler için bir bilgi arayışı varken, buna benzer bilgi arayışı tüketim malları için biraz daha sınırlı olmakla birlikte, bir pantolon ya da ayakkabı için doğru bedeni ya da doğru numarayı alma üzerinde verilen bilgiler ürün hakkında satın alma kararını doğuracak kadar güçlü olamamaktadır.

Market, ev yaşam ve bebek sektörlerindeki ürünler incelendiğinde çoğunlukla en çok değerlendirilen ürünlerin, en çok satılan ilk beş ürün arasında yer almadığı tespit edilmiştir. Karaca ve Gümüş (2020) tarafından yapılan araştırmada yer alan, çevrimiçi değerlendirmelerin tüketicilerin online satın alma kararı üzerinde olumlu yönde bir etkisinin olduğu görüşü, bulgular ile örtüşmemektedir.

Tüketici değerlendirmeleri, olumlu ve olumsuz olarak farklı kaynaklardan birlikte sunulmaktadır (Chatterjee, 2001). Çalışma kapsamında ürünlere ilişkin değerlendirme niceliksel olarak incelenmiş olup, değerlendirmelerde kullanılan ifadeler ve bunların olumlu ya da olumsuz olması çalışmanın kapsamı içinde değerlendirilmemiştir. Bilginin uzunluğu, mesajın eksiksiz olarak algılanacağı ve kısa mesaja göre kesinlik sağlayacağı için (Rucker, Tormala, Petty ve Brinol, 2014) satın alma kararı üzerinde, değerlendirmelerin uzunluğu ve kısalığının da etkisinin olacağı değerlendirilmektedir.

Araştırmanın sadece Türkiye’de ve çevrimiçi alışveriş sitelerinden yalnızca biri olan Trendyol internet sitesi üzerinden alınan veriler üzerinden yapılmış olması, değerlendirmelerin sadece nicelik yönüyle değerlendirilmiş olup niteliklerinin çalışmada yer almaması, verilerin sürekli site üzerinde güncelleniyor olması ve satış miktarlarının dönemlerinin tespit edilememesi ya da alışveriş sitelerinin kullandıkları algoritmaların işlevlerinin kestirilememesi çalışmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Gelecek araştırmalarda, birçok internet sitesinde yer alan verilerin kıyaslanması yapılarak nicelik açısından verilerin çeşitliliği artırılarak karşılaştırmalı bir araştırma yapılabileceği değerlendirilmiştir. Diğer yandan değerlendirmelerin nicelik yönün yanı sıra nitelik olarak metin analizi ile, yoğunlaşan ifadeler üzerinde durularak, değerlendirmelerin olumlu ve olumsuz olma yönüyle kıyaslanması yapılarak internet değerlendirmeleri üzerine çalışma yürütülebileceği değerlendirilmiştir. Online alışveriş kapsamında yapılan çalışmaların daha çok tüketicilerin beyanı çerçevesinde yürütülen çalışmalar olduğu literatürde gözlemlenmiş olup, alışveriş sitelerinde yer alan veriler üzerinden yürütülen çalışmaların artırılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Ç., & Akyol, A. (2016). Online tüketici yorumlarına ait genel tutum ile ağızdan ağıza pazarlama arasındaki ilişki. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 117-134.
- Amblee, N., & Bui, T. (2007). *The impact of additional electronic word-of-mouth on sales of digital micro-products over time: A longitudinal analysis of Amazon shorts*. 40th Annual Hawaii International Conference on System Sciences sunulan bildiri, Waikoloa, USA, 3-6 Haziran 2007.
- Atılgan, K. Ö., & Tanışman, H. (2019). Deneyimsel ürünler ve araştırma ürünleri ile ilgili çevrimiçi tüketici yorumları ve referans fiyat bilgisinin tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(4), 545-563.
- Aydın, B. O. (2014). Elektronik ağızdan ağıza iletişim: Tüketici motivasyonlarının analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 13-25.
- Bartlett, M. (2006). Blog, the new word of mouth: A look at what’s being said about credit unions in cyberspace. *Credit Union Journal*, 13, 24.
- Bayraktaroğlu, G., & Aykol, B. (2008). Comparing the effect of online word-of-mouth communication versus print advertisements on intentions using experimental design. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 69-86.
- Chatterjee, P. (2001). Online reviews: Do consumers use them?. *Advances in Consumer Research*, 28(1), 129-134.
- Chevalier, J. A., & Mayzlin, D. (2006). The effect of word of mouth online: Online book reviews. *Journal of Marketing Research*, 43(3), 345-354.
- Doğan, S., Sert, S., & Tutan, E. (2016). Konaklama işletmeleriyle ilgili internet sitelerinde yer alan yorumların tüketici karar sürecine etkisi: Ankara’da çalışan öğretim elemanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(30), 175-191.
- East, R., Hammond, K., & Lomax, W. (2008). Measuring the impact of positive and negative word of mouth on brand purchase probability. *International Journal of Research in Marketing*, 25(3), 215-224.
- Ennew, C. T., Banerjee, A. K., & Li, D. (2000). Managing word of mouth communication: Empirical evidence from India. *International Journal of Bank Marketing*, 18(2), 75- 83.

- Gesenhues, A. (2013). Survey: 90% of customers say buying decisions are influenced by online reviews. Erişim adresi: <https://martech.org/survey-customers-more-frustrated-by-how-long-it-takes-to-resolve-a-customer-service-issue-than-the-resolution/>
- Hasan, B. (2010). Exploring gender differences in online shopping attitude. *Computers in Human Behavior*, 26(4), 597–601.
- Karaca, Ş., & Gümüş, N. (2020). Tüketicilerin online yorum ve değerlendirme puanlarına yönelik tutumlarının online satın alma davranışlarına etkisi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 9(1), 52-69.
- Katawetawaraks, C., & Wang, C. L. (2011). Online shopper behavior: Influences of online shopping decision. *Asian Journal of Business Research*, 1(2), 66-74.
- Kim, S. J., Maslowska, E., & Malthouse, E. C. (2018). Understanding the effects of different review features on purchase probability. *International Journal of Advertising*, 37(1), 29-53.
- Kitapçı, O., Taştan, S., Dörtüoğlu, İ. T., & Akdoğan, C. (2012). Ağızdan ağıza çevrimiçi iletişimin otellerdeki oda satışlarına etkisi üzerine bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 266-274.
- Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2018). *Marketing 4.0: Moving from traditional to digital*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Kozinets, R. V. (2002). The field behind the screen: Using netnography for marketing research in online communities. *Journal of Marketing Research*, 39(1), 61-72.
- Kozinets, R. V. (2006). Click to connect: Netnography and tribal advertising. *Journal of Advertising Research*, 46(3), 279-288.
- Kozinets, R. V. (2015). *Netnography: Redefined*. London: Sage Publications.
- Kutluk, A., & Avcıkurt, C. (2014). Ağızdan ağıza pazarlamanın müşterilerin satın alma karar süreçlerine etkisi ve bir uygulama; İstanbul seyahat acenteleri örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(29), 614-622.
- Litvin, S. W., Goldsmith, R. E., & Pan, B. (2008). Electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management. *Tourism Management*, 29(3), 458-468.
- Özgen, C., & Argan, M. (2020). Netnografi: Genel özellikleri ve spor bilimleri alanında kullanılabilirliği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 5044-5064.
- Park, C., & Lee, T. M. (2009). Information direction, website reputation and eWOM effect: A moderating role of product type. *Journal of Business Research*, 62(1), 61-67.
- Rasty, F., Chou, C. J., & Feiz, D. (2013). The impact of internet travel advertising design, tourists' attitude, and internet travel advertising effect on tourists' purchase intention: The moderating role of involvement. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30(5), 482-496.
- Reimer, T., & Benkenstein, M. (2016). Altruistic eWOM marketing: More than an alternative to monetary incentives. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 31, 323-333.
- Rucker, D. D., Tormala, Z. L., Petty, R. E., & Briñol, P. (2014). Consumer conviction and commitment: An appraisal-based framework for attitude certainty. *Journal of Consumer Psychology*, 24(1), 119-136.
- Sen, S., & Lerman, D. (2007). Why are you telling me this? An examination into negative consumer reviews on the web. *Journal of Interactive Marketing*, 21(4), 76-94.
- Shabbir, J., & Safwam, N. (2014). Consumer shopping characteristic approach and gender differences in Pakistan. *Journal of Marketing Management*, 2(2), 1-28.
- Shengli, L. ve Fan, L. (2019). The interaction effects of online reviews and free samples on consumers' downloads: An empirical analysis. *Information Processing and Management*, 56(6), 1-12.
- Stephen, A.T., & Lehmann, D.R. (2009). Why do people transmit word-of-mouth? The effects of recipient and relationship characteristics on transmission behaviors. Erişim adresi: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1150996].
- Sun, T., Youn, S., Wu, G., & Kuntaraporn, M. (2006). Online word-of-mouth (or mouse): An exploration of its antecedents and consequences. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(4), 1104-1127.

- Tosun-Gavcar, C. (2018). *Online tüketici yorumlarının tüketici satın alma niyeti üzerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Tunçalp, O., & İrge, N. T. (2018). Turizm pazarlamasında çevrimiçi sitelerindeki müşteri yorumları ve puanlama sisteminin otel satış fiyat tercihlerine etkisi. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 43-57.
- TÜSİAD. (2019). *E-Ticaretin gelişimi, sınırların aşılması ve yeni normlar*. Erişim adresi: <https://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dd-tusiad-eticaret-raporu-2019.pdf>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldız, E. (2016). Elektronik ağızdan ağıza iletişim: Tüketicilerin elektronik platformlarda yorum yazma davranışını etkileyen faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(15), 157-175.
- Zeren, D., & Gökdağlı, N. (2017). Marka prestiji ve marka kredibilitesinin satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 91-102.
- Zhu, F., & Zhang, X. (2010). Impact of online consumer reviews on sales: The moderating role of product and consumer characteristics. *Journal of Marketing*, 74(2), 133-148.

Subject Area
History and Architecture

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1087-1097

Arrival
14 January 2022
Published
24 March 2022
Article ID Number
3936
Article Serial Number
23

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26494/sss.3936>

How to Cite This Article
Polat, E. (2022). "Antik Roma'da Hamamlarının Mimari Açısından İncelemesi"

International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:1087-1097

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Antik Roma'da Hamamlarının Mimari Açısından İncelemesi

An Architectural Investigation Of Bathrooms In Ancient Rome

Erkat POLAT¹

¹ MEB, Esenyurt Sultan Alparslan ilkokulu, İstanbul/Türkiye

ÖZET

Antik Yunan'da görülen hamam yapılarının yanında Roma'da hamamların var olduğu ve oldukça görkemli ve büyük inşa edildikleri bilinmektedir. Hamamlar, kişilerin bedensel temizliklerini giderebildikleri bir yer olma özelliği taşıyan tarihte; Roma döneminde insanların fiziksel olarak bir temizlenmenin yanında sosyal ve zihinsel, duygusal manada bir arınmanın söz konusu olabileceği bir dünya olarak görmüşlerdir. Bu hamamları yönetici vasfında olan imparatorlar yaptırırken halkın ileri gelenleri ekonomik geliri yüksek olan kişilerinde yaptırdığını görülmektedir. Roma hamamlarını meydana getiren mekânsal bölümlerine bakıldığında Apodyterium adı verilen bir nevi soyunma kabini işlevi görürken Frigidarium'da ise hamamın en soğuk bölümü olup soğuk havuza sahiptir. Tepidarium ise terleme ve masajın Sudatorium buhar banyosunun yapıldığı Laconicum Buharlı terleme odası olup Caldrium hamamın en sıcak bölümüdür. Bu bölümde sıcak havuzlar mevcuttur. Destructarium/Uncitorium, Heliocaminus isimlerini verildiği bölüm ise sıcak yağ ile masajın yapıldı mekânken Heliocaminus'ta güneş banyosu yapılır. Son olarak Palestra'da ise spor faaliyetleri yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hamam, Roma Hamaları, Apodyterium, Frigidarium, Tepidarium

ABSTRACT

In addition to the bath structures seen in ancient Greece, it is known that there were baths in Rome and they were built quite magnificently and large. While the baths were a place where people could clean their bodies, in history; In the Roman period, people saw it as a world where social, mental and emotional purification could occur, as well as a physical cleansing. It is seen that while these baths were built by the emperors, who were administrators, the notables of the people had the people with high economic income built. Looking at the spatial parts that make up the Roman baths, it functions as a kind of dressing cabin called Apodyterium, while in the Frigidarium, it is the coldest part of the bath and has a cold pool. Tepidarium, on the other hand, is the Laconicum Steamy sweating room where sweating and massage is done, and the Sudatorium steam bath is the Caldrium is the hottest part of the bath. There are hot pools in this section. The Destructarium/Uncitorium, which he named Heliocaminus, is the place where hot oil massage is done, while sunbathing is done in Heliocaminus. Finally, sports activities are held in Palestra.

Keywords: Baths, Roman Baths, Apodyterium, Frigidarium, Tepidarium

1. GİRİŞ

Temizlik tüm canlılar için bir gereksinim olduğu gibi insanlar içinde büyük önem taşımaktadır. Beden temizliği de insanların vazgeçemeyeceği bir ihtiyacdır. Temizliğe uygarlık tarihi boyunca farklı kavimler ve milletler pek çok anlam yüklemiştir. Dini bir boyutunun bile olması bu gereksinime gösterilen özeni artırmaktadır (Steuernagel, 2020).

Maneviyatta bir arınma psikolojisini beraberinde barındıran insanlar banyo gereksinimi için hamamlar inşa etmiştir. Bu hamamların mimari üsluplarla zenginleştirerek günümüze taşımışlardır. Bazıları yıkılmış bazıları ise varlığını korumuştur. Hamam kültürünün doruk noktasına ulaşmasında Roma İmparatorluğunun payı oldukça büyüktür (Tekocak, 2008).

Kelime boyutuna bakıldığında hamamlar; Suyun ısıtılarak insanları temizlenme ve yıkanma ihtiyaçlarının giderildiği yerlere denilmiştir. Dilimize Arapçadan gelen bu kelimenin kökeni "ısıtmak ve sıcak olmak" manaları taşımaktadır. Kelimenin sözcük anlamı "ısıtan yer" manası taşımaktadır. İnsanların sıcak sudan yararlanmaları durumu çok eskiye dayanmaktadır.

Sıcak suyun bulunduğu mekânların üst kısmı açık olursa "ılıca" olarak ifade edilirken üstü kapalı olanlara ise "kaplıca" ifadesi kullanılmıştır. Bazen bu mekânlara hamam da denilmekte ancak hamam ifadesinin kullanımı için suyun sun'i bir yolla ısıtılmış olması gerekmektedir. Kaplıcalarda yıkanılan yerin ortasında bir sıcak su havuzu bulunmaktadır. Bu yapıda hamamlardan ayırt etmemizi kolaylaştırır. Birçok medeniyette hamam geleneği vardır. Ancak Roma'da anıtsal bir niteliğe sahiptir (Ertuğrul, 2009).

Greken "Balanea" ve Yerli terleme merkezleri gibi farklı merkezlerden gelişerek gelen bu yapılara hypokaustum gibi merkezlerinde eklenmesiyle beraber Thermae adı ile anılmaya başlanmıştır (Mert, 2009). Hamamların sosyal yaşam üzerindeki yerinin yanında siyasal hayatta dahi bir etkisi olmuş Romalılar yerleştikleri yerleri Romalılaştırma adına hamamlar inşa ettirmişlerdir. Hamamların MS.400'ler de daha da etkinleşmesi ve

yaygınlaşmasıyla beraber sayıları da çoğalmıştır. MÖ. 2. Yüzyılın yarılarında yıkanma faaliyeti törensel bir anlam kazanmıştır (Jarcovic, 2012).

Roma Hamamları Yunan hamamlarını temel alarak gelişerek günümüze yansımıştır. İmparatorluk döneminin ardından hamamlar halka açık hale gelmiştir. Roma için önemli bir mimar olan Sergius Orata ilk kez sıcak havayla merkezi ısıtmayı ortaya çıkararak Roma'da hamamların gitgide yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Altın ısıtmalı hamamların iç dizaynı, mimarisi sanat tarihi bakımından önemli ve değerli bir yere sahiptir. Hamamların gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla zengin ve varlıklı insanlar kendi evlerine ait bireysel hamamlar yaptırmışlardır. Hamamların gelişimi ve gidişatı onları yalnızca para ile yıkanılan bir yer olmakta çok daha öteye sosyal bir merkez olmaya yöneltmiştir.

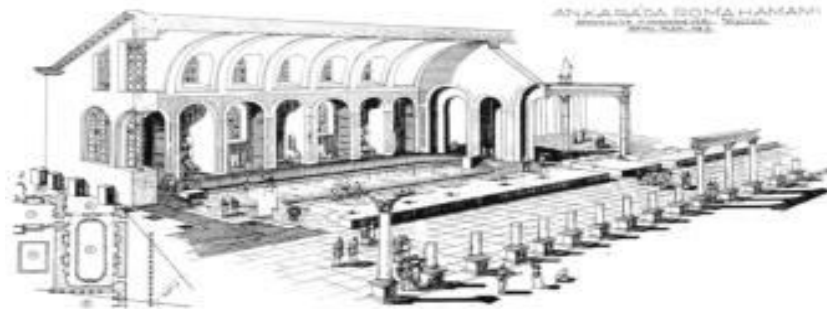
İnsanların sohbetler ettiği, sosyalleştiği, filozofların tartışma sahaları haline gelen hamamlarda aynı zamanda sportif faaliyetler yapılmıştır. Mimar Sergius'un da katkılarıyla yaygınlaşan hamamların çeşitli bölümleri de gelişerek birtakım yenilikleri de bünyesinde barındırmıştır.

Hamamların önünde etrafı çoğunlukla sütunlu revaklarla çevrili bir avlunun varlığı görülür. Bu avlularda, spor oyunları ve pek çok müsabakanın organize edildiği görülür. Ana girişten soyunma alanı olan Apoditeriuma girilir ve soyunma bölümünden içerisinde yüzülebilecek büyük boyutlarda bir havuzu olan ve hem soğuk su imkânı bulunan bir yıkanma alanı olan Frigidariuma geçilir. Bu bölümden ise ılık suyun olduğu Tepidarium bölümüne ve buradan de asıl sıcak kısım olan Caldarium bölümüne geçilir(Ertuğrul, 2009).

2. ROMA HAMAMLARI HAKKINDA GENEL BİLGİ

Banyo ihtiyacının da ötesine geçen Eğlence açısından kullanılan bu mekân vücut bakımı, masaj gibi kişisel ihtiyaçlara cevap verirken, sosyal bir alan olmakla beraber iş görüşmelerinin dahi görüşüldüğü bir kulüp ya da dernek gibi işlevde görmüştür (Yegül, 2003).

Hamamların kitaplık ve konferans verilen salon ya da bazen gösteri salonu olarak kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca yiyecek ve içecek olarak şarap satan satıcıların varlığı da bilinmektedir. Yıkanma faaliyetinin ardından yapılan şölen etkinliği ya da toplantılar sonrasında şiir ve müzik ile beraber yemek ve şarap tadımı yapılmaktaydı (Say Özer 2011) Roma hamamlarına bir örnek teşkil eden ankara hamamı aşağıdaki resimde görülmektedir (Resim 1).

Resim 1: Roma Hamamı Ankara (Ürük, 2016)

Roma dünyasında öğleden sonrası ve akşam serbest vakitlerdir. Öğle yemeğinin ardından dinlenmeye geçen Romalılar bu vakitler ile akşam arasında hamama gitmişlerdir. Hamama gitme roma halkı için bir gereksinimden çok kültürel bir aktivite haline gelmiştir. Hatta hamama gitmemek Romalı olmayan bir davranış olarak görülmüştür.

Yıkanma faaliyeti sadece temizlik için değil aynı zamanda ruhsal ve fiziksel bir dinlenme olarak işlev görmüştür. Hamamların mekânsal olarak görkemli bir görünüme sahip olması ve özellikle iç dizaynının göz alıcı görünümü ve lüks oluşuyla dikkat çekmektedir. Hamam içerisindeki çok renkli ve parlak mermerler, girift görünümdeki mozaikler ve parıldayan bir iç mekân ve heykeller ile donatılmış nişler bulunurken tonoz kubbelerin yüksek olması da dikkat çekmektedir.

Hamamların halk tarafından bu denli benimsenmesindeki en önemli nedenlerden birisi, sağlık açısından iyi geldiğini düşünmeleridir. O dönemdeki tıp anlayışına göre yıkanmak ciddi bir tedavi aracı olarak kullanılmaktadır. Sağlık ve sosyal faaliyetler dışında hamamların ekonomik açıdan büyük bir getirisi olmuştur. Hamamların sayısının fazla oluşunun altında yatan sebep kazançlı olması ile alakalıdır. Roma'ya giden birinin hamam çevresinde hamam görmemesi olası değildir.

Kar amacı güden hamamlara halkın girişi için ekonomik bir zorluk koyulmamıştır. Halkında hamamları rahatça kullanabilmesi için giriş ücretleri uygundur. Hatta bir imparator ya da toplumda ileri gelen kişilerce yapılan

hamamlarda giriş ücreti alınmamıştır. İmparator için kamusal destek sağlamak isteyen imparatora olan yakınlığını artırmak onun gözüne girmek isteyen kişiler için hamam yaptırmak iyi bir fırsattır.

Hamamlarda sınıf farkı yoktur. Kadın ve erkekler genellikle ayrı hamamlar kullanır. Hamam girişleri de bunu destekleyerek birçok girişi kapısı yapılmıştır. İki farklı cinsin farklı yerlerde yıkanması onları farklı konfor çeşitlerine itmemiş aynı koşullarda temizlik ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Genelde büyük hamamlarda bile kadın erkek hamam girişi ayrımı farklı seanslar verilerek uygulanırken İmparatorluk hamamlarında bağımsız birimlerde hamamlar yapılmıştır.

Kadın ve erkeklerin farklı seanslarda girmiş olduğu hamamlarda kadınlar sabahları girerken erkekler öğleden sonra girmişlerdir. Zenginlerin hamama köleleri ile beraber gelmesi ve hamamda onlardan hizmet beklemesi durumundan dolayı büyük hamamlarda köleler için ayrı giriş kapıları mevcuttur (Ürük 2016).

Yıkanma öncesinde biraz egzersizler yapılan palaestra'da bazen top oyunları oynanır, güreş yapılırdı. Bu aktiviteler için kapalı ve açık alanlar bulunurdu. Antik Yunan kültüründe egzersiz yapmakla ilgili veri yoktur. Yapılan güreş ve top oyunları dışında yüzmede önemli bir faaliyet olarak yerini korur. Atlet eğitiminin verildiği gymnasiumlar'da havuzlarda bulunmaktadır. Yıkanma işlemi ılıktan sıcağa doğru devam etmek genellikle sırasıyla tepidarium denilen ılık oda ve caldarium adında sıcak odaya girilirken frigidarium da soğuk su banyosu yapılabilmekteydi. Laconicum adlı yerde ter atılabilirken yağlı masajlar, kuru buhar odaları ve bazı unctorium, aleipterion ve destrictarium adındaki özel odalarda da zaman geçirilmekteydi (Say Özer, 2011).

3. HAMAM İNŞASI İÇİN UYGUN MEKÂN GEREKSİNİMİ

Hamam inşasında yer planlaması oldukça önemlidir. Hamam için önem arz eden en mühim gereksinim hamamın sıcak bir alana kurulmasıdır. Kuzey ve kuzeydoğu rüzgârlarından uzak bir alanın varlığı hamam inşası için olması gereken bir ayrıntıdır.

Hamamın bölümlerinden olan caldarium ve tepidarium bölümleri mümkün olduğunca güneybatı yönünden ışık görmelidir. Yerleşim koşulları bu duruma elverişli değilse en azından güneyden ışık alması sağlanmalıdır. Öğlen ve Akşam arasındaki zaman dilimi hamama en çok ihtiyaç ve talebin olduğu vakitlerdir.

Mimaride dizayn edilen yerin m² lerinin belirlenmesiyle alan ihtiyacı anlaşılır. Hamam dizaynı içinde aynı şey geçerlidir. Öncelik kullanılacak alanın boyutunun hesaplanması gerekir. Vitruvius ise hesap uzunluklarının sınırları ne kadarsa, bu sınırların üçte biri çıkarılıp kurna ve havuzun nişleri hariç olmak üzere genişliğinin verilmesi ile tarif etmektedir. Hamam yapılacak mekân için ikinci önemli gereksinim ise su ile mekan ısıısının sağlanmasıdır.

Roma hamamlarında uygulanan ısı ihtiyacının sağlanması mimaride oldukça etkin olmuş ve tüm Akdeniz hamamlarında aynı teknik uygulanmıştır. Su ihtiyacının karşılanması haricinde suyun ısıtılması da önemli bir noktadır. Isıtılma işleminde kullanılacak yakıt başta kömür mangallarından sağlanmıştır. Sonrasında MS.1 yüzyılda alttan ısıtmaya geçilerek "hypocaust" denilen sistem ve kazanların kullanımına geçilmiştir. Burada ise yakın olarak odun tercih edilmiş ancak bu devlet hamamlarında maliyet oluşturmazken özel bireysel yapıdaki hamamlarda büyük maliyetlere neden olmuştur.

Hypocaust'un klasik dünyadaki en belirgin örnek verdiğimizde Pompeii'deki Stabia Hamamları ile Olympia'daki hamamlar söylenebilir. Bu hamamlarla alakalı Vitruvius'un yapılaşlarından yıllar sonra bu örneklerle ilgili çeşitli teknik açıklamalarda bulunmuştur. Sitemin ne kadar kusursuz çalıştığını aktarmıştır. Hamamdaki caldarium ve tepidarium bölümlerinde aynı ısı ayarlarının kullanılması gerektiğini anlatan Vitruvius hypocaust sisteminin asma zeminlerinin inşa şekline bahsederken bu hususlara dikkat çeker.(Gürkan, 2021)

Prefurniuma yani ısı kaynağının asma zemine sıcak havanın gezebileceği noktaya doğru eğimli olması gerekmektedir. Hypocaust bölümünde ısıya dayanıklı olan ateş tuğlalarının kullanılması kesinlikle gereklidir. İtalyan literatüründe geçen "suspensura" özelliklerinden kaynaklı asma katın oluşması sağlanır. Roma'nın imparatorluk dönemi içerisinde pek çok hamam yapısı inşa edilir.

En mühimleri de Caracalla, Constantinus, Titus ve Diocletianus'tur. Stabia Hamamı ise Pompei'de ki önemli bir hamam yapısıdır. Hamam da yapım aşamasından daha sonra eklenen kısımlar bulunmaktadır. Önemli bir özelliği ise karşıt cinsiyetlerin ayrımının yapılmış olması ve bu şekilde iki bölüme ayrılmasıdır. (Gürkan, 2021)

4. HAMAM'IN BÖLÜMLERİ

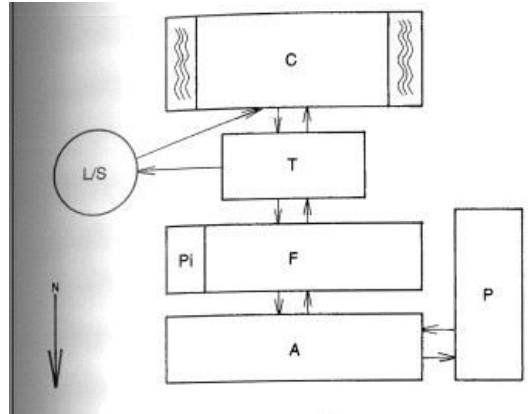
Hamama gelir gelmez kişinin yapacağı ilk iş soyunmaktır. Farklı hamam tiplerinde bile bu görülür ve bunun için bir alan ayrılır. Roma hamamlarında bu faaliyeti gerçekleştirmek için apodyeterium adı verilen özel bir oda bulunmaktadır (Ürük, 2016). Apoditerium için örnek verebileceğimiz görüntü aşağıda verilmiştir (Resim 2).

Resim 2: Herculaneum'daki Forum Hamamlarının Kadınlar Bölümü Apoditerium Örneği

Ahşap dolapların nişlerin ve sandıkların bulunma sebebi odada kıyafetler ve özel eşyaların korunması ve saklanması adınadır. Daha az konforlu hamamlarda ise ahşap askı ve kancalar kullanılmaktadır. Çünkü halk hamamlarında görülen hırsızlıktan dolayı bu özel eşyaların mahafazası önemlidir (Ürük, 2016).

Kölelerin hamamdaki bir işlevi ise sahipleri hamamdayken onların özel eşyalarına sahip çıkmak olmuştur. Romalılar Yunanlılar gibi çıplak spor yapmak ve yıkanmaktan yana olmasalarda sokak kıyafetleri ve ayakkabı ile de hamamda bulunmaya karşıydılar (Ürük, 2016). Hamamlarda genelde kullanılan plan aşağıdaki ektedir (Resim 3).

Resim 3: Roma Hamamlarında Yaygın Kullanıma Göre Hamam Bölümleri (Mert, 2009)

Hamam yapılarının içindeki bölümlere bakıldığında Apodyterium, hamama girilmeden önce soyunma ve elbiselerin bırakıldığı kıyafetlerin değiştirildiği soyunma odası işlevi görmektedir (Başaran, 1997). Büyük hamamlarda ise pek çok apodyterium. Hatta bu apodyteriumlardan bir tanesi kışın ısıtılarak kullanılabilir (Coşkun, 2004).

Frigidarium ise hamamın en soğuk bölgesidir burada soğuk yıkanma faaliyeti gerçekleştirilir. Tepidarium bölümünde orta dereceli ısıtılmasıyla ılıkılık olarak kullanılmaktadır bu bölümde vücudun terlemesi sağlanır ve masaj uygulanır. Sudatoriumda terleme ile alakalı işlevi olan buharlı bir terleme odasıdır. Laconicum'da da yine buharla terleme uygulanır ancak burası kuru-sıcak bir odadır. Odanın genel görünümü de kubbeli ve daire görünümlüdür.

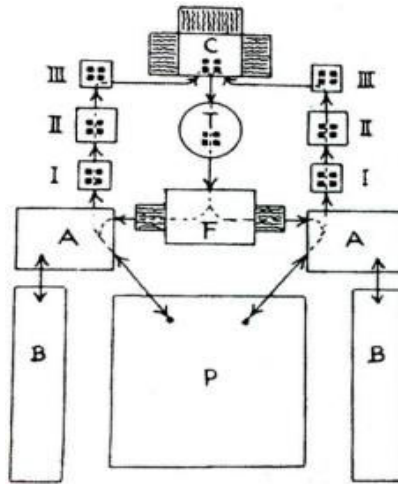
Hamamın en sıcak bölgesi olan Caldarium ise sıcak suyun ve sıcak su havuzunun olduğu bölümdür. Burada nişler oturmak için alanlar ve banyolar bulunmaktadır. Aleipterion/ Destrictarium/ Unctorium olarak isimlendirilen hamamlarda ise sıcak yağ ile masaj yapılmaktadır. Heliocaminus adı verilen mekânda ise hamamlarında güneş banyosu için özel hazırlanmış bir mekân bazı roma hamamlarında görülmektedir. Bu salonlar güney ve güneybatı yönüne dönüktür ve camsız çok geniş pencereleri vardır. Palaestra'da ise bazı sporsal faaliyetlerin sürdürülmesi için çevresi revaklar ile çevrelenmiştir. Antik Yunan'daki Gymnasium'a benzemektedir (Başaran, 1997).

Isı elde etmek için supensura adı verilen kısa tuğla dikmelerin arasından duman veya doğal kaynaktan gelen sıcak suyun dolması ile beraber yapılırdı. Roma Ordusunun kazandığı topraklarda sıcak su kaynaklarının varlığına göre yeni kaplıca mekânları inşa ettiği bilinmektedir.

Kaplıcaların doğal su kaynakları olan yerlere inşası ve doğal suyun sağlık açısından faydalı olduğu düşüncesinden dolayı yorgun ve yaralı askerler için hem tedavi hem eğlence anlamında bir sosyal aktivite mekânı haline gelmiştir. Hamamların devlet tarafından denetim altında tutulması dışında lağım ve kanallarda denetlenmiştir. Hamamların sağlıkla olan bağı da göz önüne alındığında özel muayene odaları da hamamda yerini almıştır (Önal, Başıbüyük, Gölbaş, 2017).

5. ROMA HAMAM MİMARİSİNİN TİPOLOJİSİ

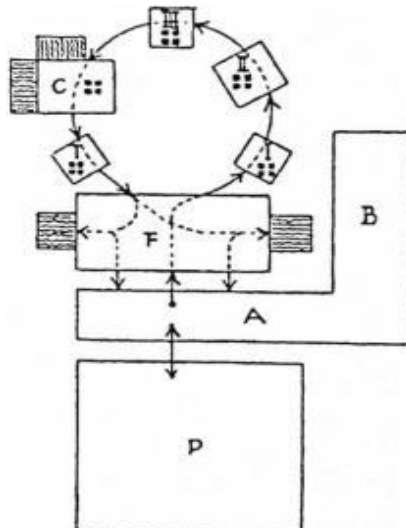
Roma hamamlarında iki tip hamam tipi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “Simetrik Plan” ikincisi ise “Asimetrik Plan” dır. Simetrik Plan tipinde pek çok oda ve salonunda beraberinde ana eksen üstünde bir ayna yansıması şeklinde görülmekteyken tur ana sıcak hamam özelliği taşıyan caldarium’un da son bulur. Bu tip mimari plan kuruluşu büyük çaplı hamamlarda uygulanmaktadır (Ürük, 2016). Simetrik plan örneği aşağıdaki ekte görülmektedir (Resim 4).

Resim 4: Simetrik Hamam Planı (Ürük, 2016)

İmparatorluk hamamlarında da görülmekte olan simetrik planın aynı zamanda kültürel bir yönünün olduğunu kütüphaneler, toplantı salonları, bahçeler, sütunlu yollar kanıtlar niteliktedir. Planın bu entelektüel işlevi ise Antik Yunan’da görülmüş olan gymnasium ile benzer durmaktadır (Ürük, 2016).

Asimetrik Plan’a göre ise daha küçük boyutlara sahip hamamların pek çoğunda ve kentlerde genel olarak sık görülen küçük hamamlar da görülür. Bazen bu model için Ponpei Tip’de denmektedir. Bu tip planın ilk olarak MÖ. 2. Yüzyıl başlarında Campania ‘da görülürken en erken örnekleri ise Stebia hamamındadır. Stebia’nın Pompei’de olması ayrıntısında gözden kaçmamalıdır. Özel olarak villa ve evlerin hamamlarında da bu plan görülebilmektedir (Ürük, 2016). Asimetrik hamam planı örnek şeması aşağıdaki ekte bulunmaktadır (Resim 5).

Resim 5: Asimetrik Hamam Planı (Ürük, 2016)

Roma hamam tipolojisine baktığımızda sıra tipi, halka tipi, çift tesisler, dolaşımı iç kısmında ikiye ayrılanlar ve yarı simetrik karışık tip, bazı odaları çift olanlar, imparatorluk küçük hamamları, imparatorluk büyük hamamları sayılabilir.

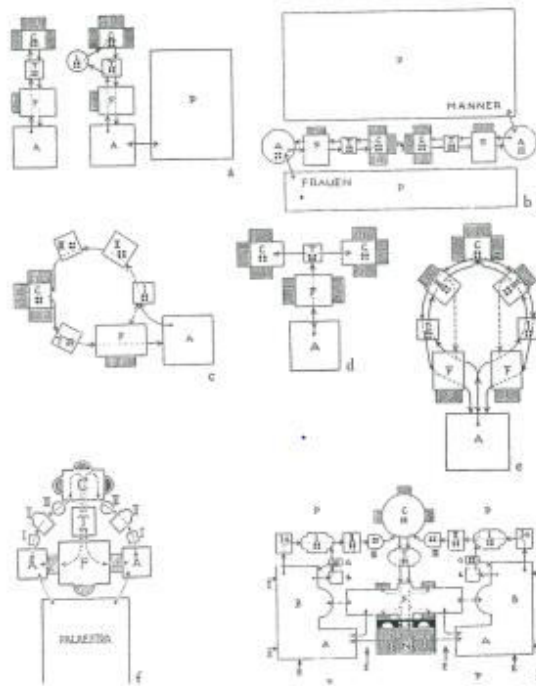
Sıra Tipi'ne baktığımızda hamamlarda plan Palaestra, apoditerium, frigidarium, tepidarium , laconicum ve caldarium olarak yapılmıştır.

Halka Tipi'nde ise hamamdaki odaların halka biçiminde sıralanması ve bitişinde ise başlangıç noktasına dönüldüğü görülmüştür. Bu düzeneğe göre apoditerium I,II,III ve caldarium, tepidarium, frigidarium, apoditerium odaları olarak bir dolaşım içindedir.

Çift Tesisler tipolojisinde her iki kenardan da hamama giriş mevcuttur. Apoditerium, frigidarium, tepidarium, caldarium bölümlerinden ikiser tane yapılmıştır. Bu düzenekte kadınlar ve erkekler aynı hamamı kullanmakta ancak buna rağmen birbirlerini hiç görmemektedirler.

Dolaşım İç Kısmında ikiye ayrılanlar tipolojisine göre palaestra ve apoditerium bölümleri beraber ortak kullanıma olup, apoditerium'un her iki tarafında bulunan frigidarium'lar ile bağlantı kurulur. Böylece iki ayrı yol kullanılarak caldarium'a gelinir. İç bölüm de kalan frigidarium'dan hamamın diğer kısımlarına geçiş yapılır. Dönmek için ise aynı odalardan geçilir.

Yarı Simetrik Karışık tip de ise palaestra, apoditerium ve frigidarium simetrik olarak yerleşir. Frigidarium'un kenarından hamama geçiş fırsatı sağlarken diğer tarafından ise hamamdan çıkmak için kullanılmaktadır. Frigidarium'un servis alanına dolaşma imkânı sunarken caldarium'a da gidilebilmektedir. Geri dönmek isteyen kişi ise sırasıyla caldarium ardından tepidarium ve frigidarium'a geçerek apoditerium'a varılarak çıkışa ulaşılır. Hamamların tipolojisini genel olarak görebileceğimiz görsel örnek aşağıdadır (Resim 6).

Resim 6: Roma Hamamları Tipolojisini Gösteren Bir Şema (Mert, 2009)

Bazı Odaları Çift Olanlar 'da ise apoditerium, frigidarium ile beraber servis odaları da ortak kullanımdadır. Yıkanmak için ayrılan kısımlar çift olarak yapılır. Her iki başından da yıkanma odalarına geçiş yapılabilmektedir. Hamam içerisinde servis alanı dışında yıkanmaya gelen misafirler birbiri ile karşılaşmamaktadırlar.

İmparatorluk Küçük Hamamları tipolojisinde palaestra, frigidarium, frigidarium'un iki tarafında konumlandırılan apoditerium, apoditeriumlardan yapılmış olan çift servis odalarına ayrı geçilirken ortak kullanım yapılan caldarium düzenlenir. Geri dönmek için yine aynı şekilde odalar tersten dolanılır. Son durak ise palaestra'dır.

İmparatorluk Büyük Hamamlarında birbiri ardına simetrik konumlanan yıkanma ve servis bölümlerini içine almaktadır. Ortak kullanım bu tipteki de vardır. Palaestra ve bazilika thermanum bu kullanım içinde sayılmaktadır. Bazilika ile bağlantı sağlanarak Apoditerium'dan servis alanına ve caldarium'a geçilerek birbirini görmeden iki taraftan ayrı ayrı geçilerek hamam turu bitirilmiş olur. Üçüncü bir turlama seçeneği ise iki

apoditerum arasındaki frigidarium'dan orta kısma geçerek tepidarium ve caldarium 'a ulaşmak olur. Üç farklı seçenek sunan bu tipolojide amaç kalabalıkların birbirine karışmasına engel olmaktır (Mert, 2009)

6. HAMAM PLANLAMASINDA BİR ÖRNEK KAUNOS ROMA HAMAMI

Roma hamamlarının konum olarak en sıcak bölgelerde kurulması onları ekolojik bir ortam haline getirmiştir. Güneşi aldığı yön mekânın ısı düzeyini yüksek tutması açısından seçilerek hamam yapısı inşa edilirdi. Bu yön doğrultusunda en makul olan güneybatı konumunu seçmek olmuştur. Bu bakış açısıyla kuzey ve kuzeydoğu yönleri tercih edilmemiştir.

Hamamdaki konumun denize karşı olması ona ekstra olarak manzara konforunu sağlama imkânı da vermiştir. Banyo yapanlar geniş pencerelerden ışığı alırken bir yandan da manzara ile ruhsal dengelerini pozitif anlamda tatmin etmişlerdir.

Kaunos hamamında da güneybatı köşesinin tercih edilmiş olması hamamın sıcak köşesi olan calidarium'un tam olarak ısı açısından sıcak köşede kalması soğuk köşe olan Frigidarium'un ise yine bulunduğu açıdan soğukta kalması ve ılık köşe olarak kullanılan tepidarium mekânının ise ortaya denk düşmesi ile ılık kalma imkanı daha rahat sağlanmıştır (Say Özer 2011). Bahsedilen Kaunos Hamamını görebileceğimiz görüntü aşağıdadır (Resim 7).

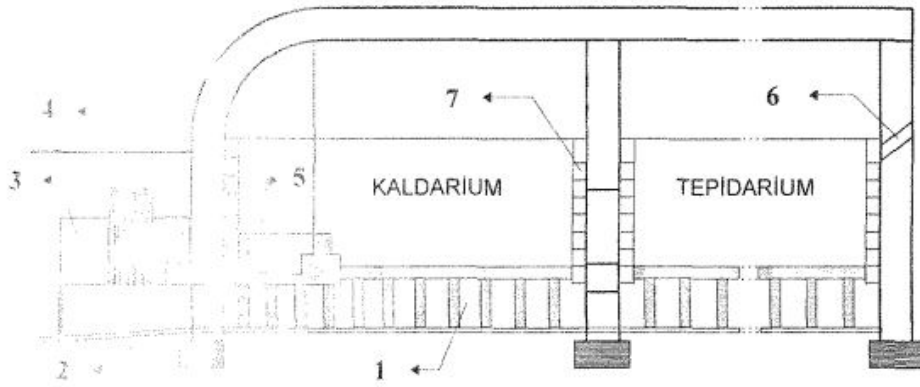
Resim 7: Kaunos Hamamı (Say Özer, 2011)

Hamam da uygulanan plan ise simetrik düzendedir. Palaestradan hamamın ana binasına gidenler sağ tarafta ve sol tarafta görülen toplantı ve sporsal aktivitelerin yapıldığı ambulatorium odalarına girebilmektedir. Daha sonra kıyafetlerin değiştirildiği ve saklanabildiği apodyteriaya ve frigidariuma gitmek buradan sağlanabilmektedir. Ambulatorium'un merkezinde kalan frigidarium denilen hamamdaki soğuk banyo işlevi gören havuzdur. Terleme odası ise bu hamamda Frigidarium ve caldarium ortasında kalmıştır.

Laconicumun duvarları tavana kadar mermer ile döşenmiştir. Ortam nemli olacağı için sıvalı bırakılarak nemi emmesi sağlanmıştır. Tavanı ise kubbe biçiminde yapılmıştır. Ilık banyo işlevi gören Tepidarium caldarium ve ambulatorium arasında bulunmaktadır. Yerden ısıtılmalı olan hamamda döşeme izlerinden kaynaklı olarak ısıtma biçimi belli olmamaktadır.

Roma hamamlarının en sıcak odası olarak bilinen caldarium dikdörtgen bir biçimde yapılmıştır. Üç tane kapsı bulunan bölümün iki kapısı ılık banyoya diğer kapısı ise terleme odasına açılmaktadır. Tonozlu yapıda olan üç pencerede güneş alırken manzarayı da misafirlere sunmaktadır (Say Özer 2011).

Hamamlar bilindiği üzere sıcak su kaynaklarına yakın yerlerde kurulur. Ancak hamama ihtiyaç ve talebin çoğalmasıyla sıcak su kaynaklarına yakın olmayan hamamlarda kurulmaya başlanmıştır. Sıcak su kaynaklarına uzak kalan hamamlarda sıcak su taşınma ihtiyacını karşılamak adına yeni teknikler kullanılması tercih edilmeye başlanmıştır. Sıcak suyu sağlamak için suyun ısıtılması ve sıcak suyun taşınması düşünüldü. Bir roma hamamı olan Caracalla Hamamı'nda su ihtiyacını karşılamak için 90 km uzaklıktaki bir kaynaktan su taşınarak karşılanmıştır (Say Özer, 2011). Bahsi geçen bölümlerden caldarium ve Tepidarium odalarını aşağıdaki planda görebilmekteyiz (Resm 8).

Resim 8: Caldarium ve Tepidarium Örneği

Hamamların ısıtılmasında “hypokaust sistemi” uygulanmıştır. Roma tarih yazıcılarından Vitruvius’a göre hypokaust sistemi Sergius Orata’nın icadı olduğunu söyler. Normalde bu konu hakkında Sergius Orata’nın sistemi onun bulduğuna ile alakalı bir kaynağa rastlanmaz. Ancak bu sistemin varlığının hellenistik dönemden beri bilinmesi ve Sergius Orata’nın bu sistemi bulan kişi olmasa da muhtemel olarak sistemi geliştirip uygulayan kişi olduğu kabul edilmektedir (1997). Hypokaust sistemine örnek verebileceğimiz görüntü aşağıda ektedir (Resim 9).

Resim 9: Roma Hamamı Hypokaust Sistemi (Mert, 2009)

Hypocaust kelime anlamı alttan ısıtan yer demektir. Izgara düzen içerisinde 60 cm ya da 170 cm yükseklikte tuğlalardan oluşan kolonların 20 ya da 40 cm kalınlıktaki döşemeyi yükseltir. Tuğlalar çoğunlu olarak kare ve ya daire kesitlidir. Külhanlar döşeme altından geçerek üst mekânı ısıtırlar. Tam bu noktada sıcaklık 100 derece olur. Elde edilen sıcak hava baca yardımı ile duvar aralarından mekânların içine doğru gelir. Bu tür ısıtmanın roma evlerinde de uygulamaya geçirildiği bilinmektedir (Say Özer, 2011).

Praefurnium’da ağaç ile kömürün yakılması ile meydana gelen ısının tüm hypokaustum alanına yayılması ile odalar ısıtılmış olur. Eğer zeminden yukarıya yani bacaya kadar bağlantı varsa ısıtma iyidir. Bu bağlantıyı silindirik pişmiş toprak borular ile sağlamak mümkündür. Bu sistemin ismi tubulidir. Hypokaustum ile tubili sistemiyle tüm odaların ısı dengesi ayarlanmıştır.

Çok ısının gerekli olduğu odalarda küçük ayaklara sahip levhalar duvar kısmına eklenerek sıcak havanın mekânda daolaşması sağlanır. Sıcak havanın duvarlarda bulunduğu Pompei Stabian Hamamlarının ilk kez MÖ. 1 yüzyılda caldarium da görüyoruz (Mert, 2009). Tubili ve hypokaustum sistemlerini görebileceğimiz görüntü aşağıda ekte bulunmaktadır (Resim 10).

Erkek müşteriden alınan ücretin 1 denarius'a denk gelmesi ve 1 ton odun masrafının kapanması için tam olarak 5000 erkek müşteri hamama giriş ücreti ödemelidir. Aynı hesabı kadın müşteriler içinde yaptığımızda erkeklerin yarısı ya da kadın yanı 2500 kadın 1 ton odun ücretini karşılayabilmektedir. Pompei'deki Stabian Hamamında yapılan incelemeye göre saatte 7 kiloluk ısı için 35 kg odun tüketildiği hesaplanmıştır. Odunların hamamdaki verdiği ısı sudatorium ve caldarium'da 48,9 derece iken tepadarium'da 28 derecedir (Mert 2009).

Hamamların güneşin doğuşundan günümüz saatiyle saat 21.00 kadar yaklaşık olarak hamamın 15 saat boyunca açık olduğu bilinmektedir. Hesaba göre 1 saatte yakılan odun miktarı en sıcak odayı dahi ısıtması için 617,4 kg'ı bulmalıdır. Hamamın günlük yakıtı hesaba katıldığında ise 2440 erkek müşteri ya da 1220 kadının hamama gelmesi gerekmektedir. 18.510 kg ise hamamın bir ay içerisinde tükettiği odun miktarına tekabül etmektedir. 222.120 odunda yılda harcanmaktadır. Hamamın yıllık yakıt ücreti ise 21.960 denarius'tur.

Erkek ve kadın müşteri sayısını yıllık olarak baktığımızda bu hesaba göre 439.200 kadın 878.400 erkek müşteri gelmektedir. Erkekler hamama öğleden sonra gittikleri ve 7 saat boyunca hamamın onlara tahsis edilmiş olması dâhilin de saat başı 348 erkek müşteri etmektedir (Mert, 2009).

Hesaplara göre 5.8 dakika yıkanmak için düşen süredir. Bu süreye göre hamama gelen kişi hiçbir şey yapmadan yıkanıp hemen çıkmalı ki yeni kişiye yerini bıraksın ancak bu durumda imkânsız görünmektedir.

Hamama gelen bazı kesimden ücret alınmaması da hamamın maliyetini çıkarmasını da zorlaştırmaktadır. Maliyetin yüksek olması ve hamamın kendi döngüsünde bunu karşılayacak gücünün olmaması, devletin hamam için sübvans uygulaması gerekmektedir. Hamamlarda giriş ücretlerinin ucuz olması, devletinde hamamlara destek çıkması onun koruyucu pozisyonunu yüceltir. Böylece devlet kâkışıyla hamamlar halkın karşılayabileceği ücretlerde olur (Mert, 2009).

8. ROMA HAMAMLARI İLE ALAKALI TERİMLER

Aedicula: Küçük bir tapınaktır. Klasik mimaride ise bir çift sütün ile destek sağlanan ve tipik bir heykel yapısını destekleyen nişler.

Aleptorium: Hamamda müşteriye yağ sürülen oda.

Apoditerium: Hamamdaki soyunma için ayrılan bölüm.

Aquaduct: Şehirde su taşıyan su kemerlerine verilen ad.

Aquari: Suyun teminini sağlayan köleler.

Asklepieion: Roma'da sağlık tanrısı adına yapılan birtakım dini ritüellerin yapıldığı hamamlar.

Balnea: Halk hamamlarına verilen isim.

Balneaticum: Hamama giriş için verilen ücret.

Baptisterum: Hıristiyanalarda vaftiz yapılan banyo.

Caldarium: Sıcak suyun ve sıcak su havuzunun olduğu bölümdür.

Castellum: Suyun akışını farklı yerlere aktarmak için yapılan su dağıtım kuleleri.

Cerona: Güneş öncesinde vücut için kullanılan krem.

Cinstus: Hamamlarda kullanılan bir çeşit mayo türü. Toga'nın altına giyilir.

Curator Agaurum: Su şebekesi yöneticisi olarak bilinir.

Districtarium: Vücutta ki istenmeyen tüylerin alındığı oda.

Dromos: Roma hamamlarındaki palaestra kısmındaki koşu yoluna verilen ad.

Elaeoesium: Hamamdaki kutsal ya odasına denir (Mert 2009).

Endromis: Kalın kumaştan yapılan hamam çizmesi.

Ephebeum: Gymnasiumdakilerin odası.

Familia Aquarum: Suyun temininin sağlanması için çaba gösteren herkes.

Frigidarium: Hem soğuk su imkânı bulunan bir yıkanma alanı.

Gymnasium: Zihinsel eğitiminde verildiği ancak bedensel eğitimin ön planda tutulduğu okul.

Haypokaussis: Hamamlarda kullanılan yerden ısıtma sistemine denir.

Lucanicum: Buharlı alan olan bir nevi solaryum işlevi gören oda.

Lautron: Grekçe de banyo anlamına gelir, hamam kelime anlamı da vardır.

Lupanar: Genelev anlamı taşıyan yer.

Natatio: Hamamların açıklığındaki büyük yüzme havuzudur.

Palaestra: Etrafı sütunlarla çevrili olan dört köşeli avlu.

Praefurnium: Hamamda ateşin yakıldığı ocak, külhan.

Schola Labri: Caldarium'da ki niş içerisindeki sıcak su havuzlu yarım daire nişler.

Situla: Su doldurma amaçlı kullanılan kova.

Solarium: Güneş banyosu için ayrılan alan.

Strigilis: Vücutta bulunan kirin ve yağın vücuttan atılması amacıyla kullanılan ucu kıvrık metal çubuklar.

Tegula Mammata: Hamam duvarlarını ısıtmak için kullanılan dört köşesi çıkıntılı kiremitlerdir.

Tepidarium: Orta dereceli ısıtılmasıyla ılıkılık olarak kullanılmaktadır bu bölümde vücudun terlemesi sağlanır ve masaj uygulanır.

Testudo: Kaplumbağa zırhı gibi duran içerisinde su ısıtılan kazana verilen addır.

Therme: Roma İmparatorluk döneminde hamamlar verilen isim.

Therma Lautra: Ilık banyoya grekçede bu isim verilir.

Tintinnabulum: Hamamda zamanı gösteren saat, çan.

Tubuli: Duvarda ısıtma borusuna verilen isim (Mert 2009).

KAYNAKÇA

- Acarkanlı. E. (2020). Roma Dönemi Mimarlığı Anadolu'da Hamam Mimarisi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Adıbelli. I.A. (2020). Tarsus Roma Hamamı Geç Antik Opus Sectile Döşemesi. JMR. 13,51-71.
- Baykan, D. (2012). Roma Dönemi Tedavi Mekanları, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayınları, 3, 43-49. Edirne.
- Coşkun. A. (2004) *Salamis Antik Kenti Roma Hamamı*, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ertuğrul. A. (2009). *Hamam Yapıları ve Literatürü*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 7, 13.
- Gürkan, T. (2020). Tyana Antik Kenti Roma Hamamı Kazılarında Bulunmuş Taş Malzemeler, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Konya.
- Jarcovic. M.A. (2012). The Social Role Of Roman Baths In The Province Of Moesia Superior, England.
- Mert . İ.H. (2009). Antik Roma Uygarlığında Yıkanma Kültürü. Sanat Galerisi Yayınları, İstanbul.
- Özköse, K. (Ed) (2017). *Antik Sarıkaya Termal Roma Hamamının Mimarisi ve Yapımında Kullanılan Doğal Yapı Taşlar*. Bozok Üniversitesi.
- S.Özer. Y. (2011). *Roma Dönemi Hamamları ve Kaunos Roma Hamamı Mimarisi*, Bilim ve Teknik Dergisi,48-53.
- Steuernagel, D. (2020). Roman Baths as Locations of Religious Practice, Urban Religion in Late Antiquity.
- Tekocak. M. (2008). *Kelenderis Liman Hamamı*, Olba, XVI, Mersin.
- Ürük, Z.F. (2016). *Medeniyetler İçinde Hamamın Gelişimi Ve Kültürel Olarak Mekân Analizleri*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 28, 185-209.
- Yegül. F. (2003). Cilicia At The Crossroads: Transformations Of Baths And Bathing Culture In The Roman East, Olba Dergisi, VIII, 39-55.

Subject Area
Economy

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 1098-1103

Arrival

15 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3938

Article Serial Number

24

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.264>

49/sss.3938

[How to Cite This Article](#)

Kaymaz, Y.S. (2022).

"Refah Rejimlerinde

Olgunlaşmamış Model

Kriterine İlişkin Bir

Değerlendirme "

International Social

Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:1098-1103

Social Sciences Studies

Journal is licensed under a

Creative Commons

Attribution-NonCommercial

4.0 International License.

Refah Rejimlerinde Olgunlaşmamış Model Kriterine İlişkin Bir Değerlendirme**An Assesment Regarding The Criteria Of Immature Model In Welfare Regimes**Yavuz Selim KAYMAZ¹ ¹ Dr, İstanbul/Türkiye**ÖZET**

Refah rejimleri, devletlerin vatandaşlarına refah hizmetlerini sunmak için kullandığı yollara bağlı olarak yapılan bir gruplandırma işlemidir. Söz konusu işlem ülkelerin ya da grupların uluslararası düzeyde karşılatılmasına ve belli başlı dinamiklerinden dolayı yaşanan dönüşüm sonucunda gruplar arasında "yakınlaşma-uzaklaşma" hareketinin analizine yardımcı olmaktadır. Refah rejimlerinin mesnedi kalıntı-kurumsal yaklaşımına dayanmakla birlikte aynı zamanda evrensel-seçici, karma model, ailenin rolü, dekomüdfikasyon, cinsiyet odaklı tasnifler gibi birçok kriter kullanılmıştır. Olgunlaşmamış model kriteri ise söz konusu kriterlerden farklılaşmaktadır ve sosyal haklardan vatandaşların eşit şekilde yararlanıp-yararlanmamasıyla başka bir deyişle vaadedilen hizmet sunumlarının gerçekleşip gerçekleşmemesiyle alakalıdır. Dolayısıyla olgunlaşmamış model kriteri devletlerin hizmet sunuş biçimi tercihinden ziyade hizmetlerin vatandaşlara sağlanıp sağlanamaması durumudur. Söz konusu durum temel hak olarak kabul gören sosyal hakların sağlanması da devletlerin "hukuk devleti" özelliğine dayanmaktadır. Olgunlaşmamış model özelliği genel olarak Güney Akdeniz refah rejimiyle özgülünmüş olsa da düalist farklı refah rejimlerinde bulunan ülkelerde de görülmektedir. "Olgunlaşmamış model" kriteri bir üst kriter olarak düşünüldüğünde genel kabul edildiğinden daha kapsayıcı olduğunu ortaya koymak çalışmanın amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Refah Rejimi, Sınıflandırma, Olgunlaşmamış Model, Adalet, Değerlendirme**ABSTRACT**

Welfare regimes are a grouping process based on the ways that states provide welfare services to their citizens. The groping process enables the helps to compare country policies at international level and also supports the anlysis of the convergence-divergence movement among the groups as a result of transformation with some dynamis. While the basis of welfare regimes residual-institutional approach many criterias, such as universal-selective approach, mixed role, role of family, decommodification and gender oriented classifications have been used for grouping process. The immature model criteria differs from the others which is about the support of social rights to citizens equally or not in other words whether the promised service deliery is realized or not. Therefore the critertia of immature model is whether the servives are served the services equally rather than preference of the government service delivery way. The aforementioned situation is based on the "law state" feature of states where provision of social rights which are accepted as basic rights. While the immature model feature is genereally accepted as Southern Mediterranean welfare regime, Turkey is also accepted, countries having a dualist structure are not only seen in this group. When immature model criteria is considered as an upper criteria, the aim of the sudy is to evulate this group more compeherensive than it is accepted.

Keywords: Welfare Regime, Classification, Immature Model, Justice, Assesment**1. GİRİŞ**

Refah rejimleri, vatandaşlarına refah hizmeti uygulayan ülkelerin benzerlikleri ve farklılıkların ortaya koyulmasını sağlayan bir gruplandırma işlemidir. Refah hizmetlerin hangi kaynak tarafından sağlandığı (aile, piyasa, devlet) ayrıca hizmetlerin kapsamı (evrensel-seçici, kurumsal, kalıntı) ve haklarından bireylerin yararlanıp yararlanmama durumu, dekomüdfikasyon gibi farklı tipolojilere ait gruplandırma kriterleri bulunmaktadır. Küreselleşme, neoliberal politikalar gibi dinamiklerin söz konusu refah hizmetlerin ne yönde etkilediği, refah grupları arasındaki hareketinin(yakınlaşma-uzaklaşma) analiz edilmesi bakımından önem arz etmektedir. Genel anlamda hizmetlerin sunulma biçimleri devletlerin iradi olarak tercih ettiği politikalar olarak görülmekteyken "olgunlaşmamış model" özelliği farklılaşmaktadır, nitekim klientalizm, popülist uygulamalar, kayıt dışılık gibi sebeplerden dolayı toplum içinde "yararlananlar ve yararlanamayanlar" gruplarının oluşturduğu "düalist yapı" meydana gelmektedir ve "olgunlaşmamış model" kriteri devletlerin iradi olarak uyguladığı bir politika değildir. Hakların vatandaşlara eşit şekilde sağlanıp sağlanamaması durumu devletlerin "hukuk devleti" özelliğiyle alakalıdır. Düalist yapı sorunu ise açıkça refah hizmetlerini alan vatandaşlar arasında negatif motivasyona ve adalet duygusunun tatminsizliğine sebep olmaktadır, söz konusu durum refah devletinin amaçlarıyla alenen çelişmektedir. Temel hakların sağlanması bakımından hukuk devleti özelliği de bulunan refah devletlerinde olgunlaşmamış model özelliği (haklardan tam yararlanamama durumu) bir üst kriter olarak görülmektedir. Her ne kadar Güney Akdeniz modeliyle özdeşleşmiş olsa da düalist yapıya sahip muhtelif ülkeler salt güney Akdeniz rejimindeki İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye'nin bulunduğu gruptan daha geniş bir alana hitap etmektedir. Çalışmanın amacı olgunlaşmamış model kriterini üst bir kriter olarak değerlendirmek kaydıyla düalist yapıya uygun ülkeleri tasnif edebilmektir. Sonuç olarak "olgunlaşmamış model" kriterinin kapsamının genel kabul edildiğinden daha geniş kapsama sahip olduğunu ortaya koymaktır.

2. REFAH REJİMLERİ

Refah rejimi, “refah devleti” kavramından daha geniş bir yelpazeye sahip içinde birden fazla ülkeyi barındıran ve kendine has gruplandırma kriterleri olan kavramdır. “Refah rejimi” kavramı “refah devleti” kavramından farklı olarak, bireyleri uyuma zorlayan kurallar, kurumlar, yapısal ilginin (interest) tamamı olarak tanımlanmış dolayısıyla ülkeleri bir gruplandırmanın içine dahil ederek benzerlikler ya da farklılıkları daha üst düzeyde değerlendirilmiştir.(Wood, Gough, 2006:1968) Spicker, refah rejiminin işlevini ülkeleri sınıflandırmak suretiyle, refah hizmetlerini bir düzen içerisinde ve bağ kurarak, sunulan sosyal politikanın anlaşılmasına bir katkı oluşturduğunu ifade etmektedir. (Spicker, 2014:67) Ülkelerin ve dolayısıyla refah rejimlerinin farklılıklarına ışık tutan bir yaklaşım, Effinger tarafından ortaya koyulan “refah düzenlenmesi” yaklaşımıdır. Effinger kültürel yapı ekseninde yaptığı analizde “refah düzenlemesi (wellfare arrangement)” yaklaşımını ortaya koymuş ve refah rejimlerinde dolayısıyla refah hizmeti sunan ülkelerde kurumlar, kültür vb. unsurların birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu ifade etmiştir. (Effinger,2005:5-6) Effinger tarafından ifade edilen bu durum ülkelerin sahip olduğu farklı dinamiklerinden kaynaklanan etkileşimlerin her ülkede farklı sonuç doğuracağını göstermektedir başka bir deyişle ülkeler arasında “yakınlaşma” olsa bile dinamiklerin etkileşiminin ülkeler arasında farklılık oluşturacağına işaret etmektedir.

Tarihçesi bakımından değerlendirildiğinde refah rejimlerine ilişkin çalışmalar 1958 yılında Wilensky-Lebaux tarafından yapılan ikili yaklaşım olan “kalıntı-kurumsal” yaklaşımına dayanmaktadır. (Abrahamson, 2002:395) Literatürde en sık rastlanan tipolojilerden biri olan Andersen, üçlü tipolojisini “dekomüdfikasyon” kriteri kullanarak oluşturmuştur; söz konusu modelin mesnedini Titmuss tarafından yapılan üçlü tasnifin oluşturduğunu ve Andersen’in isim değişikliği yaparak ideal formu tekrar keşfettiği ifade edilmiştir. (Aspalter, 2011:736) Kurumsal-kalıntı yaklaşım, evrensel-seçici yaklaşım, cinsiyet odaklı sınıflandırmalar, olgunlaşmamış model kriteri, Andersen’in dekomüdfikasyon odaklı yaklaşımı, Bonoli tarafından ortaya koyulan Bismarck-Beveridge ayırımı gibi literatürde birçok sınıflandırma bulunmaktadır.

“Olgunlaşmamış model” özelliği, sosyal hakların vatandaşlara eşit oranda sağlanamadığı durumu ifade etmektedir; Titmuss, Bonoli, Andersen’e ait tipolojilerde böyle bir kriter bulunmamaktadır. Olgunlaşmamış model modeline ilişkin Paul Spicker, söz konusu dualist durumun toplum içinde keskin kutuplaşmaya sebep olduğunu ifade etmektedir. (Spicker, 2000:86) Ayrıca diğer bahsedilen kriterler arasında “olgunlaşmamış model” kriteri, devletin iradi olarak tercih ettiği refah hizmetlerini sunuş biçimlerinden farklılaşmaktadır. Temel haklardan vatandaşların eşit şekilde yararlanabilmesi ve temel haklardan biri olan sosyal haklardan da yararlanılabilmesi devletlerin “hukuk üstünlüğü” özelliğiyle başka bir deyişle devletlerin “hukuk devleti” olma özelliğiyle ilişkilidir; yüksek refah düzeyine sahip ülkeler aynı zamanda “hukuk devleti” perspektifinden tekamüle ulaşmış ülkelerdir.

3. HUKUK DEVLETİ OLARAK REFAH DEVLETİ

Kavramsal bakımdan literatürde birçok refah devleti tanımlaması bulunmaktadır refah rejimleriyle ilgili ilk sınıflandırma çalışmasını yapan Wilensky refah devletini; “*refah devletinin temeli, tüm yurttaşlarına devlet destekli asgari gelir standardı, beslenme, sağlık, barınma ve eğitim hizmetlerinin sadaka(charity) olarak değil siyasi hak olarak tanımlayan devlet*” şeklinde tanımlamıştır.(Wilensky,1975:1) Tanım açıkça refah devletini, “sosyal devlet” kavramından farklılaştırmaktadır; devletin vatandaşların sosyal haklardan “eşit” şekilde yararlanması görevini de yerine getirmesi dolayısıyla sosyal hakların vatandaşlara adil biçimde sağlanması gerektiği de anlaşılmaktadır. Vatandaşların haklardan eşit şekilde yararlanamaması durumu toplum içinde “dualist” (yararlananlar-yararlanmayanlar) yapıya sebep olması refah devletinin işleviyle çelişmektedir. Farklı bir açıdan yapılmış bir tanımda sosyal devlet, “[*hukuk devletinin ileri aşaması olan, bireylere insan onuruna yakışır bir yaşam düzeyi sağlamayı amaçlayan devlet*]” olarak tanımlanmıştır.(Önsal, 2011:472) Aslında sosyal devletin bir hukuk devleti olduğunu vurgulayarak bir yönüyle hukuk; adalet sağlama fonksiyonu refah devletinin de bir unsuru özellikle standart sağlama, hizmetlerin vatandaşlara eşit sunulması, adalet duygusunun tatmin edilmesi gibi fonksiyonları sağlayan devlet olduğu tanımdan açıkça anlaşılmaktadır.

Adalet kavramı salt hukuk ve mahkeme ve yargı süreçleriyle ilişkili bir kavram değil aynı zamanda hayatın çeşitli alanlarında karşılaşılan bir kavramdır; vergilendirmede adalet, gelir dağılımında adalet, sosyal adalet gibi hayatın gerek ekonomik gerek sosyal alanında rastlanılan bir durumdur. Felsefe tarihi boyunca tartışılan en önemli kavramlardan biri olan “adalet” olgusu farklı bilim alanlarıyla da ilişkilidir. Eski dönemden itibaren yapılan adalet kavramı ile ilgili muhtelif tanımlar yapılmıştır, adaletin sağlanması farklı yollarla ifade edilmiştir. Bazı örneklerle değinmek gerekirse Rawls tarafından kaleme alınan “A Theory of Justice” adlı eserinde adalet kavramı “sosyal kurumların ilk erdemi” olarak tanımlanmıştır. (Rawls, 1993:3) “Cehalet peçesi” metaforunu da kullanarak hakkaniyet ekseninde adalet yaklaşımı gerçekleştirmiş ve temel hakların tüm vatandaşlara eşit tanınması, kamu alanında fırsat eşitliği ve varlık(servet) eşitliği ve bu ilkelere bağlı olarak tanımlanmıştır. (Özdemir, 2007:76) Başka

bir tanımda ise Dworkin, adaleti, eşitlik ve bireysel haklara saygı olarak tanımlamıştır. (Lacey, 1992:324) Eşitlik ve bireysel haklara saygı refah devleti hizmetlerinin bireylere ayırım yapılmadan ulaştırılması, toplumda oluşacak “dualist yapı”nın engellenmesi, toplumsal bütünleşmenin sağlanması bakımından önem arz etmektedir. Bireylere saygı aynı zamanda farklı sosyal gruplara ait kişilere farklı uygulamaların yapılmasını engelleyici rol oynamaktadır. Farklı yollarla tarif edilmiş olmasına rağmen sonuç olarak devletin adaleti sağlama fonksiyonu başka bir deyişle vatandaşların adalet duygularının tatmin edilmesi nihai hedeflerden biri olarak görülmektedir. Refah devletinin hukuk devleti olma özelliği içinde sonuç olarak “adaletin” sağlanması ve bireylerin yargılanma sürecinde olduğu gibi haklardan “eşit” şekilde yararlanması, dualist yapının engellenmesi bakımından önemlidir.

Refah devleti ise bir yönüyle sosyal devlet olarak da hukuk devleti özelliği gösteren devlet olduğu tanımdan da anlaşılmaktadır. Ülkelerin adalet sağlayabilme yetisini ölçen önemli bir ölçüt hukuk üstünlüğü kavramı, “devlet gücünün ve kurumların hukuk ile sınırlandırıldığı ve bunun üzerinde hiçbir güç olmaması” olarak tanımlanmaktadır. (Sodaro, 2007:177) Hukuk üstünlüğünün bireyin gerek bireyde ya da devlette hak arama, dava açma vb. yolları kullanabilmesini sağlama en nihayetinde adalet ve güven duygusunun tatmin edilmesini amaçlamaktadır. Sosyal haklar bakımından değerlendirildiğinde yasalarla sağlanmış olan hakkın bireysel olarak farklı kişilere verilmesinin önlenmesi, klientalist uygulamaların ve sonuç olarak ayrıcalıklı grupların ortaya çıkmasının engellenmesi bakımından önem arz etmektedir. Klientalist uygulamalar, vatandaşların sosyal hakların anayasal güvence ve temel insan hakkı olduğu düşünüldüğünde bireylerin eşit düzeyde yararlanamaması durumu hukuk üstünlüğü ile çelişirken aynı zamanda refah devleti hizmetlerinin amaçlarıyla da örtüşmemektedir.

Hukuk üstünlüğünün de sosyal haklar bakımından çığnemesi anlamına da gelmektedir. Hukuk üstünlüğünün somutlaştıran bir gösterge hukuk üstünlüğü endeksi (rule of law index) dünya adalet projesi tarafından hazırlanmış 128 ülkeyi sekiz faktör değerlendirerek (hükümetlerin yetki kısıtlamaları, yolsuzluk miktarları, şeffaf(open) hükümet, temel haklar, düzen ve güvenlik, düzenleyici yaptırımlar, sivil adalet, kriminal adalet) söz konusu endeks oluşturulmuştur. (Hukuk Üstünlüğü Endeksi, 2020:3) Sosyal hakların da bir temel hak olduğu kabul edildiğinde hukuk üstünlüğü endeksinin olgunlaşmamış model kriteri bakımından önemli bir indikatör olduğu da görülmektedir.

Tablo: Ülkelerin Hukuk Üstünlüğü ve Küresel Refah Endeksi (KRE) Sıralamaları

Ülke	Hukuk Üstünlüğü Endeksi**	KRE Sıralama*
Danimarka	1	1
Norveç	2	2
İsveç	4	3
Finlandiya	3	4
Hollanda	6	6
Yeni Zelanda	7	7
Türkiye	117	93

Kaynak: **World Justice Project Rule of Law Index, <https://worldjusticeproject.org>, *Küresel Refah Endeksi, <https://www.prosperity.com/> Erişim Tarihi, 02.01.2022

Hukuk devleti olma sonuç olarak adaletin sağlanması olgusu refah devletinin sosyal hakların adil sağlanması bakımından önemli unsurları arasındadır ve Küresel Refah Endeksi’nde (KRE)’de üst sıralarda yer alan ülkeler ile hukuk üstünlüğü endeksi arasında paralel bir görünüm bulunmaktadır. Hukuk üstünlüğü ve adaletin sağlanamaması durumunda ortaya çıkması muhtemel bir durum “hile (fraud)” olgusudur. Bireylerin yolsuzluk yapma ya da hukuk dışı yollara başvurarak kendilerini tatmin etme durumudur. Hile hakkında muhtelif tanımlar bulunmakla birlikte bir tanımda “aldatma, rüşvet, sahtecilik, haraç alma, bozulma, yozlaşma, hırsızlık, komplo, zimmet, kötüye kullanma, önemli gerçekleri gizleme gibi eylemleri açıklamakta ve kavramakta kullanılan bir kavramdır.” (Bozkurt, 2009:60) Bireyleri hile (fraud) yapmaya (suç işlemeye-yolsuzluk yapmaya) belli başlı dürtüler bulunmaktadır ve bu unsurlar hile üçgeni olarak “fırsat, baskı, haklı gösterme” noktalarıyla ifade edilmiştir. (Bozkurt, 2009:111-112) Temel haklardan biri olan sosyal haklardan başka bir deyişle refah devleti hizmetlerinden bireylerin hizmetlerden eşit şekilde faydalanamaması durumu Spicker tarafından ifade edilen “keskin kutuplaşmaya” sebep olduğu gibi nihayetinde adalet duygusunun tatminsizliği sonucu bireyleri suç işlemeye iten bir faktör olması da muhtemeldir. Genel olarak refah rejimlerine değinmek gerekirse düalist yapıya sahip başka bir deyişle “olgunlaşmamış model” izlenimi veren rejimler salt Güney Akdeniz rejimiyle sınırlı olmadığı görülmektedir.

4. OLGUNLAŞMAMIŞ MODEL BAKIMINDAN REFAH REJİMLERİ

Asya Kaplanları olarak nitelendirilen Doğu Asya Rejimine ait ülkeler (dört Asya kaplanı; Kore, Tayvan, Hong-Kong, Singapur) “doğal kaynak” yoksunu olmalarına rağmen ekonomik büyüme başarıları elde etmişlerdir. Başarılı ekonomik performans göstermiş olmalarına rağmen önemli bir indikatör olan sosyal harcama miktarlarının düşük düzeyde kaldığı, refah devletinin temel işlevlerinden biri olan “gelirin yeniden dağıtılması” işlevinde başarılı olmadığı, sosyal yardımların farklı gruplar arasında paylaşıldığı, katmanlı (düalist yapıya sahip) bir refah rejimi

olarak nitelendirmektedir. (Gough, 2003,27-42) Söz konusu özellikler Doğu Asya rejiminde belli başlı nedenlerden dolayı yararlananlar ve yararlanmayanlar sorunun meydana geldiği “olgunlaşmamış model” portresi çizdiği görülmektedir.

Olgunlaşmamış model özelliği gösteren diğer bir grup ise Post-komünist refah rejimidir. Post-komünizm rejimine ait devletler özellikle komünist rejimin çöküşünden sonra fiyat sübvansiyonlarının kaldırılması, tam istihdamın sona ermesi ve kamu destekli girişimler yerine piyasa odaklı (kâr amaçlı kuruluşlar) geçişin sağlanması, önemli iktisadi değişimler yaşamışlardır. Piyasa merkezli anlayışa geçiş sürecindeki devletler “Doğu Avrupa Refah Rejimi” olarak adlandırılmıştır; Doğu Avrupa coğrafi olarak Romanya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Ukrayna gibi ülkelerini barındırırken birlikte Post-Komünist ülkeler içinde diğer ülkelere ek olarak Gürcistan, Kazakistan gibi ülkeleri de kapsamaktadır. (Orenstien, 2008:90-91) Başka bir tasnifte ise Parlak ve Ak, Doğu Avrupa ülkelerini, Bulgaristan, Çekya, Polonya, Slovakya olarak değerlendirilmiştir. Post-Komünist ve Doğu Avrupa Rejiminde sosyalist devlet anlayışına dayanan sosyal politika anlayışı, politikaların devlet eksenli başka bir deyişle piyasa mekanizmasından ayrı uygulanmasına olarak dayanırken, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ülkelerde sosyal sorunlar; işsizlik, yoksulluk, sosyal dışlanma, gelir dağılımında adaletsizlik ortaya çıkmıştır. (Parlak, Ak, 2019:2-8) Ayrıca maaşlı çalışan ve profesyonel çalışanlar arasında farklılıkların düşük düzeyde olduğu fakat SSCB rejiminde askeri yöneticilerin durumuna benzer şekilde, yardımlardan faydalanan gizli ayrıcalıklı grupların bulunduğu rejimlerdir. (Deacon, 2000:147) Özetle yararlananlar ve yararlanamayanlar ayrımının açıkça görüldüğü rejimlerden biri Post-Komünist refah rejimleridir. Orenstein, farklı ülkelerle karşılaştırma yapmış, sosyal koruma politikaları açısından değerlendirmiştir. Daha gelişmiş ve daha demokratik Batı ülkelerinin yüksek düzeyde sosyal koruma sağladığını, eski SSCB ve Güney Avrupa ülkeleri sosyal güvenlik ağı politikalarında kısmi dağınıklık yaşandığını ifade etmiştir. Aynı zamanda SSCB’den gelen geleneksel olarak ülkelere göre aynı gelişmişlik düzeylerinde bulunan Latin Amerika ve Doğu Asya’dan daha yüksek sosyal yardımlarda bulunduğunu ifade etmiştir. (Orenstein, 2008:90)

Aspalter, yaptığı çalışmasında ilk defa Latin Amerika refah rejimini oluşturmuş Latin Amerika’da bazı ülkelerin mesleklere dayalı oluşmuş büyük farklılıklara dayanan “düzenlenmiş vatandaşlık (regulated citizenship)” uygulamaların bulunduğu ve ilerleyen süreçte diktatörlük ve otokratik rejim yönetimlerinin özellikle sosyal yardım ve sağlık alanlarında daha kapsayıcı hizmetler sunduğunu ifade etmiştir. Siyasi yönetimlerin refah uygulamalarındaki önemi düşünüldüğünde Latin Amerika’da, refah karşıtı muhafazakâr refah rejimi uygulamaları, ideal refah rejimlerinden uzak bir görüntü sergilediğini özellikle yüksek düzeyde aile geliri eşitsizliğinin tabakalaşma sorununa neden olduğunu ifade etmiş, bu sebeplerden dolayı beşinci tip refah rejimi olarak Latin Amerika refah rejimini ortaya koymuştur. (Aspalter, 2011:743)

Fernando Filguera, Andersen tipolojisini Latin Amerika ülkeleri bakımından değerlendirmiş refah hizmetlerinin sadece insanlara yapılan yatırım miktarı ile değil aynı zamanda hangi kriterlere göre yatırım yapıldığını da incelenmesi gerektiğini ifade ederek ülkeleri üç grupta değerlendirmiştir. Birinci grupta “katmanlı evrenselci (stratified universalism)” özelliği gösteren Uruguay ve Arjantin ve bir yönüyle Kosta Rika, ikinci grupta yüksek evrensel düşük tabakalaşma bulunduğu El Salvador ve Nikaragua gibi dışlanmanın yüksek olduğu, kalıntı özellikleri gösteren ve kaynak dağıtımının adil sağlanamadığı ülkeleri değerlendirmiştir. Üçüncü grupta ise Brezilya ve Meksika, kentsel alanlarda katmanlı aynı zamanda evrenselci yapıya sahip, yerel alanlarda dışlanmanın ve aynı anda farklı politika uygulamalarının bulunduğu ülkeler olarak değerlendirmiştir. (Franzoni, 2008:69-70) Latin Amerika refah rejimine ait bazı temel özellikleri aktaran Fleury, yüksek düzeyde enformel istihdama ve 20.yy.’da oluşan tabakalı, kapsayıcı bir sosyal sigorta sistemine sahip Latin Amerika ülkelerinde güçlü ayrıcalıklı (çıkart elde eden) grupların varlığını ifade etmiştir. Arjantin, Şili, Uruguay ve Brezilya’da hizmetlerden yararlananların farklılaştığı hak sahiplerinin farklılaştığı, hakların kapsamı bakımından kırsal kesimde ve enformel biçimde çalışanları dışlayan ülkeler olarak nitelendirilmiştir. (Flueury, 2017:2)

“Olgunlaşmamış Model” kriterinin katmanlı uygulamalar, farklılaşan haklar, gizli ayrıcalıklı grupların bulunması vb. dolayı diğer bir bileşeni Latin Amerika rejimidir. Tam olgunlaşmamış model tanımı değerlendirildiğinde aslında söz konusu rejimdeki ülkeler ve Güney Akdeniz refah rejimindeki ülkelerin düalist yapıya sahip olması bakımından benzerlik gösterdiği görülmektedir. Güney Akdeniz refah rejimlerinde genel kabul klientalist ve tikelci uygulamalar nedeniyle görülmekteyken Latin refah rejiminde ise kentli-köylü arasında meydana farklılar gelen düalist yapıya dayanmaktadır. Tam olgunlaşmamış model bir üst başlık olarak düşünülürse söz konusu refah rejimi Güney Akdeniz ve Post Komünist – Doğu Avrupa, rejimiyle bu alt bileşenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Düalist yapıya sahip ülkelerden biri Güney Akdeniz refah rejimidir, Türkiye’nin de içinde kabul edildiği Güney Akdeniz refah rejiminde İtalya, İspanya, Yunanistan yer almaktadır. Ayrıca J.Gal tarafından yapılan çalışmada kapsam daha geniş değerlendirilmiş; Kıbrıs, Yunanistan, İsrail, İtalya, Malta İspanya ve Türkiye gibi ülkeleri

Güney Akdeniz rejimine dahil etmiştir. Ayrıca Gal söz konusu çalışmada “Dinin hayatınızdaki yeri (How God is important in your life?)” gibi farklı bir kriter de kullanmıştır. (Gal, 2010:290)

Leibfried, Andersen’in üçlü tasnifinden farklı olarak dördüncü kriteri ekleyerek olgunlaşmamış modeli; Latin Kuşağı (Latin Rim) ülkeleri olarak nitelendirmiştir. Leibfried, Fransa’yı da ekleyerek oluşturduğu dördüncü grup için refahın bir “hak” olarak sunulmadığı, geleneksel yöntemlerin (dini etki) İskandinav ve Anglo-Sakson ülkelerinden farklı olarak sözkonusu grupta bulunduğunu ve kalıntı özellikleri gösteren ülkeler olarak değerlendirmiştir, kurumsallaşmış vaatler (institutionalized promise) devleti olarak nitelendirmiştir. (Leibfried,1993:128-129) Ferrara, Leibfried tespitlerine benzer şekilde refah hizmetlerinin gelişmediği, geleneksel aile yapısı ve dini etkilerin (Katoliklik) bulunduğu, sosyal yardımların düşük seviyede ve düzensiz yapıldığı klientalizm ve tikelci uygulamaların bulunduğu rejimler olarak belirlemiştir. (Gough, 2008:2)

Faruk Taşçı, Ayşe Buğra’nın Türkiye’nin refah rejiminin Güney Akdeniz refah rejimine sabitlediğini ifade etmektedir. (Taşçı, 2012:11) Türkiye ise kayıt dışı istihdamın yüksek düzeyde olması, klientalist ve tikelci uygulamalar bakımından olgunlaşmamış model özelliği sergilediği görülmektedir. Dualist yapı Spicker’in ifade ettiği gibi yararlananlar ve yararlanmayanlar arasında oluşan keskin kutuplaşma; bireylerin haklardan vatandaşların eşit şekilde yararlanamaması durumu vatandaşların adalet duygusunun tatminsizliği sorununa yol açması ve en nihayetinde bireyleri suç işlemeye iten bir sebep olabilmektedir. Refah devleti uygulamaları sosyal tekâmül sağlama yönünde değil, sosyal çatışmaya sebep olma riski bulunmaktadır.

5. SONUÇ

Refah rejimleri ülkeleri kapsayan ve dinamiklerin ülkeleri ne yönde etkilediğini belirli bir düzene bağlı olarak analiz etmeye sağlamaktadır. Kalıntı-kurumsal yaklaşımdan başlayarak, farklı hizmet sunuş biçimleri, cinsiyet odaklı yaklaşımlar, dekomüdüfikasyon gibi birçok sınıflandırma kriteri bulunmaktadır. Fakat olgunlaşmamış model kriteri iradi olarak devlet tarafından tercih edilen bir hizmet sunma biçimi değildir. Olgunlaşmamış model kriteri, refah hizmetlerinden vatandaşların eşit düzeyde yararlanıp yararlanmamasıyla ilişkili bir durumdur, sosyal hakların temel insan hakkı olduğu düşünüldüğünde söz konusu kriter ülkelerin “hukuk devleti” olma başka bir deyişle hukuk üstünlüğünü sağlamasıyla alakalıdır. Olgunlaşmamış model kriteri, genel olarak Güney Akdeniz rejimiyle özdeşleşmiş olsa da dualist uygulamalara sahip ülkeler farklı rejimlerde de bulunmaktadır. Söz konusu dualist yapı refah devletinin standart sağlama, tüm vatandaşlara hizmetlerin eşit şekilde yaranması gibi fonksiyonlarıyla alenen çelişmektedir. Refah devletinin aynı zamanda bir hukuk devleti olması özelliği de hakların uygulanabilirliği bakımından da önem arz etmektedir, küresel refah endeksi ve hukuk üstünlüğü endeksi sıralamalarında da paralel bir görünüm bulunmaktadır. Ayrıca bireylerin haklardan eşit yararlanamaması durumu, adalet duygusuzluğun tatmine sebep olan bir etken olup bireyleri suç işlemeye “fraud” iten psikolojik sebeplerden biridir.

Genel olarak refah rejimlerine değinmek gerekirse eski SSCB döneminden sonra piyasa mekanizmasına geçen Post komünist ve Doğu Avrupa ülkelerinde refah hizmetleri görülmekle birlikte yararlananlar arasında farklılıkların bulunması, ayrıcalıklı grupların bulunması açıkça olgunlaşmamış model özelliği göstermektedir. Latin Amerika rejimlerinde köylü-kentli ayrımına dayanan uygulamaların, meslekler arasında farklılıkların bulunması gibi özellikler açıkça dualist yapı özelliği göstermektedir. Güney Akdeniz refah rejiminde tikelci ve klientalist uygulamaların bulunması, kayıt dışı istihdam, vaadedilen ve gerçekleşen uygulamalar arasında farklılıklar bulunması olgunlaşmamış model özelliği göstermektedir. Doğu Asya rejimlerinde ise sosyal sigortalarda uygulamalarında yararlananlar arasında farklılıklar olması, refah devletinin temel işlevlerinden biri olan “gelirin yeniden dağıtılması”, sosyal harcamaların düşük düzeyde kalması gibi bazı temel refah devleti işlevlerini yerinde gerçekleştirememesi söz konusu grubun olgunlaşmamış model özelliklerini gösteren rejimler olarak görülmektedir. Dolayısıyla olgunlaşmamış model kriteri Türkiye’nin de kabul edildiği salt Güney Akdeniz refah rejimlerinden daha geniş kapsama sahiptir.

KAYNAKÇA

Aspalter, C.:“The Development of Ideal-Typical Welfare Regime Theory”, International Social Work, s.54 c.6, 2011, ss.735–750.

Bozkurt, N.:İşletmenin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri, Alfa Basım Yayım Ltd.Şti. 2009, ss.60-111.

Deacon, B.:“Eastern European Welfare States: The Impact of The Politics of Globalization”, Journal of European Social Policy, c.10, S.2, 2000, ss.146-161.

Fleury, S.: “The Welfare State in Latin America: Reform, Innovation and Fatigue”, Cad. Saúde Pública, 2017, c.33, s.2, e00058116.

- Franzoni, J. M.: “Welfare Regimes in Latin America: Capturing Constellations of Markets, Families, and Policies”, Latin American Politics and Society, c.50, S.2, 2008, ss.67-100.
- Gal, J.: “Is there an Extended Family of Mediterranean Welfare States?”, Journal of European Social Policy, 2010, s.20 c.4., ss.283-300.
- Gough, I.: “Welfare Regimes in East Asia and Europe”, Katherine Marshall, Olivier Butzbach, New Social Policy Agendas for Europe and Asia: Challenges, Experience, and Lessons, The World Bank, 2003, ss.27-42.
- Gough, I.: “Social Assistance in Southern Europe”, South European Society and Politics, c.1, S.1, 2008, ss.1-23.
- Lacey, Nicola, Therioes of Justice and The Welfare State, Social&Legal Studies, 1992, ss.323-324.
- Leibfried, Stephan “Towards of a Europan welfare state?”, New Perspectives on the European Welfare State in Europe (Ed: CatherineJones), Roudledge, London, 1993, ss.128-129.
- Orenstein, M: “Postcommunist Welfare States”, Journal of Democracy, c.19, S.4, 2008, ss.80-94.
- Önsal, N.:Endüstri İlişkileri Sözlüğü, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 2011.
- Rawls, J., Theroy of Justice (Revised Edition),The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts,1999.
- Sodaro, M. J.: Comparative Politics: A Global Introduction, McGraw-Hill Higher Education, 2007.
- Spicker, P.: The Welfare State: A General Theory, Sage Publications, 2000.
- Taşçı, F.: “Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye’nin Pozisyonu: “Yaşlı Algısı” Üzerinden Değerlendirmeler”, İnsan ve Toplum, c.3, S.5, 2013, ss.5-35.
- Wilensky, H.L.: The Welfare State and Equality, Berkeley University of California Press, 1975, s.1.
- Wood, G., Gough, I.: “A Comparative Welfare Regime Approach to Global Social Policy”, World Development, C.34, S.10, 2006, ss.1696-1712.

İnternet Kaynakları

<https://worldjusticeproject.org/>

<https://www.prosperity.com/>

Subject Area
Journalism, History

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1104-1109

Arrival
27 January 2022
Published
24 March 2022
Article ID Number
3902
Article Serial Number
25

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sss.3902>

How to Cite This Article
Çil, Z. (2022). "Tahir Karauğuz'un Gazeteciliği Üzerine Bir Değerlendirme"
International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:1104-1109

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Tahir Karauğuz'un Gazeteciliği Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment on Tahir Karauğuz's Journalism

Zafer ÇİL¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Muş/Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada Tahir Karauğuz'un Zonguldak'ta neşrettiği gazete ve dergileri ele alınmaktadır. Ankara Milli Kütüphane koleksiyonundan elde edilen gazete ve dergi nüshalarının incelenmesine dayanan çalışmada, Tahir Karauğuz'un hayatı boyunca yayınladığı gazete ve dergileri tespit edilerek bütün yayınları genel bir içerik değerlendirilmesine tabi tutulmuştur. Bu çalışma kapsamındaki gazete ve dergiler kronolojik olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tahir Karauğuz, Zonguldak, Basın, Gazete, Dergi.

ABSTRACT

In this study, the newspapers and magazines published by Tahir Karauğuz's in Zonguldak are discussed. In the study, based on the examination of the newspaper and magazines copies obtained from Ankara National Library collection, the newspapers and magazines published by Tahir Karauğuz throughout his life were determined and all his publications were subjected to a general content evaluation. The newspapers and magazines within the scope of this study are discussed chronologically.

Key Words: Tahir Karauğuz, Zonguldak, Press, Newspaper, Magazine.

1. GİRİŞ

XX. yüzyılın başına kadar küçük bir kasaba olan Zonguldak, önce Kastamonu'ya bağlı bir kaza ve 1 Haziran 1920'den itibaren mutasarrıflık haline getirilmiştir. Devrek, Bartın, Çaycuma ve Ereğli ilçelerini de içine alarak 1924 yılında il yapılan Zonguldak böylelikle Cumhuriyetin ilanından sonra vilayet statüsü verilen ilk yerleşim yeri olma özelliğini kazanmıştır. Cumhuriyet'in hemen sonrasında vilayet yapılan Zonguldak, çok kısa bir süre içerisinde tek parti dönemi boyunca entelektüel bir atmosfere sahip olmuştur. Bu ortamın oluşmasında katkıları olan şahsiyetlerin başında şehre neredeyse yarım asır basın alanında katkıda bulunmuş olan Tahir Karauğuz gelir. Karauğuz, Zonguldak'ın ilk gazetecisi olarak son derece renkli bir özgeçmişe sahiptir. Şüphesiz Karauğuz bu renkli yaşamında, basın alanındaki faaliyetleri ile öne çıkarak; düşüncelerini gazete ve dergiler aracılığıyla yansıtmıştır. Karauğuz, Zonguldak'ta yaptığı faaliyetlerle şehrin sosyo-kültürel hayatının, sanat ve edebiyat çalışmalarının öncü isimlerinden biri olmuştur. Ayrıca çeşitli sosyal etkinlikleriyle, Zonguldak'ta, 1920'li yılların ilk yarısından 1950'li yılların sonuna kadar yaşanan kültürel değişiminde önde gelen isimlerindedir.

Tarih, kültür, sanat ve edebiyat alanları gibi geniş bir yelpazede verimli bir kaleme sahip olan Tahir Karauğuz¹ ömrünün büyük bir bölümünü yayıncılık faaliyetleriyle iştigal ederek geçirmiştir. Kastamonu Lisesi'nde öğrencilik yıllarında iken başladığı yayıncılık faaliyetlerini hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir. Bu bağlamda çoğunu şahsına ait Karaelmas matbaasında basımını yapmak suretiyle on iki gazete ve dört derginin sahibi olarak toplamda on altı yayını Zonguldak basın hayatına kazandırmıştır. Karauğuz, Millî Mücadele yıllarından yaşamının son dönemine

¹ Tahir Karauğuz, 1898'de Safranbolu'da doğdu. Anadolu'nun birçok gazetesinde neşrettiği şiir ve yazılarla, çıkardığı gazete ve dergilerle Türk basın tarihinin önemli şahsiyetlerinden biridir. Millî Mücadele döneminde aktif bir şahsiyet olan ve Kastamonu da *Açıksöz* gazetesini çıkaran üç isimden biridir. *Açıksöz*'ün ardından Zonguldak'ta, şehrin ilk gazetesi *Zonguldak*'ın yanında *Kömür*, *Safranbolu-Karabük*, *Amasra*, *Günün Sesi*, *Haftalık Işıveren* gazeteleri ile *Göklerimiz*, *Türk Kanadı*, *Karaelmas* ve *Doğu* dergilerini çıkarmıştır. Bütün bunların yanı sıra çok sayıda kitabı, çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan yazıları da mevcuttur. Millî Mücadele'ye, Edebiyata, Basın Hayatına, Zonguldak Kömür Havzası'na, Türkçeye ve Zonguldak'a yaptığı katkılarıyla tanınan Karauğuz, 4 Haziran 1982 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. "ÇİL, Z. "2020" "Tahir Karauğuz ve Zonguldak Basını'ndaki Yeri", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.)

kadar 1923-1961 yılları arasında neşrettiği birçok gazete ve dergi ile şehrin yayın faaliyetlerinde adeta lokomotif sayılabilecek bir şahsiyet olması onun sadece Zonguldak'ın değil aynı zamanda ülke çapındaki ve Türk Tarihi içerisindeki değerini göstermektedir. Gazete ve dergilerinden, Zonguldak Tarihi yanında taşra basınının gelişimi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Yayınlarında, şehir tarihi çalışmalarına faydalı olabilecek yazılar bulunduğundan, eserleri Türk Tarihi çalışanlar için önemli birer belge değerindedir.

Çalışmanın “*Gazete ve Dergiler*” başlığı altındaki bölümünde Karauğuz'un Zonguldak hayatı boyunca yayınladığı gazete ve dergileri, yayın tarihine göre ele alınarak incelenip gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Karauğuz'un Zonguldak'ta neşrettiği birçok gazete ve dergisinin genel bir çerçevesi üzerine kurulu bu çalışma, “*Tahir Karauğuz ve Zonguldak Basını'ndaki Yeri*” başlıklı doktora tezinin bir bölümünün yeniden gözden geçirilmesinden oluşmaktadır.*

2.GAZETE VE DERGİLER

Millî Mücadele yıllarında Kastamonu Lisesi son sınıfta iken yakın arkadaşları Hüsnü Açıksöz ve Ahmet Hamdi Çelen ile birlikte çıkardığı Açıksöz gazetesi, Karauğuz'un gazeteciliğe ilk adımı niteliğindedir. Gazetecilik mesleğinde bulunduğu dönemde birçok gazetede yazı ve şiirleri yayınlanan Karauğuz'un Zonguldak'ta neşrettiği ilk gazetesi ilin ismiyle de basımı yapılan *Zonguldak*'tır. Karauğuz ayrıca şehirde yayınlanan ilk dergi *Karaelmas*'ın da yayın sahibidir.

Karauğuz'un gazete yazıları Kastamonu'da yayınlanan *Köroğlu* gazetesiyle başlamış Açıksöz ile devam etmiştir. Tahir Bey gazetecilik hayatı boyunca Zonguldak'ta bizzat neşrettiği *Zonguldak*, *Kömür*, *Karaelmas*, *Doğu* gibi gazete ve dergilerde çok sayıda yazı ve şiir kaleme almıştır. Zonguldak'ın ilk süreli yayını *Zonguldak* gazetesi ile toplamda on iki gazete ve dört derginin de yayın sahibidir.²

Zonguldak'ın ilk matbaası olan Zonguldak Karaelmas Basımevi'ni kuran Karauğuz, Türk Basın tarihi içerisinde Zonguldak'ın ilk gazetesi olan *Zonguldak*'ı 1923-1954 yılları arasında çıkarmıştır. Zonguldak'ta neşriyat hayatı onun şahsi gayretleriyle başlamış olması nedeniyle denilir ki; Karauğuz, Zonguldak Basın Tarihi içerisinde İbrahim Müteferrika, yâda Ahmet Mithat Efendi gibi önemli bir yere sahiptir. Gazetecilik hayatı boyunca on iki gazete ve dört dergi ile çoğunu kendi kurduğu Karaelmas Matbaasında basılan kırk bir kitap yayınlamıştır.

Gazetecilik mesleğinde bulunduğu yıllar içerisinde Karauğuz'un Zonguldak'ta neşrettiği ilk yayını kendisini Cumhuriyet ile özdeşleştiren *Zonguldak*'tır. Şehrin ilk gazetesi olarak Türk Basın Tarihi'ne adını yazdıran gazete, yayın hayatı boyunca Zonguldak yöresinin bir basın organı olarak inkılaplar, kömür havzası ve Türk dili adına yakın tarihimizi anlamak açısından paha biçilemez bir kaynak olma vasfını taşımaktadır.

Karauğuz, Zonguldak'ta bulunduğu ilk yıllarda bir yakınının katkılarıyla şehrin ilk matbaasını “Zonguldak Karaelmas Yazım ve Basımevi” adıyla kurmuştur. Türk basın tarihinde şehrin ilk süreli yayını olan *Zonguldak* gazetesi 23 Mart 1923 tarihinde burada basılmıştır. 1923-1954 yılları arasında 31 yıl süre yayın faaliyetinde bulunan gazete kömür havzasının tarihini ihtiva etmenin yanında şiir ve sanata tahsis ettiği sayfalarında birçok şair ve yazarın ilk edebi eserlerine de yer vermiştir. *Zonguldak* gazetesi, değişen siyasi ve ekonomik şartlarında etkisiyle 1954 yılında yayın hayatını sonlandırmıştır. *Zonguldak*'ın sahibi, başyazarı ve yayın sürecinin büyük bir bölümünde mesul müdürlüğünü yaparak adeta gazetenin lokomotif diyebileceğimiz Karauğuz, daha sonra yine Zonguldak'ta 1941-1957 yılları arasında, *Kömür* isimli bir başka gazete daha çıkarmıştır.

Karauğuz'un *Zonguldak* gazetesi 1940'lı yılların başına kadar şehrin tek gazetesi olma özelliğini korumuştur. Karauğuz hem basın faaliyetleriyle hem CHP İl Başkanı sıfatıyla şehrin ileri gelenleriyle havza için temaslarını sürdürmüştür. Ancak, kendisi artık sadece kömür havzasının haberleri için yeni bir gazete çıkarmak gerekli olduğu kanaatiyle *Kömür* gazetesini çıkarmaya karar vermiştir. Yayınlandığı sürece Zonguldak'taki kömür işletmeleri hakkında halkı bilgilendirmeyi amaç edinen *Kömür*'ün ilk sayısı 31 Aralık 1940'ta basılmıştır. Gazete yayın hayatı boyunca, bir taraftan kömür havzası ile ilgili yaptığı haberlerle havzanın son durumunu yansıtırken diğer taraftan verdiği yerel ve ulusal haberler ile gelişmelerden halkı haberdar etmiştir.

Karauğuz, çıkardığı Zonguldak ve Kömür gazeteleriyle Kömür Havzası'nın millileşmesine kadar geçen süreçte, ülkenin kömür siyasetini şekillendirmesinde, havzanın gelişmesinde ve havza sorunlarının devlet yetkililerine iletilmesinde önemli bir vazifeyi ifa etmiştir. Sonraki süreçte de gazetelerin kömür havzasıyla ilgili meselelerde bilinçli yayın

*Bu çalışma Çil, Z. (2020-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü)'in hazırlamış olduğu “*Tahir Karauğuz ve Zonguldak Basını'ndaki Yeri*” isimli basılmamış doktora tezinden türetilmiştir.

² Karauğuz, bütün basın yayın hayatı boyunca, 1923-1961 yılları arasında toplamda 12 gazete ve 1938-1978 yılları arasında 4 dergi yayınlamıştır. Karauğuz'un Zonguldak'ta çıkardığı gazete ve dergiler sırasıyla şunlardır. Gazeteler: “Zonguldak”, Karaelmas Basımevi, Zonguldak, 1923-1954.” “Kömür”, Karaelmas Basımevi, Zonguldak, 1940-1957.” “Safranbolu-Karabük”, Karaelmas Basımevi, Zonguldak, 1951-1953.”Amasra”, Karaelmas Basımevi, Zonguldak, 1951.”Günün Sesi”, Karaelmas Basımevi, Zonguldak, 1954-1959.”Işıkyveren”, Karaelmas Basımevi, Zonguldak, 1956-1957. Dergiler: “Türk Kanadı”, Zonguldak: Karaelmas Basımevi, 1938. “Karaelmas”, Karaelmas Basımevi, Zonguldak, 1938-1939.”Doğu”, Karaelmas Basımevi, Zonguldak, 1942-1951. Bkz. Ek: 2.

politikası devam etmiştir. Bu durum Karauğuz'un kendi yöresinin en önemli gelir kaynağının memleketin tamamı için sağlayacağı faydaları öne çıkarma gayretini ve havzaya ilişkin olumsuz durumu iyileştirme çabası içinde olduğunu göstermektedir.

Karauğuz'un neşrettiği *Zonguldak* ve *Kömür* gibi gazete haberlerine baktığımızda genellikle Zonguldak'ın taş kömürü madeni bakımından zenginliği ve bu durumun iyi değerlendirildiği takdirde Türkiye'nin önemli illeri arasında yer alabileceğine yer verilmiştir. Ancak maden ocaklarının planlı bir şekilde işletilmediğine, yine işçilerin çalışma şartlarının ağırlığına sürekli vurgu yapılmıştır. Bir yandan maden işçilerinin çalışma şartlarının düzeltilmesi gerektiği dile getirilirken, diğer taraftan işçilerin aldıkları ücretlerin yetersiz olduğu, bu durumun onların geçimlerini zorlaştırdığı ve maden ocaklarında isteksiz çalıştıklarına dikkat çekilmiştir. Mevcut durumun düzeltilmesi durumunda madencilerin daha iyi şartlarda çalışacaklarını ve üretimin daha da artabileceğine değinilmiştir. Maden ocaklarındaki işçilerin kömür çıkarmada geleneksel yöntemleri kullandıklarını ve bu durumun üretimi verimsiz etkilediğini, bir an önce maden ocaklarına gereken malzemelerin alınması gerektiğine değinilmiştir. Yine ağır şartlar altında çalışan madencilerin emeklilik yaşının düşürülmesine yönelik haberler yapılarak bu alanda yazılar yayınlanmıştır.

Karauğuz'un sahibi olduğu gazete ve dergilerin yayın politikasını CHP ideolojisi belirlemiştir. Gazetelerin bu ideolojik amaçlı işlevi içeriklerini doğrudan etkilemiştir. Karauğuz'un vilayet merkezinde uzun süre çıkan ilk ve tek yayın organı *Zonguldak*'ın yayın politikasında belirttiği inkılapçılık ve savunduğu Atatürk ilkeleri gazetede net bir biçimde görülmektedir. Karauğuz, Atatürk devrimlerini aşılama gayesiyle bütün basın yayın hayatı boyunca Tek-Parti uygulamalarına destek vermiş ve bu hareketin güçlü bir savunucusu olmuştur. Özellikle köşe yazıları ile düşünsel anlamda Tek-Parti iktidarının iradesini yansıtmaya ve halk nezdinde inkılapları canlı tutma vazifesini ifa ederken, güncel haberlerle de inkılapların günlük hayatta yerleştirilmesi adına faaliyet göstermiştir.

Karauğuz, gazetelerinde takip ettiği aktif rolünün yanında inkılaplara yönelik gerçekleşen tehditlere karşı korumacı bir politika izlemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında inkılaplara karşı gelişen isyan hareketlerine karşı devlet kararlı duruşu Karauğuz'un yayım diline açık bir şekilde yansımıştır. 1925 yılında Şeyh Said Hadisesinde gazete sütunlarında "Cumhuriyet Tehlikede Fitne Uyandı" "Kara kuvvet yine başkaldırdı" başlıklarıyla tepkiler dile getirilmiş ve bu konuda net bir duruş sergilemiştir.

Karauğuz 1950'li yıllarda o yıllara kadar yayınladığı irili ufaklı çeşitli gazete ve dergilerinin yanı sıra, gazeteciliğini artık Zonguldak çevresine de yaymak istemiştir. Bu amaçla 7 Temmuz 1951 tarihinden itibaren *Safranbolu-Karabük* adlı ayrı bir gazeteyi yayınlamaya başlamıştır. Daha sonra 1952'de *Amasra* ve 1956'da *Haftalık Işıkveren* ve 1959'da *Doğu* gazetelerini yayınlamıştır.

Karauğuz'un *Zonguldak* gazetesi ile ilk dönemlerde Zonguldak basınına yaptığı değerli hizmetler, *Kömür*, *Safranbolu-Karabük*, *Günün Sesi* ve *Doğu* vb. gazeteleriyle de devam etmiştir. İnkılapların halka aktarılması faaliyetleri gazetelerinde sıklıkla gözükmemektedir. Bu durum gazetelerinin haber içeriklerine yoğun bir şekilde yansımıştır. İnkılaplar gazete sayfalarında en çok yer kaplayan içerik olarak belirmektedir. Köşe yazılarının çoğunlukla halka inkılapları anlatma ve benimsetmeye yönelik konulardan oluştuğu görülmektedir. Bu yazılarla inkılapların halk tarafından daha kolay kabul görmesinin amaçlandığı söylenebilir.

Karauğuz, inkılaplar aleyhine girişilen her türlü isyan hareketlerine karşı yürüttüğü neşir faaliyetleriyle halk nezdinde inkılaplara yönelik hassasiyet oluşturmayı hedeflemiştir. Karauğuz'un 1923-1940 arası dönemdeki basın faaliyetleri inkılapları yayma-destekleme şeklinde, 1940-1950 arası dönemini ise irtica ve komünizm karşıtı yazılarla tehditleri önleme amacı şeklinde açıklanabilir. Karauğuz'un 1950 yılı itibarıyla başlayan Demokrat Parti iktidarıyla birlikte inkılaplardan geriye gidiş noktasında duyduğu endişe izlenmektedir. DP iktidarı faaliyetleri karşısında inkılaplara karşı daha korumacı bir tavır sergilemiştir. Karauğuz'un 1950 itibarıyla başlayan inkılaplara dair korumacı tutumu basın-yayın hayatının sonuna değin sürmüştür.

Karauğuz'un neşrettiği *Zonguldak*, *Kömür*, *Safranbolu-Karabük* ve *Doğu* gibi gazetelerine dair sırasıyla genel bir değerlendirme yapıldığında: gazetelerin bütün yayın hayatı boyunca aynı çizgiyle sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi konular üzerinde durduğu görülmektedir. Ayrıca havzanın sıkıntıları, eksiklikleri ile işçinin ihtiyaçları gibi konulara da sık sık yer vermiştir. Gazetelerde daha ilk sayılardan itibaren sosyal ve kültürel içerikli haberlerin yanında ekonomi, siyaset, eğitim, adli ve sağlık konulu haberler ile sürekli halkı bilgilendirmek amaçlanmıştır.

Kömür gazetesi ise, Zonguldak Kömür Havzası'ndaki ocak ya da işletmeler hakkında bilgi vermeyi amaçlayan haber ve yazılar ile sıklıkla ilan ve reklamlara yer vermiştir. *Zonguldak* gazetesinin devamı niteliğinde çıkan ve koleksiyonun içerisinde dâhil *Yeni Zonguldak*, *İleri Zonguldak* ve *Zonguldak Akşam Postası*; *Zonguldak* gazetesinin yayın çizgisini aynen devam ettirmişlerdir.

Safranbolu-Karabük ve *Amasra* Karauğuz'un Zonguldak'ın ilçelerinde çıkardığı ilk gazetelerdir. *Safranbolu-Karabük* gazetesi, Zonguldak ve yöresine dair geniş bir konu yelpazesine sahip içeriklere sahip haberler yapmıştır. Gazetede

ekonomik, adli, eğitim ve sağlık haberleri ön planda tutulmuştur. Bu tür haberlere nispeten müzik, spor ve edebiyat konulu yazılar gazetede daha az yer bulmuştur. Karauğuz'un Zonguldak'taki neşriyat faaliyetleri içerisinde yayınladığı son gazetesi *Doğu* gazetesidir.

Tek Parti Dönemi Zonguldak'ta özellikle Halkevi'nin çalışmalarıyla entelektüel bir birikim oluşmuştur. Zonguldak Halkevi'nde aktif olduğu yıllarda dönemin ünlü şahsiyetleri ile tanışan ve Zonguldak dışında olan kişilerle de mektuplaşan Karauğuz'un yazılarından yola çıkarak şehir hakkında izlenimler elde etmek mümkündür. Halkevi kütüphanesine gelen tüm mecmua, kitap ve dergileri de herkesten önce okuyan Karauğuz, bu yazıların bazılarını gazete ve dergilerinde yayınlamıştır. Zonguldak'ın neşriyatını renklendiren bu çalışmalarla Zonguldak bir maden, sanayi ve işçi kenti olmanın ötesinde aynı zamanda bir edebiyat şehri olmuştur. Bu birikimin oluşmasında şüphesiz Karauğuz'un katkıları azımsanamayacak kadar fazladır.

Karauğuz, Zonguldak'ın içinde doğan edebi birikimin en önemli temsilcilerindedir. 1942 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan ve ulusal anlamda ses getiren *Doğu Dergisi*'ne birçok tanınmış şair ve yazar; yazı ve şiirlerini göndermiş, bu da şehrin edebi havasını zenginleştirmiştir. Dergi'nin başlangıçta çizdiği ideolojik duruşun son dönemde edebiyat lehine evrilmesi, şüphesiz Karauğuz'un edebi kişiliğine katkı noktasında önemli bir kazançtır. Ancak Karauğuz, bir edebiyatçı değildir ve edebiyat eğitimi de almamıştır. Buna karşılık gazeteci yönlerinin daha baskın oluğu ve yazılarında edebi yönünü gölgede bıraktığı kolaylıkla fark edilebilmektedir.

Tahir Bey'in Zonguldak'ta farklı tarihlerde değişik isimlerle neşrettiği bütün gazete ve dergilerinde görülen ortak özellik milli günlere verilen önemdir. Özellikle Cumhuriyet'in ilanının yıl dönümü olan 29 Ekim tarihlerinde gazeteler tam sayfa olarak çıkmıştır. Karauğuz'un sahibi olduğu gazete ve dergilerde başta milli bayramlar olmak üzere ayrıca tarih açısından büyük öneme sahip günlerin kutlanılmasına da özen gösterilmiştir. Bu durum öncelikle gazete sütunların da geniş yer bulmuştur. *Zonguldak* gazetesinde özellikle Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına ait haberlere 1920'li yılların ikinci yarısından itibaren rastlamak mümkündür. Gazetelerde, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına sayfalarında geniş yer vermiştir. *Zonguldak* gazetesinde 1933 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının oldukça coşkulu kutlandığı ifade edilmiştir. Bu duruma sadece *Zonguldak* gazetesi değil Karauğuz'un sahibi olduğu bütün gazete ve dergilerde rastlamak mümkündür. Karauğuz'un eksik yönü bu tarihlerde bütün gazete ve dergilerinde yayınladığı haber, yazı ve kullandığı görsel malzemelerle tekrara düşmüş olmasıdır.

Tahir Karauğuz'un 1923-1960 yılları arasında neşredilen gazete ve dergilerinde kentin sosyo-kültürel ve ekonomik durumunun basına yansımalarını görmek mümkündür. Gazetelerin içerik analizine göre yerel haberlerin halka ne şekilde duyurulduğu, yaşanan dönemin şartları ve ortaya çıkardığı genel durum öznel bir bakış açısıyla şehrin sosyo-kültürel ve ekonomik hayatı ortaya konulmuştur. Asayişten sağlığa, ulaşımdan tarıma, eğitimden ekonomiye kadar günlük hayata dair her şeyi geniş bir çerçevede gazete sayfalarında bulmak mümkündür. Zonguldak'taki gündelik yaşam, içtimai sorunlar ve iktisadi hayatın Türkiye'deki genel durum arasındaki ilişkisi; söz konusu konu başlıkları ile basına yansımaları; yerel ya da ulusal yöneticilerin Zonguldak'a yönelik söylemleri ve bunların gerçek hayattaki karşılıklarının Zonguldak Basınına yansımaları da ortaya konulmuştur.

Genel olarak Karauğuz'un neşrettiği gazete ve dergilere bakıldığında biçim ve içerik açısından benzerlik olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumu gazete ve dergilerinin çoğunu sahibi olduğu Karaelmas Matbaası'nda basmasıyla açıklayabiliriz. Diğer taraftan 1923'ten 1960'lı yılların başına kadar farklı isimlerle çıkardığı gazete ve dergilerdeki konu seçiminde ve yazar kadrosunda da büyük benzerlikler olduğu da kolaylıkla görülebilmektedir.

Tahir Bey'in gazete ve dergilerinin içeriğine yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında, değişik türlerden yazılar bulunmakla birlikte, yayınların büyük bir bölümünün edebiyat, sanat, tarih, toplum ve kültürle ilgili olduğu görülür. Yazıların bir kısmı daha önce başka yerlerde de yayınlanmış yazılardır. Ancak bu türden yazıların sayısı genele oranla düşüktür. Gazete ve dergilerin büyük çoğunluğunun Zonguldak'ta basılması sebebiyle, hemen hemen her sayıda Zonguldak, Kömür Havzası ve madenler ya da yöreye ait yazılar, bilgi ve resimlere rastlamak mümkündür. Yayınlarında edebiyat, dil, tarih, kültür, sanat ve ekonomi konulu yazılar ile yöre insanını ilgilendiren çeşitli konulardaki yazılara ağırlık verildiği dikkat çekmektedir. Çok çeşitli meselelerin ele alındığı, hemen hemen her okuyucunun ilgi ile okuyabileceği türden yazılar mevcuttur. Karauğuz'un yazılarındaki konu zenginliği, taşrada yaşamasına rağmen kendisinin devlet ya da ülke sorunlarından bihaber olmadığını göstergesidir. Karauğuz'un bütün gazete ve dergileri dönemin kültürel yapısı, toplum hayatı ve Zonguldak'a ait bilgiler içermesinin yanı sıra, tanınmış edebiyatçı ya da fikir adamlarının ve sanatçıların çeşitli konulardaki görüşlerini belirttikleri yazıları ihtiva ettiği için önemli birer belge değerindedir.

Tahir Karauğuz Zonguldak'ta gazeteciliğin öncüsü ve 1940'lı yılların başına kadar Vilayet Merkezinde yayınlanan ilk ve tek gazetenin yayın sahibidir. Karauğuz'un Zonguldak Basını'ndaki değerini -Zonguldak'ta bulunduğu dönem olan 1923-1961 yılları arası- basın-yayın hayatı boyunca yayınladığı gazete ve dergilerin niteliği

belirlemektedir. 1923-1961 yılları arasında yayınladığı birçok gazete ve dergi ile şehrin basın alanında adeta öncüsü sayılabilecek bir konumda olan Karauğuz'un yayınlarının kalitesi onun sadece Zonguldak'ın değil aynı zamanda ülke çapındaki ve Türk Basın Tarihi'ndeki yerini belirleyecektir.

3. SONUÇ

Geçmişin anlaşılmasında birey faktörünün önemini koruması ve bireyin tarihin meydana gelmesinde halen özne konumunda olması sebebiyle taşıdığı düşünce ve duygular yanında toplumla olan ilişkisi açısından tarihin şekillenişinde katkısı oldukça büyüktür. Bir şehrin belirli bir dönemine damga vurmuş ve şehrin düşünce dünyasının şekillenişinde büyük katkıları olan bir şahıs; o şehrin belirli bir dönemdeki basın-yayın faaliyetleriyle birlikte ele almak, Cumhuriyet dönemi yerel basın çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Millî Mücadele kadar önemli bir dönüm noktası olan 1923-1960 yılları arası Tahir Karauğuz'un gazetecilik faaliyetlerini ele almak yakın tarihimizi daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Karauğuz hayatının büyük bir bölümünü basın faaliyetleriyle meşgul olarak geçirmiştir. Hayatı gazetecilik ya da gazetecilik hayatıdır denilmesinde bir mahzur yoktur. Bütün hayatı boyunca, içinde doğduğu devletin çöküşüne ve bunun ardından gelen büyük mücadelenin şahidi olmuş, bu mücadeleler sonucunda yepyeni bir devletin doğuşuna tanıklık etmiş bu gazeteci, uzun denilebilecek ömrünün sonuna değin yayın faaliyetlerini kesintisiz devam ettirmiştir. Gazetecilik alanında ülkemizin önemli simalarından biri olarak Türk Basın Tarihi içindeki yerini çoktan almıştır. Seksen küsur senelik ömrüne altmış yıllık gazeteciliği sığdırmış Türk Basınının önemli isimlerinden biri olan Karauğuz, adını tarihe Zonguldak'ın ilk gazetecisi olarak yazdırmıştır.

Türk Basın Tarihi'nin önemli simalarından biri olmayı hak eden Karauğuz'un gazete ve dergilerinin incelenip gün ışığına çıkarılması tarihimiz adına büyük bir kazançtır. Türk Basın Tarihi'nin çok önemli değerlerinden biri olan bu yazarın yayınlarının vefatının üzerinden kırk yıla yakın bir süre geçmesine rağmen ele alınıp incelenmemiş olması, özellikle tarih araştırmaları adına büyük bir kayıptır. Bu kaybı telafi etmek amacıyla yaptığımız bu çalışmanın yakın tarihimizi daha iyi anlamak açısından yapılacak gelecek çalışmalara örnek olmasını temenni ediyoruz. Zonguldak'ta her yönden iz bırakmış bir şahsiyet olan Karauğuz, bu alanda yapılabilecek her türlü çalışma için araştırmaya değer bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

gazeteler

- " Zonguldak", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1923-1954.
- " Kömür", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1940-1957.
- " Safranbolu-Karabük", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1951-1953.
- " Amasra", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1951.
- " Yeni Zonguldak", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1951.
- " İleri Zonguldak", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1953.
- " Zonguldak Akşam Postası", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1954.
- " Öz Zonguldak", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1954.
- " Günün Sesi", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1954-1959.
- " Haftalık Zonguldak", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1955.
- " Haftalık Işıkveren", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1956-1957.
- " Doğu", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1959-1961.

dergiler

- "Karaelmas", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1938-1939.
- "Türk Kanadı", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1938.
- "Göklerimiz", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1938.
- "Doğu", Karaelmas Matbaası, Zonguldak, 1942-1951.

EKLER**EK-1:** Karaelmas Matbaası ve Teknik Ekibi (1933)

(Ön Sıra Soldan İkinci Tahir Karağuz)

EK-2: Gazete ve Dergi Tablosu

Gazete Adı	Yayın Evi	Yeri	Tarihi
Zonguldak	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1923-1954
Kömür	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1940-1957
Safranbolu-Karabük	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1951-1953
Amasra	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1951
Yeni Zonguldak	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1951
İleri Zonguldak	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1953
Zonguldak Akşam Postası	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1954
Öz Zonguldak	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1954
Günün Sesi	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1954-1959
Haftalık Zonguldak	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1955
Haftalık Işıkeren	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1956-1957
Doğu	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1959-1961
Dergi Adı	Yayın Evi	Yeri	Tarihi
Karaelmas	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1938-1939
Türk Kanadı	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1938
Göklerimiz	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1938
Doğu	Karaelmas Matbaası	Zonguldak	1942-1951

Subject Area
Sociology

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 1110-1122

Arrival

27 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3906

Article Serial Number

26

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/ssj.3906>How to Cite ThisArticle

Şahingöz, S. (2022).

"Türkiye'nin

Toplumsal Yapısında

Kentsel Yoksulluk Ve

Kentsel Yoksulluğun

Toplumsal Boyutları"

International Social

Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:1110-1122

Social Sciences Studies

Journal is licensed under a

Creative Commons

Attribution-NonCommercial

4.0 International License.

Türkiye'nin Toplumsal Yapısında Kentsel Yoksulluk Ve Kentsel Yoksulluğun Toplumsal Boyutları ¹**Urban Poverty and Social Dimensions Of Urban Poverty İn Turkey's Social Structure**Selcan ŞAHİNGÖZ ¹ ¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale/Türkiye**ÖZET**

Yoksulluk olgusu insanlık tarihinin kadim dönemlerinden beri var olan bir olgudur. Bu noktada geçmişten bugüne yoksulluk dünya toplumlarının en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Yoksulluk geçmişten bugüne değişen boyutları, kökenleri ve neticeleri ile günümüz dünyasında da halen varlığını devam ettirmektedir. Farklı bilimlerden tarafından inceleme konusu olan yoksulluk tartışmalı bir alandır. Bu açıdan bakıldığında yoksulluk olgusunu değerlendirirken ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal, kültürel ve toplumsal gerçeklikleri de hesaba katmak gereklidir. Dolayısıyla yoksulluk sosyal gerçekliğin içerisinde çok boyutlu bir olgudur. Dünya ölçeğinde gelişen kapitalist sistemler buna bağlı olarak gelişen küreselleşme olgusu ve neoliberalizm yoksulluğu çeşitlendirmiş ve derinleştirmiştir. Dolayısıyla tüm dünyada artan kentsel yoksulluk Türkiye için de oldukça önemli bir sorun alanını yansıtmaktadır. Bugün Türkiye'de bireyler genellikle büyük kentlerde yaşamaktadırlar. Bu kentler aynı zamanda büyük yoksullukların kendini inşa ettiği alanlardır. Bu bağlamda kentsel yoksulluk kentin sosyal bünyesine sirayet ederek kentlerde yaşanan toplumsal sorunlara ve tüm toplumu ilgilendiren konulara kaynaklık etmektedir. Bu noktada, bu çalışmanın amacı; yoksulluk olgusuna genel hatlarıyla değinmek ve Türkiye'nin kentlerinin gerçeği olan kentsel yoksulluk olgusunu inceleyerek kentsel yoksulluğun toplumsal alandaki etkilerini, görünümünü ve kentsel yoksulluğun kaynaklık ettiği sosyal sorunları değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Yoksulluk, Sosyal Problem, Kentsel Yoksulluk.**ABSTRACT**

The phenomenon of poverty exists since ancient times in human history. At this point, from past to present, poverty has become one of the most important problems of the world societies. Poverty, which dimensions, origins and consequences changed over time, still exists in today's world. Poverty, which is the subject of study by different sciences, is a controversial area. When viewed from this angle, it is necessary to consider social, cultural, and societal realities as well as economic factors when evaluating the phenomenon of poverty. Therefore, poverty is a multidimensional phenomenon in social reality. Capitalist systems developing on a world scale and the accompanying phenomenon of globalization and neoliberalism developing have diversified and deepened poverty. Hence, the increasing urban poverty reflects a very important problem area for the world as well as for Turkey. Today, individuals mostly live in big cities. These cities are also areas where great poverty is emerging. In this context, urban poverty spreads to the social structure of the city and causes social problems and issues that concern the whole society. This study aims to address the phenomenon of poverty in general terms and to evaluate the effects and appearances of urban poverty in the social area and the social problems caused by urban poverty by examining the phenomenon, which has become the reality of cities in Turkey.

Key Words: City, Poverty, Social problem, Urban poverty.**1. GİRİŞ**

Yoksulluk insanlık tarihinin hemen her döneminde görülmüş ve toplumları etkilemiş bir olgudur. Kadim zamanlardan beri varlığını devam ettiren yoksulluk olgusu dünyanın karşı karşıya olduğu en eski ve en büyük sorunlardan biridir. Yoksulluk olgusunun boyutlarını, kökenlerini ve neticelerini ele aldığımızda onun yalnızca iktisadi terimlerle ele alınamayacak kadar karmaşık bir sorun alanı olduğunu görürüz. Dolayısıyla yoksulluk sosyal gerçekliğin içerisinde; ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel özellikleri ile çok boyutlu bir olgudur. Yoksulluk bir sorun alanı olarak sosyo-kültürel arka planında birçok çıkmazı barındırmaktadır. Bu noktada yoksulluk hem bir olgu olarak hem de toplumsal yapıda meydana getirmiş olduğu değişimler ve sorunlarıyla birlikte sosyolojik bir duruma karşılık gelmektedir.

Günümüz dünyasında hızla artan refah seviyesi ve zenginliğe rağmen yoksulluk derinleşerek varlığını halen devam ettirmektedir. Bu bağlamda yoksulluk dünya toplumlarının baş etmeye çalıştığı en önemli sorunlardan biridir. Dünya genelinde var olan ekonomik sistemler ve buna bağlı olarak gelişen gelir dağılımı eşitsizliği, işsizlik, ekonomik kriz gibi olumsuz nedenlerle birlikte yoksulluk giderek artış göstermiştir (Saçlı, 2019). Dünya'da görülen küreselleşme ve buna bağlı olarak gelişen neoliberal politikalar yoksulluğu besleyici yönde olmuştur. Küreselleşme süreci ile birlikte artan eşitsizlikler yoksulluğu artırıcı niteliktedir. Dolayısıyla en zengin dönemleri yaşayan dünya yaygın bir küreselleşme söylemi içinde, aynı zamanda yoksul insanların en yüksek düzeyde olduğu bir dönemi de yaşamaktadır (Şenses, 2019). Neoliberal küresel ekonominin var olduğu günümüz dünyasında

¹ Bu makale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Programı'nda yapılan, "Kentsel Yoksulluk ve Kentsel Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri: Ankara Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

benimsenen politikalar gelir dağılımının bozulmasına neden olmakta ve bu durum yoksulluğun hacmini genişletmektedir. Tüm bu durumlara baktığımızda yoksulluğun özellikle kentlerde arttığını ve yapısal bir sorun haline geldiğini görmekteyiz. Şöyle ki, bugün dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Bu kentler aynı zamanda büyük yoksullukların kendini inşa ettiği alanlardır. Kentlerde yaşanan yoksulluk olgusu sadece iktisadi terimlerle ele alınacak kadar basit bir durum değildir. Yoksulluğun kentsel alanda birçok toplumsal görünümü mevcut olmakla birlikte, kent yoksulluğu toplumsal sorunlara kaynaklık eden en önemli etkenlerden biridir.

Konuya Türkiye özelinde baktığımızda Türkiye’de kentleşme süreci, kırdan kente göç, neoliberalleşme süreçleri gibi durumların etrafında şekillenen kentsel yoksulluk olgusu Türkiye’nin kentlerinde en önemli sorunlardan biridir. Türkiye’de kentlerde artış gösteren yoksulluk ile birlikte kentler: İşsizlik, gelir dağılımı dengesizliğinin artması, toplumsal ve mekânsal kutuplaşmanın belirginleşmesi, kamusal hizmet alanının daraltılması gibi yoksulluğu besleyen süreçlerin etkisi altına girmiştir (Sipahi, 2006). Bu noktada yoksulluğun kısılcasına giren kentlerde yoksulluk olgusu kentin sosyal bünyesine sirayet ederek kentlerde yaşanan toplumsal sorunlara ve tüm toplumu ilgilendiren konulara kaynaklık eden en önemli konulardan biridir. Bu açıdan baktığımızda Türkiye’de kentsel yoksulluk kentlerdeki birçok toplumsal sorunun en önemli nedenlerinden biridir. Günümüzde Türkiye ekonomisinin kırılgan yapısı, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, işgücü piyasalarındaki dengesizlikler, ücretlerin düşüklüğü, yüksek enflasyon, sosyo-ekonomik krizler gibi durumlarla birlikte yoksulluk varlığını halen devam ettirmektedir. Dolayısıyla kentsel yoksulluk olgusu; kent ilişkilerini ve kentin sosyal bünyesini etkisi altına alan, toplumsal alanda birçok görünümü mevcut olan ve çözüm üretilmesi gereken bir alan olarak Türkiye’nin kentlerinde en önemli sorun alanlarından birini teşkil etmektedir. Bu nedenle konuya ilişkin çalışmalar oldukça önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde yoksulluk kavramı ve yoksulluğu arttıran makro ölçekli nedenler incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’deki yoksulluğun ve kentsel yoksulluğun boyutları ele alınmıştır. Türkiye’de yoksulluk olgusu incelenirken TÜİK tarafından yapılan yoksulluk araştırması verileri çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise kentsel yoksulluğun toplumsal görünümleri ve neden olduğu sosyal problemler daha yakından incelenmiştir.

2. YOKSULLUK KAVRAMI VE KAPSAMI

Yoksulluk olgusu geçmişten günümüze toplumların en önemli sorunlarından biri olmuştur. İnsanların tarih sahnesinde var oldukları günden bu yana çeşitli biçimlerde deneyimledikleri yoksulluk çok katmanlı sosyal bir olgudur. Gündelik yaşamın her formuna etki eden ve gittikçe derinleşen yoksulluk olgusu farklı disiplinler tarafından incelenmektedir. Bu açıdan baktığımızda birçok disiplin tarafından incelenen yoksulluk olgusu oldukça geniş bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk olgusu üzerine yapılan çalışmalarda yoksulluğa dair farklı tanımlar ve yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk olgusu farklı parametreler tarafından şekillendiği için tek bir tanım üzerinde uzlaşmak pek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla mutlak ve evrensel geçerliliği olan bir yoksulluk tanımlamasına rastlanmaz.

Yoksulluğun tanımlanması ve algılanış biçimi tarihin iktisadi ve sosyal unsurlarına göre farklılık göstermiştir. Geçmiş zamanlardaki yoksulluk halleri ile günümüz dünyasının yoksulluk hallerini karşılaştırdığımızda elbette ki büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılıklara rağmen değişmez şeyin bir “yokluk durumu” olduğu gözden kaçmamaktadır (Özbay, 2009). Konuyu daha yakından incelemek için belli başlı yoksulluk tanımlamalarına bakmakta fayda vardır.

Türk Dil Kurumu tarafından yapılan tanımlamaya göre yoksulluk: Yoksul olma durumu, yoksuzluk, sefillik, sefalet, fakirlik durumunu ifade etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) tanımlamasına göre ise yoksulluk, genel bir ifadeyle insanların ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak ifade edilmektedir. Şenses’e göre (2014) yoksulluk bir halkın, bir ailenin veya bireyin asgari olarak yaşamını sürdürebilmesi için beslenme, giyim, barınma ve eğitim gibi maddi kaynakların yoksunluğunun yanı sıra sosyo-kültürel bazı temel ihtiyaçlarını karşılayabilme durumundan yoksun olması durumuna karşılık gelmektedir. Genel olarak yoksulluk yeterli gelir ve kaynak sahibi olmama, insan yaşantısı için gerekli olan gıda, su, giyecek, barınma, güvenlik, sağlık hizmetlerinden yararlanmak gibi temel insani ihtiyaçlardan yoksun olma durumu olarak tanımlanabilir (Oktik, 2008).

Tüm bu birbirinden farklı yoksulluk tanımlamaları ele alındığında yoksulluk sosyal gerçekliğin içerisinde çok boyutlu bir olgu olduğu için yoksulluğu tek bir boyutta, yoksulları ise tek bir grupta toplayarak açıklamak mümkün değildir. Çünkü yoksulluğun nedenleri, anlamları ve sonuçları farklı sosyo-kültürel bağlamlara göre değişiklik göstermektedir (Karakas, 2010). Bu yönüyle yoksulluk çok boyutlu bir olgudur ve bu özelliklerine göre açıklanmaktadır. Birbirinden farklı yoksulluk kavramları düşünüldüğünde esasen durumun maddi kaynaklar faktörüne vurgu yapılmış olsa da yoksulluk olgusu toplumsal yaşamda birçok duruma karşılık gelen karmaşık ve

sosyolojik bir olgudur. Yoksulluk olgusuna sosyolojik açıdan yaklaştığımızda onun sınıf kavramı ve tabakalaşma sistemleri ile yakından ilgili olduğunu görmekteyiz. Günümüz toplumlarındaki tabakalaşma sistemlerine baktığımızda; tabakalaşma ilişkisinin servet, mülkiyet, maddi mallara ve kültürel ürünlere erişim gibi parametrelere göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Daha çok ekonomik temelli olan sınıf kavramı günümüz tabakalaşma sistemlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Genel itibariyle baktığımızda sınıflar maddi kaynakların paylaşılmasındaki eşitsizliklere, bireyler arasındaki ekonomik ayrımlara dayanmaktadır (Giddens, 2012). Bu noktada alt sınıflarda yoksulluk olgusuna fazlaca rastlanmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk toplumdaki eşitsizlik ve buna bağlı olarak toplumsal tabakalaşma ilişkileri içerisinde şekillenen çok boyutlu sosyolojik bir kavramdır.

Yoksulluk olgusu geçmişten günümüze kadar toplumsal yaşamın içerisinde var olmuş bir gerçeklik olsa da mevcut ekonomik sistemler ve dünyanın geçirmiş olduğu dönüşümler yoksulluğun biçimini, tezahürünü değiştirmiştir. Bu dönüşümlerin en önde gelenlerinden biri kapitalizm olgusudur. Şöyle ki dünyada kapitalizmin egemen olması ile birlikte yoksulluk olgusu farklı formlara bürünerek artış göstermiştir. Mevcut doğasında birçok eşitsizliği barındıran kapitalizm yoksulluğu besleyici özelliklere sahiptir. Yoksulluğun nedenlerine baktığımızda göze çarpan en önemli nedenlerden biri eşitsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer ifade ile bir toplumda sosyal sınıflar arası gelir dağılımı eşitsizliği ne kadar yüksek olursa yoksulluk oranları da o kadar yüksekte seyrederek. Konuyu bir örnekle açacak olursak: Toplumsal tabakalaşma kuramlarının önemli düşünürlerinden biri olan Karl Marx'a göre kapitalist toplumlardaki yoksulluk olgusu kapitalist ekonomiden ve üretim süreçlerinden doğan eşitsizlik ile oldukça yakından ilgilidir (Marx ve Engels, 2009). Eşitsizlik bireylerin değil toplumların özelliği ile ilgilidir. Toplumsal yapıda eşitsizliğin tüm alanlara sirayet ettiği bir alanda bireyler kendilerine verilen rolleri üstlenmek zorundadırlar (Turner, 1997). Bu bağlamda kapitalist toplumlardaki eşitsizlikler bireyleri git gide yoksullaştırmaktadır. Esas itibari ile yoksulluk kapitalist emek piyasası tarafından beslenmektedir (Marx ve Engels, 2009).

Yoksulluk olgusunu bu açıdan değerlendirdiğimizde kapitalizmin yoksulluğu dönüştürerek bir nevi biçim değiştirmesine neden olduğunu görürüz. Örneğin kapitalist sistem insan emeğini bir meta olarak görüp sömürde bulunarak toplumsal alanda bir tarafı muazzam zenginlikler ile kuşatırken, bir tarafı ise yoksulluğun içerisine sürüklemektedir. Bu bağlamda dünyanın gelişmiş, az gelişmiş, gelişmemiş ülkelerinin tamamında yoksulluk yapısal bir sorun olarak kendini göstermektedir (Saçlı, 2019).

Bir diğer yandan yoksulluk hacminin genişlemesinde küreselleşme olgusu etkilidir. Günümüz dünyasını incelediğimizde sözde büyük bir zenginliğe ve refaha rağmen büyük bir kitle halen açlık sınırının altına yaşamakta, yetersiz beslenme, sağlıklı suya erişememe, temel eğitim, sağlık, iş imkânlarından yararlanamama gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğun bu derece karmaşık bir sorun alanını temsil etmesinde küresel dinamiklerin etkisi göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Küreselleşme ile birlikte kapitalizmin ekonomik sistemleri tüm dünyaya dayatılmış bu da özellikle az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerdeki gelir dağılımı adaletsizliğini arttırmıştır. Yine küresel finans ağında meydana gelen krizler, darboğazlar ülkeleri etkileyerek yoksulluk olgusunun artışına neden olmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme olgusu sosyo-ekonomik arka planında birçok dezavantajı barındırmaktadır. Bu dezavantajlı durumlar ise yoksul kitleleri etkisi altına alarak onların yoksulluğunu daha da derinleştirmektedir. Bu çerçeveden baktığımızda küreselleşmenin yoksulluğun artmasına sebep olan birçok özelliği vardır (Aytaç, 2013).

Küreselleşme süreci sermayenin küreselleşmesine hizmet eden neoliberalizmin politikaları ile yakından ilişkilidir. Dünyada özellikle 1970'li yıllarla birlikte liberalizmin ileri hali olan neoliberal politikalar kendini göstermeye başlamıştır. Neoliberalizm en basit tanımı ile serbest piyasa düzeninin hâkim olması, devletin rolünün azaltılması, rekabetin ve girişimciliğin ön plana çıkması şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla bu politikalar ile birlikte dünyada ekonomik pazarın genişlemesi, malların ve hizmetlerin yaygın hale gelmesi, para akışının oldukça hızlanması üretimin esnek bir görünüm kazanması ve acımasız iş kültürlerinin doğması gibi unsurlar, bir taraftan zenginliği artırırken diğer taraftan da kitlesel anlamda yoksul kesimleri meydana getirmektedir. Bu noktada, bu durumun altında yatan en büyük neden ise kaynakların adil bir şekilde bölüşülmemesidir. Bu faktörler özellikle kentlerdeki yoksul kitlelerin artışına neden olmaktadır. Küresel sermaye ve neoliberal öğretiler zenginleri daha zengin hale getirmekte, alt tabakada yer alan yoksul ve dezavantajlı kesimleri ise daha yoksul bir duruma sürüklemektedir. Dolayısıyla günümüz dünyasında sözde zenginliğe rağmen yoksul kitlelerin oranı her geçen gün artmaktadır.

Yoksulluğa neden olan makro nedenler arasında: Ekonomik sistemler, küreselleşme, neoliberal öğretiler olduğu gibi bu konuda mikro nedenlerin de etkili olduğu da göze çarpmaktadır. Mikro düzeydeki faktörlerin başlıcalarına kısaca değinmek gerekirse, bunların başında toplumların kendilerine özgü toplumsal yapıları, milli gelirin adaletsiz dağılımı, ekonomik krizler, yüksek enflasyon oranları, eğitimsizlik, hanehalkı büyüklüğü, kırdan kente göç, yüksek oranda işsizlik, istihdam olanaklarının düşüklüğü, vb. gelmektedir. Bahsedilen bu faktörlerin küresel ölçekte de görülebileceğini önemle belirtmek gerekmektedir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012).

Görüldüğü üzere yoksulluğun oluşumuna etki eden birçok faktör, yoksulluğu karmaşık ve çok boyutlu bir sorun haline getirmektedir. Bu noktada yoksulluk tek başına maddi gelir eksikliğinden veya ekonomik nedenlerden kaynaklanan bir sorun değildir. Yoksulluğu çok boyutlu bir sorun haline getiren onun sosyal, ahlaki, çevresel, bölgesel, ulusal ve hatta küresel ölçekli bir sorun olmasıdır (Kalaycı, 2015).

3. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE KENT YOKSULLUĞU

Günümüzde yoksulluk olgusu az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada önemli bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Dolayısıyla yoksulluk olgusu tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorunun "gelişmekte olan ülke" statüsündeki Türkiye için ayrı bir önem arz ettiği aşikârdır. Zira bir ülkenin gelişmiş ülke statüsüne gelebilmesi, yoksulluk gibi gelişimini engelleyen toplumsal problemlerini çözmesiyle yakından bağlantılıdır (Aksan, 2009). Bu noktada gelişmekte olan ülkemizde en önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkan yoksulluk, birçok hane halkının içinde bulunduğu, tecrübe ettiği bir durum olmakla birlikte sosyal gerçekliğe nüfuz eden bir durumdur.

Türkiye'de yoksulluğun nedenlerini incelediğimizde bu unsurların başında: Gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik oranlarının yüksekliği, ekonomik buhranlar, yüksek enflasyon oranları, ücretlerin düşüklüğü, eğitimsizlik, uygulanan birtakım ekonomik politikalar gibi nedenler gelmektedir (Cerev, 2018). Bir diğer yandan ülkede belirli zamanlarda baş gösteren ekonomik krizler ülke ekonomisini olumsuz etkilemiş ve bu durum yoksulluk oranlarını artırıcı yönde olmuştur. Türkiye'deki yoksulluk olgusunu değerlendirdiğimizde görüyoruz ki Türkiye'deki yoksulluğun görünümü dönem dönem farklılıklar göstermekle birlikte özellikle 1980'li yıllarla birlikte geçmişten daha farklı bir hal almıştır. Şöyle ki Türkiye küresel ekonomi ile bütünleşme adına yapısal bir dönüşüm sürecine dahil olarak neoliberal politikaları benimsemiştir. Bu noktada serbest piyasa, özelleştirme gibi politikaların uygulanması arka planda yoksulluğun şiddetini artırıcı yönde olmuştur. Şöyle ki bu politikalar ile sosyo-ekonomik alanda köklü bir değişim gerçekleşirken 1990'lı yıllarda peş peşe yaşanan krizler sonrasında ekonomi küçülmüş, işsizlik ve yoksulluk artış göstermiştir. Mali krizler ve vergi sistemindeki adaletsizliklerin de etkisiyle kayıt dışı ekonominin yüksek oranlara ulaştığı bu dönem devletin siyasal ve politik olarak güç bir duruma düşmesini de beraberinde getirmiştir (Aksan, 2009). Dolayısıyla uygulanan politikaların ve ekonomik krizlerin de etkisiyle ülke ekonomisinde bozulmalar meydana gelmiş bu durum da yoksulluğu beslemiştir.

Türkiye'de özellikle son yirmi yılı değerlendirdiğimizde: 2000'li yılların başlarında yine birtakım ekonomik buhranlar görülmüş; ekonomi küçülmüş, işsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliği artış göstermiş, ülke ekonomisi olumsuz yönde etkilenmiştir (Yaşar ve Taşar, 2019). 2000'li yıllarda görülen ekonomik krizlerin ardından Türkiye'de ekonomik olarak büyüme politikalarıyla birlikte işsizliği ve yoksulluğu azaltmaya yönelik politikalar hayata geçirilmiştir. Bu politikalar ile birlikte geçmişe nazaran düzelmeler meydana gelse de ülke ekonomisinin kırılgan yapısı, gelir dağılımı adaletsizliği, yüksek enflasyon, işsizlik, finansal çıkmazlar, döviz kurlarındaki yükselişler gibi durumlar varlığını devam ettirdiği için yoksulluk olgusu bunların da etkisi ile halen varlığını devam ettiren yapısal sorunlardan biridir. Genel olarak düşünüldüğünde son yıllarda Türkiye'de yoksulluğun "mutlak yoksulluktan" ziyade "görelî yoksulluk" olarak varlığını devam ettirdiği göze çarpmaktadır.

Türkiye'de yoksulluğu ölçen çalışmalara gelecek olursak, bu çalışmaların tarihi oldukça yakın bir döneme dayanmaktadır. 2000'li yıllarla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu'nun "Gelir ve Yaşam Koşulları" adı altında yapılan çalışmaları ivme kazanmıştır. Bu noktada güncel yoksulluk verilerine bakmakta fayda vardır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun yoksulluk araştırmaları ile ilgili güncel verilerine baktığımızda 2020 yılında yapılan gelir ve yaşam koşulları araştırmasına göre görelî yoksulluk oranı:

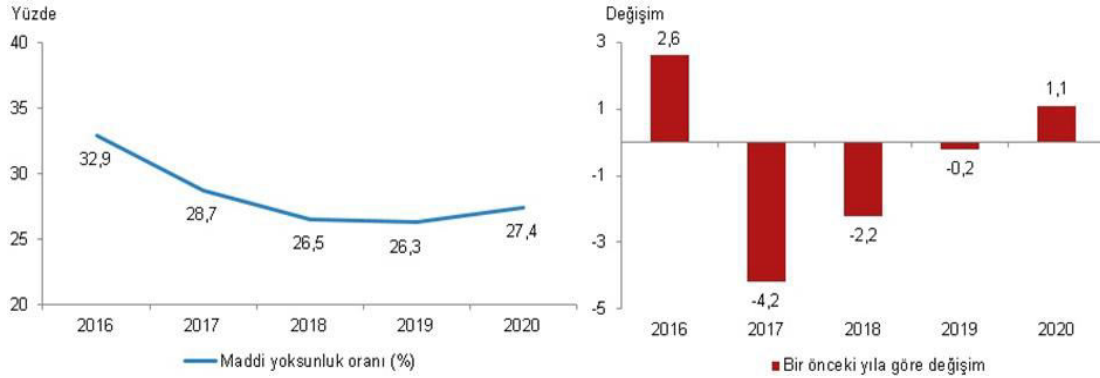
Toplumda genel düzey bakıldığı zaman bu genel düzeye göre belli bir sınırın altında gelire sahip olan bireyler görelî anlamda yoksul olarak kabul edilirler. TÜİK tarafından eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak belirlenmiş olan yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı 2020 yılında 0,6 puan artış göstererek %15,0 seviyesine gelmiştir. Yine TÜİK tarafından medyan gelirin %60'ı dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı ise son yılda 0,6 puan artarak %21,9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK).

Tablo 1. Türkiye'de Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksulluk Oranı (%), 2011-2020

Anket Yılı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gelir referans yılı	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Meydan gelirin %40'ine göre	10,1	10,0	9,1	8,7	8,7	8,4	7,4	7,9	8,3	8,9
Meydan gelirin %50'ine göre	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5	13,9	14,4	15,0
Meydan gelirin %60'ine göre	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1	21,2	21,3	21,9
Meydan gelirin %70'ine göre	30,0	30,2	29,5	29,4	29,5	28,7	28,1	28,5	28,5	29,0

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo-1’de yer alan verilere göre TÜİK tarafından eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %40’ı dikkate alınarak hesaplanan yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 0,6 oranda bir artış göstererek %8,9 olarak gerçekleşmiştir. Medyan gelirin %70’i dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre ise yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 0,5 oranında bir artış ile %29,0 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Şekil 1. Maddi Yoksulluk Oranı
Kaynak: www.tuik.gov.tr

TÜİK’e göre maddi yoksulluk finansal sıkıntıda olma durumunu ifade eder. TÜİK’e göre maddi yoksulluk çamaşır makinesi, renkli televizyon, telefon ve otomobil sahipliği ile maddi anlamda beklenmedik harcamalar yapabilme durumu, evden uzakta bir hafta boyunca tatil yapabilme, kira, konut kredisi ve faizli borçlarını ödeyebilme, iki güne bir et, tavuk, balık içeren yemekleri yiyebilme ve yaşadıkları evin ısınma ihtiyacını karşılayabilme durumu ile ilgili hanehalklarının algılarını göstermektedir. Belirlenmiş olan dokuz maddenin en az dördünü karşılayamayan bireylerin oranı olan ciddi maddi yoksulluk oranı 2019 yılında %26 iken 2020 yılında 1,1 puan artış göstererek %27,4 seviyesinde gerçekleşmiştir (TÜİK).

Bu veriler genel olarak Türkiye’de güncel yoksulluk oranlarını göstermesi açısından bize fikir vermektedir. Verilerden de görüldüğü üzere yoksulluk oranlarında bazı yıllar azalmalar bazı yıllar dalgalanmalar mevcuttur. Dolayısıyla yoksulluk çözüm üretilmesi gereken bir alan olarak Türkiye’de varlığını devam ettiren bir sorundur.

3.1. Türkiye’de Kentsel Yoksulluk

Belirli bir sosyo-ekonomik işleyişin ve yaşam tarzının var olduğu toplum yerleşmelerinden olan kentlerde görülen yoksulluk olgusu literatürde kentsel yoksulluk olarak adlandırılmaktadır. Kent alanlarında yaşanan yoksulluk bünyesinde, maddi yetersizliklerin yanı sıra; barınma problemi, hizmetlere erişememe, kentsel yaşamla bütünleşememe gibi birçok sorunu barındırmaktadır. Zira kentsel yoksulluk kent alanlarına özgü karmaşık bir yoksulluk biçimidir (Özel, 2015).

Kentsel yoksulluğun ortaya çıkış serüveni sanayileşme süreci ile paralellik göstermektedir. Sanayileşen ve kapitalistleşen toplumlar için yeni yaşam alanları kentler olmuş ve büyük kentler meydana gelmiştir. Bu kentler aynı zamanda yepyeni yoksulluk biçimlerinin ortaya çıktığı manzaraları yansıtır. Dolayısıyla sanayileşme ve kapitalistleşme süreçleri ile ortaya çıkan kentsel yoksulluk olgusu, görülen ekonomik sistemler ve küreselleşme olgusu ile birlikte toplumların kanayan yarası olarak kendini göstermiştir. Bu noktada günümüz Türkiye’inde görülen en önemli yoksulluk biçimlerinden biri “kentsel yoksulluktur”.

Kentsel yoksulluk olgusu ile kentleşme süreçleri arasındaki bağlantı göz ardı edilemeyecek kadar güçlüdür. Dolayısıyla Türkiye’de kentsel yoksulluk olgusunu incelediğimizde onun Türkiye’nin kentleşme süreci, kırdan kente göç, gecekondulaşma, işsizlik gibi süreçlerle oldukça yakından ilişkili olduğunu görürüz. Konuya bütünlüklü açıdan yaklaşabilmek için Türkiye’nin kentleşme sürecine daha yakından bakmakta fayda vardır.

Türkiye’de kentleşme süreci özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hız kazanmıştır. Ancak, Türkiye’de kentleşme süreci Batılı ülkelerin kentleşme süreçleri ile paralel bir düzlemde gerçekleşmemiştir. Şöyle ki Türkiye’de kentleşme hızı sanayileşme hızından daha düşük seyrettiği için gelişim tam olarak sağlanamamıştır (Kıray, 1998). Türk sosyolojisinin önemli isimlerinden olan Mübeccel Kıray’a göre bir ülkede ve o ülkenin kentlerinde meslek kuruluşları, sendikalar, çeşitli iş kolları ileri düzeyde örgütlenmiş ve iş birliğini geliştirmişse, o ülke gerçek anlamda sanayileşmiş ve kentleşmiştir. Fakat bir ülkede iş bölümü ve uzmanlaşma gelişmemişse, marjinal sektörler büyük ölçüde varlığını devam ettiriyorsa, o ülke veya şehir yeterince kentleşmemiştir. Türkiye açısından baktığımızda Türkiye’nin kentleşme sürecinde bazı sınırlı alanlar dışında uzmanlaşma ve örgütsel gelişmişlik düzeyi oldukça düşüktür (Kıray, 1998). Dolayısıyla Türkiye’nin kentleşme süreci kendi bünyesinde birçok sorunu barındırdığı için, sanayileşmenin ve gelişimin tam olarak sağlanamadığı örgütlü bir iş yapısı ve tabakalaşma sisteminin oluşamadığı kentler büyük yoksulluklara gebe kalmıştır.

Bir diğer yandan Türkiye’de özellikle 1950’li yıllarla birlikte; tarımda makineleşme, tarım topraklarının bölünmesi, köylülüğün çözülmesi gibi nedenlerle kırdan kente göç yaşanmıştır. Bu göç hareketinin yaşanmasında kentin olanakları, kentteki iş ve imkânların cazibesi gibi unsurlar çekici etken olmuştur. Böylelikle kırdan kente göçen nüfus örgütlü bir iş yaşantısının olmadığı kentlerde umdukları gibi bir işe girememişlerdir. Bu noktada kırdan göç yolu ile gelen insanlar daha çok üretime pek katkısı olmayan, küçük ölçekli, marjinal işlerde çalışmışlar veya işsizlik ile karşı karşıya kalmışlardır (Kıray, 1998). Bu gibi nedenlerle kırdan kente göç olgusu kent alanlarında yoksulluğu arttırmış ve bir nevi kıyın yoksulluğunu da kent alanlarına taşımıştır.

Türkiye’de 1980’li yıllara gelindiğinde uygulanan politikalar ile birlikte iş gücü piyasaları istikrarsızlaşmış, devletin tarımsal destekleri azalmış ve kırdan kente göç daha da artış göstermiştir. Göçe bakılarak istihdam olanaklarının kısıtlı kalması kentlerde yoksulluğu derinleştirmiştir. Bu yıllarda uygulanan politikalar toplumsal alanda yoksulluğu besleyici yönde olmuştur. Daha önceki zamanlarda düşük sanayileşme ve hızlı kentleşme faktörleri ile ele alınan kentsel yoksulluk; son dönemlerde neoliberal politikaların öncülüğünde gerçekleştirilen enformelleşme, esnek üretim ve esnek istihdam, güvencesiz ve kayıt dışı çalıştırma gibi politikaların yarattığı etkiyle açıklanmaktadır. Bu noktada Türkiye’de kentsel yoksulluk yeni bir görünüm kazanmış ve artmıştır (Gün, 2017). Dolayısıyla Türkiye’ye özgü kentleşme sorunlarının devam etmesi ile birlikte kentler işsizliğin, gelir dağılımındaki dengesizliğin ve barınma sorununun arttığı yerlere dönüşmüştür. Dolayısıyla yoksulluk kentsel alanlarda giderek büyüyen bir sorun yumağı haline gelmiştir. Bir diğer yandan küreselleşme ve neoliberalleşme süreçleri yalnızca kentin alt tabakalarını değil orta tabakaları da etkilemiştir. Aytaç’a göre (2013) bu süreçlerle birlikte orta tabakalar erimekte ve bu tabakalarda da işsizlik, enformel sektör, düşük ücret problemleri, yaşam standardında düşme gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Böylece yoksulluğun etki alanı da genişlemektedir.

Günümüz Türkiye’inde nüfusun büyük bir çoğunluğu kentler yaşamaktadır. Türkiye’de özellikle büyük kentlere baktığımızda bu kentler kozmopolit yapıları ile uluslararası göçmen akışları, gelir dağılımındaki dengesizlikler, hayat pahalılığı, işsizlik, güvenlik sorunları gibi pek çok olumsuz unsurla kuşatılmıştır ve bunlar yoksulluğu giderek artırmaktadır (Aytaç, 2016). Dolayısıyla günümüzde kentlerde derinleşerek devam eden yoksulluk olgusu kentin sosyal dokusuna sirayet ederek toplumsal alanda birçok görünüme sahiptir. Aynı zamanda kentsel yoksulluk Türkiye’nin kentlerdeki birçok sosyal sorunun kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. TÜRKİYE’DE KENTSEL YOKSULLUĞUN TOPLUMSAL BOYUTLARI VE NEDEN OLDUĞU SOSYAL PROBLEMLER

4.1. Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma dinamik bir kavram olarak çok boyutludur. En genel anlamı ile düşündüğümüzde sosyal dışlanma bireylerin toplumla tam olarak bütünleşememe durumunu anlatmaktadır. Toplumun gerisinde kalan, kenarda duran, toplumsal faaliyetlere katılamayan, kısacası toplumla bütünleşme noktasında birtakım problemler yaşayan bu grubun yaşadığı durum sosyal dışlanma olarak adlandırılmaktadır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012). Bu bağlamda sosyal dışlanma toplumu oluşturan kitlelerden bazılarının çeşitli nedenlerle toplumsal yaşama etkin olarak katılım sağlayamamalarını; eğitim, sağlık, barınma, istihdam, sosyal güvenlik gibi temel ihtiyaçlara ulaşacak imkânlardan yoksun oluşlarını ifade etmektedir. (Bıçkı, 2015). Sosyal dışlanmanın; ekonomik, politik, toplumsal, kültürel olmak üzere birçok şekli vardır. Dolayısıyla bireyler; toplumsal ilişkilerden, politik süreçlerden, ekonomik etkinliklerden, sosyo-kültürel unsurlardan bir şekilde dışlanabilirler.

Yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisine baktığımızda yoksulluğun her türlü sosyal dışlanma ile bağlantısı olduğunu görürüz. Bu noktada kentsel yoksulluğun toplumsal alanda en önemli görünümünden biri sosyal anlamda bir dışlanmaya neden olmasıdır. Yoksulluk ve yoksulluğun içinde barındırdığı birtakım karakteristik özellikler sosyal dışlanma sebebi olarak görülebilir. Türkiye açısından baktığımızda Türkiye’de kentsel alanlarda yoksul bireyler sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bu durum toplumsal yapıda önemli bir sorun alanını teşkil etmektedir. Genel olarak baktığımızda yoksul bireyler: Mal ve hizmet piyasalarından, tüketim toplumundan, işgücü piyasalarından, sosyal hayattan, politik alandan dışlanabilmektedirler. Sosyal dışlanma ile bireylerin emek piyasalarından dışlanması ve iş fırsatlarına erişimde sıkıntı yaşamaları yoksul bireyleri kent ortamında uzun süren kalıcı işsizlik durumuna sürüklemektedir. Bir diğer yandan kent ortamında tüketime ve sosyalleşme süreçlerine yeterince katılamayan bireyler kentleşme ve kente uyum sağlama konusunda sıkıntılar yaşamaktadırlar.

Kentsel yoksulluk özellikle kentin kenar bölgelerinde ve yoksul bölgelerinde yaşayan bireylerin kentle bütünleşmesinin önünde büyük bir engel teşkil ettiği için yoksul bireyler kendilerini öteki olarak görme, sosyal dışlanmaya maruz kalma gibi sorunların içinde bulurlar. Bunun ötesinde ise yoksul birey kendisini toplumsal yaşamın içinde yalnızlaşmış, değersiz, yabancılaşmış ve aidiyet duygusunu yitirmiş olarak görebilmektedir (Gün, 2017). Bu noktada yoksulluk sosyal olarak yoksunluğa da neden olmaktadır. Kent ortamında toplumsal yaşama aktif olarak katılabilme olanaklarının sınırlılığı, yoksul bireyleri toplumsal işlevlerinden alıkoymaktadır. Bu

durumda yoksul bireyler emek piyasasından, toplumsal ilişkilerden, kültürel ortamlardan dışlanmaktadır. Bu durum onların toplumsal pozisyonlarını, politik olarak etkinliklerini ve ilerleme olasılıklarını da ciddi ölçüde etkileyerek yoksulluklarını her geçen gün daha da kronikleştirmektedir.

Yoksulların kent ortamında sosyal dışlanmaya maruz kalmaları genel olarak onların iş piyasalarına girişlerini zorlaştırmakta bu durum maddi yetersizlikleri yeniden üreterek onların eğitim, sağlık, hukuk gibi alanlardan yeterince faydalanamamalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla bir sosyal dışlanma bir diğer sosyal dışlanmayı üretmektedir. Kente yeterince entegre olamayan yoksul bireyler hem kendilerini geri çekmeleri ile hem de kendileri dışında gelişen süreçlerin etkisi ile sosyal dışlanma ile yakından muhatap olmaktadır (Özbay, 2009). Dolayısıyla yoksulluğun çetrefilli halleri sosyal dışlanma unsuru ile daha da artmaktadır. Sistemin genelde yoksul kitleye ihtiyaç duymaması bu kitlenin de sistemle bütünleşme umudunun zayıflığı aynı toplumsal yapıda birbirinden uçurumlarla ayrılmış farklı dünyaların kurulması ile sonuçlanmaktadır. Bu durumu toplumsal bütünleşme sorunu olarak ele almak mümkündür (Aktaş, 2020). Bu açıdan değerlendirdiğimizde yoksul kitlelerin kent ortamında sosyal dışlanmaya maruz kalmaları toplumsal bütünleşmenin önündeki en büyük engellerden biridir.

Yoksulluğun toplumsal alanda kendini gösterme biçimlerinden biri yoksulluk kültürüdür. Bireylerin yoksulluk kültürünü içselleştirmeleri sosyal dışlanma süreçleri ile yakından ilgilidir. Bu açıdan baktığımızda Oscar Lewis'in ortaya koymuş olduğu bu kavrama göre; yaşam tarzı olarak ele alınan yoksulluk kültürü, yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılmasını, belirli yoksul kesimlerin benzer davranışlar göstermelerini ve bu davranışlar ile toplumdan ayrılmalarını dile getiren bir kavramdır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012). Yoksulluk kültürü yaklaşımı, yoksulluğun nesilden nesle aktarıldığını, bir korunma mekanizması ve yaşam biçimi olduğunu söyler. Lewis yoksulluk kültürünü karakterize eden birtakım özellikler sıralamıştır. Bunlardan bazılarını bakacak olursak: Düşük hayat beklentisi, eğitimsizlik, suça eğilim, işsizlik, sosyal kurumlardan yararlanmama gibi unsurlar olduğunu görürüz. Bu tür unsurlar sosyal anlamda toplumun dışında kalmayı ve kötü yaşam standartlarını ifade etmektedir (Bıçkı, 2013). Lewis'in yoksulluk kültürü kavramsallaştırması tüm yoksullar için geçerli değildir. Zira yoksul bir halde olmak yoksulluk kültürü olarak kavramsallaştırılan durumu oluşturan en büyük unsur olsa da bu tüm yoksullar için geçerli olmayabilir (Bıçkı, 2013). Bu kavram yoksulluğu, belirli bir yaşam tarzı olması ve süreklilik arz etmesi gibi özellikleri ile ele almasının yanında; dışlanmayı ve kendi haline bırakılmışlığı da yansıtmaktadır. Türkiye'de yapılan alan araştırmalarında da saptandığı üzere Lewis'in yoksulluk kültürü yaklaşımı tüm yoksullar için geçerli olmasa da kent ortamında çoğu birey yoksulluk kültürünün umutsuzluk, düşük gelecek beklentisi, eğitimsizlik, yoksulluğu içselleştirme gibi karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

4.2. Mekânsal Ayrışma ve Konut Problemleri

Kentsel yoksulluk olgusunun toplumsal alandaki en önemli görünüşlerinden biri konutlara erişimde yaşanan güçlükler ve mekânsal anlamda ayrışma problemidir. Yoksul bireyler barınma ihtiyaçlarını karşılayacak konutları bulmakta birtakım zorluklar çekmektedirler. Konuya Türkiye özelinde baktığımızda özellikle kırdan kente göç yolu ile gelmiş bireyler konut hususunda birçok zorluk yaşamışlardır. Bu durum daha ucuz yollarla karşılanabilecek konutların ortaya çıkmasına ve buna paralel olarak bu konutların yer aldığı bölgelerin doğmasına zemin hazırlamıştır.

Göçün kentsel yoksulluğu tetikleyici bir yönde olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda geçmiş yıllarda göç ile gelmiş birey bir tampon kurum olarak hemşeri ağlarıyla bulunduğu mekânlara yerleşmiştir. Bu noktada özellikle İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde bu şehirlerin sosyo-mekânsal gerçekliği olan gecekondu meydana gelmiştir. Bu noktada kent içinde yerleşme ve konut sorununu çözümlene olanağı bulamayan insanlar, bu gereksinimlerini yasal koşulların dışında gidermek amacıyla; kentleşme olgusunun önemli bir boyutunu, yani marjinal kesimi ve bu kesimin fizik mekandaki görünümü olan ve adına "gecekondu" denilen konutları, mahalleleri, bölgeleri meydana getirmişlerdir. Sonuç olarak ortaya çıkan gecekondu topluluğu, kent toplum yapısı içinde sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan ayrı bir yapı ve görünüm kazanmıştır (Çakır, 2011). Bu noktada geçmişten beri kentlerde var olan gecekondu alanları ve kentte bulunan kent içi yoksul bölgeler kentsel yoksulluğun beslediği ve kendini yeniden ürettiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel ortamda yoksul kitlelerin mekânsal olarak ayrılmış olmasını "mekânsal yarıma" kavramı ile ifade etmek mümkündür. Bıçkı 'ya göre (2011) mekânsal yarıma kavramı literatürde daha çok kentsel toplumun bazı dezavantajlı kitlelerinin kentin diğer kesiminden ayrılmalarını, mekânsal anlamda kendilerine benzer insanlarla bir araya gelmelerini, kendi kitleleri dışındakilere kapalı bir davranış biçimi geliştirmelerini anlatmaktadır. Türkiye'de kentsel alanda gecekondu bölgeleri, kent içi yoksullaşmış alanlar, sosyal konut mahalleri vb. bölgeler mekânsal olarak ayrışmayı gözler önüne sermektedir. Yoksulluğun şiddetli olarak deneyimlendiği bu bölgelerde yoksul kesimler kente ve kentin kültürüne uyum sağlayamamış, kente yabancı kalarak kendi kapalı topluluklarında yaşamlarına devam etmek zorunda kalmışlardır.

Türkiye’ de bu tarz yapıların varlığına ilaveten özellikle 90’lardan sonra kriz ve yeniden yapılanma süreçlerinin ivme yarattığı yeni yoksulluk ve yoksullaşma durumları ise kentsel alanda mekânsal ayrışmaları daha da derinleştirmiştir (Aytaç, 2013). Yoksulluğun en önemli göstergelerinden biri olan sosyo-mekânsal ayrışmalar Türkiye’de yoksulların yaşadığı mekânların genelde varoş kelimesi ile ifade edilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu noktada varoş olarak adlandırılan yoksul mahaller kentin merkezi yapısına dahil etmediği; gri ve teknsiz tarafını yansıtmaktadır.

Kentsel alanda mekânsal olarak ayrışma konusunu incelediğimizde bu durumun birçok toplumsal soruna kaynaklık ettiğini görmekteyiz. Bu durumun kentin fiziksel ve sosyal bünyesine ve yoksul bireylere birçok olumsuz etkisi vardır. Örneğin bu mahallerde yaşayan insanlar mekânsal anlamda ayrıştıkları için hem kamusal hem de özel sektör kaynaklarından daha az yararlanırlar. Bir diğer yandan bu insanlar kentle bütünleşme hususunda zorluk yaşarlar. Dolayısıyla kentte yaşayan fakat kentin sosyal bünyesine ait olamayan kitleler kentin toplumsal yapısında bir aykırılık arz ederler. Bu durumlar kentsel ortamda yoksulluğu yeniden üretmektedir. Bir diğer yandan mekânsal olarak ayrılmış olan kentlerin genel görünümü çelişkili bir yapıdadır. Şöyle ki bir tarafta, yoksul, evsiz, işsiz, gecekondulu, güvensizlik ve riskle dolu kentin karanlık yüzü olan bir mahalle çeperi diğer yandan ise bu bölgenin çok da uzağında olmayan hatta zaman zaman dibinde bile olabilen ışıklı, gösterişli, lüks binalarla ve gökdelenlerle donatılmış kentin ışıklı yüzü bulunmaktadır. Bu çelişkili unsurlar iktisadi ve sosyal eşitsizliklerin mekânsal olarak göstergesidir (Aytaç, 2013).

Aynı zamanda mekânsal ayrışma bir “mekânsal damgalama” problemidir. Toplumsal düzlemde yoksul mahaller ötekileştirici, damgalayıcı bakışlara ve söylemlere maruz kalmaktadırlar. Mekânsal damgalama ile yoksul mahallerde oturan insanların sorunları daha da kronik bir hal almakta bu durum imkân ve fırsatların azalmasına, yoksul bireylerin eşit muamele görmemelerine neden olmaktadır (Aytaç, 2013).

Bugün yoksul insanların kentlerdeki konutsal yerleşimlerini incelediğimizde artık Türkiye’de gecekonduların ve kent içi çöküntü bölgelerinin dönüşüm sorununun hâkim olduğunu görmekteyiz. Özellikle son yirmi yıla baktığımızda kentsel dönüşüm projeleri bazı yerlerde amacına uygun işleyip olumlu sonuçlar doğursa da genel olarak bu dönüşüm projelerinin amacına uygun işlemediğinde kentler toplumsal yaşam alanı olmanın ötesinde sermayedarların çıkar ve rant elde ettiği yerlere dönüşmektedir (Aytaç, 2013). Bu açıdan düşündüğümüzde kentsel dönüşüm projeleri ile genelde yerinden edilen yoksul kitleler daha düşük statülü mahallelerde, daha düşük standartlı apartmanlarda yaşamlarına devam etmektedirler. Dolayısıyla kentin bir bölgesinde kentsel dönüşüm projeleri ile yok olmuş gibi görünen yoksulluk olgusu kentin başka bir bölgesinde daha düşük statülü semtlerde ve buradaki apartmanlarda büyük ölçüde varlığına devam etmektedir.

4.3. Yoksulluk ve Kentle Bütünleşme İlişkisi

Yaşam alanları ve yerleşim birimleri birtakım özellikleri göz önüne alınarak belirli sınıflamalara tabi tutulmaktadır. Bu sınıflamalardan biri ise kenttir. Kentler meslekler ve üretim bakımından çeşitlenmiş sanayi üretiminin, hizmet sektörünün gelişim gösterdiği; tüketimin arttığı, toplumsal ve kültürel bir öze sahip olan yaşam birimleridir (Alver, 2012). Karmaşık ve çok boyutlu yaşam dünyası ile kentsel alanlar süregelen bir hayatı içinde barındırmaktadır. İnsanların ve mekânların bütün halleri kent sahnesinde yer almaktadır. Bu sahnede ise birbirinden farklı, birbiri ile ilgili pek çok sorun yer almaktadır. Bu sorunlardan biri ise kitlelerin kentte yaşaması ancak kentli kimliğine sahip olamamasıdır. Konuyu Türkiye’nin kentleri açısından değerlendirdiğimizde günümüzde nüfusun büyük bir çoğunluğu kentlerde yaşamaktadırlar. Ancak bu insanlar yeterince kentlileşebilmiş değillerdir. Dolayısıyla Türkiye’de kent ve kentli nüfusun artmasına rağmen kentlileşememe sorunsalı kentin toplumsal yapısında var olan problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentlileşme kavramı esasen bireylerin kentin ekonomik, sosyal, kültürel, politik süreçlerine uyum sağlamalarını, kentli birey olarak davranmalarını, kentle bütünleşmelerini ifade eder. Kentlileşme modern bir iş ve yaşam biçimine de karşılık gelir. Ancak kente sosyal anlamda değil de yalnızca fiziken dahil olan bireylerin kentli kimliğini içselleştirmeleri pek de kolay değildir. Bu açıdan baktığımızda Türkiye’de insanların kentlerde yaşayıp ama kentlileşememesinin en önemli nedenlerinden biri yoksulluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde yoksul bireyler kent ortamında daha çok küçük çaplı, istikrarsız, marjinal, modern kent yapısına uymayan işlerde çalışmaktadırlar ve yahut işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Hal böyle iken ekonomik yetersizlikler içerisinde kıvranan kitlelerin kentli kimliğini benimsemesi hayli zorlaşmaktadır. Modern iş ve tabakalaşma sistemi içerisinde yer alamayan alt gelir grubu yoksullar için kentlileşme fenomeni uzak bir fenomendir. Şöyle ki yoksul bireyler modern kent ortamının sunduğu, sosyal aktiviteler, sinema, tiyatro gibi imkânlardan pek fazla yararlanamazlar. Maddi kaygılarının peşine düşmüş olan kitlenin bu imkânlardan yeterince yararlanması pek olası değildir. Yine kentsel alanda toplumsal yaşama aktif olarak katılabilme olanaklarının sınırlılığı yoksul kitlelerin kentlileşmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Bir diğer yandan daha

önce de belirtildiği gibi mekânsal olarak ayrışan ve sosyal dışlanmaya maruz kalan kent yoksulları daha çok iç kapalı halde yaşamaktadırlar. Kentin içinde kentten farklı bir yapı arz ederek öteki mekân olan bölgelerde yaşayan yoksul kitleler için bu durum kentlileşmenin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir (Aytaç, 2016). Yaşanan uyum sorunu kentlilik bilincinin gelişimine olumsuz yönde etki etmektedir (Zengin, 2018). Emek piyasalarından, toplumsal ilişkilerden, kültürel ve sosyal aktivitelerden, politik süreçlerden uzak kalan yoksul kesim kentlilik bilincine sahip olamamakta ve dolayısıyla bu durum kentin sosyal bünyesinde farklı bir yapı arz etmektedir. Sonuç itibarıyla istihdam sıkıntıları, olanakların kısıtlılığı, konut yapısı, kopuk sosyal ilişkiler, kentin beklediği eğitim düzeyinin olmaması gibi nedenlerle birlikte yoksul bireyler kentlilik bilincine erişememektedirler. Dolayısıyla toplumsal boyutu ile yoksulluk kentlileşmenin önündeki engellerden biridir.

4.4. Yoksulluk ve Suç Fenomeni

Yoksulluk ve suç olguları toplumların başa çıkmaya çalıştığı en önemli sosyal problemler arasındadır. Bu noktada yoksulluk ve suç olgusunun bağlantısını incelemek için suç kavramının anlamına bakmakta fayda vardır. En genel ifade ile yasaların cezai yaptırımlara bağladığı ve hukuka aykırı eylem olarak nitelendirdiği davranışlar suç olarak tanımlanmaktadır (Burkay, 2009).

Türkiye’de ekonomik ve sosyal anlamda toplumu etkileyen suç davranışı en önemli toplumsal sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Suç tıpkı yoksulluk gibi farklı nedenlerle bağlantılı ve ciddi sonuçları olan bir konudur. Örneğin yoksulluğun sosyal, ekonomik, kültürel nedenleri vardır ve suç hususu da bu tür nedenlerle yakından bağlantılıdır. Yine yoksulluk sonucunda; dışlanma, boşanma, yabancılaşıma gibi sorunlar ortaya çıkarken suç davranışı sonrasında da bu tür durumların meydana geldiği görülmektedir. Dolayısıyla bu iki olgu birbiri ile oldukça yakından ilişkilidir. Yoksulluğun varlığı suçun ortaya çıkışı için temel ölçüt olmasa da suç davranışının altında yatan en önemli nedenlerden biri yoksulluktur (Açıkgöz, 2015). Zira yoksul olmak suç işlemek için tek neden olarak sayılamaz ancak suça yönelimde yoksulluk oldukça önemli bir etkidir.

Konuya sosyolojik teori ışığında yaklaşırsa: Örneğin sosyal düzensizlik kuramı kuramcılarının göre sosyal çözülme en fazla kent yapısında ortaya çıkmaktadır. Bu sosyal çözülmenin ortaya çıktığı kent alanları suçun da kendini en fazla gösterdiği alanlardır. Bu noktada kuramcılara göre sosyal çözülme ve suçun en önemli nedenlerinden biri yoksulluktur (Kızmaz, 2005). Yine sosyolojik suç teorilerinden olan alt kültür teorisine ve teorisinin en önemli temsilci Cohen’e göre suçlu davranış alt kültürün kolektif gerçekliğinde temellenir (Açıkgöz, 2015). Cohen’e göre alt sınıfın, orta sınıfın sahip olduğu değerlere yasal yollarla ulaşamaması bu sınıfı suça iten en önemli nedenlerden biridir (Kızmaz, 2005).

Tüm bunlardan hareketle baktığımızda yoksulluk olgusunun suç ile olan ilişkisi suçla ilgili olan kuramlarda merkezi önemdedir. Pek çok kuramda yoksulluk suça yönelimde etkili bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Geçmişten bugüne kadar hem dünyada hem de Türkiye’de kentsel alanlarda yoksul kitlelerin yaşadığı gecekondular, kent içi yoksul alanlar ve en genel ifade ile yoksul mahaller suçun ve suçlunun bulunduğu alanlar olarak resmedilmiştir (Açıkgöz, 2015). Özellikle ekonomik nedenlerden ve işsizlikten ötürü suça yönelen bireyler yoksul kesimlerdenidir. Bu noktada genellemeye tabi tutulmaksızın; bazı yoksullar karşı karşıya kaldıkları olumsuzluklar ve sosyal dışlanma sonrası öfkeli bir ruh haline bürünebilmektedir. Bu öfkeli ve umutsuz ruh hali bireyleri suça sürükleyebilir. Aynı zamanda yoksullar kent ortamında genellikle sosyal dışlanmaya maruz kalıp kendilerini toplumun dışında hissettikleri için kurallara uyma veya uymama noktasında diğerlerinden daha rahat veya serbest davranabilmektedirler ve bu durum da bir suç veya sapma davranışına yol açabilir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012). Kentsel alanda yoksulluğun ve kötü ekonomik koşulların bireylerde sosyal bağlılık duygusunu ve normlara bağlılığı zayıflatması da bireylerin suç davranışına yaklaşmasına neden olmaktadır.

4.5. Yoksulluk Kısacasında Çocuklar: Çocuk İşçiliği

Kentsel yoksulluğun toplumsal alanlarda yarattığı sorunlardan bir diğeri “çocuk işçiliği” sorunudur. Kentsel yoksulluk çocukların erken yaşta çalışma yaşamına katılmasını tetikleyici bir durumdur. Kent ile yoksulların kurduğu bağ, kentin olanaklarından yararlanmaktan uzak bir şekilde, yoksulluğun yeniden üretiminde önemli bir faktör olan erken yaşta çalışmaya başlamak, yani çocuk işgücünü ortaya çıkaran bir niteliktedir. Bu bağlamda yoksulların çocukları çalışma hayatı ile küçük yaşlarda yüzleşmektedir (Açıkalın, 2007). Dolayısıyla hane içerisinde maddi gelir yoksunluğunun şiddetli bir şekilde yaşanması beraberinde çocuğun istihdama katılımını getirmektedir. Bu noktada çocuğun yaşadığı ve yoksulluk ile yakından ilişkili olan en önemli sorunlardan biri çocuk işçiliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Kahraman, 2015).

Kentsel alanlarda sıkça göze çarpan çocuk işçiliği sorunu kentsel yoksulluğun körüklediği bir durumdur. Bugün Türkiye’de, kent alanlarında yoksul bireylerin çocukları erken yaşta daha çok enformel sektörlerde ya da sokaklarda çalışmaya başlamaktadır. Yoksulluk üzerinde yapılan birçok araştırmaya göre çalışan çocuklar

çoğunlukla yoksul ailelerin çocuklarıdır. Çocukların işgücü piyasalarına girişlerinde aile bireylerinin işsiz olması veya düşük ücretle çalışması ya da en genel anlamda yoksul olmaları etkilidir (Gün, 2017). Çalışma yaşamının içerisine dahil olan çocukların eğitim hayatları sektöre uğramakta, uzun ve kötü çalışma şartları ile çocukların emekleri sömürülmekte; çalışan çocuklar sosyal güvenlik haklarından mahrum kalmakta ve sağlıksız yahut güvensiz ortamlarda her türlü kötü tutuma boyun eğerek birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. (Akıllı ve Dirikoç, 2017). Bu durum toplumsal olarak bir sorun olmasının yanında çocuk emeğinin sömürüsüne ve çalışarak eğitim hayatının dışında kalan çocukların eğitim yolu ile ilerleme şanslarını ellerinden alarak toplumsal alanda yoksulluğun yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

4.6. Yoksulluk ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Kentsel yoksulluğun toplumsal alandaki izdüşümlerinden biri toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Toplumsal cinsiyet açısından eşitsizlik hemen hemen her toplumda görülmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliği özellikle ataerkil yapıdaki toplumlarda kendini daha fazla hissettirmektedir. Türkiye toplumunu değerlendirdiğimizde Türk toplum yapısının daha çok ataerkil yapıda olduğunu görürüz. Bu noktada toplumsal cinsiyet hususundaki eşitsizliklere Türk toplum yapısında da sıkça rastlanılmaktadır.

Konuya yoksulluk açısından baktığımızda yoksulluğun kent alanlarında toplumsal cinsiyet eşitsizlerini ürettiğini ve bu eşitsizliklerden en fazla etkilenen kesimin ise kadınlar olduğunu görürüz. Günümüz dünyasında kadınlar küresel kapitalist sermayenin işlediği kentlerde eşitsizliğin modern şekliyle karşı karşıya gelmektedirler. Kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin meydana getirdiği sorunlarla kuşatılmakta, kendi hanelerinde ve toplumsal çevrelerde erkeklerden daha dezavantajlı bir konumda yer almaktadırlar (Açıkgöz, 2010). Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin daha yoğun olarak görüldüğü kentlerde yoksulluk olgusunun birçok açıdan kadınlar üzerindeki etkileri oldukça fazladır (Açıkgöz, 2010).

Toplumsal cinsiyet rolleri ataerkil sistem düzleminde kurulduğunda kadın hane içinde genelde ev işleri, çocuk ve yaşlı bakma, bakıma muhtaç bireye bakma gibi işleri yerine getirmekle yükümlü olarak görülür. Hane içinde erkek ise genelde çalışmakla yükümlü olarak değerlendirilir. Bu noktada çalışan erkeğin dönüşünde ona dinlenme ve konfor olanakları sunmak da kadına aittir. Dolayısıyla ev içi ücretsiz emek olarak sayabileceğimiz ev işleri ve bakım işleri kadınlara düştüğünde bu durum onların yalnızca zamanını almakla kalmaz aynı zamanda yoksulluklarını daha da kronik hale getirir (Tire, 2012).

Bu durumları yapılan bir araştırma ile destekleyecek olursak 2020 yılında Denizli kentinde yapılan bir alan araştırmasının verilerine göre; yoksulluk sınırında yaşayan ve temel yaşam haklarına ulaşamayan kadınların, özellikle kız çocuklarının kurtuluşunu “evlilik ve evlilik için gerekli olduğunu düşündükleri ev kadınlığı rollerini yerine getirebilecek yeterliliğe sahip olma” olarak gördükleri bir anlayış hâkimdir. Eğitim ve meslek yaşamını tam anlamıyla tamamlayamayan kız çocuklarının evlendikten sonra aile içinde yaşadıkları sorunlar, dezavantajlar yoksulluğun farklı görünüşleri ile toplumun karşısına çözülmesi gereken bir sorun olarak çıkarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üretir (Aktaş, 2020)

Konuya çalışan kadınlar açısından yaklaştığımızda ise yoksulluğun kadınlar üzerindeki en büyük etkilerinden biri onları karın tokluğuna da olsa belli bir işte çalışmaya itmesidir. Bu işlerde de elbette toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kendini hissettirmektedir. Kadın erkek ayrımcılığına dayanan eşitsizler istihdam alanlarında da sıkça görülmektedir (Açıkgöz, 2010). Bu açıdan baktığımızda iş piyasalarında erkeklere göre daha dezavantajlı olan kadınlar daha çok küçük ölçekli az gelir sağlayan, günlük, geçici, sosyal güvenceden yoksun kayıt dışı işlerde çalışmaktadırlar. Böyle işlerde çalışıyor olmak yoksul kadınların maddi anlamda ilerlemelerinin önünde engel teşkil ederek onların yoksulluğunu artırmaktadır. Bu bağlamda ataerkil tahakkümler altında üretilen toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kadın yoksulluğunu kentin toplumsal yapısında görünür kılarak derinleştirmektedir.

5. SONUÇ

Yoksulluk olgusu sosyal, kültürel, ekonomik, politik süreçler ile bağlantılı karmaşık bir sorun alanına karşılık gelmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan yoksulluk olgusu zamanla kapitalist küreselleşmenin etkisiyle daha da yaygın bir hal almıştır. Dolayısıyla dünya genelinde ve Türkiye özelinde yapılan bütün yoksullukla mücadele çabalarına rağmen, yoksulluk halen dünyada ve Türkiye’de önemli bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Kapitalizmin ve küreselleşmenin de etkisiyle kentler kitleleri çeken, toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren ve yeniden üreten mekanlar olarak karşımıza çıkarlar. Bu noktada küreselleşmenin ve neoliberal politikaların kentlerde eşitsizlikler yarattığı ve bunun en fazla yoksul kesimin büyümesine neden olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla günümüz toplumlarında kentsel yoksulluk önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Gün, 2017).

Yoksulluk olgusu gelişmekte olan ülkelerin gelişiminin önündeki en büyük engellerden birini teşkil etmektedir. Bu noktada gelişmekte olan ülke statüsündeki Türkiye’de yoksulluk konusu oldukça önem arz etmektedir. Türkiye’de

kentleşme ve göç olgusuna paralel olarak gelişim gösteren kent yoksulluğu sosyo-ekonomik nedenlerle birlikte süreklilik kazanmakta ve derinleşmektedir. Günümüz Türkiye’inde halen bir sorun olan kentsel yoksulluk bugün kent alanlarında sancılı süreçleri ve çeşitli yoksulluk hallerini ortaya çıkararak farklı bir sosyo-ekonomik desen yaratmaktadır. Yoksul kitlelerin zayıflığını, sessizliğini, dışlanmışlığını imgeleyen kent yoksulluğu, işsizlik, kayıt dışı istihdam, sürekli artan hayat pahalılığı, düzenli gelir yokluğu, eğitim ve sağlık imkânlarından mahrumiyet, kente uyum problemleri, mekânsal yarıma süreçleri, psikolojik sorunların artması vs. ile kendini yeniden üreterek toplumsal bir sorun haline gelmektedir (Aktaş, 2020). Bu noktada kentsel yoksulluğun toplumsal düzlemde birçok görünümü ve kaynaklık ettiği birçok sosyal sorun vardır.

Yoksullar kent ortamında sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal anlamda baktığımızda yoksullar kent ortamında öteki durumuna düşmektedir. Bu durum toplumsal yapıda sınıf ayrımlarını derinleştirmekte ve ayrışmaya sebebiyet vermektedir. Aynı zamanda sosyal dışlanma sonucunda birey emek piyasasından, siyasal süreçlerden, toplumsal ilişki ağlarından ve kültürel ortamlardan uzaklaşmış olur. Bu durum onların toplumsal pozisyonlarını, ilerleme olasılıklarını ciddi ölçüde etkilemektedir. Yoksulların kent alanlarında mekânsal bakımdan ayrılmış oldukları toplumsal düzlemde hemen hissedilir. Bu noktada kentsel yoksullukla karşı karşıya kalan bireyler kentin belli bölgelerinde toplanmıştır. Buralar, hayattan kopukluğu hem fiziki hem de sosyal olarak yansıtır.

Türkiye’de kent ve kentli nüfusun artmasına rağmen kentlileşememe sorunu hâkimdir. İnsanlar çoğunlukla kentlerde yaşarken “kentli kimliğini” içselleştirememektedirler. Bu noktada yoksulluk bu durumun ana sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksul bireyler kent ortamında daha çok; istikrarsız, enformel, küçük çaplı, seyyar, marjinal, modern kent yapısına uymayan üretime ve kalkınmaya çok fazla faydası bulunmayan işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu noktada yoksullar kentle sosyal ve kültürel bir etkileşime girme imkânı bulamamakta ve buna bağlı olarak kent kimliği geliştirememektedirler. Bundan dolayıdır ki, günümüz kentlerinde, söz konusu ayrışma süreçleriyle farklı mekânlar, farklı kimlik ve kültürel özellikler vücut bulmakta, birbiriyle çelişen yaşam tarzları ortaya çıkmaktadır (Aytaç, 2016).

Suç ile yoksulluk arasında kesin bir bağlantı olmasa da işsizlik veya ekonomik sebepler, dışlanmanın yaratmış olduğu öfke, bireylerde sosyal bağlılık duygusunu ve normlara bağlılığı zayıflaması gibi durumlar yoksul bireyleri suça ve sapkın davranışa yöneltebilir. Bu durum kentte ve toplumsal yapıda suç davranışlarının artış göstermesine neden olmaktadır. Bir diğer yandan yoksulların çocukları işgücü piyasaları ile erken yaşta tanışmaktadır. Bu durum onların eğitim hayatlarının yarıda kalmasına, emeğin sömürüsüne ve genel itibarıyla çocuk işçiliğine neden olmaktadır. Kent toplumlarında hemen her alanda belirgin olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği yoksulluğu beslemekte ve bundan en çok etkilenen kesim ise kadınlar olmaktadır. Bu noktada toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri farklı dinamikleri ile yoksulluğu yeniden üreten bir özelliğe sahiptir.

Tüm bunlar ışığında diyebiliriz ki nedenleri ve biçimi ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber, Türkiye’de kentsel yoksulluk sosyal dışlanma, mekânsal kutuplaşma, suç, marjinalleşme, çocuk işçiliği, ayrışma gibi birçok olumsuzluğa ve toplumsal soruna yol açmaktadır. Dolayısıyla yoksul bireyler kent ile bütünleşememe, kentin sunduğu fırsatlardan eşit oranda yararlanamama, yoksulluğun yeniden üretilmesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sonuç itibarıyla Türkiye’de kentsel yoksulluk toplumsal boyutuyla kent ilişkilerini ve kentin sosyal dokusunu etkileyen, toplumsal alanda birçok görünümü mevcut olan ve çözüm üretilmesi gereken bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, N. (2007). “Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri İstanbul ve Gaziantep Örnekleri”, *Sosyo-ekonomi Dergisi*, 6(6):44-62.
- Açıkgöz, R. (2010). “Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme”, *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2): 45-60.
- Açıkgöz, R. (2015). “Yoksulluk ve Suç: Doğrusal Olmayan Bir İlişki”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1):251-265.
- Açıkgöz, R. ve Yusufoglu, Ö. (2012). “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1):76-117.
- Akıll, H. ve Dirikoç, A. (2017). “Türkiye’de Kent Yoksulluğu ve Çocuk: Nevşehir Örneği”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26):197-224.
- Aksan, G. (2009). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, *Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya*.

- Aktaş G. (2016). “Kentsel Yoksulluk ve Gençlerin Yoksulluğu Deneyimleme Biçimleri Üzerine Bir Alan Çalışması: Denizli Örneği”, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1): 1-18.
- Alver, K. (2012). “Kent İmgesi”. (Ed. Köksal Alver), Kent Sosyolojisi, ss.9-31, Hece Yayınları, Ankara.
- Aytaç, Ö. (2013). “Yoksulluk, Kentsel Sınıfsal ve Sosyal Dışlanma: Modern Kentlerde Sınıfsal/Mekânsal Yarılma ve Suçlaştırılma Mekanizmaları”. (Ed. Ömer Aytaç ve Süleyman İlhan), Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek, ss.65-124, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Aytaç, Ö. (2016). “Kent, Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli”, Mukaddime Dergisi, 7(1): 135-155.
- Bıçkı, D. (2013). “Kentsel Yoksulluğun Kültüralist Okumaları”. (Ed. Ömer Aytaç ve Süleyman İlhan), Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek, ss.143-166, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Bıçkı, D. (2015). Kentte Yoksulluk Ayrışma ve Yaşam Kalitesi, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Burkay, S. (2009). “Sosyal Problem Görünümüyle Sapma ve Suç”. (Ed. Nurşen Adak), Sosyal Problemler Sosyolojisi, ss.287-326, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Cerev, G. (2018). “Türkiye’de Yoksulluğun Boyutu”. (Ed. Gökçe Cerev ve Bora Yenihan), Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla, ss. 223-239, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Çakır, S. (2011). “Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011(23):209-222.
- Giddens, A. (2012). Sosyoloji (Çev. Eren Rızvanoğlu). Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Gün, S. (2017). Çocuk, İşçi, Yoksul, Göçmen, Notabene Yayınevi, İstanbul.
- Kahraman, F. (2015). “Türkiye’de İçgöç ve Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Örneği”, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kalaycı, S. (2015). “Yoksulluk Kültürü ve Sosyal Dayanışma Geleneği Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Karakaş, M. (2010). “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2): 1-16.
- Kıray, M. B. (1998). Kentleşme Yazıları, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kızmaz, Z. (2005). “Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 29(2): 149-174.
- Marx, K. ve Engels, F. (2009). Komünist Manifesto (Çev. Celal Üster ve Nur Deriş). Can Yayınları, İstanbul.
- Oktik, N. (2008). “Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış”. (Ed. Nurgün Oktik) Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, ss. 21-56, Yakın Kitapevi Yayınları, İzmir.
- Özbay, F. (2009). “Kent Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özel, M. (2015). “Kentsel Yoksulluk ve Türkiye’de Yerel Yönetimlerin İşlevleri”, İdealKent Kent Araştırmaları Dergisi, 6(16): 155-181.
- Saçlı, A. (2019). “Türkiye’de Kentsel Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 2(2): 1-21.
- Sipahi, E.B. (2006). “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk”, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 6(11): 173-189.
- Şenses, F. (2019). Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tire, O. (2017). “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Kadın Yoksulluğu”, Mavi Atlas Dergisi, 5(1): 97-112.
- Turner, B. (1997). Eşitlik (Çev. Bahadır Sina Şener). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Yaşar, S. ve Taşar, M.O. (2019). “Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri”, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19(38): 118-144.

Zengin, E. (2018). “Kent ve Kentlileşme Sarmalında Türkiye”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(1): 85-103.

<https://www.tuik.gov.tr/> Erişim: 15.12.2021.

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim:10.11.2021.

Subject Area
International Relations

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1123-1135

Arrival
01 January 2022
Published

24 March 2022
Article ID Number
3910

Article Serial Number
27

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sss.3910>

How to Cite This Article

Aktaş, M. (2022).
“Sırbistan Cumhuriyeti’nin Avrupa Birliği Üyeliği Üyelik Süreci ve Yaşanan Sorunlar” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:1123-1135

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Sırbistan Cumhuriyeti’nin Avrupa Birliği Üyeliği Üyelik Süreci ve Yaşanan Sorunlar

Membership Process of The Republic Of Serbia And The Problems From The European Union

Miraç AKTAŞ¹

¹ Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli/Türkiye

ÖZET

Yugoslavya’nın dağılması ile bölgede oluşan hakim gücün değişmesi ve büyük güçlerin daha aktif rol oynadığı Balkan ülkeleri Avrupa Birliği’ne dahil olma yolunda gerekli adımları atmıştır. Sırbistan Cumhuriyeti’nin ise Avrupa Birliği ile ilişkileri 2000 yılında başlamış, 2008 yılında ise Avrupa Birliği ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalaması ile resmîyet kazanmıştır. Avrupa Birliği tarafından kabul şartları arasında en önemlileri olarak Sırbistan’ın Kosova ile ilişkilerinin yanı sıra savaş suçlularının yakalanıp Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde yargılanması yer almaktadır. AB kriterlerinin gerektirdiği yenilikleri meydana getirmek şartları ise ikinci planda gibi görünse de üye olmak isteyen Sırbistan için oldukça fayda sağlayacak adımlardır. Birliğe son katılan Hırvatistan’ın ardından Avrupa Birliği, Sırbistan için 2025 tarihini öngörmüş ve bu yıla kadar raporlamaları sürdüreceğini, Sırbistan’ın bu yolda gerekli kriterleri yerine getirecek seviyeye gelmesini beklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sırbistan Cumhuriyeti, Avrupa Birliği, Kosova, Savaş Suçluları, AB Kriterleri

ABSTRACT

With the disintegration of Yugoslavia, the change in the dominant power in the region and the Balkan countries, where the great powers played a more active role, took the necessary steps to be included in the European Union. The Republic of Serbia’s relations with the European Union started in 2000 and became official in 2008 with the signing of the Stabilization and Association Agreement with the European Union. Among the conditions accepted by the European Union, the most important ones are Serbia’s relations with Kosovo, as well as the capture of war criminals and their trial at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Although the conditions for creating the innovations required by the EU criteria seem to be in the background, they are steps that will be very beneficial for Serbia, which wants to become a member. After Croatia, which recently joined the Union, the European Union has foreseen the date of 2025 for Serbia and expects that it will continue to report until this year, and that Serbia will reach the level that will fulfill the necessary criteria on this path.

Keywords: Republic of Serbia, European Union, Kosovo, War Criminals, EU Criteria

1. GİRİŞ

Balkan coğrafyasında meydana gelen savaşların ve değişen iktidarların neticesinde sınırlar ve yönetim şekilleri mevcut duruma ulaşmıştır. Uzun yıllar boyunca birçok etnik grubun barış içerisinde yaşadığı Yugoslavya, 20. Yüzyılın sonlarında Avrupa’nın güneyinde, bastırılmış milliyetçilik ve aidiyet duygularının gün yüzüne çıkmasıyla iç savaşa ev sahipliği yapmıştır. Sırbistan ve Hırvatistan’ın diğer ülkelere kıyasla takındığı saldırgan tavır ve gerçekleştirdiği katliamlar tüm Dünya’da yankı uyandırmış, geçmişte gerçekleştirdiği saldırgan tutum, günümüz uluslararası ilişkilerinde halen etkisini göstermektedir.

İlk olarak Avrupa Birliği ve Sırbistan arasında geçen müzakerelerde, Avrupa Birliği’ne kabul için ülkelerin gerçekleştirmesi gereken uyum politikaları yer almaktadır. Sırbistan ve Avrupa Birliği arasındaki ilişki ise tamamen bu kriterler üzerine şekillenmektedir. Bundan yola çıkarak Avrupa Birliği’nin Sırbistan Cumhuriyeti’ni birliğe kabul etme şartları nelerdir? Avrupa Birliği’ne kabul edilmeme sebebi nedir? Müzakerelerde önemle üzerinde durulan savaş suçluları konusunda Avrupa Birliği’nin tavrı nedir? Kosova Cumhuriyeti’nin tanınması hususunda Avrupa Birliği’nin Sırbistan’dan beklentisi nedir? gibi sorulara cevap arayarak çalışmayı sürdüreceğim. Bu çalışmanın amacı Sırbistan Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği ilişkilerinin; Sırp Milliyetçiliği, AB Müktesebatı, Kosova Cumhuriyeti’nin tanınması, savaş suçluları açısından incelenmesi ve değerlendirmesini yapmaktır.

Eski Yugoslavya, bulunduğu coğrafya sınırlarında tarih boyunca sırasıyla İliyalılar, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun yönetiminden geçmiştir. Sırp, Osmanlı’nın bölgeye gelişine kadar Stefan Duşan ile birlikte sahip olduğu Büyük Sırbistan topraklarına yayılmayı hedeflemişlerdir. Ancak 1389 yılındaki Kosova Savaşı, bu hayalini kurdukları Büyük Sırp Krallığı’na giden yolda sonun başlangıcı için atılan ilk adım olma özelliği taşımaktadır.

1459 yılında Sırp Krallığı Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. Sırlar, Osmanlı karşısındaki mağlubiyetlerini unutmamak ve kalplerdeki direnişi canlı tutmak adına şehir meydanlarında efsaneler anlatmışlardır. Sırların 14. yüzyıl ve 20. yüzyıl da değişmeyen tek özellikleri vardır: Boşnakları “İslamlaştırılmış Sırlar” olarak görmeleridir. Onların düşüncesine göre, Boşnaklar haindir. (Derman, 2010) Sırp milliyetçiliğini, Sırp Edebiyatı, tarihsel mağlubiyetler, yenilgileri anma mitingleri vb. eylemlerle canlı tutmayı amaç edinmişlerdir. Siyasal bir bağlantısı olduğu iddia edilen milliyetçiliğin değerleri arasında kültürel ortaklıklar da dahil edilmektedir ve milliyetçilik sebebiyle ortaya çıkan olaylar toplu muhaliflik kavramıyla özdeşleştirilmektedir. (Alain Dickhoff, 2010: 89)

Diğer konu ise Yugoslavya da Sırp milliyetçiliğinin diğer etnik gruplara karşı muhalif nitelikteki eylemlerinin bölgeyi günümüzde ki konumuna getirmiş olmasıdır. Dolayısıyla durumu geçmişten günümüze gelecek şekilde ele aldığımızda; Balkan topluluklarında Osmanlı'ya karşı gerçekleştirilen ayaklanmalar ele alınabilir ve bu ayaklanmalar arasında ilk olarak Yunan isyanı, ardından 1804'te Kara Yorgi Petroviç liderliğindeki isyan ve 1815'te Miloş Obrenoviç liderliğinde üçüncü isyan Sırlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yeryüzünde yaşayan uluslar arasında Sırlar da en az Türkler ve Ruslar kadar milliyetçi toplumlardır. Osmanlı'nın dağılma sürecindeki ana unsurlardan bir tanesi de milliyetçilikdir. Geçmişten gelen ve halen taze tutulmuş aşırı milliyetçilik duyguları, 1992-1995 Yugoslavya iç sorununa kadar büyük Sırbistan Krallığı'nın sahip olduğu topraklara ulaşma hedefi doğrultusunda gerçekleştirdikleri katliamların açıkça sebebini ortaya koymaktadır.

1878 Berlin Anlaşması ile günümüzdeki sınırlar çizilmiş ve Sırbistan bağımsız olmuştur, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan'ın yönetimine bırakılmış ancak 1908'de yine Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından 1918'de I. Yugoslavya Krallığı kurulmuş ve Sırlar, Hırvatlar, Slovenler kurucu unsur sayılmış Boşnaklara böyle bir hak verilmemiştir, bu krallık 1929'da Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olarak değiştirilmiş, Kral Aleksander yönetime el koymuştur ve bu yönetim ise 1941 Alman işgali sırasında kralın Yunanistan'a kaçmasıyla son bulmuştur. Alman işgaline karşı beraber direniş gösteren Çetnikler ve Partizanlar ülke kurtulduktan hemen sonra birbirleri aleyhine eylemlerde bulunmuşlardır. 2. Dünya Savaşının ardından Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti kurulmuştur.

80'li yılların sonlarında Berlin Duvarı'nın yıkılmasını takiben komünist rejimlerin yok olması ile birlikte SSCB hamiliğinde bulunan Yugoslavya ve Doğu Avrupa ülkeleri demokratikleşme ve modernleşme doğrultusunda birçok değişim sürecine girmiş ve bunların da etkisiyle etnik çatışmalar meydana gelmiştir.3 Yugoslavya iç savaşı bunun sonuçlarından bir tanesidir. Federasyon genelinde hakim olan ekonomik sıkıntıların beraberinde getirdiği iç karışıklıklar, Yugoslavya'nın sonu olmayı başarmıştır. Tarihi ele aldığımızda, geçmişte yaşanan katliamlar ve alınan yanlış kararlar, günümüzde Sırbistan'ın AB'ye üyelik sürecini etkileyen en önemli sebeplerin arasında yer almaktadır.

2. SIRBİSTAN CUMHURİYETİ AB ÜYELİK SÜRECİ

2.1. Sürecin Tarihi Arka planı

Bu bölümde Sırbistan'ın AB üyelik sürecinde ilk atılan adımlara giden yolun arka planında yer alan sebepler incelenmeye çalışılacaktır. 1997 yılında “Bölgesel Yaklaşım” adı altında batı balkan bölgesine yoğunlaşmayı amaçlayan AB girişimi, Kosova'da çatışmaların başlaması sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İlk olarak 1998 yılında Kosova'da meydana gelen savaş sebebiyle BM tarafından Yugoslavya Federasyonu'na hava trafiği yasağı, petrol ve ticaret ambargosunun yanı sıra 1999 yılında daha da genişletilerek BM'nin almış olduğu karara istinaden Sırbistan, uluslararası toplum kapsamında kültürel ve diplomatik sahalarda izole edilmektedir. (Kenar, 2005:329) Birleşmiş Milletler tarafından uygulanan bu yaptırım neticesinde Sırbistan'ın Avrupa Birliği üyeliği söz konusu dahi olmamıştır. Rambouillet anlaşması, FRY'nin ve bölgedeki diğer devletlerin toprak bütünlüğü kabul edilerek, Rambouillet Anlaşması dikkate alınarak ve 1244 sayılı kararın 2.eki uyarınca Kosova'da geniş çaplı otonomi ve self determinasyonun sağlanması; ana sivil ve idari görevleri gerekli olan yer ve sürede yerine getirmek; siyasal bir çözüm sağlamak amacıyla, demokratik bir hükümetin kurulması ve bu konuda seçimlerin yapılması; kurulumu gerçekleşmiş kurumların sorumluluklarını Kosova'nın yerel kurumlarına devretmek; Rambouillet anlaşmasını dikkate alarak, Kosova'nın gelecekteki statüsünü oluşturmak amacıyla düzenlenen sürece olanak sağlamak; temel altyapının ve diğer ekonomik oluşumların revize edilmesi; polis gücünü kurmak ve siyasi düzeni oluşturmak amacıyla uluslararası sivil yönetiminin bölgedeki varlığını anlamlandırabilmekteyiz. (Kenar, 2005:335)

AGİT, Kosova'da 01.07.1999'da görevine başlayarak UNMIK ile bütünleştirici bir özellik kazanmıştır. UNMIK, Kosova'da gerekli insani düzenlemeler barış ortamını sağlama görevinin ardından Kosova'daki düzeni yeniden inşa etme adına 4 ana unsur belirlenmiştir ve BM ile AGİT arasında paylaştırılmıştır.

✓ Polis ve Yargı: BM önderliğinde

- ✓ Sivil Yönetim: BM önderliğinde
- ✓ Demokratikleşme ve Kurumsallaşmanın Sağlanması: AGİT önderliğinde
- ✓ Yeniden Yapılanma ve Ekonomik Gelişme: AB önderliğindedir.

AGİT Kosova Komisyonu, Kurumsal Yapılanma, Demokratikleşme ve Yönetim, Seçimlerin Düzenlenmesi, İnsan Hakları, Basın İlişkileri, Hukuk Kuralları ve Polis Eğitimi ile alakalı hususlarda lider bir görev üstlenmektedir.(Kenar, 2005:444) AGİT, Yugoslavya bölgesinde genel olarak sağlamaya çalıştığı; demokrasi ve demokratikleşme; hukuk kuralları; siyasi ilişkiler; seçimlerin izlenmesi; halkla ilişkiler ve medya alanlarındaki düzenlemelerdir. (Kenar, 2005:447) Yugoslavya dağıldıktan sonra yeni oluşan ülkelerin AB'ne kabulü hususunda ise her ülkeye aynı şartları koşmamıştır.

1999 yılında önerilen Rambouillet Anlaşması Sırlar tarafından onay almadığından NATO'nun gerçekleştirmiş olduğu hareket sonucunda Yugoslavya ordusu, Kosova'dan çekilmek durumunda kalmıştır. 2000 öncesi olarak adlandırdığımız bu dönem aslına bakılırsa bölgedeki çatışmaların sona ermesi amacıyla atılmış birkaç adım olarak yorumlanabilmektedir. SSCB'nin dağılması, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Yugoslavya'nın dağılması gibi önemli gelişmelerin yaşandığı 1990-2000 arası süreçte Balkanlarda etkili olan unsur ABD ve NATO olmuştur, Miloseviç'in yönetici vasfından ayrılması ile beraber Avrupa Birliği ile ilişkiler konusunda atılan adımlar kaide değer sonuçlar ortaya koymaktadır. (Karluk, 2014)

2000 yılına gelindiğinde Miloseviç halk içerisinde destek görmemeye başladığından iktidar değişikliği gerçekleşmiş ve Milan Milutinovic Cumhurbaşkanı olmuştur. Yeni lider ve yeni hedefler doğrultusunda Sırbistan'ın demokratik adımlar atmasının bir sonucu olarak AB'den 200 Milyon Euro maddi yardımın yanı sıra petrol ambargosunu 11.11.2000 tarihinde kaldırmıştır. (Akçay, 2016:74) Bunlara ek olarak savaş suçlarının yakalanması ve yargılanması hususunda 2008 yılında AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. İstikrar ve işbirliği çerçevesinde Balkan devletleri içerisinde Hırvatistan hariç diğerlerine aynı kriterler uygulanmaktadır. Buna ek olarak AB üyelik sürecinde ülkeler tam üyelik sürecinin kesin tarihi bilinmemektedir ancak Sırbistan ile ilişkilerde durum farklı olarak 2025 yılında gerçekleşme ihtimali olduğu değerlendirilmektedir. Bu durumu AB'nin hantal yapısının ortaya çıkarmış olduğu sonuç olarak yorumlayabilmeyiz.

Balkan devletlerinin öncelikli sorunu olan demokrasiye önem verildiğinden diğer üye ülkeler gibi AB Müktesebatının tamamına uymak yerine AB'nin spesifik olarak yoğunlaştığı konular öncelik görmektedir. Feira Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda10 (Muriç, 2019:72) AB ile İstikrar ve Ortaklık sürecindeki ülkelerin potansiyel adaylıklarının kabulü gerçekleşmiştir. Kronolojik olarak sıraladığımızda Sırbistan potansiyel olarak AB üyeliği, 2000 yılında başladığından AB serüveninin başlangıcı kabul etmekteyiz ancak resmi olarak ilişkilerin başlangıcı 2008 yılı olarak kabul edilmektedir. (Muriç, 2019:83)

Kopenhag Kriterleri: siyasi kriterler kapsamında; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların var olması. Ekonomik kriterler: İşleyen ve aynı zamanda Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığı. Avrupa Birliği Müktesebatının Benimsenmesi: Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmak. (Şekercioğlu, 2015:566)

Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne tam üyelik için aday ülkelerin Kopenhag Kriterleri kapsamında oluşturulan bu üç kriteri ülke yasalarının refahının karşılamaları gerekmektedir. Diğer bir deyiş ile siyasi kıstas olarak aday ülkede "demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumların" varlığını sağlamış olması; ekonomik kıstas olarak "istikrarlı bir piyasa ekonomisine sahip" ve "başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere dış dünya rekabetine dayanma kapasitesi"nin olması; uyum kıstası olarak "Siyasi Birlik ile Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak üzere, AB'nin müktesebatına uyum kapasitesi"nin olması gerekmektedir. (Tuncer, 2018:50) Bu süreci adım adım açıklamak daha doğru olacaktır ve kronolojik anlatımı ise diğer başlık altında ele alınacaktır.

2.2. Üyelik Sürecinin Kronolojik Olarak Ele Alınması

- ✓ İlk olarak 2008 yılında Sırbistan ile AB arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde hazırlanan raporda, 11 üye devlet tarafından onaylandığı belirtilirken, Uluslararası Savaş Mahkemesi ile Sırbistan'ın işbirliği yapmasının önemle vurgulanmıştır. AB üyeliğine ilk resmi olarak atılan ilk adım olarak sayılan bu anlaşma, eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'yle işbirliğinin gerçekleştiği takdirde geçerli hale geleceğini belirtmiştir. Tüm bunlara ek olarak Sırbistan'ın geçmişte bölgeye yaşattıklarından dolayı meydana gelen mülteci sorununun çözülmesi amacıyla, AB ile Sırbistan arasında geri kabul anlaşması imzalanmış ve 150.000 mültecinin Sırbistan'a geri gönderilmesinin yanı

sıra mültecilerin entegrasyonu için çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmiştir. (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2011)

- ✓ 19 Aralık 2009 tarihinde AB'nin öngördüğü yenilikleri gerçekleştirdiği gerekçesiyle Sırbistan Cumhuriyeti vatandaşları, Schengen Bölgesinde vizesiz seyahat edebilme hakkı almıştır. (Deutsche Welle, 2009)
- ✓ 22 Aralık 2009 tarihinde Sırbistan Cumhuriyeti, AB'ye resmi olarak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Buna istinaden AB üyelik süreçlerinde ülkelerden istenen yeniliklerin olduğu bilinmektedir. Sırbistan Cumhuriyeti bu hususta diğer Balkan ülkelerinden farklı olarak AB'nin spesifik olarak belirttiği alanlarda düzenleme yapma şartı konmuştur.
- ✓ Sırbistan Cumhuriyeti, Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi ile ortak çalışmama kararı sebebiyle Avrupa Birliği tarafından eleştiri almıştır.
- ✓ Mayıs 2011'de Srebrenitsa'da ki katliamdan sorumlu Ratko Miladiç, Temmuz 2011'de Hırvatistan Krajina katliamından sorumlu Goran Hodzic'in yakalanıp Lahey'e sevkinin gerçekleştirilmesinin ardından AB ile ilişkilerde engeller kalkmaya başlamıştır. Bunlara ek olarak bu gelişme karşısında Avrupa Komisyonu, Sırbistan' adaylık statüsü verilmesi önerisinde bulunmuştur. (Akçay, 2016)
- ✓ Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile müzakerelerinin başlamasına engel olan tek durumun Kosova ile ilişkilerinin normalleştirilmesi olduğunu belirtmiştir. Sırbistan bu konuda kararlı adım atmamasından dolayı 01 Mart 2012 tarihine kadar adaylığını erteleme kararı alınmıştır.
- ✓ Avrupa Komisyonu 10 Ekim 2012 Genişleme Stratejisini açıklamış ve bu kapsamda Sırbistan'a Kosova ile ilişkilerini normalleştirilmesi için teşvikte bulunmak amacıyla, ilişkilerin normalleşmesi sağlandığı gibi Sırbistan ile katılım müzakerelerini başlatacağını açıklamıştır. Bu kapsamda ikili ülke ilişkileri Başbakanlar düzeyine çıkarılmıştır. (Muriç, 2019:87)
- ✓ 2011 Avrupa Birliği'nin arabuluculuğu ile diyalog başlatılmıştır.
- ✓ İlişki seviyesinin Başbakanlar düzeyine çıkarılmasının sonucu olarak AB Konseyi ve Sırbistan katılım müzakerelerinin başlaması ve fasılların açılıp açılmaması kararını 2013 yılında, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Dışişleri Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi'nin raporu sonucunda yapılacak olan Haziran 2013 liderler zirvesinde kesinleşeceğini belirtmiştir.
- ✓ Rapor 19 Nisan 2013 tarihinde yayınlanmış ve Sırbistan'ın kilit rol oynayan öncelikli şartı yerine getirerek normalleşmeyi kabul etmesinin neticesinde
- ✓ Avrupa Komisyonu, Sırbistan'ın önermiştir. Müzakerelerde yargı, temel haklar, adalet, özgürlük ve güvenlik konularını içerisinde barındıran 23. ve 24. Başlıklara ivedilik tanınmıştır. Bunlara ek olarak Kosova ile ilişkiler konusu ön planda tutularak her 2 ülkenin bütünleşmesi hedeflenmiştir. (Muriç, 2019:89)
- ✓ 19 Nisan 2013 tarihinde Brüksel Anlaşması olarak anılan temel mutabakat metni imzalanmasının ardından Kosova Hükümeti, Sırların yoğunlukta olduğu kuzey bölgelerinde, belediyelerin yetki alanını genişletmiştir. Buna karşılık Sırbistan Hükümeti Kosova'da ikamet eden Sırların, Kosova Anayasa ve kurumları çerçevesinde yaşayacağını kabul edip, her iki ülkede AB üyelik sürecinde kolaylık (Emin, 2015) sağlayacak tutumlarda bulunacakları taahhüdünde bulunmaktadır. (Ülger, 2015:89) Brüksel Anlaşması, Sırbistan Cumhuriyeti Başbakanı Ivica Dačić, Kosova Başbakanı Haşim Taçi ve AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton birlikteliğinde 8 ay sürmüştür. Anlaşmaya giden süreçte yaşananlar; aslına bakılırsa iki ülkenin özellikler Sırbistan'ın karşı tarafı muhatap kabul ederek anlaşma yolunda adım atması keskin dinamiklerin yıkıldığını ortaya koymaktadır. Sırbistan, ısrarla Kosova'daki bağımsızlığını reddediyordu ancak bu anlaşmadan sonra Kosova Sırlarının, Kosova Anayasasına uygun hareket edeceğini taahhüt etmiştir. Ayrıca Kosova'da yaşayan Sırp azınlığa diğer azınlıklarda daha ayrıcalıklı konum ortaya konduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Mitrovitsa'nın Sırlar için önemini arttıran diğer bir durum ise maden yataklarının yoğun olarak bu bölgede olmasıdır. Çözüm bekleyen önemli konular arasında maden ve enerji sorunu yer almaktadır. Ancak Kosova içerisindeki Sırlara verilen ayrıcalıklı statü, Kosova'nın iç siyasetini olumsuz etkileyecek ve gelecek dönemde ayrılıkçı politikalara sebebiyet vereceği aşikardır.
- ✓ Müzakereler resmi olarak 21 Ocak 2014 tarihinde Birinci Hükümetler arası Konferans ile beraber başlamıştır ve yayınlanan 2013 raporunda Sırbistan'ın ekonomik alanında, Kopenhag Kriterlerine uyum sağlamak amacıyla serbest ve rekabetçi piyasa ekonomisine geçişin Sırbistan lehine olacağı belirtilmiş ve bu doğrultuda yenilikler beklenmektedir. Tarama seyrinin bitmesiyle beraber Sırbistan için 17 fasıl açılmış ve 2 si geçici olarak kapatılmıştır. (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Resmi Web Sites)
- ✓ 2014 "Berlin Süreci" henüz AB üyesi olmayan; Bosna Hersek, Kuzey Makedonya, Kosova, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk olmak üzere balkan bölgesi devletlerinin arasındaki problemlerin çözümü açısından oldukça önemli bir adımdır. Berlin Süreci olarak adlandırdığımız bu dönemde amaç, çoğulcu ilişkilerle batı balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerde kalıcı bir barış ortamı oluşturmaya çalışmak ve Avrupa gaz koridorunda balkan ülkelerinin önemli rolü olmasından dolayı AB gaz koridorunu güvence altına almak istemektedir. (Anadolu Ajansı)

- ✓ 2017 yılında Kosova ve Sırbistan arasında tren krizi yaşanmış ve ilişkiler durma noktasına gelmiştir. Geçmişte imzalanan Brüksel Anlaşmasına istinaden iki ülke arasında belli başlı hususlarda anlaşma sağlanmıştı. Buna istinaden Sırbistan Belgrad-Mitrovica arasında bir tren seferi hattının açılışını kutlamak ve Mitrovica'da yaşayan Sırp halkının Belgrad'a ulaşımını kolaylaştırmak adına bu seferin tanımını yapmak üzere tren kaldırdı. Burada krize yol açan durum ise kaldırılan trenin üzerinde 21 farklı dilde "Kosova Sırbistan'dır." yazmasıdır. Belgrad'tan harekete geçen trenin Kosova sınırlarına geldiğinde durdurulması ve ülkeye girişine izin verilmemesi kriz yaratmıştır. Kosova Başbakanı İsa Mustafa, trenin ülke egemenliğini korumak gerekçesiyle durdurulması ve girişinin engellenmesinin saklı hakları arasında yer aldığını savunurken, Sırbistan Başbakanı Vucic, bu hareketin Brüksel anlaşmasına aykırı olduğunu aynı zamanda Priştine'nin kargaşaya yol açmak istediğini vurgulamıştır. (Yakup, 2017)
- ✓ 2018 sonlarına doğru Ramush Haradinaj hükümeti Bosna ve Sırbistan mallarına %100 gümrük vergisi getireceği bilgisini verdikten sonra iki ülke arasındaki diyalog süreci sekteye uğramıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin sekteye uğraması demek Sırbistan-Avrupa Birliği ilişkilerinin de durması demektir. Ancak Kosova'nın bu kararı almasının zemininde Sırbistan'ın Kosova'yı bağımsız devlet olarak tanıyan
- ✓ devletlerin fikrini değiştirmek amacıyla bulunduğu eylemlere tepki niteliğinde gerçekleşmiştir. (TRT Haber, 2020)
- ✓ Sırbistan'ın AB üyelik süreci ile alakalı son adım ise 16 Temmuz 2020 tarihinde ilişkileri normalleştirmek amacıyla diyalog süreci toplantıları yeniden başlatılmıştır. Öncesinde 12 Temmuz 2020' video konferans ile hazırlık toplantısı yapılmıştır. (Aliju & Jakupi, 2020) Aslına bakacak olursak bu toplantıyı ABD'nin diyalog sürecine dahil olmak adına 27 Haziran 2020'de yapmayı planladığı toplantıya misilleme olarak yorumlayabilmekteyiz. Tarihsel açıdan 2018'in Kasım ayından itibaren bir adım atılmamış olmasına karşın ABD'nin girişiminden kısa süre sonra harekete geçilmiştir. Haşim Thaci'nin hakkında Lahey tarafından savaş suçlusu olarak yargılanması hususunda çıkan iddianame sonucunda Thaci'nin istifasının gündemde olmasından dolayı toplantı Hoti tarafından iptal edilmiş ve gerçekleştirilmemiştir.

2.3. AB Üyelik Sürecinde Açılan Fasıllar

AB üyelik sürecine dahil edilen ülkeler açısından gerçekleştirmeleri gereken düzenlemeler için toplamda 35 fasıl yer almaktadır. Bu fasıllardan kısaca bahsedip ardından Sırbistan için açılan fasılları ele alacağız;

- 1) Malların Serbest Dolaşımı
- 2) İşçilerin Serbest Dolaşımı
- 3) İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi
- 4) Sermayenin Serbest Dolaşımı
- 5) Kamu Alımları
- 6) Şirketler Hukuku
- 7) Fikri Mülkiyet Hukuku
- 8) Rekabet Politikası
- 9) Mali Hizmetler
- 10) Bilgi Toplumu ve Medya
- 11) Tarım ve Kırsal Kalkınma
- 12) Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı
- 13) Balıkçılık
- 14) Taşımacılık Politikası
- 15) Enerji
- 16) Vergilendirme
- 17) Ekonomik ve Parasal Politika
- 18) İstatistik
- 19) Sosyal Politika ve İstihdam
- 20) İşletme ve Sanayi Politikası

- 21) Trans-Avrupa Ağları
- 22) Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
- 23) Yargı ve Temel Haklar
- 24) Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
- 25) Bilim ve Araştırma
- 26) Eğitim ve Kültür
- 27) Çevre
- 28) Tüketicinin ve Sağlığın Korunması
- 29) Gümrük Birliği
- 30) Dış İlişkiler
- 31) Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası
- 32) Mali Kontrol
- 33) Mali ve Bütçesel Hükümler
- 34) Kurumlar
- 35) Diğer Konular (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı AB Başkanl, 2019)

Sırbistan'ın AB'ye üyeliği hususunda en önemli şart olan Kosova ile ilişkilerinin normalleştirilmesi şartı ise katılım müzakerelerinin 35 numaralı faslı olan “ Diğer Konular” başlığı kapsamına dahil edilmiştir. Avrupa Komisyonu'nun üyelik sürecinde olan her ülkeye yaptığı gibi tarama sürecine Sırbistan'da dahil edilmiş ve 35 fasıl ile ilgili olan tarama süreci Mart 2015'te tamamlanmıştır. 2014 yılından yapılan ilk Katılım Konferansından sonra ise ikinci Katılım Konferansı 2015 yılında yapılmış ve bu konferans kapsamında Mali Kontrol ve Diğer Konular fasılları müzakereye açılmıştır. Diğer balkan ülkelerinin aksine Sırbistan'da öncelik verilen fasıllar Yargı ve Temel Haklar ile Adalet, Özgürlük ve Güvenlik fasılları ise Hırvatistan tarafından 2016 yılında daha önce uygulamış olduğu vetonun kaldırılmasıyla müzakereye açılmıştır (Tuncer, 2018:74).

Tablo 1. Fasılların Açılış ve Kapanış Tarihleri/ Opening and Closing Dates of Chapter Titles

FASIL BAŞLIKLARI	AÇILIŞ-KAPANIŞ TARİHLERİ
Bilim ve Araştırma	Geçici Kapatılma Tarihi: 13.12.2016
Eğitim ve Kültür	Geçici Kapatılma Tarihi: 27.02.2017
Mali Kontrol	Açılış Tarihi: 14.12.2015
Diğer Konular	Açılış Tarihi: 14.12.2015
Yargı ve Temel Haklar	Açılış Tarihi: 18.07.2016
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	Açılış Tarihi: 18.07.2016
Kamu Alımları	Açılış Tarihi: 13.12.2016
İşletme ve Sanayi Politikası	Açılış Tarihi: 27.02.2017
Fikri Mülkiyet Hukuku	Açılış Tarihi: 20.06.2017
Gümrük Birliği	Açılış Tarihi: 20.06.2017
Şirketler Hukuku	Açılış Tarihi: 11.12.2017
Dış İlişkiler	Açılış Tarihi: 11.12.2017
Mali ve Bütçesel Hükümler	Açılış Tarihi: 25.06.2018
Balıkçılık	Açılış Tarihi: 25.06.2018

Günümüze kadar gelinen süreçte Sırbistan için 17 fasıl açılmış ve 2 fasıl geçici olarak kapatılmıştır. 14 Aralık 2015 tarihinde 32. fasıl olan “Mali Kontrol” ve 35. fasıl “Diğer Konular” müzakereye açılmış ve 35 numaralı fasılın 1.Maddesi, Sırbistan ile Kosova arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesidir. 18 Temmuz 2016'da 23.fasıl “Yargı ve Temel Haklar” ve 24.fasıl “Adalet, Özgürlük ve Güvenlik” açılmıştır. 13 Aralık 2016 tarihinde 5.fasıl Kamu Alımları ve 25.fasıl Bilim ve Araştırma açılmıştır ancak 25.fasıl Bilim ve Araştırma, geçici olarak kapatılmıştır. 27 Şubat 2017 tarihinde 20.fasıl İşletme ve Sanayi Politikasının ardından 26.fasıl Eğitim ve Kültür açılmış ancak geçici olarak kapatılmıştır. 20 Haziran 2017'de 7.fasıl Fikri mülkiyet hukuku ve 29.fasıl Gümrük Birliği açılmıştır. (Tuncer, 2018:76) 11 Aralık 2017'de ise 6.fasıl Şirketler Hukuku ve 30.fasıl Dış İlişkiler açılmıştır. (Muriç, 2019:102) 26 Haziran 2018 tarihinde 33.fasıl olan Mali ve Bütçesel Hükümler, 13.fasıl olan Balıkçılık açılmıştır. (Anadolu Ajansı, 2018) Avrupa Komisyon Başkanı Jean Claude Juncker, 2025 yılında Sırbistan onun ardından ise Karadağ'ın birliğe alınacağına inandığını belirtmiştir (Deutsche Welle, 2017).

2.4. AB ve Sırbistan'ın Üyelik Hususundaki Beklentileri

2.4.1. Avrupa Birliği Açısından

AB'nin bölgesel politikalarını gerçekleştirmesi hususunda ilerleme kaydedecek olması önem arz etmektedir. Balkan coğrafyasında işbirliğinin sağlanamayacağını öngören devlet liderleri; balkanların eski radikal haline dönüşmemesi, hukukun üstünlüğünün sürdürülebilir olması, Serbest Pazar anlayışının gelmesi, zorluklarla getirilmiş barışın istikrarı için bu devletin AB'ye alınmasının ve müktesebat kurallarına uyum sağlanmasının gerekliliği konusunda AB'ne ithafen söylemlerde bulunuyor olması gibi gerekçeler arasındadır. AB ise bahsi geçen sebeplerin etkisiyle Avrupa coğrafyasının tamamını kapsayan bir siyasi birlik oluşturma gayesini yerine getirmek istemektedir.

Bunlara ek olarak sınır komşuları arasında tekrardan gerçekleşecek olan bir savaşın kendi halkını ve üyelerini zarar uğratacağı düşüncesindedir. Avrupa Birliği açısından Sırbistan'ın AB'ye alınma süreci çok farklı perspektiften değerlendirmeye alınabilir. Şöyle ki AB ülkelerine Kosova tarafından yoğun göçün yaşanması, AB'yi endişe içerisinde bırakmış ve Kosova'nın birliğe alınma süreci Sırbistan ile bağlantılı olduğundan, bu iki devletin üyelik sürecini dengeli bir şekilde sürdürmektedir. (Emin, 2015)

Ülkenin devlet sektörüne bağlı girişimler, Miloseviç'e dayanarak küçük bir grup tarafından yönetilmekteydi. Bundan dolayı geçmişte oluşan mafya ekonomisi ve yolsuzluklar Avrupa açısından ekonomik tehlike arz etmesinin yanı sıra komşu ülke ekonomileri bu durumdan olumsuz etkilenecek ve organize suç ortamı AB ülkelerine taşınabilecekti. Bahsi geçen ekonomik risk faktörünü göz önünde bulunduran AB, Sırbistan'ı birliğe katmanın müzakereleri açmanın bir çözüm oluşturacağını bilerek girişimlerini bu yönde gerçekleştirmiştir.

2.4.2. Sırbistan Cumhuriyeti Açısından

Her ülkenin AB'ye katılım amaçlarının arasında ekonomik sebeplerin yer alması durumu gözlemlendiği gibi Sırbistan içinde aynı beklenti söz konusu olmuştur. Avrupa Birliği, stratejik konumundan dolayı Sırbistan'ın başlıca ticaret ortaklarından biri olarak görülmektedir. 2009'dan 2014 yılına kadar AB ve Sırbistan arasındaki ithalat oranlarının %50 oranında artması her iki taraf içinde bu durumun lehine olduğunu göstermektedir.

İstihdam alanında, Avrupa Birliği'ne üye ve serbest dolaşım kapsamında olan ekonomik anlamda iyi durumda olan devletlerin, düşük iş gücünü kullanmak amacıyla Sırbistan'a yatırım yapması hususunun, ekonomik anlamda Sırbistan için kalkınma sağlayacağı aşikardır. İşsizlik oranı 2013'te %23 iken 2015'te ise %20'ye düşmüştür. Avrupa'nın devleri olarak nitelendirilen Almanya ve Fransa gibi ülkelerin bölgede yatırımlar yapacak olması, Sırbistan için uluslararası prestij ve bir çok konuda fayda sağlayacağı bir durumdur. (Ekinci, 2014)

Sırbistan, siyasi açıdan organize suçlarla mücadele, yolsuzluk, göçmen politikaları gibi alanlarda ülkeye fayda sağlayacak adımlar atmıştır. Özellikle kendi hukuki sisteminde yapmış olduğu yenilikler, çeşitli alanlarda planlanmış olduğu politikalar sayesinde ülke halkını refah seviyesinin artması durumu Sırbistan için Avrupa Birliği üyeliğinin gerekliliği durumunu doğurmaktadır.

Kosova'nın bağımsızlık süreci ilk etapta halk arasında yankı uyandırıp, olumsuz tepkilere yol açmış olsa da Avrupa Birliği üyeliğinin Sırp halkı arasında uyandırmış olduğu bilinç sayesinde Priştine ile kurulan müzakerelerde halk tarafından olumlu tepkiler alınması ile beraber Kosova'nın bağımsız bir devlet olarak kabullenilmeye başlanmıştır. Partiler nezdinde baktığımızda Kosova'nın bağımsızlığını kabullenmeyen kesim yer almakta ve bunun AB üyelik sürecinde törpülenebilecek bir özellik olmadığını savunan aşırı milliyetçi düşünceler yer almaktadır.

3. SIRBİSTAN CUMHURİYETİ'NİN AB ÜYELİK SÜRECİNDE ETKİSİ OLAN HUSUSLAR

Bu başlık altında öncelikli olarak Sırp milliyetçiliğini AB üyelik sürecine etkisi ele alınacak olup ardından savaş suçlarının teslimi hususunda AB üyelik sürecinin hızlanması adına atılan adımlar neticesinde uzun yıllar bulunamayan suçluların nasıl kısa sürede tutuklandığı ve son olarak Sırbistan Cumhuriyeti'nin AB üyelik sürecinde en önemli engel olan Kosova Cumhuriyeti'nin tanınması ve bunun ilişkilere etkisi ele alınacaktır.

3.1. Sırp Milliyetçiliğinin AB Üyelik Sürecine Etkisi

Balkan coğrafyasında yaşamını sürdüren toplumların köken olarak ayrıntılı bir ayırımı yapılarak Sırp Milliyetçiliğinin ortaya çıkardığı sorunların, AB üyelik sürecindeki etkisine değinmek doğru olacaktır. Öncelikle Slav ırkından gelmelerine rağmen yalnızca dini açıdan farklılıkları olan Hırvat, Sırp ve Boşnak halklarının ayrışma yılları farklılık göstermektedir. Hırvatların Balkanlar'a 395 yılında göçü sonrasında Batı Roma İmparatorluğu'nun etkisi altında kalarak Katolikliği ve aynı şekilde Sırp'ların Balkanlar'a göç ettikleri 395 yılında Bizans İmparatorluğu'nun etkisi altında kalarak Ortodoksluğu, Bosna-Hersek ise, Roma Katolik Kilisesi'nin etkisi altında olmasına rağmen 10.yy dan sonra hem Ortodoksluğu hem de Katolikliği reddederek Roma ve Bizans Kiliselerinden

ayrı olarak Bulgar kökenli Bogomil¹ öğretisine bağlı Bosna Kilisesi oluşturulmuş ve ilk girişimler 1386 yılında başlamış sonrasında 1463'te Osmanlı tarafından fethedilince Müslümanlığı benimsemişlerdir. (Kenar, 2005, s. 14)

Hobbes'e göre: “*Devlet gücü, aksi halde birbirinin boğazında olan (homo homini lupus) insan ırkını sınırlayıcı en etkin güçtür; devletin varlık nedeni temelde budur.*” olarak tanımlamıştır. (Hobbes, 1996) Hobbes'un devlet yorumundan hareketle bir otoritenin yokluğunun her zaman bastırılmış duyguları ortaya çıkarttığını gözlemlemekteyiz. Buna dayanarak, Yugoslavya iç sorununa son zamanlardaki merkezi otoritenin zayıflığı ve artan milliyetçi söylemleri sebep olarak gösterilebilmektedir. Sırlar I. Yugoslavya Krallığı'ndan bu yana yönetimde söz sahibi olmak için uğraşmış ve başarmışlardır.

Geçmişten günümüze kadar Balkan halklarının arasındaki çatışmaları ve iç savaşları ele almak gerekirse çoğunluğu üst bir otoritenin yokluğundan kaynaklanmaktadır. Örnek olarak Balkan toplumlarında bir şiddet eğilimi olduğu düşünülebilmektedir ancak bu her halkın başına gelebilecek bir durumdur. Modernleşmeyle birlikte ortaya çıkmış ve bunu izleyen süreçte çatışma düzeyleri artmıştır. (Mazower, 2010, s. 9) Soğuk Savaş ile birlikte modernleşme dönemine giren ülkeler, bu süreçte sancılı dönemler geçirmiştir ve bunun dayattığı psikoloji ile şiddet eğilimleri artmış, hoşgörü, tahammül azalmıştır. Örneğin Avrupa Birliği'nin Batı Avrupa ülkelerine olan etkileşimi de azalmış ve ülkeler kendi kaderi ile baş başa bırakılmıştır.

1980'de Tito'nun ölümü ile birlikte SFYC'yi oluşturan temel taş devrilmiş ve federal yapı eksikliklerini gün yüzüne çıkarmaya başlamıştır. Ülkeler arasındaki farklılıklar, beklentiler giderek artmış ve her birinin başına milliyetçi liderler geçmiştir. En zengin ülke olan Slovenya, ortak bütçeye pay vererek diğer ülkelerin kendisi üzerinden geçinmesini istememekteydi. Ülkeler arasındaki eşitliği sağlamak amacıyla her yatırımı eş değer dağıtma çabası federasyonun dağılmasındaki en etkin sebeplerdendir. Örneğin: bir turizm yatırımını sadece potansiyeli olan ülkeye yapmak yerine tüm ülkelere inşa etmek pek akıllıca olmamakla beraber federasyonun harcamalarını arttırarak fakirleştirmiş aynı zamanda beklenen geri dönüş alınamayınca da ekonomik bunalıma girilmiştir. Federal yapının dağılma sebepleri sadece ekonomik nedenler de değildir; otoritenin giderek azalmasıyla devlet yapısının zayıflaması ve artan milliyetçilik duyguları da yer almaktadır. 1980 yılına kadar Tito tarafından milliyetçilik duyguları bastırılan ve Yugoslav üst kimliğine bağlanmaya çalışılan halk, Tito'nun ölümünün getirmiş olduğu siyasi boşluk ve istikrarsızlıktan faydalanarak öz benliğini diğerlerine kanıtlayıcı girişimine girmiştir. Bahsi geçen benlik girişimleri, etnik sorunlar ve ekonomik istikrarsızlıklar iç çatışmanın yaşanmasına sebep olmuştur.

Sırp milliyetçiliği, dünya tarihinde dönüm noktalarına sebep olmuştur ve 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna'da I. Dünya Savaşı'nın kıvılcımı olan ilk kurşunu Gavrilo Princip'in ateş etme sebeplerinin arasında tekrardan yer almaktadır. Princip'in kurşunları sıkarken ayak bastığı zemin sergilenmektedir. (Holbrooke, 1999, s. 17) Sırp milliyetçiliği yine Yugoslavya'nın da dağılma sebeplerindedir. 2015 yılında I. Dünya Savaşı'nın 101. yılı sebebiyle bir tören ile Gavrilo Princip'in heykeli tanıtılmış ve ayrıca dönemin Sırbistan Devlet Başkanı Tomislav Nikolic, Princip'i özgürlük savaşçısı ilan etmiştir. (Welle, 2015) Bu haberden yola çıkarak Sırbistan'ın keskin milliyetçi söylemlerini günümüzde dahi devam ettirdiğini görmekteyiz.

Geçmişten gelen milliyetçilik duygularının günümüz dış politikasını etkilemesi gayet olağan bir durumdur. Sırp milliyetçiliğinin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecindeki etkisi ise beklenilen aksine geri planda kalmaktadır. Halk arasında ekonomik bozukluklar açısından AB'den beklenti yüksektir. Partiler nezdinde ise 2014 seçiminden örnek verildiğinde aşırı milliyetçi muhafazakar grubun, dış politika konusunda alternatif çözümler getirirken milliyetçiliği arka planda bırakan kesime karşı giderek radikalleşmektedir. (Ekinci, 2014, s. 28) Sırbistan'ın AB üyelik sürecinde attığı somut adımlar, ülkenin iç siyasetinde devam eden milliyetçi kesim tarafından AB'ye uyum sürecinde birçok sorunlara sebep olmuştur. “Avrupa fobisi veya karşıtlığı” olarak isimlendirilebilecek bir sorunu ortaya çıkartmış ve 2006 yılında ilişkilerin savaş suçlarının yargılanması hususunda milliyetçi söylemlerin ön plana çıkmasıyla ilişkiler kesintiye uğramıştır. (Muriç, 2019, s. 74)

3.2. Savaş Suçlarının Teslimi

Uluslararası kamuoyu ve tüm dünya tarafından da bilindiği üzere insan hakkı ve uluslararası insani hukuk kurallarının ihlali en fazla Bosna Hersek'te yaşanmıştır. Saraybosna'da meydana gelen çatışmalarda Nisan 1992'den 1993 yılına kadar sadece 8 bin kişi yaşamını yitirmiştir. Prezer kentinden 5 bin Boşnak sürülerek çıkarılmıştır. (Ülger, Yugoslavya Neden Parçalandı?, Balkan Dramının Perde Arkası, 2015: 150)

İnsan haklarına karşı yapılan ihlaller, 13 Temmuz 1992 tarih ve 764 sayılı kararı ile beraber Güvenlik Konseyi gündeminde yer almayı başarmıştır. Karar çerçevesinde tarafların Cenevre Sözleşmesine ve insani hukuk kurallarına bağlı yükümlülükleri yerine getirmediği hususlarda tamamen bireysel sorumluluk altında oldukları

¹ Bogomil mezhebinin kurucusu Bogomil adına sahip bir köy papazıdır. Kiliseleri şeytanın evi olarak adlandırıp oraya gidenleri putperest olarak itham etmiştir. Onlara göre ibadet bir yerde olmak zorunda değil her yerde yapılabilmektedir

belirtilmiştir. Bunlara ek olarak, Güvenlik Konseyi, 13 Ağustos 1992 tarih ve 771 sayılı karar ile bütün devletlerden ve insani örgütlerden, Eski Yugoslavya'daki insan hakları ihlalleri konusunda bilgi toplamalarını ve Güvenlik Konseyine iletmelerini istemiştir. (Ertuğrul, 2017)

Eski Yugoslavya'da meydana gelen olayların ardından BM kararı ile 1993 yılında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) kurulmuştur. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi kararlarına istinaden soykırım suçunun maddi ve manevi unsur olmak üzere iki kurucu unsuru bulunmaktadır. Özellikle öldürme eyleminin ne şekilde gerçekleştirildiği önem arz etmektedir; soykırım kastı ile, yaygın ve sistematik olarak, belirli bir gruba yönelik olması, kullanılan araçlar, öldürülen bireylere sergilenen davranış, saldırıya uğrayanların savunma araçlarının olması gibi durumlar göz önüne alınarak tespit edilmektedir. (Kaplan)

Yukarıda belirtilen Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tanımı kapsamında yargılanması gereken bireylerin olduğunu ve Sırbistan'ın bu şartı yerine getirmesi sonucunda Avrupa Birliği'ne dahil edileceği belirtilmiştir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi yargılamalarında Eylül 2006 tarihine kadar yalnız iki kişi hakkında soykırım yaptığı gerekçesi ile ceza verilmiştir. Soykırım suçuna teşvik ve yardım, adam öldürme, imha ve zulüm suçlarından Bosna Sırp ordusu komutanlarından Radislav Krstic 35 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Yargılama esnasında, Radislav Krstic'in soykırım işleme niyetinin bariz anlaşıldığı fakat bunun Yargılama Dairesi tarafından yeterli kanıtlar ile ispat edilemeyip, giderilebilir eksiklikler bulunduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı Krstic soykırım suçu sebebiyle sanık olmadığı ancak suça yardım ve yataklıktan sorumlu olabileceği kararına varılmıştır.

“ Mahkeme, soykırım suçunun işlenmiş olduğu doğrultusunda karar alabilmek için, soykırımın bir bir devletin resmi politikası olması şartını aramıştır. Bu duruma örnek verilecek bir olay Prijedor Kasabasında yaşanmıştır. Ulusal Savunma Belediye Meclisi Başkanı olan etnik temizlik hedefiyle kurulan kampta önemli görev alarak zincir, beton, kablo gibi araçlarla işkence edilen kampların kurulmasında önemli isim olan, Belediye sınırları dışına Sırp olmayan 20.000 kişinin sürülmesini planlayan ve organize eden Milomir Stakic'tir. Davasında, 129 Yargılama Dairesi kurulan kampların sadece Sırbistan Devleti'nin görüşü yansıtmadığından, Sırp olmayan grupların yalnız bu sıfatları dolayısı ile yok edilmediklerinden soykırım oluşmadığı yönünde karar vermiştir. Stakic soykırım suçundan beraat etmiştir.” Sırbistan'ın eski Başbakan Yardımcısı Vojislav Seselj örneği ise bir önceki örnek gibi Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan'ın kuzeyinde yer alan Vojvodina bölgelerinde Sırp olmayan halka savaş suçu ve insanlığa karşı suç işlemekten yargılanıyordu ancak 2014 te sağlık sorunları nedeniyle serbest bırakıldı. (Sputnik News, 2016) Goran Hadzic ise Hırvat halkına yönelik aynı suçlardan yargılanırken doktor raporu ile beyininde tümör (Balkan Insight, 2011) olduğu ve iki yıl ömrü kaldığı iddia edilmişti. Hollanda'nın Lahey şehrindeki Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesince (ICTY) 2016'da soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan 40 yıl hapse çarptırılan Karadzic'in nihai cezası belli oldu ve müebbet hapse mahkum edildi. (Karadizce Müebbet Ceza, 2019)

Mayıs 2007'de Bosnalı Sırp general Zdravko Tolimir, Haziran 2007'de polis müdürü Vlastimir Dordevic, Ağustos 2008'de Radovan Karadzic yargılanmıştır. (Muriç, 2019, s. 88) 2001 yılında Miloseviç yakalanıp Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanması için Hollanda'ya gönderilmiştir. 66 ayrı davadan yargılanmış ve 2006'da ise hakkında kesinleşmiş bir ceza bulunmamasına rağmen hüccesinde ölü bulunmuştur. (Eski Yugoslavya BM Mahkemesi Kapandı, Adalet Yerini Buldu mu?, 2017) 22 Kasım 2017 tarihinde ise sonuçlanan davada Ratko Mladic soykırımdan, insanlığa karşı suç işlemekten ve Srebrenitsa Katliamından suçlu bulunarak müebbet hapse çarptırılmıştır. (Bosna Kasabı' Ratko Mladic, Soykırımdan Suçlu Bulundu, 2017)

3.3. Kosova Cumhuriyeti'nin Tanınması Ve Sınır Anlaşması Hususu

Kosova, Osmanlılar tarafından fethi gerçekleştirilmeden önce Sırp Devleti'nin ilk kurulduğu toprak olma özelliği taşıdığından, Sırp için manevi değeri oldukça fazla ve vazgeçilemezdir. Yugoslavya, dağılmadan önce Kosova nüfus dağılımının %83'ü Arnavut, %15'i Sırp ve Karadağlılardan oluşmaktaydı. (Kenar, 2005, s. 237) Sonrasında yaşanan federasyon içerisindeki gelir ve yaşam koşullarının eşitsizliğinden dolayı Sırp nüfusun Sırbistan'a göçü gerçekleşmiştir. Bahsi geçen göç eylemi bazı kesimler tarafından “Arnavutlaştırma Politikası” olarak algılanmış olsa da, durum daha çok ekonomik sebeplere dayanmaktadır.

1981 Kosova Ayaklanmasıyla beraber hatırı ayılır oranda Karadağlı ve Sırp nüfusu göç etmiştir. Bu durum Sırp milliyetçiliğinin tetiklemiş ve 1987'de Sırp Yönetimi Sırp mülklerinin Arnavutlara satışını engelleyici yasalar koymuş ve bir takım iş yerlerinde Arnavutların çalışmasını yasaklamıştır. (Kenar, 2005, s. 240) Komünist rejimin varlığı eski Yugoslavya'da milliyetçiliğin geri planda kalmasına yardımcı olamamış ve Yugoslavya'nın dağılmasının başlıca sebepleri arasında yer almıştır. Kosova'da yer alan Sırp nüfusu üzerinde etki sahibi olan Miloseviç'in Dayton'dan öndeki hedefi ise Krajina bölgesinden zorunlu olarak ayrılan Sırp'ların Kosova'ya yerleştirme hedefi kapsamında Arnavut köylerinde yaşamını sürdüren Arnavutları evlerinden edip Sırp'ları

yerleştirmeye başlamıştır. Sırlara karşı çözüm arayışında olan Arnavutlar, İbrahim Rugova önderliğinde birleşerek Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK)'yı oluşturmuşlardır. (Ülger, Yugoslavya'nın Parçalanmasında Anavatan Kosova Efsanesinin Rolü, 2009, s. 132)

Yugoslavya'nın dağıldığı ülkelerin sırayla bağımsızlık ilan ettiği dönemde Bosna Hersek'te meydana gelen çalışmaları sona erdirmek amacıyla Bosna Hersek Devlet Başkanı Aliya İzetbegovic, Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milosevic ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuğman tarafından Dayton Barış Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalandığı dönemde Kosova Çatışması ya da Kosova Sorunu ikinci planda görülerek Anlaşmaya burada meydana gelen sorunlara dair bir madde eklenmemiş ve çözüme dair yaklaşımda bulunulmamıştır. Bu durum aslında 1990 yılından bu yana Sırp yönetime karşı "sivil itaatsizlik" politikası" uygulayan İbrahim Rugova'nın, siyasi olarak etkisizliğinin de bir göstergesi niteliği taşımaktadır.

1992 yılında bağımsızlığını ilan eden devletler, uluslararası toplum tarafından sırayla tanınmasına karşılık Kosova'nın bağımsızlığı için bu eylem söz konusu olmamıştır. Yugoslavya'nın dağılması sırasında meydana gelen savaş, nitelik bakımından uluslararası, devletler arası ya da bir iç savaş mı sayılacağı konusunda tartışma yer almaktaydı. (Ayhan, 2014) Hırvatistan'ın bağımsızlığının hemen ardından Almanya tarafından tanınmasının sebebi olarak savaşın uluslararası nitelik kazanması ve Sırp tarafının saldırıları bu sebepten dolayı kesmesi için bilinçli bir şekilde hareket edildiği öne sürülmektedir. (Ülger, Yugoslavya Neden Parçalandı?, Balkan Dramının Perde Arkası, 2015, s. 111) Yugoslavya'nın dağıldığı süreçte Kosova'da bağımsızlığı için mücadele etmiş ancak bunu sağlayamamıştır. Sırp askeri güçleri ve Kosova Kurtuluş Ordusu (KKO) arasında meydana gelen çatışmalar ve bağımsızlık mücadelesi son bulmadığından NATO 1999 yılında bölgeye askeri müdahale gerçekleştirmiş ve sonucu olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ile Sırbistan'a bağlı değil FRY'nin bir parçası olarak düşünölmüştür. (Kenar, 2005, s. 246)

10.01.1999 tarih 1244 sayılı BM kararı ile Kosova'nın statüsü hususunun uluslararası toplumun katkılarıyla belirleneceği bildirilmişti. 1999'dan 2007 yılına kadar olan çalışmalar sonucunda BM özel Temsilcisi Martti Ahtisari, planını açıklamıştır. (Ekinci, 2014, s. 26) Sırbistan tarafından bu durum itiraz ile karşılanırsa da ülke içerisinde yıkılıç bir ortam oluşmuştur ancak AB'ye katılımın ülkenin geleceği ve ekonomik kalkınması açısından önemli olması Sırbistan'ı bu durumu kabullenmeye itmiştir. Uluslararası Adalet Divanı, Kosova'nın bağımsızlığını almasının uluslararası hukuka aykırı olmadığı tavsiyesinde bulunması ve 1244 sayılı BM Kararı açıklandığında Kosova'ya verilen özerklik statüsünün Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün korunacağını üzerinde durmuştur. Sırbistan Hükümeti, Kosova'nın bağımsızlığı konusunda haklı olarak bu kararı öne sürerek hukuka aykırı bir işlem yapıldığını belirtmiştir. (Ülger, Yugoslavya Neden Parçalandı?, Balkan Dramının Perde Arkası, 2015, s. 182)

Belgrad ve Priştine arasında Kosova'nın uluslararası arenalarda bağımsız bir ülkeymiş gibi bulunamayacağı, sadece 1244 sayılı karar çerçevesinde Uluslararası Adalet Divanı'nın belirlemiş olduğu sınırlar kapsamında temsil edileceği hususunda anlaşma sağlanmıştır. Devlet kurulma şartları arasında bağımsızlığa gölge düşürücü uluslararası belgenin olmaması genel tebliği yer almaktadır. Kosova'yı, Yugoslavyaya bağlı bir devlet olarak kabul ettiğini bundan dolayı, Sırbistan'ın hak talebinde bulunamayacağını savunmaktadır. Bu durumda 1244 sayılı BMGK kararı ile Kosova'nın Sırbistan'a bağlanması hususu göz ardı edilmemesi gereken bir haldir. (Ayhan, 2014, s. 118)

17 Şubat 2008'de Arnavut nüfusun çoğunlukta olduğu Kosova bağımsızlığını ilan ederek Sırbistan'dan ayrıldığını belirtmiştir. Kosova tarafından yayınlanan bağımsızlık ilanını tanımayı reddeden Sırbistan, Kosova ile bugüne kadar geline en gerilimli diplomatik ilişkilere artık sahip olmuştur. Günümüzde halen devam etmekte olan bu sorun, Kosova'nın bağımsızlık hareketinin birçok ülke ve uluslararası kuruluş tarafından tanınıyor olmasına alışmış olsa dahi, Sırbistan açısından henüz resmi bir tanıma gerçekleşmemiştir. (Muriç, 2019, s. 68)

Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmeyen ülkelerin başlıca sebepleri bulunmaktadır; öncelikle Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığının uluslararası hukukun ihlali olduğu iddiasında bulunmuş ve devlet egemenliği, toprak bütünlüğüne aykırı olan bu durumun, kendisi tarafından kabul edilmeyeceğini, hukuki kabulü tanımayacağını, Kosova'yı tanıyan devletlerdeki elçiliklerini geri çekme kararını açıklamıştır. Bu açıklamaya istinaden ABD, Fransa ve Türkiye'de bulunan elçiliklerini geri çekmiştir.

Kosova'nın bağımsızlığı konusuna karşı olan başka bir ülke ise Rusya olmuştur. İki devletin ortak noktada uzlaştığı bir hal olmadığından dolayı kabul edilmeyeceğini ve Kosova'nın BM üyeliğini veto edeceğini açıkça belirtmiştir. Günümüzde bir devletin BM'ye üye olabilmesi için 193 üyenin 2/3'si tarafından zımni olarak tanınıyor olması gerekmektedir. Hali hazırda 2020 itibarıyla Kosova 113'ü BM üyesi ülke olacak şekilde 116 ülke tarafından tanınmaktadır. (Bağımsız Kosova 10 Yaşında, 2018)

AB ülkeleri arasında Kosova'nın bağımsızlığı konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Öncelikle kendi içerisinde azınlık sorunu yaşayan Yunanistan, Romanya, İspanya, Slovakya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Kosova'nın bağımsızlığının kendi ülke sınırları içerisinde varlığını sürdüren azınlık topluluklarına örnek teşkil edebileceğinden dolayı desteklememektedir. Yunanistan, ülkesindeki Arnavut azınlığı; İspanya, Bask ve Katalan bölgesi sorunu; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hususu ile benzerlik teşkil edebileceğinden; Romanya ise bağımsızlık hareketinin hukuka aykırı olması ve diğer ülke azınlıklarının bu duruma başvurabileceklerinden çekinmektedir.

Kosova açısından değerlendirdiğimizde kendi ulusal bağımsızlığını sonsuza dek tanımayacak bir sınır komşusuna sahip ve vatandaşları arasında mevcut Sırp azınlık tehlike arz etmektedir. Ülkesindeki Sırp azınlığın, Sırbistan'ın etkisi altında kalması riski baki olacaktır. Kosova'nın sahip olduğu iki seçenek bulunmaktadır; Avrupa Birliği'nin bağımsızlığa giden yolda vermiş olduğu desteği sonraki süreçte devam ettirmesi, ikinci seçenek ise diğer komşusu olan ve soydaş özelliği bulunan Arnavutluk ile ilişkilerini iyi tutmasıdır. İçerisinde barındırdığı Sırp nüfus ve Sırbistan ile yaşanan geçmiş sorunlar günümüzdeki Kosova-Sırbistan gerginliğinin yapıtaşlarıdır. Bahsi geçen sorunlar Sırbistan'ın AB'ye alınma sürecini oldukça olumsuz etkilemektedir.

4. SONUÇ

Avrupa Birliği ve Sırbistan Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri değerlendirdiğimizde geçmişten gelen sorunların günümüz siyasetini şekillendirdiğini gözlemlemekteyiz. Balkan bölgesinde etkin politika izlemek konusunda kararlı olan ve bu hususta Genişleme Stratejilerini açıklayan AB hedefleri neticesinde aynı zamanda bölge devletlerinin talepleri doğrultusunda bir harita izlenmektedir. Sırbistan bu hususta iki önemli konu üzerinden üyelik sürecini şekillendirmektedir. Öncelikle Kosova sorununu AB'ne girebilmek için çözmek zorundadır. İkili ilişkilerin normalleştirilmesi açısından Avrupa Birliği ise iki ülkenin üyelik süreçlerini dengeli şekilde sürdürmektedir. AB kriterleri arasında yer alan dış ilişkilerde uyulması gereken koşullar doğrultusunda Sırbistan, Kosova ile anlaşma yoluna gitmek zorundadır. Diğer önemli konu ise Sırp milliyetçiliği için oldukça zor olan, savaş suçlarının yargılanması ve Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesine teslimidir. Geçmişte meydana gelen soykırım vb. suçlarda görev alan asker ve siyaset insanlarının, Sırp halkı ve siyasetinde suçlu görülmediği ve yargılanma işleminin de yanlış olduğu bazı kesimler tarafından desteklenmektedir. Halen daha Sırbistan'da mevcut radikal kesiminin varlığı, AB uyum süreçlerini sekteye uğratabilecek söylemlerde bulunmaktadır. Günümüz siyasi konjonktürüne ayak uydurabilmek ve stratejik olarak bölgede varlığını sürdürmek isteyen Sırbistan yönetimi ise bu hususta "kırmızı çizgi" olarak adlandırdıkları konularda geri adım atmamak durumunda kalmaktadır.

Bunların aksine Sırbistan'ın birliğe üyeliği halinde ekonomik kalkınmanın iyileştirilmesi, ülkenin hukuk, adalet ve özgürlükler konusundaki gelişmesi ülkeyi mevcut konumundan çok daha iyi bir yere taşıyacaktır. Bundan dolayıdır ki; Sırbistan son dönemde AB Müktesebatına uyum konusunda son derece titizlikle çalışmakta ve somut adımlar attığını AB'ye kanıtlamak amacındadır.

Kosova'nın 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından tanıyan 52 ülkenin 33'ünün Avrupa'da olması; AB'nin bölgesinde meydana gelen siyasi gelişmelerde pasif kalmama kararı, ayrıca yaşanan savaşta çözümü ABD'nin getirip, kendisinin geri planda olmasından rahatsızlık duyduğunun göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Buna ek olarak kendi içindeki sorunlarda aktifleşmesi ve o dönemde birliğe balkan ülkelerinin de dahil olmasını tercih etmesi olarak görülebilmektedir. Günümüzde Avrupa Birliği'ne adaylık statüsü bulunan ancak tam üyelik konusunda net bir tarihe sahip olmayan Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk'un yanı sıra Kosova ve Bosna Hersek'in potansiyel adaylık statüsü bulunmaktadır. Sırbistan'ın AB'ye üyeliği ise Avrupa Birliğinin bölgede elini güçlendirecek, aynı zamanda sınır güvenliğinin artırılmasının yanı sıra gaz koridorunu güvence alabilecektir. Berlin Süreci olarak isimlendirilen süreç Avrupa Birliği'nin gaz koridorunu kontrol altında tutabilmek amacıyla bölge ülkelerinde nüfuz elde etmesi kendi menfaatindedir.

KAYNAKÇA

Akçay, E. Y. (2016, Haziran). Sırbistan'ın AB Serüveni. AKÜ İİBF Dergisi, XVIII(1). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/224044> adresinden alındı

Alain Dickhoff, C. J. (2010). Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar., İstanbul: İletişim Yayınları.

Aliju, D., & Jakupi, Z. (2020, Temmuz 15). Kosova Sırbistan Diyalogu AB Çatısı Altında Yeniden Başlıyor. Anadolu Ajansı. Ocak 1, 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kosova-sirbistan-diyalogu-ab-catisi-altinda-yeniden-basliyor/1911085> adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (2018, Haziran 26). Karadağ ile Sırbistan AB Yolunda Yeni Fasıllar Açtı. Aralık 26, 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/karadag-ile-sirbistan-ab-yolunda-yeni-fasillar-acti/1187213> adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (tarih yok). Avrupa Birliği'nin Batı Balkan Politikası. Kasım 18, 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-birligi-nin-bati-balkan-politikasi/1962754> adresinden alındı

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Resmi Web Sites. (tarih yok). Kasım 25, 2020 tarihinde <https://www.avrupa.info.tr/tr/sirbistan-6975> adresinden alındı

Ayhan, H. (2014). Kosova'nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye'nin Tutumu. TİKA Avrasya Etüdüleri(33/2001-1).

Bağımsız Kosova 10 Yaşında. (2018, Temmuz 17). Aralık 04, 2021 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bagimsiz-kosova-10-yasinda/1065816> adresinden alındı

Balkan Insight. (2011, Mayıs 31). Goran Hadzic in Spotlight After Mladic Arrest. Aralık 06, 2021 tarihinde <https://balkaninsight.com/2011/05/31/goran-hadzic-becomes-serbia-s-no-1-fugitive/> adresinden alındı

Bosna Kasabı' Ratko Mladiç, Soykırımdan Suçlu Bulundu. (2017, Kasım 22). KASım 29, 2021 tarihinde BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42079598> adresinden alındı

Derman, G. S. (2010). Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi.

Deutsche Welle. (2009, Temmuz 15). Batı Balkan Ülkelerine Vize Muafiyeti. Kasım 05, 2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/abden-bat%C4%B1-balkan-%C3%BClkelerine-vize-muafiyeti/a-4487908> adresinden alındı

Deutsche Welle. (2017, Kasım 09). Juncker: Sırbistan ve Karadağ 2025'ten önce AB üyesi. Aralık 29, 2021 tarihinde <https://www.dw.com/tr/juncker-s%C4%B1rbistan-ve-karada%C4%9F-2025ten-%C3%B6nce-ab-%C3%BCyesi/a-41308501> adresinden alındı

Ekinci, M. U. (2014). Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu. SETA Vakfı. Aralık 05, 2021 tarihinde http://file.setav.org/Files/Pdf/20140919162017_sirbistan-siyasetini-anlama-kilavuzu-pdf.pdf adresinden alındı

Emin, N. (2015, Mayıs 17). Kosova'daki Kitlesele Göçün Dinamikleri. Kasım 23, 2020 tarihinde <https://www.setav.org/kosovadaki-kitlesele-gocun-dinamikleri/> adresinden alındı

Emin, N. (2015, Mayıs 17). Kosova'daki Kitlesele Göçün Dinamikleri. SETA Vakfı. Aralık 1, 2021 tarihinde <https://www.setav.org/kosovadaki-kitlesele-gocun-dinamikleri/> adresinden alındı

Ertuğrul, Ü. E. (2017). Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi. Kasım 30, 2021 tarihinde <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0008326&lng=1> adresinden alındı

Eski Yugoslavya BM Mahkemesi Kapandı, Adalet Yerini Buldu mu? (2017, Aralık 22). Aralık 03, 2021 tarihinde Sputnik News: <https://tr.sputniknews.com/analiz/201712221031514779-eski-yugoslavya-bm-mahkemesi-kapandi-adalet-yerini-buldu-mu/> adresinden alındı

Hobbes, T. (1996). Leviathan. Oxford: Oxford University Press.

Holbrooke, R. (1999). To End a War. (B. Çorakcı Dişbudak, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2011, Ocak 23). Sırbistan İle AB Arasında İmzalanan İstikrar Ve Ortaklık Anlaşmasına İlişkin Hazırlanan Rapor AP Tarafından Kabul Edildi. Kasım 25, 2020 tarihinde https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/sirbistan_ile_ab_arasinda_imzalanan_istikrar_ve_ortaklik_anlasma_sina_iliskin_hazirlanan_rapor_ap_tarafından_kabul_edildi.pdf adresinden alındı

Kaplan, F. H. (tarih yok). Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri Kararlarında Soykırım Suçu. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/155552> adresinden alındı

Karadzice Müebbet Ceza. (2019, Mart 20). Aralık 01, 2021 tarihinde Sputnik News: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201903201038314036-karadzice-muebbet-ceza/> adresinden alındı

Karluk, S. R. (2014). Avrupa Birliği'nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi. International Conference on Eurasian Economies.

Kenar, N. (2005). Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya. Palme Yayıncılık.

- Mazower, M. (2010). The Balkans-From the End of Byzantium to the Present Day. (A. Özil, Çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Muriç, G. (2019). Avrupa Birliği Siyasi Koşulluluk Mekanizmasının Batı Balkan Ülkelerinin Avrupalılaşmasındaki Rolü: Sırbistan Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü.
- Sputnik News. (2016, Mart 31). Sırbistan'ın Eski Başbakan Yardımcısı Suçsuz Bulundu. Aralık 16, 2021 tarihinde Sputnik News: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201603311021862293-srbistan-seselj-lahey-karadzic/> adresinden alındı
- Şekercioğlu, S. (2015). Avrupa Birliği'ne Katılım Yolunda Sırbistan. Der. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Altuğ Günar. Ankara: Sentez Yayınları.
- TRT Haber. (2020, Temmuz 15). Kosova ve Sırbistan Diyalogu AB Çatısı Altında Yeniden Başlıyor. Aralık 05, 2021 tarihinde TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kosova-sirbistan-diyalogu-ab-catisi-altinda-yeniden-basliyor-501824.html> adresinden alındı
- Tuncer, S. (2018). Avrupa Birliği Süreci ve 2016 Yılı İtibariyle Aday Ülkeleri Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'ın Bölgesel, Ticari ve Siyasal Sorunları Türkiye ile Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı AB Başkanl. (2019, Temmuz 08). Müzakere Fasılları. Aralık 15, 2021 tarihinde <https://www.ab.gov.tr/62.html> adresinden alındı
- Ülger, İ. K. (2009). Yugoslavya'nın Parçalanmasında Anavatan Kosova Efsanesinin Rolü. H. Çomak (Dü.) içinde, Bölgesel Politikalar (s. 132). Kocaeli.
- Ülger, İ. K. (2015). Avrupa Birliği Rehberi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ülger, İ. K. (2015). Yugoslavya Neden Parçalandı?, Balkan Dramının Perde Arkası. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Welle, D. (2015, Haziran 29). Sırbistan'da Tartışmalı Suikastçi Heykeli. Aralık 10, 2021 tarihinde <http://www.dw.com/tr> adresinden alındı
- Yakup, Z. (2017, Ocak 15). Kosova ile Sırbistan Arasındaki Tren Krizi. Kasım 20, 2020 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kosova-ile-sirbistan-arasindaki-tren-krizi/727802> adresinden alındı

Subject Area
Philosophy

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 1136-1140

Arrival

01 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3913

Article Serial Number

28

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3913>[How to Cite This Article](#)

Tüzün, C. (2022).

“Erlebnis ve Erfahrung

Aralığındaki Flâneur”

International Social

Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:1136-1140

Social Sciences Studies

Journal is licensed under a

Creative Commons

Attribution-NonCommercial

4.0 International License.

1. GİRİŞ

Kapitalist sanayileşmeyle beraber ortaya çıkan ve 19. Yüzyıl’da, kapitalizmin başkenti olarak görülen Paris’te, aristokrasinin yerini, burjuvaziye bıraktığı zamanlarda *flâneur*’lükten başka çaresi kalmayan, kalabalıklar arasında gezinen ve kendi bireysel deneyimiyle kenti soluyan, kapitalist üretim metalarının fantazmagorilerinin³ büyüüne kapılarak, kenti temaşa eden, kenti yaşamın aktığı bir tablo olarak deneyimleyen *flâneurü* ve onun, bu parçalanmış ve bütünlük arz etmeyen bu akıştaki anlam arayışını, kısaca *flâneurü* ve izini sürdüğü yitlik zaman(ları) sorgulanacaktır.

Walter Benjamin’in *Pasajlar* adlı eserinde göstermeye çalıştığı temel fikir kapitalizmin kendini bir mitos olarak dayatan ideolojisidir. Kapitalizm, kendini Tanrının yerine koyarak yeni bir din olarak sahneye çıkmaktadır. Pasajlar bu yönü ile modern katedrallerin yerini tutan yeni ibadet merkezlerine dönüşmüştür. Bundan dolayı pasajlar, kendilerini kapitalizmin arketipleri olarak, mitik bir hakikat olarak dayatırlar. Kapitalizmin ortaya çıkardığı

Erlebnis ve Erfahrung¹ Aralığındaki Flâneur²

The Flâneur between Erlebnis and Erfahrung

Cengiz TÜZÜN¹ ¹ Ankara Üniversitesi, DTCF Sistemantik Felsefe ve Mantık Bölümü Doktora Adayı. Ankara, Türkiye

ÖZET

Bu çalışma Walter Benjamin’in *Pasajlar* adlı eserini temel alarak, flâneur kavramı ve flâneurün kent ve zaman deneyimini ele almaktadır. Kapitalist sanayileşmeyle beraber Avrupa’da aristokrasi yerini burjuvaziye bırakmıştı. Kapitalist sanayileşmenin ortaya çıkardığı üretim metaları, 19. Yüzyıl’da kapitalizmin başkenti sayılan Paris’te pasajlarda sergilenmiştir. Bu yeni yaşam biçiminin büyüündeki flâneur, kenti bütünlük arz etmeyen bir deneyim ve anlam arayışında temaşa eder. Bu makalede flâneur ve izini sürdüğü yitlik zaman ve anlam arayışı incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Flâneur, Erlebnis, Erfahrung, Pasajlar, Yitlik Zaman, Kent

ABSTRACT

This article deals with the concept of flâneur and the flâneur’s experience of the city and time, based on Walter Benjamin’s work called *Arcades Project*. By the capitalist industrialization in Europe, the aristocracy left its place to the bourgeoisie. The production commodities revealed by capitalist industrialization were exhibited in the arcades in Paris, which was considered the capital of capitalism in the 19th century. The flâneur, under the spell of this new way of life, contemplates the city with an experience and meaning that lacks totality. In this article, the flâneur and its search for lost time and meaning will be examined.

Key words: Flâneur, Erlebnis, Erfahrung, Arcades, Lost Time, City

¹ *Erlebnis* ve *Erfahrung*: Almanca ’da deneyim, yaşantı, tecrübe anlamlarına gelir. Erlebnis daha çok bireysel tecrübeye denk düşerken; *Erfahrung* ise kolektif bir deneyime dayalı olan bütünlüklü yaşantısal deneyimi anlatır. Bu metinde de Walter Benjamin’in *flâneur*ün tecrübesinin/deneyimin ne türden bir deneyim/yaşantı olduğu bağlamında ele alınacaktır.

² Flâneur, Fransızca da “avare gezinen” anlamını taşıyan sözcük, Benjamin’de bir temel kavram niteliğindedir ve yaya dolaşırken, aynı zamanda çevre izlenimleriyle düşünce üreten kişi anlamında kullanılmıştır. (Ç.N.): Benjamin, W. (2002). *Pasajlar* (4 b.). (A. Cemal, Çev.) İstanbul: YKY., s.92. dip notlardan alıntılanmıştır.

“Flâneur, henüz gerek büyük kentin, gerekse burjuva sınıfının eşliğindedir. Henüz bunlardan herhangi birine yenik düşmüş değildir. Hiçbirine yerleşmiş değildir. Flâneur, sığınmağını kitlede arar. Kitlenin fizyonomisine ilişkin erken çalışmalar Engels’te ve Poe’da rastlanır. Kitle, bir peçedir; bu peçenin ardından alışılmış kent, bir fantazmagori niteliğiyle Flâneur’ü çağırılmaktadır. Bu fantazmagori içerisinde kent, kimi zaman bir peyzaj, kimi zaman da bir içmekân görüntüsündedir. Daha sonra Flâneur’lüğü mal cirosu için yararlı kılan büyük mağaza olgusu, bu ikisini kendi yapısı içerisinde geliştirir. Büyük mağaza, Flâneur’ün son numarasıdır.” Benjamin, W. (2002). *Pasajlar* (4 b.). (A. Cemal, Çev.) İstanbul: YKY., s.98-99.

³ Fantazmagori sözcüğü Walter Benjamin tarafından sıklıkla kullanılan bir kavramdır. En genel anlamıyla aldatıcı görüntü olarak kullanılır. Ayrıca Marx tarafından da kullanılan bu kavram, Benjamin’de malın fetiş olma durumu üzerinden değerlendirilir. Bu yönüyle fantazmagori, kapitalist üretim metalarının kendisini parıltılı bir hakikat olarak göstermesiydi. “*Pasajlar Yapıtı*’nda peşinden gittiği sır, görünürde olan bir sırdı. Fantazmagorik olan, “mal üreten toplumun büründüğü parıltıydı” - bu parıltı, aslında hem idealist estetiğin “güzel görünüş”üyle, hem de malın fetişlik öz yapısıyla bir bağlam içerisinde bulunmaktaydı. Fantazmagoriler, “yüzyılın sihirli görüntüleridir”. Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*., s.25.

metaların, fetiş olarak sergilendiği mekânlara dönüşen yer ise yine pasajların kendisidir. “Moda ise, fetişin nasıl onurlandırılacağını belirleyen ritüelin tarifini veriyor.”⁴ Kısaca kapitalizmle beraber insanlar hem kendi zamanına hem de ürettiklerine yabancılaşmıştır. Bu metafetişizm içerisinde *flâneur* uyku ile uyanıklık hali arasında bir deneyimle, kapitalizmin fantazmagorilerinin büyüünde geçmişle ve şimdi arasında anlam arayan bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eskiden henüz kapitalizmden dolayı sanayinin girmediği topografyalarda, insanlar yazın kızgın sıcaklığında mercimek hasadını yaparlarken tek ağızdan söyledikleri türkülerle hem zamanı hem mekânı hem de üretimi kolektif bir deneyim olarak yaşarlardı. Üstelik bu kolektif üretim sürecinde, üretilen değere de bir yabancılaşma durumu yoktu. Bu deneyim kuşkusuz *Erfahrung* deneyimine denk düşen yaşantısal bir deneyimdir. İnsanlar üretimi kolektif bir dayanışma çerçevesinde gerçekleştirirken, üretilenle doğrudan bir ilişki de vardır. Aynı zamanda yaşanan süre, bellekte iz bırakan bütünlüklü bir tecrübeye denk düşüyordu. Aynı durum, geceleri etrafında toplanılan, çocukların büyülmüş kahramanı olan, hikâye anlatıcısının hikâyelerindeki büyülmüş dünyasında yaşanan *Erlebnis* ve *Erfahrung* deneyimini birleştiren, -bireysel ve kolektif deneyimin üst üste bindiği- bir yaşantıda da vardır. *Erfahrung*, ortak, parçalı olamayan, bütünlüklü bir deneyimken bunun karşısında *Erlebnis* birbirinden kopuk, bütünlüğü olmayan fragmental ve bireysel bir deneyimdir. “*Erfahrung* kavramının Almanca kökeni olan “*fahren*” (sürmek, yolculuk etmek), hareketlilik, seyahat etmek, etrafta dolanmak ya da seyfü sefer etmek manasını taşıyor. Böylece *Erfahrung* hem zamana ilişkin bir boyut, yani süre, alışkanlık, tekrar ve dönüş iması yapıyor; hem de tecrübe eden öznenin bir derece risk aldığı ima ediyor (terimin Latince kökeni olan *periri*’, onu alttan alta tehlike anlamına gelen *peril*’e ve yokolmak anlamına gelen *perish*’e bağlıyor). Bu yan anlamlar *Erfahrung*’u daha nötr ve münferit bir oluş olan (İngilizce *experience*’in da içerdiği) *Erlebnis*’ten (olay, macera) ayırıyor”. Böylece aslında birincisi normatif içerikli bir kavramdır; ikincisi ise olgusal içerikli bir kavramdır.”⁵ Örneğin kapitalizm ve modernleşmeyle beraber ortaya çıkan matbaa hikâye anlatıcısını tahtından ederek, yerini bireysel olana, yani *Erlebnis* deneyimine dayanan romana bırakmıştır. Roman yazarının deneyimi ise bireysel olan, kendi uzamında kalabalıklardan kopuk, bireysel bir deneyimdir. Roman bir nevi insanı yalnızlaştırarak, okuyucusunu kahramanı ile değiş tokuş eder. Başka bir deyişle kendi yaşamsal tecrübesine yabancılaşan okuyucu, roman kahramanının mitik gerçeğinde kendini bulmaya çalışır. Sanırım buraya kadar *Erlebnis* ve *Erfahrung* kavramlarının hangi kapsamlar bakımından inceleneceğini sezimledik. Bu yazının devamında ise *flâneur*’ün bu deneyimler (*Erfahrung* ve *Erlebnis*) arasındaki serüvenini inceleyeceğiz.

Kapitalizmin ilk olarak sistemli bir şekilde ortaya çıktığı yer, Avrupa’dır. 19. Yüzyıl kapitalizmin başkenti Paris ise kapitalist üretimin ortaya çıkardığı çoğu metanın pazarlarda ya da pasajlarda sergilendiği bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. *Flâneur* ise kapitalizmin ortaya çıkardığı/ürettiği mitik zamanları fragmental (parçalı) deneyimler ile yaşayarak, geçmişle bir hesaplaşma içerisinde diyalektik bir imgelemi ortaya çıkararak; aurasını kaybetmiş, parça pörçük olan bu dünyada anlam arayan, tarihin o en münzevi momentinde gördüğü o ışılının izini süren, yığınlar arasındaki yalnız adamdır. *Flâneur*, başka bir deyişle kapitalist tarihin, kendini mitik, doğal bir gerçeklik olarak sunmasını yapısöküme uğratarak, alegorik anlamlarla, bir tecrübe hali ile mevcut olan üzerinden namevcut olanın perdesini açan birisidir. *Flâneur*, *Erlebnis* ve *Erfahrung* deneyimi arasında gidip gelen kentlidir. Benjamin’in *flâneur*’ü Edgar A. Poe ve Charles Baudelaire’den bağımsız düşünemeyiz. Bergson’un süre felsefesi ve Marcel Proust’un *À la Recherche du Temps Perdu*’sü (Yitik Zamanların İzinde) de bu bakımdan *flâneur*’ün fragmental kent deneyimine ışık tutan, zemin oluşturan etkenlerdir. “*Flâneur* yalın haliyle sanayileşmenin ortaya çıkışından sonra oluşan kalabalıkların içinde ayrıcalıklı yeri olan ve zamanın ruhuna aykırı bir karakterdir. Edgar A. Poe’da dedektif titizliği olan kalabalıkların adamı, Baudelaire’de modern yaşamın deneyimini (yeniden) tanımlayan sanatçı, Benjamin’de ise gündelik hayatın farklı zaman algısına sahip tiplmesidir. Poe’da kalabalıkların adamı kitleye bakarken aslında kendisinde de olan modern yaşamın şaşkınlığını taşır. Bu şaşkınlık, hızlı akan gündelik hayatın tahakkümü karşısındaki çaresizliktir.”⁶

Flâneur kavramı ilk olarak Baudelaire’in yazılarında karşımıza çıkmaktadır. Benjamin’in Baudelaire’in şiirlerine olan ilgisi, onun *Erlebnis* deneyimini *Erfahrung* tecrübesine dönüştürecek başarıyı kendi içinde barındırmasıdır. Benjamin’in tamamlanamayan *pasajlar*’daki *flâneur*’ün çıkış noktası da bu yönü ile Baudelaire’den gelmektedir. Anne Friedberg, Baudelaire’in Benjamin üzerine olan etkisini şöyle ifade eder: “Baudelaire’in şiir koleksiyonu, *Les fleurs du mal* (elem çiçekleri), Benjamin’in tamamlanmamış olan, kapsamlı çalışması *Pasajlar*’ın mihenk taşıdır. Benjamin için şiirler, *flâneur*’ün Paris’e yönelen gezgin bakışlarındaki kayıtlardır.” (Friedberg, 1991). Baudelaire’deki *flâneur* daha çok modern kentlerin sokak yaşantısının tesadüfi meraklısı, gözlemcisi, başka bir deyişle sokak yaşantısının haber raportörü olarak resmedilmiştir. Öbür taraftan Baudelaire’in *flâneur*’ü kayıp giden zamanın/anının resmini çizen, şiirleştiren bir ressamdır.⁷ Kent ve kalabalıklar Baudelaire’de birbirinden kopuk

⁴ Delaloğlu, B. F. (2010). *Benjamin* (2. b.). İstanbul: Say Yayınları. s.174.

⁵ Aktaran: Özbek, M. (2000). Walter Benjamin Okumak – II., S.117.

⁶ Yıldırım, A. (2014). Düşünmeye Nostaljik Bir Çağrı: Hiza Karşı Flâneurün Zamanı., s.260.

⁷ Bkz: Werner, J. V. (2005). *American Flâneur: The Cosmic Physiognomy of Edgar Allan Poe*. S.59.

değildir. Kenti büyüdü yapan temel unsur kalabalığın kendisidir. Bu kalabalığın içerisinde, o hep bir şok deneyim anını şiirlerinin zeminine yerleştirir. “Kent insanı, kalabalıkta yalnızca bir hasmını, kendisine düşman bir öğeyi görmekten çok uzaktır; tersine, büyük kent insanını büyüleyen görüntü, asıl bu kalabalıktan kaynaklanır. Büyük kent insanının duyduğu haz, bir ilk bakışta aşk değil, bir son bakışta aşktır. Bu, sonsuza kadar bir veda edıştır ve şiirde büyülenme, anıyla kesilir.”⁸ Baudelaire lirik şiirlerindeki bu şok deneyim yöntemi, onun kendi kişiliği ile de yakından ilgilidir. Kardeşim dediği, kendisine benzeyen okuyucusu tarafından anlaşılacak ister. Okuyucusuna böyle hitap etmesinin altında yatan sebep ise; “okuyucusunun kendisi gibi -ilgiyi ve algılama yeteneğini öldüren- iç sıkıntısıyla tanışık olduğunu ve okurken zorlanacağını düşündüğünü gösterir.”⁹ Baudelaire’in şiirlerini anlamının ön koşulu ise modern kentlerde/toplumda fantazmagorileri ve alegorileri çözümleyecek, algılayacak olan, Bergson, Proust ve Freud’un tecrübe (*Erlebnis ve Erfahrung*) üzerine olan kuramını bilmekten geçer. Baudelaire’in sanatının merkezine yerleştirdiği şok deneyim ise tam da bu anlamıyla Bergson ve Freud’un tecrübe anlayışının izlerini taşır. Benjamin bu şok deneyimi, Baudelaire’de *Bazı Motifler Üzerine*’de şöyle ifade etmektedir: “Şok faktörünün tek tek izlenimlerdeki payı ne kadar büyükse, bilincin uyarılardan korunma amacıyla, gündemde kalması ne kadar zorunluysa ve bu bilinç ne ölçüde etkiliyse, izlenimler de o kadar düşük düzeyde deneyime (*Erfahrung*) girer; buna karşılık yaşantı kavramına uygunlukları da aynı ölçüde artar. Şoka karşı savunmanın asıl işlevi, belki de olaya içeriğinin bütünlüğü pahasına, bilinç düzeyinde tam bir zaman noktası sağlamak olarak dile getirilebilir.”¹⁰ Baudelaire, aynı zamanda kendi yaratımın temelini bir korku ögesini de yerleştirmektedir. Bu korku ögesini kendi kişiliğiyle de sürekli olarak çarpıştırma eğilimindedir. Bu korku ögelerine karşı savaşım da bir nevi yitip giden zamana karşı bir savaşımıdır. Baudelaire’in dizelerindeki ifadeyle şöyledir:

Et le Temps m’engloutit minute par minute,
Comme la neige immense un corps pris de roideur.
(Zaman her dakika yutmakta beni,
Sürekli karın hareketsiz bir bedeni örtmesi gibi.)¹¹

Bu yönü ile Baudelaire’in *flâneur*ü yitip giden zamanın deneyimini resmetme çabası vardır. Kalabalıklar da Baudelaire için hareketli bir peçedir, o kendi sözcükleri aracılığıyla, birbirinden ayrı düşünemeyen Paris’i ve kalabalığını o peçenin ardından görerek, kalabalığın resmini şiirleştirir.¹² Onun *flâneur*ü bu bakımdan sokaklarda gezinen yelkenlerini kalabalıkların rüzgârıyla şişiren bir tiptedir. Kalabalığın içinde ama aynı zamanda kalabalıktan kopuktur. Benjamin, bu kopuk durumu şöyle ifade eder: Baudelaire, kalabalığın onu zorla kendisine çekişine yenik düşmüş ve bir *Flâneur* kimliğiyle kendini o kalabalıktan biri kılmıştır; bununla birlikte, kalabalığın İnsanı olmaktan uzak bir yapı taşıdığı duygusunu da içinden atamamıştır. Kendini kalabalığın suç ortağı yaparken, neredeyse aynı anda ondan kopmuştur. Baudelaire, kalabalıkla görünüşte yoğun bir ilişki kurar; gerçekte ise niyeti, onu *tek* bir aşağılayıcı bakışla hiçliğin uçurumuna yuvarlamaktır.¹³

*Flâneur*ün zamansal deneyimi de bilince sürekli gönderdiği şoklarla uyaran bir yapıdır. *Spleen* (bunalım, sıkıntı, melankoli) hali içerisindeki zaman, aşırı bir duyarlılık içerisinde algılanır.¹⁴ Her an birer şok olarak bilinci kırbaçlar. Burada *Erfahrung* deneyimini kaybeden şahıs tıpkı takvimin dışına itilmiş, başka bir dünyanın/zamanın insanına dönüşür. Benjamin bunu bir metaforla pazar günleri çalan çanlara benzeterek, tarihten yoksun ruhlarla betimler. Baudelaire’deki *flâneur* en güzel yakıştırma da onun kent kalabalığına bir ruh kazandırmak ve bu kalabalıklar arasında karşılaşmaları, gözün gördüğü, kulağın işittiği, bedenin hissettiği oldukça duyarlı anlardan bir *Erfahrung* deneyimine ulaşmaktır. Baudelaire’deki *flâneur*, bu yönüyle, varlığına anlam verecek olan otantik (*erfahrung*) bir deneyimin izini sürerken, sıradanlaşan (yabancılaşan) günlük hayata ise bir eleştiri geliştirmektedir. Sıradanlaşan günlük hayat ise burada Benjamin’in de vurgulamış olduğu gibi benzi dönüşsel bir cehennemdir. Bu cehennem ise tüketim toplumunun ve üretim biçimlerin içerisinde, sadece istenç ürünü bellekle deneyimleyen, kendine ve içerisinde bulunduğu zamana yabancılaşan insan portresidir. Baudelaire, bu kendine yabancılaşan banal deneyim tarzını, onu aşacak olan ortam ve zemini yaratacak olan, o yeni yüce bir anlamda arar. Bu ise ancak *flâneur*ün yaşam tecrübesine denk gelir. *Flâneur*, modern kenti deneyimlerken, çevresini saran nesnelere ve insanları o sonsuz tekrardan kurtarır. Kenti uzaktan bir metin gibi okuyabilen kişidir Baudelaire’deki *flâneur*. *Flâneur*, başka bir

⁸ Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*, S.218.

⁹ Özbek, M. (2000). Walter Benjamin Okumak – II., S.113.

¹⁰ Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*. S.210.

¹¹ Bkz: Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*, s. 235-236.

¹² Bkz: Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*, s. 216.

¹³ Benjamin, A.g.e., s.220-221.

¹⁴ Bkz: A.g.e., s.235.

deyişle, labirent şeklindeki kentin sosyal mekânlarındaki nesnelere ve insanların koleksiyonculuğunu yaparak anlam arayışında olmaktadır.¹⁵

19. yüzyılda Paris'te demir ve camın mimari olarak yapılarda kullanılmaya başlamasından sonra, hâlihazırda endüstriyel üretimin tavan yaptığı bu dönemde Paris, endüstriyel üretiminin metallerinin sergilendiği pasajlarla dolmuştu. Endüstriyel üretimin metallerini üreten emek gücü de bu mitik zamanlardaki metalaşmaktan kurtulamadı. "Metalaşan bir dünyada, nesnelere de, insanlar da indirgenmiştir; nesnelere "hale"sini yitirmiş; tamalgı ve hakiki tecrübe (*Erfahrung*) olanağı parçalanmıştır."¹⁶ Benjamin 19. Yüzyıldaki kültür yazgısını, yine meta olma yazgısı olarak tanımlamaktan geri duymaz.¹⁷ Pasajların bu fantazmagorik, aldatıcı büyüleri görüntüsünü *flâneur*ün deneyiminde, yani *Erlebnis* olan parçalı deneyimin, *Erfahrung*'ta bütünlüklü bir deneyimde birleştirilerek aurasını yitirmiş olanın anlamını arar.

Benjamin'nin *flâneur*ü, Paris'te gezinirken sürekli olarak yitip gitmiş bir zamanın izini sürer. Onun için geçmişte kalan bir zamanla şimdinin sürekli olarak ilişki içine sokularak, şimdini yeniden kuran zamansal bir deneyim vardır. Her görüngü, geçmişten gelen şimdi ile anlam bulur. "Bellek bu rolünü -çağdaş anlamda- Bergson'un saf belleğinden (memoire pure) ziyade Proust'un istençdışı bellek (mémoire involontaire) dediği rastlantısal olanla yerine getirir. Nesnelere olan ilişkiyi yeniden tanımlayan istençdışı bellek, daha çok nesneyi öne çıkarır. Oysa o ana dek yalnızca dikkatin buyruğundaki bir belleğin hazır tuttuklarının sınırları içerisinde kalan istenç ürünü bellek (mémoire volontaire) ile kalırız. Bu belleğin yapısal özelliği, geçmişe ilişkin olarak vardığı bilgilerin hiçbirinden iz taşımamasıdır."¹⁸ Bundan dolayı Benjamin'nin *flâneur*ü Paris pasajlarının her bir köşesini büyüleri bir dünya olarak tecrübesinde, Proust'un istençdışı belleğiyle ilişki içerisinde değerlendirmek gerekir. Paris kenti *flâneur*ün bakışlarında canlı bir peyzaj gibi kendini açar ve bekler. *Flâneur* kenti adım adım gezerken ki yaşadığı deneyim, hastalık öncesi bir esirlik durumuna benzetilir. *Flâneur*ü besleyen yalnızca kentte gördükleri değildir, salt bilgi ve ölü veriler (fotoğraf, sinema, kitap vs.) de *Erlebnis* ya da *Erfahrung* niteliğiyle kendisine mal edebildiği ölçüde bu türden besinlerdir.¹⁹

*Flâneur*ün deneyimi sezgiseldir ve aynı zamanda fragmental bir yapıdadır. Paris sokaklarında bir kaplumbağa yürüten yavaşlıktaki bir zamandır. *Flâneur* kapitalizmin ürettiği mekanik belirlenişin içinde, sonsuz bir şekilde süredenden o hızlı akışı içerisinde, kendine zaman tanıyan, zamanı içerisinde yaşadığı mekânda adeta nesneleştirilen/donduran, daha doğru bir deyişle zamanı mekânsallaştıran bir deneyime sahiptir. *Flâneur*, geçtiği sokakları alegorik okumalar aracılığıyla hep geçmişe şimdiye çağırarak, şimdiki anın tahlilini yapar. Pasajların *flâneur*ü kapitalizmin ürettiği fantazmagorilerinin görüntüsüne/ışığına kapılarak, gerçekliğin hakikati yerine, o yanıltıcı ışıltının geçmişle olan ilişkisi üzerinden parçalı bir *Erlebnis* deneyimini, bütünlüklü bir *Erfahrung* yaşantısına dönüştürme arzusu taşıyan kişisidir. Farklı bir ifade ile materyal olanla, mistik (imgelemin) olanın biraradallığından sürreal bir deneyime ulaşma çabasıdır *flâneur*ün *Erfahrung*u. Banal ve sıradan olan üzerinden alegorik bir anlam ifadesidir. Benjamin'nin *flâneur*ü, sürreal deneyim aracılığıyla, kapitalizmin kendini mitik bir gerçeklik olarak sunduğu banalleşen, yalancı yaşantısının/gerçekliğinin dışına çıkmaktır. Kentin o dağılmış, parçalı yapısının artık bir bütünlük içerisinde algılanamama durumundan ortaya çıkan hakikat yitimini, tek tek *Erlebnis* deneyiminin *Erfahrung* tecrübesiyle birleştirme çabasıdır, *flâneur*ün çabası. *Flâneur* tıpkı Walter Benjamin'nin Paul Klee'nin portresinde bahsettiği tarih meleği gibi, gözlerini geçmişe dikerek, parçalanmış her şeyi bütünlüğe kavuşturmak isteyendir.²⁰ *Flâneur*, geçmişle gelecek arasında duran bu tarih meleğidir.

2. SONUÇ

Flâneur yitip giden anların anlamlı bir bütünlük içerisinde tekrardan kefareti ödeneceğimiz yeni bir algılama olanağını sunar bize. Bilincimizde kendini bir hakikatmış gibi iz bırakmaya çalışan kapitalizmin hızlı ve yalan zamanına karşı, bizi bir dinginlik anına götüreceği olan *flâneur*ün tavrına ihtiyaç vardır. Benjamin'nin *flâneur* üzerinden eleştirdiği mitik zamanlar, hala bizi sarmalayan, yaşamsal tecrübemize yön veren, onu parçalayan ve hakikatten koparan tek yönlü bir yolda tahakkümüne devam ediyor.

KAYNAKLAR

Benjamin, W. (2002). *Pasajlar* (4 b.). (A. Cemal, Çev.) İstanbul: YKY.

¹⁵ Bkz: David, F. (1994). *The Flâneur in Social Theory*, s.92.

¹⁶ Özbek, M. (2000). *Walter Benjamin Okumak- I*, s.89.

¹⁷ Bkz: Özbek, A.g.e., s.89.

¹⁸ Yıldırım, A. (2014). *Düşünmeye Nostaljik Bir Çağrı: Hiza Karşı Flâneurün Zamanı*, S.262.

¹⁹ Bkz: Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*, s. 264.

²⁰ Bkz: Scholem, G. (2010). *Walter Benjamin ve Meleği*. B. F. Delaloğlu içinde, *Fikir Mimarları Dizisi-4: Benjamin* (E. E. Çakmak, Çev., 2.b., s. 179-223). İstanbul: Say Yayınları., s.218.

- David, F. (1994). The flâneur in social theory. K. Tester içinde, *The Flâneur* (s. 81-197). London: Routledge.
- Dellaloglu, B. F. (2010). *Benjamin* (2. b.). Istanbul: Say Yayınları.
- Friedberg, A. (1991, 6). Les Flâneurs du Mal(l): Cinema and the Postmodern Condition. *PMLA*, 102(3), 419-431.
- Özbek, M. (2000). Walter Benjamin Okumak - I. *Ankara Üniversitesi SBS dergisi*, 55(2), 69-96.
- Özbek, M. (2000). Walter Benjamin Okumak - II. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 83-111.
- Scholem, G. (2010). Walter Benjamin ve Meleği. B. F. Delaloğlu içinde, *Fikir Mimarları Dizisi-4: Benjamin* (E. E. Çakmak, Çev., 2 b., s. 179-223). Istanbul: Say Yayınları.
- Werner, J. V. (2005). *American Flaneur: The Cosmic Physiognomy of Edgar Allan Poe*. New York: Routledge.
- Yıldırım, A. (2014). Düşünmeye Nostaljik Bir Çağrı: Hıza Karşı Flâneurün Zamanı. *Ege Üniversitesi Edebiyat Yayınları*, 190, 257-263.

Subject Area
Social Structure

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 1141-1145

Arrival

08 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3925

Article Serial Number

29

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3925>How to Cite ThisArticle

Yılmaz, E. (2022).

"Türkiye'de (1960-1980) Arası

Demografik Yapıda

Öne Çıkan Özellikler"

International Social

Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:1141-1145

Social Sciences Studies

Journal is licensed

under a Creative

Commons Attribution-

NonCommercial 4.0

International License.

Türkiye'de (1960-1980) Arası Demografik Yapıda Öne Çıkan Özellikler**Between Turkey (1960-1980) Important Features In Demographic Structure**Ensar YILMAZ¹ ¹ Doç. Dr.; İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye**ÖZET**

1960 askeri müdahalesinden sonra Türkiye, 1980'e kadar yeni bir anayasa ile yönetildi. 1961 Anayasası kendisine yer verdiği kurumlar aracılığıyla çok önemli değişimlere yol açtı. Politik, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan bu yapısal değişim süreçlerinin demografik alanda da görülmesi kaçınılmazdı. Türkiye'nin demografik yapısında 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara doğru gelindiğinde, ülke nüfusunun kentlerde yaşama oranı, nüfusun eğitim düzeyi, ortalama yaşam süreleri ve istihdam edilenlerin çalıştığı işkolları gibi pek çok alanda bir dizi değişim meydana gelmiştir. Doğal, ekonomik, kültürel varlıklarını verimli bir şekilde kullanmak isteyen her ulus, ülkesindeki insan kaynağının niceliği ve niteliği hakkında birtakım bilgilere ihtiyaç duyar, bu nedenle de nüfus sayımları gerçekleştirir. Dolayısıyla 1960-1980 arası yaşanan göç ve kentleşme olgusu, uygulanan nüfus politikaları ve nüfus sayımları Türkiye'nin bu dönemdeki demografik yapısını ortaya koymak için ele alınması gereken başlıklar olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de sosyoekonomik değişim, bu dönemde kendini, kentlerin nüfusunda meydana gelen hızlı artışlarla göstermiştir. Kentlerde meydana gelen hızlı nüfus artışının temel nedeni içgöçtür ve bunun etkisi bir hayli fazladır. Demografik sürecin ikinci etabında, bilhassa kırdan kente göç edenler demografik değişim sürecine eklenmiş ve bu süreç, yurt geneline yayılarak devam etmiştir. Türkiye'de kentleşmenin hız kazanması 1960'lı yıllardan itibaren gerçekleşmiştir. Bu dönemde, var olan kentlerin nüfusunda hızlı bir artış gözlenirken, aynı zamanda çok sayıda yerleşim birimi de kent statüsüne kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demografya, Göç, Kentleşme**ABSTRACT**

After the 1960 military intervention, Turkey was governed by a new constitution until 1980. The 1961 Constitution led to very important changes through the institutions it included. It was inevitable that these structural change processes in the political, economic and cultural fields would also be seen in the demographic field. In the demographic structure of Turkey, from the 1960s to the 1980s, a series of changes occurred in many areas such as the rate of the country's population living in cities, the education level of the population, the average life expectancy, and the business lines in which the employed people work. Every nation that wants to use its natural, economic and cultural assets efficiently needs some information about the quantity and quality of human resources in its country, therefore it carries out censuses. Therefore, migration and urbanization phenomenon between 1960-1980, applied population policies and censuses stand out as the topics that need to be addressed in order to reveal the demographic structure of Turkey in this period. Socioeconomic change in Turkey showed itself in this period with the rapid increases in the population of the cities. The main reason for the rapid population growth in cities is internal migration and its effect is quite high. In the second stage of the demographic process, especially those who migrated from the countryside to the cities were added to the demographic change process and this process continued throughout the country. The acceleration of urbanization in Turkey has been realized since the 1960s. In this period, while a rapid increase was observed in the population of existing cities, many settlements gained city status at the same time.

Keywords: Demography, Migration, Urbanization**1. GİRİŞ**

1960 askeri müdahalesinden sonra Türkiye, 1980'e kadar yeni bir anayasa ile yönetildi. 1961 Anayasası –her ne kadar 1971'de geniş ölçüde anayasa değişiklikleri gerçekleştirmiş olsa da–kendisine yer verdiği kurumlar aracılığıyla çok önemli değişimlere yol açtı. Politik, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan bu yapısal değişim süreçlerinin demografik alanda da görülmesi kaçınılmaz olmalıydı.

Türkiye'nin demografik yapısında 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara doğru gelindiğinde, ülke nüfusunun kentlerde yaşama oranı, nüfusun eğitim düzeyi, ortalama yaşam süreleri ve istihdam edilenlerin çalıştığı işkolları gibi pek çok alanda bir dizi değişim meydana gelmiştir. Nüfusa ilişkin nicelik ve niteliksel veriler, toplumsal planda hayata geçirilecek kimi politikaları ve uygulamaları tespit etmemizi kolaylaştıran çok önemli bir etmendir. Zira bir ülkenin nüfus yapısındaki değişimler diğer alanlardaki değişimleri de belirler, nüfus ile öteki alanlar karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu gibi birbiriyle de bağlantılıdır (Gelekeçi, 2015: 605).

Doğal, ekonomik, kültürel varlıklarını verimli bir şekilde kullanmak isteyen her ulus, ülkesindeki insan kaynağının niceliği ve niteliği hakkında birtakım bilgilere ihtiyaç duyar, bu nedenle de nüfus sayımları gerçekleştirir. Nüfus sayımı ise; bir ülkenin belirli bir döneminde bütün aile bireylerini kapsayacak biçimde demografik bilgilerin toplanması, işlenmeye hazır hale getirilmesi ve belirli amaçlara uygun şekilde düzenlenip yayınlanması olarak tanımlanabilir (Sertkaya Doğan ve Bostan, 2019: 63).

Tüm toplumlar için nüfus büyük bir öneme haiz olsa da uygulamaya konulacak politikaları sadece nüfusun yapısı belirleyebilir, çünkü bir toplumda hayata geçirilecek ya da izlenecek politikaları önemli bir gösterge olarak sunan yine onun nüfus yapısıdır. Sosyal değişim ve gelişim ilk anda nüfus hareketlerinde ve nüfus yapısında belirlediği içindir ki, toplumsal dinamiklerin en basit ve en yalın haliyle görülebildiği alan nüfus yapısı olmuştur. Bu nedenle, sosyal alanlar ve sosyal değişime ilişkin tüm bilimsel çalışmalarda nüfus incelemesi başlangıç noktası olarak kabul edilir (Gelekçi, 2015: 588).

Dolayısıyla 1960-1980 arası yaşanan göç ve kentleşme olgusu, uygulanan nüfus politikaları ve nüfus sayımları Türkiye'nin bu dönemdeki demografik yapısını ortaya koymak için ele alınması gereken başlıklar olarak öne çıkmaktadır.

2. NÜFUS HAREKETLERİ OLARAK 1960-80 ARASI TÜRKİYE'DE GÖÇ ve KENTLEŞME

1960 yılı Türkiye için dönüm noktası olmuş;27 Mayıs'ta gerçekleştirilen askeri müdahalenin ardından yürürlüğe giren 1961 Anayasası ile kentleşme sürecinin yol haritası belirlenmiştir. Anayasa'da kabul edilen sosyal devlet ilkesiyle beraber, refah devleti anlayışı da yer almıştır (Soysal, 1969: 29). Böylece siyasal iktidarlar, sonraki süreçlerde kendilerini sadece halkın klasik haklarını karşılamakla değil, maddi ihtiyaçlarını gidermekle de yükümlü görmüşlerdir. Sözgelimi, anayasanın 49. maddesinde, yoksul ya da dar gelirlili ailelerle ilgili önemli bir konu güvence altına alınmış, onların sağlıklı koşullara uygun bir şekilde konut ihtiyaçlarının karşılanacağı dile getirilmiştir.

Bir toplumun yapısını ve toplumsal değişimini nüfusunun niceliksel ve niteliksel değişimi belirler; tıpkı kırsaldan büyükşehirlere gerçekleşen devasa göçlerin bugünkü sosyal yapıyı tayin eden unsurların başında gelmesi gibi. Yine aynı şekilde, çalışan nüfusta yapısal bir değişimin meydana gelmesi, toplumsal yapıdaki değişime de etki edecektir (Kongar, 2008: 521).

Türkiye'de hızlı bir kentleşmenin yaşandığı 1960'lı yıllarda kentlerin nüfusu hızla tırmanışa geçerken, pek çok yerleşim birimi de kent statüsüne kavuşmuştur. Kent yerleşimlerinin sayısı 1960 yılına kadarki dönemde 66'dan 102'ye çıksa da, nüfusu 50 bini aşan ve 5 olan kent sayısı sadece 11'e yükselebilmştir. Her ne kadar sözkonusu yıllarda kent sayısı artış kaydederek 147'ye ulaşmış olsa da, orta ve büyük kentlerin sayısında ciddi bir artış olmamış, sadece 27'ye çıkabilmiştir. Ancak devam eden süreçte önemli bir değişim yaşanmıştır; bilhassa 1960'tan 1975 yılına kadarki süreçte kent sayısı 288'e tırmanmış, ayrıca 50 binden fazla nüfusu olan kentlerin sayısı da 65'e fırlamıştır; yine aynı dönemde nüfusu 100 bin kişiyi aşan kentlerin sayısı ise 36'ya yükselmiştir (Sencer, 1979: 73).

Türkiye'de göç olgusu ve kentleşme süreci incelendiğinde, ülke genelindeki nüfusun bilhassa belli bölgelerde ve kentlerde yoğunlaştığı görülür. Bunların başında, hemen her dönem olduğu gibi İstanbul, Ankara ve İzmir'in gelmesinin dışında, Kocaeli, Mersin, Bursa, Kayseri, Antalya, Adana ve Gaziantep gibi şehirler de bulunmaktadır. Bu şehirlerin ortak özelliği ise iş imkânlarının daha fazla ve koşullarının daha iyi olmasıdır. Bölgelerin nüfus hareketlerine bakıldığında ise, 1960 yılından itibaren Marmara, Trakya, Ege ve Akdeniz bölgelerinde nüfus artışlarının yaşandığına, Karadeniz ve Batı Anadolu'da ise önemli düşüşlerin gerçekleştiğine tanık oluruz (Gelekçi, 2015: 602).

Sözü edilen yıllarda Türkiye'de etkili bir kentleşme eğilimi göze çapmaktadır, bu da beraberinde hızlı bir kentleşme sürecini meydana getirmiştir. (Yılmaz ve Çiftçi, 2011: 261). 1960 ile 1980 arasını kapsayan dönemde ülke genelindeki şehir nüfusunun % 26'dan % 45'e çıktığını, tersine bir biçimde kır nüfusunun da % 74'ten % 55'e gerilediğini görürüz. Cumhuriyet tarihinin en hızlı kentleşme dönemi 1960-1975 yılları arasında olmuştur (Kaştan, 2016: 695). Yine bu dönemde, var olan kentlerin nüfusu hızlı bir biçimde büyüme eğilimine girmiş, ama aynı zamanda da pek çok yerleşke kent statüsüne kavuşmuştur (Yılmaz ve Çiftçi, 2011: 260).

Gelişmiş batı ülkelerindeki sanayileşme sürecinin Türkiye'deki tezahürü 1950-1955 yıllarını kapsar; bu dönem tarımda makineleşmenin başladığı, ulaşım koşullarının iyileştirildiği, toprağın belli ellerde yoğunlaştığı yıllar olduğu için ülkede iç göçler meydana gelmeye başlamış, kırsal alandan şehirlere doğru bir akış gerçekleşmiştir (akt; Sertkaya Doğan ve Bostan, 2019: 66). 1950 yılından 1960'a kadarki dönemde Türkiye, ekonomide büyüme modeli olarak tarımsal üretimi tercih etmiş, ancak bu süreçten sonra sanayileşmeye dayalı bir büyüme modeline dönmüştür. Dolayısıyla 1960-1980 arası dönemde yaşanan iç göçün ana nedenini de sanayileşmenin cazibesi oluşturmuştur (Kaştan, 2016: 695). 1960 yılından itibaren benimsenen sanayileşme modeli işgücü açığına neden olunca, bu açık köylerden şehirlere göç edenlerle kapatılmıştır. 1960 ile 1970 yıllarını kapsayan dönemde kırsal alandan şehirlere göçen 5.000.000 kişinin olduğu saptanmıştır, ancak 1970 ile 1980 yılları arasında bu rakam, yıllık 350.000 kişilik bir ortalama ile kayda geçmiştir (Kaştan, 2016: 695). Kırdan kente doğru olan göçler beraberinde barınma sorunlarına yol açmış ve gecekondu olgusu bir problem olarak belirmeye başlamıştır.

Gecekondu meselesine Beş Yıllık Kalkınma Planları ile çözüm aranmaya başlandığı dönemde, 1963-1967 arasını kapsayan birinci planda, yıkım yerine öncelikle ıslah/iyileştirme stratejisi, ardından tasfiye/ortadan kaldırma ve son olarak da önleme politikaları izlenmiştir. Önlemeye önceliğin verildiği ikinci plan, 1967-1972 arası dönemi kapsar; buna göre konutlaşmada gecekondu sahibinin işgücünün imece usulüyle devreye sokulması planlanmış, fakat bu başarısız olmuştur. 1973-1977 arasını kapsayan üçüncü planda gecekondulaşmanın ekonomik büyümeyle önlenilebileceği düşünülmüştür. 1978-1983 yıllarını kapsayan dördüncü planda ise gecekondu altyapı hizmetlerinin sağlanması gündeme getirilmiş, ancak gerçekleştirilememiştir. Bu dönemde gecekondu önleme bölgeleri ve toplu konut faaliyetleri hız kazanmış, yeterli konut ve ucuz arsa üretilemediği için bu projeler de başarısızlığa uğramıştır. Talep artışının karşılanamaması nedeniyle gecekondu mahalleleri giderek yayılmaya ve çoğalmaya başlamış, bir süre sonra da birer baskı aygıtına dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Gecekonduların kendi sektörünün yanı sıra, patronunu ve mafyasını da ortaya çıkardığı yıllar 1970'li yıllar olmuştur (Genç, 2014: 17-18). Türkiye'de gecekondulaşma süreci plansız ve düzensiz yapılaşmanın bir ürünü olduğu için kentlerde yüksek nüfus artışı meydana gelmiş, bu da işsizlik sorununun yanı sıra altyapı ihtiyacının tam olarak karşılanamamasına yol açmıştır (akt; Sertkaya Doğan ve Bostan, 2019: 66). 'Kentsel dönüşüm'ün Türkiye'de ilk kez kavramsal düzlemde kentleşme ve planlamaya girişi 1970'li yıllara denk düşer; uygulamaya geçilmesi ise 1980'li yılları bulmuştur (akt; Genç, 2014: 16).

Kent nüfusunun en hızlı büyüdüğü yıllar 1960–1980 arasıdır, bu dönemde % 26'lık bir nüfusa sahip olan kentler % 45'lik bir artışa sahne olurken, % 74'lük bir nüfusu barındıran kırsal kesim ise % 55'lik bir düşüş göstermiştir. Cumhuriyet tarihinin en hızlı kentleşme süreci yaşadığı dönem 1960-1975 yılları arasıdır (Kaştan, 2016: 695). Kentler hem sağladıkları iş imkânları, hem de sundukları hizmetlerle çekim merkezi haline gelmiştir. Bununla birlikte kentleşme, endüstrileşmenin de getirdiği birtakım çevresel ve toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir. Gecekondulaşma, hava kirliliği, temiz suya ve sağlık hizmetlerine ulaşma sorunu gibi birçok sorun kentleşmeyle birlikte görülmeye başlamıştır.

3. 1960-1980 DÖNEMİ NÜFUS POLİTİKALARI

Nüfus politikalarının oluşturulması düşüncesinin fikri düzeyde belirmesi ve zorunluluğa dönüşmesinin nedeni, doğum, ölüm, göç hareketleri vb. durumlarla toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin yatırım olgusunu etkilemesidir. Bu noktada nüfusa ilişkin geliştirilen ve yürürlüğe konulan yasal, iktisadi ve toplumsal nitelikleri içeren dolaylı veya doğrudan önlemlerin tümüne nüfus politikası denilmektedir (Aydoğan ve Çoban, 2016: 114).

Nüfus politikaları açısından Türkiye'nin iki dönemi öne çıkmaktadır: İlk dönemde, Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından 1965 yılına kadar pronatalist politikanın, başka bir ifadeyle nüfusu artırıcı, yani çoğalmaya dayalı bir politikanın izlendiği görülür. İkinci dönemde ise, 1965 sonrasında nüfus artış hızına sınırlama getirildiği, artışın geriletildiği, antenatalist politikaların uygulamaya konulduğu gözlemlenir (Doğan, 2011: 297).

Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulduğu yıl, 1960'tır. Kuruluşundan üç yıl sonra kurumun 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki nüfus artışı vurgusu önemlidir, çünkü planda ilk kez, hızlı artışın beraberinde getirdiği sorunların altı çizilmiştir. Hızlı nüfus artışıyla birlikte ekonomik yatırımların yerini ağırlıklı olarak demografik yatırımlara bıraktığı belirtilen planda, kişi başına düşen gayri safi milli hâsılının gerilediği, istihdam sorunlarının ortaya çıktığı, içgöç yüzünden kentler kontrolsüz bir şekilde büyürken tarımda ise gizli işsizliğin baş gösterdiği ifade edilmiştir. Yine planda ele alınan bir diğer konu, ödemeler dengesindeki açığı kapatabilmek ve açık-gizli işsizlik baskısını hafifletmek amacıyla yurtdışına işgücü göçünün özendirilmesi olmuştur (Koç vd., 2008: 52-53).

1963-1967 arası dönemi içeren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, o güne değin uygulanan pronatalist nüfus politikalarının eleştirilmesini takiben, 10 Nisan 1965 tarihinde Türkiye'deki nüfus politikalarını kökünden değiştirecek 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun çıkarılmıştır (Koç vd., 2008: 53). Nüfus politikalarında bu kez temel amaç, gebeliği önleyici yöntemlerin kullanılması ve yaygınlaştırılmasıyla doğurganlık oranını geriletmek ve sağlık alanındaki iyileştirmeler aracılığıyla ölüm hızlarını aşağı çekmek, yurtdışına gönderilecek işçiler sayesinde ülkedeki işsizlik rakamlarını düşürmektir. Doğurganlık hızının büyük oranda gerilemesiyle gerçekleşen demografik değişimin bir sonraki adımının henüz başlarında, ülke nüfustaki artış hızı binde 28 gibi bir oranla en üst seviyesine çıkmıştı. Söz konusu dönemde doğurganlık hızı gerilemeye başlasa da ölüm hızında meydana gelen düşüşün gerisinde kalmış, dolayısıyla nüfustaki artışın önüne geçilememiştir. Dolayısıyla otuz yıllık bir süreyi kapsayan 1955 ile 1985 arası dönemde, nüfus 24 milyondan 51 milyona ulaşarak iki kattan fazla artış göstermiştir (Koç vd., 2008: 53-54).

1978-1983 yılları arasında Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı yapılmış; planda devlet, bilhassa da Sağlık Bakanlığı, çocuk sayısına vurgu yaparak, ideal çocuk sayısını iki olarak belirlemiş, ancak belirgin bir aile

planlaması uygulamasından söz edilmemiştir. Öte yandan nüfus planlamasına ilişkin 2827 nolu Kanun, 1983 yılında yürürlüğe konulmuştur (Aydoğan ve Çoban, 2016: 121-122).

Sosyal, ekonomik ve kültürel alandaki değişiklikler büyük oranda nüfusun yapısını da belirlemektedir. Sosyal ve ekonomik gelişmenin modeli ve hedefleri, gelişmenin dinamiğinin hızlı veya yavaş olması, nüfusun çoğu özelliğini değiştiren sonuçların ortaya çıkmasına neden olur. Sözelimi kırsal alanda yaşayan insanların arasında okuma yazma oranının ve genel eğitim düzeyinin artması, köylünün refahı ve köylerin kalkınmasını hedefleyen bir kalkınma modeliyle mümkündür (Gelekeçi, 2015: 598).

4. BU DÖNEMDEKİ NÜFUS SAYIM SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de 1960 sayımına göre nüfus 27.754.820’dir. Nüfusun 14.163.888’i erkek, 13.590.932’si kadındır. 1965 sayımına göre toplam nüfus 31.391.421 olarak belirlenirken, bunun 15.996.964’ünü erkek nüfus, 15.394.457’ini ise kadın nüfus oluşturmuştur. 1970 sayımında nüfus 35.605.176, erkek nüfus 18.006.986, kadın nüfus 17.598.190’dır. 1975’te nüfus 40.347.719, erkek nüfus 20.744.730, kadın nüfus 19.602.989’dur. 1980’e gelindiğinde 44.736.957’ye yükselmiştir. Nüfusun 22.695.362’si erkeklerden, 22.041.595’i kadınlardan oluşmaktadır.

Cumhuriyet tarihinde nüfus artış hızının en yüksek olduğu dönem, binde 28,5’le 1960 yılıdır. 1960 ile 1965 yıllarını kapsayan dönemde nüfusun yıllık artış hızında ortalama olarak binde 24,6’lık bir oran gerçekleşirken, bu oran 1965 ile 1970 yıllarını kapsayan dönemde ortalama olarak binde 25,2’lik bir orana çıkmış; 1970 ile 1975 arasını kapsayan dönem ise ortalama binde 25 oranında gerçekleşirken, 1975 ile 1980 yıllarında ise binde 20,7’lik bir gerileme yaşanmıştır (DİE, 2001: 5; TÜİK).

1960 yılında toplam nüfusun yüzde 31,9’u (8.859.731) şehirlerde otururken, yüzde 61,8’i (18.895.089) köylerde yaşamaktadır. 1965’te şehirde yaşayanların oranı % 34,4 (10.805.817), köylerde yaşayanların oranı % 65,6’dır (20.585.604). 1970 yılında şehirlerde % 38,5 (13.691.101), köylerde % 61,5 (21.914.075) nüfus bulunmaktadır. 1975 yılında şehir nüfusu % 41,8 (16.869.068), kırsal nüfus % 58,2 (23.478.651) olmuştur. 1980 yılına gelindiğinde şehirlerde yaşayan nüfusun oranı % 43,9’a (19.645.007) çıkarken, köylerde yaşayan nüfus % 56,1’e (25.091.950) düşmüştür (TÜİK).

1980 sayımında 19.645.007’si, yani nüfusun yüzde 43,9’u şehirlerde; 25.091.950’si, yani nüfusun yüzde 56,1’i köylerde yaşamaktadır. Bu bağlamda Türkiye 1980 yılına gelindiğinde hâlâ nüfusunun çoğunluğu köylerde yaşayan demografik bir özellik göstermektedir.

1960 ile 1970 yıllarını kapsayan dönemde oluşan bir başka gelişme de nüfus büyüklükleridir. Sözkonusu dönemde nüfusu 1 milyonu aşan il sayısı İstanbul, İzmir, Ankara, Adana ve Konya olmak üzere 5’e yükselirken, nüfusu 100 000’in altına düşen il sayısı ise Hakkari ve Iğdır olmak üzere 2’ye gerilemiştir. Yine 73.915 kişiyle nüfusu en az olan Hakkari, aynı zamanda yıllık yüzde 45,5’lik bir oranla en hızlı artışa sahip olan ilimiz olmuştur. Aynı dönemde 3 milyondan fazla nüfusu olan İstanbul’da ise, nüfus artış hızı devam etmiştir (Kasarcı, 1993: 260).

1970 ile 1980 yılları arası dönemde nüfusu 1 milyonu aşan iller İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Samsun, Konya ve Adana olarak kayda geçerken, aynı dönemde nüfusu 100 000’in altına düşen bir tek ilin olmadığı görülmektedir. Bu yıllarda İstanbul, 4.741.890 kişilik nüfusuyla yine en yüksek nüfusa sahip il olma özelliğini korumuş ve yüzde 40’ın üzerinde bir hızla artış kaydetmeye devam etmiştir. Bayburt 105.317 kişiyle en az nüfusa sahip il olarak belirlenmiş, sözkonusu dönemde yıllık ortalama düşüş hızının da %5 olduğu gözlemlenmiştir (Kasarcı, 1993: 262).

Verileri incelediğimizde 15-64 yaş aralığındaki nüfusun 1960 yılında % 55 olduğunu, 1965’te % 54’e ve 1970’te % 53,8 gerilediğini gözlemliyoruz, ancak 1975 yılında gerileme devam etse de bu oranın yeniden % 54,7 gibi bir miktar arttığına tanık oluyoruz. 1975 yılı da dahil olmak üzere sözkonusu yaş grubundaki gerilemenin başlıca sebeplerinden biri, Türkiye’den yurtdışına yapılan işçi göçleridir. Yine aynı dönemde Türkiye’ye, başta Balkanlardan olmak üzere, farklı ülkelerde yaşayan Türklerin göç etme oranında da ciddi bir gerileme olmuştur. Ancak 15-64 yaş aralığının genel nüfus içinde düşük görünmesinin nedeni, sadece bunlarla açıklanamaz; üçüncü bir neden de 65 yaşındakiler ve üzerinin genel nüfus içindeki oranının sürekli artış göstermesidir (Gelekeçi, 2015: 593-594)

1960 yılında kadın ve erkek nüfus açısından ilginç veriler elde edilmiştir; buna göre, 15 yaş ve üzeri kadınlar arasında hiç evlenmeyenlerin oranı % 12,4 iken, erkeklerde ise bu oran % 24,2’dir. Aradaki iki kata yakın bir farkın oluşmasının başlıca sebebi Türkiye’deki kadın nüfusun erkek nüfusa kıyasla çok daha erken yaşta evlenmeleridir (Gelekeçi, 2015: 596).

5. SONUÇ

Türkiye’de sosyoekonomik değişim, bu dönemde kendini, kentlerin nüfusunda meydana gelen hızlı artışlarla göstermiştir. Kentlerde meydana gelen hızlı nüfus artışının temel nedeni içgöçtür ve bunun etkisi bir hayli fazladır. 1960 yılların sonlarına gelindiğinde ise içgöç hareketinin temel belirleyenleri, şehirlerdeki değişim, kent ile kırsal alandaki gelir farklılıkları ve şehirlerdeki eğitim imkânlarının fazlalığı olmuştur (Koç vd., 2008: 54).

Demografik sürecin ikinci etabında, bilhassa kırdan kente göç edenler demografik değişim sürecine eklenmiş ve bu süreç, yurt geneline yayılarak devam etmiştir (Koç vd., 2008: 54).

Türkiye’de kentleşmenin hız kazanması 1960’lı yıllardan itibaren gerçekleşmiştir. Bu dönemde, var olan kentlerin nüfusunda hızlı bir artış gözlenirken, aynı zamanda çok sayıda yerleşim birimi de kent statüsüne kavuşmuştur. 1960’lı yıllara kadar kent sayısı 66’dan 102’ye, nüfusu 50 bini aşan kentler ise sadece 5’ten 11’e çıkabilmişken, 1960’lı yıllarda ise kent sayısı 147’ye ulaşmış, orta ve büyük ölçekli kentlerin sayısı da 27’ye yükselmiştir. Nüfus hareketinin en yoğun olduğu dönem 1960-1975 yılları arasındır; bu dönemde kent sayısı hızlı bir gelişme kaydederek 288’e çıkmış, nüfusu 50 binin üzerindeki kentlerin sayısı 65’e ulaşmış, nüfusu 100 binin üstündeki kentlerin sayısı da 36’ya yükselmiştir. Türkiye’de etkili ve yoğun bir kentleşme eğiliminin görüldüğü bu dönem, hızlı bir kentleşme sürecinin meydana gelmesiyle sonuçlanmıştır (Yılmaz ve Çiftçi, 2011: 260-261).

KAYNAKÇA

- Aydoğan, E. & Çoban, E. (2016). “Türkiye’de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları”, Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt:6, Sayı:2/1, ss. 113-126.
- Doğan, M. (2011). “Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış”, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı:23, Ocak, ss. 293-307.
- Gelekçi, C. (2015). “1960 Sonrası Dönemde Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Bazı Temel Özellikleri Üzerine Tespitler”, Sosyoloji Konferansları, Sayı:52, ss.587-607.
- Genç, F. N. (2014). “Gecekonduyla Mücadeleden Kentsel Dönüşüme Türkiye’de Kentleşme Politikaları”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:1, S:1, ss: 15-30
- Kasarıcı, R. (1993). “Türkiye’de Nüfus Gelişimi”, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 5, ss.248-266
- Kaştan, Y. (2010). “Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 7, ss: 65-76.
- Koç, İ. & Eryurt, M. A. & Adalı, T. & Seçkiner, P. (2008). “Türkiye'nin Demografik Dönüşümü”, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Kongar, E. (2008). 21. Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, 41. bs. , İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Sencer, Y. (1979) . Türkiye’de Kentleşme, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sertkaya Doğan, Ö. & Bostan, H. (2019). “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü ve Nüfus Projeksiyonlarına Göre Fırsatlar”, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:41, ss.61-90.
- Soysal, M. (1969). Dinamik Anayasa Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, E. & Çitçi, S. (2011). “Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:35, ss.252-267.

Subject Area
Fine Arts

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 1146-1170

Arrival

14 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3932

Article Serial Number

30

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/ssj.3932>

How to Cite This

Article

Erkaplan, E. & Güldür, G. (2022).

“Beyazarı’nda

Bulunan Tepeliklerin İncelenmesi”

International Social Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96;

pp:1146-1170

Social Sciences Studies

Journal is licensed

under a Creative

Commons Attribution-

NonCommercial 4.0

International License.

Beyazarı’nda Bulunan Tepeliklerin İncelenmesi

Examination of Tepeliks* Available in Beyazarı

Emel ERKAPLAN¹ Gülhan GÜLDÜR²

¹ Dr. Öğr. Üyesi Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, El Sanatları Bölümü, Ankara/Türkiye

² Öğr. Gör. Ankara Üniversitesi, Beyazarı Meslek Yüksekokulu, Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı, Ankara/Türkiye

ÖZET

Zengin bir giyim kuşam ve süslenme kültürüne sahip olan Anadolu’ da kadın baş takıları içerisinde önemli bir yere sahip olan tepelikler geleneksel kıyafetlerin tamamlayıcı unsurlarıdır. Bu takılar aynı zamanda üretildiği yörenin kuyumcu ustalarının hünelerini de gözler önüne sermektedir. Endüstrileşme ve şehirleşme ile birlikte değişen hayat şartları neticesinde kadın giyimi de değişmiş, buna bağlı olarak baş süslemelerinde kullanılan tepelikler de kullanım etkisini yitirmiştir.

Günümüzde neredeyse artık kullanımı bulunmadığından değerli hammaddelerinden dolayı kuyumcular tarafından eritilerek hammadde olarak kullanılan, geçmişin izlerini taşıyan ata yadigarı tepeliklere artık müze ve satın alma yoluyla edinilen kuyumcu koleksiyonlardan ulaşılabilmektedir.

Kültürel mirasımızın önemli bir parçası olan, Türk kuyumculuk kültürüne ve takı geleneğine ışık tutan tepeliklerin incelenerek gelecek nesillere aktarılması amacıyla, Beyazarı’nda kuyumcular tarafından muhafaza edilen bir grup tepelik araştırma konusu olarak belirlenmiş ve çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışmada tespit edilen tepelikler biçim, boyut, malzeme, teknik, motif, kompozisyon ve kullanım özellikleri bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tepelik, Kadın baş takısı, Geleneksel takı, Kültürel miras, Kuyumculuk

ABSTRACT

The tepelik(s) that has an important place at the head jewelries of women in Anatolia are the complimentary items of the traditional clothes. These jewelries also show the talents of the jewelry masters of the region in which they were produced. As a result of the changing life conditions together with the industrialization and urbanization, women wear has also changed, accordingly, the tepeliks that are used at the head ornament have also lost their effect of use.

Because of almost not having any use today, tepeliks having the traces of the past, which are melted and used as raw materials by jewelers due to their valuable raw materials, can now be accessed from museums and jewelry collections acquired by purchasing.

For the purpose of examination of tepeliks, which are an important part of our cultural heritage and shed light on the Turkish jewelry culture and jewelry tradition, in order to transfer them to future generations, a group of hills preserved by the jewelers in Beyazarı was determined as a research subject and included in the study.

In order to examine the hills, which are an important part of our cultural heritage and shed light on the Turkish jewelry culture and jewelry tradition, in order to transfer them to future generations, a group of tepeliks preserved by the jewelers in Beyazarı were determined as a research subject and included in the scope of the study. The tepeliks that have been determined at the study have been examined as form, dimensions, materials, technique, pattern, composition and features of use.

*Tepelik refer to the head jewelry used by countrywoman in Anatolia.

Key Words: Tepelik, Women's head jewelry, Traditional jewelry, Cultural heritage, Jewelry

1. GİRİŞ

Anadolu el sanatları Asya’dan İran ile Irak’a göç eden Büyük Selçuklular (İran Selçukluları) ve onlara etki eden Hun, Göktürk, Uygur, Gazne, Karahanlı gibi Türk devletlerinin sanatlarından kaynaklanmış; Hitit, Frig, Yunan, Roma, Bizans sanatları gibi Anadolu uygarlıklarından beslenmiştir (Barışta, 2015: 7). Anadolu’da sanat eserlerinde görülen geleneksel biçim, kompozisyon ve renk anlayışı yüzyıllar boyu süregelen sanatsal zevkin ürünleridir. Bu geleneksel zevkin özünü de eskiçağ Anadolu sanat eserlerinin günümüze kadar gelmiş izleri ortaya koymaktadır (Özbağı, 1989: 1).

Maden sanatı, maden yönünden çok zengin olan Yakın ve Orta Doğuda madenin ilk kullanılmaya başlaması ile ortaya çıkmış ve süreç içerisinde birbiri ardına gelişen metalürjik keşiflere bağlı olarak çeşitli maden sanatı teknikleri gelişmiştir (Bodur, 1987: 11). İslam sanatı madeni ustaları bir kültürden öbürüne ustadan çırağa gelişerek başlangıçta istila edilen toprakların kültürlerinden büyük ölçüde etkilenmiş olsa da kısa bir süre içerisinde, İslam din ve felsefesinin getirdiği yeni ruh ile ustaların yaratıcılığının birleşmesi sonucu kendi benliği olan İslam maden sanatı doğmuştur (Erginsoy, 1978: 1).

Anadolu maden sanatı incelendiğinde; Anadolu’da yaşayan tüm uygarlıklar tarihin ilk dönemlerinden beri demircilik, bakırcılık, kuyumculuk gibi çok çeşitli alanlarda gelişme göstermiş, değerli - değersiz madenler ve alaşımları kullanılarak birçok farklı yöntemle günlük kullanım eşyalarından mücevherlere kadar sayısız eserin ortaya çıkmasında gelişme göstermiştir. Kuyumculuk, maden sanatları içerisinde tarihi çok eskilere dayanan önemli

sanatlarımızdan birisi olup; bu alanda kullanılan hammaddelerden ilk akla gelen altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerdir. Bunun yanı sıra incelenen pek çok madeni eserin bakır, bronz, pirinç, bafon gibi alaşımlardan da üretildiği bilinmektedir.

Takılar başlangıçta süslenme dışında büyü, kötülüklerden korunmak, toplumsal statü, bir aileye veya topluma özgü olmak, mesaj vermek gibi pek çok amaç için kullanılsa da üretildiği toplumun sanatsal, kültürel birikim ve zenginliğini yansıtan bir ifade aracı olarak da yer bulmuştur. Bu sebeple takılar kuyumculuk sanatının en önemli öğelerinden birisi olmuştur. Kolye, yüzük, küpe, bilezik gibi evrensel biçimlerin yanı sıra zamanla bölgesel ve yöresel özelliklere göre farklılıklar gösteren takılar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir grubunu da kadın baş takılarından olan tepelikler oluşturmaktadır.

Anadolu kadın baş süslemelerinde önemli bir yer tutan tepelik, Özbağı'na göre; hafif çukur ve dairesel biçimde olup fes üzerine yerleştirilerek kullanılan bir takı çeşididir” (Özbağı 1989: 50). Kuşoğlu ise tepeliği şu şekilde tanımlamaktadır; “kadın fesleri üzerine dikilen ya da doğrudan saçtaki tülbentin üstüne yerleştirilen, genellikle gümüş, bazen de altın ve değişik metallere yapılan baş süsü”dür (Kuşoğlu 2006: 221). Bir başka tanıma göre tepelik; “altından, gümüşten, yaldızlı bakırdan fes tablasını örtecek şekilde yapılmış daire şeklinde, oymalı nakışlı ve etrafında altın, incili püskülcükler ile süslenen madeni bir levhadır” (Koçu, 1967: 227).

Tepeliği farklı bir ifade ile “çoğunlukla daire veya kare biçimde, gümüşten ya da farklı madeni alaşımlardan, çeşitli kuyumculuk teknikleri ile işlenerek üretilmiş fes, tülbent ve yazma üzerine yerleştirilerek kullanılan kadın baş takısı” olarak tanımlamak mümkündür.

Birbirine yakın iki şehirde bile çok farklı tepelikler üretilmiştir. Örnek vermek gerekir ise; Van'da savatlı, Bitlis'te gümüş kakmalı, Mardin'de telkâri tekniği ile üretilmiş tepelikler dikkat çekici bir özelliğe sahiptir (Kuşoğlu, 1998: 32).

Tepeliklerin süslenmesinde sıklıkla kullanılan motiflerin başında Mührü Süleyman motifi yer almaktadır. Mührü Süleyman motifi taban tabana zıt iç içe geçmiş eşkenar üçgenlerden oluşan altı kollu bir yıldız motifidir. Farklı kültürlerin ortak mirası olan Mührü Süleyman motifi; Türk İslam kültüründe Tanrıyı simgeleyen bir tılsım olarak kabul görmüştür ve Tanrının Süleyman Peygambere bahsettiği güç, kuvvet ve saltanatın sembolüdür (Yılmaz, Duruk, 2020: 68). Türk sanatında en çok tasvirine rastlanan kötülüklerden ve nazardan uzaklaştıran, uğur getirdiğine inanılan bu motifteki üçgenlerin gözü sembolize ettiği, bunun da nazarlık olduğu inancı yaygındır (Erkaplan, 2011: 70; Çelikbaş, 2018: 62).

2. AMAÇ

Bu çalışmada; Ankara Beypazarı ilçesinde, ulaşılabilen kuyumcu koleksiyonlarında bulunan tepeliklerin biçim, boyut, malzeme, teknik, motif, kompozisyon özellikleri tespit edilerek belgelenmesi ve ayrıca etnografik değer taşıyan örneklerin kuyumculuk sektöründe hammadde olarak kullanımı için eritilerek yok edilmesini önlemek bakımından bilinç ve farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

3. ÖNEM

Anadolu kadın baş takılarında birisi olan tepelik, etnografik değerlerimiz ve kültürel mirasımızın önemli bir parçasıdır. Müzelerin dışında özel koleksiyonlarda yer alan örnekler, günümüzde kullanımı olmadığı ve değer görmediği için kıymetli hammaddesinden dolayı kuyumculuk sektöründe eritilerek kullanılmakta ve bu sebeple birçok örnek yok olmaktadır. Geçmişte Beypazarı'nda üretilen ve Beypazarı kuyumcu koleksiyonlarında yer alan tepeliklerin tespit edilerek kayıt altına alınması Türk kültürü değerlerinin devamlılığı ve gelecek nesillere aktarımı açısından büyük önem taşımaktadır.

4. YÖNTEM

Beypazarı'nda bulunan kuyumcu koleksiyonlarında tespit edilen tepeliklerin incelenmesi için bilgi formları düzenlenmiştir. Tepeliklerin genel-detay fotoğrafları çekilmiş; düzenlenen bilgi formları incelenen her bir ürün için kullanılmıştır. Bilgi formları doğrultusunda tepeliklerin biçim, boyut, malzeme, teknik, motif ve kompozisyon özellikleri elde edilmiştir. İncelenen her bir tepeliğin boyutları (çap, yükseklik, maden kalınlığı) kuyumcu cetveli, profil tarağı ve mikrometre gibi hassas ölçüm araçları ile gerçekleştirilmiştir. Tepelik üretiminde kullanılan madenin gümüş olup olmadığını tespit etmek amacıyla (imkânlar doğrultusunda yapılabilen bazı tepeliklerde) asit ile test yöntemi uygulanmıştır. Tepeliğin arka tarafında küçük bir kısmına madeni bir alet ile kazıma yapılmış ve kazınan bu alana bir damla nitrik asit, bir damla sülfürik asit damlatılmıştır. Maden üzerinde gerçekleşen tepkimeye bakılarak gümüşün ayarı hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Ayarı yüksek olan gümüşün süt kesigi gibi beyaz bir renk aldığı, düşük ayar veya gümüş olmayan madenin ise yeşilimsi bir renk aldığı gözlemlenmiştir. Bu yöntem,

kuyumcuların ayar tespitinde kullandığı ve deneyimli bir kuyumcunun gerçek tespitinde bulunabildiği önemli bir yöntemdir.

Yapılan bu çalışma alan araştırması niteliğinde olup, betimsel bir araştırmadır.

5. EVREN ÖRNEKLEM

Ankara ili Beypazarı ilçesi kuyumcu koleksiyonlarında bulunan tepelikler çalışmanın evrenini, örneklemini ise; Ali ERAS koleksiyonundan 6 adet, İsmail Akbay koleksiyonundan 27 adet, İsmail SARIMEN koleksiyonundan 1 adet olmak üzere toplam 34 adet daire biçimli tepelik oluşturmaktadır. Çalışmada, incelenen bazı tepeliklerin benzer süsleme özelliklerine sahip olması sebebiyle seçilen daire biçimli 20 adet tepeliğe yer verilmiştir.

6. BULGULAR

Ankara Beypazarı ilçesinde hünerli kuyumcuların ellerinde üretilip şekil bulan Beypazarı tepelikleri biçim, motif ve kompozisyon özellikleri ile estetik ve sanatsal açıdan göz dolduran niteliktedir.

Tepelikler, Anadolu'daki pek çok bölgede dairesel biçimde karşımıza çıkarken Beypazarı'nda ise; daire ve kare olmak üzere iki farklı biçimde üretilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada sayıca fazla olmaları sebebiyle yalnızca daire biçimli tepelikler ele alınmış olup, kare biçimli tepeliklere ise bir başka çalışmada yer verilecektir.

Çalışma kapsamında incelenen tepeliklerde; çap ölçüsünün 8,7-13 cm aralığında, yükseklik ölçüsünün 0,7-2,3 cm aralığında, kalınlık ölçüsünün 0,28-0,60 mm. aralığında, penes çapı ölçüsünün 1,2-2 cm aralığında, zincir uzunluğunun 4-10 cm aralığında olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen tepeliklerin büyük bir kısmı kabartma (repousse) tekniği ile üretilmiştir. Kabartma tekniğinin üretim aşamaları kısaca şu şekildedir: Kuma döküm yöntemi ile elde edilen külçe halindeki madeni alaşım bir örs üzerinde çekiç ile dövülerek ince levha haline getirilir. İstenilen inceliğe ulaşan levha, daire şeklinde kesilerek merkez kısmı zift üzerinde kabartılır. Ardından işlenecek olan motifler levha üzerine aktarılır. Kabartma işlemi için zift üzerine yapıştırılan levha önce arka taraftan çeşitli şekillerdeki çelik uçlar ile motife uygun olarak kabartılır. Zift üzerinden ısıtılarak çıkarılan levhanın arka tarafına erimiş zift doldurularak motiflerin önden işlenmesi sağlanır. Motifleri ortaya çıkarmak için ön taraftan uygun uçlar ile vurularak istenen detaylar yapılabilmektedir.

Tepeliklerin hammaddesini tespit etmek amacıyla uygulanan asit ile test yöntemi, sunulan imkânlar doğrultusunda örneklem olarak alınan 20 adet tepelikten 11 tanesine uygulanabilmektedir. Asit yöntemi ile gerçekleştirilen test sonucunda hammaddesi tespit edilen 11 adet tepelikten yalnızca iki tanesinin bafon (Örnek: 1, 7) diğerlerinin 300 – 800 ayar aralığında gümüş olduğu tespit edilmiştir (Örnek: 2, 3, 4, 5, 8, 9, 13, 16, 17).

İncelenen tepeliklerin geçmişte Beypazarı'ndaki kuyumcular tarafından üretildiği ve sonradan Beypazarı köyleri (Uruş Örencik, Üreğil, Kabaca, Karaşar) Güdül ilçesi ve köyleri (Cimder, Kayı, Kırkkavak, Karacaören)'nden kuyumculara satılmak üzere getirildiği tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde bu tepeliklerin yalnızca köylerde kullanıldığı belirlenmiştir. Beypazarı merkezde kullanılan tepeliklerin ise çalışma kapsamında incelenen bu gruptan farklı olarak altından üretildiği, düğünlerde ağçalık adı verilen ve sağdış tarafından giyilen yöresel kıyafet ile birlikte fes üzerinde kullanıldığı bilinmektedir. Bu altın tepelik, gümüş tepeliğe göre daha küçük boyutta olup, diğer altın fes takıları ile birlikte kullanılmaktaydı. (Şekil 1). Altın tepeliğin yer aldığı bu fes; günümüzde Beypazarı düğün geleneğinin bir parçası olarak gelinler tarafından kına gecesinde yöresel kıyafet üzerinde sıra altınlar, tılsımlar, inciler, küpeler ve bilezikler ile birlikte kullanılmaktadır (Güldür, Akca, 2015: 407).

Şekil 1. Beypazarı altın tepelik (Güldür, Akca, 2015: 408).

Tepeliklerin tamamının merkezi bir kompozisyon özelliği gösterdiği tespit edilmiştir. Merkezde çoğunlukla çarkifelek ve çiçek motifleri yer almakta olup bu motifler kubbe şeklinde kabartılmış alana işlenmiştir. Merkezin çevresindeki alanda Mührü Süleyman motifi ve yaprak, çiçek, dal, başak gibi bitkisel motifler yer almaktadır. Bitkisel motiflerin kullanıldığı bezemelerin üçer adet iki farklı görünümde toplam altı motiften oluştuğu görülmekte, bu görünümün Mührü Süleyman motifini çağrıştırdığı ve sembolize ettiği düşünülmektedir. Tepeliklerin tamamında merkezde ve dış çevrede küçük yuvarlaklardan oluşan ve burmalı görünümde bordürler yer almaktadır.

Ali ERAS ile yapılan görüşmeler sırasında, eskiden ailelerin maddi varlığına göre; çok düşük ayarda veya yüksek ayarda yaptırılan tepeliklerin zincir sallantısız olarak kullanıldığı gibi, sallantılarında altın veya gümüş peneslerin yer aldığı kullanımlarında olduğunu ifade etmiştir.

Tepeliklerin çoğunlukla Beypazarı köyleri ve çevre ilçelerin köylerinde yaklaşık 25-30 yıl öncesine kadar kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Günümüz kuyumcularından İsmail AKBAY'ın eşi Güler AKBAY tarafından aktarılan bilgiler ise şu şekildedir: "Tepelikler yeni gelinler tarafından bir veya iki çocuğu oluncaya kadar takılırdı ve penesli zincir sallantılı olurdu, daha yaşlı hanımlar ise zincir sallantısız tepelik takarlardı".

Telkari Ustası Mehmet SARIMEN, 1962 yılında çırak olarak işe başladığında (12-13 yaşlarında) Ustası Ahmet İNCEOĞLU'nun tepelik üretimi yaptığından söz etmektedir. Diğer bir sarraf/telkari ustası İsmail AKBAY da, 1959 yılında yine çırak olarak işe başladığında (9 yaşında) ustası Rıza ERAS'ın tepelik üretimi yaptığı bilgisini vermiştir.

Sarraf/kuyumcu Ali ERAS tarafından aktarılan bilgiye göre; "Oğlu olan ailelerin önceden yaptırıp hazırda beklettiği tepelikler, kız tarafının söz kesiminde erkek tarafından istediği takı listesinde de yer almaktaydı".

7. SONUÇ

Ankara ili Beypazarı ilçesi kuyumcu koleksiyonlarında bulunan daire biçimli tepelikler, biçim, boyut, teknik, malzeme ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiştir.

Araştırmada ele alınan tepeliklerin; çap ölçüsünün 8,7-13 cm aralığında, yükseklik ölçüsünün 0,7-2,3 cm aralığında, kalınlık ölçüsünün 0,28-0,60 mm. aralığında, penes çapı ölçüsünün 1,2-2 cm aralığında, zincir uzunluğunun 4-10 cm aralığında olduğu tespit edilmiştir. Üretim tekniğinin çoğunlukla kabartma (repousse) tekniği olduğu tepeliklerin; imkânlar doğrultusunda yapılabilen testler sonucunda hammaddesi tespit edilen 11 adet tepelikten yalnızca 2 tanesinin bafon, diğerlerinin ise 300 – 800 ayar aralığında gümüş olduğu belirlenmiştir.

Yapılan görüşmeler ve kuyumcu ustalarından edinilen bilgilere göre tepelik üretiminin geçmişte Beypazarı'nda yaygın olduğu, Beypazarı köylerinde ve çevre ilçelerin köylerinden gelen hanımların sipariş usulü ile tepelik yaptırarak belirlenmiştir. Maddi durumuna göre düşük ayar veya yüksek ayarlarda yaptırılan tepelikler Beypazarı kuyumcu ustalarının hem bezemelerdeki estetik görüşlerini hem de mesleki hünelerini gözler önüne sermektedir.

Önemli kuyumculuk merkezlerinden olan Beypazarı'nda 1960'lara kadar tepelik üretimi yapılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen ve Beypazarı kuyumcu ustaları tarafından üretilen bu tepeliklerin 25-30 yıl öncesine kadar Beypazarı köyleri ve çevre ilçe köylerinde günlük olarak kullanıldığı bilinmektedir. Beypazarı kuyumcu ustaları tarafından üretilmesine rağmen, tepelikler Beypazarı merkezde kullanılmamıştır. Beypazarı merkezde kullanılan tepelikler ise; araştırma kapsamında incelenen bu gruptan farklı olarak, altından ve küçük boyutlu olup, fes üzerinde düğünlerde sağdış tarafından giyilen yöresel kıyafetle birlikte kullanılmaktaydı. Günümüzde ise bu altın tepelikler fes üzerinde, Beypazarı düğün geleneğinin bir parçası olarak gelinler tarafından kına gecesinde yöresel kıyafet üzerinde kullanılmaktadır.

Günümüzde artık kullanımı bulunmayan tepeliklerin kuyumculara satın alma yolu ile geldikleri belirlenmiştir. Bu tepeliklerden kıymetli hammaddeye sahip olanlar, artık alıcısı ve kullanıcısı da olmadığından kuyumcular tarafından eritilip külçe haline getirilmekte ve üretimde kullanılmaktadır. Yapılan bu dönüştürülme işlemine bağlı olarak kültürel değerlerimiz yok olmakta, bu sebeple tepeliklerin kuyumcu koleksiyonlardan satın alınma yolu ile müze koleksiyonlarına dâhil edilmesi ve koruma altına alınması gerekliliği büyük önem taşımaktadır.

BİLGİ FORMU 1

Örnek No : 1

Bulunduğu Yer : Ali ERAS koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy. - 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 12,5 cm.

Yükseklik : 0,8 mm.

Kalınlık: 0,58 mm.

Penes çapı : -

Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : Bafon

Kompozisyon : Daire biçimli yapı içerisinde tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde dört yapraklı bir çiçek bulunmaktadır. Çiçeğin çevresi dairesel yapı oluşturacak şekilde sıralanmış küçük yuvarlak kabartmalardan oluşmaktadır. Bordürün dışında belli aralıklarla birbirini takip eden iki farklı görünümde üçer adet çiçek, üçer adet başak motifi yer almaktadır. Kenarda; burma şeklinde bir bordür; onun dışında yuvarlak ve oval kabartmalardan meydana gelen bir bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 2

Örnek No : 2

Bulunduğu Yer : Ali ERAS koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 13 cm.

Yükseklik : 0,8 mm.

Kalınlık: 0,58 mm.

Penes çapı : 1,5 cm.

Zincir Uzunluğu: 6 cm.

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : 500 ayar gümüş

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda bir çiçek motifi ve onu çevreleyen küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında belli aralıklarla birbirini takip eden iki farklı görünümde üçer adet çiçek, üçer adet başak motifi yer almaktadır. Kenarda; burma şeklinde bir bordür; onun dışında yuvarlak ve oval kabartmalardan meydana gelen bir bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır. En dışta ise eşit aralıklarla kaynatılmış halkalar, bu halkalarda uçlarında tuğralı gümüş penesler bulunan zincirler yer almaktadır.

BİLGİ FORMU 3

Örnek No : 3

Bulunduğu Yer : Ali ERAS koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 12 cm.

Yükseklik : 1,2 cm.

Kalınlık: 0,60 mm.

Penes çapı : -

Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede :

Kullanılan Malzeme : 300 ayar gümüş

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda sekiz yapraklı bir çiçek motifi ve onu çevreleyen küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında belli aralıklarla birbirini takip eden üçer adet iki farklı görünümde altı başak motifi yer almaktadır. Kenarda; küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür; onun dışında zikzak kabartmalardan meydana gelen bir bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 4

Örnek No : 4
Bulunduğu Yer : Ali ERAS koleksiyonu
Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları
Ürünün Biçimi : Daire
Ürünün Boyutları
Çap : 12 cm.
Yükseklik : 1,2 cm.
Kalınlık: 0,48 mm.
Penes çapı : -
Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)
Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : 300 ayar gümüş

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda bir çarkifelek motifi ve onu çevreleyen küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında belli aralıklarla birbirini takip eden üçer adet iki farklı görünümde altı çiçek motifi yer almaktadır. Kenarda; burma şeklinde bir bordür; onun dışında küçük yuvarlak kabartmalardan meydana gelen bir bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 5

Örnek No : 5

Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 12

Yükseklik : 1,7 mm.

Kalınlık: 0,47 mm.

Penes çapı : 1,2 cm.

Zincir Uzunluğu: 5 cm.

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede :

Kullanılan Malzeme : 800 ayar gümüş

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda sekiz yapraklı bir çiçek motifi ve onu çevreleyen burmalı bir bordür, sıralı küçük yuvarlak kabartmalar ve tekrar burmalı bordür yer almaktadır. Bordürün dışında iç içe geçmiş üçgenden oluşan iki katlı yıldız motifi yer almaktadır. Yıldızın iç ve dış köşeleri minik yapraklı desenler ile bezenmiştir. Kenarda; küçük yuvarlak kabartmalardan meydana gelen bir bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır. En dışta ise eşit aralıklarla kaynatılmış halkalar, bu halkalarda uçlarında tuğralı gümüş penesler bulunan zincirler yer almaktadır. Zincir boyları eşittir.

BİLGİ FORMU 6

Örnek No : 6

Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 13 cm.

Yükseklik : 2 cm.

Kalınlık: 0,42 mm.

Penes çapı : 2 cm.

Zincir Uzunluğu: 4 cm.

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : Bilinmiyor

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda bir çarkıfelek motifi ve onu çevreleyen burmalı bir bordür, sıralı küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında iç içe geçmiş üçgenden oluşan yıldız motifi yer almaktadır. Yıldızın içinde çiçek motifi ve dışında ise yaprak motifleri yer almaktadır. Kenarda; küçük yuvarlaklardan oluşan bir bordür; onun dışında düz bir yer almaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır. En dışta ise eşit aralıklarla kaynatılmış halkalar, bu halkalarda uçlarında plakadan kesilmiş penesler bulunan zincirler yer almaktadır. Zincir ve peneslerin bazıları eksiktir.

BİLGİ FORMU 7

Örnek No : 7

Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy. - 20. yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 13 cm.

Yükseklik : 1 cm.

Kalınlık: 0,60 mm.

Penes çapı : -

Zincir Uzunluğu: 4-8 cm.

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : Bafon

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda çok yapraklı bir çiçek motifi ve onu çevreleyen düz bir bordür, sıralı küçük yuvarlak kabartmalar ve tekrar düz bir bordür yer almaktadır. Bordürün dışında merkezdeki çiçeğin devamı görünümünde tüm alanı kaplayan çiçek motifi ve her bir yaprağın içinde tek yuvarlak kabartma yer almaktadır. Kenarda; küçük yuvarlak kabartmalardan meydana gelen bir bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır. En dışta ise eşit aralıklarla kaynatılmış halkalar, bu halkalarda üzerinde ve uçlarında damla şeklinde penesler sarkan zincirler yer almaktadır. Zincir boyları eşit değildir.

BİLGİ FORMU 8

Örnek No : 8

Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 11,5

Yükseklik : 1 cm.

Kalınlık: 0,45 mm.

Penes çapı : -

Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : 800 ayar gümüş

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda bir çiçek motifi ve onu çevreleyen burmalı bir bordür, sıralı küçük çiçek yaprağı şeklinde kabartmalar bulunmaktadır. Bordürün dışında iç içe geçmiş üçgenden oluşan yıldız motifi, yıldızın içinde ve dışında üçlü yaprak motifleri yer almaktadır. Kenarda; yıldızın uçları ile birleşen bir bordür ve onun dışında çiçek ve kıvrımlardan oluşan bezemeler yer almaktadır. Yıldız motifi ve çevresindeki bordür dilimli yapıya sahiptir.

BİLGİ FORMU 9

Örnek No : 9

Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 12 cm.

Yükseklik : 1,2 mm.

Kalınlık: 0,55 mm.

Penes çapı : -

Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : 400 ayar gümüş

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda çarkifelek motifi ve onu çevreleyen burmalı bir bordür ve küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür daha bulunmaktadır. Bordürün dışında belli aralıklarla birbirini takip eden üçer adet iki farklı görünümde altı adet dal ve çiçekli motifler yer almaktadır. Kenarda; küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür; onun dışında burmalı bir bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 10

Örnek No : 10
Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu
Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları
Ürünün Biçimi : Daire
Ürünün Boyutları
Çap : 12,5 cm.
Yükseklik : 1,2 cm.
Kalınlık: 0,40 mm.
Penes çapı : -
Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)
Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : Bilinmiyor

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda simetrik bir çiçek motifi ve onu çevreleyen küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında belli aralıklarla birbirini takip eden iki farklı görünümde üçer adet çiçek, üçer adet başak motifi yer almaktadır. Kenarda; küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür; onun dışında düz bir bordür ve ardından yuvarlak ve oval kabartmalar bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 11

Örnek No : 11
Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu
Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları
Ürünün Biçimi : Daire
Ürünün Boyutları
Çap : 12,5 cm.
Yükseklik : 1 cm.
Kalınlık: 0,55 mm.
Penes çapı : -
Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)
Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : Bilinmiyor.

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda çarkıfelek motifi ve onu çevreleyen küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında belli aralıklarla birbirini takip eden iki farklı görünümde üçer adet çiçek, üçer adet başak motifi yer almaktadır. Kenarda; küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür; onun dışında düz bir bordür ve ardından küçük yuvarlak kabartmalar bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 12

Örnek No : 12

Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 12,5 cm.

Yükseklik : 1 cm.

Kalınlık: 0,50 mm.

Penes çapı : -

Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : Bilinmiyor.

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda dört yapraklı bir çiçek motifi ve onu çevreleyen küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında altı köşeli bir yıldız ve yıldızın köşelerinde beş yapraklı bir çiçek yer almaktadır. Kenarda; küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür; onun dışında burmalı bir bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 13

Örnek No : 13
Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu
Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları
Ürünün Biçimi : Daire
Ürünün Boyutları
Çap : 8,7 mm.
Yükseklik : 1 cm.
Kalınlık: 0,28 mm.
Penes çapı : -
Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)
Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : 800 ayar gümüş

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda çarkifelek motifi ve onu çevreleyen düz bir bordür ve ardından küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışı boş olup; kenarda küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür ardından düz bir bordür ve çiçek ve kıvrımlardan oluşan bezemeler yer almaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 14

Örnek No : 14
Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu
Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları
Ürünün Biçimi : Daire
Ürünün Boyutları
Çap : 11,7 cm.
Yükseklik : 0,8 mm.
Kalınlık: 0,35 mm.
Penes çapı : -
Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)
Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : Bilinmiyor.

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda iki yapraklı simetrik bir çiçek motifi ve onu çevreleyen düz bir bordür ve ardından küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında altı köşeli bir yıldız ve yıldızın iç köşelerinde ve dışında aynı biçimde küçük yuvarlaklardan oluşan çiçekler yer almaktadır. Kenarda; küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür; onun dışında düz bir bordür ve ardından yuvarlak ve oval kabartmalar bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 15

Örnek No : 15

Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 12 cm.

Yükseklik : 1,1 cm.

Kalınlık: 0,50 mm.

Penes çapı : -

Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : Bilinmiyor.

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda sekiz yapraklı bir çiçek motifi ve onu çevreleyen küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında iç içe geçmiş üçgenden oluşan yıldız motifi yer almaktadır. Yıldızın içinde ve dışında çiçek motifleri yer almaktadır. Kenarda; burmalı bir bordür ve onun dışında küçük yuvarlaklardan oluşan bir bordür yer almaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 16

Örnek No : 16
Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu
Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları
Ürünün Biçimi : Daire
Ürünün Boyutları
Çap : 11,5 cm.
Yükseklik : 1,1 cm.
Kalınlık: 0,50 mm.
Penes çapı : -
Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)
Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : 400 ayar gümüş

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda yıldız görünümlü bir çiçek motifi ve onu çevreleyen burmalı bir bordür, sıralı küçük yuvarlak kabartmalar ve tekrar burmalı bir bordür yer almaktadır. Bordürün dışında merkezdeki çiçeğin devamı görünümünde tüm alanı kaplayan yıldız çiçek motifi ve her bir yaprağın içinde ve dışında tek yuvarlak kabartma yer almaktadır. Kenarda; burmalı bir bordür ve ardından küçük yuvarlak kabartmalardan meydana gelen bir bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 17

Örnek No : 17

Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 12,5 cm.

Yükseklik : 0,7 mm.

Kalınlık: 0,30 mm.

Penes çapı : -

Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : 500 ayar gümüş

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda üç yapraklı çiçek motifi ve onu çevreleyen küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında belli aralıklarla birbirini takip eden iki farklı görünümde üçer adet çiçek, üçer adet başak motifi yer almaktadır. Kenarda; burmalı bir bordür ve ardından küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür; onun dışında tekrar burmalı bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 18

Örnek No : 18

Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu

Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları

Ürünün Biçimi : Daire

Ürünün Boyutları

Çap : 12 cm.

Yükseklik : 0,8 mm.

Kalınlık: 0,55 mm.

Penes çapı : -

Zincir Uzunluğu: -

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)

Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : Bilinmiyor.

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda sekiz yapraklı bir çiçek motifi ve onu çevreleyen küçük oval kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında belli aralıklarla birbirini takip eden üçer adet iki farklı görünümde altı bitkisel motif yer almaktadır. Kenarda; burmalı bir bordür ve onun dışında küçük yuvarlak ve oval kabartmalardan oluşan bir bordür; ardından tekrar burmalı bir bordür bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 19

Örnek No : 19
Bulunduğu Yer : İsmail AKBAY Koleksiyonu
Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları
Ürünün Biçimi : Daire
Ürünün Boyutları
Çap : 12,5 cm.
Yükseklik : 1 cm.
Kalınlık: 0,55 mm.
Penes çapı : -
Zincir Uzunluğu:

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse)
Süslemede : -

Kullanılan Malzeme : Bilinmiyor.

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, dairesel alanda sekiz yapraklı bir çiçek motifi ve onu çevreleyen küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür bulunmaktadır. Bordürün dışında belli aralıklarla birbirini takip eden ikişer adet iki farklı görünümde dört dal ve çiçekli motifler yer almaktadır. Kenarda; küçük yuvarlak kabartmalardan oluşan bir bordür; onun dışında düz bir bordür ve ardından tekrar küçük yuvarlak kabartmalar bulunmaktadır. Dışta çakma adı verilen tel kaynatılmıştır.

BİLGİ FORMU 20

Örnek No : 20
Bulunduğu Yer : İsmail SARIMEN Koleksiyonu
Dönemi : Osmanlı 19. yy.- 20 yy. ortaları
Ürünün Biçimi : Daire
Ürünün Boyutları
Çap : 11,5 cm.
Yükseklik : 2,3 cm.
Kalınlık: 0,50 mm.
Penes çapı : 1,3-1,5 cm.
Zincir Uzunluğu: 4-10 cm.

Kullanılan Teknikler

Zeminde : Kabartma (Repousse), delik işi, döküm
Süslemede : Tel işi, güverse

Kullanılan Malzeme : Bilinmiyor.

Kompozisyon : Daire biçimli bir yapıya sahip olan tepelik, merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Merkezde, burmalı tellerden yapılmış altı yapraklı delikli çiçek motifinden oluşan bir kubbe yer almaktadır. Kubbenin çevresine burmalı tel ile oluşturulmuş kıvrımlar kaynatılmıştır. Kenarda; tel kıvrımlarından oluşan bezemeler bulunmaktadır. Dışta eşit aralıklarla kaynatılmış halkalardan uçlarında ve aralarında plakadan kesilmiş delikli penesler sarkan zincirler bulunmaktadır. Zincirlerin bazıları eksiktir.

KAYNAKLAR

Barışta, Ö. (2015). Türk El Sanatları, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Yayın no:445 Araştırma inceleme dizisi:107, Ankara.

Bodur, F. (1987). Türk Maden Sanatı. Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları Sayı:2, İstanbul.

Erginsoy, Ü. (1978). İslam Maden Sanatının Gelişmesi Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar, İstanbul.

Erkaplan, E. (2011). Ankara İlinde Bulunan Tepeliklerin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü El Sanatları Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Ankara.

Güldür, G. & Akca, F. (2015). “Beypazarı Yöresi Geleneksel İncili Takıları”, Lidya Altın Ülke Uluslararası Katılımlı Altın Gemoloji ve Kuyumculuk Sempozyumu, Salihli Belediyesi, Baskı: TC. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, İstanbul:404-408.

Koçu, R. E. (1967). Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Başnur Matbaası, Ankara.

Kuşoğlu, Z. (1998). Tılsımdan Takıya, Pimapen Kültür Yayınları, İstanbul.

Özbaşı, T. (1989). Ankara İl Merkezinde Yaşayan Kadınlarda Bulunan Geleneksel Gümüş Takılar Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü El Sanatları Eğitimi Bölümü, Ankara.

Öz Çelikbaş, E. (2018). “Türk Sanatında Mistik Bağlamda Geometrik Sembolizm Genel Bakış”, Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1: 55-66 <https://dergipark.org.tr/> (Erişim tarihi: 26.12.2021).

Türe, A. & Savaşın, M. Y. (2000). Kuyumculuğun Doğuşu, Goldaş Kültür Yayınları-I, Ohan Matbaacılık. İstanbul.

Yılmaz, G. & Duruk, B. (2020). “Mühr-i Süleyman Motifi ve İslami Dönem Sırlı Seramiklerdeki Kullanımı”, Sanat Kültür ve Tarihi Araştırmaları, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 34. Mikyas Basım Yayın Matbaacılık, İstanbul:67-84 <https://books.google.com.tr/> (Erişim tarihi: 14.12.2021).

Türkoğlu, S. (2013). Tarih Boyunca Anadolu’da Takı ve Kuyumculuk Kültürü, İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları, İstanbul.

Kaynak Kişiler

Mehmet SARIMEN (1949 doğumlu telkâri ustası) Görüşme tarihi:06.11.2021

İsmail SARIMEN (1973 doğumlu telkâri ustası) Görüşme tarihi:06.11.2021

Ali ERAS (sarraf / telkâri ustası) Görüşme tarihi:06.11.2021

İsmail AKBAY (1950 doğumlu sarraf / telkâri ustası) Görüşme Tarihi: 24.12.2021

Ali AKBAY (1970 doğumlu telkâri ustası) Görüşme Tarihi: 27.11.2021

Güler AKBAY (İsmail Akbay’ın eşi/ ev hanımı) Görüşme Tarihi: 27.11.2021

Subject Area
Education

Year: 2022

Vol: 8

Issue: 96

PP: 1171-1184

Arrival

15 January 2022

Published

24 March 2022

Article ID Number

3939

Article Serial Number

31

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.26449/sss.3939>**How to Cite This****Article**

Ersoy, E. (2022).

"İlkokul 4. Sınıf Fen

Bilimleri Ders Kitabı

İçeriğindeki

Kazanımların ve

Organizasyon

Şemasının P21 21.

Yüzyıl Becerileri

Çerçevesinde

İncelenmesi"

International Social

Sciences Studies

Journal, (e-ISSN:2587-

1587) Vol:8, Issue:96;

pp:1171-1184

Social Sciences Studies

Journal is licensed

under a Creative

Commons Attribution-

NonCommercial 4.0

International License.

İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı İçeriğindeki Kazanımların ve Organizasyon Şemasının P21 21. Yüzyıl Becerileri Çerçevesinde İncelenmesi

Investigation of Primary School 4th Grade Science Course Content of Aims and Organization Chart in the Framework of P21 21th Century Skills

Erkan ERSOY¹ ¹Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bölümü, Gaziantep/Türkiye

ÖZET

Bireylerin aktif ve üretken olmalarının hedeflendiği 21.yüzyılda, edinilen yeni bilgiler ve sürekli gelişen ve değişen teknoloji, insan hayatını şekillendirmekte, sosyal, siyasi, ekonomik ve eğitim gibi birçok alanda tüm dünyada değişime sebep olmaktadır. Toplumların bu değişimlere ayak uydurma gerekliliği küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Küreselleşme sürecinde ülkelerin eğitim politikaları yenilenmekte ve bu küreselleşme süreci karşımıza 21. yüzyıl becerilerini çıkarmaktadır. 21. yüzyıl becerileri, günümüz bilgi toplumunun, öğrencileri aktif hale getirildiği bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır. Bulduğumuz çağda birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de eğitim alanında teknolojiyen yararlanmaya yönelik çalışmalar yürütmekte ve 21. yüzyıl becerileri öğretim programımıza yansımaktadır. İlkokul 4. sınıf fen bilimleri ders kitabı içeriğindeki MEB Fen Bilimleri Öğretim Programı kapsamındaki kazanımların ve organizasyon şemasının p21 21 yüzyıl becerileri çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Partnership for 21st Century Skills (P21) yeterlik ve beceriler çerçevesinde yer alan beceriler 3 ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Yapılan bu sınıflandırmada öğrenme ve yenilik becerileri; bilgi-medya-teknoloji becerileri; yaşam ve kariyer becerileri yer almaktadır. Öğrenme ve yenilik becerileri içerisinde eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık ve yenilik, iş birliği ve iletişim; bilgi-medya-teknoloji becerileri medya okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı ve bilgi, iletişim ve teknoloji okuryazarlığı; yaşam ve kariyer becerileri içerisinde ise girişimcilik ve özyönetim, esneklik ve uyum, liderlik ve sorumluluk, verimlilik ve hesap verebilirlik, sosyal ve kültürler arası beceriler yer almaktadır. Araştırmada kullanılan araştırma yöntemi nitel araştırma yöntemleri arasında doküman analizi yöntemidir. Araştırma deseni olarak doküman incelemesi gerçekleştirilmiştir. İlkokul 4. sınıf fen bilimleri ders kitabı içeriğindeki kazanımlar ve organizasyon şeması araştırmanın verilerini oluşturmaktadır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada incelenen fen bilimleri ders kitabı içeriğindeki kazanımlar ve organizasyon şeması 21. Yüzyıl becerilerindeki 12 farklı beceriye göre analiz edilmiştir. İncelemenin sonucunda ağırlıklı olarak eleştirel düşünme ve problem çözme, girişimcilik ve özyönetim, yaratıcılık ve yenilik ve iletişim becerisini geliştirmeye yönelik olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Fen Bilimleri, Fen Öğretimi, FBDÖP, 21. Yüzyıl Becerileri

ABSTRACT

In the 21st century, studies are carried out to benefit from technology in the education system and 21st century skills reflected in our curriculum are aimed to be examined. This study aimed to examine the achievements and organizational chart of the MEB Science Curriculum in the content of the primary school 4th grade science textbook within the framework of p21 21st century skills. The skills are classified under 3 main headings including learning and innovation skills; information-media-technology skills; life and career skills. Learning and innovation skills include critical thinking and problem solving, creativity and innovation, collaboration and communication; information-media-technology skills include media literacy, information literacy and information, communication and technology literacy; life and career skills include entrepreneurship and self-management, flexibility and adaptability, leadership and responsibility, efficiency and accountability, social and intercultural skills. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research. The aims in the content of the primary school 4th grade science textbook and the organizational chart constituted the data of the research. Document analysis method was carried out as a research design. The achievements and organizational chart in the content of the science textbook examined in the research were analyzed according to 12 different skills in 21st century skills. The achievements in the 4th grade science course curriculum constitute the data of the research. Descriptive analysis method was used in the analysis of the data. 79 outputs examined in the research were analyzed according to 12 different skills found in 21st century skills. All the achievements in the 4th Grade STLC were examined according to each 21st century skill in the P21 framework. As a result of the examination, it was determined that the curriculum mainly aimed to develop critical thinking and problem solving, entrepreneurship and self-management, creativity and innovation and communication skills.

Key Words: Education, Science, Science Teaching, STLC, 21st Century Skills

1. GİRİŞ

Savaşlar ve darbelerle geçen, ülkeler arası sömürgecilik, toprak ve güç rekabetlerinin çok olduğu 20. yüzyıldan devralarak ilk 22 yılının geçirdiğimiz, bireylerin aktif ve üretken olmalarının hedeflendiği 21.yüzyılda, edinilen yeni bilgiler ve sürekli gelişen ve değişen teknoloji, insan hayatını şekillendirmekte, sosyal, siyasi, ekonomik ve eğitim gibi birçok alanda tüm dünyada değişime sebep olmaktadır. Toplumların bu değişimlere ayak uydurma gerekliliği küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Küreselleşme neticesinde ülkeler arasındaki mesafeler azalmış ve ülkeler birbirlerine bağımlı hale gelmiştir. Küreselleşmeyi, sadece ekonomik bir kavram olarak görmek bizi yanılgıya uğratabilir. Küreselleşmeyi sosyal, kültürel, siyasal ve eğitim açısından bir bütün olarak görmemiz gerekir. Küreselleşme sürecinde ülkelerin; ekonomik durumlarının yanı sıra eğitim seviyelerinde de değişim ve gelişim kaçınılmazdır. Buna bağlı olarak ülkelerin 21. Yüzyılın getirdiği değişim ve gelişimi yakalama sürecinde eğitimin çok önemli bir rol üstlendiği söylenebilir. Eğitim toplumların kalkınmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. İyi bir eğitim alan kişiler ülkelerinin ve toplumların kalkınma sürecinde daha fazla rol alırlar.

Ülkelerin eğitim sistemlerini yenileme ve geliştirme süreci karşımıza 21. yüzyıl becerilerini çıkarmaktadır. 21. yüzyıl becerileri, günümüz bilgi toplumunun, öğrencileri aktif hale getirildiği bir dönem olarak görülmektedir. Hamarat (2019) 21. yüzyıl becerilerini, teknoloji çağında hayatına devam eden kişilerin etkin, nitelikli ve sürekli gelişim göstermeleri gerekli beceriler olarak tanımlamıştır. Wagner (2008) bu konuyla ilgili yapmış olduğu çalışmada küresel ekonomide başarıya ulaşmak için bireylere ekonomik becerilerin yanı sıra başka becerilerin de kazandırılması gerektiğini, bunun tam tersi bir durum gerçekleştiğinde, ekonomik açıdan diğer devletlerle ekonomik yarış güçlerinin azalacağı çıkarımı diğer tüm düşünceleri haklı çıkarmaktadır. OECD (2018) tarafından yapılan araştırma neticesinde, günümüz eğitim sistemindeki öğrencilerin 2030 yılında yetişkin bir birey olacaklarına değinilmiş, bazı mesleklerin yok olacağı ve bu mesleklerin yerlerini yeni mesleklerin dolduracağını dile getirilmiştir. Hacıoğlu (1990) yapmış olduğu incelemede neticesinde 21. Yüzyılda, önceki yüzyıllarla oranla daha karmaşık problemlerle karşılaşacağını, bilgi birikimlerinde büyük oranda artış gözleneceğini, süratli değişimler ve istikrarın azalacağını, örgüt veya benzeri kurumların merkeziyetçi yönetimden uzaklaşarak özerk hale geleceğini, örgütlerde insan faktörünün daha değerli hale geleceğini ve örgüt çalışanlarının süreç katılımlarının artırılmaya çalışılacağını, tüm dünyada artan göçle birlikte ülkelerin kültür paylaşımları çoğalacağını, neticesinde demografik yapılarının değişeceğini ve çok kültürlü uluslar haline gelineceği çıkarımlarını yapmıştır.

İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyılda birçok alanda bilgi ve eğitim teknolojisinde büyük oranda değişim ve gelişim gözlenmektedir. Gelişen ve değişen dünyada ülkeler çağın gelişmelerine ayak uydurmak için yoğun çaba göstermektedir. Çoğu ülkeler gibi ülkemizde de eğitim sisteminde teknolojiden yararlanmaya yönelik çalışmalar yürütmekte ve 21. yüzyıl becerileri öğretim programlarımıza da yansımaktadır. Ülkemizde MEB tarafından hazırlanan “21. Yy Öğrenci Profili” raporunda 21. yüzyıl becerilerini, bilgi, beceri, tutum, değer ve etik temelinde olmak üzere, Düşünme yolları (Eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık, yenilikçi düşünme ve bunlara açık olma ve karar verme, öğrenme stratejilerini kullanma /Öğrenmeyi öğrenme ve üst bilişsel beceriler kendini değerlendirme) , Çalışma yolları (İletişim becerileri, Türkçeyi doğru kullanma ve bir yabancı dili temel düzeyde kullanma, Takım çalışması) , Çalışma araçları (Bilgi okuryazarlığı ve Bilgi iletişim teknolojileri okuryazarlığı) ve Dünya vatandaşlığı (Yerel ve evrensel vatandaşlık bilinci. Yaşam ve kariyer ile ilgili bilinç ve beceriler. Kültürel farkındalıkları ve yeterlikleri kapsayacak şekilde kişisel ve sosyal sorumluluk bilinci) olarak 4 ana temada ele almıştır.

21. yüzyıl becerileri ile ilgili çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından birçok araştırma ve çalışmalar yapılmıştır. ISTE, P21, NCREL, OECD, ACTS bu kurum ve kuruluşlardan bazılarıdır. Her kurum ve kuruluş yaptığı çalışmalarda 21. Yy becerileri ve bu becerilerin alt boyutlarına yönelik çerçeveler oluşturmuşlardır. Bazı gruplar temelde 3 ana beceri belirleyip diğer becerileri uygun olan başlığın altına yerleştirmiş, bazı gruplar 5 ana beceri belirleyerek sınıflandırmalarını bu 5 ana beceriye uygun olarak yapmışlardır. Kurum ve kuruluşların oluşturdukları 21. Yy beceri çerçevelerini birbirleriyle karşılaştırdığımızda oluşturulan çerçevelerde ortak becerilerin yer aldığını ve benzer ifadelerin olduğunu söyleyebiliriz. 21. Yüzyıl becerileri hakkında çalışma yapan (P21) ortaklık kurumu bu kurumlardan biridir. P21 ortaklık kurumu bütün dünyada eğitim gören öğrencilerin her biri için sosyal, kültürel ve akademik alanında öğrencilerde bulunması gereken becerileri belirleyen bir ortaklık kurumudur. P21 Ortaklık organizasyonu tarafından sosyal ve akademik hayatlarında gerekli olan beceri, bilgi, uzmanlık ve destek sistemlerini bilinir kılmak amaçlı eğitimci, uzman eğitimci ve iş insanlarından elde edilen dönütler çerçevesinde “21. Yy Öğrenimi için P21 Çerçevesi” geliştirilmiştir (Partnership for 21st Century Learning [P21], 2019). 21. yüzyıl becerilerine yönelik araştırmalarda kabul görülen ve 21. yüzyıl becerilerinin sınıflandırmasında P21 Ortaklığının temel alındığı görülmektedir. (Partnership for 21st Century Skills-P21, 2019) Bu kurum açısında öğrencinin gelişiminde ana dersler ve 21. Yüzyılda üzerinde durulan başlıca temalar başarının ana faktörlerini oluşturmaktadır. Matematik, Türkçe okuma ve yazma, fen bilimleri, yabancı diller, sosyal bilimler, sanat ve spor gibi temel dersler, küresel farkındalık, çevre ve sağlık bilinci, yurttaşlık bilgisi, iş ve girişimcilik kültürü ve ekonomi gibi 21. yüzyılın temaları ile ilişkilendirilmektedir.

Tablo 1. 21.Yy Becerilerine Yönelik P21 Tarafından Yapılan Sınıflandırma

Öğrenme ve Yenilik Becerileri	Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerisi
	Yaratıcılık ve Yenilik Becerisi
	İletişim Becerisi
	İş Birliği Becerisi
Bilgi-Medya-Teknoloji Becerileri	Medya Okur Yazarlığı Becerisi
	Bilgi Okur yazarlığı Becerisi
	Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okur yazarlığı Becerisi
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Esneklik ve Uyum Becerisi
	Girişimcilik ve Özyönetim
	Liderlik ve Sorumluluk Becerisi
	Sosyal ve Kültürel Arası Becerisi
	Verimlilik ve Hesap Verebilirlik Becerisi

21. yüzyıl becerileri ile ilgili literatürler incelendiği en fazla üzerinde durulan becerinin öğrenme ve yenilik becerileri kapsamındaki eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri olduğu dikkat çekmektedir. Gelişen teknoloji ve artan bilgi ağında en güvenli ve en doğruyu seçmek için kullanılacak en öncelikli becerinin, zihinsel bir süzgece benzetilen eleştirel düşünme ve problem becerisi olduğu görülmüştür. Herhangi bir problem veya karmaşıklık durumunda harekete geçerek problemi çözmek için inisiyatif kullanabilmenin 21. yüzyıl kazanımları arasında en öncelikli olduğu söylenebilir. Eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri; çeşitli akıl yürütme ve düşünme yapılarını kullanma, parça-bütün ilişkisini kurma, bilgi ve kanıtlar arasında bağlantı kurma, yeni ortaya çıkmış sorunları, hem geleneksel hem de modern yollarla çözme, karar ve hüküm verme, ispat, iddia, inanç ve alternatif bakış açılarını analiz etme ve değerlendirme, farklı bakış açılarını görmeye yarayan, daha doğru çözümler bulmanın yollarını açan soruları tespit edip, bu soruların cevaplarını bulma arayışında olma becerilerini içermektedir (P21, 2019, s. 4). Öğrenme ve yenilik becerisi kapsamındaki diğer beceriler yaratıcılık ve yenilik, iletişim becerileridir. İletişim becerileri, öğrencilerin edindikleri verilerini ve bulgularını ve düşüncelerini organize edebilmelerini ve bunları çeşitli medya araçlarıyla, sözlü ve yazılı olarak etkili bir şekilde paylaşabilmeyi ifade eder. İşbirliği becerileri, öğrencilerin ortak gaye ve kendilerine verilen bir görevi yerine getirme konusunda ortak sorumluluk alabilmek, problemleri çözmek veya soruları cevaplamak için birlikte çalışabilmelerini, takımlarda etkin ve saygılı bir şekilde görev yapabilmelerini ifade eder (Hixson vd., 2012, s. 8). Yaratıcılık ve yenilik becerisi de, bir şeyin yeni yollarla bir bütün hale getirilmesi, özgün şeyler oluşturulması, olağandışı durumları kullanarak farklı sayılabilecek durum oluşturma sürecidir (Brookhart, 2010'dan akt. Yalçın, 2018, s. 186).

Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerisi kapsamındaki becerilerinden medya okuryazarlığı; görsel, yazılı ve işitsel gibi çeşitli türden medyaların iletilerine ulaşabilme ve eleştirel gözle bakıp değerlendirme ve kendi medya mesajlarını oluşturabilme becerisidir. Bilgi okuryazarlığıyla ilgili tanımlara baktığımızda bilgi okuryazarlığı; bilgiye ulaşma, bilgiyi tanımlama, düzenleme, analiz etme genel olarak bilgiyi kullanma olarak tanımlanmıştır. Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı da kişilerin bilgi ve iletişim teknolojilerini, yaşamlarının değişik alanlarında ve insanlarla iletişim kurmak için gerekli olan becerilerdir.

Yaşam ve Kariyer Becerisi kapsamındaki becerilerinden girişimcilik; çevremizdeki olanakları fark etme, görülen bu olanakları projelere dönüştürebilme ve projeleri uygulama sanatıdır. (Bozkurt, 2000,12) Öz yönetim becerisini edinen kişi kimseye bağlı kalmadan karar alabilir. Tanım olarak baktığımızda esneklik, değişen ortama uyum sağlama, bunlara tepki verme ve aktif katılım yoluyla yapıcı bir şekilde değişim fırsatları yaratma yeteneği, uyum ise değişikliklerle başa çıkmada esnekliğe sahip olmak, birden çok talebi karşılayabilmek ve yeni fikirlerle veya yenilikçi yaklaşımlarla yeni durumlara açık olmaktır. Liderlik kavramı ile ilgili literatüre baktığımızda çok fazla çalışma olup, liderliği kısaca var olan mevcut gücü kullanabilme kapasitesine bağlı olarak, etrafındakileri etkileyen ve sorumluluk almaktan kaçınmayan kişi olarak tanımlayabiliriz. Literatüre bakıldığında Verimlilik ve Hesap Verebilirlik ve Sosyal ve Kültürel Arası Becerileri de kimsenin itiraz edemeyeceği derecede çok önemli bir 21. Yüzyıl becerileri olarak görülmüştür.

Ülkemizde 21 yüzyıl becerilerinin kazandırılmasına yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığınca birçok araştırma ve geliştirme çalışması yapılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığınca öğrencilerin 21.Yy becerilerini edinmelerine yönelik öğretim programları hazırlanmakta, öğrenme ortamları ve ders materyalleri tasarlanmaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan ders kitaplarında da 21 yüzyıl becerileri ekseninde gelişim ve değişimler görülmektedir. “MEB Fen Bilimleri Öğretim Programı” kapsamında hazırlanan ders kitaplarındaki kazanımlar ve organizasyon şeması p21 21 yüzyıl becerileri çerçevesinde geliştirilmiştir. Bu incelemede 4. sınıf fen bilimleri ders kitabı içeriğindeki “MEB Fen Bilimleri Öğretim Programı” kapsamındaki kazanımların ve organizasyon şemasının p21 21. Yy becerileri çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmada kullanılan araştırma yöntemi nitel araştırma yöntemleri arasından doküman analizi yöntemidir. Bu araştırmalar derinlemesine analizlerin yapıldığı inceleme araştırmalarıdır. Nitel araştırmalar yürütülürken bir takım araştırma desenlerinden yararlanılmaktadır. Gömülü teori, fenomenolojik araştırma, etnografik araştırma, durum çalışması, eylem araştırması, doküman inceleme araştırmaları, tarihi araştırmalar nitel araştırma desenlerindedir. Bu araştırmada veriler toplanmasında yazılı ve dijital kaynaklardan faydalanılmıştır. Yazılı ve dijital kaynakların incelenme sürecinde dokümanların alanyazında kabul görmüş, geçerliği ve güvenilirliği yüksek olmasına dikkat edilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Nitel olarak yapılan bu çalışmada yazılı ve dijital dokümanlardan yararlanmak suretle doküman incelenmesi yapılmıştır. Literatür araştırması neticesinde doküman incelenmesi nitel olarak yapılan araştırmalarda etkili olarak kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın içeriğini oluşturan konular kapsamında yazılı ve dijital kaynaklardan faydalanılmıştır. Fen Bilgisi öğretim programı(4. Sınıf), 4. Sınıf ders kitabı ve konuyla alakalı literatürdeki akademik çalışmalar doküman incelemesinin verilerini oluşturmaktadır. Bu kazanımlara MEB 2018 yılı FBDÖP’den ve ders kitabından ulaşılabilmektedir. Araştırmada ele alınan kazanımlar, P21 çerçevesinde yer alan 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmiştir. Fen Bilgisi öğretim programı(4. Sınıf) kazanımlarının ünite ve konulara göre dağılım durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Kazanımların Ünite Ve Konulara Göre Dağılımı

Ünite	Konu Alanı	Kazanım Sayısı
Yer Kabuğu ve Dünya’nızın Hareketleri	Dünya ve Evren	5
Besinlerimiz	Canlılar ve Yaşam	6
Kuvvetin Etkileri	Fiziksel Olaylar	5
Maddenin Özellikleri	Madde ve Doğası	10
Aydınlatma ve Ses Teknolojileri	Fiziksel Olaylar	12
İnsan ve Çevre	Canlılar ve Yaşam	2
Basit Elektrik Devreleri	Fiziksel Olaylar	3
TOPLAM		43

2.3. Veri Analizi

Verilerin analizinde kullanılan yöntem betimsel analiz yöntemidir. Çalışmanın temalarını P21 çerçevesine göre düzenlenmiş 21. Yy becerileri oluşturmaktadır. Araştırmada incelenen kazanımlar ve ders kitabı organizasyon şeması 21. Yy becerilerinde esas alınan 12 beceriye göre analiz edilmiştir. Bulgular kısmında 4. Sınıf FBDÖP’de yer alan tüm kazanımlar ve ders kitabı organizasyon şeması içerikleri P21 çerçevesinde yer alan her bir 21. yüzyıl becerisine göre incelenmiştir.

2.4. Araştırmanın Güvenirliğini Sağlamak Amacıyla Alınan Önlemler

Bu çalışmada elde edilen verilerinin analizinde hata payını minimum seviyeye indirmek amacıyla incelemenin doğruluğunu teyit etmek açısından üç uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Bu uzmanlar, 21. yüzyıl becerileri kapsamında yapılan doktora çalışmasına danışmanlık yapmış olan iki öğretim üyesi ve bu alanda akademik çalışma yapmış, uygulama sürecinde eğiticilik yapan bir 4. sınıf uzman öğretmeninden oluşmaktadır. Güvenirliğin ve görüş bütünlüğü sağlanması için uzmanlar arası tutarlılık hesaplanmıştır. Güvenirliliği hesaplayabilmek için Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilen *Güvenirlik = Görüş Birliği/ Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı x 100* formülü kullanılmıştır (Kurudayıoğlu ve Soysal, 2019). Yapılan hesaplamada araştırmacı ve uzmanlar arasındaki tutarlılık %98,8 olarak tespit edilmiştir. Araştırmacı ve uzmanlar arasında çıkan farklı görüşler tekrar değerlendirilmiş ve görüşlerde bütünlük sağlanarak verilerin analizine son hali verilmiştir.

3. BULGULAR

İlkokul 4. sınıf fen bilimleri ders kitabı içeriğindeki “MEB Fen Bilimleri Öğretim Programı” kapsamındaki kazanımların ve organizasyon şemasının p21 21 yüzyıl becerileri çerçevesinde incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada yapılan incelemeler neticesinde elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir. Yapılan incelemede ilk aşamada ders kitabı içeriğindeki “MEB Fen Bilimleri Öğretim Programı” kapsamındaki kazanımların P21 21.yy becerilerine göre dağılımı Tablo 3’ de gösterilmiştir. Bir sonraki aşamada ünite başlıkları, ünitelerdeki kazanımlar ve kazanımların hangi becerileri kapsadığı verilmiş ve tablo 3,4,5,6,7,8,9 ve 10’da gösterilmiştir. Son aşamada ise ders kitabı içeriğindeki organizasyon şeması p21 21. yüzyıl becerileri çerçevesinde incelenerek örnekler verilmiştir.

3.1. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı İçeriğindeki Kazanımların P21 21.yy Becerileri Dağılımı

Tablo 3. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı İçeriğindeki “MEB Fen Bilimleri Öğretim Programı” Kapsamındaki Kazanımlarının P21 21.yy Becerileri Dağılımı

21. Yy Becerileri	Kazanım Sayısı
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerisi	34
Yaratıcılık ve Yenilik Becerisi	17
İletişim Becerisi	19
İş Birliği Becerisi	5
Medya Okur Yazarlığı Becerisi	3
Bilgi Okuryazarlığı Becerisi	7
Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı Becerisi	0
Esneklik ve Uyum Becerisi	7
Girişimcilik ve Öz yönetim	19
Liderlik ve Sorumluluk Becerisi	4
Sosyal ve Kültürel Arası Becerisi	9
Verimlilik ve Hesap Verebilirlik Becerisi	5
TOPLAM	79

Tablo 3’de 4. Sınıf Fen Bilimleri ders kitabı içeriğindeki “MEB Fen Bilimleri Öğretim Programı” kapsamındaki kazanımlarının P21 21.yy becerilerine göre dağılımı incelendiğinde en çok yer alan becerinin eleştirel düşünme ve problem çözme becerisi olduğu görülmektedir.

3.2. P21 21. yy Becerileri Dağılımlarının Ünite Bazında İncelenmesi

3.2.1. Yer Kabuğu ve Dünya’mızın Hareketleri ünitesi

Bu ünite de toplamda 5 kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımlar 8 farklı olmak üzere toplamda 15 beceriyi kapsadığı görülmektedir. 21. Yy becerilerine göre ünite içerisinde yer alan kazanımların dağılımı incelenmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri “Yer Kabuğu ve Dünyamızın Hareketleri” Ünitesi Kazanımlarının P21 21. Yy Becerileri Dağılımı

21. Yy Becerileri	Kazanım Sayısı
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerisi	4
Yaratıcılık ve Yenilik Becerisi	1
İletişim Becerisi	5
İş Birliği Becerisi	1
Medya Okur Yazarlığı Becerisi	0
Bilgi Okuryazarlığı Becerisi	1
Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı Becerisi	0
Esneklik ve Uyum Becerisi	1
Girişimcilik ve Öz yönetim	1
Liderlik ve Sorumluluk Becerisi	0
Sosyal ve Kültürel Arası Becerisi	1
Verimlilik ve Hesap Verebilirlik Becerisi	0
TOPLAM	15

Kazanımlar

F.4.1.1.1. Yer kabuğunun kara tabakasının kayaçlardan oluştuğunu belirtir. (iletişim, eleştirel düşünme ve problem çözme)

F.4.1.1.3. Fosillerin oluşumunu açıklar.(iletişim)

F.4.1.1.2. Kayaçlar ile madenleri ilişkilendirir ve kayaçların hammadde olarak önemini tartışır.(iletişim, eleştirel düşünme ve problem çözme, esneklik ve uyum)

F.4.1.2.1. Dünya’nın dönme ve dolanma hareketleri arasındaki farkı açıklar.(iletişim, eleştirel düşünme ve problem çözme)

F.4.1.2.2. Dünya’nın hareketleri sonucu gerçekleşen olayları açıklar.(iletişim, eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık ve yenilik)

3.2.2. Besinlerimiz ünitesi

Bu ünite 6 kazanımla 11 farklı beceriyi kapsamaktadır. 21. Yy becerilerine göre ünite içerisinde yer alan kazanımların dağılımı incelenmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri “Besinlerimiz” Ünitesi Kazanımlarının P21 21. Yy Becerileri Dağılımı

21. Yy Becerileri	Kazanım Sayısı
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerisi	6
Yaratıcılık ve Yenilik Becerisi	2
İletişim Becerisi	2
İş Birliği Becerisi	2
Medya Okur Yazarlığı Becerisi	1
Bilgi Okuryazarlığı Becerisi	1
Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı Becerisi	0
Esneklik ve Uyum Becerisi	3
Girişimcilik ve Öz yönetim	4
Liderlik ve Sorumluluk Becerisi	2
Sosyal ve Kültürel Arası Becerisi	3
Verimlilik ve Hesap Verebilirlik Becerisi	1
TOPLAM	27

Kazanımlar

F.4.2.1.1. Canlı yaşamı ve besin içerikleri arasındaki ilişkiyi açıklar.(eleştirel düşünme ve problem çözme)

F.4.2.1.2. Su ve minerallerin bütün besinlerde bulunduğu çıkarımını yapar. (yaratıcılık ve yenilik, eleştirel düşünme ve problem çözme)

F.4.2.1.3. Sağlıklı bir yaşam için besinlerin tazeliğinin ve doğallığının önemini, araştırma verilerine dayalı olarak tartışır. (Eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, iş birliği, bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, esneklik ve uyum, girişimcilik ve özyönetim, sosyal ve kültürlerarası beceriler)

F.4.2.1.4. İnsan sağlığı ile dengeli beslenmeyi ilişkilendirir.(eleştirel düşünme ve problem çözme)

F.4.2.1.5. Alkol ve sigara kullanımının insan sağlığına olan olumsuz etkilerinin farkına varır. (eleştirel düşünme ve problem çözme)

F.4.2.1.6. Yakın çevresinde sigara kullanımını azaltmaya yönelik sorumluluk üstlenir. (Liderlik ve sorumluluk, verimlilik ve hesap verebilirlik, sosyal ve kültürler arası, iş birliği)

3.2.3. Kuvvetin Etkileri ünitesi

Bu ünitenin 5 kazanım ve 6 farklı beceriyi kapsadığı görülmüştür. 21. Yy becerilerine göre ünite içerisinde yer alan kazanımların dağılımı incelenmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri “Kuvvetin Etkileri” Ünitesi Kazanımlarının 21. Yüzyıl Becerileri Dağılımı

21. Yy Becerileri	Kazanım Sayısı
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerisi	16
Yaratıcılık ve Yenilik Becerisi	9
İletişim Becerisi	7
İş Birliği Becerisi	1
Medya Okur Yazarlığı Becerisi	2
Bilgi Okuryazarlığı Becerisi	4
Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı Becerisi	0
Esneklik ve Uyum Becerisi	1
Girişimcilik ve Öz yönetim	12
Liderlik ve Sorumluluk Becerisi	0
Sosyal ve Kültürel Arası Becerisi	3
Verimlilik ve Hesap Verebilirlik Becerisi	4
TOPLAM	59

Kazanımlar

F.4.3.2.1. Mıknatısı tanır ve kutupları olduğunu keşfeder. (yaratıcılık ve yenilik, girişimcilik ve özyönetim, eleştirel düşünme ve problem çözme)

F.4.3.2.2. Mıknatısın etki ettiği maddeleri deney yaparak keşfeder. (yaratıcılık ve yenilik, girişimcilik ve öz yönetim ve eleştirel düşünme ve problem çözme)

F.4.3.2.3. Mıknatısın günlük yaşamdaki kullanım alanına örnekler verir.(yaratıcılık ve yenilik, sosyal ve kültürlerarası beceriler, bilgi okuryazarlığı, iletişim)

F.4.3.2.4. Mıknatısın yeni kullanımı konusunda fikrini açıklar. (yaratıcılık ve yenilik, sosyal ve kültürlerarası beceriler, girişimcilik ve özyönetim, iletişim, bilgi okur yazarlığı, eleştirel düşünme ve problem çözme)

3.2.4. Maddenin Özellikleri ünitesi

Bu ünite 10 kazanım ve 8 farklı beceriyi kapsamaktadır. 21. Yy becerilerine göre ünite içerisinde yer alan kazanımların dağılımı incelenmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri “Maddenin Özellikleri” Ünitesi Kazanımlarının 21. Yüzyıl Becerileri Dağılımı

21. Yy Becerileri	Kazanım Sayısı
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerisi	8
Yaratıcılık ve Yenilik Becerisi	5
İletişim Becerisi	5
İş Birliği Becerisi	1
Medya Okur Yazarlığı Becerisi	0
Bilgi Okuryazarlığı Becerisi	2
Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okur yazarlığı Becerisi	0
Esneklik ve Uyum Becerisi	2
Girişimcilik ve Özyönetim	4
Liderlik ve Sorumluluk Becerisi	0
Sosyal ve Kültürel Arası Becerisi	2
Verimlilik ve Hesap Verebilirlik Becerisi	0
TOPLAM	29

Kazanımlar

F.4.4.1.1. Beş duyu organını kullanarak maddeyi niteleyen temel özellikleri açıklar.(bilgi okuryazarlığı, iletişim)

F.4.4.2.1. Farklı maddelerin kütle ve hacimlerini ölçerek karşılaştırır. (bilgi okuryazarlığı, eleştirel düşünme, problem çözme, girişimcilik ve öz yönetim)

F.4.4.2.2. Ölçülebilir özelliklerini kullanarak maddeyi tanımlar. (yaratıcılık ve yenilik, iletişim)

F.4.4.3.1. Maddelerin hâllerine ait temel özellikleri karşılaştırır. (eleştirel düşünme ve problem çözme)

F.4.4.3.2. Aynı maddenin farklı hâllerine örnekler verir. (bilgi okur yazarlığı, eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcılık ve yenilik, iletişim)

F.4.4.4.1. Maddelerin ısınıp soğumasına yönelik deneyler tasarlar. (eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık ve yenilik, girişimcilik ve özyönetim)

F.4.4.4.2. Maddelerin ısı etkisiyle hâl değiştirebileceğine yönelik deney tasarlar. (eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık ve yenilik, girişimcilik ve özyönetim)

F.4.4.5.1. Günlük yaşamında sıklıkla kullandığı maddeleri saf madde ve karışım şeklinde sınıflandırarak aralarındaki farkları açıklar. (eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, Yaratıcılık ve yenilik)

F.4.4.5.2. Günlük yaşamda karşılaştığı karışımların ayrılmasında kullanılacak yöntemlerden uygun olanı seçer. (eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık ve yenilik, girişimcilik ve özyönetim, esneklik ve uyum)

F.4.4.5.3. Karışımların ayrılmasını, ülke ekonomisine katkısı ve kaynakların etkili kullanımı bakımından tartışır. (eleştirel düşünme ve problem çözme, girişimcilik ve özyönetim, esneklik ve uyum, iş birliği, iletişim,)

3.2.5. Aydınlatma ve Ses Teknolojileri ünitesi

Bu ünitenin 12 kazanım ve 11 beceriyi kapsadığı görülmektedir²¹. Yy becerilerine göre ünite içerisinde yer alan kazanımların dağılımı incelenmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri “Aydınlatma ve Ses Teknolojileri” Ünitesi Kazanımlarının 21. Yüzyıl Becerileri Dağılımı

21. Yy Becerileri	Kazanım Sayısı
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerisi	10
Yaratıcılık ve Yenilik Becerisi	4
İletişim Becerisi	5
İş Birliği Becerisi	1
Medya Okur Yazarlığı Becerisi	2
Bilgi Okuryazarlığı Becerisi	2
Bilgi, İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı Becerisi	0
Esneklik ve Uyum Becerisi	1
Girişimcilik ve Öz yönetim	8
Liderlik ve Sorumluluk Becerisi	2
Sosyal ve Kültürel Arası Becerisi	1
Verimlilik ve Hesap Verebilirlik Becerisi	4
TOPLAM	40

Kazanımlar

F.4.5.1.1. Geçmişte ve günümüzde kullanılan aydınlatma araçlarını karşılaştırır. (eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim)

F.4.5.1.2. Gelecekte kullanılacak aydınlatma araçlarına yönelik tasarım yapar. (girişimcilik ve özyönetim, yaratıcılık ve yenilik)

F.4.5.2.1. Uygun aydınlatma hakkında araştırma yapar. (girişimcilik ve özyönetim, girişimcilik ve özyönetim, medya okuryazarlığı)

F.4.5.2.2. Aydınlatma araçlarının tasarruflu kullanımının aile ve ülke ekonomisi bakımından önemini tartışır. (eleştirel düşünme ve problem çözme, girişimcilik ve öz yönetim, iletişim, iş birliği, esneklik ve uyum)

F.4.5.3.1. Işık kirliliğinin nedenlerini sorgular. (eleştirel düşünme ve problem çözme, girişimcilik ve öz yönetim)

F.4.5.3.2. Işık kirliliğinin, doğal hayata ve gök cisimlerinin gözlenmesine olan olumsuz etkilerini açıklar. (eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, bilgi okuryazarlığı)

F.4.5.3.3. Işık kirliliğini azaltmaya yönelik çözümler üretir. (eleştirel düşünme ve problem çözme, verimlilik ve hesap verebilirlik, girişimcilik ve özyönetim, liderlik ve sorumluluk, yaratıcılık ve yenilik)

F.4.5.4.1. Geçmişte ve günümüzde kullanılan ses teknolojilerini karşılaştırır. (eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim)

F.4.5.4.2. Şiddetli sese sahip teknolojik araçların olumlu ve olumsuz etkilerini araştırır. (eleştirel düşünme ve problem çözme, verimlilik ve hesap verebilirlik, girişimcilik ve özyönetim, yaratıcılık ve yenilik medya okuryazarlığı)

F.4.5.5.1. Ses kirliliğinin nedenlerini sorgular.(eleştirel düşünme ve problem çözme)

F.4.5.5.2. Ses kirliliğinin insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerini açıklar. (eleştirel düşünme ve problem çözme, verimlilik ve hesap verebilirlik, girişimcilik ve özyönetim, iletişim, bilgi okuryazarlığı, sosyal ve kültürlerarası beceriler)

F.4.5.5.3. Ses kirliliğini azaltmaya yönelik çözümler üretir.(eleştirel düşünme ve problem çözme, liderlik ve sorumluluk, verimlilik ve hesap verebilirlik, girişimcilik ve özyönetim, yaratıcılık ve yenilik)

3.2.6. İnsan ve Çevre ünitesi

Bu ünite 2 kazanım ve 6 farklı beceriyi kapsamaktadır. 21. Yy becerilerine göre ünite içerisinde yer alan kazanımların dağılımı incelenmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri “İnsan ve Çevre” Ünitesi Kazanımlarının 21. Yüzyıl Becerileri Dağılımı

21. Yy Becerileri	Kazanım Sayısı
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerisi	1
Yaratıcılık ve Yenilik Becerisi	1
İletişim Becerisi	0
İş Birliği Becerisi	0
Medya Okur Yazarlığı Becerisi	0
Bilgi Okuryazarlığı Becerisi	0
Bilgi İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı Becerisi	0
Esneklik ve Uyum Becerisi	1
Girişimcilik ve Öz yönetim	1
Liderlik ve Sorumluluk Becerisi	1
Sosyal ve Kültürel Arası Becerisi	1
Verimlilik ve Hesap Verebilirlik Becerisi	0
TOPLAM	6

Kazanımlar

F.4.6.1.1. Kaynakları kullanmada tasarruflu davranmaya özen gösterir.(eleştirel düşünme ve problem çözme, girişimcilik ve öz yönetim, liderlik ve sorumluluk, sosyal ve kültürlerarası beceri, esneklik ve uyum)

F.4.6.1.2. Yaşam için gerekli olan kaynakların ve geridönüşümün önemini farkederek. (yaratıcılık ve yenilik,)

3.2.7. Basit Elektrik Devreleri ünitesi

Bu ünite 3 kazanım ve 3 farklı beceriyi kapsamaktadır. 21. Yy becerilerine göre ünite içerisinde yer alan kazanımların dağılımı incelenmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10. 4. Sınıf Fen Bilimleri “Basit Elektrik Devreleri” Ünitesi Kazanımlarının 21. Yüzyıl Becerileri Dağılımı

21. Yy Becerileri	Kazanım Sayısı
Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerisi	2
Yaratıcılık ve Yenilik Becerisi	1
İletişim Becerisi	0
İş Birliği Becerisi	0
Medya Okur Yazarlığı Becerisi	0
Bilgi Okuryazarlığı Becerisi	0
Bilgi İletişim ve Teknoloji Okuryazarlığı Becerisi	0
Esneklik ve Uyum Becerisi	0
Girişimcilik ve Öz yönetim	1
Liderlik ve Sorumluluk Becerisi	0
Sosyal ve Kültürel Arası Becerisi	0
Verimlilik ve Hesap Verebilirlik Becerisi	0
TOPLAM	4

Kazanımlar

F.4.7.1.1. Basit elektrik devresini oluşturan devre elemanlarını işlevleri ile tanır. (girişimcilik ve özyönetim)

F.4.7.1.2. Çalışan bir elektrik devresi kurar. (yaratıcılık ve yenilik, girişimcilik ve özyönetim)

F.4.7.1.3. Evde ve okuldaki elektrik düğmelerinin ve kabloların birer devre elemanı olduğunu bilir. (eleştirel düşünme ve problem çözme)

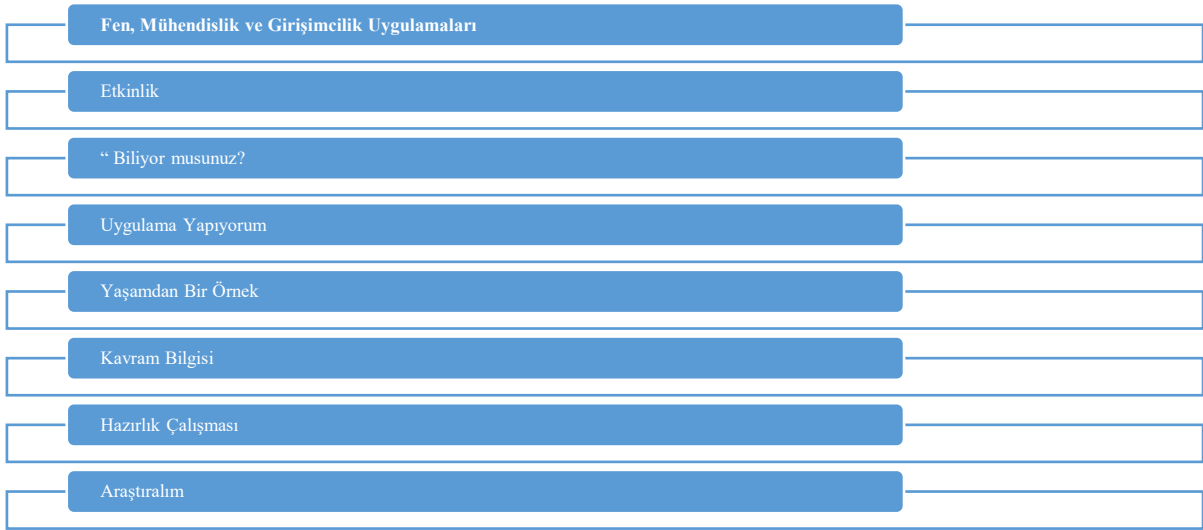
4.Sınıf fen bilgisi kitabında Fen Bilgisi Öğretim programı kapsamında kazanımlar belirli bir organizasyon şeması şeklinde verilmiştir. Ünitelerdeki organizasyon şeması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri Kitabındaki Organizasyon Şeması

Aşamalar	İçerik
Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları	Yıl içerisinde ortaya çıkarılan ürünlerin etkili bir şekilde tasarlanması ve sunulması için gerekli bilgilerin verildiği kısımdır
Etkinlik	Konuyla ilgili uygulama ve gözlemlerin yapıldığı bölümdür.
Bunları Biliyor musunuz?	Konuyla ilgili dikkat çekici bilgilerin verildiği bölümdür.
Uygulama Yapıyorum	Konuyu öğrenirken uygulama ve sunumların yapıldığı, örneklerin verildiği bölümdür.
Yaşamdan Bir Örnek	Konuyu günlük hayatla ilişkilendirerek merak uyandırılan bölümdür.
Kavram Bilgisi	Konuyla ilgili kavramların yer aldığı bölümdür.
Hazırlık Çalışması	Konuya hazırlık çalışmalarının yer aldığı bölümdür.
Araştırılmalı	Bölüm sonlarında, bölümdeki konularla ilgili araştırma ve değerlendirme çalışmalarının yer aldığı bölümdür.
Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları	Ünite sonlarında, üniteyle ilgili ölçme ve değerlendirme çalışmalarının yer aldığı bölümdür.

3.3. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı İçeriğindeki Ünite Organizasyon Şemasının İncelemesi

Ders kitabı içeriğindeki organizasyon şeması, P21 21. Yy becerilerinin kazandırılması hususunda faydalı bir alt yapı oluşturmuştur. Fen Bilimleri ders kitabı organizasyon şeması; Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları, Etkinlik, Biliyor musunuz? , Uygulama Yapıyorum, Yaşamdan Bir Örnek, Kavram Bilgisi, Hazırlık Çalışması, Araştırılmalı ve Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmalarını içermektedir. Fen Bilimleri ders kitabı içeriğindeki organizasyon şeması aşağıdaki Şekil 1.'de aşamalı olarak verilmiştir.

Şekil 1. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı İçeriğindeki Ünite Organizasyon Şeması

3.3.1. Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları

Yıl içerisinde ortaya çıkarılan ürünlerin etkili bir şekilde tasarlanması ve sunulması için gerekli bilgilerin verildiği kısımdır. Aşağıdaki örnek 4. Sınıf fen bilgisi ders kitabındaki, “ Sigara ve Alkolün Zararları” konusu ile alakalı fen, mühendislik ve girişimcilik uygulamaları kapsamında bir etkinlik örneğini oluşturmaktadır.

FEN, MÜHENDİSLİK VE GİRİŞİMCİLİK UYGULAMALARI

Bu çalışmada bizlerden sigara ve alkolün sağlığa zararlı ya da olumsuz etkilerini araştırıp sigarayı bırakmaya yardımcı bir araç tasarlamamız veya insanları bilinçlendirecek bir kampanya hazırlamamız istenmektedir. Ürünümüzü aşağıdaki boşluğa çizim ya da metin şeklinde ifade edebiliriz. Çalışma basamakları aşağıda verilmiştir.

- Çalışma taslağını oluşturalım.
- Sigara ve alkolün sağlığa zararlı ya da olumsuz etkilerini gazete, dergi, genel ağ gibi değişik kaynaklardan araştırılmalı.
- Büyüklerimizin yardımıyla sigara ve/veya alkol bağımlısı kişilerle ve doktorlarla röportaj yapalım.
- Topladığımız bilgileri bir araya getirerek öğretmenimize çalışmalarımızla ilgili 15 günde bir rapor verelim.
- Çalışmamız için ilginç bir slogan düşünelim.

Görsel 1. “Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları” Çalışma Örneği

Bu çalışma ile öğrencilere 21. Yy becerilerinden eleştirel düşünme, yaratıcılık, yenilik, verimlilik ve hesap verebilirlik ve sorumluluk becerileri kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.3.2. Etkinlik

Konuyla ilgili uygulama ve gözlemlerin yapıldığı bölümdür. Aşağıdaki örnek 4. Sınıf fen bilgisi ders kitabındaki, “Dünya’nın dönme ve dolanma hareketleri” ” konusu ile alakalı etkinlik uygulamaları kapsamında bir etkinlik örneğini oluşturmaktadır.

Etkinlik

Dünya Yerinde Duramıyor

Etkinliğin Yapılışı

- ▶ Öğretmenimizden kâğıdın üzerine yerleştirdiğimiz mumun etrafına, Dünya'nın Güneş etrafında dolanırken izlediği yörüngeye benzer bir şekil çizmesini isteyelim.
- ▶ Öğretmenimizin yardımıyla mumu kibritle yakalım.
- ▶ Dünya modelini kendi etrafında ve çizilen yörünge etrafında döndürerek ilerletelim.
- ▶ Dünya modelinin bu hareketinin sonuçlarını tahmin edelim.

Gerekli Malzemeler

- Dünya modeli veya bir adet portakal
- Mum
- Kibrit veya çakmak
- Kalem
- Kâğıt

Değerlendirme

- ▶ Kullanılan mum neyi temsil etmektedir?
- ▶ Dünya, Güneş etrafında nasıl bir yörünge izler?
- ▶ Dünya'nın Güneş etrafındaki dolanımı sonucunda hangi olaylar oluşur? Arkadaşlarımızla tartışalım.

Görsel 2. “Etkinlik” Çalışma Örneği

Bu çalışma ile öğrencilerin 21. Yy becerilerinden eleştirel düşünme ve yaratıcılık ve yenilik becerileri kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.3.3. Bunları Biliyor musunuz?

Konuyla ilgili dikkat çekici bilgilerin verildiği bölümdür. Aşağıdaki örnek 4. Sınıf fen bilgisi ders kitabındaki, “Obezite” ” konusu ile alakalı Bunları Biliyor musunuz? Çalışması kapsamında bir etkinlik örneğini oluşturmaktadır.

Bunları Biliyor musunuz?

Türk bilim insanı Dr. Canan Dağdeviren, obezite hastalığı için yeni bir buluş yaptı. Dağdeviren, bir ilki başararak sindirilebilir bir sensör geliştirdi. Sensörler hem sindirim sistemi bozukluğu hem de alınan besinlerin yapısını takip edebilecek. Bu sayede obezite hastalığının teşhis ve tedavisi için önemli bir adım atılmış olacaktır.

Kaynak: <https://molekulerbiyolojivegenetik.org>

Görsel 3. “Biliyor musunuz?” Çalışma Örneği

Bu çalışma ile öğrencilerin 21. Yy becerilerinden bilgi okuryazarlığı, yaratıcılık ve yenilik becerileri kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.3.4. Uygulama Yapıyorum

Konuyu öğrenirken uygulama ve sunumların yapıldığı, örneklerin verildiği bölümdür. Aşağıdaki örnek 4. Sınıf fen bilgisi ders kitabındaki, “ Maddeleri niteleyen özellikler” ” konusu ile alakalı uygulama yapıyorum çalışması kapsamında bir etkinlik örneğini oluşturmaktadır.

Uygulama Yapıyorum

Elimize bir mıknatıs alarak okulumuzda veya evimizde bulunan eşyalara mıknatısı yaklaştıralım. Mıknatısın hangi maddeleri çekip hangilerini çekmediğini gözlemleyelim.

Görsel 4. “Uygulama Yapıyorum?” Çalışma Örneği

Bu çalışma ile öğrencilerin 21. Yy becerilerinden yaratıcılık ve yenilik becerileri kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.3.5. Yaşamdan Bir Örnek

Konuyu günlük hayatla ilişkilendirerek merak uyandırılan bölümdür. Aşağıdaki örnek 4. Sınıf fen bilgisi ders kitabındaki yazar tarafından hazırlanan, “ Besinler ve içerikleri” konusu ile alakalı yaşamdan bir örnek kapsamındaki bir etkinlik örneğini oluşturmaktadır.

Yaşamdan Bir Örnek

Kaan, arkadaşları ve ailesiyle göl kenarına gezmeye gitmişti. Mis gibi kokan çiçeklerin arasında koşup oynadılar, gülp eğleniler, balık tuttular. Tertemiz havayı soluyarak annelerinin hazırladığı lezzetli yemeklerden yediler. Sonra balıkçıları izlemeye başladılar. Oradaki balıkçılardan biri Kaan'ın babasının eski bir tanıdığıydı. Çocuklar ailelerinden izin alarak adamın yanına gittiler ve onunla sohbet etmeye başladılar. Bir süre sonra balıkçı onlara şunu söyledi: “Buraya geldiğinizden beri sizi izliyorum. Sağlıklı vücutlarınız ve yanınızda sevdiğiniz var. Bir zamanlar ben de sizin gibi sağlıklı ve neşeliydim. Ancak sonraları sigara ve alkol kullanmaya başladım. Bu maddelerin vücuda ne kadar zararlı olduğunu bilmiyordum. Bir gün doktora gittiğimde doktor bana sigara ve alkol kullanımına bağlı olan birçok rahatsızlığımın başladığını söyledi. Şimdi hem sevdiğimi hem de sağlığımı kaybetmemek için sigara ve alkol kullanmıyorum. Bunların kullanıldığı ortamlardan uzak duruyorum. Siz de sağlığınızın ve ailenizin kıymetini bilin.”

Kaan, bu sözlerden çok etkilenmişti. Bunun üzerine, “Sigara ve alkol kullanımı gerçekten bu kadar zararlı mı? Acaba bu maddelerin vücuda nasıl zararları vardır?” gibi sorulara cevap aramaya başladı.

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kaan'ın bu sorularına biz yanıt verelim.

Görsel 5. “Yaşamdan Bir Örnek” Çalışma Örneği

Bu çalışma ile öğrencilerin 21. Yy becerilerinden eleştirel düşünme ve bilgi okuryazarlığı becerileri kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.3.6. Kavram Bilgisi

Konuyla ilgili kavramların yer aldığı bölümdür. Aşağıdaki örnek 4. Sınıf fen bilgisi ders kitabındaki, “ Besinler ve Özellikleri” konusu kapsamındaki bir etkinlik örneğini oluşturmaktadır.

Kavram Bilgisi

- Besin
- Besin içerikleri
- Dengeli beslenme
- Alkol
- Sigara
- Obezite

Görsel 6. “Kavram Bilgisi” Çalışma Örneği

Bu çalışma ile öğrencilerin 21. Yy becerilerinden eleştirel düşünme ve bilgi okuryazarlığı becerileri kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.3.7. Hazırlık Çalışması

Konuya hazırlık çalışmalarının yer aldığı bölümdür. Aşağıdaki örnek “Hazırlık Çalışması” kapsamında bir etkinlik örneğini oluşturmaktadır. Bu örnek ile öğrenciler konuya hazırlanmaktadır.

Hazrlık Çalışması

Ahmet, gökyüzünü izlemeyi çok severdi. Dakikalarca, hatta bazen saatlerce gökyüzünü izler, özgürce uçan kuşları incelerdi. Kimisinin iri, kimisinin ufak kanatları vardı. Gökyüzünde kanatlarıyla süzülerek dolaşıyorlardı. Acaba kuşlar nasıl bu kadar rahat uçabiliyordu?

Ahmet'in en büyük hayali uçmaktı. Yıllarca bıkip usanmadan uçmanın yollarını aradı. Defalarca deneme yaptı. Farklı maddelerden kanatlar yaparak uçmayı denedi. Bu uğurda çok defa düştü ve canı acıdı. Taktığı kanatlar bazen onu uçurmaya yetmiyor bazen de hemen parçalanıyordu. Ama Ahmet pes etmiyordu. Her deneyimden bir ders çıkarıyordu. Aynı hatayı tekrarılamamak için notlar alıyor, taslak çizimleri üzerinde hesaplamalar yapıyordu. Sonunda bir gün amacına ulaştı. Son yaptığı kanatlar sayesinde Galata Kulesi üzerinden uçmaya başladı. Bu deneme sonunda yaklaşık yarım saat boyunca havada kalmayı başardı. Böylece Hezarfen Ahmet Çelebi, tarihe adını yazdırdı.

- ✓ Hezarfen Ahmet Çelebi uçabilmek için hangi aşamaları takip etmiştir?
- ✓ Hezarfen Ahmet Çelebi pes etseydi başarıya ulaşabilir miydi?

Görsel 7. "Hazrlık Çalışması" Çalışma Örneği

Bu örnek çalışmada Hezarfen Ahmet Çelebi uçabilmek için neler yapmıştır? , Hezarfen Ahmet Çelebi pes etseydi başarıya ulaşabilir miydi? Sorularına cevap istenmiştir. Bu sayede 21. Yy becerilerinden eleştirel düşünme ve bilgi okuryazarlığı becerisini kazanmaları amaçlanmıştır.

3.3.8. Araştırma

Bölüm sonlarında, bölümdeki konularla ilgili araştırma ve değerlendirme çalışmalarının yer aldığı bölümdür. Aşağıdaki örnek 4. Sınıf fen bilgisi ders kitabındaki, " Kayaçlar" konusu kapsamındaki bir araştırma örneğini oluşturmaktadır.

Araştırma

Kayaçların ham madde olarak kullanıldığı yerleri ve bunun önemini çeşitli kaynaklardan araştırma. Araştırma sonuçlarını arkadaşlarımızla tartışalım.

Görsel 8. "Araştırma" Çalışma Örneği

Bu çalışma ile öğrencilerin 21. Yy becerilerinden iletişim, girişimcilik, eleştirel düşünme ve bilgi okuryazarlığı becerileri kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.3.9. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları

Ünite sonlarında, üniteyle ilgili ölçme ve değerlendirme çalışmalarının yer aldığı bölümdür. Bu bölümde ünite verilen konuların değerlendirilmesi yapılır. Öğrencilerin ölçme ve değerlendirme çalışmalarıyla öncelikle eleştirel düşünme ve problem çözme becerisi geliştirilmeye çalışılmaktadır.

3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

A. Aşağıdaki soruların yanıtlarını defterimize yazalım.

- 1) Kuvvet, cisimlerin şekil ve hareketlerini nasıl etkiler? Açıklayalım.
- 2) Miknatis nedir? Açıklayalım.
- 3) Miknatisin günlük yaşamda kullanıldığı yerlere örnekler verelim.

B. Aşağıdaki bilgiler doğru ise yay araç içine "D", yanlış ise "Y" yazalım.

- 1) (...) Miknatis, demiri çekmez.
- 2) (...) Bilgisayarların içinde miknatis bulunur.
- 3) (...) Hareket eden bir cismin hareketiyle aynı yönde kuvvet uygulanırsa cisim yavaşlar.
- 4) (...) Kuvvet, cisimlerin yön değiştirmesini sağlayabilir.
- 5) (...) Miknatis günlük hayatta farklı amaçlar için kullanılabilir.
- 6) (...) Esnek maddelere uygulanan kuvvet ortadan kalktığında madde eski şekline dönmür.

C. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere kutucukların içinde bulunan kelime ve kelime gruplarından uygun olanları yazalım.

miknatis	temas gerektirmeyen	kuvvet
temas gerektiren	esnek cisimler	esnek olmayan

- 1) Uygulanan kuvvet ortadan kalkınca eski şeklini alan cisimlere adı verilir.
- 2) Tahta, ütü, ampul cisimlerdir.
- 3) Hareket hâlindeki cisimler etkisiyle durabilir.
- 4) Pusulanın içinde bulunur.
- 5) Miknatislerin uyguladığı kuvvet bir kuvvettir.

Görsel 9. "Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları" Çalışma Örneği

Bu çalışma ile öğrencilerin 21. Yy becerilerinden yaratıcılık ve yenilik, iletişim, eleştirel düşünme ve bilgi okuryazarlığı becerileri kazandırılmaya çalışılmıştır.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bireylerin aktif ve üretken olmalarının hedeflendiği 21.yüzyılda, edinilen yeni bilgiler ve sürekli gelişen ve değişen teknolojinin insan hayatını şekillendirdiği, sosyal, siyasi, ekonomik ve eğitim gibi birçok alanda tüm dünyada değişime sebep olduğu ve bu değişimlere ayak uydurma gerekliliğinin küreselleşmeyi hızlandırdığı anlaşılmıştır. Küreselleşme sürecinde ülkelerin sadece sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda değil eğitim alanında da birçok değişim ve gelişime gitmesi gerektiği tespit edilmiştir. Küreselleşme sürecinde ülkelerin eğitim politikalarını yenilediği ve bu sürecin karşımıza 21. yüzyıl becerilerini çıkardığı görülmüştür. 21. yüzyıl becerileri, günümüz bilgi toplumunun, öğrencileri aktif hale getirildiği bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır. 21. yüzyıl öğrenme becerileri uluslararası rekabette kopmamak adına eğitimde hayati bir işleve sahip olduğu anlaşılmıştır. 21. Yüzyılda çoğu ülkeler gibi ülkemizde de eğitim sisteminde teknolojiden yararlanmaya yönelik çalışmaların yürütüldüğü ve bu çalışmaların 21. yüzyıl becerileri öğretim programımıza yansımaları ülkemizde eğitim sistemimiz adına olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. İlkokul 4. Sınıf Fen Bilimleri Öğretim programı (FBDÖP) doğrultusunda hazırlanan 4.Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı kazanımları öğrencilerin ağırlıklı olarak eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık ve yenilik, girişimcilik ve öz yönetim ve iletişim becerilerinin geliştirilmesine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Bazı kazanımların birden fazla beceri, bazı kazanımlarda tek beceri içerdiği görülmüştür. Ünite içerisinde en az medya okuryazarlığı ile liderlik ve sorumluluk becerilerine yer verildiği olduğu tespit edilmiştir. Bilgi iletişim ve teknoloji okuryazarlığı becerisine ait kazanımın olmaması bir eksiklik olarak görülmüştür. Ders kitabı içeriğindeki organizasyon şeması P21 21. Yy becerilerinin kazandırılması hususunda faydalı bir alt yapı oluşturmuştur. Bazı ünitelerde organizasyon şeması içeriğinde bütünlük bulunmamaktadır. Bu bir eksiklik gibi görülse de öğrencileri tekdüzeliğe alıştırmaması olumlu görülmektedir. Öğrenciler için dikkat çekici bir organizasyon şeması oluşturulmuştur.

5. ÖNERİLER

21. yüzyıl ile birlikte küreselleşen dünyada ülkeler arası artan rekabette ülkemizin sadece ekonomik, sosyal veya kültürel alanlarda değil eğitimde de yeniliklere ve değişime gitmesi gerekliliği olduğu görülmektedir. Bu değişim ve gelişim sürecinde gelişmiş diğer ülkelerdeki gibi ülkemizde eğitim toplumun her kesimine yayılması, dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmelere bağlı olarak Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan öğretim programlarında 21. yüzyıl becerilerinin daha fazla ön plana çıkması önerilebilir. Kazanımların ünite bazında incelendiğinde çoğu 21. Yüzyıl becerisinin yeteri kadar yer almadığının ve bazı beceriler hiç görülmemesinden yola çıkarak elde edilen bulgularda yetersiz yer aldığı tespit edilen becerilerin yeni içerik ve kazanım verilerek oranının artırılması gerekmektedir. Bu geliştirme çalışması yapılırken Milli Eğitim Bakanlığının düzenlemiş olduğu “Milli Eğitim Şuraları” nicelik ve nitelik olarak geliştirilmelidir. Özellikle bu alanda akademik çalışma yapmış akademisyen ve öğretmenlerin bu şuraya davet edilmesinin faydalı olacağı düşüncesi ağır basmaktadır. Yeni bilgiler ve sürekli gelişen ve değişen teknolojinin olduğu 21. Yüzyılda, bilgi iletişim ve teknoloji okuryazarlığı becerisine kazanımlarda yer vermek gerekmektedir. Ayrıca günümüz dünyasında liderlik ve sorumluluk becerileri oldukça önem kazanmaktadır. Bu becerilerin öğretim programlarda yer verilmesi küreselleşen dünyada ön plana çıkan bireyler yetişmesinde önemli bir kazanım olarak görülebilir. Yapmış olduğum bu çalışma neticesinde incelenen ünitelerde elde edilen bulgulardan yola çıkarak verilen kazanımlarda eleştirel düşünme ve problem çözme becerisinin teorikte sıklıkla kazandırılmaya çalışılması olumlu olarak görülmüş olsa da bu becerinin kazanımının pratiğe dönüştürülmesi kapsamında daha fazla kazanım ve etkinliğe yer verilmesi gerektiği önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, M. & Çökük, K. (2018). “ 2013 4. Sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nın Ünite Bazlı Değerlendirilmesi”, Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(1):156-192.
- Aydın, E. & Kılıç, M.D. (2019). “ Türkiye’de Düünden Bugüne Sosyobilimsel Konular: Bir Doküman Analizi”, Anadolu Öğretmen Dergisi, 3(2):2587-1706
- Barası, M. & Erdamar, G. (2021). ” 2018 Ortaokul Türkçe dersi öğretim programının 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi: Öğretmen görüşleri “, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(1):222-242.
- Belet Boyacı, Ş.D. ve Güner Özer, M. (2019). “Öğrenmenin geleceği: 21. yüzyıl becerileri perspektifiyle Türkçe dersi öğretim programları”, Anadolu Journal of Educational Sciences International, 9(2), 708-738.
- Bozkurt, R., (2000), “Girişimci ve Rol Bilinci”, İş Fikirleri Dergisi, Aralık, Sayı: 2000/124

- Cansoy, R. (2018). ‘‘ Uluslararası Çerçevelere Göre 21.Yüzyıl Becerileri ve Eğitim Sisteminde Kazandırılması’’, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (4): 3112/3134.
- Çoban, Ö.; Bozkurt, S. & Kan,A. (2019). ‘‘Eğitim yöneticisi 21. yy. becerileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması’’, Kastamonu Eğitim Dergisi, 27(3):1059-1071.
- Çolak, M. (2019). ‘‘Fen bilgisi öğretmen adaylarının 21.yüzyıl becerilerine yönelik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi’’, (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Deveci, İ.; Konuş, F.Z. & Aydın, M. (2018). ‘‘2018 yılı Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı kazanımlarının yaşam becerileri açısından incelenmesi’’, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 47(2):765-797.
- Ekici, G.; Abide, Ö.F.; Canbolat, Y. & Öztürk, A. (2017). ‘‘ 21.yy Becerilerine Ait Veri Kaynaklarının Analizi’’, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 6(1):124-134.
- Eryılmaz S. & Uluyol, Ç. (2015). ‘‘21. yüzyıl becerileri ışığında fatih projesi değerlendirmesi’’, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35(2):209-229.
- Gelen, İ. (2017). ‘‘P21-Program ve Öğretimde 21. Yüzyıl Beceri Çerçevesi (ABD Uygulamaları)’’, Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1(2): 15-29
- Gülersoy, A.E.; Özbay,G.; Yıldırım, G. & Çetinkaya B. (2021). ‘‘Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı kazanımlarının (4., 5., 6. Ve 7. Sınıflar) eğitim felsefesi ve eğitim teorileri açısından incelenmesi’’, Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, 7(1): 151-199.
- Kalemkuş, J. (2020). ‘‘ Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının 21.Yüzyıl Becerileri Açısından İncelenmesi’’, Anadolu Journal of Educational Sciences International, 11(1): 63-87.
- Kayhan, E.; Altun, S. & Gürol, M. (2019). ‘‘Sekizinci sınıf Türkçe öğretim programı (2018)’nın 21. yüzyıl becerileri açısından değerlendirilmesi’’, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(2): 20-35.
- Kocakaya, S. & Kotluk, N. (2015). ‘‘21.yy becerilerinin gelişiminde dijital öykülemeler: ortaöğretim öğrencilerinin görüşlerinin incelenmesi’’, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(2): 54-63.
- Kurudayıoğlu, M. & Soysal, T. (2019). ‘‘ 2018 Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi’’, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2): 483-496.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2011). MEB 21. yüzyıl öğrenci profili. Millî Eğitim Basımevi. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). Fen bilimleri dersi öğretim programı (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019). MEB Fen bilimleri ders kitabı. Anka Kuşu Yayınevi. Ankara.
- Partnership for 21st Century Skills, 2009
- Yalçın, S. (2018). ‘‘21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar’’, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 51(1):183-201.

Subject Area
SportYear: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1185-1189Arrival
17 January 2022
Published24 March 2022
Article ID Number
3940Article Serial Number
32Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26494/sss.3940>

How to Cite This Article
Bilgin, S. (2022). "2020 UEFA Futbol Şampiyonasında Oynanan Maçların Teknik, Taktik Ve Piyasa Değerlerinin Başarı Üzerindeki Etkisi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:96; pp:1185-1189

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

2020 UEFA Futbol Şampiyonasında Oynanan Maçların Teknik, Taktik Ve Piyasa Değerlerinin Başarı Üzerindeki Etkisi

The Effect Of Technical, Tactical And Market Values On Success Of The Matches Played At The 2020 Uefa Football Championship

Süleyman BİLGİN¹

¹ M.E.B. Beden Eğitimi Öğretmeni, Ankara/Türkiye

ÖZET

Bu araştırma 2020 Avrupa Futbol şampiyonasına katılan takımların kazanma durumlarına göre teknik, taktik ve piyasa değerlerinin başarı üzerindeki etkilerini analiz etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler UEFA'nın resmi web sitesi <https://www.uefa.com> ve <https://transfermarkt.com> adreslerinden elde edilmiştir. Müsabakalar 90 dakikalık normal süresi berabere bitmemiş olan ve sonucunda bir kazananın olduğu toplam 35 müsabakayı kapsamıştır. Toplanan verilerin istatistiksel analizi için SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemede Shapiro - Wilk testi uygulanmıştır. Normal dağılım göstermeyen verilerde bağımsız gruplar arasındaki farklılığı tespit etmek için, non parametrik testlerden Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Belirtilen parametreler doğrultusunda iki sayısal ölçüm arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığını, varsa bu ilişkinin yönünü ve şiddetinin ne olduğunu belirlemek için de Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Veriler ortalama ve standart sapma olarak verilmiş ve istatistiksel olarak $p < 0,05$ düzeyi anlamlı kabul edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, iki grup arasında açık oyundan atılan gol, toplam pas, kısa pas, rakip sahada pas, başarılı hava topu, isabetli şut, ceza saha içi şut ve takım piyasa değeri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$).

Anahtar Kelimeler: UEFA 2020, futbol, maç analizi, piyasa değeri, teknik-taktik analiz

ABSTRACT

This research was conducted to analyze the effects of technical, tactical and market values on success according to the winning status of the teams participating in the 2020 European Football Championship. The data obtained in the study were obtained from UEFA's official website <https://www.uefa.com> and <https://transfermarkt.com>. The competitions covered a total of 35 matches with a winner as a result of which the 90-minute regular time did not end in a draw. SPSS 22 package program was used for statistical analysis of the collected data. Shapiro - Wilk test was used to determine whether the data were normally distributed. Mann-Whitney U test, which is one of the non-parametric tests, was used to determine the difference between independent groups in data that did not show normal distribution. Pearson correlation analysis was performed to determine whether there is a linear relationship between two numerical measurements in line with the specified parameters, and if so, what the direction and severity of this relationship is. The data were given as mean and standard deviation, and the $p < 0.05$ level was considered statistically significant. According to the findings, a statistically significant difference was found between the two groups in terms of goal scored from open play, total pass, short pass, pass in the opponent's field, successful air ball, shot on target, shot in the penalty area and team market value ($p < 0.05$).

Key Words: UEFA 2020, football, match analysis, statistical analysis, technical-tactical analysis

1. GİRİŞ

Avrupa Futbol Şampiyonası gibi büyük organizasyonlar futbol sektörüne hem iyi takımları hem de bu takımların futbolcularını inceleme imkanı vermektedir. Özellikle bu turnuvalardan sonra, başarılı takımlar, oyun stili ve antrenman açısından yeni trendler belirlemektedir. Bu organizasyonların dışında kalan takımlar ise başarının altında yatan performansın bu yönlerine hâkim olmaya çalışarak, kazanan takımların taktiklerini ve oyunlarını taklit etme eğiliminde olacaktır (Mitrotasios ve Armatas, 2014; Hughes ve Franks, 2005). Takım sporlarında başarıyı engelleyen unsurları anlamak için maç analizi hayati öneme sahiptir (Carling, Reilly ve Williams, 2009). Futbolda maç performansı teknik, taktik, fiziksel, fizyolojik ve psikolojik bileşenlerin etkileşimi ile karakterize edilir (Stolen, Chamari, Castagna & Wisloff, 2005). Hem rakibin hem de takımının güçlü ve zayıf yönlerini anlamak için her antrenör için büyük önem taşıyan her takımın özelliklerinin değerlendirilmesi için oyun analizi kullanılır (Lago-Penas, Lago-Ballesteros ve Rey, 2011). Futbol, maç analizi alanında, maç esnasındaki pozisyon verilerine dayanan taktiksel davranışların değerlendirilmesi ve otomatik olarak analiz edilmesi için önemli bir araç haline gelmiştir. İyi planlanmış değerlendirme sistemleri ile çok miktarda verinin az çaba harcayarak ve çok kısa bir zamanda elde edilebilmesi, futbolda oyun kurgusu ve uygulamaları için önemli ve yeni değişiklikleri de beraberinde getirebilir (Fidan ve Yıldız, 2017; Drust ve Green, 2013)

Maç analizlerinde uygulanan analiz teknolojisi, maç içerisinde futbolcuların pas, şut, top kontrolü, hava topu başarısı, faul, taç atışı gibi futbola dair ortaya çıkan istatistiklerin yanı sıra başarı ya da başarısız takımların performans göstergelerini de verebilmektedir. (Moura, Martins ve Cunha, 2013). Futbolda teknik değişkenler,

maçlarda ortaya çıkan başarı ve başarısızlık oranlarının tespitinde ve müsabaka sonucu ile teknik elementler arasındaki ilişkiyi belirleyebilir (Göral, 2015). Maç performansını belirlemede müsabaka esnasında bireysel oyuncuların ve takımın hareketleri antrenörlere geri bildirimde önemli bir etkiye sahiptir. Futbolda taktiksel açıdan yapılan analizler bireysel olduğu gibi takım olarak da yapılabilir (Memmert ve ark., 2016). Bunlar için önceliğin hangi parametrelerin, nasıl yapılacağı, amacının ne olduğu ve hangi metotlar ile analiz edileceğidir (Winkler ve Freibichler, 1991, s: 25-31). Bu aşamayla analiz sonrasındaki bilgiler toplanarak rakamlar yüzdelere dönüştürülmeli ve belli ölçütlere dayanarak performans sonuçları karşılaştırılmalıdır (Winkler, 1988, s:363-367). Futbolda Dünya ve Avrupa şampiyonaları gibi organizasyonlarda futbolcuların yaş faktörü ve buna bağlı olarak piyasa değerleri de takımların başarısını önemli derecede etkilemektedir. Özellikle genç futbolculara ödenen transfer ödemeleri sonucunda, futbol günden güne büyüyen milyarlarca dolarlık bir pazar haline dönüşmüştür (Ante L.,2019). Her geçen gün ekonomik olarak büyüyen bu pazar içerisinde oluşan futbolcu değeri ise piyasa değeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir oyuncunun piyasa değeri bir takımdan başka bir takıma satılma değerinin tahminidir (Herm, Callsen-Bracker, & Kreis, 2014). Futbolda, önceden belirlenen ölçütleri baz alıp objektif veriler elde edilerek yapılan müsabaka analizleri, antrenörlere önemli ölçüde olumlu katkılar sağlayacaktır (Liu ve ark., 2013). Bu anlamda, araştırma, 2020 Avrupa Futbol Şampiyonası maçlarının teknik, taktik ve takımların piyasa değerlerinin başarıya olan etkilerinin istatistiksel olarak analizini değerlendirip yorumlamak amacı ile yapılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma 2020 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda grup, grup sonrası son onaltı , çeyrek final, yarı final ve final maçlarını içine alan ve seçili futbol datalarının kazanmaya yada kaybetmeye yönelik durumlarını karşılaştırma amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya müsabakalar sonrasında yapılan maçlardan normal süresi berabere bitmemiş toplam 35 maç değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmadaki maç istatistiği verileri <https://www.uefa.com> ve <https://tr.transfermarkt.com> sitelerinden elde edilmiştir. Araştırmanın istatistiksel analizleri için SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Verilerin dağılımlarını tespit etmede normallik testi uygulanmış ve verilerin büyük bir kısmının normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Normal dağılım göstermeyen piyasa değerleri verileri bağımsız iki grup arasındaki farklılığı tespit etmek için, non parametrik testlerden Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Teknik-taktik parametrelerin piyasa değeri ile olan ilişkisi, dağılıma bağlı olarak spearman yada pearson korelasyon analizi testlerinden birisi ile yapılmıştır. Veriler ortalama ve standart sapma olarak verilmiş ve istatistiksel olarak $p < 0,05$ düzeyi anlamlı olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Grupların teknik ve taktik parametre sonuçları

Parametreler	Grup	n	Ortalama	Standart sapma	p
Açık oyundan gol	Kazanan	35	.51	1.06	.000
	Kaybeden	35	.31	.63	
Duran toptan gol	Kazanan	35	.47	.74	.102
	Kaybeden	35	.22	.42	
Kontra gol	Kazanan	35	.11	.40	.473
	Kaybeden	35	.05	.23	
Topla Oynama(%)	Kazanan	35	52.77	10.55	.473
	Kaybeden	35	47.33	10.30	
Toplam Pas	Kazanan	35	508.85	119.47	.024
	Kaybeden	35	447.62	10.65	
Uzun Pas	Kazanan	35	51.74	12.22	.818
	Kaybeden	35	51.14	9.25	
Kısa Pas	Kazanan	35	457.97	125.91	.034
	Kaybeden	35	397.34	107.34	
Başarılı Pas	Kazanan	35	82.31	9.98	.534
	Kaybeden	35	81.11	5.38	
Rakip sahada Başarılı Pas(%)	Kazanan	35	75.57	9.22	.015
	Kaybeden	35	70.54	7.63	
Başarılı Hava Topu(%)	Kazanan	35	53.84	10.49	.005
	Kaybeden	35	46.44	10.54	
İkili mücadele(%)	Kazanan	35	50.93	5.96	.203
	Kaybeden	35	49.12	5.78	
Şut toplam	Kazanan	35	12.65	5.44	.13
	Kaybeden	35	10.60	5.77	
İsabetli şut(%)	Kazanan	35	44.63	21.12	.000
	Kaybeden	35	26.03	17.11	
Ceza sahası içinden şut	Kazanan	35	8.00	3.86	.037
	Kaybeden	35	6.08	3.65	
Ceza saha dışından şut	Kazanan	35	4.37	2.82	.899

	Kaybeden	35	4.28	2.81	
Top kazanma (%)	Kazanan	35	53.28	21.12	.454
	Kaybeden	35	56.40	17.11	
Başarılı Orta(%)	Kazanan	35	27.08	13.28	.907
	Kaybeden	35	26.71	13.16	
Korner	Kazanan	35	4.71	2.37	.421
	Kaybeden	35	4.17	3.18	
Offside	Kazanan	35	1.60	1.39	.927
	Kaybeden	35	1.62	1.19	
Faul	Kazanan	35	10.91	3.30	.670
	Kaybeden	35	11.65	9.59	
Takım yaş ortalaması	Kazanan	35	28.17	1.18	.884
	Kaybeden	35	28.12	1.42	
Takım piyasa değeri	Kazanan	35	305.88	169.60	.002
	Kaybeden	35	187.05	137.26	

**p< 0.05

Teknik ve taktik ile ilgili sonuçlara bakıldığında, takım piyasa değeri, toplam pas, kısa pas, rakip sahada başarılı pas(%), başarılı hava topu (%)açık oyundan atılan gol, toplam şut(%), ve ceza sahası içinden atıla şut bakımından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir , diğer teknik ve taktik parametrelerde istatistiksel olarak herhangi anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (p>0,05) (tablo 1).

Tablo 2. 2020 Avrupa Futbol Şampiyonası maçlarına ait bazı değişkenler ile takımların piyasa değerlerine ilişkin korelasyon sonuçları

Kazanan-Kaybeden	n	r	p
Topla oynama (%) xPiyasa değeri	70	.370	.002**
İkili mücadele x Piyasa değeri	70	.189	.116
Rakip sahada baş.pas(%) x Piyasa değeri	70	.451	.000**
Açık oyundan gol x Piyasa değeri	70	.332	.005**
Uzun pas x Piyasa değeri	70	-.079	.517
Kısa pas x Piyasa değeri	70	.482	.000**

Tablo 2’de yer alan korelasyon değer ve düzeylerine bakıldığında; rakip sahada başarılı pas yüzdesi, topla oynama , açık oyundan atılan gol ve kısa pas ile takımların piyasa değerleri arasında yüksek düzeyde pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir (Tablo 2)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada 2020 Avrupa Futbol Şampiyonası eleme maçlarından sonra grup ve sonrasında final maçlarına kadar yapılmış olan ve normal süresi berabere bitmemiş, 35 maçın bazı seçili parametreleri ele alınmış olup, tek maçlık eleme sistemine göre ortaya çıkan başarının oyunla ilgili analizlerin bize vermiş olduğu belli maç istatistiği başlıklarının ilişkilerini yorumlayıp ve varsa farkları ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmamızda elde edilen bulguların teknik ve taktik sonuçlarına göre, kazanan ve kaybeden takımlar arasında toplam pas, kısa pas, açık oyundan atılan gol, rakip sahada başarılı pas yüzdesi, başarılı hava topu yüzdesi, isabetli şut yüzdesi, ceza sahası içinden atılan şut yüzdesi, parametrelerinde gruplar arasında istatistiksel anlamda bir farklılık ortaya çıkmıştır. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde, gollerin atış şekli bakımından ; Mitrotasios ve Armatas (2014) Euro 2012 şampiyonasında atılan gollerin %27.6’sı köşe vuruşu ve serbest vuruşlar başta olmak üzere duran toplardan atıldığı, % 72,4’ü ise açık oyundan atıldığı ve dağılımlarda da anlamlı bir fark olduğunu tespit etmişlerdir. Yapılan diğer çalışmalarda ise Euro 2012 Avrupa Şampiyonasında organize hücumdan % 53,95, hızlı hücumdan % 17,1, duran toplardan % 28,95 (Leite, 2013), Njororai (2013) FİFA 2010 Dünya Kupası’nda atılan gollerin % 24,14 duran toplardan ve % 75,86 ise açık oyundan atıldığını tespit etmişlerdir. (Leite,2013; Njororai,2013). 2014 FIFA Dünya Kupası maçları üzerine yapılmış bir çalışmada galip gelen takımlar attığı gollerin çoğunluğunu duran toplardan atmış olup gruplar arasında ise anlamlı bir fark olduğunu belirtmişlerdir (Rumpf ve ark., 2017). UEFA yapmış olduğu bir araştırma sonucunda, kontra ataklardan atılmış gollerin ve kontra atak hücum aksiyonlarının geçmiş dönemlerdeki turnuvalara oranla daha az gerçekleştiğini belirtmişlerdir. 2008 Avrupa Futbol Şampiyonasında kontradan atılmış gol oranı % 46 iken bu durum 2012 ve 2016 da % 23 e kadar gerilemiştir (Harrold, 2016). Bu çalışmalarda açık oyundan atılan goller bakımından bizim çalışma ile benzerlik göstermekte olup duran top bakımından ortalamalar yüksek olsa da gruplar arasında anlamlılık meydana gelmemiştir. Literatürde verdiğimiz kontra atak sonuçlarının da çalışmamız ile benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Pas değişkenleri açısından da bakıldığında, İspanya La Liga’da ilk üç sıralamayı alan takımların; toplam pas sayısının ligin son üç sırasındaki takımlara oranla daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Liu ve ark (2016). Rampinini ve ark., (2009). İtalya Seri A Liginde ilk 5 sırada bulunan takımlar ile son 5 sırada bulunan takımların pas değişkenlerine göre karşılaştırmalı analizini yapmışlardır. Aynı çalışmada, ilk 5 sıradaki takımlar, toplam kısa pas, olumlu kısa pas, kısa pas başarı yüzdelerinin, uzun pas, olumlu uzun pas ve uzun pas başarı yüzdelerinin son beş sıradaki

takımların ortalamalarından daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir (Rampinini ve ark., 2009). Rakip sahada yapılan bulgulara ilişkin, UEFA Şampiyonlar Liginde 3 sezonu kapsayan bir araştırmada, takımlar 2004-2005 sezonunda kendi yarı alanlarında 202 pas, rakip yarı alanda 400 pas yaptıkları, 2005-2006 sezonunda kendi yarı alanlarında 178, rakip yarı alanda 270 pas yaptıkları, 2006-2007 sezonunda kendi yarı alanlarında 209, rakip yarı alanda ise 233 pas yaptıkları belirlemiştir. Gol ile sonuçlanan hücumlarda daha çok rakip yarı alanda pas yapıldığı tespit edilmiştir (Sönmeyenmakas, 2008). Yine şut ile yapılan çalışmalarda Almanya birinci liginde yapılan bir çalışmada, maçları kazanan takımların şut ortalamalarının 15,98, kaybeden takımların şut ortalamalarının ise 10,76 olduğu belirtilmiştir (Yue ve ark., 2014). 2012-2017 sezonlarında Çin Süper Liginde yapılan bir başka çalışmada, müsabakaları kazanan takımların şut ve hedefi bulan şut ortalamalarının, kaybeden takımlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Zhou ve ark., 2018). Futbolcuların piyasa değerleri ile ilgili bir çok araştırmacı farklı araştırmalar yaparken bunun turnuvalar ya da lig maçlarında teknik ve taktik performansla olan ilişkisi de son zamanlarda irdelenmiş ve çalışmalar her geçen gün fazlalaşmıştır. Futbolcuların piyasa değerleri ile ilgili olarak yapılan bir çalışmada , özellikle piyasa değeri yüksek olan oyuncuların aynı zamanda yüksek performansda sahip olduklarını belirtmişlerdir(Miao ve ark.,2015). Yine Müller ve arkadaşlarının futbolcuların piyasa değeri ve performans arasındaki ilişki ile ilgili yapmış oldukları çıkarımda, menajerler tarafından oyuncuların gelecekteki piyasa değeri hakkında tahmininde bulunulurken performans, oyuncu özellikleri ve popülerlik başlıklarının yardımcı olabileceğini de vurgulamışlardır (Müller ve ark.,2017). Takımların ilk on bir oyuncularının piyasa değerleri toplamlarının kazanan ve kaybeden takımlar arasında anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği bulunmuştur (Bilgin ve ark.,2020). Piyasa değeri verileri çeşitli çalışmalarda kullanılmış ve güvenilir olduğu kabul edilmektedir (Göke vd., 2014) ve gerçek değerlerle yüksek korelasyon göstermektedir (Frick, 2011). Bizim yaptığımız çalışma sonucunda futbolcuların piyasa değerlerinin yüksek oluşu kazanan takımlarda başarıda önemli bir etken olduğunu göstermiş ve farklı parametrelerdeki korelasyon değerlerinde de pozitif anlamda yüksek bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu araştırma sonucunda antrenörlerin özellikle taktik antrenmanlara yönelik yapacakları antrenmanlarda açık oyundan ve duran toplardan atılan goller ile ilgili çalışmalar yapmaları, özellikle kısa pas çalışmaları ve rakip sahada yapılan pasların başarıya olan etkisi göz bulundurulursa dar alan oyunları ile geçiş oyunlarına yönelik çalışmalar yapmaları, futbolcuların piyasa değerlerinin sonuca olumlu etkileri de dikkate alındığında kulüplerin ve antrenörlerin kadro yapılanmasında homojen bir yapı oluşturmaları gerektiği, özellikle piyasa değerinin performansa olan etkileri ile ilgili daha fazla araştırma yapılması önerilir.

KAYNAKÇA

- Mitrotasios M, Armatas V. Analysis of goal scoring patterns in the 2012 European Football Championship. *The Sport Journal* 2014;16.
- Ante,L. (2019). Determinants of Transfers Fees: Evidence from the Five Major European Football Leagues. Preprints and early-stage research may not have been peer reviewed yet, DOI: 10.13140/RG.2.2.18356.91526/1
- Bilgin S,Ozer U, Müniroglu S (2020). 2014-2018 dünya kupası grup sonrası yapılan maçlardaki seçilmiş futbol verilerinin kazanma ve kaybetme durumlarına göre karşılaştırılması, *The Journal of International Social Research*, 13(75),Sayfa:972-978.
- Carling, C., Reilly, T., & Williams, A. (2009). *Performance assessment for field sports*. (Eds.). Routledge: London.
- Drust B., Green, M. (2013). Science and football: Evaluating the influence of science on performance. *Journal of Sports Sciences*, 31(13), 1377-1382.
- Fidan,U., Yildiz, M. (2017). Reliability and validity of the new shooting accuracy measurement (SAM) system software. *Journal of Sports Science*, 5, 172-177.
- Frick B (2011). Performance, salaries and contract length: empirical evidence from German Soccer. *Int. J. Sport Finan.* 6, 87–118. Available online at: <https://fitpublishing.com/content/performance-salaries-and-contract-lengthempirical-evidence-german-soccer-pp-87-118>
- Göke, S., Prinz, J., and Weimar, D. (2014). Diamonds are forever: jobmatching and career success of young workers. *J. Econ. Stat.* 234, 450–473. doi: 10.1515/jbnst-2014-0402
- Göral K (2015): Passing success percentages and ball possession rates of successful teams in 2014 fifa world cup. *International Journal of Science Culture and Sport.* 3(1): 86-95.
- Harrold M (2016). Uefa Euro 2016 France Technischer bericht. Switzerland, Nyon.p: 42-54.
- Herm S., Callsen-Bracker, H.,M., Kreis, H. (2014). When the crowd evaluates soccer players' market values: Accuracy and evaluation attributes of an online community. *Sport Management Review*, 17 (4), 484-492

- Hughes M, Franks I. Analysis of passing sequences, shots and goals in soccer. *J Sports Sci* 2005;23(5):509-14.
- Lago-Peñas, C., Lago-Ballesteros, J., & Rey, E. (2011). Differences in performance indicators between winning and losing teams in the UEFA Champions League. *Journal of Human Kinetics*, 27, 135–146.
- Leite SSW (2013). Analysis of goals in soccer World cups and the determination of the critical phase of the game. *Physical Education and Sport* 11:247-253.
- Liu,H.,Hopkins, W.,Gomez,M.,A., Molinuevo,J.,S.(2013). Inter-operator reliability of live football match statistics from OPTA Sportsdata. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 13(3), 803-821
- Liu H, Miguel A, Bruno G, Jaime S (2016). Technical Performance and Match-to-Match Variation in Elite Football Teams. *J Sport Sci* 2016, 34(6): 509–18.
- Memmert,D.,Rein,R.(2018). Match Analysis, Big Data and Tactics: Current Trends in Elite Soccer. *Deutsche Zeitschrift Für Sportmedizin*, 69(3), 65-72.
- Mitrotasios M, Armatas V (2014). Analysis of Goal Scoring Patterns in the 2012
- Miao H., Ricardo C., Arno K. Football player's performance and market value. (2015). Conference: Proceedings of the 2nd workshop of sports analytics, European Conference on Machine Learning and Principles and Practice of Knowledge Discovery in Databases (ECML PKDD)At: Porto, Portugal.
- Moura,F.,A.,Martins, L.,E.,B. & Cunha,S., A. (2013). Analysis of football game-related statistics using multivariate techniques. *Journal of Sports Sciences*, 1-7.
- Müller,O., Simons, A., Weinmann, M. (2017). Beyond crowd judgments: Data-driven estimation of market value in association football. *European Journal of Operational Research* 263 (2017) 611-624
- Njororai WWS (2013). Analysis of goals scored in the 2010 world cup soccer tournament held in South Africa. *Journal of Physical Education and Sport* 13:6
- Rampinini E, Impelizzeri F, Castagna C, Coutts A, Wisloff U (2009). Technical performance during soccer matches of Italian Seria A league: Effect of fatigue and competitive level. *J Sci Med Sport* 12:227-233.
- Rumpf Cm, Silva R J, Maxime H, Farooq A, Nassis G (2017). Technical and physical analysis of the 2014 FIFA World Cup Brazil: Winners vs. Losers. *The Journal of sports medicine and physical fitness*. 57(10), 1-15.
- Sönmeymakas A (2008). Uefa sampiyonlar ligi'nde atılan gollerin analizi. Yüksek lisans tezi. Trakya üniversitesi sağlık bilimleri enstitüsü, Beden eğitimi ve spor anabilim dalı.
- Stolen, T., Chamari, K., Castagna, C., & Wisløff, U. (2005). Physiology of soccer: An update. *Journal of Sports Medicine*, 35, 501–536.
- Yue Z, Broch H, Mester J (2014). Statistical analysis for pfhe soccer matches of the first bundesliga. *International Journal of Sports Science And Coaching*. 9(3):553-560.
- Zhou C, Zhang S, Lorenzo Calvo A, Cui Y (2018). Chinese soccer association super league, 2012–2017: key performance indicators in balance games. *Int J Perform Anal Sport*, 2018; 18(4): 645–656
- Winkler W, Freibichler H (1991). “Lestungsdiagnostik Beim Fussballspiel, Leistungssport” s. 25-31.
- Winkler W (1988). “A New Approach to the Video Analysis of tachtical Aspects of Soccer”, *Science and Football*, (eds. T. Reilly, A. Lees, K. Davids, W. Murphy), F.&F.N. Spon, s.363-367, London

Subject Area
Political Science and
Public Administration

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 96
PP: 1190-1203

Arrival
22 January 2022
Published
24 March 2022
Article ID Number
3947

Article Serial Number
33

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3947>

How to Cite This Article

Doğan, K.C. (2022).
"Jürgen Habermas'ta
Katılım, Demokrasi Ve
Meşruiyet Kavramları:
Ombudsman Yönetişimi
Üzerine Düşünmek"
International Social
Sciences Studies Journal,
(e-ISSN:2587-1587)
Vol:8, Issue:96; pp:1190-
1203

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Jürgen Habermas'ta Katılım, Demokrasi Ve Meşruiyet Kavramları: Ombudsman Yönetişimi Üzerine Düşünmek

The Concepts of Participation, Democracy and Legitimacy at Jürgen Habermas: Thinking On Ombudsman Governance

Kadir Caner DOĞAN¹

¹ Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gümüşhane/Türkiye

ÖZET

Jürgen Habermas, özellikle 20. Yüzyılda düşünce üretmiş felsefe ve sosyal bilimler alanında öne çıkmış bir entelektüel ve filozoftur. Habermas, Frankfurt Okulu, Marx'ın çağdaş eleştirileri ve katkıları, yorumlamacılık üzerine yöntem arayışları, Almanya güncel siyasal ve toplumsal sıkıntıları üzerine yazdıklarıyla ve devlet görüşleriyle sosyal bilimlerde derin etkiler bırakmıştır. Habermas, demokrasi, katılım ve meşruiyet gibi siyasal ve kamusal kavramlara kazandırdığı zenginlik ile bilimsel alanlarda yeni perspektifleri ve bilgi teorilerini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın temel konusunu oluşturan yönetim ve ombudsman kavramları da sözü edilen yöntem ve bilgi kuramından etkilenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Habermas'ın esas olarak felsefe ve sosyal bilimler üzerine temel görüşleri ile ombudsman ve yönetim arasında bağlantı kurarak, literatüre yeni bir görüş ve düşünce olarak "ombudsmanışim (ing. ombudsmanance)" kavramını sunmaktır. Çalışmanın yönetimi ise literatür taramasıdır.

Anahtar Kelimeler: Habermas, Sosyal Bilim, Demokrasi, Ombudsman, Yönetişim

ABSTRACT

Jürgen Habermas is an intellectual and philosopher who has come to the fore in the field of philosophy and social sciences, especially in the 20th century. Habermas, Frankfurt School, Marx's contemporary criticisms and contributions, his search for methods on hermeneutics, his writings on Germany's current political and social problems, and his views on the state have left a deep impact on social sciences. Habermas revealed new perspectives and theories of knowledge in scientific fields with the richness he brought to political and public concepts such as democracy, participation and legitimacy. The concepts of governance and ombudsman, which constitute the main subject of this study, were also influenced by the aforementioned method and theory of knowledge. The main purpose of this study is to present the concept of "ombudsmanance" as a new view and thought to the literature by making a connection between Habermas's fundamental views on philosophy and social sciences, and ombudsman and governance. The method of the study is the literature review.

Key Words: Habermas, Social Science, Democracy, Ombudsman, Governance

1. GİRİŞ

Jürgen Habermas, sosyal bilimler metodolojisi başta olmak üzere geliştirmiş olduğu özgün çalışmalar ve interdisipliner bir karakter ile güncel gelişmelerden de faydalanarak yürüttüğü çalışmaları sonrasında 20. Yüzyılda etkili olmuş bir bilim adamı ve filozoftur. Habermas'ın özellikle Aydınlanma rasyonalitesi, pozitivizm ve Frankfurt Okulu temsilcisi olarak Marx'ı eleştiremeye ve çağdaş olarak yorumlamaya dönük eser ve düşünceleriyle Almanya ile diğer dünya ülkelerinin bilimsel ve kültürel anlamda liberal-cumhuriyetçi dönüşümünde büyük öneme sahiptir. Nitekim felsefe alanında büyük yankı uyandıran etik, siyaset ve adalet üzerine tartışmalar, geleneksel ve çağdaş bilimin de temel aldığı konulardır. Habermas, bu gibi siyasal ve felsefi kavramları, yaşadığı dönemde yorumlayarak sosyal bilimlerin paradigmatik dönüşümünü sağlayacak eserler yazmıştır.

Bu çalışmanın temel kavramlarını oluşturan ombudsman ve yönetim kavramları da Habermas ve diğer çağdaş felsefe ve sosyoloji ile uğraşan ekol ve düşünürlerden etkilenmiştir. Nitekim bu çalışmada teorik zemin kurulan Habermas perspektifi ile özellikle ombudsmanın temel niteliklerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Nitekim Habermas'ın geliştirmiş olduğu yöntem ve teori bağlamında öne çıkarttığı katılım, demokrasi ve meşruiyet gibi kavramlar, ombudsmanın da temel aldığı öz değerlerdir. Bu noktada yönetim kavramı da ombudsmana kamu yönetimi alanından güç katmaktadır ve ombudsmanı sosyal bilimler içerisinde kategorize etmektedir. Dolayısıyla çalışmada ombudsman ve yönetim ikilisi çerçevesinde Habermas'ın düşüncelerinden de yararlanılarak özgün bir kavram seti oluşturulacaktır.

Çalışmanın yöntemi, literatür taramasıdır. Konu ile ilgili Türkçe ve İngilizce kaynaklar araştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın araştırma sorusu ise ombudsman ve yönetim arasında büyük bir bağlantı olduğu ve bu bağlantının da Habermas'ın entelektüel mirasından belirli ölçüde beslenerek güçlendiğidir. Çalışmanın beş bölümden oluşması planlanmaktadır. Birinci bölümde Habermas'ın kariyeri ve sosyal bilimlere

bakışı açıklanmıştır. İkinci bölümde, Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde, Habermas'ın kamusal alan, modernite ve demokrasi düşüncesi üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde, yönetim ve ombudsman kavramları izah edilmiştir. Beşinci bölümde de literatüre bir katkı sağlayacağı düşünülen kavram setleri değerlendirilmiştir. Bu kavram seti bağlamında, "ombudsmanişim (ing. ombudsmanance)" kavramının alt yapısı analiz edilerek literatüre sunulmuştur.

2. JÜRGEN HABERMAS: KARIYERİ VE SOSYAL BİLİMLERE BAKIŞI

Jürgen Habermas, geliştirmiş olduğu özgün düşünce ve metot ile sosyal bilimlere 20. Yüzyılda damga vurmuş ender filozoflardan biridir. Habermas, özellikle geliştirmiş olduğu iletişimsel eyleme dayalı akılcılık düşünceleriyle interdisipliner, felsefi ve farklı ekollerin dikkatini çeken bir değere kavuşmuştur. Sosyal bilimlerdeki metodolojik dönüşümlerdeki etkisi ve güncel siyasete dair kariyeri Habermas'ın belirleyici yönlerini ortaya çıkarmıştır.

2.1. Kariyeri

Habermas, 18 Haziran 1929'da Düsseldorf'ta doğmuştur. Eleştirel Teori'nin günümüzdeki temsilcilerinden biridir. Habermas, akademik kariyerine ve çalışmalarına felsefe alanında başladı. 1961'de Marburg'da doçent unvanını aldı ve bunun sonrasında 1961-1964 yılları arasında Heidelberg'de felsefe dersleri verdi. 1971-1981 yılları arasında bilim-teknik dünyasının yaşam koşullarını araştıran Max Planck Enstitüsü'nün direktörlüğünü yaptı. 1981'de Berkley'de misafir profesör olarak ders verdi, 1982'de Frankfurt Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı ve 1994'te aynı üniversiteden emekli oldu (Akkol, 2019: 174). Habermas, kariyeri boyunca birçok alanda faydalı çalışma sistemini sürdürmüş ve ilgili olduğu alanlarda halen düşünmeye ve eser vermeye devam etmektedir.

2.2. Sosyal Bilimler Metodolojisi

Habermas, pozitif düşüncenin kesinlik, belirlilik ve kullanışlılık önermelerini bilimsel ölçüt olarak kullanmasına rağmen, pozitizmin doğası gereği bilginin sonuna ulaşamayacağını, yani var olan bilginin göreceli olduğunu belirtmektedir (Yükselbaba, 2008: 11). Habermas'ın sosyal kuramı, sosyal dünyayı, nedensel olarak birbirini etkileyen bir özneler çoğulculuğuna karşı fazla itibar gösteren nesnelere tanımlanamamaktadır. Sosyal dünya, bir nesne ya da nesnelere yığılı değildir. Bu bakımdan, Habermas'ın sosyal kuramı, toplumsal gerçekliğin öznelerarası boyutuna öncelik vermektedir (Finlayson, 2007: 59).

Habermas, Marksist düşüncüyü ana açıklayıcı ilke ve metodolojik anahtar olarak benimsemesine rağmen, özelde kapitalizme ve genel olarak günümüz dünyasına bakışın, klasik versiyonunda hem teorik hem de yöntemsel olarak bazı yeniden yorumlamaları gerektirdiğine inanmaktadır. Özellikle klasik Marksizm'in toplum analizinde ekonomik altyapıya dayalı sınıf merkezli bakış açısının, toplumun değişen ve dolayısıyla daha karmaşık yapısına uygun olarak analiz edilemediğini iddia eder. Aynı paralele pozitivist bilgi tasarımı ve yöntem anlayışının aklın, bilginin ve bilimin araçsallaşmasına yol açtığını, olguları nesneleştirerek insan yaşamına, özellikle de doğaya hakim olduğunu ve bu nedenle birçok açıdan revize edilmesi gerektiğini savunur. Bunların sonucunda Habermas, hem klasik Marksist anlayışa ve pozitivist bakış açısına yönelik eleştirilerinden hareketle hem de Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisinden hem de hermeneutik geleneğinden yararlanarak sosyal bilimlerin doğasına daha uygun bir yöntem oluşturmaya çalışmıştır (Şen, 2011: 40).

3. JÜRGEN HABERMAS'IN İLETİŞİMSEL EYLEM KURAMI

Habermas, "İletişimsel Eylem Kuramı"nı çok kapsamlı iki ciltlik bir çalışmada sundu. Bu çalışmanın ilk cildi "Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme" başlığını taşımaktadır. Habermas, bu bölümde; Weber, Lukacs, Adorno ve Marx'ın düşüncelerindeki rasyonelleşme kavramını incelenmekte, mitik ve modern dünyanın rasyonelite anlayışları tartışılmaktadır. İkinci cildin adı, "İşlevsel Aklın Eleştirisi Üzerine"dir. Habermas; modernite kavramını da ele aldığı bu cildinde özellikle Marx ve Weber'in düşüncelerini değerlendirmiştir (Habermas, 2001). Gerçekten de Habermas, çalışmalarında Marx'tan büyük ölçüde etkilenmiştir. Ayrıca Weber'in teorilerini geliştirmeye çabalamıştır. Weber'in teorisini "İletişimsel Eylem Teorisi" adlı çalışmasında çıkış noktası olarak kullanmıştır. Ayrıca Mead, Garfinkel, Goffman ve Parsons gibi düşünürlerin teorilerini incelemiş ve kendi teorisini oluştururken bu teorilerden istifade etmiştir (Olgun, 2007: 13).

İletişimsel Eylem Kuramı'nda Habermas, temel olarak aşağıdaki amaçları gerçekleştirmektedir (Ross ve Chiasson, 2011: 125):

- ✓ Modern felsefenin ve sosyal teorinin öznelci ve bireyci öncüllerine artık bağlı olmayan ve bunlarla sınırlı olmayan bir rasyonelite kavramı geliştirmek,
- ✓ Yaşam dünyası ve sistem paradigmasını bütünleştiren iki seviyeli bir toplum kavramı inşa etmek,
- ✓ Bu arka plana karşı, modernitenin patolojilerini, aydınlanma projesinin terk edilmesinden ziyade bir yeniden yönlendirmeyi önerecek şekilde analiz eden ve açıklayan eleştirel bir modernite teorisinin taslağını çıkarmak.

Habermas'ı basitçe bir “neo-Marksist” olarak tanımlamak, düşüncelerinin beslendiği diğer kaynakları gizleyecektir. Habermas'ın Marx'ın fikirlerini önemseydiği ve Marx'ın fikirlerinin eleştirel, ancak yeniden düşünülmüş, güncel bir yorumunu yaptığı doğrudur. Ancak Immanuel Kant, Friedrich Schelling, Georg W. Hegel, Wilhelm Dilthey, Edmund Husserl ve Hans Georg Gadamer gibi isimler de Habermas'ın fikirlerinin temelini oluşturmuştur. Marksist gelenek, Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Teorisi, Frankfurt Okulu'nun önde gelen isimleri Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Herbert Marcuse, Habermas'ın takipte bulunduğu önemli düşünür ve zengin teorisyenlerden bazılarıdır. Habermas; Max Weber, Emile Durkheim, George Herbert Mead'in sosyolojik teorilerini yorumlamıştır. Bunların yanında; Ludwig Wittgenstein, J. L. Austin ve John Searle'nin dilbilimsel felsefe ve konuşma etkinliği kuramları, Charles Sanders, Pierce ve John Dewey'in Amerikan pragmatik geleneği ve Talcott Parsons ve Niklas Luhmann'ın sosyolojik kuramı da Habermas'ta görülebilir (Akkol, 2019: 174). Anlaşıldığı üzere Habermas, analizlerini derin bir entelektüel kaynak üzerinden geliştirmektedir. Bu yönleriyle de dönemin birçok gelişme ve sorunlarına çözüm üretebilmektedir. Burada belirtilen düşünürler ve filozoflar, sosyal bilimlerin farklı yönlerine dair eser vermiş kurucu şahsiyetlerdir.

Habermas, Marksist bir eleştirmen olmasının yanı sıra liberalizm hakkında da derin şüphelere sahipti (Finlayson, 2007: 17). Habermas'ın kariyeri boyunca zihnini- devlet ile sivil toplum, yasallık ile meşruiyet ve anayasacılık ve hukuk devleti ile demokrasi olmak üzere-kavramsal ilgiler meşgul etmiştir (Specter, 2012: 30). Habermas'ın yazıları, en soldan en muhafazakar sağına kadar Batı Almanya toplumundaki tüm siyasi eğilimleri kapsayan bir söylem olan, teknokrazi söyleminin süreklilik gösteren karşıtlıklarına bir tepkiydi (Specter, 2012: 121). Habermas'a göre, iletişimsel eylem bağlamlarının analizi için, sosyal olgulara giden yolu açan bir anlam anlayışını sistematik olarak geliştirmek yeterlidir. Burada dil analizinin veya dil hermenütüğünün işlemsel biçimlerini kullanmak da mümkündür. Habermas, teknokratik bilincin eleştirisinin bize başka bir eylem türünün gerekli/zorunlu olduğunu, yani “iletişimsel eylem” veya “etkileşim” olduğunu gösterdiğini vurgular. Habermas, bu dönemde kullanılan en önemli kavramlardan biri olan “araçsal akıl” kavramına karşı “iletişimsel akıl” kavramını ortaya atmıştır (Tırnovalı, 2005: 68). Habermas, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde en önemli sosyal kuramcılardan biridir. Nitekim Habermas, disiplinlerarası bir perspektif ortaya çıkarmıştır ve Almanya'da demokratik solun gelişmesinde önemli bir şahsiyet özelliğini kazanmıştır. Fikirsiz düşüncelerinin şekillenmesinde; II. Dünya Savaşı, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ekonomik ve sosyal yıkıntılardan ortaya çıkışı, Soğuk Savaş, 1968 yılı öğrenci olayları, 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve Sovyetler Birliği'nin son bulması etkili olmuştur (Finlayson, 2007: 11-13). Bu bağlamda, Habermas'ın düşünsel çalışmalarında Batı Almanya'nın liberal-demokratik bir cumhuriyete dönüşümünün izleri bulunmaktadır (Specter, 2012: 46). Habermas'ın betimlediği biçimiyle modern Batı felsefesindeki gerilim, “halk egemenliği” terimiyle özetlediği “eskilerin özgürlüğü” ile “insan hakları” kavramıyla işaret ettiği “modernliğin özgürlüğü” arasındaki gerilimdir. Habermas, “cumhuriyetçilik” terimini, örneğini Rousseau'nun oluşturduğu fakat kökleri Aristoteles'te bulunan bir düşünce geleneğine ve Rönesans hümanizm geleneklerine atıf yaparak kullanırken, modern “liberalizmi” örnekleri Locke ve Kant olan bir geleneğe atfen kullanmaktadır (Specter, 2012: 223). Nitekim Habermas (2012: 173)'a göre; “*Aristoteles ve Rönesans'ın siyasi hümanizmine kadar uzanan “cumhuriyetçilik”, devlet vatandaşlarının kamusal özerkliğini her zaman, özel insanların siyaset-öncesi özgürlüklerinin önünde tutmuştu. Locke'a kadar uzanan liberalizm, zorbacı çoğunluğun yaratacağı tehlikeleri hatırlatarak, insan haklarına önceliğin verilmesini istemiştir.*”

Habermas'ın üçüncü kuşak temsilcisi olduğu, eleştirel teori olarak bilinen Frankfurt Okulu, 1923 yılında Almanya'da Eğitim Bakanlığı'nın bir kararıyla kurulan “Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü” etrafında toplanan filozof ve toplum bilimcilerle verilen isimdir (Timur, 2012: 25). Frankfurt Okulu'nun tüm üyeleri, eleştirel teorisinin bilgi olması ve ideolojik tutum ve davranışlardan kaçınılması gerektiği konusunda görüş birliğine sahiptir (Geuss, 2013: 143). Okul, geleneksel pozitivist anlayışa karşı eleştirel teori anlayışını geliştirdi (Onat, 2013: 62). Okulun kurucularından Adorno ve Horkheimer, sanayileşmiş ve bürokratikleşmiş modern dünyanın ussallaştırma süreciyle biçimlendiğini ileri sürmektedir. Dünyanın hızla matematikleşmesi ve nesnelleşmesi, efsanevi ve dini dünya görüşlerini yok olmaya sürüklemiştir. Adorno ve Horkheimer'a göre kurumsal hayatın artan biçimde bilim ve teknoloji ile yani araçsal akılçılıkla biçimlendirildiğini ileri sürmektedirler (Finlayson, 2007: 29). Habermas'ın 1962 yılında yayımlanan “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı kitabı, Adorno ve Horkheimer'ın eleştirel kuram içeriğine yapısal olarak eleştirel bir cevaptır (Finlayson, 2007: 31-32). Burada Habermas, Aydınlanmanın araçsal akla dayalı rasyonelleşmesini kabul etmekle beraber, eleştirel sorgulama yöntemiyle alternatif modeller ve yaklaşımlar üretmektedir.

Weber, kapitalist ekonomik faaliyetin biçimini, burjuva özel hukuk ilişkisini ve bürokratik otoriteyi belirtmek için “rasyonalite” kavramını kullandı (Habermas, 1993: 31). Weber, kapitalizmi ve bürokrasiyi, modern uygarlığı karakterize eden genel, tek yanlı, yani araçsal rasyonalizasyon süreçlerinin örnekleri olarak görür. Weber, bu kavramları kendi rasyonalite teorisi ile açıklamaya çalışmış ve onları araçsal rasyonalite ile sağlamlaştırmaya çaba sarfetmiştir. Weber, rasyonalizasyon süreçlerinin değerleri ve uzlaşımları nasıl yok ettiğini açıklar, ancak keyfi

veya karar dışında, amaçlarla ilgili temel bir rasyonalite için alternatif bir temele dayanmaz (Yavuz, 2008: 9). “Weber’in rasyonelleşme dediği şeyi yeniden formüle etmek için” diyor Habermas, “bu subjektif yaklaşımı aşmak ve yeni bir kavramsal çerçeve önermek istiyorum: Hareket noktam iş ile karşılıklı etkileşim arasındaki temelli ayırım olacaktır” (Timur, 2012: 133). Bu noktada Habermas, Weber’e atfederek araçsal rasyonalite yerine iletişimsel rasyonalite kavramı ile eleştiri ve kanıtlamanın etkinliğinin ve olanaklarının geliştirilmesini öngörmektedir (Parlak ve Doğan, 2020: 81).

Diğer yandan Habermas, Kant’a dayandırılan pratik aklı iletişimsel akılla değiştirerek iletişimsel aklın işlevini de dil yöntemi ile tasdiklemektedir. Habermas’a göre; “*iletişimsel eylem teorisi ile ilgili farklı bir yaklaşım benimseyerek, pratik aklı iletişimsel akılla değiştirdim. Bu, bir terminoloji değişikliğinden ibaret değildir. Klasik modern düşünce geleneğinde, pratik akıl ile sosyal akıl arasındaki bağlantı doğrudan olmuştur. Bu durum, sosyal hayat alanında tamamen normatif veya-bir zamanlar tarihsel meseleler felsefesiyle filtrelenen-kriptonormatif açıdan yaklaşıldığı anlamına gelmiştir*” (Yaylalı, 2021: 10). Bu konuyla büyük oranda bağlantılı olan Habermas’ın söylem etiği, esas mantığına söylem kurallarının ya da ideallerinin yol gösterdiği modern Kantçı ahlaklılık anlayışının bir gelişimidir (Finlayson, 2007: 108). Bu anlamda her iki etik öğretisi de deontolojik ahlak anlayışına aittir. Habermas, Kant’ın önderliğiyle başlayan bu düşünce akımının temel özelliğini şöyle açıklar: “Klasik etik, “iyi yaşam”ın tüm sorunlarıyla ilgilenirken, Kant’ın etiği yalnızca doğru ve adil eylem sorunlarıyla ilgilenirdi”. Habermas’ın Karl-Otto Apel ile birlikte geliştirdiği söylem etiği, ahlak ve hukuku rasyonel olarak temellendirme geleneğinin bir örneğini oluşturur. Habermas bu temeli iletişimsel rasyonalitede buldu. Habermas, rasyonellik anlayışını, Peirce tarafından şekillendirilen, Austin ve Searle’in söz edimi kuramı altında geliştirilen pragmatik felsefenin etkisi altında ve iletişimsel eylemin öznelarası bağlamında tanımlanan bireyin ötesinde geliştirmiştir (Duran, 2017: 64). Nitekim söylem etiği, Kantçı etiğin deontolojik, kavramsal, biçimsel ve evrensel karakterini en başından beri açıklayabilmektedir (Habermas, 2020: 17). Habermas’a göre geçerliliklerin pratikte sınanması, geçerlilik iddialarının ortaya atılmasıyla oluşmaktadır. Böylece oluşan bir “gerçeklik”, ancak dil ile kurulan ve kelimeler ile oluşan “dilsel gerçekliktir” (Yaylalı, 2021: 16). Habermas, söylem kuramıyla Kantçı biçimsellik ve Hegelci ahlakı dikkate alır. Kant’ın biçimselci ahlak anlayışı kategorik zorunluluklarla nelerin yapılabileceğini gösterirken, Hegel toplumlara özgü etik anlayışını bu ahlak anlayışına bir eleştiri olarak öne çıkarır. Habermas, hem iletişimsel eylem kuramındaki hem de söylem kuramındaki anlayışları içine alarak, Kant’ın kategorik buyrukları yerine tartışmanın normlarını söylem kuramına sokar. Böylece soyut ve evrensel bir ahlak anlayışından öznelarası bir tartışmanın normlarına dönüşür (Yükselbaba, 2008: 184). Söylem kuramı, her iki taraftan da öğeler alır ve bunları karar verme için ideal bir prosedür kavramı içinde yorumlar (Noonan, 2005: 106). Dilbilimsel yaklaşım, sosyal eylemi öznelarasılık düzleminde inceleyen anlayıcı bir sosyolojiye götürmektedir (Habermas, 2011: 263). Bu çerçevede de Habermas’ın yöntemi açısından büyük öneme sahip yorumbilgisi-hermeneutik, doğal bir dile hakim olmayı öğrendiğimiz ölçüde edindiğimiz bir yetiyle, dilsel olarak iletişilebilir anlamı anlama ve bozulmuş iletişim durumunda anlaşılır kılma sanatıyla ilişkilidir (Habermas, 2011: 359). Burada Habermas, yorumbilgisi ile fenomenoloji ve varoluşçuluk gibi çağdaş felsefi akımlardan da destek alarak, aslında sosyal bilimlere ilişkin temel mantığını kurgulamaktadır (Lafont, 2009).

4. JÜRGEN HABERMAS’TA KAMUSAL ALAN, MODERNLİK VE DEMOKRASİ DÜŞÜNCELERİ

Jürgen Habermas, iletişimsel eylem kuramı ile kamusal alan, modernlik ve müzakereci demokrasi gibi farklı kavramları birbiriyle bütünleştirerek literatüre kazandırmıştır. Habermas’ın özellikle bu kavramlar üzerinden devlet, hukuk, anayasacılık, sivil toplum ve meşruiyet gibi konuları analiz ettiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, siyaset bilimi ve felsefesine ait birçok geleneksel kavram ve tartışma, Habermas ile farklı bir entelektüel sahaya taşınmıştır.

4.1. Kamusal Alan

Habermas, kamusal alanı hem tarihsel hem de normatif bir kategori olarak ele almıştır; hem kamu, kamusal alan, kamuoyu, kamusal alan gibi kavramların tarihsel dönüşümünü değerlendirmekle kalmamış, hem de iletişimsel eylem teorisi ile iletişime dayalı yeni bir kamusal alan modeli çerçevesinde düşüncelerini dile getirmiştir (Odabaş, 2018: 2055). Habermas’ın felsefesinde kamusal alan, bireylerin özel alanlarını terk ederek eşit yurttaşlar olarak tartışmaya katılabildikleri, her türlü sosyal, kültürel ve politik konularda söz sahibi oldukları özgür tartışma alanı olarak tanımlanmaktadır (Torun, 2020: 222). Habermas, kamusal alanı demokratik bir politikanın ideal kaynağı ve demokrasiyi-eşitlik, özgürlük, akılcılık, doğruluk-besleyen ve sürdüren bilgi-kuramsal ve ahlaki değerlerin zemini olarak görmektedir (Finlayson, 2007: 39). Habermas’a göre kamusal alan, özel yurttaşların birbirleriyle “iletişim” yoluyla oluşturdukları kamu kurumları tarafından oluşturulmaktadır. Habermas’ın kamusal alanı içinde, bireyler ne özel alanın üyeleri olarak ne de devlet bürokrasisinin üyeleri olarak hareket edemezler (Eray, 2017: 318). Nitekim Habermas, kamusal alan düşüncesi ile demokratik bir hukuk devleti bünyesinde insanların farklı ortamlarda bir araya gelerek toplumsal konuları değerlendirebildikleri ve müzakere kanallarının sürekli açık olduğu bir sürece

gönderme yapmaktadır. Bu sosyo-kültürel ve kamusal ortamda da toplumsal sorunların çözülebileceğini, kalitenin artacağı ileri sürmektedir.

4.2. Demokrasi Perspektifi

Demokrasilerde halkın iktidarı ve üstünlüğü için her yurttaşın siyasal katılım hakkına gereksinimi vardır (Doehring, 2014: 166; Demir vd., 2011: 29). Habermas'a göre politik bir sistem, karar veren kurumları sivil toplumun girişine geçiren olduğunda ve alttan gelen bu giriş (sivil toplum ve kamu fikri), çıkışı (politikalar ve yasalar) etkileyebilecek doğrultuda doğru kanallara sahip olduğunda işler. Demokratik devletler bu dengeyi, uygulamada demokratik olmayan sistemlere oranla daha iyi başarır. Yine Habermas'a göre politika, "insanların egemenliğinden ve bireylerin öznelliğinden doğal olarak türeyen özgürlüğün" ifadesidir. Habermas, insan hakları düşüncesine sahip çıkar ve daha geniş biçimde devletlerin farklı dünya görüşleri ve farklı kültürlerle daha hoşgörülü ve kapsayıcı olması gerektiği liberal görüşünü benimser (Finlayson, 2007: 157-161).

Habermas'a göre; "20. Yüzyılda toplumsal refah demokrasileri altında kamusal alan artık daha çok esas olarak farklı tepkilere, tabanlara ve çıkarılara dayanan örgütlerin birbiriyle ve devletle pazarlık edip, uzlaştığı ve bu işleyiş sürecinde kamunun dışlandığı bir kamusal alan haline gelmiştir" (Akt. McCarthy, 2004: 92). Yine Habermas'a göre 20. Yüzyılda, liberal devletin sosyal devlete evrilmesiyle birlikte burjuva kamusal alanında birbirine zıt iki eğilim ortaya çıkmıştır (Timur, 2012: 74; Postone, 1996: 172). Habermas (2003: 73), iletişimsel eylem temelinde oluşturduğu toplum kuramıyla iki farklı alan tanımlar: Yaşam dünyası ve sistem. Yaşam dünyası, iletişimsel eylemin oluşturduğu gelenek, görenek ve sosyal arka plan bilgilerini verir. Bu yaşam alanı aynı zamanda insanların sosyo-kültürel yaşamıdır. Bu hayatta karşılıklı iletişimden kaynaklanan bir değerler aktarımı vardır. Habermas'ın sistem olarak adlandırdığı yaşam dünyası, bunu, mal mübadelesi ile üretimin devamı için uygulanan formülasyonun, kâr elde etmenin ve işleyen bir bürokrasinin doğru sonuca ulaşmasının birleşimi olarak açıklar. Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışını siyasi bağlamda liberal öğretilerin dışında görmek doğru değildir. Liberal anlayışın tahlili ile cumhuriyet öğretilerinin sentezinin demokrasinin açmazlarına çözüm aradığı noktada kurtuluş olarak görülmektedir (Becer ve Mazman, 2017: 7-8). Habermas'ın iletişimsel eylem teorisini tamamladığını söylediği yaşam dünyası kavramı, Husserl'in görüngübilimsel yaşama evreni analizleri ve Wittgenstein'in yaşam tarzı analizlerine benzer şekilde, belirli yaşam alanlarının tarihsel görünüşleri biçimindeki yapıları hedefler. Öte yandan yaşam dünyasını Durkheim'ın "kolektif bilinç" kavramıyla ilişkilendirir. Ancak, bu haliyle, kolektif bilinç kavramı üzerinden yaşama evreni ve toplumun tanımlanmasının sınırları olduğunu düşünür. Bu nedenle, Habermas için toplum, aynı anda hem sistem hem de yaşam dünyası olarak düşünülmelidir (Yıldırım, 2006: 255). Bu çerçevede Habermas, aslında demokrasinin işlediği ve toplumsal konuların mutabakat içerisinde bulunduğu evreyi, sistem ve yaşam dünyası arasındaki gerilimlerin azaltılmasına bağlamaktadır.

Habermas metodolojisinde sık gözlenen meşruiyet kavramının genellikle alışılmış olan anlamı, pozitif hukuk normuna uygunluktur (Öktem ve Türkbağ, 2012: 95). Habermas, meşruiyet kavramını demokrasi ilkesinde formüle etmektedir (Finlayson, 2007: 167). Meşruiyet, Habermas'ın tanımında, "olmaya değer" anlamına gelir. Başka bir deyişle, "bir normun iddiasının doğru ve adil olarak tanınması için iyi argümanlara dayanması" anlamına gelir (Schneider, 2000: 112). Geç kapitalist toplumlarda, liberal kapitalist toplumlardan farklı olarak, devlet aygıtı yalnızca kapitalist üretim koşullarını güvence altına almakla kalmaz, aynı zamanda bu alanlara müdahale eder. Bu toplumlarda serbest piyasa mekanizmasının yapısal işlev bozuklukları ve idari mekanizmanın işlevsiz yan etkileri, burjuvazinin temel ideolojisi olan "adil mübadele ve bölüşüm"ü yerle bir etmektedir (Yıldız, 2019: 163). Habermas'a göre burada problem, kamusal alanın "toplumsal yaşam dünyası" ve "sistem dünyası" olarak bölünmesi sonucu kültürel bütünlüğün kaybolmuş olmasıdır (Özkan, 2017: 241). Habermas, meşruiyet krizinin çözümünün ancak müzakereci demokrasi sistemi ile çözülebileceğine de inanmaktadır (Yaylalı, 2021: 51).

Habermas, hukuk ve devlet teorisi arasında temel görüşlerini, "Gerçekler ve Normlar Arasında" adlı kitabında açıklamıştır (McCormick, 2015: 133). Modern anayasalar varlıklarını, yurttaşların kendi kararlarıyla özgür ve eşit yurttaşlar olarak birlikte bir topluluk oluşturabileceklerini öne süren akıl hukukuna borçludur. Nitekim pozitif hukuk yoluyla kolektif yaşam meşrulaştırılmak istendiğinde, karşılıklı olarak kabul edilmesi gereken hakları tam olarak yürürlüğe koyan anayasadır (Habermas, 2012: 111). Modern devletlerin temel vasfı, siyasal iktidarın pozitif hukuk yoluyla tesis edilmesidir (Habermas, 2018: 152). Pozitif hukukun siyasal iktidarla iç içe geçmesindeki amaç, yasal bir iktidar kurmak değil, demokratik bir biçimde oluşmuş yasalara sahip bir hukuk devleti yaratabilmektedir (Habermas, 2007: 124). Pozitivist hukuk anlayışı, yargı bağlamında hukukun üstünlüğünü vurgularken, hukukun kendi özerkliğini ve sınırlarını koruma refleksiyle araçsallaştırılabilen bir iktidar mekanizması olma potansiyeline de sahiptir. Hukuki pozitivism bu niteliği, anayasa yapım süreçlerine kamusalılığı ve siyasi katılımı kısıtlayan otoriter bir güç anlayışının elinde son derece tehlikeli bir hale gelebilir. Dolayısıyla Habermas'a göre hukukun meşruluğu meselesi hukuki bir mesele değil, ahlaki ve siyasi bir meseledir. Meşruiyet sorunlarının çözümü için düşünürün önerisi, siyaset felsefesindeki bu sorunları müzakereci demokrasi ve kamusalılık kavramları temelinde

ele almaktır (Çalıcı, 2020: 162). Habermas, meşruiyet tartışmasında ahlaki ilkeyi demokrasi ilkesinden ayırmaktadır, çünkü demokrasi ilkesi “meşru yasama sürecini” belirtir (Shahramnia, 2011: 256).

4.3. Bitmeyen Proje: Modernlik

Habermas, modernliği bir proje olarak tanımlamaktadır. Çünkü modernite, modernleşme süreçleriyle ortaya çıkarılan belirli sorunlara cevap olarak meydana gelen bir kültürel harekettir (Finlayson, 2007: 103). Habermas’ın tezine göre; “modernite ve modernite projesini kayıp bir dava olarak gözden çıkarmak yerine, moderniteyi yadsımaya çalışmış ölçsüz programlarından hatalarından ders almalıyız” (Specter, 2012: 179). Habermas, Aydınlanmanın mirası olarak kabul ettiği moderniteyi akla, rasyonaliteye ve büyük anlatılara yönelik saldırılara karşı savundu. Modernliği, kendini yaratma süreci ve bu sürecin kazanımları olarak görür. Habermas, aydınlanma ve moderniteyi savunurken bu süreçleri de bazı başlıklar altında eleştirmiştir. Modernitedeki rasyonelleşme süreçlerinin, ilerleme ve aklın yanlışlanmasını içerdiğini hesaba katmış ve iletişimsel rasyonaliteye ulaşmıştır. İletişimsel aklı moderniteye dahil olan ancak henüz kullanılmayan bir olasılık olarak ortaya çıkarır (Yükselbaba, 2008: 192).

Habermas’a göre moderniteye muhalefet, Batı demokrasilerinin başarılarını ve reformları meşrulaştırmaya hizmet eden kavramları görmezden gelmek demektir. Postmodernistler sıklıkla "*modern dünya, sekülerleşme, rasyonalizasyon, merkantilizm, optimizasyon, batılılaşma, kapitalizm, sanayileşme, sanayileşme sonrası, teknikleşme, entelektüelleşme, nesnelleşme, bilimselleşme, ilerleme, aydınlanma, demokrasi ve pozitivizm*" kavramlarını sosyoloji ile ilişkilendirirler ve hepsine karşı çıkıyorlar. Bu bağlamda Habermas, "özellik, Nietzsche'nin akıl eleştirisi, güç teorisi gibi kavramların modernizmin içinde yer aldığını ve bunları olumlayan postmodernizmin modernizmin bir devamı olduğunu" belirtir. Bu görüşlere rağmen Habermas, modernizm üzerine postmodern tartışmaya katkıda bulunur. Bu durum, Habermas'ı postmodern felsefe ile ilişkilendirilen bir konuma getirir (Doğan, 2017b: 38). Nitekim Habermas, her ne kadar postmodernizme mesafeli bir görüş sergilese de, modernite savunusu yaparken geliştirmiş olduğu kavram ve yaklaşımlarla postmodernite literatürünü de yönlendirmekte ve gelişmesine katkı sunmaktadır. Hatta zaman zaman ileri sürdüğü görüşleri, doğrudan postmoderniteye zemin oluşturabilmektedir.

5. YÖNETİŞİM VE OMBUDSMAN

Yönetişim ve ombudsman kavramları da özellikle 1980'li yıllardan sonra kamu yönetiminde yaşanan paradigma değişimleri sonrasında birbiriyle bağlantılı kavramlar olarak ifade edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında bu kavramlar, daha sonraki analizler için öz olarak açıklanmıştır.

5.1. Yönetişim

Yönetişim, Dünya Bankası (DB) tarafından 1989 yılında hazırlanan bir raporda (Sub-Sahra Afrika: From Crisis to Sustainable Development), Sahra Altı Afrika ülkelerinde kalkınma yönetimini geliştirmek, yolsuzluğu azaltmak ve iyi yönetim kurmak amacıyla ortaya konan bir kavramdır. Bu dönemden sonra yönetim kavramı akademi ve güncel siyasette temel tartışma konularından biri haline gelmiş ve popüleritesini artırmıştır. Yine 1990'lardan sonra yönetim, ABD kökenli diğer uluslararası kuruluşlar ve Avrupa Birliği-AB tarafından geliştirilmiş ve benimsenmiştir (Doğan, 2017b: 36). Yönetişimin dünyada hızlıca kabul görmesi ve farklı disiplinlerde ve sahada ele alınması neo-liberal dönemdeki krizlerden kaçış ve sistemin önündeki engellerin kaldırılması için bir yol olarak görülmüştür.

Kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse yönetim, “*örgütsel amaçların mükemmel olarak gerçekleştirilmesi için güçlendirilmiş kişilerin, ortak çıkarları kişisel çıkarlarının önüne alarak davrandığı, iletişim ve etkin bilgi paylaşımı, karşılıklı güven ve şeffaflığı benimsemiş, müşterek karar verebilen, duygusal zekası yüksek, empatik, proaktif ve sinerjik davranarak gerçekleştirilen örgütsel etkinlikler*” şeklinde tanımlanabilir (Fidan, 2011: 6-7)

Yönetişim kavramı, kamu yönetimi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini ve karşılıklı etkileşimlerini içeren karmaşık bir sistemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu süreçte merkezi yönetim ve yerel yönetim kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum kuruluşları, özel girişimciler ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar da dahil olmak üzere çok çeşitli aktörlerin varlığı ve yönetim sistemine dahil edilmesi ön plana çıkmaktadır (Özer, 2006: 63).

Yönetişimin özellikleri şu şekilde açıklanabilmektedir (Demirel, 2010: 67):

- ✓ “Yönetişim, kamu yönetiminin alanını devletin faaliyet alanının sınırlandırılmasına yönelik bazı çabaları ele alarak ve yönetsel sürece özel sektör ve sivil toplum örgütlerini de dâhil ederek genişletmektedir.
- ✓ Yönetişim ekonomik kalkınmada ekonomik, sosyal ve politik öncelikler üzerinde bir fikir sağlanmasını gerektirir. Yetki devirleri aracılığıyla katılımı sağlar. Seçilmiş görevlilerin fonksiyonlarını azaltır. Seçilmiş

görevliler için hedef ve sorumluluk belirlemeyi temel bir amaç haline getirir. Katılımcılık, saydamlık ve demokratik katılımcılığı yönetsel süreçte etkin kılar”.

5.2. Ombudsman

Ombudsman, kamu yönetimi ile vatandaşlar arasındaki uyuşmazlıkları çözen ve arabuluculuk gibi mekanizmaları olan vatandaş odaklı bir şikayet organıdır (Gökçe, 2012: 205). Bu açıdan ombudsman, kanunla çizilen görev alanı çerçevesinde faaliyet gösteren, esas olarak vatandaşlardan veya halktan aldığı kamu yönetimine yönelik kötü yönetim/insan hakları ihlalleri şikayetleriyle hareket eden bir kamu kurumudur. İlk olarak 18. Yüzyılda İsveç'te ortaya çıktı. II. Dünya Savaşı'na kadar sadece İsveç ve Finlandiya'da kurulmuş, daha sonra dünyanın tüm kıtalarında ve günümüze kadar çeşitli devletlerde kurulmuştur. Bugün yaklaşık 195 devlette ombudsmanlık kurumu bulunmaktadır (Doğan, 2019: 315). Ombudsmanın dünya devletleri ve rejimleri tarafından bu çapta benimsenmesi, bilim ve kültürdeki değişimler ve dünya konjonktürel gelişimi ile izah edilebilir. Nitekim ombudsman, insanlığın ortak demokrasi yöntemi haline dönüşmüş gibi görünmektedir.

Akademik literatürde sıkça başvurulan bir kaynak olarak Uluslararası Barolar Birliği (International Bar Association-IBA)'nin yaptığı tanımlamaya göre ombudsman, *“anayasa ile yetkilendirilmiş ve Parlamento adına yasal bir eylemle hükümet kuruluşları, resmi makamlar ve kamu görevlileri veya o yönde hareket eden kurum ve kuruluşlar üzerinde inceleme görevi olan, kamu yönetiminin veya idarenin hatalı eylemlerine karşı önerilerde bulunan, hazırlanmış olduğu raporu Parlamento'ya sunan ve yasal olarak Parlamento'ya sorumlu olan yüksek düzeyde bir kamu görevlisinin bağımsız olarak başında bulunduğu bir görevli veya kurumun adı olarak tanımlanmaktadır”* (Seneviratne, 2002: 8'den Akt. Parlak ve Doğan, 2016).

Ombudsmanın temel özellikleri de şunlardır (Özden, 2010):

- ✓ Tarafsızlık,
- ✓ Bağımsızlık,
- ✓ Hızlılık,
- ✓ Kalite,
- ✓ Demokratiklik,
- ✓ İnsan haklarını güçlendirmesi,
- ✓ Katılımcılık,
- ✓ Şeffaflık.

6. LİTERATÜRE YENİ BİR KAVRAM DENEMESİ: “OMBUDSMANİŞİM (İNG. OMBUDSMANANCE)”

Yönetişim ve ombudsman, siyasal liberalizmin ve demokrasinin Aydınlanma çağından günümüze kadar belirli bir çerçevede anlam kazandırdığı kavram olarak görülmektedir. Nitekim günümüzde demokrasinin ve liberalizmin dünyada baskın karakteri ve neo-liberal ekonomi ile eklemlenen yeni sağ ideolojiye dayalı kamu yönetimi, birbirini destekleyerek aynı yöntem ve epistemolojiden beslenmektedir. Kamu yönetimi disiplini de 20. Yüzyılın son çeyreğinden başlayarak modernizm eksenli bir zeminden postmodern eksenli bir zemine kaymıştır (Parlak ve Doğan, 2020). Bu çalışmada önerilecek kavram seti, belirli kabullerden hareket etmektedir. Nitekim yönetişim ve ombudsman, Anglo-Sakson ve Amerikan kapitalizminin kamu yönetimi üzerindeki liberal izdüşümleridir. Bu bağlamda, Amerikan kamu yönetiminin disiplin üzerindeki belirleyici etkisi ve dünyada liberal demokrasinin hakimiyeti yönetişim ve ombudsmanı ortak değerler altında postmodern çağda bütünleştirmektedir. Bu bağlamda, 1980'li yıllardan sonra küreselleşme, yeni sağ ve neo-liberalizm eksenli liberal yeniden yapılanma, kamu yönetiminde katılım, demokrasi ve meşruiyet gibi kavramları Anglo-Sakson değerlerle bütünleştirmektedir. Bu durumda bulunduğumuz dönemde, artık “ombudsman yönetişim”i üzerine düşünmek zorunlu görünmektedir. Bu düşünce üzerine de çalışmada “ombudsmanişim (ing. ombudsmanance)” kavramı ileri sürülmektedir.

Bu çalışmada, literatüre önerilen “ombudsmanişim (ing. ombudsmanance)” kavramının analizi için, “postmodern kamu yönetimi”, “ombudsman” ve “yönetişim” kavramlarından yararlanılacaktır. Bunlara ek olarak bu kavramların birleştirilmesinde çalışmanın başlangıç kısımlarında ifade edilen Habermas perspektifinden de faydalanılacak ve ilişki kurulacaktır. Sırasıyla ombudsman, postmodern kamu yönetimi ve yönetişim kavramları, konu ile ilgili açıklandıktan sonra birbirleriyle ilişkilendirilecektir. Nitekim çalışmanın amacı ve yöntemi çerçevesinde, Habermas'ın bu kavramlarla ilgisi de değerlendirilecektir.

Ombudsman, bir Anglo-Sakson icadıdır. Mayasında siyasal liberalizm bulunmaktadır. Ayrıca da ombudsman, bir postmodern denetim paradigmasıdır. Nitekim ombudsmanın temelinde taşıdığı ilkeler ile klasik ve çağdaş düzeylerde olmak üzere “siyaset felsefesi, sosyoloji, siyaset, yönetim, iktisat, tarih ve hukuk” bilimlerinin belirli

oluşum ve dönüşüm evreleriyle bağlantılıdır. Bu bağlantı ise ombudsmannın teorik dizaynı için ortam sağlamaktadır (Doğan, 2021: 5189).

Bu çerçevede, ombudsman teorisi üzerine interdisipliner bir analiz gerçekleştiren Doğan (2021: 5189)'a göre aşağıdaki bilim dalları ve ombudsman teorisi arasında anahtar kelimeler biçiminde bir tasnif yapılabilir:

- ✓ Pozitivizm/İngiliz idealist felsefesi/Hermeneutik (Siyaset Felsefesi),
- ✓ Klasik sosyoloji/Amerikan sosyolojisi (Sosyoloji),
- ✓ Kurumsalcılık/Davranışsalcılık/Sistem teorisi (Siyaset Bilimi),
- ✓ Klasik kamu yönetimi/ Demokratik kamu yönetimi (Kamu Yönetimi),
- ✓ Klasik iktisada dayalı verimlilik/Sosyal liberalizm esaslı oydasma/Neo-liberalizme dayalı kalite (İktisat),
- ✓ Aydınlanma tarihçiliği/Alman tarih okulu/Annales okulu (Tarih),
- ✓ Pozitivist hukuk/Doğal hukuk (Hukuk).

Ombudsman paradigması, Annales Okulu ve sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılması arasında ilişki kuran yöntembilimsel araştırmalarında Parlak ve Doğan (2021: 53-54)'a göre de ... *“memnuniyet, özgürlük, etik, eşitlik ve katılım gibi özünde hümanist liberal değerlere sahip ombudsman paradigması, 20. yüzyılın tek tip, kötü niyetli ve haksız düşünce ve yöntemlerine karşı tarihsel, sosyal ve felsefi alanlardaki tartışmalarla bütünleşmekte ve desteklenmektedir. Nitekim burada kurulan ilişki, bir ombudsman teorisinin oluşumunda belirli dinamikleri ortaya koymaktadır. Çünkü ombudsmanlık teorisinin kuruluşu, ombudsmanlık teorisinin bütünlüğüne dayanmaktadır. Bu ilişki aynı zamanda ombudsmannın bilimsel, felsefi, tarihsel, politik, sosyolojik ve ekonomik temelini de oluşturmaktadır”*.

Buradan da anlaşıldığı gibi ombudsman, sadece basit bir kamu yönetimi denetim aracının ötesinde farklı disiplinlerle ilişki kurulabilen teorik bir zemine sahiptir. Bu bakımdan, Habermas'ın da benimsemiş olduğu yorumsamacı-hermeneutik felsefe ve bilgi kuramı burada büyük önem taşımaktadır. Nitekim Habermas'ın kamusal alan, iletişimsel eylem ve demokrasi teorisi çerçevesinde ortaya koyduğu görüşleri, katılım, demokrasi ve meşruiyet kavramları ile ombudsmana canlılık kazandırmaktadır ve ombudsman böylece dünya boyunca yayılımını güçlendirmektedir. Doğan (2021) ve Parlak ve Doğan (2021)'nin ortaya koymuş olduğu perspektifte ombudsmannın Habermas'ın çizdiği alanda derin bir entelektüel alanı ve teorik tartışma zemini olduğu anlaşılmaktadır. Habermas'ın liberal ve cumhuriyetçi çizgide, sağ ve sol, analizleri ombudsmannın bu zengin teorik dizaynına kaynak sağlamaktadır.

Aşağıda, Tablo 1'de ombudsman paradigmasının farklı bir boyuttan analizi yapılmıştır.

Tablo 1. Ombudsman Paradigması

OMBUDSMAN PARADİGMASI	Bürokrasi	Davranışsal Boyut	Yeni Kamu Yönetimi	Yönetişim
Denetim	-Kapalı, -Gizli	-İnsan odaklılık	-Hesap verebilirlik, -Açıklık	-Katılımcılık
Tarihsellik	-18. yüzyıl (İsveç)	-1920 (Finlandiya) -1945 (Danimarka)	-1970 sonrası	-1990 sonrası
Kültür/Sosyoloji	-Rasyonelleşme	-Araçsallıktan amaçsallığa dönüş	-Yerelleşme	-Postmodern kamu yönetimi
İdeoloji	-Merkantalizm (Liberalizm)	-Sosyal liberalizm	-Yeni sağ	-Post-Washington Konsensusü

Kaynak: Doğan, 2019: 315.

Tablo 1'e göre; ombudsman kavramı, farklı disiplinler çerçevesinde kamu yönetimi teorilerinin yönü çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna göre ombudsman, Ortodoks/Heteredoks kamu yönetimi ve modern/postmodern kamu yönetimi ekseninde/yönünde farklı disiplin ve yaklaşımlarla paralel bir gelişme eğilimi göstermektedir. Ombudsmanlık veya ombudsmanlık kurumu, 18. Yüzyılda modern çağda ortaya çıkmış gibi görünse de postmodern kamu yönetimi ile asıl kimliğini bulmuştur (Doğan, 2014a). Çünkü II. Dünya Savaşı'na kadar sadece iki devlette görülen bu yapı veya teşkilat, yukarıda bahsedilen siyasi, sosyolojik, bilimsel, kültürel ve hukuki dinamikler ve bunların somut ulusal ve uluslararası düzeyde kamu politikaları üzerindeki etkileri çerçevesinde yaygınlaşmasını ve kabul edilebilirliğini artırmıştır. Bu yönüyle ombudsman, postmodern bir denetim paradigması olarak adlandırılabilir (Doğan, 2014b). Nitekim 1950'lerden sonra ombudsmanlık, dünyada hukukun üstünlüğü, demokrasi özlemleri, yeni bağımsızlaşan devletlerde kurumsallaşma çabaları, devletin aşırı büyümesi/genişlemesi, bürokrasi, sosyal refah devleti, küreselleşme, yeni sağ, yeni kamu yönetimi gibi sebep ve yaklaşımlarla kabul edilebilirlik derecesini artırmıştır. Bu bağlamda bilim, ideoloji, toplumsal yapıdaki dönüşüm, ekonomik konjonktür ve ulusal/küresel siyaset gibi dinamikler ombudsmannın akademik ve pratik gelişimi ve yaygınlaşması üzerinde etkili olmaktadır (Doğan, 2019: 315). Bu çerçevede, bilimsel anlamda Habermas'ın görüşleri ve sosyal bilimlerin

metodolojisi de açığı yol, ombudsmanın sözü edilen kabul edilebilirlik derecelerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Postmodern kamu yönetimi de, modern kamu yönetimi değerlerini derinden sorgulayarak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenmeye başlamış ve 1980'li yıllardan sonra direk olarak kamu yönetimine dahil olmuştur. Bu yönetim anlayışı, esnek, şeffaf ve demokratik bir kamu yönetimi kurgulamaktadır. Postmodern kamu yönetimi, bir söylem olarak kamu yönetiminin 1980'li yıllardan sonra paradigma dönüşümünde felsefi kaynağı meydana getirmektedir. Postmodern kamu yönetimi de kamu yönetiminde esneklik, katılımcılık, vatandaş odaklılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, etik anlayış ve yerinden yöneticilik gibi öncüllere dayanmaktadır (Yıldırım, 2009).

Aşağıda, Tablo 2'de ise postmodern kamu yönetimi öncüllerinden hareketle ombudsman ilkeleri değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Postmodern Kamu Yönetimi Öncülleri Çerçevesinde Ombudsman

YAKLAŞIM VE ÖNCÜLLER	Esneklik	Katılımcılık	Vatandaş Odaklılık	Şeffaflık	Hesap Verebilirlik	Etik Anlayış	Yerinden Yöneticilik
Ombudsman	+	+	+	+	+	+	+

Kaynak: Doğan, 2015: 284.

Tablo 2 değerlendirildiğinde; ombudsman yaklaşımı “esneklik, katılımcılık, vatandaş odaklılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, etik anlayış ve yerinden yöneticilik” açısından postmodern kamu yönetimi öncüllerinin tamamının + (olumlu) işareti aldığı görülmektedir. Dolayısıyla tablodan da anlaşılacağı üzere bu yaklaşım, postmodern kamu yönetimine odaklanmaktadır. Nitekim ombudsman, vatandaşlardan kamu yönetimleri aleyhine gelen şikâyetleri hızlı, güvenilir, adil ve aracısız bir şekilde değerlendirerek çözüme kavuşturur, idareye önerilerde bulunabilir, kamu idaresi ile vatandaşlar arasında arabuluculuk yapabilir, her iki tarafla ilişkilerde ve işbirliğinde bulunur ve raporlarını Parlamente'ye sunar ve kamuoyu ile paylaşır ve böylece katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir “çağdaş kamu yönetimi”ne fayda sağlar. Nitekim ombudsmanın bu özellikleri ve nitelikleri ombudsmanlığa çağdaş bir boyut kazandıran unsurlardır. Bu unsurlar sayesinde ombudsman, postmodern kamu yönetimi ile bütünleşerek teori ve uygulama düzeyinde bu anlayışın bir aracı haline gelmektedir (Doğan, 2015: 284).

Postmodern kamu yönetimi, politik/sosyolojik ve felsefi/kültürel bir söylem iken yönetişim, postmodern kamu yönetiminin somut teorik zemini'dir. Nitekim çalışma için önemli olan ombudsman burada da öne çıkmaktadır. Ombudsman, yönetişim teorisinin somut bir uygulaması olarak da görülebilir. Bu durumda ombudsmanlığın kökleri modernizme dayansa da bu kavram veya kurum gerçek kimliğini postmodernizm ve postmodern dönemde bulmuştur. Bu açıdan “ombudsmanlık, postmodern bir denetim paradigmasıdır”. Ombudsmanın gelişimini kamu yönetiminin tarihsel ve teorik gelişimi ile ilişkilendirmek bu öngörü'ü doğrulamaktadır. Nitekim II. İkinci Dünya Savaşı'na kadar iki olan ombudsmanlığı uygulayan ülke sayısı bugün 190'a yaklaştı. Elbette bu durum tesadüflerle açıklanamaz. Bunu kanıtlamak için yukarıda bahsedilen farklı dinamikleri dikkate almak ve hem kamu yönetimi hem de ombudsman paradigması açısından analiz etmek gerekmektedir. Sonuç olarak kamu yönetimi tarihi ve teorileri açısından modernizm ve postmodernizm gibi farklı dinamiklere dayalı olarak yapılan analiz sonucunda, ombudsmanın postmodern kamu yönetimi söylemi altında yönetişim teorisi ile birebir örtüştüğü ve özünde bir kamu yönetiminin denetimi veya zihniyet dönüşümü açısından paradigma değişimi olduğu belirtilmelidir (Doğan, 2019: 316). Diğer yandan, postmodern kamu yönetimi ve yönetişim, “e-devlet”, “e-katılım” ve “e-demokrasi” gibi ağlarla da birbiriyle ilişkilendirebilir (Firidin, 2021: 300-301). Ombudsmanın etik ve postmodern kamu yönetimi ilişkisi çerçevesinde topluma ahlaki konularda referans olduğu ve kamu yönetimlerini etik ilkeler çerçevesinde yönlendirdiği de söylenmelidir (Ciğeroğlu Öztepe, 2021).

Yönetişim, 1990'lardan sonra kamu yönetimi alanındaki yeni sağ temelli neo-liberal yapılanmanın temel yönetim teorisi olup, yeni kamu yönetiminin siyasal/sosyolojik ve kültürel olarak gelişmiş bir modelidir. Buna göre ombudsman paradigması, postmodern kamu yönetimi çatısı altında yönetişim teorisinin somut bir yapısını sunmaktadır. Bunlara ek olarak yönetişim ile ombudsman arasında bir bağlantı kurulduğunda hem tarihsellik hem de ilkeler açısından bir ilişki vardır. Yönetişim teorisinin uzantısı veya somut bir görüntüsü olarak ombudsman, katılımcı, yerel, etik, hesap verebilir, şeffaf ve hukukun üstünlüğünü hedefleyen bir yapıya sahiptir (Doğan, 2017a). İyi yönetişim, etkin bir kamu hizmeti, güvenilir bir yargı sistemi ve halka karşı hesap verebilir bir yönetim olarak tanımlanabilir. İyi yönetişim halkın iradesini yansıtmalıdır. Ombudsman gibi hesap verebilirlik kurumları, kötü yönetimden kaynaklanan şikâyetleri (gereksiz gecikmeler, takip etmeme gibi) ele alarak vatandaşların korunmasında önemli bir rol oynamaktadır (Sarker ve Alam, 2010: 14). Türkiye'de ombudsman üzerine e-yönetişim konusunda yapılan bir araştırmada, ombudsmanın vatandaşlara e-yönetişim araçlarını kullanarak yardımcı olduğu ve sivil toplum ve medyaya ulaşma noktasında kolaylıklar sağlayabileceği ifade edilmiştir (Kutlu vd., 2019: 142-143).

Bu doğrultuda, postmodern kamu yönetimi ile yönetişim arasındaki bağlantı ya da geçiş 1990'lı yıllardaki tarihsel ve kültürel ilişki ile kurulmaktadır. Nitekim postmodern kamu yönetimi, 1980'lerde küreselleşme, post-Fordizm, post-bürokrasi ve yeni kamu işletmeciliği ile ortaya çıkmaya başlarken, 1990'lardan sonra Amerikan merkezli söylem teorileri ile genişlemiş ve entelektüel bir bilimsel araştırma haline gelmiştir. Postmodern kamu yönetimi, bürokrasi odaklı, modernizm ve refah devleti temelli modern kamu yönetiminin karşıt ilkelerine dayalı yönetişim anlayışıyla bütünleşerek; yerellik, esneklik, etik, kalite, katılımcılık ve demokratikleşmeyi ön plana çıkarmaktadır (Doğan, 2017a: 273).

Buraya kadar yapılan analizler çerçevesinde; postmodern kamu yönetimi üst söylemi içerisinde yönetişim ve ombudsman kavramlarının birbirlerini, teorik, tarihsel ve kültürel düzeylerde bütünleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda iki kavram birleştirilerek “ombudsmanişim (ing. ombudsmanance)” kavramına ulaşmak mümkündür. Nitekim her iki kavramın bu şekilde birleştirilmesi durumunda farklı okul/ekol, ideoloji, yaklaşım ve teorilerin de belirli bir yöntem çerçevesinde açıklanabilmesi mümkün hale gelebilmektedir. Ombudsmanın dünyada yayılım dalgaları, kamu yönetiminde yönetişimin güçlenmesi arasında paralellik vardır. Bu ilişkiyi, günümüzde dahi geçerli olan yeni yönetişim yaklaşımları ile de izlemek mümkündür. Her iki kavram da liberal demokrasinin bir projesi olarak entelektüel sahada, konjonktürel gelişmelerde ve kamusal politikalarda birbirlerine eklenmektedirler. Habermas perspektifinde konuya bakıldığında ise, hem ombudsman hem de yönetişim açısından çok renkli ve zengin bir teorik inşanın izleri bulunabilir. Nitekim Habermas, sosyoloji literatürüne en büyük katkısı olan iletişimsel eylem teorisi bağlamında katılımın, demokrasinin, insan haklarının, etğin ve söylemin gelişimi için önemli miraslar bırakmıştır. Bu miras, ombudsmanın bünyesinde taşıdığı temel değerlere direnç kazandırmaktadır. Tabi ki Habermas, liberal demokrasinin zaferi için düşünce ortaya koymuş bir şahsiyet değildir. Ancak sosyal bilimler metodolojisine katmış olduğu özgün fikirler, Almanya'nın II. Dünya Savaşı sonrası liberal cumhuriyetçi anayasal bir hukuk devleti olma yolundaki girişimleri sağ ve sol kanattan olmak üzere literatüre büyük zenginlik katmıştır. Tam da bu noktada Habermas'ın toplumlarda insanların yaşam ve sistem dünyalarını bütünleştirmeye çalışması, onları iktidara ortak etmesi, kamusal alanı canlandırması, müzakereye dayalı demokrasiyi öne çıkartması, ombudsman ve yönetişim literatürüne de zenginlik katmaktadır ve onları yönlendirmektedir. Nitekim ombudsman ve yönetişim, bu çalışmada önerildiği biçimiyle “ombudsmanişim (ing. ombudsmanance)”, insanların yaşadıkları devletlerde veya toplumlarda aktif birer özne olmasını önemseyen, onları siyasete katan, temel sorunlarının çözümü için müzakereyi öngören birlikte yönetim ya da sinerjik yönetime dayalıdır.

Günümüzün hakim toplumsal ve ekonomik sistemi olan liberal demokrasinin etkin işleyebilmesi için, zemininde “*liberal bir toplum, milli bir devletin, hukuk devletinin, sosyal devletin, refah ve kültür seviyesi yüksek, şuurlu-sorumlu bireylerden oluşan*” aktif bir toplumun bulunması gerektiği ortaya çıkmaktadır (Kodaman, 2011: 6). Habermas'a göre de; “*demokratik yönetim bürokratik modern devletin yalnızca “hukukun üstünlüğü” ilkesi yoluyla denetlenmesi anlamına gelmemelidir. Aynı zamanda, alttan denetimi sağlayan ve karar alma süreçlerine katılımı gerçekleştirecek bir “kamusal iletişim mekanının” varlığı da devlet ve toplum arasında kurulacak demokratik bir yönetim için gerekli olan bir koşuldur*” (Akt. Demir, 2010: 600). Nitekim demokratik esaslara dayalı bir ombudsman yapısı, bir toplumda vatandaşların hemen her süreçte siyasal karar alma süreçlerine katılabildiği, halkın kendisini siyasal bir özne olarak hissettiği, etkin bir devlet çatısı altında yönetişim süreçlerinin işlediği ve postmodern kamu yönetiminin özellikle kalite ve etik boyutlarıyla anlam kazandığı bir ortamda anlam ihtiva edecektir. Bu bağlamda postmodern kamu yönetimi esasları ile örgütlenmiş ve işlev gösteren esnek yönetim döneminde, bürokrasiye dayalı kamu yönetimi sisteminden ombudsman benzeri kurumların ortaya çıktığı “*yerel, demokratik, müzakereci, etik ve kalite*”yi gözeten kamu yönetimi sistemine geçilmektedir.

7. SONUÇ YERİNE: HABERMAS DÜŞÜNCESİ BAĞLAMINDA “OMBUDSMANIŞİM (İNG. OMBUDSMANANCE)” KAVRAMI

Ombudsman, dünyada ilk olarak modernite döneminde 19. Yüzyılda İsveç'te ortaya çıkmış bir kavram olmasına rağmen, dünyadaki yayılım aşamasına bakıldığında 20. Yüzyılın ikinci yarısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, tesadüfle açıklanamaz. Ombudsmanın dünyadaki kitlesel yayılımı, dönemin konjonktürü, bilim ve kültür alanındaki gelişmeler gibi birçok dinamikten etkilenmiştir. Ombudsman, asıl kimliğini postmodernite döneminde bulmuştur. Buna göre ombudsman, bir postmodern denetim paradigmasıdır.

19. Yüzyılda İsveç'te yaşanan mutlak monarşiden meşruti parlamentarizme geçiş de Batı Avrupa'da yaşanan büyük dönüşümler ve Aydınlanma felsefesinden ayrı düşünülemez. Bu noktada ombudsmanın ilk olarak İsveç'te ortaya çıkması ve daha sonrasında anayasal bir kurum haline gelmesi rastlantı değildir. Ombudsman, bir Anglo-Sakson icadıdır. Batı Avrupa'da kültürün, yapının ve ekonominin temeli olan siyasal liberalizm, ombudsmanın mayasında bulunmaktadır. Ombudsman, özellikle Batı Avrupa kaynaklı olmak üzere günümüzde dünyanın rejim fark etmeksizin tüm kıtalarına ve devletlerine yayılmıştır. Dünyada demokrasinin ve kapitalist sistemin hakim gücü, liberal demokrasi projesi olarak ombudsmanı da kurumsallaştırmış ve güçlendirmiştir.

Yönetişim kavramı ise 1990'lı yıllarda kamu yönetiminde paradigma değişiminin son halkasını sunmuştur. Yönetişim, kamu yönetiminin demokratikleşmesi yaklaşımı ile disiplinde katılımı, demokrasiyi, hukuk devletini, etiği ve yerleşmeyi öne çıkarmaktadır. Liberal demokrasinin ve neo-liberalizmin önemli sacayaklarından birini sunan yönetişim, kamu yönetiminin çağdaş bir yapıya kavuşmasında belirleyici olmuştur. Günümüzde yönetişim tartışmaları interdisipliner bir alanda sürmekte ve derin teorik bağlantıları olan yeni yönetişim yaklaşımları ortaya çıkmaktadır.

Ombudsman ve yönetişim ile son derece ilişkili bir diğer kavram da postmodern kamu yönetimidir. Postmodern kamu yönetimi bir kavramdan ziyade derin felsefi kökleri olan bir söylem olarak açıklanmak istenmektedir. Nitekim postmodern kamu yönetimi, kamu yönetiminin 1980 ve 1990'lı yıllardaki büyük dönüşümünde adı geçen üst anlatı ya da söylemi ortaya koymaktadır. Bu durumda postmodern kamu yönetimi söylemi değerleri, teorik olarak yönetişime ve uygulama sahasında da ombudsmana yönelmektedir. Formülleştirildiğinde; söylem-teori-ombudsman etkileşimi yakalanmaktadır. Bu bakımdan, sahada ya da toplumda postmodern kamu yönetimi söylemi ve yönetişim teorisi, ombudsman ile bir kalıba girmekte ve cisimleşmektedir.

Tartışma Habermas'a geldiğinde; Habermas'ın çalışma içerisinde sık sık vurgulanan sosyal bilimler alanındaki yorumsamacılık çabası, Marxist yazını çağdaş felsefe ve sosyolojiye ulaştırma eğilimleri, dünyanın güncel meseleleri olan görüşleri, hem sol hem de sağ literatürde büyük kazanımlar çıkarmış ve birçok disiplini etkilemiştir. Habermas'ın interdisipliner ve özellikle felsefi, siyasal ve sosyolojik ağırlıklı derin yazıları; "katılım, demokrasi, etik, sosyal politika, hukuk ve meşruiyet" gibi konularda belirleyici olmaktadır. Bu konuda farklı düşünür ve ekollerin de eser verdiği akıldan çıkarılmamalıdır. Bu çalışmada, kavram setlerinin analizinde Habermas'ın seçilmesinin nedeni ise objektif ve bilimsel kaidelere uygun yazılarla çalışmanın konusunu oluşturan kavram setlerini etkilemesidir. Ombudsman ile tartışma devam ettirildiğinde; öncelikle Habermas'ın hem liberal hem Marksist tarzda yazdıklarının bu kavrama etkileri olmuştur. Nitekim ombudsman bir liberal demokrasi projesi olmasının yanında sosyal sorumlulukları da olan bir yapıdır. Habermas'ın etik, söylem ve siyaset üzerine yazdıkları, doğrudan ombudsman literatürü açısından önemlidir. Yine ombudsman, topluma inmiş bir hoşgörü ve mutluluk teşkilatıdır. Dolayısıyla burada tüm vatandaşlar Habermas'ın da belirttiği müzakere esaslarına dayalı olarak bir araya gelmeli, konuşmalı ve sorunlarını çözmelidir. Dolayısıyla ombudsman, insanların yaşam ve sistem dünyalarını birleştirerek, iletişim kanallarını güçlendireceği en önemli platformlardan birini sunmaktadır. Bu bakımdan ombudsman, Habermas'ın teorilerinin temelini oluşturan "söylem, iletişim ve kamusal alan" kavramlarını sağladığı düşünülmektedir. Buraya şu da eklenmelidir ki; yönetişim teorisinin de bu konuda pek çok platformu oluşturduğu örneklerle açıklanabilir. Örneğin, kamu kurumlarında tesis edilen beyaz masa uygulamaları, kent merkezlerinde örgütlenen kent konseyleri ve etik kurulları gibi.

Çalışma açısından çok önem taşıyan tartışmaya gelindiğinde ise; ombudsman ve yönetişim kavramlarının birleştirilerek, "ombudsmanişim (ing. ombudsmanance)" adlı kavramın literatürde yerini alması istenmektedir. Nitekim Habermas perspektifi, diğer ekol ve düşünürlerin görüşleri, dönemsel gelişmeler ve postmodern kamu yönetimi söylemi ile ortaya konan ilişki, iki kavramın birbirini bütünlendiğini ve aynı kaynaktan beslendiğini doğrulamaktadır. Ombudsmanişim kavramı, ombudsmanın daha net bir yöntem içerisinde araştırılmasında ve üzerine kurulan teorik zeminin daha da güçlendirilmesinde sosyal bilimlere ve kamu yönetimine büyük katkılar yapacaktır. Bu yeni kavram, her iki kavramın özlerini korumak kaydıyla bağımsız gelişmelerine de engel olmayacaktır. Nitekim ombudsmanişim kavramının, kendi kavram seti, teori ve yaklaşımları üzerinden kamu yönetiminde yeni bir entelektüel tartışmanın fitilini ateşleyeceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak ombudsman bir teorik zemine dayanan interdisipliner ve çok derin bir kavramdır. Ombudsmanın felsefe, siyaset ve sosyoloji ile derin bağı, bu kavramın açıklanmasında Habermas gibi entelektüel şahsiyetlerin teorik ve yönetime dayalı birikimlerinden destek alınmasını gerektirmektedir. Nitekim bu çalışmada da Habermas'ın ombudsmanın teorik derinliğine katkı sağladığı düşünülen eserlerine ve yaklaşımlarına yer verilerek bir ilişki kurulmak istenmiştir. Habermas'ın ombudsmana ve bu çalışmada öne sürülen "ombudsmanişim" kavramına katkıları, özellikle "müzakere, katılım, söylem, etik ve meşruiyet" benzeri konularla sağlanmaktadır. Yönetişimin de temel değerleri olan bu kavramlar, vatandaşların bir toplumda haklarını aramalarında, siyasete katılmalarında ve karşılıklı konuşarak sorunlarını birinci elden çözmelerinde kilit rol oynamaktadır. Dolayısıyla "ombudsmanişim", sosyal bilimlerde çağdaş teorilerle ve felsefelerle tartışılabilen günümüze dair interdisipliner bir kavram olarak karşılanabilir. Kamusal alanda insanların daha çok karşılaşmalarında, sivil örgütlenmelerin sayısının artmasında, müzakere süreci ile demokrasinin kurumsallaşmasında ve böylece kamu yönetiminin kalitesinin artmasında "ombudsmanişim" kavramı büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkol, M. L. (2019). "Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı ve Kamusal Alan Kavramının Analizi", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 37, Ekim: 171-180.
- Becer, F. ve Mazman, İ. (2017). "Rawls ve Habermas Okumalarıyla Liberal ve Müzakereci Demokrasi Modelleri: Karşılaştırmalı Analiz", ulakbilge, 6(20): 1-16.
- Ciğeroğlu Öztepe, M. (2021). "Postmodern Kamu Yönetimi, Etik ve Ombudsman İlişkisi Çerçevesinde Teorik Bir Analiz", (Eds. B. Parlak, K. C. Doğan), Postmodern Kamu Yönetimi, ss.309-332, Nobel Basım Yayım, Ankara.
- Çalıcı, E. C. (2020). "Habermas'ta Hukukun Meşruluğunun Kaynağı Olarak Otonomi", ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar, 11, Haziran: 153-184.
- Demir, F., Bakıcı, Z. ve Çınarlı, S. (2011). Etkin Demokratik Hukuk Devleti, Orion Kitabevi, Ankara.
- Demir, N. (2010). "Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları", Ege Akademik Bakış, 10(2): 597-611.
- Demirel, D. (2010). "Yönetişimde Yeni Bir Boyut: E-Yönetişim", Türk İdare Dergisi, 466, Mart: 65-94.
- Doehring, K. (2014). Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku), Ahmet Mumcu (çev.), İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Doğan, K. C. (2014a). "Postmodern Kamu Yönetimi Anlayışı Çerçevesinde Bir Denetim Paradigması: Ombudsman", Sayıştay Dergisi, 94, Temmuz-Eylül: 73-96.
- Doğan, K. C. (2014b). "Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Ombudsmanın Uygulanabilirliği", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Doğan, K. C. (2015). "Postmodernizmin Kamu Yönetimine Yansımaları: Ombudsman ve Toplam Kalite Yönetimi Yaklaşımları", Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10/14 Fall: 273-290.
- Doğan, K. C. (2017a). "Yönetişim Kavramı ve Türkiye'de Demokratikleşme Reformları: Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) Örneği", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS Journal), 47, Haziran: 267-287.
- Doğan, K. C. (2017b). "Postmodern Kamu Yönetiminin Kuramsal Temelleri Çerçevesinde Yönetişim Yaklaşımı: Literatür Taraması", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ocak, 10(1): 27-45.
- Doğan, K. C. (2019). "Modernizmden Postmodernizme: Kamu Yönetiminde Yönetişim Kuramı Bağlamında Ombudsman Paradigması", International Social Sciences Studies Journal, 5(29): 312-317.
- Doğan, K. C. (2021). "Ombudsman Teorisi: İnterdisipliner Bir Analiz", International Social Sciences Studies Journal, 7(91): 5182-5190.
- Duran, M. S. (2017). "Habermas'ın Söylem Etiğinde Ahlak ve Hukuk", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, LXXV(1): 61-84.
- Eray, Ş. (2017). "Habermascı Kamusal Alan Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler", Kent Araştırmaları Dergisi, 21(8): 315-337.
- Fidan, Y. (2011). "Yönetimden Yönetişime: Kavramsal Bir Bakış", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 1, Ekim 2010-Mart 2011: 5-10.
- Finlayson, J. G. (2007). Habermas, Talat Kılıç (çev.), Dost Kitabevi, Ankara.
- Firidin, E. (2021). "E-Devlet ve E-Yönetişim Bağlamında Postmodern Kamu Yönetimi", (Eds. B. Parlak, K. C. Doğan), Postmodern Kamu Yönetimi, ss.275-307, Nobel Basım Yayım, Ankara.
- Geuss, R. (2013). Eleştirel Teori: Habermas ve Frankfurt Okulu, Ferda Keskin (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gökçe, A. F. (2012). "Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2): 203-227.
- Habermas, J. (1993). "İdeoloji" Olarak Teknik ve Bilim, Mustafa Tüzel (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2001). İletişimsel Eylem Kuramı, Mustafa Tezel (çev.), Kabalıcı Yayınları, İstanbul.

- Habermas, J. (2003). *İnsan Doğasının Geleceği*, Kaan H. Ökten (çev.), Everest Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2007). *Bölünmüş Batı*, Dilman Muradoğlu (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2011). *Sosyal Bilimlerin Mantiği Üzerine*, Mustafa Tüzel (çev.), Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2012). “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, İlknur Aka (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2018). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Geleceği*, Medeni Beyaztaş (çev.), Yarın Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2020). *Söylem Etiği*, Seyit Coşkun (çev.), Fol Kitap, Ankara.
- Kodaman, B. (2011). “Liberal Demokrasinin Zemini”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, 23: 1-6.
- Kutlu, Ö., Örselli, E. ve Kahraman, S. (2019). “Kamu Yönetiminde Denetim, Ombudsmanlık ve E-Yönetişim”, (Eds. B. Parlak, K. C. Doğan), *E-Yönetişim*, ss.115-148, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Lafont, C. (2009). “Hermeneutics and the Linguistic Turn”, (Eds. H. Brunkhorst, R. Kreide, C. Lafont), *The Habermas Handbook*, Columbia University Press, USA.
- McCarthy, T. (2004). “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü”nün 1989 İngilizce Baskısına Giriş”, Meral Özbek (çev.), (Ed. Meral Özbek), *Kamusal Alan*, ss.91-93, Hil Yayınları, İstanbul.
- McCormick, J. P. (2015). *Weber, Habermas ve Avrupa Devletinin Dönüşümü*, Ferit Burak Aydar (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Noonan, J. (2005). “Modernization, Rights, and Democratic Society: The Limits of Habermas’s Democratic Theory”, *Res Publica*, 11: 101-123.
- Odabaş, U. K. (2018). “Tarihsel Süreçte Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Habermas”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ekim, 22, Özel Sayı: 2051-2066.
- Olgun, C. K. (2007). “İletişimsel Eylem ve Geç Kapitalizmin Doğası”, *Sosyoloji Notları*, Temmuz-Ağustos-Eylül: 10-18.
- Onat, N. (2013). *Kamusal Alan ve Sınırları: Hannah Arendt ve Jürgen Habermas’ın Yaklaşımları*, Durak İstanbul, İstanbul.
- Öktem, N. ve Türkbağ, A. U. (2012). *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, DER Yayınları, İstanbul.
- Özden, K. (2010). *Ombudsman*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Özer, M. A. (2006). “Yönetişim Üzerine Notlar”, *Sayıştay Dergisi*, 63: 59-89.
- Özkan, S. Ç. (2017). “Radikal Demokrasi Projesi ve Müzakereci Demokrasi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30): 231-252.
- Parlak, B. ve Doğan, K. C. (Eds.) (2016). *Karşılaştırmalı Ombudsman İncelemeleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Parlak, B. ve Doğan, K. C. (2020). *Kamu Yönetimi Kuramlarına Giriş, Değişim Yayınları*, Sakarya.
- Parlak, B. ve Doğan, K. C. (2021). “A Methodological Analysis on The Restructuring of Social Sciences in The Context of Ombudsman Paradigm, Liberal Democracy and The Annales School”, *International Social Sciences Studies Journal*, 7(76): 40-58.
- Postone, M. (1996). “Political Theory and Historical Analysis”, (Ed. C. Calhoun), *Habermas and the Public Sphere*, pp.164-180, The MIT Press, Cambridge.
- Ross, A. and Chiasson, M. (2011). “Habermas and information systems research: New directions”, *Information and Organization*, 21: 123-141.
- Sarker, M. and Alam, B. (2010). “Ombudsman for Good Governance: Bangladesh Perspective”, *Journal of Management and Social Sciences*, 6(1), (Spring): 13-23.
- Schneider, C. (2000). “The Constitutional Protection of Rights in Dworkin’s and Habermas’ Theories of Democracy”, *UCL Jurisprudence Review*, 101-121, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.6660&rep=rep1&type=pdf> (10.01.2022).

- Shahramnia, A. M. (2011). "Explanation of deliberative democracy in philosophical thoughts of Jurgen Habermas", African Journal of Political Science and International Relations, 5(5), May: 254-261.
- Specter, M. G. (2012). Habermas: Entelektüel Bir Biyografi, İsmail Ilgar (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şen, H. (2011). "Jürgen Habermas'ın Yöntem Anlayışı", Sosyoloji Dergisi, 25: 39-52.
- Tırnovalı, A. (2005). "Hermeneutik ve Çağdaş Hermeneutiğe Habermas'ın Katkıları", Yüksek Lisans Tezi, T.C. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Timur, T. (2012). Habermas'ı Okumak, Yordam Kitap, İstanbul.
- Torun, T. (2020). "Jürgen Habermas'ın Kamusal Alan Kavrayışı: Rasyonel Politik İrade Oluşumu", Kaygı, 19(1): 220-238.
- Yavuz, D. (2008). "Habermas'da Sosyal Bilimler Metodolojisi Üzerine", Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yaylalı, M. (2021). Jürgen Habermas: Demokrasi ve Hukuk, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, M. (2009). "Modernizm, postmodernizm ve kamu yönetimi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(2): 380-397.
- Yıldırım, Y. (2006). "Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2): 1-20.
- Yıldız, N. (2019). "Habermas'ın Meşruiyet Krizi Teorisi ve Türkiye", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Nisan, 22: 159-173.
- Yükselbaba, Ü. (2008). "Habermas'da Kamusal Alan/Özel Alan Ayrımı", Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.